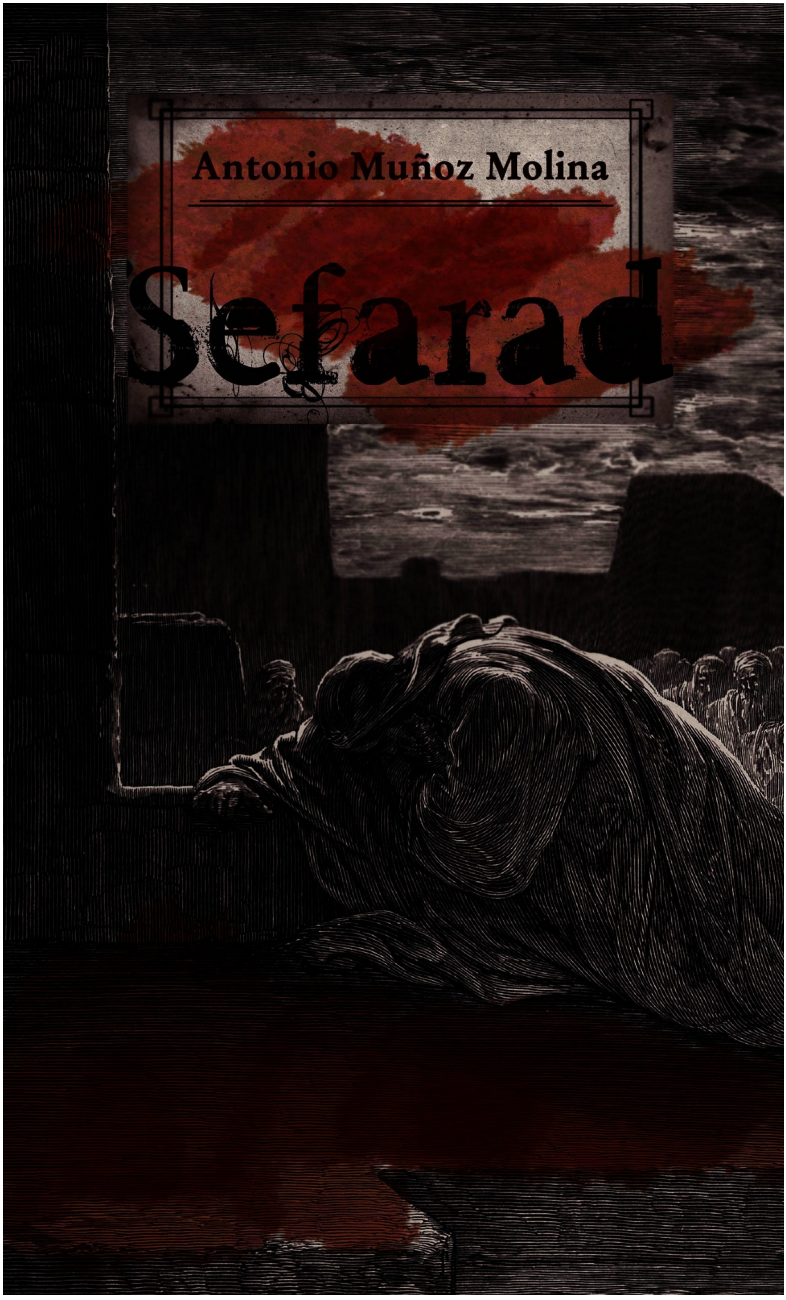
Antonio Muñoz Molina
Sefarad

ANTONIO MUÑOZ

MOLINA

Sefarad

Traducere din limba spaniolă şi note de
EUGENIA ALEXE MUNTEANU

Curtea veche

BUCUREŞTI, 2008

Pentru Antonio şi Miguel,
pentru Arturo şi Elena,
cu dorinţa de a trăi din plin
viitoarele romane ale vieţilor lor.

„Da – spuse uşierul –, sunt acuzaţi, toţi cei
pe care îi vedeţi aici sunt acuzaţi.”
„Într-adevăr?” – zise
K. „Atunci sunt tovarăşii mei.”

Franz Kafka, *Procesul*[1]

1 Franz Kafka, *Procesul*, traducere în limba română de Gellu Naum, Bucureşti, Editura pentru Literatură Universală, 1965.

Ministrantul

Ne-am trăit viaţa departe de micul nostru oraş, dar nu ne-am obişnuit cu gândul că am plecat de acolo şi ne face plăcere să ne gândim cu nostalgie la el după ce trece un timp fără să ne întoarcem şi, uneori, să exagerăm accentul nostru când vorbim între noi, şi folosirea cuvintelor şi expresiilor autohtone păstrate de noi ca un tezaur de-a lungul anilor, pe care copiii noştri, cu toate că le-au auzit de atâtea ori, abia dacă le înţeleg. Godino, secretarul asociaţiei noastre regionale – reînviată după o tristă letargie datorită dinamismului şi entuziasmului său – organizează cu regularitate mese ale asociaţiei unde ne delectăm cu produse şi reţete de pe meleagurile noastre, şi dacă nu ne face plăcere faptul că bucătăria noastră este la fel de puţin cunoscută de străini ca arhitectura noastră monumentală sau ca Săptămâna Mare, ne bucuram, în schimb, că avem mâncăruri pe care nimeni nu le cunoaşte şi pe care le numim cu nişte cuvinte ce au sens numai pentru noi. Măslinele noastre mari şi rotunde sau lunguieţe, declamă Godino! Pâinicile noastre cu ulei, prăjiturile noastre însiropate, colacii noştri de Paşti, sânge reţele nostru fiert cu orez, nu cu ceapă, tipicul nostru *gazpacho*[2] care nu seamănă deloc cu cel căruia i se spune *gazpacho* andaluz, salata noastră de anghinare! În separeul de la *Museo del jamón*[3], unde obişnuim să ne întâlnim cei din conducere Godino taie cu lăcomie o bucată de pâine şi înainte de a o muia în farfuria cu sângeretele aburind face un gest ca şi cum ar binecuvânta-o şi recită

2 Mâncare tipic spaniolă (în sp.), un fel de supă rece cu bucăţele de pâine, cu ulei, oţet, sare, usturoi, ceapă şi alte ingrediente.

3 Muzeul Şuncii, lanţ de magazine specializate în jambon şi mezeluri. Unele sunt amenajate şi ca baruri, unde se pot mânca produsele menţionate, servindu-se şi băuturi.

nişte versuri:

Sângeretele aristocrat,
Demn e de-a fi venerat.

Proprietarul Muzeului este concetăţean cu noi şi se ocupă de obicei, cum spune Godino, de serviciul de catering al banchetelor noastre, la care nu există niciun produs care să nu fie adus din oraşul nostru, nici măcar pâinea, ce se face în cuptorul lui Trini, acelaşi unde se mai coc încă madlenele cele mai gustoase şi colacii din Vinerea Mare care au în mijloc un ou tare, şi care ne plăceau aşa de mult când eram copii. Adevărul e că acum ne dăm seama că miezul lor uleios ne cade cam greu şi, cu toate că în conversaţiile noastre continuăm să preamărim gustul colacului, forma lui unică în lume, până şi numele pe care nimeni în afară de noi nu-l înţelege, dacă începem să mâncăm unul rămâne neterminat şi ne cam pare rău că risipim mâncarea, aşa cum ne spuneau mamele noastre, şi ne amintim de câte ori, în primii ani la Madrid, mergeam la agenţia de transporturi ca să luăm unul din pachetele acelea cu de-ale gurii pe care ni le trimiteau de acasă; cutii de carton bine închise cu bandă adezivă şi legate cu sfoară, care ne aduceau de atât de departe mirosul intact al bucătăriei familiare, savuroasa abundenţă a ceea ce ne lipsea şi după care tânjeam atâta la Madrid: caltaboşi şi cârnaţi de la tăierea porcului, prăjiturele însiropate şi pudrate cu zahăr, colaci, şi chiar câte un borcan plin cu salată de ardei roşii, suprema plăcere pe care cineva o poate cere de la viaţă. Un timp, interiorul întunecos al dulapului din camera noastră de la pensiune căpăta suculenta şi misterioasa penumbră a acelor cămări unde se păstra mâncarea pe vremea dinaintea apariţiei frigiderului. (Acum le spun copiilor mei că nu cu mult timp în urmă, când eu eram de vârsta lor, acasă nu aveam încă

frigider, nici televizor, şi nu mă cred, sau chiar mai rău, se uită la mine ca şi cum aş fi un troglodit.)

De luni şi luni de zile ne aflam departe de casă şi de oraşul nostru, dar mirosul şi gustul ne aduceau aceeaşi consolare ca o scrisoare, aceeaşi profundă bucurie şi melancolie pe care o simţeam după ce vorbeam la telefon cu mamele sau cu iubitele noastre. Copiii noştri, care-şi petrec ziua cu telefonul la ureche, vorbind ore întregi cu o persoană pe care au văzut-o cu puţin timp înainte, nu pot crede că pentru noi, nu numai în copilărie, ci şi în prima tinereţe, telefonul era ceva neobişnuit, cel puţin în familiile modeste, şi că a suna dintr-un oraş în celălalt, a cere o convorbire interurbană aşa cum se spunea nu demult, era un efort complicat până la un punct, pentru care era nevoie de multe ori să stai la coadă ore întregi la Telefoane unde era plin de lume, pentru că telefoanele nu erau încă automate. Nu sunt chiar un bătrân (cu toate că nevastă-mea spune uneori că par îmbătrânit), dar îmi aduc aminte când trebuia s-o sun pe mama şi să aştept să se ducă s-o cheme în timp ce răsuna numărătoarea impulsurilor în contorul cabinei de lemn de la Telefoane, pe Gran Vía. În sfârşit, auzeam vocea ei şi mă apuca o stare de nelinişte pe care rareori am mai simţit-o după aceea, senzaţia că eram departe şi că o lăsasem singură pe mama care îmbătrânea. Amândoi eram tare nepricepuţi, ne irita acel aparat neobişnuit în viaţa noastră şi ne făceam griji gândindu-ne la cât o să ne coste acea convorbire în care abia dacă eram în stare să schimbăm câteva cuvinte banale, ca acelea din scrisori: eşti bine, nu te-ai îmbolnăvit, nu uita să te îmbraci gros când ieşi dimineaţa, că este foarte frig. Era destul de neplăcut să îndrăzneşti să ceri să-ţi trimită un pachet cu mâncare sau să-ţi trimită bani. Puneai receptorul în furcă şi dintr-odată se restabilea toată distanţa şi, odată cu ea. În afară de tristeţea de a ieşi pe stradă într-o duminică seara, uşurarea cam ticăloasă că se terminase o

conversaţie stânjenitoare în care n-ai nimic de spus.

Acum, când distanţele s-au scurtat, ne simţim mult mai departe unii de alţii. Cine nu-şi aminteşte acele călătorii nesfârşite cu expresul de la miezul nopţii, în vagoanele de clasa a doua cu care am ajuns pentru prima dată la Madrid, rupţi de oboseală şi de nesomn, în dimineţile acelea ingrate în Gara Atocha, cea veche, pe care copiii noştri n-au apucat s-o cunoască, cu toate că vreunul dintre ei, mic fiind, sau încă în burta mamei, a petrecut nopţi greu de suportat în acele trenuri, care ne duceau spre sud în vacanţele mult aşteptate de Crăciun, în zilele atât de puţine dar atât de preţuite ale Săptămânii Mari sau ale tardivului şi ciudatului nostru târg, de la sfârşitul lui septembrie, când oamenii din generaţia părinţilor noştri culegeau strugurii, rodiile şi smochinele cele mai zemoase, şi îşi permiteau luxul de a merge la cele două coride care se organizau, cea de Sfântul Mihail ce inaugura târgul şi cea de Sfântul Francisc, ziua cea mai splendidă, ziua mare, cum spuneau părinţii noştri, dar şi cea mai tristă, pentru că era ultima şi pentru că de multe ori ploaia de toamnă eclipsa strălucirea coridei şi obliga puţinii căluşei de pe atunci să rămână acoperiţi în mod jalnic cu pânza de cort îmbibată de apă.

Părea că timpul dura mai mult şi că erau mult mai lungi kilometrii străbătuţi. Puţini oameni aveau maşină, şi cine nu voia să-şi petreacă noaptea în tren lua autobuzul acela căruia noi îi spuneam Ibricul, ce făcea şapte ore pe drum, mai întâi pe ocolişurile şoselei spre nordul provinciei noastre şi prin defileurile şi tunelurile din Despeñaperros. Ce erau ca un fel de intrare în altă lume, ultima frontieră a lumii noastre care rămânea în urmă, cu ultimele peisaje unduite de măslini; şi apoi prin şesurile nesfârşite din La Mancha, atât de monotone, încât somnul se adăuga de obicei oboselii şi biruia trupul sleit şi adormeai, dar cu un pic de noroc deschideai din nou ochii când autobuzul era

foarte aproape de luminile Madridului: emoţia capitalei văzute de departe, acoperişurile roşiatice şi, deasupra lor, clădirile înalte care ne impresionau, Telefoanele, Edificio España, Torre de Madrid!

Dar alta era emoţia noastră preferată, mai ales atunci când au început să ni se risipească iluziile pe care ni le făcusem despre noua viaţă ce ne aştepta în capitală, sau pur şi simplu când ne-am obişnuit cu ea, aşa cum ne obişnuim cu toate şi pe măsură ce ne obişnuim începem să ne pierdem plăcerea şi pasiunea se transformă în plictiseală, în deranj, în iritaţie ascunsă. Preferam emoţia celeilalte sosiri, lenta apropiere de ţinutul nostru, semnele care ne-o anunţau, nu numai indicatoarele kilometrice de pe şosea, ci şi anumite indicii familiare, un han în mijlocul câmpului, văzut de la fereastra trenului sau autobuzului, culoarea roşie a pământului de pe malurile râului Guadalimar. Şi apoi primele case, luminile izolate de pe la colţuri când soseam noaptea, senzaţia că am sosit deja şi exasperarea că nu am ajuns încă, dulceaţa zilelor pe care le mai aveam înaintea noastră, vacanţa deja începută şi totuşi întreagă.

Era pe atunci o casă, ultima, acum îmi amintesc, unde se sfârşea oraşul în partea de nord, ultima ce rămânea în urmă când plecam la Madrid şi prima care se vedea la întoarcere, un hotelaş vechi, cu grădină, căruia i se spunea Casa Cristina, ce de multe ori era locul de întâlnire al echipelor de culegători de măsline şi de asemenea locul până unde o însoţeam pe Fecioara Maria când statuia ei se întorcea, la începutul lui septembrie, în sanctuarul din satul de unde revenea iarăşi, în următorul an, la popularа nedeie din mai, Fecioara Maria la care copii fiind ne duceam să ne rugăm în serile de vară.

Poate că pe atunci erau mai clare limitele lucrurilor, ca liniile, culorile şi numele ţărilor de pe hărţile agăţate pe pereţii de la şcoală: casa aceea, cu mica ei grădină, cu

felinarul galben de la colţ, se afla exact unde se sfârşea oraşul nostru şi la un pas de ea începea câmpul, mai ales noaptea, când felinarul strălucea la porţile întunericului nu luminându-l, ci dezvăluindu-l în toată profunzimea lui. Acum câţiva ani. Pe când făceam o plimbare cu copiii mei, mici fiind încă, îmi amintesc că pe al doilea îl ţineam de mână, am vrut să-i duc să vadă Casa Cristina, şi pe drum le povesteam că lângă ea ne dădea întâlnire proprietarul plantaţiei de măslini pentru care mama şi eu munceam la cules de măsline: era iarnă şi amândoi străbăteam oraşul îngheţat pe întuneric, îmbrăcaţi gros, eu, cu o şapcă de catifea reiată a tatii şi nişte mănuşi de lână, mama, cu un şal cu care se înfăşurase toată şi îi acoperea şi capul. Dar era aşa de frig, că îmi îngheţau urechile şi mâinile şi mama trebuia să mi le frece cu mâinile ei, mai calde şi mai aspre, şi-mi încălzea vârful degetelor cu aburul respiraţiei ei. M-a cuprins emoţia povestindu-le, vorbindu-le despre mama, pe care abia dacă au apucat s-o cunoască, făcându-i să vadă cum se schimbase viaţa în aşa de puţin timp, fiindcă ei nu-şi puteau imagina că nişte copii aproape de vârsta lor trebuiau să-şi petreacă vacanţa de Crăciun câştigându-şi pâinea cea de toate zilele la munca câmpului. Dintr-odată, mi-am dat seama că trecuse mult timp de când vorbeam şi ne învârteam în loc fără să găsesc Casa Cristina şi m-am gândit că, poate, vorbind, m-am pierdut; dar nu, mă aflam exact pe locul pe care-l căutam dar casa nu mai era, mi-a spus un om pe care l-am întrebat, au dărâmat-o de nişte ani buni, când au lărgit vechea şosea spre Madrid. În orice caz, chiar de-ar fi rămas în picioare Casa Cristina, oraşul nu se mai termina la colţul ei; se ridicaseră cartiere noi, cu blocuri monotone de cărămidă, era şi o sală polivalentă şi un nou centru comercial pe care omul mi-l arăta cu mândrie, aşa cum se arată unui străin un monument deosebit. Doar cei care-am plecat ştim cum era oraşul nostru şi ne dăm seama cât s-a schimbat; cei ce-au rămas

nu şi-l mai amintesc, deoarece văzându-l zi de zi l-au pierdut şi l-au lăsat să se urâţească, deşi cred că ei i-au rămas credincioşi şi că noi suntem, într-o oarecare măsură, dezertorii.

Nevastă-mea spune că eu trăiesc în trecut, că mă hrănesc cu vise, ca bătrânii ăia fără griji care joacă domino la sediul asociaţiei noastre şi merg la conferinţele sau recitalurile de poezie organizate de Godino. Îi spun că într-un fel cam asta sunt eu, o persoană fără slujbă, un şomer de profesie, cum se spune acum, oricât m-aş strădui să mă apuc de afaceri care nu duc la nimic sau să accept slujbe aproape întotdeauna de scurtă durată şi de multe ori iluzorii şi chiar frauduloase. Dar nu-i spun că mi-ar plăcea cu adevărat să trăiesc în trecut, să mă scufund în el cu aceeaşi convingere, cu aceeaşi voluptate cu care o fac alţii, ca Godino, care atunci când mănâncă sângeretă fiartă sau când îşi aminteşte vreo bârfă sau vreo poreclă a vreunui concetăţean de-al nostru ori când recită nişte versuri ale celebrului nostru poet, Jacob Bustamante, se îmbujorează de emoţie şi de fericire, şi care întotdeauna îşi face planuri cum va petrece viitoarea Săptămână Mare şi numără zilele până la Florii şi mai ales până la Miercurea cenuşii, seara, când iese procesiunea asociaţiei în care el este confrate şi membru în conducere „cum a fost la vremea lui faimosul Mateo Zapatón, retras acum la Villa y Corte”, spune Godino, care cu toate că a trăit toată viaţa la Madrid cunoaşte un număr neobişnuit de concetăţeni de-ai noştri după nume şi porecle şi li se adresează tuturor cu onorabile, domnia voastră, ilustre, exagerând pronunţia atât de mult. În stilul nostru, încât deseori împroaşcă stropi de salivă când rosteşte aceste vorbe.

Este adevărat, multora dintre noi le-ar plăcea să trăiască în trecutul neschimbat al amintirilor noastre, care pare că se repetă, identic, în gusturile anumitor mâncăruri şi în anumite date marcate cu roşu în calendare, dar, fără să ne

dăm seama, am lăsat să crească în noi o distanţă pe care n-o mai pot remedia călătoriile foarte rapide nici n-o pot scurta telefoanele pe care abia dacă le dăm, nici scrisorile pe care nu le mai scriem de atâţia ani. Acuma, când am putea călători atât de repede şi confortabil pe autostradă în mai puţin de trei ore, ne întoarcem din ce în ce mai rar. Totul este mult mai aproape, dar suntem noi cei care ne îndepărtăm din ce în ce mai mult, deşi repetăm cuvinte de pe vremuri şi ne exagerăm accentul sau încă ne mai emoţionăm când ascultăm marşurile confreriilor noastre ori versurile pe care vine să ni le recite uneori „bardul ilustru prin antonomază”. Cum spune Godino, care-l măguleşte şi-l admiră, dar în acelaşi timp îl ia peste picior, poetul Jacob Bustamante, care după cât se pare nu ascultase cântecul de sirenă al celebrităţii literare şi preferase să nu plece la Madrid când era mai tânăr. Continuă să stea acolo, în oraşul nostru, culegând premii şi acumulând ani de vechime, ca funcţionar la stat, asemeni altor glorii locale, maestrul Gregorio E. Puga, compozitor de valoare care nici el n-a luat în seamă la momentul potrivit acel cântec de sirenă atât de înjurat de Godino; se spune (în realitate spune Godino), că maestrul Puga şi-a terminat în mod strălucit studiile muzicale la Viena, şi că ar fi putut să-şi găsească un post în cele mai bune orchestre din Europa, dar că în sufletul lui a fost mai puternic glasul ţinutului natal, la care s-a întors cu toate diplomele sale de merit în germană şi cu litere gotice, şi unde a ocupat imediat, prin concurs şi fără efort, postul de dirijor al fanfarei.

Ne plăcea să ne întoarcem împreună cu copiii noştri când erau mici şi ne mândream când descopeream că îi emoţionau aceleaşi lucruri care ne încântau şi pe noi în copilărie. Voiau să vină Săptămâna Mare ca să-şi pună costumele mici de penitenţi, glugile infantile din care li se vedea doar faţa. Abia se năşteau şi-i şi făceam membri ai

aceleiaşi confrerii la care părinţii noştri ne înscriseseră pe noi. Mai mari fiind, aşteptau nerăbdători în maşină şi întrebau chiar de la plecare câte ore mai sunt până la sosire. Se născuseră în Madrid şi vorbeau cu alt accent decât al nostru, dar ne mândream gândind şi spunând că se trag, într-un fel, din acelaşi loc ca noi şi când îi luam de mână în câte o dimineaţă de duminică pe strada Nueva aşa cum ne luau părinţii noştri pe noi, ridicându-i în braţe la trecerea procesiunii ca să vadă mai bine măgăruşul pe care călărea Iisus când intra în Ierusalim, sau chipul verzui şi sinistru al lui Iuda în carul alegoric reprezentând Cina cea de Taină[4], mă consolam la gândul că viaţa se repetă, că în oraşul nostru timpul nu trece sau cel puţin nu atât de necruţător ca timpul stresant şi aiurit al vieţii din Madrid.

Dar s-au făcut mari fără să ne dăm seama şi au devenit nişte necunoscuţi, oaspeţi ursuzi ai propriei noastre case. Închişi în acele camere care au devenit un fel de vizuini întunecoase, de unde se aude uneori o muzică de nesuportat, şi vin mirosuri şi zgomote pe care preferăm să nu le identificăm. Nu mai vor să se întoarcă, şi dacă le spui ceva te privesc ca pe un bătrân vrednic de milă, ca pe un om inutil, ca şi când ar depinde de tine să-ţi găseşti o slujbă sigură şi decentă după ce-ai trecut de patruzeci şi cinci de ani. Au uitat toate lucrurile care le plăceau atât de mult, emoţia cu care-şi puneau tunicile şi glugile ţuguiate ce le acopereau faţa ca măştile din romane (Godino susţine că la noi se spune capişon[5]), scandalul pe care-l fac trompetele şi tobele, gustul bomboanelor americane în formă de ţigară ce se vând doar în Săptămâna Mare, acadelele roşii învelite în spirale de zahăr pe care le cumpăram pe stradă la chioşcul acelui omuleţ pitic poreclit

4 La procesiunile din Săptămâna Patimilor se prezintă un fel de care alegorice sau platforme purtate pe umeri, cu figuri de sfinţi şi scene biblice.

5 *Capirote* şi *capirucho* (în sp.). Un fel de coif purtat de penitenţi.

pe bună dreptate Pirulí[6], care a murit acum câţiva ani, deşi nouă, celor ce-l vedeam de când eram copii» ni se părea la fel de veşnic ca Săptămâna Mare. Nici măcar parcul de distracţii de la târg nu-i mai atrage şi doar noi, părinţii, mai încercăm un pic de nostalgie şi recunoştinţă pentru modestul carusel de altădată, sau căluşei, aşa cum le spuneam de mici şi cum i-am învăţat şi pe ei să le spună. Nimic din tot ce ne place nouă n-are sens pentru ei, şi uneori ne privesc cu milă sau cu indiferenţă şi ne fac să ne simţim ridicoli, să ne vedem prin prisma ochilor lor, oameni trecuţi şi bătrâni, cărora simt că nu le datorează nimic, care-i enervează şi-i plictisesc mai ales, şi de care se distanţează ca şi cum ar vrea să se desprindă de pânza de păianjen prăfuită şi murdară a timpului căruia-i aparţinem, trecutul.

Ce-aş mai vrea să trăiesc în trecut. Dar nici măcar nu mai ştii unde trăieşti, în ce oraş şi în ce vremuri, nici măcar nu mai eşti sigur că e a ta casa în care stai şi unde te întorci la sfârşitul zilei cu senzaţia că deranjezi, cu toate că pleci foarte devreme, fără să ştii măcar unde te duci şi pentru ce, în căutarea unei ocupaţii care să te facă să te simţi din nou util, necesar. La una din ultimele mese ale confreriei, la care am fost cu prilejul înmânării Medaliei noastre de Argint poetului Jacob Bustamante, Godino îmi reproşa în mod prietenesc că de doi ani n-am mai fost în oraşul nostru de Săptămâna Mare. Eu i-am dat de înţeles că treceam printr-o perioadă ceva mai grea, cu speranţa că el, om cu atâtea posibilităţi şi cunoştinţe, m-ar putea ajuta, dar nu i-am cerut ajutorul în mod direct din mândrie şi de teama că aş scădea în ochii lui. Descurajarea, mândria rănită mă făceau să stau un pic mai departe ca de obicei de activităţile asociaţiei noastre regionale, cu toate că încercam să nu lipsesc de la întrunirile consiliului de conducere şi să plătesc la zi, în mod conştiincios, cotizaţia

6 Acadea (în sp.).

lunară. Dar umblam de dimineaţă până seara, fără să ştiu de mine, dintr-un loc într-altul al Madridului, de la un loc de muncă la altul, şi aveam promisiuni ce nu ajungeau să se materializeze, întâlniri care din vreun motiv oarecare eşuau întotdeauna, ocupaţii nesigure ce durau câteva săptămâni sau câteva zile. Stăteam ceasuri întregi aşteptând fără să fac nimic sau mă grăbeam să ajung la o întâlnire pe care o ratam din cauza unor minute de întârziere.

Într-o dimineaţă, în piaţa Chueca, pe care o traversam cu inima cât un purice, privind drept înainte ca să nu văd ce se întâmplă împrejur, comerţul cu droguri, spectacolul oferit de acei indivizi somnambuli, femei şi bărbaţi, cu chip de mort şi mers de suflete rătăcitoare, atinşi de o boală groaznică, m-am întâlnit cu concetăţeanul meu Mateo Chirino, căruia când eram mic îi spuneam Mateo Zapatón[7], nu numai din cauza meseriei lui de cizmar, ci şi pentru statura lui, era mai înalt decât majoritatea bărbaţilor din vremurile acelea, şi încălţa, îmi aduc aminte, nişte pantofi foarte mari, negri, cu talpă groasă, nişte pantofi imemoriali pe care el însuşi i-a cârpăcit probabil toată viaţa. M-am uitat la ei de cum l-am văzut din nou, la pantofii lui imenşi, care păreau aceiaşi de nu ştiu câţi ani, deşi acum erau deformaţi de monturi. Eu aveam costumul de culoare închisă cu care mergeam la interviurile pentru locuri muncă, cu dosarele şi cu servieta mea neagră; mă angajaseră de probă, ca vânzător cu comision de materiale pentru şcolile auto. Nemişcat în mijlocul pieţei Chueca, cu un palton mare pe el, cu o pălărie verde de tip tirolez căreia nu-i lipsea nici măcar pana, Mateo Zapatón se uita atent, într-o atitudine binevoitoare, la ceva, ca un pensionar zdravăn dar care taie frunze la câini, şi părea că se ţine pe picioare în pantofii săi negri ca pe un soclu de

7 Pantof sau gheată mare (în sp.). Joc de cuvinte dificil de tradus: în spaniolă, *zapatero* înseamnă „cizmar“, „cârpaci“.

statuie sau ca pe un butuc de măslin, aşa părea de înrădăcinat pe locul unde stătea, în cartierul din Madrid unde locuieşte şi unde s-ar părea că se simte la fel de bine ca în îndepărtatul nostru oraş.

Chiar şi chipul lui era la fel cum mi-l aminteam, neschimbat în ciuda anilor; pentru un copil, toţi adulţii sunt mai mult sau mai puţin bătrâni, aşa că atunci când creşte şi ajunge să-i revadă, după nişte ani, i se pare că nu s-au schimbat deloc, că au aceeaşi vârstă statică pe care le-o dădea când îi vedea în copilărie, când îşi imagina că oamenii trebuie să rămână întotdeauna la fel, şi că tot timpul au fost aşa, el mereu copil şi părinţii săi mereu tineri, fără urme de bătrâneţe şi fără ameninţarea morţii. L-am văzut într-o dimineaţă foarte friguroasă de iarnă, una din acele dimineţi ingrate de zi de lucru la Madrid când faţadele clădirilor au aceeaşi culoare gri murdar a cerului fără ploaie. Eu mergeam, ca întotdeauna, stresat de lipsa de timp, îngrijorat să nu ajung târziu la întâlnirea cu un client, proprietarul unei şcoli auto din strada Pelayo. Făcusem greşeala să vin cu maşina şi puţinul timp pe care l-aş fi avut ca să beau o cafea l-am pierdut căutând un loc de parcare pe aceste străzi imposibile, pline de maşini, de oameni, de travestiţi nebărbieriţi, de răufăcători, de drogaţi, de distribuitori de mărfuri, de furgonete care blochează strada încărcând şi descărcând şi provoacă o stridenţă de claxoane ce te scot din minţi.

Eram în întârziere, nu mâncasem nimic, îmi lăsasem maşina aşa de rău parcată, încât n-ar fi fost imposibil să mi-o ridice poliţia, dar m-am dus să-l văd pe Mateo Zapatón, căci gustul amintirilor pe care mi-l deştepta figura lui mi-a învins graba. Înalt ca întotdeauna, drept, cu aceeaşi expresie blajină pe chip, cu nasul mare şi ochii puţin bulbucaţi, cu obrajii roşii de frig şi sănătate, dar fleşcăiţi din cauza vârstei, cu mersul tot aşa de hotărât ca atunci când defila îmbrăcat în penitent în faţa carului

alegoric cu reprezentarea Sfintei Cine, învârtind marele său baston de conducător al confreriei.

Procesiunea aceea era una dintre cele mai spectaculoase reprezentări din Săptămâna Patimilor şi cea care avea cele mai multe figuri, cei doisprezece apostoli împrejurul mesei cu faţă de masă de pânză şi Hristos în picioare în capul mesei, cu o mână pe inimă, iar cealaltă ridicată în gestul binecuvântării, cu discul de aur în jurul capului ce vibra odată cu mişcarea maiestuoasă a roţilor carului alegoric pe străzile pavate sau pietruite de atunci, cu aceeaşi voalată fâlfâire cu care se mişcau flacăra lămpilor şi faţa de masă albă pe care erau aşezate pâinea şi vinul pentru sacrificiul liturgic. Toţi apostolii îl priveau pe Iisus şi aveau deasupra capului un mic bec care le lumina feţele în mod dramatic cu o lumină albă; toţi în afară de Iuda, care-şi ţinea capul întors într-un gest de remuşcare şi lăcomie, privind punga cu monedele trădării, pe jumătate ascunsă în spatele scaunului. Lumina care bătea pe chipul lui Iuda era verde, un verde gălbui de rău la ficat, şi în oraşul nostru toţi ştiau că trăsăturile astea pe care noi, copiii, le uram la fel ca pe răii din filme erau cele ale unui croitor ce avea magazinul şi atelierul la colţul străzii Real, foarte aproape de prăvălia lui Mateo Zapatón.

Godino mi-a spus toată istoria nu fără să-mi promită că o să-mi povestească altele şi mai nostime; figurile din carul alegoric, la fel ca aproape toate din Săptămâna Mare, erau sculptate de celebrul maestru Utrera, unul dintre artiştii cei mai importanţi ai secolului, după părerea lui Godino, ce n-a avut parte de recunoaşterea pe care-o merita deoarece preferase să rămână într-un oraş atât de ospitalier, deşi cam izolat, ca al nostru. Sculptor genial, Utrera era şi un teribil boem, mereu plin de datorii şi urmărit de creditori, dintre care unul, cel mai constant dar şi cel mai păgubit, era acel croitor de pe strada Real, care-i făcea pe comandă cămăşile cu monogram, vestele ajustate pe corp,

costumele cu o croială la fel ca acelea ale lui Fred Astaire şi până şi halatele largi pe care şi le punea ca să lucreze în atelier. Când datoria ajunse la o sumă inacceptabilă, croitorul se prezentă la cafeneaua Royal, unde se întâlnea în fiecare după-amiază cercul literar şi artistic condus de Utrera, şi-l făcu pe sculptor, în public, neruşinat şi hoţ. Fluturându-i în faţă. În zadar, teancul de facturi neplătite. Demn, mic şi băţos, ca scos din cutie, elegant în costumul a la Fred Astaire pe care nu-l plătise şi nici nu avea de gând să-l plătească, sculptorul privi în altă parte în timp ce chelnerii şi prietenii îl ţineau pe croitor care, cu ochii ieşiţi din orbite şi cu faţa transpirată de furie, plecă până la urmă aşa cum venise, fără nimic, nu înainte de a-şi aduna ruşinat din cafenea, de pe jos, facturile care în focul mâniei îi căzuseră din mână, probe valoroase ale injuriei care, aşa cum ameninţase, va fi spălată în tribunale. Mare i-a fost surpriza, îmi spuse Godino, anticipând lovitura cu un zâmbet deschis pe faţa lui şireată şi jovială, când după câteva săptămâni, în prima miercuri din Săptămâna Mare, când defila noul grup sculptural cu Sfânta Cină (pe cel vechi, ca aproape pe toate, îl arseseră roşii în timpul războiului), croitorul văzu cu ochii lui ceea ce îi spuseseră unele persoane bârfitoare şi răuvoitoare, şi ceea ce se zvonea prin tot oraşul, după spusele lui Godino „cu viteza cu care arde o dâră de praf de puşcă”: chipul schimonosit al lui Iuda, chipul verde ce se ferea de privirea blândă şi acuzatoare a Mântuitorului şi se uita cu lăcomie la punga cu monede prost ascunsă, era exact chipul său, întru totul fidel, dar cu toate exagerările crunte ale caricaturii: aceiaşi ochi bulbucaţi care se uitaseră la sculptor în cafenea ca şi cum ar fi vrut să-l sfredelească cu privirea „sau să-l împietrească la fel ca ochii Meduzei”, spuse Godino care, atunci când se înflăcăra povestind, declama cuvintele lui preferate: „Şi nasul semitic!” Pronunţând acest adjectiv, Godino făcea un gest întinzându-şi gâtul şi

privind aşa cum trebuie să fi privit croitorul când şi-a descoperit chipul în figura lui Iuda, şi strâmba sau îşi încreţea nasul, mic şi mai degrabă cârn, ca şi cum enunţarea cuvântului „semitic”, cu care se delecta aşa de mult încât îl repeta de două sau trei ori, ar fi avut puterea să-l facă şi pe el tot aşa de năsos ca pe croitor, ca pe Iuda şi ca pe toţi *sayones*[8] şi farisei ai procesiunilor din Săptămâna Mare, evreii care-l scuipaseră pe Domnul, cum spuneam de copii în jocurile noastre de-a carele alegorice şi de-a procesiunile; pe străzile pietruite sau cu pământ bătătorit de atunci, aveau loc alte săptămâni sfinte, infantile, şi noi copiii defilam bătând tobele făcute din cutii mari şi goale de conserve şi cu trompete mici de tablă sau de plastic, şi purtam chiar şi care alegorice din lăzi de scândură sau cutii de carton şi ne puneam glugi din ziar.

Amândoi au murit de multă vreme, croitorul irascibil şi sculptorul boem şi datornic, dar gluma cu care unul s-a răzbunat pe celălalt se perpetuează în trăsăturile fioroase şi iluminate încă în verde ale lui Iuda la Sfânta Cină, cu toate că de fiecare dată sunt tot mai puţini oameni care să le recunoască, ori care să-şi mai amintească de aceste istorii din trecut de care povesteşte Godino, nici nu ştiu dacă nu le inventează de la cap la coadă, de cât le umflă şi le înfloreşte. Şi probabil că nu sunt mulţi nici cei care recunosc modelul real al altui apostol. Sfântul Matei ce se apleacă spre Hristos cu o expresie de devoţiune şi teamă, sprâncenele-i ridicate subliniind uimirea din ochi. Pentru că este momentul când maestrul le spune că în noaptea aceea unul din cei doisprezece îl va trăda şi toţi se sperie şi se scandalizează, fac gesturi ample, răniţi în demnitatea lor, întrebând: „Eu, maestre?”, şi în toată harababura aceea niciunul nu-şi dă seama de chipul verde şi pizmaş al lui Iuda, nici nu observă punga plină de monede, pe care

8 *Sayón* (în sp.), membru al unei confrerii religioase, care la procesiunile din Săptămâna Patimilor poartă tunici lungi.

mamele noastre ne-o arătau când eram mici şi ne luau în braţe când trecea procesiunea.

Nu era nevoie să-mi explice Godino că acel nobil Sfânt Matei, voinic la trup şi colorat în obraji, era copia fidelă a lui Mateo Zapatón, care în felul ăsta avusese momentul său de glorie publică în aceeaşi noapte din Săptămâna Mare în care croitorul creditor se acoperise de ridicol. După ce-i erau luate măsurile pentru costume, la croitorie, sculptorul Utrera, când avea bani sau era în perspectivă să-i încaseze.

traversa strada Real şi îşi comanda la Mateo pantofii săi făcuţi de mână, iar în vremurile grele şi-i ducea pe cei vechi la reparat. Dar spre deosebire de croitor, Mateo Zapatón nu-i amintea niciodată lui Utrera de datoriile neplătite. Pe de o parte datorită caracterului său fatalist şi un pic comod, care-l făcea să se adapteze la orice situaţie, şi pe de altă parte pentru că nutrea faţă de sculptor o înflăcărată admiraţie, ce se accentua ajungând la o necondiţionată gratitudine ori de câte ori maestrul trecea pe la cizmărie şi stătea ore întregi de vorbă cu el, oferindu-i ţigările lui de tutun blond, povestindu-i istorii din călătoriile sale prin Italia şi despre viaţa sa la cercul artistic din Madrid înainte de război.

„Prietene Mateo – îi spunea sculptorul –, dumneavoastră aveţi o figură clasică ce ar merita să fie imortalizată de artă.” Zis şi făcut; Mateo nu i-a luat niciodată niciun bănuţ, dar a considerat socoteala încheiată când şi-a văzut, cu o tresărire de vanitate şi pudoare, chipul său de netăgăduit, între chipurile celorlalţi apostoli, şi, de asemeni, forma corpolentă a umerilor săi şi gestul său de a privi într-o parte, în sus. De la mica înălţime a taburetului pe care-şi petrecea viaţa. Şi-ar fi putut el imagina vreodată, fiind penitent şi conducător al confreriei cu reprezentarea Ultimei Cine, o onoare mai mare ca aceea de a fi inclus între comeseni? Fiecare trăsătură, întreaga atitudine de

sfânt evanghelic erau de o fidelitate miraculoasă, cu excepţia bărbii, pe care el, Mateo în carne şi oase, n-o avea, cu toate că s-ar părea că fusese pe punctul de a şi-o lăsa să crească, ceea ce ar fi fost o îndrăzneală de neconceput în anii aceia când se purta o mustaţă fină şi faţa bine bărbierită. Croitoria se afla aproape faţă în faţă cu uşa cizmăriei, dar croitorul jignit, când se întâlnea cu el, trecea pe celălalt trotuar, lăsa capul în jos sau privea în altă parte, cu faţa mai verzuie şi nasul mai semitic ca niciodată, şi pe Mateo, ca şi pe mulţi alţii, îl umfla râsul şi-şi astupa gura ca să se abţină, dar i se înroşeau obrajii ce semănau mai degrabă cu cei ai unei sculpturi de *falla*[9] valenciană decât cu imaginea pioasă a unui evanghelist.

Tresărind de bucurie, am văzut în mijlocul oraşului ostil acel chip venit din copilărie, legat de cele mai dulci amintiri din oraşul şi din viaţa mea. Copil fiind, mama mă trimitea de multe ori la prăvălia lui Mateo Zapatón care, fără să mă cunoască, obişnuia să mă bată uşor pe obraz şi să-mi spună „ministrant”. „Uf, ministrantule, puţin te-au ţinut de data asta pingelele, spune-i maică-tii, ministrantule, că n-am să-ţi dau rest, c-o să-mi plătească ea când o să treacă pe aici.” Prăvălia era foarte înaltă şi îngustă, aproape ca un dulap, iar spre stradă avea o uşă cu geam, pe care Mateo o închidea doar iarna, în zilele foarte friguroase. Tot spaţiul de care dispunea, inclusiv lada pe care o folosea ca masă de lucru şi tejghea, era acoperit de afişe cu coride şi cu Săptămâna Mare, cele două pasiuni ale meşterului cizmar; afişe lipite cu pap, îngălbenite de ani, unele peste altele, anunţuri de coride ce au avut loc la începutul secolului sau la târgul de anul trecut, într-o confuzie de locuri şi date ce alimentau pălăvrăgeala

9 Ansamblu de figuri burleşti construite din diverse materiale, care se ard în noaptea de Sfântul Iosif (19 martie) în regiunea valenciană, precum şi sărbătorile organizate cu acest prilej. Persoana însărcinată să aprindă prima unul din aceste grupuri este o femeie care se numeşte *fallera* (în sp.).

erudită a lui Mateo care, înconjurat întotdeauna de prieteni, cu o ţigară sau un cui în gură sau cu amândouă odată, povestea neobosit despre lupte cu tauri ce-au intrat în istorie şi spunea anecdote din lumea taurină, pe care el o cunoştea de aproape, deoarece preşedinţii coridelor de tauri îi cereau să le fie consilier sau asesor în mod oficial. I se frângea vocea şi ochii i se umpleau de lacrimi când îşi amintea, de faţă cu prietenii săi, de acea după-amiază de doliu când, de la tribuna neacoperită a arenei Linares, a văzut cum taurul se năpustise asupra lui Manolete[10]. „O să te ia în coarne, nu te apropia atât”, zicea că-i strigase de la tribună şi se înclina ca şi când ar fi fost în arenă, şi-şi făcea mâinile pâlnie, luând în prealabil o figură tragică, trăind încă o dată clipa în care Manolete încă ar fi putut să se salveze de împunsătura ucigaşă, „împunsătura fatidică”, cum spunea Godino imitând relatarea şi gesturile teatrale ale cizmarului pasionat, despre care îmi promitea mereu că-mi va povesti o mare istorie plină de mister, un secret pe care-l cunoştea doar el, cu toate amănuntele sale picante.

M-am apropiat de Mateo în piaţa Chueca şi m-a privit cu acelaşi zâmbet deschis şi binevoitor cu care-şi primea clienţii şi prietenii în prăvălia sa de cârpaci. M-a cuprins emoţia la gândul că mă recunoaşte în ciuda anilor, deşi mă schimbasem de când ne văzuserăm ultima dată. Mi-a venit în gând atunci o altă întâmplare care-l lega de amintirile mele mai de demult şi îl făcea să fie, fără ştirea lui, parte din copilăria mea: alături de prăvălia lui Mateo Zapatón era frizeria unde mă ducea tata şi la care se tunsese şi se bărbierise întotdeauna bunicul, cea a lui Pepe Morillo, ce rămase goală cu timpul, pe măsură ce vechii clienţi mureau iar tinerii se adaptau la moda părului lung. Acum,

10 Manuel Rodríguez, zis Manolete (1917-1947). Celebru toreador spaniol, creator al unui stil de luptă personal, caracterizat prin sobrietate.

uşa lui este închisă la fel ca aceea a lui Mateo Zapatón, ca a croitorului cu chipul lui Iuda, şi ca multe alte prăvălii ce se aflau pe strada Real, înainte ca oamenii să uite, încetul cu încetul, să se mai plimbe pe acolo, lăsând-o să se transforme, mai ales nopţile şi în zilele ploioase, într-o stradă nelocuită şi fantomatică. Dar în acele vremuri frizeria lui Pepe Morillo era la fel de plină de viaţă ca prăvălia lui Mateo Zapatón, şi de multe ori, în după-amiezele călduţe din aprilie şi mai, clienţii uneia şi celeilalte scoteau scaunele pe trotuar şi fumau şi vorbeau între ei, observaţi din partea cealaltă a străzii, din penumbra atelierului său gol, de croitorul taciturn care-şi freca mâinile în spatele tejghelei şi-şi băga între umeri capul din ce în ce mai asemănător cu al lui Iuda din Sfânta Cină, mizantropul cu chip verzui şi nas coroiat, pe care explozia irezistibilă a hainelor confecţionate în serie îl împingea în mod lent spre faliment.

Tata mă ducea de mână la frizeria lui Pepe Morillo (pe atunci „coafură” era un cuvânt pentru femei), şi eu eram aşa de mic, încât frizerul trebuia să pună un taburet pe scaun ca să mă tundă comod şi ca să mă pot vedea în oglindă. Faţa îi mirosea a colonie şi respiraţia a tutun când se apropia mult de mine, cu pieptenul şi foarfecele, cu maşina electrică cu care mă tundea pe ceafă. Îi auzeam răsuflarea greoaie şi agitată şi simţeam pe ceafă şi pe obraji atingerea degetelor puternice de adult, apăsarea atât de ciudată a unor mâini ce nu erau ale tatălui meu sau ale mamei mele, mâini familiare şi în acelaşi timp străine, dintr-odată aspre când îmi apleca urechile spre înainte sau mă făcea să-mi înclin mult capul apăsându-mă pe ceafă. De fiecare dată când mă tundea, aproape de sfârşit. Pepe Morillo îmi spunea „închide bine ochii” pentru că trebuia să-mi taie bretonul drept deasupra sprâncenelor, cam la jumătatea frunţii. Perii umezi îmi cădeau pe pleoape, îmi înţepau obrazul bucălat şi vârful nasului şi foarfecele rece

îmi atingea sprâncenele. Când Pepe Morillo îmi spunea că pot să deschid ochii, îmi vedeam pe neaşteptate faţa rotundă şi de nerecunoscut în oglindă, cu urechile clăpăuge şi cu bretonul drept deasupra ochilor, precum şi zâmbetul aprobator al tatălui meu.

De toate acestea mi-am amintit ca şi cum le-aş fi trăit din nou când l-am văzut pe neaşteptate pe Mateo Zapatón în piaţa Chueca şi de asemeni, de încă ceva ce până atunci n-am ştiut că mai păstrez în memorie; odată, în timp ce stăteam să-mi vină rândul, citind o revistă pe care taică-meu abia mi-o cumpărase, mi s-a făcut sete şi i-am cerut voie lui Pepe Morillo să beau apă. El mi-a făcut semn spre o curte interioară, mică şi umbroasă, în fundul frizeriei. În spatele unei uşi cu geam şi al unui culoar întunecos. Când suntem copii, ni se par departe locuri ce se află doar la câţiva paşi. Am împins uşa, puţin ameţit, poate pentru că începusem să am febră şi de aceea mi-era şi sete. Pardoseala era din plăci alb cu gri şi cu flori roşiatice în mijloc şi răsuna sub paşii mei. Pe o poliţă, într-un colţ al curţii mici, plină de plante cu frunze mari ce accentuau umezeala, se afla un ulcior, pe o poliţă acoperită cu un milieu croşetat, unul din acele ulcioare pentru iarnă, din ceramică smălţuită pictată în diferite culori, un ulcior sub formă de cocoş, îmi amintesc cu exactitate, pe care le făceau olarii de pe strada Valencia. Am băut, dar apa avea consistenţa unei supe şi un gust de febră. M-am întors pe culoar şi dintr-odată am văzut că m-am pierdut: nu eram la frizerie ci într-un loc pe care într-un târziu l-am identificat ca fiind prăvălia cizmarului, unde l-am văzut pe Sfântul Matei apostolul în carne şi oase, cu toate că avea un şorţ de piele şi nu o tunică de confrate sau de sfânt, fără barbă, cu o ţigară de foi turtită şi stinsă într-un colţ al gurii şi cu un cuişor în celălalt colţ. „Ia te uită, ministrantule, dar ce cauţi tu aici, ce sperietură mi-ai tras.”

Ca şi atunci, acum mă uitam la el neştiind ce să-i spun.

De aproape, era mult mai bătrân şi nu mai semăna deloc cu Sfântul Matei din Ultima Cină. Nici privirea şi nici zâmbetul său nu erau îndreptate spre mine; şi au rămas la fel şi când i-am spus pe nume şi când i-am întins mâna să-l salut şi când, încurcat şi stângaci, i-am povestit cine sunt şi când am vrut să-i amintesc numele părinţilor mei şi porecla pe care o avea în alte vremuri familia mea. Strângându-mi uşor mâna, încuviinţa şi privea spre mine, cu toate că nu făcea impresia că mă vede, sau că îşi concentra într-un punct atenţia ochilor săi, care cu puţin înainte mi se păruseră pătrunzători şi plini de viaţă. Pălăria nu numai că-i stătea într-o parte, dar mai era şi sucită, ca şi cum ieşind din casă şi-ar fi pus-o cum i-a venit, sau cu neglijenţa celui care nu se mai vede bine în oglindă. I-am amintit că mama a fost întotdeauna unul dintre muşterii cizmăriei – pe atunci prăvăliile aveau muşterii, nu clienţi – şi că tata, de asemenea foarte pasionat de coride, lua parte de multe ori la întrunirile sale şi la cele de la frizeria de alături a lui Pepe Morillo, cea care comunica cu prăvălia lui printr-o curte interioară. Mateo ascultă acele nume de persoane şi locuri cu expresia celui ce nu reuşeşte să-şi amintească întru totul ceva foarte de demult. Înclina capul şi zâmbea, dar mi se păru că observ pe chipul său o expresie de panică sau de alarmă, sau de incredulitate, poate-i era teamă că aş vrea să-l escrochez sau să-l fur, ca oricare dintre haimanalele ce dădeau târcoale prin împrejurimi, ce schimbau între ei pe furiş obiecte stând pe vine chiar la intrarea în metrou. Trebuia să plec, eram în mare întârziere la o întâlnire care fusese de la început sortită eşecului, nu mâncasem nimic de dimineaţă, aveam maşina parcată prost, şi Mateo Zapatón continua să mă ţină de mână cordial şi cu gândul aiurea, zâmbindu-mi cu gura întredeschisă, cu mandibula inferioară atârnându-i puţin şi cu o sclipire de salivă la comisura buzelor.

A.

— Nu vă amintiţi, meştere? l-am întrebat. Îmi spuneaţi întotdeauna ministrant.

— Sigur că da, omule, cum să nu, îmi făcu cu ochiul, înaintă puţin spre mine şi abia atunci mi-am dat seama că acum eu eram mai înalt decât el, îmi puse cealaltă mână pe umăr, într-un fel de încercare binevoitoare de-a nu mă dezamăgi: Ministrantule.

Dar nici măcar nu părea să-şi amintească semnificaţia acestui cuvânt, pe care-l repetă din nou în timp ce continua să mă ţină de mâna pe care eu voiam acum să mi-o retrag, prins în cursă şi grăbit să plec. M-am despărţit de el, dar a rămas nemişcat, cu mâna moale şi umedă, ce-o ţinuse pe-a mea, încă uşor ridicată, cu pălăria, cu o mică pană verde, sucită pe frunte, singur, ca un orb în mijlocul pieţei aşezat pe marele piedestal al pantofilor săi negri.

Copenhaga

Uneori, pe parcursul unei călătorii auzi şi ţi se povestesc istorii de călătorie. S-ar părea că la plecare amintirea călătoriilor anterioare se face mai simţită şi de asemenea că asculţi şi te încântă mai mult istoriile povestite, paranteze de cuvinte preţioase înăuntrul altei paranteze temporale a călătoriei. Călătorul poate rămâne tăcut, un mister pentru necunoscuţii ce-l observă sau poate ceda fără niciun pericol tentaţiei de a intra în vorbă şi de a spune baliverne, de a îmbunătăţi un episod din viaţa sa, povestindu-l unuia pe care n-o să-l mai vadă niciodată. Nu cred că e adevărat ce se spune, că atunci când călătoreşti poţi deveni altul; ceea ce se întâmplă e că te uşurezi de tine însuţi, de obligaţii şi de trecut, aşa cum reduci tot ce ai la puţinele lucruri necesare într-un bagaj. Partea cea mai împovărătoare a identităţii noastre se bazează pe ceea ce ştiu sau gândesc ceilalţi despre noi. Ne privesc şi ştim că ştiu, şi, pe tăcute, ne obligă să fim ceea ce speră ei că suntem, să procedăm la îndeplinirea anumitor obiceiuri stabilite de faptele noastre anterioare sau de bănuieli pe care nu suntem conştienţi că le-am trezit. Ne privesc şi nu ştim pe cine văd în noi, ce inventează sau ce decid că suntem. Pentru acel ce stă alături de tine în tren într-o ţară străină nu eşti decât un necunoscut ce există doar circumscris prezentului. O femeie şi un bărbat se privesc cu o săgetare de curiozitate şi dorinţă când se aşază în tren unul în faţa celuilalt; în acel moment, sunt tot atât de goi de ieri.

de mâine şi de nume, ca Adam şi Eva când s-au privit pentru prima oară în Paradis. Lin bărbat slab şi serios, cu părul scurt şi foarte negru, cu ochi mari, de culoare închisă, se urcă în tren în gara din Praga şi încearcă să nu schimbe nicio privire cu ceilalţi pasageri ce intră în acelaşi

compartiment, dar unii îl studiază bănuitori şi îşi spun că probabil este evreu. Are mâinile lungi şi albe, citeşte o carte sau priveşte absent pe fereastră, din când în când are câte-un atac de tuse seacă şi-şi duce la gură o batistă albă pe care apoi o strecoară aproape pe furiş într-un buzunar. Când trenul se apropie de graniţa de curând inventată între Cehoslovacia şi Austria, bărbatul pune de-o parte cartea şi-şi caută actele cu oarecare nervozitate, şi când trenul ajunge în staţia Gmünd se uită imediat pe peron, ca şi când ar aştepta să vadă pe cineva în solitara întunecime a acelei ore din noapte.

Nimeni nu ştie cine e. Când călătoreşti singur într-un tren sau mergi pe o stradă într-un oraş unde nimeni nu te cunoaşte, eşti un nimeni; nimeni nu poate bănui neliniştea ta, nici motivul nervozităţii tale în timp ce aştepţi în cafeneaua gării, dar numele bolii tale poate că da. Când îţi observă paloarea şi îţi ascultă zgomotul bronhiilor, când observă disimularea cu care-ţi ascunzi din nou batista pe care-ai dus-o iar la gură. Dar călătorind, mă simt imponderabil, simt că devin invizibil, că sunt un nimeni sau că pot fi oricine, şi această uşurare a spiritului se lasă să se întrevadă în mişcările trupului meu, şi merg mai repede, mai dezinvolt, fără greutatea a tot ceea ce sunt. Cu ochii deschişi la incitaţia unui oraş sau a unui peisaj, a unei limbi pe care mă bucur că o înţeleg şi-o vorbesc, mai frumoasă acum pentru că nu e a mea. Montaigne vorbeşte despre un bărbat cu pretenţii care s-a întors dintr-o călătorie fără să fi învăţat nimic; cum putea să înveţe, spune, dacă s-a luat cu totul pe el cu el.

Dar n-am nevoie să merg prea departe ca să mi se întâmple această transformare. Uneori, doar ce ies din casă şi dau primul colţ sau cobor scările metroului, că şi las în urmă ceea ce sunt, şi mă ameţeşte şi mă excită marele spaţiu alb în care se transformă viaţa mea, pe care se pare că se vor imprima cu mai multă strălucire şi cu mai

multă claritate senzaţiile, locurile, chipurile oamenilor, poveştile pe care le ascult. În literatură, sunt multe povestiri care se prezintă ca istorii narate de-a lungul unui voiaj, într-o întâlnire pur şi simplu întâmplătoare pe un drum, în jurul focului, la un han, într-un compartiment de tren. Şi chiar într-un tren un om îi povesteşte altuia istoria pe care Tolstoi o relatează în *Sonata Kreutzer.* În *Inima întunericului*[11], un marinar, Marlow, povesteşte o călătorie spre necunoscut pe râul Congo, în timp ce urcă în susul apei într-un şlep pe fluviul Tamisa şi când vede prin ceaţă, în noapte, strălucirea încă îndepărtată a luminilor Londrei, îi vin în minte vâlvătăile rugurilor de pe malurile râului african, şi-şi imaginează focurile de demult pe care le vedeau navigatorii romani când intrau pentru prima dată pe Tamisa acum două mii de ani. În trenul care-l deporta la Auschwitz, Primo Levi a întâlnit o femeie pe care o cunoscuse cu ani în urmă şi spune că tot timpul cât a durat drumul şi-au povestit lucruri despre care nu vorbesc cei vii, lucruri pe care doar cei ce se află de partea cealaltă, a morţii, au curajul să le spună cu glas tare.

În barul unui tren, într-o călătorie de la Granada la Madrid, un prieten mi-a povestit despre un alt voiaj în acelaşi tren, când cunoscuse o femeie şi după nici măcar o oră au început să se sărute. Era vara, în plină zi, în trenul ce pleacă zilnic la trei după-amiaza. Iubita prietenului meu venise să-l conducă. Apoi el şi necunoscuta s-au închis într-un closet cu o grabă imprudentă, cu o fericire şi-o dorinţă pe care nici lipsa de comoditate şi echilibru, nici bătăile în uşă ale călătorilor iritaţi n-au reuşit să-i facă să eşueze. Gândeau că se vor desparţi pentru totdeauna când vor ajunge la Madrid. Prietenul meu făcea armata şi n-avea niciun căpătâi, iar ea era o femeie măritată, cu un copil mic, puţin dezechilibrată, predispusă atât la exaltări entuziaste şi nebuneşti, cât şi la tristeţi depresive.

11 *Heart of Darkness* (în engl.), roman de Joseph Conrad (1857–1924).

Prietenul meu îmi spunea că o place mult dar îi este teamă de ea, şi că niciodată n-a simţit o asemenea plăcere cu nicio altă femeie. Şi-o amintea foarte clar şi cu plăcere deoarece era singura femeie cu care se culcase în afară de iubita lui, cu care s-a şi căsătorit la puţin timp după ce s-a întors din armată.

Au continuat să se vadă în secret câteva luni, repetând beţia sexuală a primei întâlniri în camere de pensiune, în întunecimea cinematografelor, uneori la ea acasă, în acelaşi pat unde se culca cu bărbatul ei, observaţi din pătuţ de ochii mari şi liniştiţi ai copilului, care se apuca de bare ca să se ţină în picioare. Când prietenul meu a terminat armata, au căzut de acord ca ea să nu vină să-l conducă la expresul de la miezul nopţii cu care se întorcea la Granada. În ultimul moment, femeia apăru iar prietenul meu coborî din tren şi simţi o asemenea dorinţă s-o îmbrăţişeze, că nu-i păsă c-o să piardă trenul. A doua zi, luă însă trenul şi nu se mai văzură niciodată. Mi-e teamă să mă gândesc ce s-a întâmplat cu ea, la cât era de dezechilibrată, spune prietenul meu, stând cu coatele pe tejgheaua barului din tren în faţa cafelei de care nici nu se atinsese, privind pe fereastră peisajul secetos din nordul provinciei Granada, sau întorcându-se înspre uşa ce dădea spre celelalte vagoane, cu speranţa imposibilă că femeia va apărea, după atâţia ani, iar eu îl ascultam cu invidie, cu invidie şi tristeţe, deoarece mie nu mi se întâmplase niciodată o asemenea istorie şi nici nu-mi aminteam de vreo femeie ca aceea. Fuma haşiş, lua pastile, devenise cocainomană, şi mie mi-era teamă de toate astea, dar o urmam în nebunia ei, şi cu cât îmi era mai teamă cu atât o doream mai mult. Nu m-ar mira deloc ca până la urmă să fi ajuns la heroină. Sunt perioade când mă trezesc în fiecare dimineaţă şi-mi amintesc că am visat-o. Visez c-o întâlnesc la Madrid, sau că sunt chiar în trenul ăsta şi-o văd venind pe culoar. Era foarte înaltă, ca un manechin, avea părul

şaten şi creţ şi ochii verzi.

Trenurile de acum, care nu ne obligă să ne aşezăm în faţa unor necunoscuţi, nu sunt propice povestirilor de călătorie. Fantasme tăcute, cu urechile astupate de căşti şi ochii aţintiţi pe înregistrarea video a unui film american. Se ascultau mai multe istorii în vechile compartimente de clasa a doua, care într-un fel semănau cu sălile de aşteptare sau cu bucătăriile familiilor sărace. În prima mea călătorie la Madrid, în timp ce moţăiam pe spătarul tare de plastic albastru, îl auzeam pe bunicul meu Manuel şi pe un alt pasager povestind pe întuneric despre călătorii cu trenul în iernile de pe vremea războiului. Ne-au adus pe toţi cei din batalionul Gărzii de Asalt unde eram eu şi ne-au urcat în tren chiar în staţia asta şi cu toate că nu ne-au spus unde ne duc, se zvonea că destinul nostru era frontul de pe Ebro. Mie îmi tremurau picioarele numai când mă gândeam, pe întuneric, în vagonul închis, toată noaptea. Dimineaţa ne-au dat jos şi fără nicio explicaţie ne-au trimis pe poziţiile de dinainte. Au trimis alt batalion în locul nostru, şi din opt sute de oameni care-au plecat nu s-au mai întors nici treizeci. Dacă trenul ăla ar fi plecat, sigur n-aş mai fi fost aici să vă povestesc, spuse bunicul, şi eu gândii atunci, pe jumătate adormit, că dacă plecarea aceea spre frontul de pe Ebro n-ar fi fost contramandată, probabil bunicul ar fi murit şi eu n-aş fi existat.

Totul a fost aşa de ciudat în noaptea aceea, a primului meu voiaj, ciudat şi magic, ca şi cum urcându-mă în tren – chiar înainte, când am ajuns la gară – aş fi abandonat spaţiul cotidian al realităţii şi aş fi pătruns în alt regat, foarte asemănător cu cel din filme sau din cărţi, regatul fără somn al călătorilor; eu care aproape fără să mă mişc din oraşul meu mă hrănisem cu atâtea istorii de călătorii în locuri îndepărtate, inclusiv pe Lună şi în centrul pământului, pe fundul mării, în Insulele Caraibe şi în cele din Pacific, la Polul Nord, în imensa Rusie pe care o

străbătea în transsiberian un reporter din Jules Vernes pe care-l chema Claude Bombarnac.

Îmi amintesc acum că era o noapte de iunie. Stăteam pe o bancă pe peron, între bunicul şi bunica, şi un tren, care nu era trenul nostru, intră în staţie şi se opri cu un uşor scârţâit de frâne. Pe întuneric, avea dimensiunile unui mare animal mitologic, iar farul rotund al locomotivei ce se apropia îmi sugeră submarinul căpitanului Nemo. Cu coatele pe balustrada ultimului vagon, stătea o femeie şi mă simţii cuprins dintr-odată de dorinţă, dorinţa neştiutoare, temătoare şi înflăcărată a celor paisprezece ani. O doream într-atâta, că simţeam o apăsare pe piept ce-mi îngreuna respiraţia şi făcea să-mi tremure picioarele. Parcă o mai văd încă, cu toate că nu mai sunt sigur că ceea ce îmi amintesc este o amintire: blondă, înaltă, cu părul în vânt, străină, cu o cămaşă neagră deschisă mult în faţă, cu o fustă neagră, desculţă, cu unghiile de la picioare roşii, cu pielea feţei aşa de bronzată, că scotea în evidenţă strălucirea părului ei blond şi a ochilor săi de culoare foarte deschisă. Ţinea genunchiul puţin îndoit în faţă, iar prin crăpătura fustei se zărea pulpa piciorului. Trenul s-a pus în mişcare şi eu am văzut-o îndepărtându-se, sprijinită cu coatele de balustradă, privind chipurile ce se perindau şi care-o priveau de pe peronul acelei îndepărtate gări, la miezul nopţii, într-o ţară străină.

Printre frânturi agitate de vis o vedeam din nou pe femeia aceea, în somnul ce mă cuprinsese. În timp ce bunicul vorbea cu celălalt bărbat în compartimentul neluminat. Întredeschideam ochii şi vedeam licărirea ţigărilor şi, când bunicul sau interlocutorul său trăgeau din ţigară, li se vedeau pentru o clipă feţele de ţărani, cu un luciu roşiatic. Fumul atât de acru al acelor ţigări de tutun negru pe care le fumau bărbaţii pe atunci. Văzând feţele acelea şi ascultând acele cuvinte ce se atenuau în somn, era ca şi cum n-aş fi călătorit în trenul în care mergeam, ci

în oricare din trenurile de care vorbeau, trenuri cu soldaţi învinşi sau cu deportaţi ce mergeau la nesfârşit fără să ajungă la destinaţie şi rămâneau oprite nopţi întregi pe peroane întunecoase. Primo Levi spunea, puţin înainte de-a muri, că încă îl mai înspăimântau vagoanele de mărfuri sigilate pe care le vedea uneori pe liniile moarte ale gărilor. Eu am fost pe front în Rusia, spuse bărbatul, în Divizia Albastră. Ne-am urcat în tren în Gara de Nord, şi am făcut zece zile pân-am ajuns într-un loc ce se numea Riga. Şi eu gândeam sau îmi spuneam pe jumătate adormit, Riga este capitala Letoniei, pentru că învăţasem din atlasul geografic care-mi plăcea aşa de mult şi pentru că în Riga se petrece acţiunea unui roman de Jules Verne, şi romanele lui Jules Verne îmi umpleau viaţa şi imaginaţia.

Acum îmi dau seama că în ţinutul nostru secetos de provincie trenurile de noapte erau marele fluviu ce ne purtau spre lume şi ne aduceau înapoi, marele torent ce şerpuia în întuneric spre mare sau spre frumoasele oraşe unde ne aştepta o nouă existenţă, mai luminoasă şi adevărată, mai asemănătoare promisiunilor din cărţi. Tot atât de clar cum îmi amintesc prima mea călătorie cu trenul îmi amintesc şi de întâia oară când am ajuns pe peronul unei gări de frontieră; în amintire, strălucirea nopţii era identică şi, de asemenea, anticipările imaginaţiei, teama de necunoscut ce-mi accelera pulsul şi făcea să mi se înmoaie genunchii. Grănicerii cu o căutătură rea şi apoi jandarmii ostili şi neciopliţi percheziţionau călătorii în staţia Cerbère. Cerbère, Cerbero[12], uneori staţiile, noaptea, par intrarea în împărăţia lui Hades, iar numele lor conţin un fel de maledicţie incipientă; Cerbère, unde în iarna anului 1939 jandarmii francezi îi umileau pe soldaţii Republicii Spaniole, îi insultau, îi împingeau şi-i loveau eu paturile puştilor; Port Bou unde, în 1940, s-a

12 Joc de cuvinte între toponimul Cerbère, punct de frontieră între Spania şi Franţa, şi cuvântul spaniol *cerbero* – „cerber”.

sinucis Walter Benjamin: Gmünd, staţia de frontieră între Cehoslovacia şi Austria, unde se vedeau uneori Franz Kafka cu Milena Jesenska, întâlniri clandestine în parantezele temporale ale orarelor trenurilor, în exasperanta scurgere rapidă a orelor ce începeau să se consume de cum se vedeau, de îndată ce urcau în camera neospitalieră a hotelului gării, ale cărei geamuri zdrăngăneau la trecerea trenurilor din apropiere.

Cum ar fi să ajungi într-o gară germană sau poloneză într-un tren pentru vite, să asculţi la megafoane ordinele strigate în germană şi să nu înţelegi nimic, să vezi în depărtare lumini, garduri de sârmă ghimpată, coşuri foarte înalte ce scot fum negru. Timp de cinci zile, în februarie 1944, Primo Levi a mers într-un tren spre Auschwitz. Prin crăpăturile scândurilor, unde-şi punea gura ca să poată respira, vedea numele ultimelor gări din Italia, şi fiecare nume era un rămas bun, o etapă a călătoriei spre nord şi spre frigul iernii, nume acum indescifrabile de gări nemţeşti şi apoi poloneze, localităţi îndepărtate despre care nimeni până atunci nu auzise vorbindu-se, Mauthausen, Berger-Belsen, Auschiwtz. Trei săptămâni au trecut până când Margarete Buber-Neumann a ajuns de la Moscova în lagărul din Siberia unde trebuia să ispăşească o condamnare de zece ani, şi când după numai trei ani i s-a spus să urce din nou în trenul ce pleca la Moscova se gândi că va fi eliberată, dar trenul nu s-a oprit la Moscova, a continuat să meargă spre vest. Când în sfârşit s-a oprit în gara de frontieră Brest-Litovsk, gardienii ruşi i-au spus Margaretei Buber-Neumann să se grăbească să-şi strângă lucrurile că au ajuns pe teritoriul german. Printre scândurile ce acopereau geamul a văzut pe peron uniformele negre ale SS şi şi-a dat seama, îngrozită, cu o osteneală fără margini că, fiind nemţoaică, gărzile lui Stalin au predat-o gărzilor lui Hitler, în virtutea unei clauze infame a pactului germano-sovietic.

Marea noapte a Europei este străbătută de lungi trenuri sinistre, de convoaie de vagoane de mărfuri sau vite, cu geamurile astupate, înaintând foarte lent spre câmpuri invernale acoperite de zăpadă sau de noroi, împrejmuite cu sârmă ghimpată şi turnuri de pază. Arestată în 1937, torturată, supusă la interogatorii ce durau patru sau cinci zile fără întrerupere, în care trebuia să stea numai în picioare, închisă timp de doi ani într-o carceră, Evghenia Ginzburg, militantă comunistă, a fost condamnată la douăzeci de ani de muncă silnică în lagărele din apropierea Cercului Polar, iar trenul care a dus-o spre captivitate a parcurs distanţa dintre Moscova şi Vladivostok într-o lună întreagă. În timpul călătoriei, prizonierele îşi povesteau întreaga viaţă una alteia şi uneori, când trenul se oprea într-o gară, se apropiau de fereastră sau de vreo gură de aerisire între două scânduri şi îşi strigau numele de fiecare dată când trecea cineva, sau aruncau o scrisoare ori o hârtie cu numele lor scris în grabă cu speranţa că, vreodată, familiile lor vor primi vestea că trăiesc încă. Dacă una dintre ele supravieţuia şi se întorcea, în primul rând trebuia să meargă să caute părinţii, soţul sau copiii celeilalte, ca să le povestească cum a trăit şi-a murit, ca să depună mărturie că în infern şi în depărtarea aceea continua să şi-i amintească. Acest jurământ l-au făcut Margarete Buber-Neumann şi prietena ei de suflet Milena Jesenska, în lagărul din Ravensbrück. Milena îi povestea istoria ei de dragoste cu un bărbat ce murise cu douăzeci de ani în urmă, Franz Kafka, şi îi povestea de asemenea prozele pe care le scria el şi de care Margarete nu auzise până atunci, şi de aceea îi făceau şi mai multă plăcere, la fel ca poveştile vechi nescrise de nimeni şi care, cu toate acestea, prind viaţă din nou în întregime şi cu putere când cineva le povesteşte cu glas tare, istoria unui arpentor ce soseşte într-un sat unde este un castel în care niciodată nu reuşeşte să între, cea a unui

comis-voiajor ce se trezeşte într-o dimineaţă transformat în insectă, povestea directorului de bancă pe care într-o zi îl vizitează doi poliţişti în civil ca să-i spună că va fi judecat, cu toate că nu ajunge niciodată să afle motivul, acuzaţia ce i se aduce.

Iubirea dintre Milena Jesenska şi Franz Kafka este întretăiată de scrisori şi trenuri şi în această iubire au avut mai mare importanţă distanţa şi cuvintele scrise decât întâlnirile reale şi adevăratele mângâieri. În primăvara anului 1939, cu câteva zile înainte ca armata germană să intre în Praga, Milena îi înmânã prietenului său Willy Haas scrisorile de la Kafka, pe care le păstrase încă de când o primise pe ultima, cu şaisprezece ani în urmă, în 1923. În drum spre lagărul de exterminare, în staţiile întunecoase unde trenul se oprea nopţi întregi, îşi amintea, desigur, de emoţia şi neliniştea călătoriilor aproape clandestine din alte vremuri, când ea era măritată şi locuia la Viena, iar amantul ei la Praga, şi-şi dădeau întâlnire la jumătatea drumului. În gara de frontieră Gmünd, sau de prima lor întâlnire în gara din Viena, după ce luni de zile îşi scriseseră scrisori. Înainte de a începe să-şi scrie, s-au văzut o singură dată, într-un bar, fără a-şi acorda prea multă atenţie unul celuilalt, şi, dintr-odată, el a vrut să recupereze din străfundurile memoriei o amintire ce nu se contura cu precizie, un chip căruia nu-i dăduse importanţă, cu toate că doar câteva luni mai târziu era îndrăgostit de ea. *Îmi dau seama că nu reuşesc să-mi amintesc chipul ei în amănunţime. Îmi amintesc doar cum se îndepărta printre mesele din cafenea; chipul ei. Rochia ei, încă le mai văd.* S-a urcat în tren la Praga şi ştie că în acelaşi timp ea s-a urcat în altul la Viena, iar nerăbdarea şi dorinţa sa sunt mai puternice decât teama, şi-l cuprinde o stare de anxietate deoarece ştie că după câteva ore o va ţine în braţe pe femeia care este mai curând o fantasmă a imaginaţiei şi a scrisorilor sale. *Teama înseamnă*

nefericire, i-a scris. I-e teamă că o să vină trenul şi-o să vadă în faţa lui ochii de culoare deschisă ai Milenei, dar i-e teamă, de asemenea, ca ea să nu se fi răzgândit în ultimul minut şi să ñ rămas la Viena cu soţul ei, care n-o face fericită, care-o înşală cu alte femei, dar de care nu vrea sau nu poate să se despartă. Se uită la ceas, priveşte numele staţiilor în care se opreşte trenul, şi îl chinuie dorinţa ca orele ce i-au mai rămas până la sosire să treacă cât mai repede, dar şi teama de a ajunge, şi teama de a nu se trezi singur în gara din Gmünd, şi în acelaşi timp, teama de impetuoasa apropiere fizică de Milena, mult mai tânără şi mai sănătoasă decât el, mai pricepută şi mai directă în iniţiativele sexuale.

Amintirea instinctivă este materia şi fermentul imaginaţiei. Fără să-mi dau seama până atunci, în timp ce voiam să-mi imaginez călătoria lui Franz Kafka în expresul de noapte. Îmi aminteam de fapt o călătorie pe care am făcut-o când aveam douăzeci şi doi de ani, o noapte întreagă de insomnie într-un tren ce mă ducea la Madrid, la o întâlnire cu o femeie cu ochi de culoare deschisă şi păr şaten, căreia-i trimisesem o telegramă cu câteva minute înainte de a-mi cumpăra biletul de clasa a doua cu bani împrumutaţi, lăsând totul baltă ca să mă duc s-o caut. Dimineaţă, când am ajuns în gară, nu mă aştepta nimeni.

Cum te-ai simţi dacă te-ai apropia cu trenul de o gară de frontieră fără să ştii dacă n-o să fii trimis înapoi, dacă n-o să fii împiedicat să treci în partea cealaltă, spre salvarea ce se află la un pas, cu jandarmii ce-ţi vor controla actele cu o încetineală cruntă, ridicând privirea arogantă ca să-ţi compare poza din paşaport cu faţa aceea înfricoşată pe care abia dacă se citeşte o expresie firească, inocentă. După prima întâlnire cu Milena şi după patru zile întregi petrecute cu ea, Franz Kafka se întorcea cu expresul ce mergea de la Viena la Praga, cu neliniştea celui ce trebuie să ajungă la serviciu a doua zi dimineaţa, cu un amestec de

fericire şi culpabilitate, de bucurie euforică şi o insuportabilă senzaţie că-i lipseşte ceva, deoarece acum nu se putea obişnui să stea singur, nici nu putea să calculeze peste cât timp se va întâlni din nou cu iubita sa. Când trenul se opri în gara din Gmünd, grănicerii i-au spus că nu poate continua călătoria spre Praga; îi lipsea o hârtie din numeroasele sale documente, o viză de ieşire ce se elibera doar la Viena. În noaptea de 15 martie 1938, după aproape paisprezece ani de la moartea lui Franz Kafka, eliberat acum de orice frământare sau învinuire, de orice persecuţie, acelaşi expres ce pleca de la Viena spre Praga la ora unsprezece şi un sfert se umplu mai ales de refugiaţi evrei şi de stânga, deoarece Hitler tocmai intrase în oraş, întâmpinat de o mulţime ce urla ca o haită de câini, cu mâinile ridicate, strigându-i numele într-un zgomot surd şi monoton ca al unui ocean înfricoşător, aclamându-l pe führer şi Reichul şi cerând lichidarea evreilor. Nazişti austrieci în uniforme urcau în expresul de Praga în staţiile intermediare şi jefuiau bagajele refugiaţilor pe care-i băteau, îi umileau şi-i insultau. Mulţi dintre ei nu aveau acte; în staţiile de la graniţă, jandarmii cehi nu le dădeau voie să plece mai departe. Unii săreau din tren şi fugeau peste câmp vrând să treacă graniţa la adăpostul nopţii.

Cum ar fi să ajungi noaptea pe ţărmul unei ţări necunoscute, să sari în apă din barca cu care ai traversat marea pe întuneric, să vrei să te îndepărtezi cât mai repede spre interior în timp ce picioarele ţi se afundă în nisip; un bărbat singur, fără acte, fără bani, ce vine din oroarea bolilor şi masacrelor din Africa, din străfundul iadului, care nu ştie limba ţării unde a ajuns, ce se aruncă la pământ şi se ascunde în şanţ când vede pe şosea farurile unei maşini ce se apropie, poate cea a poliţiei.

Când călătoreşti, s-ar părea că e mai plăcut să citeşti cărţi de călătorie. Într-un tren ce mă îndepărta de Granada, îndată după terminarea cursurilor la facultate, la

începutul verii lui 1976, citeam povestea călătoriei la Veneţia pe care o face Proust în *Timpul regăsit.* Două veri mai târziu, am ajuns pentru prima oară la Veneţia, într-o după-amiază de septembrie, şi mi-am amintit de Proust şi de dureroasa lui înclinaţie spre dezamăgire când ajungea în locurile pe care dorise foarte mult să le vadă. Într-o conversaţie cu Francisco Ayala despre fericirea de a-l citi pe Proust, am aflat că şi el o asocia cu fericirea simultană a unei călătorii. În o mie nouă sute patruzeci şi ceva, pe când trăia în exil la Buenos Aires, i s-a oferit să ţină un curs la universitatea din Rosario. Se ducea o dată pe săptămână, mai întâi cu trenul până la Santa Fe, apoi cu un autobuz ce mergea pe malul fluviului Paraná. Avea întotdeauna la el un volum de Proust, şi i se părea că recitindu-l îi plăcea şi mai mult, pentru că atunci când îşi ridica ochii din carte vedea nişte peisaje ca din alt capăt al lumii, trecea într-o clipă de la străzile Parisului din 1900 şi de la plajele acoperite de nori ale Normandiei, la imensitatea nelocuită a Americii pe unde circula trenul şi apoi autobuzul. Dintr-odată, cartea aceea pe care-o citea era unica legătură cu viaţa sa din trecut, cu Spania pierdută la care poate nu se va mai putea întoarce şi cu Europa ce încă nu renăscuse după cataclismul războiului. Îl citea pe Proust în autobuzul ce mergea alături de întinderea maritimă a fluviului Paraná şi acel volum pe care-l ţinea în mână era acelaşi pe care-l citise de atâtea ori în tramvaiele din Madrid.

Odată, într-o staţie, ridică în mod automat privirea din carte şi se uită fix la un bătrân cu părul foarte alb şi cu înfăţişare melancolică şi sărăcăcioasă ce tocmai urca, cu un palton foarte ponosit, cu o servietă la fel de ponosită sub braţ, cu chip de om bolnav şi obosit, chip de bătrân pe care anii nu-l scutiseră de cele mai amarnice lipsuri în viaţă.

Într-o clipă, surprins, nevenindu-i să creadă,

compătimindu-l ruşinat, recunoscu în acel bătrân ce lua autobuzul într-un sat pierdut din Argentina, pe cel ce fusese preşedintele Republicii Spaniole, pe don Niceto Alcalá Zamora. I-a fost teamă că şi celălalt bărbat îl va recunoaşte; îşi întoarse faţa spre fereastră sau îşi aplecă ochii asupra cărţii iar când, după următoarea staţie, îşi ridică din nou privirea, bărbatul bătrân nu mai era în autobuz.

Într-o călătorie, poţi asculta o istorie sau poţi găsi din întâmplare o carte care în final produce o undă concentrică în emoţia succesivelor descoperiri. Într-un timp când eram foarte îndrăgostit de o femeie, care mă evita atunci când o doream cel mai mult şi care mă căuta când eu încercam să o evit, am făcut un voiaj la Sevilla şi în tren am citit *Grădina familiei Finzi-Contini*, şi pe frumoasa şi zburdalnica eroină evreică a lui Giorgio Bassani o înzestrasem cu trăsăturile femeii pe care o iubeam, şi sfârşitul nefericit al iubirii ei pentru Mícol, protagonistul romanului, mi-a anticipat tristul eşec al iubirii mele, cu o claritate pe care eu n-aş fi fost în stare s-o accept de unul singur. Îmi amintesc de un exemplar ieftin şi uzat din *Istoriile* lui Herodot, pe care l-am găsit la un chioşc pe stradă în New York şi de jurnalul de călătorie la Cercul Polar al căpitanului John Franklin, pe care l-am răsfoit din întâmplare într-un anticariat şi apoi l-am citit pe nerăsuflate în camera unui hotel din Londra, o cameră îngustă şi înaltă, cu o geometrie perversă, cu o baie nu cu mult mai mare decât un dulap, dar cu unghiurile strâmbe ale unui decor expresionist. Sosit de curând la Buenos Aires în toamna australă a anului 1989. Îmi petreceam orele întins în patul din cameră ascultând ploaia ce bătea în geam şi mă împiedica să ies pe străzile pe care doream atât de mult să le cutreier, citind ore întregi, ca să înşel timpul claustrofobic al hotelurilor, prima carte pe care-am descoperit-o. *În Pat agonia,* de Bruce Chatwin. Acum aflu

că exact în zilele când eu citeam acea carte. Bruce Chatwin agoniza datorită unei boli al cărei nume n-a vrut să-l spună nimănui: o infecţie ciudată pe care o contractase în Asia Centrală din cauza unui anumit fel de mâncare sau a unei înţepături, spuneau prietenii săi, ca să ascundă infamia, ca să nu spună cuvântul ce producea panică şi ruşine, cuvântul care era el însuşi asemeni unuia din acele abcese ce, cu veacuri în urmă, anunţau oroarea ciumei.

Eu îl citeam pe Bruce Chatwin la Buenos Aires în timp ce el era pe moarte la Londra. Călătoria mea prin Argentina avea în felul acesta o parte de adevăr şi o alta de literatură, deoarece citind acea carte eu înaintam spre marile întinderi dezolante din sud, itinerar ce pentru mine se oprise de fapt în capitala ţârii, în camera de hotel de unde abia dacă ieşeam din cauza ploii. Câtă odihnă pentru suflet, să fii departe de orice, total izolat, ca un călugăr în chilia sa, o chilie cu tot confortul posibil, patul aranjat, telefon la îndemână, televizor cu telecomandă, ploaia care te scuteşte de obligaţia extenuantă de a face turism şi care îţi oferă alibiul perfect ca să petreci ore întregi fără să faci nimic, doar să stai întins, puţin ridicat pe două perne, cu cartea în mână, cartea ce povesteşte o călătorie la capătul lumii şi care aminteşte de alte călătorii mult mai vechi, cea a lui Charles Darwin pe marele său vas *Beagle*, şi a acelui indian patagonez ce a călătorit cu Darwin până în Anglia, a învăţat limba engleză şi purtările englezeşti, i-a făcut o vizită reginei Victoria, şi după câţiva ani s-a întors pe meleagurile australe şi la viaţa primitivă de care fugise, un străin pentru totdeauna oriunde s-ar fi aflat, un sălbatic exotic cu haine civilizate la Londra şi un necunoscut pe pământul său de baştină.

La Copenhaga, o doamnă daneză de origine franceză şi sefardă mi-a povestit despre călătoria pe care, mică fiind, a făcut-o, cu mama ei, prin Franţa recent eliberată, în 1944,

la sfârşitul toamnei. Am cunoscut-o la un prânz la Clubul Scriitorilor, un palat cu uşi cu două canaturi, coloane de marmură, tavane cu ghirlande aurii şi picturi alegorice. De la una dintre înaltele sale ferestre am văzut trecând prin faţa mea o corabie mare cu pânze, ca şi când ar fi alunecat pe stradă; naviga pe unul din acele canale ce pătrund adânc în oraş şi care brusc, la un colţ, îţi oferă surpriza unei panorame portuare.

Era la începutul lui septembrie, acum vreo opt ani. De două zile mă învârteam prin oraş, şi în a treia, un prieten de-al meu, editor, m-a invitat la acel prânz. Memoria mea e plină de oraşe care mi-au plăcut mult, dar unde am fost doar o singură dată. De Copenhaga îmi amintesc mai ales imagini din prima mea plimbare; am ieşit din hotel mergând la întâmplare şi am ajuns la o piaţă ovală cu palate şi coloane, în centrul căreia se afla o statuie ecvestră de bronz, un bronz verzui ce căpăta pe alocuri, din cauza umezelii şi a lichenilor, o tonalitate cenuşie la fel cu a cerului sau a marmurei acelui palat, care mi s-a spus apoi că este Palatul Regal.

Pe toată suprafaţa aceea rece şi barocă a pieţei, străbătută din când în când de vreo maşină singuratică (auzeam în acelaşi timp zgomotul motorului şi fâşâitul roţilor pe pavaj), în afară de mine nu se mai afla niciun suflet de om, cu excepţia soldatului cu cazacă roşie şi căciulă înaltă de husar, din blană, ce bătea pasul fără chef, cu puşca pe umăr, o puşcă cu baionetă, anacronică, la fel ca uniforma lui.

Cum nu ştiam încotro s-o apuc, am lăsat străzile să mă ducă, aşa cum te laşi dus de o cărăruie pe câmp. Din faţa călăreţului de bronz începea o stradă lungă şi dreaptă ce se termina lângă cupola, de asemenea de un bronz verzui, a unei biserici cu inscripţii aurii în latină pe cornişă, şi statui de sfinţi, de războinici şi de indivizi în redingotă. Biserica semăna cu acele biserici baroce din Roma ce par

toate la fel şi au un aspect antipatic de sucursale, de birouri papale şi bancare ale milei Domnului.

Dar una dintre statuile ce se înălţau deasupra acelei faţade era fără nicio îndoială a lui Sören Kierkegaard. Cocoşat, ca şi cum ar fi stat la pândă, cu mâinile la spate, nu avea acea atitudine de măreţie sau de totală imobilitate cum au de obicei statuile. După moarte, după un secol şi jumătate de convieţuire în imortalizarea oficială, alături de toţi acei solemni eroi, sfinţi, generali şi tribuni din panteonul istoric al Danemarcei, Kierkegaard, statuia sa. Păstra încă un aer trecător, fugace, ursuz, neliniştea de a merge singur printr-un oraş închis şi ostil şi de a privi cu coada ochiului lumea pe care-o dispreţuia şi care-l dispreţuia şi mai mult, nu numai din cauza cocoaşei şi a capului său mare. Ci şi datorită extravaganţei de neînţeles a scrierilor sale. A furibundei sale credinţe biblice, la fel de surghiunit şi apatrid în oraşul său natal ca şi cum ar fi fost forţat să trăiască la celălalt capăt al lumii.

Am căutat drumul de întoarcere la hotel. În mai puţin de o oră, editorul – pe care în realitate nici nu-l cunoşteam prea bine – venea să mă ia. Pe o stradă lungă şi burgheză, cu magazine de îmbrăcăminte şi consignaţii, am văzut o marchiză ce ieşea, mai degrabă în mod absurd, dintr-un perete văruit sau proaspăt vopsit în alb, care avea o uşă de lemn cu ferecături şi cu ciocan de poartă, şi o fereastră cu zăbrele şi muşcate. Eu, care mă simţeam atât de departe de orice, cutreierând străzile deşerte ale Copenhagăi într-o după-amiază de sâmbătă, întâlnisem un local spaniol ce se numea Pepe’s Bar.

Femeia aceea stătea alături de mine la masa ovală a Uniunii Scriitorilor. Mi s-a mai întâmplat de multe ori: masa era în onoarea mea, dar nimeni nu mă prea lua în seamă. Fiecare avea în faţă un cartonaş cu numele său. Cel al femeii era o enigmă, o promisiune cifrată: Camille

Pedersen-Safra. Nu pot rezista atracţiei numelor; femeia mi-a spus că se născuse în Franţa, într-o familie de evrei de origine spaniolă. Pedersen era numele ei după soţ. În timp ce toţi ceilalţi vorbeau cu aprindere şi râdeau, uşuraţi că nu trebuie să facă conversaţie cu un străin despre care nu ştiau nimic, ea îmi povesti că a fugit din Franţa împreună cu mama ei în preajma căderii Parisului, în timpul marii debandade din iunie 1940. S-au întors în ţară doar o singură dată, în toamna anului 1944, dar amândouă şi-au dat seama că în acei puţini ani câţi trecuseră nu mai făceau parte din ţara de baştină, de unde ar fi fost deportate spre lagărele de exterminare dacă n-ar fi fugit la timp; din recunoştinţă, erau daneze. Şi Danemarca a fost ocupată de nemţi şi supusă aceloraşi legi antisemite ca Franţa, dar autorităţile daneze, spre deosebire de guvernul francez de la Vichy, n-au colaborat la izolarea şi deportarea evreilor şi nici măcar nu i-au obligat să poarte steaua galbenă.

Camille Safra avea cam şase ani când au fugit din Franţa; îşi amintea ce neplăcut a fost când maică-sa o trezise zgâlţâind-o cu noaptea-n cap şi de senzaţia ciudată, caldă şi plăcută de a călători învelită într-o pătură în remorca unui camion, sub o prelată pe care răpăia ploaia, îşi amintea, de asemenea, că dormise în bucătăriile şi în holurile unor case ce nu erau ale ei şi unde mirosea puternic a mere şi fân şi că uneori îi veneau în minte imagini ale unor itinerare misterioase pe drumuri de ţară la lumina lunii, dormind în braţele maică-sii, învelită cu un şal de lână umed, ascultând zgomotul domol al unei căruţe şi al copitelor calului. Îşi amintea sau visa lumini izolate, la ferestrele fermelor, lumini roşii de locomotivă, şiruri de lumini la ferestrele trenurilor în care ea şi maică-sa nu reuşeau să urce.

În amintirea ei, călătoria spre exil avea toată dulceaţa bunăstării copilăriei, deoarece copiii se simt bine în situaţii

excepţionale şi atribuie lucrurilor dimensiuni necunoscute adulţilor şi care nu au nicio legătură cu ceea ce aceştia trăiesc sau îşi amintesc. Când a plecat din Franţa, Camille Safra mai trăia cufundată în fanteziile şi poveştile primei copilării; la zece sau unsprezece ani, când ea şi mama ei s-au întors, începuse să gândească ca un adult. Prima călătorie şi-o amintea ca pe un vis şi bineînţeles că erau părţi din vise sau poveşti ce i se strecuraseră în memorie ca fapte reale. Din întoarcerea din Danemarca păstra imagini exacte, încărcate de o tristeţe ce era reversul misterioasei fericiri a celeilalte călătorii.

Era o femeie cu părul roşcat, mare, energică, foarte neîngrijită în felul de a se îmbrăca, cu trăsături mai mult central-europene decât latine, pe care vârsta le accentua. Am văzut doamne evreice în Statele Unite şi la Buenos Aires, foarte asemănătoare cu ea: femei de o anumită vârstă, grase, îmbrăcate neglijent, cu buzele rujate. Fuma mult, ţigări fără filtru, conversa în mod strălucit, trecând de la engleză la franceză în funcţie de nevoi sau de delimitările sale expresive, şi bea bere cu o excelentă dezinvoltură scandinavă. Făcea critică literară la un ziar şi la un post de radio. Editorul care mă invitase la masă şi care, încălzit de conversaţie şi de bere, nu părea să-şi prea amintească de mine, îmi spusese, când mi-a prezentat-o, că avea o faimă foarte bună, şi că o critică favorabilă a ei era foarte importantă pentru o carte, mai ales a unui autor străin şi necunoscut în ţară. Eu aveam ferma şi trista convingere că romanul pentru care mă dusesem la Copenhaga nu va atrage niciun cititor danez, astfel că simţeam remuşcări anticipate pentru proasta afacere pe care-o făcea acel editor cu mine. Şi îl dezvinovăţeam şi chiar îi mulţumeam că la prânzul de la Uniunea Scriitorilor mă lăsase în voia sorţii, înţelegeam, de asemenea, că invitaţia la acel prânz nu avusese prea mare succes; mai rămăseseră câteva mese goale în marea sală cu picturi

mitologice şi ferestre mari ce dădeau spre o stradă pe unde din când în când trecea fără grabă un vapor. Înainte de a servi mâncarea, chelnerii au strâns tacâmurile de pe mesele goale.

În mod meschin, mă rodeau aceste observaţii, în timp ce Camille Safra continua să-mi vorbească şi îmi dădeam seama puţin ofensat că de când discutam nu-mi spusese încă niciun cuvânt despre cartea mea în daneză. Mi-a spus că mama ei murise cu câteva luni în urmă la Copenhaga, şi că ultima dată când au vorbit şi-au amintit amândouă de acea călătorie în Franţa, şi mai ales de ceva ce li s-a întâmplat într-o noapte într-un hotel dintr-un orăşel, aproape de Lyon.

Îşi căutau familia. Puţini supravieţuiseră. Vecinii şi cunoscuţii din trecut le priveau cu neîncredere, cu vădită respingere, ca şi când s-ar fi temut că s-au întors să revendice ceva, să învinuiască sau să ceară socoteală. În acel orăşel de lângă Lyon – Camille Safra nu mi-a spus cum se numea – maică-sa a dus-o pentru că cineva îi spusese că una dintre surorile ei se refugiase acolo la începutul anului 1943, şi nu figura că ar fi fost arestată, dar nici nu se ştia unde se află şi nu s-a ştiut vreodată. Oamenii dispăreau în acele vremuri, spuse Camille Safra, li se pierdea urma, numele lor nu figurau nicăieri, pe nicio listă cu deportaţi, nici cu cei întorşi, nici cu cei morţi. Au ajuns cu trenul dimineaţa foarte devreme, au băut o cafea rece cu pâine neagră şi unt rânced la cârciuma din gară, şi au întrebat câteva persoane matinale şi morocănoase care le-au privit cu neîncredere şi nu le-au dat nici cele mai simple explicaţii, de teama de a nu păţi ceva în acele vremuri ale epurării.

Flămânde, dezorientate, străine în ţara ce cu patru ani înainte fusese a lor, cu picioarele distruse de atâta umblat o zi întreagă fără să afle nimic despre persoana pe care o căutau, le prinse înserarea pe un teren viran, lângă

refugiul unei staţii de tramvai. Nu se puteau întoarce la Paris până a doua zi dimineaţa. Tramvaiul le-a lăsat într-o piaţă cu magazine închise şi cu un monument în amintirea celor căzuţi în războiul din 1914, alături de care se afla un felinar aprins şi firma unui hotel ce se numea *du Commerce.*

Închinară o cameră. Urcară să se culce imediat, deoarece lumina se stingea la ora nouă din cauza restricţiei de curent electric. Aşezate pe pat, sub un bec a cărui intensitate luminoasă se micşora şi dădea o lumină palidă şi roşie, ca apoi să revină la un fel de galben uleios, mâncară resturile rămase dintr-un pachet dat de Crucea Roşie şi după aceea se culcară îmbrăcate şi îmbrăţişate frecându-şi picioarele îngheţate sub pătura subţire şi sub cuvertura roasă. Doamna îmi spunea că maică-sa nu încuia niciodată camerele cu cheia, îi era groază să nu rămână blocată sau să piardă cheia şi să nu poată ieşi. În adăposturi, când suna alarma atacurilor aeriene, avea accese de transpiraţie şi panică. Mergeau la cinema şi cum se termina filmul se grăbea să iasă, de teamă să nu plece toată lumea înaintea ei şi cineva să închidă uşile crezând că nu a mai rămas nimeni în sală.

Se treziră în zori. De la fereastră, se vedea o curte cu straturi cu răsaduri şi cuşti cu găini. Ploua. Se spălară pe rând cu apa rece din cana ce se afla sub lavoar, se îmbrăcară cu aceleaşi haine, demne şi sărace, pe care atunci le purtau mereu, haine ce nu erau niciodată destul de groase ca să le apere de frig, la fel cum mâncarea nu ajungea niciodată să le potolească foamea. Când maică-sa vru să iasă din cameră, mânerul nu se roti şi uşa nu se deschise.

— Ţi-am spus aseară să nu încui cu cheia.

— Dar n-am încuiat, sunt sigură.

Cheia era pe masa ce se afla în faţa patului. Au băgat-o în broască, au răsucit-o într-o parte şi-n cealaltă, şi nimic.

Nu se învârtea sau mai bine zis părea că nu întâmpina rezistenţă, se învârtea în gol. Nu că s-ar fi blocat sau că n-ar fi intrat bine pentru că ar fi fost de la altă cameră. Pur şi simplu, cu toate că mecanismul funcţiona aparent bine, uşa nu se deschidea cu cheia şi nici cu clanţa.

Maică-sa începuse să se enerveze. În loc să încerce să deschidă, zgâlţâia clanţa şi cheia, lovea broasca muşcându-şi buzele. Spunea încet că dacă nu ies vor pierde trenul de Paris şi nu se vor putea întoarce în Danemarca şi vor trebui să rămână pentru totdeauna în Franţa, unde nu aveau pe nimeni, unde nimeni nu le oferise nici măcar un zâmbet de bun venit şi nici măcar de recunoştinţă. Scotea cheia din broască şi nu nimerea s-o mai bage din nou, şi când, în sfârşit, reuşi, refuzând ca fiica s-o ajute, pradă zbuciumului făcu o mişcare atât de bruscă, încât rămase cu jumătate de cheie în mână.

— Ţi-am spus să nu încui cu cheia, repetă ea. Dar nu m-ai ascultat.

— De ce nu cerem ajutor?

— Ar râde de noi, două evreice ridicole! Cui i se întâmplă să rămână încuiat în felul ăsta într-o cameră?

Dar au trebuit să ceară ajutor; câteva minute mai târziu, maică-sa. Ieşită din fire, cu gura strâmbă şi ochii sticloşi de teamă, teama pe care-o simţise cu patru ani în urmă când fugise ca să-şi salveze fiica, lovea uşa cu disperare şi striga după ajutor. Încercase să deschidă fereastra; imposibil, de asemeni, deoarece nu se vedea niciun zăvor şi oricum nu avea încuietoare.

Auziră uşurate paşi ce urcau scara şi se apropiau pe coridor. Proprietarul hotelului, cu ajutorul unei sârme, reuşi să scoată din broască bucata de cheie ce rămăsese înăuntru, dar nici când băgă cheia universală uşa nu se deschise, împinsă, zgâlţâită, lovită dintr-o parte şi din cealaltă, uşa rămase închisă şi era făcută dintr-un lemn destul de gros şi cu balamale foarte solide ca să poată fi

dărâmată.

Maică-sa se sufoca, îmi spuse Camille Safra. Se aşeză pe pat, cu rochia ei neagră de drum, cu paltonul vechi şi pălărioara sa mică, cu pantofii ei lăbărţaţi şi scâlciaţi, şi respira cu gura deschisă mişcându-şi agitată nările şi frământându-şi mâinile sau acoperindu-şi faţa cu ele. Ca atunci când coborau în adăposturi, la sunetul alarmelor de la începutul războiului. Nu vom ieşi niciodată de aici, repeta, nu trebuia să ne fi întors, de data asta n-or să ne lase să plecăm. Atunci, fetiţa luă o hotărâre de care după patruzeci şi ceva de ani încă se mai mândrea. Aruncă în geam cana de pe lavoar şi, când geamul se sparse, intră în cameră aerul rece şi umed al dimineţii. Dar erau prea sus ca să poată sări în curte şi nu se vedea scara pe care cineva se dusese s-o caute.

N-au putut să deschidă uşa; după o oră, deschiseră o altă uşă din cameră, ce era blocată în spatele unui dulap pe care mamă şi fiică au trebuit să-l dea la o parte cu mare efort.

Au apucat să ia un tren spre Paris în aceeaşi dimineaţă. Maică-sa o ţinea strâns de mână şi-i spunea că se vor întoarce imediat în Danemarca şi că nu va mai pune niciodată piciorul în Franţa. În compartiment, era aşa de palidă şi avea un aer aşa chinuit, de parcă ar fi fost de mult timp pe drum, la fel ca atâţia refugiaţi şi apatrizi care se vedeau pe atunci umblând prin gări, aşteptând zile sau săptămâni întregi să vină trenurile ce nu aveau nici orare, nici destinaţii precise, deoarece în multe locuri şinele erau rupte iar podurile fuseseră distruse de bombardamente sau de sabotaje. Un bărbat cu un aer de sărăcie demnă, la fel ca şi ele, îi oferi fetiţei o jumătate dintr-o portocală pe care-o scosese dintr-o batistă foarte curată şi o curăţa cu multă grijă, în timp ce ele încercau să nu se uite şi să nu simtă aroma aceea acidă şi tentantă care umplea aerul, atenuând duhorile obişnuite de haine transpirate şi fum de

ţigară. Era prima persoană care le zâmbea sincer de când ajunseseră în Franţa. Începură să vorbească şi mama spuse numele satului şi al hotelului unde îşi petrecuseră noaptea. Ascultând-o, bărbatul încetă să mai zâmbească. Era, de asemenea, prima persoană întâlnită care vorbea fără grijă şi fără teamă.

— Era un hotel bun înainte de război, spuse. Dar eu nu voi mai călca pe acolo niciodată. În timpul ocupaţiei naziste l-au transformat în cartier general al Gestapoului. S-au întâmplat lucruri teribile în acele camere. Lumea trecea prin piaţa din sat şi auzea strigătele şi se făcea că nu aude nimic.

Când se opri din povestit, Camille Safra dădu uşor din cap. Zâmbind, cu ochii închişi. Când îi deschise din nou, erau umezi şi foarte strălucitori. Fuseseră nişte ochi foarte frumoşi în tinereţe, sau când călătorea cu maică-sa prin Franţa în acel tren şi ea privea pe ascuns şi cu invidie portocala pe care bărbatul din vagon o cojea cu atâta grijă pe batista albă. Îmi povesti că maică-sa, la sfârşitul vieţii, în salonul de spital unde rămânea peste noapte cu ea, se trezea uneori dintr-un coşmar şi-i spunea să nu încuie uşa cu cheia, respirând cu gura deschisă, privind-o cu ochii dilataţi de teamă, ce nu era doar teama de moartea care se apropia, ci de asemeni, şi poate chiar mai chinuitoare, teama de moartea de care ea şi fiica ei scăpaseră cu patruzeci şi cinci de ani în urmă.

La sfârşitul mesei de la Uniunea Scriitorilor, se ţinură diferite toasturi cu o fervoare etilică foarte accentuată, dar nu-mi amintesc să fi fost vreunul în cinstea mea sau poate că l-au spus în daneză şi eu n-am înţeles. Din acea călătorie la Copenhaga amintirea cea mai exacta ce mi-a rămas, în afară de statuia mizantropă a lui Kierkegaard şi acea marchiză andaluză de la Pepe’s Bar, este voiajul acelei doamne ce se numea Camille Safra în toamna ploioasă şi lugubră de la sfârşitul războiului în Europa. În

călătorii, se povestesc şi se ascultă istorii de călătorie. *Oriunde s-ar duce, fiecare îşi poartă cu sine propriul său roman*, spune Galdós în *Fortunata şi Jacinta.* Dar uneori, când privesc unii călători ce nu vorbesc cu nimeni, ce rămân tăcuţi şi închişi alături de mine în scaunul lor din avion sau îşi beau băutura la barul din tren sau privesc atenţi filmul de la televizor, mă întreb ce istorii or şti şi nu le povestesc, ce romane or duce cu sine fiecare, despre ce călătorii trăite sau auzite sau imaginate şi-or aminti în timp ce călătoresc tăcuţi alături de mine, cu puţin înainte de a dispărea pentru totdeauna din faţa mea, chipuri de care nici măcar nu-mi amintesc, la fel cum ei nu şi-l amintesc pe-al meu, ca acela al lui Franz Kafka în expresul de Viena sau cel al lui Niceto Alcalá Zamora într-un autobuz ce străbate peisajele dezolante din nordul Argentinei.

Cine aşteaptă

Şi tu ce-ai face dacă ai şti că în orice moment pot veni să te ia, că poate numele tău figurează deja pe o listă dactilografiată de deţinuţi sau de viitori morţi, de suspecţi, de trădători. Poate chiar acum cineva a făcut un semn cu creionul în dreptul numelui tău, a făcut primul pas pe calea ce va duce la arestarea şi poate la moartea ta, sau la deportarea obligatorie şi imediată sau, deocamdată, la pierderea slujbei sau doar a unor avantaje minore la care, în principiu, nu te costă prea mult să renunţi. Lui Josef K. I s-a comunicat trimiterea în judecată şi nimeni nu l-a arestat şi nici nu părea că ar fi fost supravegheat. Tu ştii asta, sau cel puţin ar trebui să-ţi imaginezi, ai văzut ce li se întâmplă altora foarte aproape de tine, vecini ce dispar, sau care au trebuit să fugă, sau care au rămas ca şi cum n-ar fi fost niciun pericol, ca şi cum nu ei ar fi fost ameninţaţi. Ai auzit noaptea paşi pe scara şi pe coridorul ce duc la uşa ta şi te-ai temut că de astă dată vor veni după tine, dar s-au oprit înainte sau au trecut mai departe, şi au răsunat bătăi în altă uşă, şi maşina pe care mai târziu ai auzit-o îndepărtându-se a luat pe cineva care-ai fi putut fi tu, cu toate că preferi să nu crezi asta, cu toate că ţi-ai spus ţie însuţi, voind în van să te liniştească, că pe tine nu au motive să te aresteze, că nici tu, nici ai tăi nu sunteţi incluşi în numărul condamnaţilor, cel puţin deocamdată. De ce-ar putea să te acuze, dacă n-ai făcut nimic, dacă n-ai ieşit niciodată în evidenţă. Josef K. Nu a fost acuzat niciodată de ceva. În afară de faptul că e vinovat. Faci parte din Partid de când erai foarte tânăr şi îl admiri fără rezervă pe tovarăşul Stalin, al cărui portret atârnă în sufrageria casei tale. Eşti evreu, dar numai ca origine, părinţii tăi te-au educat în religia protestantă. În dragostea pentru Germania, te-ai înrolat voluntar în vara anului

1914. Îndată ce s-a declarat războiul, ţi s-a conferit crucea de fier pentru vitejie în luptă, nu aparţii niciunei organizaţii evreieşti, nu simţi nici cea mai mică simpatie pentru sionism, căci în forul tău interior, prin educaţia şi limba ta, şi chiar prin înfăţişarea ta. Eşti doar german.

Cine vrea sau poate să plece de la o zi la alta, să rupă cu totul cu viaţa dinainte, cu legăturile de suflet şi cu obiceiurile cotidiene, pe cine nu-l întristează gândul că trebuie să-şi piardă casa, cărţile, fotoliul preferat, viaţa normală pe care a cunoscut-o întotdeauna, ce continuă în ciuda loviturilor în uşile vecinilor sau a împuşcăturii ce într-o clipă a secerat o viaţă sau a pietrelor aruncate în geamurile croitoriei sau ale băcăniei din cartier, pe faţada cărora apare într-o dimineaţă pictată în mod grosolan o stea a lui David şi un singur cuvânt ce conţine succint cea mai mare insultă posibilă: *Juden.* Te duci la cumpărături la acelaşi magazin la care mergi zilnic, dar în faţa lui se află un grup de bărbaţi cu cămăşi cafenii şi banderole cu zvastică, care ţin o pancartă, *Cine cumpără de la evrei sprijină boicotul străin şi distruge economia germană*, şi atunci îţi pleci capul şi o iei pe furiş pe alt drum, intri într-un magazin din apropiere, stăpânindu-ţi propria-ţi ruşine, la urma urmelor boicotul comerţului evreiesc are loc doar sâmbetele, cel puţin la început, în primăvara anului 1933, şi dacă în ziua următoare sau chiar în aceeaşi după-amiază te întâlneşti cu băcanul dintotdeauna care ştie că n-ai fost să cumperi de la el, probabil că întorci capul sau treci pe celălalt trotuar în loc să te apropii şi să-i strângi mâna, sau nici măcar, să-i spui câteva cuvinte banale, să dai dovadă de un gest de frăţie nu neapărat evreiască, ci doar umană, ca vecini dintotdeauna. Lucrurile se petrec treptat, încetul cu încetul, şi la început preferi să crezi că nu sunt atât de grave, că viaţa normală este destul de solidă ca să se poată rupe aşa de uşor, astfel că te irită mai mult decât orice aceia care cobesc, prezic catastrofe, fac aluzie la un

iminent pericol care pare mai real pentru că vorbesc despre el şi care poate ar dispărea dacă ne-am preface că nu-l luăm în seamă. Aştepţi, nu faci nimic. Cu răbdare şi făcându-te că nu vezi, nu va fi greu să aştepţi ca vremurile acestea să treacă. În 1932, când călătorea cu vaporul pe Rhin, María Teresa León a văzut mii de steguleţe cu zvastică, înfipte în mici geamanduri purtate de curenţi în josul apei. Joi, 30 martie 1933, profesorul Victor Klemperer, din Dresda, scria în jurnalul său că văzuse în vitrina unui magazin de jucării o minge de cauciuc pentru copii, cu o zvastică mare. *Nu mai pot scăpa de senzaţia de scârbă şi ruşine. Şi nimeni nu se mişcă; toată lumea tremură, se ascunde.* Dar profesorul Klemperer n-are de gând să plece din Germania, cel puţin deocamdată, căci unde se poate duce, la vârsta lui, la aproape şaizeci de ani, cu nevasta bolnavă, acum când şi-au cumpărat o mică bucată de pământ unde au de gând să-şi construiască o casă. *Atâta lume începe o viaţă nouă în alte locuri, şi noi aşteptăm aici, cu mâinile legate.* Dar oare cine, cu mintea întreagă, poate gândi că o asemenea situaţie va persista mult timp, că atâta barbarie şi lipsă de judecată poate să primeze într-o ţară civilizată, în plin secol douăzeci. Cu siguranţă că naziştii nu vor dura mult, aşa de brutali şi nebuni cum sunt, poporul german va sfârşi prin a-i respinge, iar comunitatea internaţională va refuza să-i accepte. Şi apoi, cine ştie dacă, crezând că fugi de pericol, nu te vei apropia ca hipnotizat de el, ca şi cum ar exista un magnet în cursa care ţi se întinde, o dorinţă puternică de a fi prins, pentru ca în felul acesta să se termine odată cu tensiunea aşteptării. Nici măcar cei ce fugeau nu erau în afară de pericol. În Mexicul îndepărtat, într-o casă transformată într-o fortăreaţă, înconjurată de gherete cu oameni înarmaţi şi un gard de sârmă ghimpată, cu ziduri de beton. Lev Troţki aşteaptă sosirea emisarului trimis de Stalin ce va veni să-l omoare şi care va şti să ocolească

uşile blindate şi paznicii şi, singur în faţa lui, îi va trage un glonţ în cap sau se va înclina în faţa lui cu amabilitatea lui Iuda şi-i va înfige în ceafă un piolet de alpinist la fel de ascuţit ca un pumnal, la fel de eficace ca un glonţ. Este vară, august 1940. Pe 6 iulie, fostul profesor Klemperer scria, fără dramatism, în jurnalul său, că începând cu acea zi evreilor li s-a interzis să intre în parcurile publice. La începutul lui iunie, în Franţa, trei oameni ce fugeau împreună de armata germană ce înainta, s-au adâncit într-o pădure, într-o după-amiază târzie şi caldă. Unul din ei, cel mai în vârstă şi mai corpolent, probabil cel mai bine îmbrăcat, a fost găsit spânzurat câteva luni mai târziu, cadavrul lui fiind căzut la pământ, în putrefacţie, pe jumătate acoperit de frunzele toamnei. Creanga de care se spânzurase sau fusese spânzurat s-a rupt din cauza greutăţii sale, dar el era deja mort. În buzunarul hainei avea, poate, un stilou. Acel om, care era neamţ, fugea de nemţi, dar şi de cei ce înainte fuseseră de-ai lui, de comunişti, care îl declaraseră trădător şi-l condamnaseră la moarte. Ceilalţi doi ce-l însoţeau în exil şi fugeau împreună cu el erau agenţi sovietici care veniseră în Franţa doar cu scopul de a-l prinde şi a-l omorî. Nici măcar ascunzându-te în mulţimea ce fuge de război sau în spatele zidurilor de beton cu cioburi de sticlă şi o încrengătură de sârmă ghimpată deasupra nu vei fi ferit de pericol. Vei fugi din ţara ta şi vei deveni un apatrid şi într-o bună dimineaţă, când te vei trezi, în camera hotelului pentru străini unde de-abia o duci, vei auzi la megafoane ordine strigate chiar în limba ta şi vei vedea pe fereastră aceleaşi uniforme de care credeai că ai scăpat datorită graniţelor şi distanţei. În 1938, evreul vienez Hans Mayer fuge din Austria, traversează cu acte false o Europă de negre profeţii şi graniţe ostile, se refugiază în Belgia, la Anvers, şi după doar doi ani aceleaşi cizme şi maşini şi aceeaşi muzică marţială ce invadaseră Viena răsună pe străzile

acestui oraş unde tot timpul a fost doar un străin, iar de acum încolo va fi un prigonit. În 1943, îl prind bărbaţii cu haine negre din piele şi pălării moi de care fugise încă din 1938, exact din noaptea de 15 martie, când Hitler abia intrase în Viena, şi când el, Hans Mayer, se urca în expresul de la ora 11:15 ce pleca spre Praga; prevăzuse atât de amănunţit scena arestării sale, timp de atâţia ani. Încât atunci când în cele din urmă sosi momentul, avu senzaţia că o mai trăise o dată. Doar un singur lucru nu şi-a imaginat şi n-a prevăzut: cei care l-au prins, cei care i-au pus primele întrebări şi i-au dat primii pumni nu aveau înfăţişarea oamenilor de la Gestapou, nici măcar de poliţişti. *Dacă un membru al Gestapoului are o înfăţişare normală, atunci oricine cu o înfăţişare normală poate fi de la Gestapou.*

La Moscova, în noaptea de 27 aprilie 1937, Margarete Buber-Neumann văzu că unul dintre funcţionarii de la NKVD ce veniseră să-i aresteze soţul avea ochelari rotunzi şi mici, fără ramă, ce dădeau chipului său foarte tânăr un anumit aer nevolnic de intelectual. Nu putea fi o impresie întâmplătoare sau neîntemeiată; Nadejda Mandelştam, care a suferit pe pielea ei hărţuiala membrilor poliţiei secrete, povesteşte că cechiştii[13] mai tineri se distingeau prin gusturile lor moderne, foarte rafinate, şi prin pasiunea pentru literatură. La ora unu noaptea, răsunară bătăile în uşa camerei de la hotelul Lux, unde se instalaseră funcţionarii şi activiştii străini ai Cominternului. La hotelul Lux, stătuse în 1920 profesorul Fernando de los Ríos, trimisul Partidului Socialist Muncitoresc Spaniol însărcinat să ia informaţii despre Rusia sovietică, cum o numea el. S-a întâlnit cu Lenin şi l-a uimit asemănarea lui cu Pío Baroja. Dar l-a înspăimântat dispreţul acestuia pentru

13 Membrii poliţiei politice sovietice (Ceka), înlocuită apoi de GPU şi ulterior de NKVD şi de succesoarea acesteia, KGB.

libertăţile şi vieţile oamenilor de rând.

Cu inima bătând cu putere, eram atenţi la zgomotul cizmelor ce se apropiau. Ca în fiecare noapte, Margarete, Greta, stătuse trează pe întuneric, ascultând paşi pe culoare, tresărind ori de câte ori se aprindeau luminile pe scară. Dacă după miezul nopţii se aprindeau dintr-odată luminile de pe scările şi coridoarele hotelului Lux, însemna că soseau oamenii de la NKVD, ce străbăteau străzile întunecoase şi goale ale Moscovei în furgonete negre pe care le numeau „corbi". Niciodată nu foloseau ascensoarele, poate de teamă că un accident de funcţionare sau o întrerupere de lumină ar face ca vreuna din victime să scape. Dar victimele nu scăpau niciodată, nici măcar nu încercau s-o facă, rămâneau nemişcate, paralizate în camerele lor, în rutina de fiecare dată tot mai sumbră a vieţilor lor şi, când în sfârşit veneau să le ridice, nu opuneau rezistenţă, nu se luptau, nu urlau de furie sau de panică, nu aveau o armă pregătită cu care să-şi croiască drum împuşcând în dreapta şi-n stânga când va sosi musafirul nocturn, sau cu care să-şi zboare creierii în ultimul moment. De ani de zile Heinz Neumann, conducătorul Partidului Comunist German, ştia că era vizat, că numele său figura pe lista condamnaţilor şi a posibililor trădători şi cu toate astea s-a dus cu nevastă-sa în Uniunea Sovietică după triumful nazismului în Germania şi n-a încercat să caute refugiu în nicio altă ţară şi a trăit la Moscova simţind zilnic cum se strângea cercul de suspiciune şi ostilitate în jurul lui, cum vechi prieteni încetau să-i mai vorbească, cum unul după altul dispăreau tovarăşi în care avusese încredere, dar care acum se dovedeau a fi trădători, conspiratori troţkişti, duşmani ai poporului. Nimeni nu-i mai vizita pe el şi pe nevastă-sa în camera de la hotelul Lux, şi nici ei nu mai vizitau pe nimeni, de teama de a nu-i compromite, de a nu-i molipsi pe alţii de nenorocirea lor mereu iminentă, amânată zi de

zi şi noapte de noapte. Dacă suna telefonul, se uitau unul la altul fără să îndrăznească să pună mâna pe el şi când ridicau receptorul se auzea un clic şi ştiau că îi spiona cineva. A fost o vreme când acopereau telefoanele cu pături sau haine groase pentru că se zvonea că şi cu telefonul închis se putea asculta ceea ce se vorbea într-o cameră.

În vara anului 1932, Heinz Neumann şi nevasta sa au fost invitaţii personali ai lui Stalin, într-o staţiune de la Marea Neagră. În noaptea de 27 spre 28 aprilie 1937, când răsunară loviturile în uşă. Greta Neumann stătea cu ochii deschişi pe întuneric, dar soţul ei nu se trezi, nici măcar când ea aprinse lumina şi intrară oamenii. Cei trei bărbaţi înconjurară patul şi unul dintre ei îl strigă pe nume, poate cel mai tânăr, cel cu ochelarii fără ramă, şi Heinz Neumann se răsuci sub pături şi se întoarse cu faţa la perete, ca şi când, din adâncul fiinţei lui, ar fi refuzat să se trezească. Când în sfârşit deschise ochii, *o groază aproape copilărească îi schimonosi trăsăturile*, *şi apoi chipul său deveni din nou supt şi cenuşiu.* În timp ce oamenii în uniformă percheziţionează încăperea şi examinează fiecare carte, Heinz şi Greta Neumann stau aşezaţi unul în faţa celuilalt şi le tremură genunchii. Dintr-o carte cade pe jos o hârtie şi gardianul care-o ridică de pe podea îşi dă seama că este o scrisoare trimisă lui Heinz Neumann de Stalin, în 1926. Cu atât mai râu, murmură gardianul, împăturind-o la loc. Genunchii bărbatului şi ai femeii se ating între ei în tremurul lor identic, ca o dârdâială ce nu se poate opri. Afară, pe coridoarele hotelului, de cealaltă parte a ferestrei, încep să se audă zgomotele făcute de oamenii ce se trezesc, ale oraşului ce reînvie odată cu prima rază de lumină a zilei. *Zorii se iveau încetul cu încetul în spatele perdelelor.*

Văd în faţa lor, la fel la lumina dimineţii ca şi în negura insomniei, golul şi ameţeala fricii, şi îi copleşeşte

conştiinţa permanentă că au fost vizaţi, aleşi, că în orice moment se pot auzi nişte lovituri în uşă sau soneria bruscă a telefonului, că se poate apropia cineva pe la spate când merg pe stradă şi-i poate târî într-o maşină aflată în mers, sau împuşca în ceafă, şi cu toate astea nu fug, nu fac nimic, se refugiază în sugerarea unei rutine care nu e decât un simulacru, cel puţin pentru ei, dar de care se agaţă ca de o fragilă speranţă de salvare. În 1935 profesorul Klemperer a fost dat afară de la universitate, dar îi râmase o mică pensie, în calitatea sa de veteran de război. Aveau să mai treacă nişte ani până să i se interzică să conducă o maşină, să aibă un radio sau un telefon, să meargă la film, să aibă animale de companie. Profesorului Klemperer şi soţiei sale, cu o sănătate atât de plăpândă, întotdeauna predispusă la nevralgii şi melancolie, le plăceau mult pisicile şi filmele, mai ales muzicalele.

Au fost ameninţaţi, ştiu că în orice moment pot fi arestaţi sau omorâţi, dar pe stradă lumina soarelui este aceeaşi ca în toate zilele, trec maşini, sunt magazine deschise, vecini ce se salută, mame ce-şi duc copiii de mână la şcoală, ce se aşază pe vine ca să le ridice gulerul hainei sau să-i acopere mai bine cu fularul şi cu căciula înainte de a-i lăsa lângă grilajul de la intrare. Într-o zi de noiembrie 1936, profesorul Klemperer, ce profita de plăcerea forţată a pensionării ca să scrie o lucrare erudită despre literatura franceză din secolul al XVIII-lea, ajunse la biblioteca universităţii şi bibliotecara care-l servise în fiecare zi timp de atâţia ani îi spuse cu tristeţe că nu mai avea voie să-i mai împrumute cărţi şi că începând din acel moment nu mai putea să vină acolo. Tu ai fost marcat, dar lucrurile din jurul tău n-au suferit nicio schimbare ce-ar putea fi reflectarea obiectivă, confirmarea exterioară a nenorocirii tale iminente, a condamnării tale la singurătate. În sala de lectură unde nu mai poţi intra, oamenii continuă să se aplece gânditori asupra volumelor

deschise, la lumina suavă a lămpilor joase, cu abajur verde. Ieşi pe stradă ştiind că ai zilele numărate, că ar trebui să profiţi de timpul ce ţi-a mai rămas şi să fugi. Sau cel puţin să încerci, dar vânzătorul de la chioşc îţi vinde ziarul ca în fiecare dimineaţă şi autobuzul continuă să se oprească punctual la fiecare câteva minute în aceeaşi staţie şi atunci ţi se pare că râul este în tine, că este ceva în tine însuţi care te face diferit de ceilalţi, mai vulnerabil, mai rău decât ei, nedemn de viaţa normală de care se bucură ei. Şi din care tu ai indicii subtile dar neîndoielnice că ai fost exclus, cu toate că nu-ţi poţi explica din ce cauză, cu toate că te încăpăţânezi să crezi că, fără îndoială, este vorba de o greşeală, de o neînţelegere ce se va clarifica la timp. În mai 1940, profesorul Klemperer este denunţat de un vecin, pentru că nu a închis geamurile aşa cum trebuia pe timpul nopţii în orele obligatorii de stingere a luminii: este ridicat, închis singur într-o celulă, dar după o săptămână i se dă drumul.

Aşteptarea unui dezastru inevitabil este mai rea decât dezastrul în sine. Pe 1 septembrie 1936, Evghenia Ginzburg. Profesoară la Universitatea din Kazan, cadru de conducere, comunistă, editoare a unei reviste a Partidului, soţia unui membru al Comitetului Central, primeşte vestea că nu mai are voie să ţină ore. Este o femeie tânără, entuziastă, mamă a doi copii mici, adeptă înflăcărată a fiecărei directive a Partidului, convinsă că ţara este plină de sabotori şi spioni în slujba imperialismului, de trădători care în mod just trebuie demascaţi şi pedepsiţi cu cea mai mare hotărâre. În fiecare zi, în şedinţele de organizaţie de bază şi de comitet, în ziare, la radio, apar ştiri despre noi arestări, şi pe Evghenia Ginzburg o uimeşte şi o deconcertează unele dintre ele, dar continuă să fie convinsă de nevoia şi de justeţea atâtor represiuni.

Într-o zi. Evghenia Ginzburg descoperă că nu e în afară de pericol aşa cum îşi închipuia, că este şi ea suspectă: la

început, nu pare a fi nimic foarte grav, doar iritant şi chiar degradant, o greşeală care fără îndoială se va rezolva până la sfârşit, deoarece este de neconceput ca Partidul să acuze pe cineva nevinovat, şi ea, Evghenia Ginzburg, nu-şi găseşte nici cea mai mică urmă de vină, nici cea mai uşoară îndoială sau slăbiciune în credinţa sa oarbă de revoluţionară. Crezi că ştii cine eşti, dar dintr-odată se pare că te-ai transformat în ceea ce alţii vor să vadă în tine şi puţin câte puţin îţi eşti tot mai străin ţie însuţi şi propria ta umbră este spionul ce-ţi urmăreşte paşii, şi în ochii tăi vezi privirea celor ce te acuză, a celor ce trec pe celălalt trotuar ca să nu te salute şi te privesc pieziş şi cu capul în jos când se întâlnesc cu tine. Dar viaţa întârzie să se schimbe şi la început refuzi să vezi semnalele de alarmă, să pui la îndoială ordinea şi coeziunea lumii, care cu toate acestea, au început să se risipească, refuzi realitatea de zi cu zi în care încep să se deschidă goluri mari şi şanţuri de întuneric, în plină zi, în spaţiile uzuale ale vieţii, uşa în care în orice clipă pot răsuna nişte lovituri, sufrageria unde copiii îşi mănâncă gustarea de după-masă sau unde-şi fac lecţiile, unde telefonul începe să fie o prezenţă enervantă şi de rău augur, deoarece fiecare sunet străbate aerul ca o lamă îngheţată de oţel, cu instantaneitatea letală a unei împuşcături.

Evghenia Ginzburg e chemată la diferite ore la şedinţe care în final se transformă în interogatorii, i se spune că probabil va fi sancţionată, pentru că la universitate sau în partid a avut uneori legături cu persoane ce s-au dovedit a fi trădători, sau pentru că nu a denunţat pe cineva cu adecvata vigilenţă revoluţionară. Dar se termină şedinţa, interogatoriul, şi o lasă să se întoarcă acasă, şi dacă sunt persoane care se fac că n-o văd sau care pleacă atunci când ea se apropie, altele o liniştesc, o consolează, îi spun că în mod sigur nu va fi nimic şi că va vedea că până la urmă totul se va rezolva. Doar o singură femeie o

avertizează de ceea ce se va întâmpla, de pericolul care-o paşte, mama soţului ei, care este o ţărancă bătrână şi poate chiar analfabetă, ce dă din cap resemnată şi îşi aminteşte că lucrurile astea s-au întâmplat şi pe timpul ţarilor. *Evghenia, ăştia îţi întind o capcană şi trebuie să fugi cât mai poţi, înainte de a-ţi rupe gâtul.* Dar cum pot eu, o comunistă, să mă ascund de partidul meu, ceea ce trebuie să fac e să demonstrez partidului că sunt nevinovată. Vorbesc încet, ca să nu audă copiii ceva, temându-se că telefonul, cu toate că este pus în furcă, poate fi folosit ca să li se asculte conversaţiile. Pe 7 februarie, Evghenia Ginzburg este convocată la o nouă şedinţă, care este mai puţin neplăcută decât altele şi, la sfârşit, tovarăşul care-o interogase se ridică în picioare zâmbind şi ea crede că o să-i strângă mâna, că o să-i spună, poate, că puţin câte puţin neînţelegerile sau suspiciunile s-au limpezit, dar bărbatul îi cere cu un oarecare aer de trivialitate, ca şi cum şi-ar fi amintit de un amănunt birocratic neînsemnat pe care era cât pe ce să-l uite, că o roagă să depună carnetul de partid. La început ea nu înţelege sau nu-i vine să-şi creadă urechilor, îşi priveşte tovarăşul, dar de pe chipul lui calm dispăruse zâmbetul, şi atunci îşi deschide portofelul sau geanta şi-şi caută carnetul pe care-l are întotdeauna la ea, şi când i-l dă, celălalt îl ia fără s-o privească şi-l pune într-un sertar al mesei.

Evghenia Ginzburg aşteaptă opt zile. Stă în casă, închisă în camera sa, fără să răspundă la telefon, simţind vag ceea ce se întâmplă în jurul ei, apropierea copiilor ce se mişcă cu grijă ca într-o casă unde e un bolnav, prezenţa soţului ei. Ce intră şi iese ca o umbră, care atunci când vine acasă bate foarte uşor la uşă şi spune încet: deschideţi, eu sunt. Pentru că începe să se îndoiască de faptul că nevinovăţia cuiva e de ajuns ca să-l salveze, ard documente şi cărţi, scrisori vechi, orice foaie scrisă de mână sau tipărită, ce

poate atrage atenţia în cazul unei percheziţii. Noaptea rămân treji, tăcuţi şi înţepeniţi în întuneric şi se cutremură de fiecare dată când aud un motor ce se apropie în oraşul liniştit sau când lumina unor faruri intră pe geam şi traversează în diagonală pereţii încăperii. Groaza pune stăpânire pe ei de când începe să se audă în depărtare un motor până când zgomotul se stinge şi se pierde la capătul străzii. În Kazan, la fel ca la Moscova, singurele maşini care circulă la ora aceea sunt furgonetele negre ale NKVD-ului. *Rusia este foarte mare*, *Evghenia*, *ia trenul şi du-te şi ascunde-te în satul nostru, casa noastră de la ţară este nelocuită şi cu ferestrele astupate şi are o grădină cu meri.*

I-au aşteptat nopţi la rând, imaginându-şi motorul ce se oprea în faţa casei şi loviturile în uşă, dar s-a întâmplat ziua.

În dimineaţa de 15 februarie, şi n-au sunat la uşă ci la telefon. Cum să crezi că viaţa de zi cu zi, pe care-o iubeşti şi o cunoşti şi care este făcută din repetiţii şi subînţelesuri, se poate sfârşi dintr-odată şi pentru totdeauna, că dimineaţa asta friguroasă şi luminată de zăpadă la fel ca atâtea altele o să fie ultima. Evghenia călca şi fiul ei îşi mânca micul dejun dintr-o ceaşcă mare, pe masa de la bucătărie. Fetiţa ieşise să patineze. Sună telefonul şi la început ea şi soţul ei îl priviră fără să se mişte, fără să se privească. Dar putea să fie un telefon de oriunde, poate de la şcoală, poate fetiţa căzuse pe gheaţă şi suna învăţătoarea să le spună să vină s-o ia, că nu e nimic grav. După ce sună de câteva ori, soţul se apropie de telefon, ridică brusc receptorul şi aprobă din cap în timp ce i se spunea ceva.

Evghenia, spuse, voind în van ca vocea să-i sune normal, pe tine te caută. Copilul muia probabil o bucată de pâine în ceaşca cu lapte şi nici măcar nu-şi ridicase capul. Tovarăşe, îi spuse la telefon o voce tânără şi educată, ai avea astăzi o clipă să treci pe la noi la birou?

Evghenia Ginzburg şi-a îmbrăcat gros copilul şi l-a trimis să patineze cu soră-sa. I-a îndesat bine căciula pe cap, i-a acoperit până la ochi faţa cu fularul, a ieşit cu el până la poartă, şi-a luat rămas bun cu mâna în timp ce acesta se îndepărta pe strada ninsă şi nu l-a mai văzut niciodată. Dar nimeni nu venise s-o ia, nu i se pusese un pistol la tâmplă, nu i se puseseră cătuşe, nici nu fusese băgată într-o furgoneta neagră, putea să iasă ca în fiecare dimineaţă şi să meargă la gară, putea să se confunde cu mulţimea ce asalta peroanele când se apropia un tren şi să se urce în el şi poate că nimeni nu s-ar fi uitat la ea. Nu am nicio treabă, îi spusese la telefon bărbatului educat, o să vin chiar acum. Ar fi vrut să se ducă singură, dar soţul a insistat să vină cu ea. Ieşiră şi când auzi în spatele ei zgomotul familiar al uşii ce se închidea, se gândi cu calm şi detaşare că nu-l va mai auzi niciodată, că niciodată nu va mai intra pe acea uşă. Mergeau tăcuţi pe zăpada necălcată, ce-şi iradia albeaţa în dimineaţa cenuşie de februarie. Nu s-au îmbrăţişat când s-au despărţit la intrarea în clădirea unde era aşteptată; un rămas bun ar fi fost o recunoaştere a abisului despărţirii ce se deschidea între ei. Soţul ei spuse: ai să vezi cum o să fii acasă la prânz. Ea aproba şi împinse uşa. Când era chiar pe punctul de a intra, se întoarse spre el. Şi-l văzu nemişcat. În zăpadă, în mijlocul străzii, cu gura deschisă şi panică în ochi. Ani de zile, în carcere, în vagoanele împuţite ale trenurilor ce niciodată nu ajungeau la destinaţie, în barăci îngheţate, în deşerturi înzăpezite, în halucinaţiile de febră şi foame, în extenuarea animalică a muncii, în crepusculul etern al Cercului Polar, Evghenia Ginzburg continua să vadă acel chip, expresia pe care nu i-ar fi surprins-o dacă nu s-ar fi întors pentru ultima dată înainte de a împinge uşa dincolo de care se auzea un zgomot grăbit de paşi şi voci, de maşini de scris, de legături de chei.

Trei săptămâni mai târziu, pe 8 martie 1937, Rafael

Alberti şi María Teresa León, ce făceau o călătorie la Moscova. Au fost primiţi de Stalin într-un mare birou din Kremlin. Maria Teresa León şi-l amintea adus de spate, surâzător. *Avea dinţii mici, ca retezaţi de pipă*. Au vorbit despre războiul din Spania, despre ajutorul sovietic dat Republicii. Pe un perete era o hartă mare a Spaniei, cu ace şi steguleţe ce indicau poziţiile armatei. Pe alt perete, o hartă a Madridului. Stalin o întrebă pe María Teresa León dacă o deranjează că-şi aprinde pipa. Stătu de vorbă cu ei mai mult de două ore, le promise arme, avioane, instructori militari. *Ne zâmbi aşa cum le zâmbeşti copiilor pe care vrei să-i încurajezi.* Mulţi ani mai târziu, departe de Spania, pierdută în durata şi imensitatea exilului, María Teresa León îşi amintea de Stalin cu un fel de duioşie tardivă. *Ni s-a părut slab şi trist, împovărat de ceva, de destinul lui, poate.*

Vor veni după tine, dar nu ştii când, şi s-ar putea chiar să uite de tine, sau să prefere să-ţi prelungească aşteptarea, să-ţi hrănească supliciul nesiguranţei. *Împovărat de ceva*.

Când au început deportările evreilor la Dresda. Profesorul Klemperer se simţi pentru moment în afară de pericol pentru că era căsătorit cu o ariană. *Deocamdată, încă sunt sigur. Im fel de sigur cum poţi fi pe eşafod cu o funie de gât. În orice zi, o nouă lege poate dărâma, asemeni unei lovituri cu piciorul, scaunul pe care mă menţin în picioare, şi atunci voi fi spânzurat.* Pe Greta Buber-Neumann au ridicat-o pe 19 iunie 1938, dar când i-au arătat ordinul de arestare, văzu că era datat cu nouă luni înainte, în octombrie 1937. Se rătăcise în confuza birocraţie a anchetatorilor şi asasinilor, a intelectualilor cu ochelari rotunzi, cu idei rafinate despre literatură şi despre nevoia de a purifica Revoluţia prin sânge; sau poate că l-a ţinut ascuns cineva într-un sertar în mod deliberat şi zi de zi l-a scos pe masă şi l-a cercetat ca pe un manuscris de

valoare, într-un birou cu zgomot de maşini de scris şi cu uşi grele, cu zăvoare, cineva a hotărât să prelungească zi şi noapte timp de aproape un an de zile supliciul femeii germane ce umbla prin Moscova din închisoare în închisoare în zadar ca să afle veşti despre soţul ei, şi care în mica ei cămăruţă îngheţată avea întotdeauna pregătită o valiză cu câteva lucruri necesare pentru când va fi arestată şi pentru călătoria în Siberia. Niciodată n-a reuşit să afle când şi cum a murit Heinz Neumann. Cu un pachet cu mâncare sub braţ şi cu o scrisoare, umbla prin Moscova în agitaţia pregătirilor pentru ziua de întâi Mai, ferindu-se de mulţime ca o ciumată sau o leproasă, o femeie străină ce nu vorbea bine ruseşte şi care nu putea avea încredere în nimeni, pentru că tovarăşii ei din trecut erau închişi sau morţi sau îi întorseseră spatele, o femeie ce mergea printre oameni nedorind să vadă steagurile roşii, nici pancartele agăţate deasupra străzilor, nici să asculte muzica ce răsuna la megafoane, marşul triumfal din *Aida* sau valsuri de Strauss. Îşi amintea ea după ani de zile. Pe data de 30 aprilie 1937, Greta Buber-Neumann se duce la închisoarea Lubianka ca să întrebe unde se află soţul ei, ce fusese arestat cu trei zile înainte, şi peste tot vede portrete ale lui Stalin. În vitrinele magazinelor, pe faţadele caselor, pe intrările cinematografelor, portrete împodobite cu ghirlande de flori sau cu steaguri roşii cu secera şi ciocanul. Trecând pe lângă un grup de persoane ce se opriseră să se uite cum nişte muncitori înălţau cu scripeţi şi funii un portret imens al lui Stalin, ce acoperea toată faţada unui edificiu, Greta îşi întoarce privirea şi îşi strânge la piept cu mai multă putere pachetul cu haine şi mâncare pe care nu ştie dacă-l va putea da. *Dac-aş putea cel puţin să nu mai văd acest chip.* În piaţa Marii Opere tocmai s-a ridicat o statuie a lui Stalin de peste de zece metri înălţime, sculptată în lemn, pe un piedestal înconjurat de steaguri roşii, Stalin păşind energic, cu

chipiu şi manta de soldat. Ce-ai face tu dac-ai fi acea femeie pierdută într-un imens oraş străin şi ostil, dacă ţi-ar fi fost luate paşaportul şi carnetul de identitate provizoriu ce dovedea că eşti funcţionară la Comintern, dacă ai fi fost dată afară din serviciu şi ai fi fost pe punctul de a fi dată afară din camera unde locuiai împreună cu soţul tău, şi unde încă n-ai pus nimic la loc după percheziţie, nu ai făcut patul unde în ultima noapte cu el n-ai închis ochii niciun minut, nici n-ai strâns de pe jos cărţile aruncate şi călcate în picioare, câlţii de lână din plapuma pe care-o sfâşiaseră cu bricege experte ca să caute documente ascunse, arme, probe. Aştepţi în cameră, aşezată pe patul desfăcut, buimacă, ascultând paşii ce se aud pe coridorul hotelului, văzând cum lumina cenuşie a după-amiezii asfinţeşte în întunecime, ştii că vor veni şi după tine şi chiar îţi doreşti să vină cât mai repede, ţi-ai pregătit valiza sau geanta pe care-o vei lua cu tine, dar trec zile, săptămâni, luni şi nu se întâmplă nimic, doar că ai devenit invizibilă, nimeni nu te priveşte direct în ochi când te întâlneşte pe stradă, aştepţi la rând la poliţie şi puşcărie împreună cu familiile altor deţinuţi şi uneori, când îţi vine rândul, este deja târziu şi ţi se închide în mod grosolan ghişeul în nas, sau nu ţi se răspunde dacă soţul tău este sau nu închis acolo, se fac că nu înţeleg cuvintele pe care le spui în ruseşte şi pe care le-ai pregătit cu atâta grijă, repetându-le în timp ce mergeai pe stradă ca femeile nebune ce vorbesc singure. De când nemţii au intrat în Praga, Milena Jesenska ştia că mai devreme sau mai târziu vor veni după ea, dar n-a făcut nimic, nu s-a ascuns, a continuat să scrie în ziare, şi-a luat doar anumite măsuri de precauţie, şi-a trimis fetiţa de zece ani să stea un timp la nişte prieteni, şi l-a rugat pe scriitorul Willy Haas. O persoană de toată încrederea, să-i păstreze scrisorile de la Franz Kafka.

Greta Buber-Neumann îşi dă întâlnire cu un vechi

prieten, la fel de speriat ca şi ea, dar încă leal, într-un parc de la periferie unde ajunge după ce merge mult cu tramvaiul, aproape în afara Moscovei. Eşti femeia aceea ce sare dintr-un tramvai în mers şi priveşte înapoi să vadă dac-o urmăreşte cineva şi ia alt tramvai şi, când coboară din el, face un ocol mare ca să ajungă pe înserat când lumina se îmbină cu umbrele, într-un parc mărginaş de cartier. Probabil vor fi oameni ce se plimbă, oameni în vârstă, cu baston şi palton şi căciulă de blană, mame cu copii de mână înfofoliţi în fulare şi haine groase. Greta şi prietenul ei se văd de departe, dar încă nu se îndreaptă unul spre celălalt, întâi se asigură că nimeni nu-i urmăreşte. Nu putem fugi nicicum? spune el, e neapărată nevoie să ne lăsăm vânaţi ca iepurii? Cum am putut accepta toate astea atâţia ani fără să şovăim, fără să deschidem ochii? Acum trebuie să plătim pentru încrederea noastră oarbă.

La următoarea întâlnire, bărbatul nu vine. Greta aşteaptă până se înnoptează şi apoi se întoarce acasă fără să-i mai pese dac-o urmăreşte cineva. Îşi imaginează cu melancolie, cu duioşie aproape, că prietenul ei a reuşit să scape.

Într-o noapte de ianuarie a anului 1938 se aud, în sfârşit, bătăi în uşă. Dar n-au venit s-o ia pe ea, ci doar să confişte ce-a mai rămas de la renegatul Heinz Neumann. Poliţiştii în uniformă iau puţinele cărţi pe care Greta încă nu le vânduse ca să-şi cumpere de mâncare, nişte pantofi vechi ai soţului ei şi, la plecare, îi dau o chitanţă. Cineva îi povesteşte că prietenul cu care se întâlnea în parc a fost arestat când încerca să urce într-un tren ce mergea spre Crimeea.

Au venit într-o dimineaţă foarte devreme, pe 19 iulie, şi văzând că de astă dată vin într-adevăr după ea. Greta nu intră în panică, ci simţi mai curând un soi de uşurare. Au dus-o la Lubianka, pe scaunul din spate al unei furgonete

mici şi negre, între doi bărbaţi cu uniforme de culoare albastru deschis, care n-o priveau şi nici nu-i vorbeau. De data asta nu-i tremurau genunchii, iar la picioarele ei se afla valiza pe care o pregătise de atâta timp. Îşi amintea de ultimul lucru pe care-l văzuse pe o stradă din Moscova, înainte ca furgoneta să intre pe poarta închisorii: un ceas luminos ce avea o strălucire suavă şi roşiatică în zorii zilei. Pe 12 iulie, profesorul Klemperer aminteşte în jurnalul său de câţiva prieteni care plecaseră din Germania şi care îşi găsiseră de lucru în Statele Unite sau în Anglia. Dar cum să plece fără nimic, el, un bătrân, cu nevasta bolnavă, fără să ştie nicio limbă străină, fără să se priceapă la vreo meserie, cum să lase casa pe care în sfârşit o construiseră cu atâta efort, grădina pe care Eva o transformase aproape într-o oază. *Noi am rămas aici, cufundaţi în ruşine şi nevoi, îngropaţi parcă de vii, îngropaţi până la gât, aşteptând zi de zi să fim îngropaţi de tot.*

Tăcând atâta timp

M-am trezit înţepenit de frig, fără să ştiu unde mă aflu şi nici măcar cine sunt. Câteva secunde am fost o vâlvătaie de conştiinţă pură, fără identitate, fără loc. Fără timp, existând doar trezirea şi senzaţia de frig, întunericul în care zac chircit, adăpostindu-mă la căldura propriului meu trup. Culcat pe-o parte, cu mâinile strânse între picioare şi cu genunchii la gură, cu picioarele îngheţate în ciuda cizmelor şi a şosetelor de lână, cu vârfurile degetelor inerte, cu articulaţiile atât de amorţite, că dacă-aş încerca să mă mişc poate că n-aş reuşi.

Dar mai e ceva în afară de frig şi întuneric, un frig şi un întuneric ca fundul unui puţ, ca o respiraţie de piatră umedă şi de pământ îngheţat şi răscolit. Un miros de bălegar, de bălegar amestecat cu noroi, un ocean de noroi şi bălegar în care se afundă cizme milităreşti, copite de cai, roţi şi şenile ale maşinilor de război. Ceea ce m-a trezit e o senzaţie de pericol, un instinct al primejdiei atât de puternic, încât a risipit într-o clipită toată greutatea somnului. Mâna dreaptă, mai iute decât conştiinţa încă buimacă, pipăie sub pătură în căutarea pistolului. Mânuşile de lână spaniole, mâneca aspră a vestonului gri, murdară de noroi uscat, contactul cu mantaua ce-mi ţine loc de pernă şi salteaua din paie umede pe care dorm, fiecare lucru este o trăsătură adăugată identităţii mele, persoanei mele, pe care eu o observ însă din afara fiinţei mele, cineva ce pipăie printre ţesăturile aspre căutând metalul Luger-ului. Dar mâna în întregime e grea ca de plumb, încă paralizată de somn şi de frig, şi un instinct automat de prudenţă mă avertizează că nu trebuie să fac niciun zgomot. Îmi ţin, respiraţia ca să aud ceva, vreun foşnet sau vreo atingere ce abia dacă rupe tăcerea. Vreau să mă contopesc cu întunericul, să stau la fel de nemişcat în el ca

insectele acelea ce se confundă cu un fir de iarbă sau cu o frunza uscată, ca să-şi salveze viaţa.

Doar primejdia l-a făcut să-şi amintească cine e şi unde se află. Primejdia, nu teama. Nu-i este teamă niciodată. Aşa cum nu-şi aminteşte să fi fost vreodată invidios. Simte frigul, simte foamea, epuizarea marşurilor brutale, disperarea că se afundă mereu, de când au început ploile la venirea toamnei, într-un mâl fără margini, într-o mare de noroi şi bălegar în care naufragiază totul, oameni, animale şi maşini, morţi şi vii.

Acum o secundă de-abia era o scânteiere de alarmă în marele gol al întunericului, anonim ca mucul unei ţigări ce străluceşte doar o clipită de partea cealaltă a noroiului şi a pământului nimănui, în nimicul imens al întinderii înecate de glod, ce în câteva săptămâni se va transforma într-un deşert orizontal de zăpadă. Acum ştie, îşi aminteşte. În spaniola veche, pentru *a se trezi* se spunea *a-şi aminti.* Profesorul de literatură explică, plimbându-se de la un capăt la celălalt al podiumului plin de cretă, ce răsună a gol sub paşii săi. Are ochelari rotunzi, un costum neîngrijit, o ţigară din care trage des în timp ce vorbeşte cu pasiune despre Jorge Manrique şi recită pe dinafară lungi fragmente din versurile sale. Nu ştie că după câteva luni va fi împuşcat, mijindu-şi ochii miopi, fără ochelari, în faţa farurilor unui camion. Aminteşte-ţi de sufletul adormit, gândeşte cel ce fusese elevul său favorit la Liceul Cardenal Cisneros din Madrid. Ascute-ţi mintea şi deşteaptă-te. S-a trezit brusc, dând buzna în sine însuşi ca şi cum ar fi intrat într-o cameră pe întuneric unde puţin câte puţin încep să se definească obiectele, conturul mobilelor şi al ferestrelor.

Instinctul animalic al pericolului îl face să asculte din nou, de data aceasta cu simţurile în stare de alertă, zgomotul ce-l deşteptase, lin zgomot scurt, metalic, banal pentru cine nu-l cunoaşte, dar de neconfundat, atingerea

unei puşti, izbitura înfundată a acesteia de ceva, de hainele celui ce-o poartă pe umăr. Ridică puţin capul şi vede o rază de lumină pe sub uşă, printre crăpăturile scândurilor prost îmbinate ce separă grajdul unde doarme el de încăperea principală a colibei. Ar fi putut să se instaleze în ea aşa cum îi spusese ofiţerul neamţ de la intendenţă, ar fi stat lângă foc şi n-ar fi trebuit să suporte putoarea bălegarului. Când sosise în prima noapte, rusoaica şi fiul ei se retrăseseră în grajd, sau mai bine zis se ascunseseră acolo, lăsându-i lui singurul pat. Stăteau amândoi îmbrăţişaţi, mama şi fiul transformaţi într-o singură grămadă de zdrenţe, două perechi de ochi speriaţi şi strălucitori la lumina lanternei. Le-a spus în germană să iasă, că n-au de ce să se teamă, le-a arătat prin semne că nu voia să doarmă în pat, să-l ocupe ei. Femeia nega dând din cap, murmurând în ruseşte, îşi legăna fiul, balansându-se amândoi în faţă şi în spate. Copilul avea părul blond şi rar, ca de chelbos, obrajii supţi, şi mari cearcăne albăstrii pe pielea translucidă.

Dar lumina ce se filtrează din cealaltă parte a uşii nu este de la foc şi nici de la lumânare. Este o lanternă, se stinge şi se aprinde, poate auzi zgomotul scurt al întrerupătorului, pe care cineva îl mânuieşte cu grijă, nu femeia, fiindcă ea sigur nu are lanternă. Nici măcar lumânări nu avea până când n-a adus el un pachet de la magazia comandamentului, nici chibrituri să aprindă focul, nu era nimic în coliba de lemn cu acoperiş de paie. Pierdută în mijlocul noroiului şi al dezordinii drumurilor de pe front, neatinsă de dezastru, nimic în afară de un pat de fier ajuns acolo prin cine ştie ce întâmplare, patul în care renunţase să doarmă, în ciuda indicaţiilor ofiţerului de intendenţă.

Se aud voci în cameră, abia susurate, dar sunt voci de bărbaţi, nu ale femeii şi copilului. De asemenea, paşi, paşi făcuţi de cizme, pe care mai curând îi simte vibrând pe jos.

Unde stă întins, decât îi aude. Lanterna se aprinde din nou. Se aude iarăşi zgomotul unei puşti lovindu-se de hainele sau de curelele cuiva, mai precis de inelul ce susţine cureaua de patul puştii. Lanterna se îndreaptă acum în direcţia unde se află el, şi salteaua de paie, grămada de pături şi mantaua pe care stă întins se luminează de razele ce pătrund printre crăpături. Ceva opac se aşază în faţa luminii, un corp ce atinge scândurile uşii. Este femeia, e sigur, distinge vocea ei cu toate că vorbeşte foarte încet, repetă unul dintre puţinele cuvinte în ruseşte pe care le-a învăţat el. *Niet.*

Acum înţelege, ghiceşte, dar continuă să nu-i fie frică. Partizani ruşi. Operează în spatele liniilor noastre, sabotează instalaţiile, execută sau spânzură de stâlpii de telegraf pe colaboratorii cunoscuţi ai nemţilor. Organizează ambuscade noaptea, şi în zori nu rămâne nici urmă de ei. În afară de cadavrul vreunui spânzurat sau strangulat în tăcere. Nu fug, dispar în întuneric, se topesc pe întinderea fără limite a câmpiei şi a pădurilor, în spaţiul pe care nicio armată nu-l poate cuprinde nici cuceri.

Gândeşte la rece, în timp ce face un efort ca degetele înţepenite ale mâinii sale drepte să-i răspundă, să găsească pistolul; au puşti, dar n-au să mă omoare dintr-o împuşcătură, n-or să vrea să strice un glonţ, nici să se audă împuşcături aşa de aproape de posturile noastre de pază. Ce ciudat că îşi aminteşte acum de Jorge Manrique: *ce tăcută vine moartea.* Vor împinge uşa de scânduri, unul o să mă lumineze cu lanterna şi o să îndrepte pistolul spre mine şi poate fără să mă lase să mă ridic, altul se va apleca asupra mea şi-mi va tăia gâtul, dându-se la o parte cu pricepere ca să nu-l împroaşte sângele. Pe frigul ăsta, din sânge va ieşi un abur foarte dens. Totul scăldat în sânge, năclăit, păturile, mantaua, salteaua de paie putrezite, şi eu mort, nu eu, altul, nimeni, pentru că morţii îşi pierd imediat orice urmă de identitate, eu mort fără să fi ajuns

să iau pistolul, paralizat de frigul care continuă să-mi înţepenească mâinile şi întreg corpul ca un giulgiu prematur, ce nu-mi dă voie să mă mişc, ca atunci când dorm şi muşchii nu răspund voinţei mele. Şi mă apucă disperarea din cauza acestei paralizii, fiindcă mă trezesc şi am un braţ aşa de amorţit, încât trebuie să-l mişc cu ajutorul celuilalt, ca şi cum ar fi de lemn.

Asta într-adevăr mă îngrozeşte: nu că mor, ci că rămân mutilat. Dar, deocamdată, nu mă paşte această primejdie. N-o să mă ciopârţească un obuz şi nici n-o să-mi strivească picioarele înfundate în noroi şenilele unui tanc. Într-o clipă, cineva va împinge uşa asta veche de scândură şi-mi va tăia gâtul cu o baionetă din dotarea armatei ruse sau cu un cuţit tocit de bucătărie ori cu o seceră veche şi eu nu mă mişc, nici nu fac ceva ca să scap, să mă apăr. Stau întins şi văd în întuneric pete de lumină ce continuă să strălucească în ochii mei cu toate că lanterna s-a stins şi aştept ca o vită. Să vină să mă omoare un partizan rus ce nu mi-a văzut niciodată chipul, pe care o să-l uite îndată ce-mi va tăia gâtul, deoarece nu poţi să-ţi aminteşti figura unui mort. Devine anonimă când nu mai este vie, de aceea ne impresionează aşa de puţin morţii pe care-i vedem mereu împrejurul nostru, putrezind pe gardurile de sârmă ghimpată, umflându-se în noroi, morţii îngrămădiţi unii peste alţii pe care ne aşezăm uneori să ne odihnim în timp ce ne mâncăm ciorba de la cazan.

Acum îşi dă seama de ce nu-şi găseşte pistolul. I l-o fi luat femeia în timp ce dormea, şi-a strecurat mâna sub mantaua împăturită pe care şi-a pus-o sub cap. Şi a ieşit apoi tiptil cu picioarele sale mari, desculţe, late la fel ca faţa şi şoldurile, în care există un soi de îndârjită forţă cabalină. În ciuda foamei şi a restriştilor războiului, ce au dat lumea peste cap, singura pe care ea o cunoştea şi care i-a smuls de lângă ea soţul, împuşcat de nemţi, după cum îi explicase în mod precar prin gesturi şi onomatopee. În

timp ce copilul stătea lângă ea, lipit de ea. Agăţat de fusta ei cu mâinile sale mici şi murdare, ca nişte beţe de slabe ce erau. Cu ochii speriaţi şi ficşi pe străinul în uniformă, la fel de mari pe chipul înfometat ca şi fruntea sa, ca întregul său cap în comparaţie cu pieptul scobit, cu braţele şi picioarele sfrijite, fragile ca nişte excrescenţe ale unei fiinţe amfibii.

Le dădeam câte ceva de mâncare, mamei şi copilului, raţia mea sau o cutie de conserve, şi se uitau la mâna întinsă ca şi cum n-ar fi fost siguri dacă trebuie să se apropie, temători ca nişte câini bătuţi. Femeia îşi împingea copilul spunându-i ceva în şoaptă, dar el nu făcea niciun pas, nu lua ceea ce-i ofeream, se agăţa cu mai multă putere de poalele maică-sii fără să-şi ia ochii de la bucata de pâine sau de la pachetul de biscuiţi pe care i le dădeam şi eu vedeam urma de salivă ce i se scurgea pe gâtul atât de subţire, că nu părea că poate susţine greutatea capului enorm. Le lăsam pe masă şi mă duceam să mă odihnesc în grajd sau ieşeam puţin din colibă, *izbă* este cuvântul rusesc. Mă întorceam după un timp şi mâncarea nu mai era pe masă, dar nici mama nici copilul nu mestecau, nici nu exista vreo urmă că le-ar fi prisosit ceva, mâncaseră tot, înfulecând cu graba şi ruşinea foamei, sau ascunseseră o parte din mâncare sub haine sau sub pat, şi mă priveau când intram ca şi când s-ar fi temut să nu le cer ceva înapoi, să nu-i oblig să-mi înapoieze ceea ce nu mai exista, două perechi de ochi albaştri ţintuindu-i pe-ai mei, privindu-mă îngroziţi la gândul că aş putea să-i omor fără să fiu pedepsit.

Niciodată nu i-am văzut mâncând până în după-amiaza aceasta. De câteva zile, făceam de gardă şi patrulam în linia întâi, se zvonea că va avea loc un atac rusesc şi nu putusem să merg să mă odihnesc în izbă. Abia dacă închisesem ochii în ultimele trei sau patru nopţi. În război, mai rea decât foamea şi frigul e nevoia disperată de

odihnă. Când m-am dus la postul de comandă al batalionului pentru ieşirea din gardă, mi-au dat un pachet cu mâncare pe care mi-l trimisese familia din Spania. Am ajuns la izbă mort de foame şi de somn şi am constatat cu uşurare că nici femeia şi nici copilul nu se aflau acolo, cu toate că nu-mi imaginam unde ar fi putut să se ducă. Poate scormoneau în noroi căutând ceva de mâncare, dând târcoale ca nişte câini fără stăpâni vreunuia dintre campamentele noastre. Dar focul era aprins, aşa că am desfăcut pachetul, plin cu mezeluri gustoase, şi părea de necrezut că străbătuseră intacte întreaga Europă şi jumătate din Rusia ca să ajungă aici, şi m-am apucat să frig nişte cârnaţi. Ce plăcere de necrezut, în atâta sărăcie, sfârâitul grăsimii roşii ce umfla pielea, mirosul de carne cu mirodenii, prăjită. Atunci mi-am dat seama că femeia şi copilul se opriseră în uşă, privindu-mă amândoi, uitându-se la cârnaţii pe care îi frigeam pe foc şi la cutia de carton deschisă de lângă mine. Păreau mai înfometaţi ca niciodată. Poate că nu mâncaseră decât coji de cartofi în zilele când nu le adusesem nimic. Am pus pachetul pe masă şi le-am făcut semn să se apropie. De astă dată, când femeia l-a împins, copilul a venit fără nicio ezitare. Luă cu amândouă mâinile cârnatul fript pe care-l pusesem pe o farfurie şi îl mâncă fără să ridice capul, cu plescăituri de animal.

Femeia se uita, dar nu îndrăznea să se apropie. I-am dat de înţeles că plec. Am venit aici şi am închis uşa, m-am învelit cu păturile şi am împăturit mantaua ca s-o folosesc drept pernă. Eram aproape adormit, îndată ce-am închis ochii m-a şi doborât nesomnul de atâtea zile. Atunci, femeia bătu uşor în uşă. Puteam să-i văd faţa lată printre scândurile prost îmbinate. I-am spus să intre şi m-am ridicat în picioare. Intră spunându-mi grăbit ceva în ruseşte şi făcând gesturi ciudate, ca şi când s-ar fi închinat. Avea grăsime roşie în jurul gurii. Până să-mi dau

seama, îngenunchease în faţa mea şi îmi acoperea mâinile de pupături, de lacrimi, de salivă şi de unsoarea de la cârnaţi.

Acum îi aud din nou vocea, şi cu toate că vorbeşte aşa de încet încât nu disting decât o şoaptă, are acelaşi ton uniform şi rugător ca atunci când îmi vorbea astăzi după-amiază. *Niet*, spune, *Niet.* Lanterna se aprinde şi se stinge şi corpul mare al femeii e cel ce împiedică trecerea luminii. Dacă reuşesc să-mi dezmorţesc mâinile şi nimeresc să iau pistolul şi să-i trag siguranţa înainte să dea buzna cei ce vor să mă ucidă, aş putea cel puţin să omor pe unul sau doi dintre ei. Vor împinge uşa şi eu o să stau nemişcat, ţinând pistolul sub pătură, şi când vor îndrepta lanterna spre mine am să ridic mâna şi-am să trag de aproape şi în zăpăceala aia poate voi reuşi să scap. Dar lucrul acesta mi se pare imposibil, ca şi cum mi-aş propune să-l fac în vis. Nu fac nimic, sunt înţepenit în continuare, întins pe jos. Sprijinit pe jumătate de perete, ascultând vocile acelea murmurate, numărând secundele ce mi-au mai rămas până să mor. În regiunea asta nordică şi dezolantă a lumii, la mai puţin de un kilometru de Leningrad, oraşul aflat mereu pe punctul de a fi cucerit, dar la care nu ajungem niciodată, la care eu nu voi mai ajunge, cu toate că în zilele senine vedem cupolele sale aurii strălucind în depărtare, la marginea câmpiei.

Dar nu mă cuprinde teama, nici măcar acum, ci doar un fel de uşurare. Să intre odată, să nu mai dureze atâta supliciul. Lanterna se stinge, se aprinde din nou şi mie-mi tresare inima la gândul că acum sigur vor împinge uşa. *Niet,* a spus femeia, şi după un murmur de voci bărbăteşti în întuneric, am auzit ceva asemănător cu mieunatul unei pisici, dar era un plâns, cel al copilului.

Vocile au tăcut. Or să intre şi eu nu-mi pot mişca mâna paralizată ca să-mi caut pistolul. Se deschide o uşă, dar nu e cea din faţa mea, ci cealaltă, de lemn mai gros, uşa izbei,

şi când se deschide intră o pală de vânt ce ajunge până la mine. Simt vibraţia cizmelor păşind. Aud acel zgomot uşor al puştii, inelul curelei lovind patul armei. Acum uşa s-a închis, totul devine din nou întuneric şi linişte.

Recunoscător, dar şi distant totodată, cu un dezinteres ce a tot crescut în el pe măsură ce războiul a înaintat, îşi dă seama dintr-odată că femeia i-a salvat viaţa. I-a convins pe partizani să nu-l omoare, spunându-le că nu este neamţ şi că nici nu se comportă ca ei, cu toate că poartă uniformă de locotenent. Poate că le-a arătat pachetul cu mâncare, sau ce-a mai rămas din el, poate că le-a dat ceva ca să le potolească foamea.

Un locotenent neamţ ocupă locul său în colibă câteva zile mai târziu, când el este trimis în linia întâi. Neamţul se duce la culcare în prima noapte. În timp ce mama şi copilul se culcă pe jos în grajd, iar în dimineaţa următoare este găsit strangulat cu o sârmă şi agăţat de stâlpul de telegraf de lângă colibă. Închid în colibă pe mamă şi pe fiu şi le dau foc şi, după ce a ars tot, netezesc pământul cu un tractor cu şenile şi înfig în pământ un anunţ în germană şi rusă în care se aminteşte pedeapsa ce-i aşteaptă pe cei ce colaborează cu partizanii.

Un moment. Îl trece un fior şi se cutremură, chircit în întuneric, pipăind cearşafurile, o pernă, sub care nu se află pistolul său. *Toate acestea nu s-au petrecut încă. Nu-mi pot aminti de ceva ce încă nu s-a întâmplat. În aprilie sau mai 1936 profesorul meu de literatură n-avea de unde să ştie că la sfârşitul verii va fi aruncat mort într-un şanţ.*

Din nou buimăcit, are impresia că iarăşi se trezeşte, şi din nou, pentru câteva clipe, nu ştie unde se află. Nici cine este. Unde mă aflu dacă nu într-o colibă rusească, foarte aproape de frontul Leningradului, în toamna anului 1942. Nu port uniforma germană de iarnă, ci o pijama subţire, nu simt stofa groasă a unei pături militare, nu simt miros de bălegar şi nici pe cel al paielor putrezite din salteaua pe

care-am căzut mort de oboseală acum câteva ore. Şi abia m-am deşteptat pentru că am auzit zgomotele înăbuşite ale partizanilor ce au venit să mă omoare.

Acum da, îl cuprinde panica, nu că îl vor omorî, ci că s-a rătăcit în memoria nesigură şi în timpul haotic, panică şi mai ales ameţeală, pentru că doar într-o clipă conştiinţa sa parcurge o distanţă de mai mult de jumătate de secol, al unui întreg continent. Este tentat să întindă mâna spre noptieră şi să aprindă veioza, dar preferă să rămână nemişcat, chircit, ca în noaptea aceea de acum cincizeci şi şapte de ani, cu toată viaţa străbătută într-o străfulgerare, în minutul acela când adormi şi te trezeşti brusc, când îţi cade capul. Ascultă cu atenţie sunetele pe care le exagerează starea de veghe, tic-tac-ul ceasului deşteptător, zgomotul nu foarte îndepărtat al motorului frigiderului, al circulaţiei nocturne şi potolite a Madridului. Se vede pe el însuşi, ca şi cum l-ar vedea pe altul, pe diverşi alţii pe rând. Se vede din afară, cu interes şi un fel de gingăşie, dar şi cu o satisfacţie secretă când îşi dă seama că nu e un laş, uimit că a supravieţuit acolo unde atâţia au pierit. Dar mai ştie că faptul că nu îi este teamă şi că nu este invidios nu este chiar un merit, ci mai degrabă o trăsătură de caracter. Îl vede pe băiatul pasionat de filosofie, literatură şi limba germană, într-un liceu popular din Madrid, şi pe tânărul bărbat care nu ajunsese la timp ca să lupte în războiul spaniol şi se înrolase ca să meargă în Rusia într-un elan temerar şi intoxicat de romantism. Se vede sărind peste o tranşee, în fruntea unui pluton, trăgând cu pistolul şi strigând ordine simţindu-se invulnerabil. Vede venind spre el, ivindu-se din ceaţă, un pluton de călăreţi ruşi cu săbiile ridicate.

Dar din toate aceste identităţi succesive, cea mai ciudată, cea mai ireală dintre toate este cea pe care o vede acum. În noaptea asta, abia trezit dintr-o amintire la fel de vie ca un vis. Cine este bărbatul de optzeci de ani care se

răsuceşte greoi în pat, care ştie că va sta treaz până la ziuă, văzând chipuri de morţi şi locuri ce nu există, rusoaica şi copilul ei pipernicit ce se ascunde în faldurile fustei sale zdrenţăroase, flăcările focului pe care nu-l văzuse luminând câmpia plină de noroi, faţa fără ochelari a profesorului împuşcat. Are o singură dorinţă doar, să adoarmă şi timp de câteva minute sau secunde prezentul să se transforme iarăşi în trecut.

Valdemún

La ieşirea din ultima curbă a şoselei vei vedea pe neaşteptate tot ceea ce ea n-a mai văzut, ultimele lucruri de care poate îşi amintea şi după care tânjea în agonia ei pe patul de spital, prizonieră între aparate şi tuburi într-un salon în care aerul ardea de căldura lunii iulie şi pânza fină a halatului de bolnavă i se lipea de spatele transpirat. Tot timpul îi era sete şi murmura ceva mişcându-şi buzele crăpate, pe care tu le umezeai cu o batistă înmuiată în apă, şi se imagina sau se visa stând pe malul râului, la umbra copacilor înalţi înfioraţi de o briză la fel de rece ca apa ce curgea, apa limpede şi repede în care îşi scălda picioarele desculţe, în vreo dimineaţă de vară din prima ei tinereţe. Pâraie învolburate ce curg sinuos prin umbriş, apa clipocind ascunsă prin desişul de rugi de mure şi sălcii, sclipind în soare cu licăriri aurii şi pietricelele spălate de pe fundul ei, strălucind ca pietrele preţioase, iar în ochiurile de apă plantele ca nişte bureţi subţiri, ce-i atingeau picioarele cu aceeaşi delicateţe ca apa şi mâlul, şi protuberanţa imperceptibilă pentru ochiul neobişnuit a capetelor pe jumătate scufundate ale broaştelor. Înghiţea saliva şi o ustura gâtul, iar gura îi era din nou uscată, limba aspră atingea uşor uscăciunea buzelor pe care tu nu i le mai umezeai pentru că adormiseşi, frântă de oboseala atâtor nopţi nedormite, acum în spital şi înainte acasă, când ieşise după prima internare şi părea că se va putea recupera, că pentru ea exista o întoarcere la normal, cu toate că era debilă şi înspăimântată.

Dar chiar atunci, când se întorsese acasă, se vedea că locul ei era la spital, că doar în câteva zile devenise străină în locul şi printre lucrurile care cu puţin timp în urmă reprezentau perimetrul vieţii ei. Se mişca în mod ciudat prin bucătărie, palidă în halatul ei de spital, ca şi cum nu

ştia să-şi găsească locul şi nimerea derutată în hol sau în faţa unui dulap deschis, căutând ceva ce nu mai ştia unde era, încercând fără succes să-şi reia obiceiurile casnice de pe vremea când era încă sănătoasă, treburile cele mai simple, să pregătească o gustare pentru după-masă sau să schimbe cearşafurile.

Curând se întoarse la spital şi când o vizitai părea că acela era locul ei. Starea ei se înrăutăţise şi inima-i era mai slăbită ca niciodată, iar faţa, fără nicio culoare pe albul de spital al pernelor, căpătase o expresie de linişte sufletească sau de renunţare şi nici măcar nu mai întreba când îi vor da drumul acasă. Noaptea delira de sete şi de febră, sau din cauza efectului nesănătos al calmantelor sau al injecţiilor care i se făceau pentru a se linişti inima suferindă, şi îşi imagina sau se visa stând aplecată deasupra apei repezi şi limpezi a râului. În care îşi cufunda mâinile făcute căuş ca şi cum ar fi ţinut un vas şi le scotea apoi şiroind de apa care sclipea în lumina ce se filtra printre copaci. Dar apa abia dacă-i atingea buzele şi i se şi scurgea printre degete, şi continua să moară de sete, dar o parte din ea, conştientă încă, îşi dădea seama cu o lucidă tristeţe şi treptată acceptare că niciodată nu va mai vedea casele aşezate în trepte pe costişă şi valea cu livezi şi grădini de zarzavat unde se auzea mereu apa pâraielor şi adierea în frunzişul copacilor; între crengile flexibile ale răchitelor şi ale sălciilor. Se agita în pat, printre tuburi şi curele, gemea între somn şi trezie şi atunci tu tresăreai speriată în fotoliul tău din piele sintetică, într-un acces de nelinişte şi remuşcare pentru că adormiseşi, riscând ca ea să fi avut nevoie de ceva şi tu să n-o fi auzit cerând sau, şi mai rău, să fi murit alături de tine, să se fi dus de tot fără ca tu să ştii.

Vei vedea exact, într-un punct fix în depărtare, ceea ce vedeai de copilă, când veneai în fiecare an în vacanţa de vară, şi ceea ce înainte de a te fi născut tu vedea ea, când

ochii ei începeau să se deschidă spre lume, ochi la fel ca ai tăi, ochi întipăriţi pe chipul tău după moartea sa, aşa cum o parte din codul său genetic a rămas întipărit şi cifrat în fiecare celulă a corpului tău. Chiar dacă o vei uita, acea parte din ea va continua să existe. Chiar dacă e moartă de douăzeci de ani, continuă să privească prin ochii tăi ceea ce vei descoperi cu o strălucire de fericire şi durere când maşina va ieşi din ultima curbă a şoselei şi înaintea ta se va desfăşura peisajul care a fost un paradis nu numai când l-ai pierdut, ci şi în timpul prezent când te bucurai cu o rară clarviziune copilărească, fără să gândeşti atunci că se repetau în tine senzaţiile copilăriei mamei tale, la fel cum se repetau pe chipul tău forma şi culoarea ochilor ei sau urma de dulceaţă şi melancolie a zâmbetului ei. Valea verde şi fertilă a râului, plină de grădini, de livezi de rodii şi de smochini, străbătută de cărări de pământ poros sub umbrişul concav al copacilor, plopi, fagi, sălcii, răchite, o vegetaţie îmbibată de apă, hrănită de un pământ îmbelşugat de fertilitate ce primea cu o delicateţe unică tălpile omeneşti, cedând uşor sub greutatea corpului, ca şi cum l-ar fi întâmpinat cu o urare de bun venit la fel de ospitalieră precum boarea râului, al şipotului apei şi al frunzelor copacilor.

Vreau să mă înmormântaţi acolo, nu vreau să fiu singură după ce voi muri, înconjurată de necunoscuţi într-un cimitir mare cât un oraş, îţi aminteşti că-ţi spunea. Nu-mi pasă că mor, dar nu vreau să fiu înmormântată aici, unde am să mor şi unde nimeni nu mă cunoaşte, într-un cimitir printre nume necunoscute, ca şi cum aş locui din nou într-unul din acele blocuri unde am fost o străină pentru toată lumea la fel ca în oricare din locurile pe unde-am trăit şi unde la fel de bine aş fi putut muri, o străină, închisă în casă, aşteptând toată după-amiaza să i se întoarcă copiii şi seara să i se întoarcă soţul, distant sau încântător.

lăudându-se cu munca lui sau bârfindu-şi colegii de

birou, superiori sau subordonaţi, nume pe care le ascult şi cu care mă obişnuiesc şi apoi nu mai ascult şi uit, aşa cum mă obişnuiesc cu noile oraşe unde ne poartă slujba lui şi unde niciodată n-am timp să mă instalez de tot, niciodată nu am ceea ce mi-aş dori cel mai mult. Lucruri care să fie ale mele, mobile alese de mine. Rutina, asta e ceea ce-mi lipseşte, după care tânjeam când încă nu mă simţeam exclusă din lumea celor vii. Să-mi găsesc un loc plăcut în scurgerea timpului, să mă obişnuiesc cu o casă şi cu un oraş unde să simt că am prins rădăcini, ocupând un loc sigur în lume, ca atunci când eram copil sau fată tânără şi trăiam în sat, şi cu toate că mereu aveam mintea plină de gărgăuni şi-mi imaginam călătorii şi aventuri, mă bucuram totuşi de siguranţa casei mele. De fraţii mei, de prezenţa părinţilor, de plăcerea de a mă uita pe fereastra camerei mele şi de-a vedea valea cu grădini şi dealurile pe care înfloreau migdalii şi merii şi pe deasupra vârfurile pleşuve ale munţilor, cu pământul de aceeaşi culoare cu aceea a caselor de pe drumul spre cimitirul unde vreau eu să fiu înmormântată.

Îmi părea rău să părăsesc viaţa asta aşa de repede fără să-mi văd copiii mari, fără să mai stau o dată cu soră-mea să povestim şi să ne aducem aminte de întâmplări în bucătăria mare ce dă în grădină, spre valea cu meri şi dealurile cu grădini. Aceste lucruri dor, şi simt mai mult tristeţe decât teamă, dar mai e încă un lucru, pe care nu contam, o necuprinsă dorinţă de odihnă după nopţile cumplite de zbucium, medicamente, crize subite, ambulanţe, saloane de spital, tuburi şi aparate împrejurul meu. Înainte, îmi imaginam că se va termina odată cu toate astea şi că mă voi însănătoşi, dar acum ştiu că nu, deşi toţi îmi spun că mă voi face bine, că s-a descoperit un nou medicament, acum ştiu că atât cât îmi mai rămâne de trăit va fi tot aşa, sau mai râu. Mult mai rău, pe măsură ce îmi slăbeşte inima. Ceea ce înainte era speranţă de

însănătoşire acum e o puternică dorinţă de odihnă, ca atunci când în tinereţe mi se adunau multe ore de nesomn şi mă vâram în pat, îmi băgăm capul sub cuvertură şi-mi strângeam pleoapele ca să adorm cât mai repede. Îmi băgăm capul sub cuvertură şi îmi puneam mâna la gură să-mi opresc râsul ce izbucnea dintr-odată la fel ca apa de la pompa publică când apăsam cu putere în jos mânerul de cupru sau bronz şi apa răsuna în ulcior, rece şi adânc ca gura fântânii, cu mulţi ani în urmă, când încă nu era apă curentă în case şi noi femeile mergeam s-o aducem cu ulcioarele de la fântâna aceea de pe vârful coastei ce era mereu plină de viespii. Sora mea se văita deoarece nu avea şolduri şi ulciorul plin îi aluneca pe-o rână. Apa verii, ce bine-ar fi să-mi umezească chiar acum buzele, uscate şi crăpate, apa mustind prin porii de pe burta rece a ulciorului, cum aş mai putea simţi această răcoare pe obraji, să intru în holul casei mele şi să simt în umbră umezeala şi respiraţia porilor argilei. Asta este ceea ce vreau, singurul lucru pe care-l doresc acum, să adorm, să mă pierd în somn ca atunci când mi se dă un calmant, ba, mai bine, când mi se injectează şi aproape că simt cum înaintează cu fluxul sângelui efectul său liniştitor în tot corpul meu. Obiectele se estompează, feţele ce se apleacă deasupra mea se sting, vocile dragi se pierd foarte departe, şi adevărul e că trebuie să fac un efort de voinţă tot mai mare ca să nu mă las dusă şi eu, la fel de uşor cum îmi coboară pleoapele pe ochi când adorm. Glasurile celor două fete ale mele, chipurile lor, atât de asemănătoare şi atât de diferite, chipuri şi glasuri ce se confundă în aceeaşi senzaţie de duioşie şi de rămas bun, mâinile ce mi le strâng cu putere pe ale mele, şi care-mi caută pulsul pe ascuns când stau nemişcată ca şi cum aş fi murit, m-aş fi dus deja. Viaţa fetei mele mai mari ştiu cum va fi, aşa cum ştiu că va avea aceeaşi înfăţişare ca acum şi când va fi matură, când va împlini vârsta pe care o am eu acum, cifră

ce nu se va mai schimba, când va gândi, ce ciudat, am deja vârsta la care a murit mama, şi se va întreba cum aş fi fost eu în acel timp viitor. Fiica mea cea mare va termina facultatea la care se hotărâse să meargă încă de la începutul liceului, va fi profesoară, se va căsători cu iubitul ei, va urma drumul pe care părea deja că şi-l trasase ei înseşi de când era mică, şi de la care nu s-a abătut niciodată. Dar ce va fi de cea mică, care n-are decât şaisprezece ani şi care pare uimită şi recunoscătoare în faţa unei lumi atât de diverse, în faţa bogăţiei şi confuziei imaginaţiei şi dorinţelor sale, deoarece într-o zi pare că vrea să fie ceva, iar în alta dimpotrivă, şi priveşte totul şi se decide pentru ceva ce îi place dintr-odată şi n-o mai interesează nimic altceva, şi nu se grăbeşte şi nu se agită pentru nimic, nici să se facă mare, nici să aibă o carieră, nici să aibă un iubit şi să se mărite. Trăieşte ca şi cum ar pluti încă, atât de lipsită de greutate proprie, încât poate fi influenţată de orice, cum trăiam eu la vârsta ei, plutind între visele din filmele şi romanele pe care le citeam pe ascuns de tatăl meu, imaginându-mi în fiecare zi o viaţă diferită pentru mine în viitor, oraşe şi ţări pe unde voi călători, dar nu amărâtă în închistarea satului, ci bucurându-mă în acelaşi timp de casa atât de dragă pe care nu o voi mai vedea, de potecile de pe câmp şi de apa pâraielor, de veselia prietenelor mele în după-amiezele de duminică, la horele din nopţile de vară, protejată de bunătatea tatălui meu şi de dragostea surorii mele, care cel puţin va trăi mai mult decât mine şi va continua să aibă grijă de fetele mele când eu voi muri, ea care n-a avut niciodată bărbat şi nici măcar iubit, care avea şoldurile prelinse şi nu putea sprijini pe ele burta ulciorului când veneam de la fântână.

Vei încerca în van să-ţi aminteşti vocea ei metalică, care de ani de zile nu te mai vizitează în vise; vei avea din nou senzaţia că-i ghiceşti vorbele pe care le gândea, pe care

continuă să ţi le spună înăuntrul minţii tale, lucruri pe care ar fi vrut ca tu să le fi ştiut, dar n-a avut timp să ţi le povestească, observaţii care ţi-ar fi fost de folos şi te-ar fi ajutat poate să nu comiţi vreo greşeală. Sau poate a continuat să te protejeze şi să te îndrume fără ca tu să-ţi dai seama, prezentă dar nevăzută în viaţa ta. Ca sufletele cărora mătuşa ta le aprindea fluturaşi de lumină ce pluteau în boluri pline cu ulei pe servante şi noptiere, conferind umbrelor tremurul unor prezenţe fantomatice. Poate s-a întors la tine în vise pe care nu ţi le mai aminteai când te trezeai şi ţi-a spus lucruri ce te-au salvat în cele mai dificile situaţii din viaţa ta, în care s-au pierdut atâţia din generaţia ta, vecini de cartier şi prieteni din adolescenţă ce au ajuns ca nişte morţi vii şi au rămas ţepeni şi reci cu un ac înfipt într-un braţ şi ochii deschişi, îmbătrâniţi şi anihilaţi de moarte în anii tinereţii care-ar fi trebuit să fie cei mai frumoşi. Ai fi putut avea acelaşi destin ca verişoara ta, care te-a vizitat şi ea după ce-a murit în unele vise, care petrecea cu tine verile copilăriei în sat şi era aproape la fel ca tine când a murit mama ta, amândouă îmbrăţişate la înmormântare, dar ea întotdeauna a fost mai libertină, mai îndrăzneaţă în toate, în jocurile copilăreşti şi în experienţele sexuale cu primii ei iubiţi, în excitaţia provocată de viteza motocicletei şi în ameţeala produsă de o ţigară cu haşiş, şi mai târziu în lucruri mai îndrăzneţe şi periculoase, în cursa cărora şi tu ai fi putut cădea, cu toate că te înspăimântau, când îţi dădeai seama de agitaţia ce punea stăpânire pe ea fără niciun motiv aparent şi sclipirea plină de dorinţă ce începea să i se citească mereu în ochi.

Vei vedea câmpia verde ca o oază şi deasupra ei colinele cu case agăţate pe uliţe în pantă, susţinute de contraforturi verticale sau de roci pe care se caţără iedera şi rugii de mure printre care se înalţă câte-un sicomor. Pe acolo te urcai cu verişoara ta, mereu în urma ei. Speriată

şi în acelaşi timp îmboldită de curajul ei, amândouă asudate şi gâfâind, cu genunchii zdreliţi ca ai băieţilor. Vei auzi, înainte de-a ajunge, susurul apei ce curge ascunsă în pâraie şi vei căuta îndată cu privirea ta neliniştită şirul de chiparoşi ce străjuiesc drumul spre vârful pleşuv al dealului şi se termină în faţa zidului cenuşiu al cimitirului, ce are aceeaşi culoare ca pământul acesta gol, aproape deşertic, la o atât de mică distanţă de apa şi de verdeaţa din vale; deşert şi oază, vârfurile săpate de albiile seci ale torentelor, colorate de roşul oxidului, casele de sus contaminate de aceeaşi uscăciune, toate abandonate cu mult timp în urmă, cu ferestrele fără obloane şi geamuri şi acoperişurile căzute, cu zidurile de culoarea argilei nisipoase, ca ruinele de chirpici într-un deşert unde vor reveni la originea lor primitivă de pământ sau nisip. Acolo sus, sus de tot, pe deasupra ultimilor migdali şi a caselor în ruină, la capătul drumului sinuos unde duc chiparoşii şi unde noaptea se aprind doar câteva lumini, acolo este locul unde vreau să mă îngropaţi, cu cei din familia mea şi cu vecinii mei de o viaţă întreagă, între aceleaşi nume pe care le-am auzit de copilă, în cimitirul atât de mic încât ne cunoaştem cu toţii şi de unde se văd dealurile şi valea şi casele agăţate ale satului ca o panoramă atât de clară, încât te cuprinde ameţeala.

Te vei întoarce şi, cu mult înainte ca numele ce-ţi plăcea atât de mult de copilă să apară pe un indicator de pe marginea şoselei, vei fi deja tulburată de ideea întoarcerii, hipnotizată de ea, de marea scurgere a timpului ce te va purta înapoi cu o viteză mult mai mare decât cea a maşinii pe benzile netede şi drepte ale autostrăzii, aproape încă de Madrid, de viaţa ta din prezent, la câteva ore şi la sute de kilometri de sosire, dar dăruindu-te cu totul ei, schimbându-ţi expresia feţei fără să-ţi dai seama, semănând cu cea care-ai fost la patru sau cinci ani, la vârsta primelor amintiri ale acestei călătorii şi, de

asemenea, cu cea care-ai fost când aveai şaptesprezece şi a murit mama ta. Ţi-a strâns mâna peste cearşaful mototolit şi în dezordine al patului de spital şi ţi-a spus ceva ce n-ai înţeles şi care de fapt abia a ieşit de pe buzele ei, iar mâna umedă s-a desprins uşor de a ta. Cu un fel de delicateţe, şi n-a mai fost mâna cunoscută şi mângâiată de atâtea ori a mamei tale, strânsă în atâtea nopţi de agonie şi nesomn, ci mâna abstractă a unei moarte, pe care ai simţit-o acum indiferentă şi nemişcată când ţi-ai sprijinit de ea faţa răvăşită de oboseală şi lacrimi, chemând-o pentru ultima dată, refuzând să accepţi că s-a dus aşa, pe neaşteptate, în câteva secunde, precum cineva ce încearcă să plece pe furiş ca să-i scutească pe cei ce rămân de neplăcerea unei lungi despărţiri.

Eu spionez mereu, te observ. Conduc şi mă întorc spre tine o clipă şi văd noua expresie ce se aşterne pe faţa ta datorită călătoriei, şi astfel descopăr câte ceva din felul cum erai cu multă vreme înainte de a te cunoaşte, mă dedic unei secrete arheologii a chipului şi a sufletului tău. Ţi-am dat telefonul ce sunase la o oră incertă, aproape de miezul nopţii, şi în timp ce aprobai ascultând ce îţi spunea cineva, faţa ta nu mai avea aceeaşi expresie pe care o avusese cu un minut înainte, nici în oricare din toţi anii de când trăiesc cu tine.

Viaţa ta dinainte este un ţinut despre care mi-ai povestit multe lucruri, dar pe care nu-l voi putea vizita niciodată. Trecutul, vieţile anterioare, locurile de unde-ai plecat pentru a nu te mai întoarce, fotografiile din vacanţele de vară. Soneria telefonului a întrerupt liniştea, întreaga tihnă a casei, şi când ai închis după ce ai ascultat şi ai aprobat şi ai pus întrebări în şoaptă, trecutul a dat năvală în viaţa ta de acum, în a mea, ne-a învăluit pe amândoi, fără ca eu să ştiu încă, în pâcla sa de blândeţe şi răceală, de pierdere şi remuşcare. Îţi aminteşti de sora mamei mele, care a avut atâta grijă de noi după ce a murit mama,

acum e pe moarte, bolnavă de cancer, nu mai are de trăit nici măcar o săptămână, câteva zile, spune vărul meu, medicul, fratele acelei verişoare care a murit atât de tânără.

Vei fi recunoscătoare durerii deoarece te dezvinovăţeşte în parte în faţa remuşcării pe care-o simţi pentru că a trecut atâta timp fără s-o vizitezi, aproape fără să-ţi aminteşti de ea. Ţie ţi-era de ajuns să ştii că o iubeşti, că a fost singura persoană caldă şi neclintita în viaţa ta timp de atâţia ani, împuternicita mamei tale sau umbra mamei tale, căreia îi semăna foarte mult, cu toate că nu avea nici urmă din farmecul ei, o versiune anterioară şi mai neşlefuită a surorii sale mai mici. N-aveai nevoie să mergi s-o vezi şi nici s-o suni, deoarece o purtai în suflet la fel de adânc precum amintirea mamei tale, dar nu te gândeai că ea nu primea nicio dovadă vizibilă a acestei iubiri ce te lega atât de mult de ea. Dar rămânea ascunsă ca şi cum ar fi prins rădăcini înăuntrul tău. Destul de târziu ţi-ai dat seama că n-ai făcut nimic pentru a fi alături de ea în ultimii ani amari ai vieţii ei singuratice, în casa mare unde nu mai mergea nimeni să-şi. Petreacă verile. Întotdeauna aveai altceva de făcut în viaţa ta agitată, obligaţii faţă de persoane mai exigente. Ea părea că o să existe mereu, cu acelaşi fel de a fi, aşa cum rămăsese în aceeaşi casă, la fel de neschimbată ca ea. Întotdeauna gata să te întâmpine cu aceeaşi credinţă, oricât de mult timp ar fi trecut. Ea, casa, satul aparţineau unui regat intangibil, neafectat de uitare şi de trecerea timpului şi nici măcar de îndelungatele tale absenţe. Dacă lăsai să treacă o zi, o oră. Datorită situaţiilor urgente şi neaşteptate din munca ta. Putea să se întâmple o nenorocire; dacă nu te mai vedeai cu un prieten un timp, ţi-era teamă că l-ai pierdut: nici în dragoste şi nici în ceea ce privea propria ta persoană nu lăsai nimic la voia întâmplării, astfel că în aproape toate faptele tale. În sentimentele şi dorinţele tale, exista o urmă de nelinişte ce

se transforma cu uşurinţă în angoasă. Rămăseseşi atât de neajutorată la moartea mamei tale şi de la o zi la alta se alterase atât de mult ordinea casei tale, că nu mai aveai încredere în permanenţa lucrurilor şi te bucurai de ceea ce aveai cu remuşcarea produsă de o senzaţie de provizorat şi o pierdere definitivă, şi când obţineai ceva, un serviciu, o prietenie, o casă, nu-ţi venea să crezi că sunt ale tale cu adevărat, sau că ai avea dreptul să le stăpâneşti în linişte. De aceea de fiecare dată te lăsai pradă dorinţei cu înfocare primei şi ultimei dăţi, şi îţi plăcea să înfrumuseţezi cu obiecte alese cu multă grijă locurile unde trăiai, dar lăsai şi multe spaţii goale, astfel că acolo unde te aflai părea că trăiseşi dintotdeauna, datorită înfăţişării îngrijite a lucrurilor şi a intimei lor legături cu tine, şi totodată părea că abia ai sosit sau că în orice moment vei pleca. În tine şi în tot ce avea legătură cu tine se întrevedea intenţia sigură a alegerii lucrurilor cu foarte multă atenţie şi consistenţa fragilă a ceea ce se poate sparge sau pierde, a ceea ce este rodul hazardului.

Doar trecutul îndepărtat rămânea mereu sigur, ţinutul străin şi mult anterior sosirii mele, despre care îmi vorbeai atâta, şi unde niciodată nu putusem călători cu tine. Pentru că pe hărţi nu se afla într-un punct accesibil, ci într-o regiune interzisă a timpului, şi cele trei silabe arabe ale numelui său nu descriau un loc, alcătuiau doar un descântec ce nu putea răsuna în memoria mea, chiar de-ar fi fost din aceeaşi substanţă cu a ta; dar a fost de ajuns soneria telefonului la miezul nopţii pentru ca graba şi moartea şi vina să invadeze acel regat de sine stătător, şi acum îţi dai seama că fiecare zi, fiecare oră. Fiecare minut îl ameninţă, şi priveşti pieziş vitezometrul şi ceasul de bord, calculezi câţi kilometri mai sunt, zilele sau orele ce i-au mai rămas de trăit mătuşii tale, pe care n-ai văzut-o în ultimii ani, pe care ţi-o imaginai atât de ferită de bătrâneţe şi de moarte ca în acea fotografie alb-negru din tinereţe,

îmbrăcată de vară, la braţul mamei tale, amândouă semănând atât de bine şi totuşi una mlădioasă şi atractivă şi cealaltă nu, amândouă râzând, gândindu-se cu inocenţă la un viitor unde boala şi moartea nu există şi unde nici tu nici eu nu suntem nici măcar posibilităţi.

Pe măsură ce înaintăm, numele de pe şosea evocă locurile copilăriei, şi spaţiul se transformă în timp, se proiectează în două dimensiuni simultane, cea de acum cu nevoia sa imperioasă de a ajunge cât mai repede, şi cea a trecutului redobândit şi imuabil, conservat de numele de pe indicatoarele de pe drum, în amintirea vie şi exactă a altor călătorii.

Privind pe fereastră şi recunoscând peisajul pe care l-ai văzut de copilă, ochii tăi capătă fără să-ţi dai seama căutătura de atunci. Este începutul vacanţei de vară, şi emoţia şi nerăbdarea sosirii sunt mult mai puternice decât oboseala atâtor ore de călătorie cu maşina, fiecare nume de pe marginea şoselei şi fiecare cifră sunt o promisiune ce se repetă în fiecare an şi care totuşi nu-şi pierde conţinutul clar şi absolut de fericire. Nu-ţi aminteşti trecerea succesivă a verilor, cu toate că ai putea să le ordonezi după întâmplările din copilăria şi adolescenţa ta, sfârşite dintr-odată, într-o zi sufocantă de iulie în salonul unui spital, în faţa chipului de ceară al femeii care de-abia murise şi totuşi începea să nu mai semene cu chipul mamei tale. În compartimentul memoriei tale. Unde păstrai amintirile îndepărtate, toate verile se comprimau într-una singură, lungă şi calmă precum curgerea unui mare fluviu, şi toate călătoriile erau variaţiuni pe o experienţă identică de apropiere de paradis. Aşezată în faţă, în amintirile mai de demult, în poala mamei tale, privind şoseaua şi adormind încet, încet, vedeai chipul tatălui tău, din profil, ce conducea sau fuma, sau te întorceai spre fraţii tăi, ce se ciondăneau pe scaunele din spate, şi cu siguranţă te pizmuiau un pic deoarece erai cea mai mică şi stăteai în

braţele mamei tale, încă tânără şi sănătoasă, sau poate nu ştia că e bolnavă sau, cel puţin, nu voia ca tu şi fraţii tăi să ştiţi. Dar poate încă de-atunci, în timp ce te ţinea în braţe şi rămânea dusă pe gânduri, începea să simtă în piept bătăile anevoioase ale inimii sale, începea să se gândească că va muri, că nu te va vedea crescând mare, că nu va ajunge să ştie ce-o să se întâmple cu tine, sau că această călătorie estivală în satul unde se născuse putea fi ultima pentru ea. Când maşina trecea de ultima curbă, în timp ce tu descopereai paradisul grădinilor din luncă şi casele în scări de pe costişă, ea îşi înălţa probabil privirea spre vârful roşiatic şi golaş unde se află cimitirul şi gândea, ăsta e locul unde vreau să fiu îngropată, cu oamenii pe care-i iubesc şi care mă cunosc, nu în unul din acele cimitire din Madrid pline de morţi anonimi.

Vei vedea în sfârşit numele, la intrarea în sat, luminat de farurile maşinii, şi vei simţi atunci toată ameţeala şi oboseala călătoriei, dar numai o spuză din fericirea de odinioară a sosirii. Acum este iarnă şi e noapte neagră, şi, cu toate că de departe luminile ţi-au dat senzaţia că totul rămăsese intact, puţin câte puţin vezi că lucrurile nu-ţi mai sunt chiar familiare, că acum pe jos este asfalt acolo unde îţi aminteai că era piatră cu fire de iarbă în spaţiile dintre marginile rotunjite, că au apărut clădiri necunoscute care invadează şi desfigurează colţurile străzilor şi acoperă perspectiva, că este închisă şi dărăpănată prăvălia unde, de mică, mama şi mătuşa ta te trimiteau să faci cumpărături pentru casă, unde-ţi cumpărai gogoşele şi dulciuri, sucuri şi îngheţate pe băţ, vara. Verişoara mea era mai şmecheră decât mine şi de câte ori putea îi fura maică-sii câţiva bani din şorţ şi mă lua cu ea să cumpărăm îngheţată şi ciocolată. Eu observ cu multă atenţie, privesc lucrurile pe care mi le arăţi şi expresia de pe chipul tău în timp ce ne apropiem pe o stradă abruptă şi îngustă de casa unde agonizează mătuşa ta, dar sunt conştient de faptul că

eu nu văd ceea ce vezi tu, fantomele ce te-au primit îndată ce-ai ajuns şi care acum te însoţesc sau te pândesc pe măsură ce urcăm o pantă betonată, pe o stradă cu puţină lumină, unde se află multe case închise.

Ajungem; casa din vârful pantei, la care soseai gâfâind înfierbântată şi spre care alergai pe stradă în sus ca s-o iei înaintea fraţilor tăi, împingând cu două mâini de copil poarta mare ce se încuia doar noaptea, la ora de culcare. Şi acum poarta este întredeschisă, şi se văd lumini la toate ferestrele, lumini care în plin întuneric de iarnă sugerează o noapte de veghe şi nelinişte. Vei împinge poarta temându-te să nu fi ajuns prea târziu şi pentru o clipă ţi se va părea că vezi gesturi de dezaprobare pe feţele obosite ce se întorc spre tine ca să te primească, aşa de îmbătrânite, de parcă le-ar fi pustiit aceeaşi boală. Strângeri de mână, pupături, nume pe care le aud. Schimb câteva cuvinte în şoaptă, sunt necunoscutul pe care ei îl acceptă ca pe unul de-al lor pentru că vin cu tine, şi cum fac parte din viaţa ta, aparţin şi eu acestui loc, tristeţii istovitoare a celor ce de multe nopţi veghează o bolnavă, şi doliului anticipat pentru ea. Este şi un copil de unsprezece sau doisprezece ani, un bărbat tânăr care probabil e tatăl lui şi care îmi strânge mâna cu putere şi multă căldură în semn de bun venit şi de prietenie. Este vărul meu, medicul. Venind aici cu tine, mă simt legat de tine într-un fel cu totul nou, nu numai de identitatea izolată a femeii adulte pe care am cunoscut-o cu puţini ani în urmă, ci şi de întreaga ta viaţă şi de chipurile şi locurile copilăriei tale şi de asemenea, de morţii tăi, pentru care casa aceasta unde abia am sosit e ca un fel de sanctuar: aici se află o fotografie mare a mamei tale şi alta a bunicilor tăi din partea mamei, distanţi şi solemni ca într-un basorelief funerar etrusc, iar pe vechiul televizor, probabil acelaşi la care vedeai de mică desenele animate, se află chipul surâzător al verişoarei tale. Într-o fotografie color.

Îmi place să fiu aici doar umbra ta, cel ce a venit cu tine: soţul meu, spui, prezentându-mă, şi eu îmi dau seama de valoarea acestui cuvânt ce reprezintă permisul meu de liberă trecere în această casă, între aceste persoane ce te-au cunoscut şi ţi-au dăruit dragostea lor, cu mult timp înainte ca eu să te fi întâlnit, şi văzând felul în care ei se comportă, familiaritatea cu care te tratează imediat cu toate că a trecut atâta timp de când ai venit aici ultima dată, dragostea mea pentru tine se măreşte pentru a cuprinde această amplitudine a experienţei tale, a legăturilor tale de duioşie şi amintire, conexiuni capilare care mă ating şi mă hrănesc şi pe mine, mă includ în acest trecut al tău ce până acum nu-mi aparţinea, în aceste fotografii de morţi necunoscuţi ce te aşteptau cu aceeaşi fidelitate ca şi mobilele învechite şi pereţii văruiţi ai camerelor. Ce vechi este totul, vei gândi cu durere şi cu încă o înţepătură de remuşcare pentru faptul că ai întârziat atât, pentru că trăieşti într-o casă mult mai comodă ca aceasta în care mătuşa ta şi-a petrecut ultimii ani din viaţă, cu acelaşi televizor de pe vremea când îţi plăcea să te întinzi pe canapea ca să vezi desenele animate, cu un *brasero*[14] electric sub masă şi un radiator în plus ce nu reuşeau să atenueze senzaţia imediată de frig, care urca dinspre dalele pardoselii de parcă ieşea din ele, aceleaşi dale de atunci, doar că mai tocite, câte una dezlipită, răsunând sub paşii cuiva; totul foarte învechit, nu vechi, dezbrăcat dintr-odată de frumuseţea înşelătoare pe care o lustruia amintirea, scaunele din plastic tapiţate ce erau o noutate pe vremea când tu erai mică, canapeaua maro din imitaţie de piele, Sfânta Fecioară din ghips, cu chipul delicat şi palid şi cu o pelerină bleu. Ce-o să se aleagă de toate acestea de mâine încolo, după

14 Vas metalic (în sp.). În general de forma rotundă, aşezat pe un trepied sau un postament, umplut cu jăratec, folosit pentru încălzirea camerelor.

înmormântare, când o să se închidă casa în care nu va mai locui nimeni, prea incomodă ca să stai în ea şi prea scumpă ca s-o repari. Ar trebui dărâmată de tot, spune cineva alături de mine, o rudă de-a ta, pe tonul cu care vorbeşti de lucruri banale ca să alungi plictiseala de la priveghi, o să stea închisă şi o să cadă puţin câte puţin, ca atâtea case nelocuite din sat.

În casă pluteşte aerul de nesomn şi oboseală a aşteptării, aşteptarea sosirii lente a morţii, ce se apropie de cealaltă parte a uşii întredeschise, cea care separă salonul de dormitorul femeii muribunde, ce doarme acum. Ne spune omul cu părul alb şi o expresie de bunătate şi mister, alt frate de-al mamei şi al mătuşei tale, tatăl doctorului şi al verişoarei moarte, a cărei fotografie priveşte din când în când în monotonia aşteptării, o fată tânără şi foarte atrăgătoare, cu ochi verzi şi părul ondulat, strălucitor, şaten, cu ceva din trăsăturile tale, poate bărbia puternică şi surâsul amplu, sau pielea de culoarea scorţişoarei. Salonul este sala de aşteptare a morţii, şi eu sunt un spion aici, spionez tot ce faci tu, ce priveşti, ce spui şi ceea ce poate simţi, aproape de mine, pe canapea, ţinându-mă de mână, dar în acelaşi timp distantă, aproape o necunoscută, pierdută printre invocările acestui loc, ale fiecărui lucru pe care eu îl văd pentru prima oară şi care pentru tine este o relicvă a copilăriei, vorbind în şoaptă cu aceste persoane care te cunosc de când ai venit pe lume, şi pe ale căror chipuri vezi cu adevărat şi în toată cruzimea sa trecerea timpului, a vieţilor lor şi a vieţii tale.

Pe cei ce erau tineri când noi eram copii nu reuşim să-i vedem chiar aşa cum sunt, suprapunem peste părul alb şi ridurile de acum strălucirea îndepărtată pe care-o aveau în. Ochii noştri de copii. În acel om bătrân care m-a îmbrăţişat salutându-mă ca şi cum m-ar fi cunoscut dintotdeauna, tu continui să vezi, în ciuda ravagiilor vârstei, chipul tânăr şi energic al unchiului tău, ce semăna

atât de mult cu surorile sale, mama ta şi mătuşa ta muribundă, fratele mai mic, singurul lor supravieţuitor, pe care moartea fiicei sale l-a făcut să albească înainte de vreme şi l-a învăluit în această tristeţe de doliu cu care acum aşteaptă din nou sosirea morţii, aşezat foarte aproape de uşa dormitorului, vrând să audă dacă soră-sa se trezeşte din somnul ei provocat de morfină, cel puţin atât cât să afle că ai sosit, şi să te vadă pentru ultima dată. Toată ziua m-a întrebat de tine, dacă ai sunat, dacă într-adevăr eşti pe drum.

Acum doctorul, ce stătuse cu ea, apare în prag, şi cu un gest îţi face semn să intri. Se apleacă puţin ca să-ţi spună încet că s-a trezit şi că tocmai a întrebat de tine. Rămân un pic în urmă, nesigur, speriat ca un laş de agonia la care voi asista dacă voi intra pe acea uşă, dar mă iei cu tine ţinându-mă strâns de mână, şi unchiul tău mă îndeamnă să te urmez punându-mi pe umăr mâna sa mare şi prietenoasă. Cu aceeaşi înfiorare, nu de durere ci de inacceptabilă nedumerire cu care acum douăzeci de ani dădeai la o parte perdeaua de plastic a patului unde mama ta tocmai murise, vei intra în penumbra dormitorului, ce miroase puternic a bătrâneţe, a boală şi a medicamente, dar şi a răceala iernilor trecute, şi a ceva acru şi nesănătos, probabil transpiraţia morţii, ultimele secreţii şi răsuflări ale acestui corp ce zace în pat, de-abia desenându-se sub pături, strâns într-o rigidă poziţie fetală, uimitor de mic. Unchiul tău se apleacă şi-i dă la o parte părul de pe faţă, o mângâie pe obraji cu un gest de tandreţe mult mai tânăr decât el însuşi: poate că aşa mângâia faţa fiicei lui în leagăn. Lite cine a venit de la Madrid, îi şopteşte, ca să nu mai spui că voiam să te păcălim.

Abia se ridică pleoapele fără gene, dar se vede o strălucire a pupilelor în penumbră şi un rictus ca un zâmbet întipărit pe gura umflată, în care dinţii puşi s-au

făcut din ce în ce mai mari pe măsură ce chipul se împuţina. O mână se ridică foarte încet spre tine, oase şi vene albastre şi piele lividă, îţi găseşte mâna, şi caută mai departe şi îţi atinge faţa, ce se inundă de lacrimi, o recunoaşte pipăind-o ca mâna unui orb. Îţi şopteşte numele şi foloseşte un diminutiv pe care eu nu l-am auzit niciodată, dar fără îndoială că mama ta şi ea îţi spuneau aşa când erai mică. Şi te aşezi pe marginea patului, o îmbrăţişezi, te cufunzi în mirosul bolii, îi săruţi faţa pe care n-o mai recunoşti, oase tari de moartă sub pielea translucidă, o chemi rostindu-i încet numele, ca şi cum ai vrea s-o scoli de tot, s-o trezeşti din somnul letal al agoniei şi morfinei. Îţi aminteşti de câte ori o strângeai în braţe, în acelaşi pat, ca să te încălzeşti, în nopţile de iarnă din copilărie; că la şaptesprezece ani ai făcut ceea ce nu mai făcuseşi de copilă, şi ai căutat aceeaşi ocrotire în noaptea ce urmase zilei când a fost înmormântată mama ta.

Câteva clipe eu n-am mai existat, am devenit invizibil contopindu-mă cu umbra din colţul unde rămăsesem în picioare, nici musafir, nici spion, o prezenţă mută din altă lume şi alt timp. Dar ea, femeia necunoscută pe care ajunsesem s-o văd doar agonizând, deşi părea că-şi ţine ochii închişi, mă văzu, arătă spre mine cu un gest nesigur al mâinii sale cadaverice, mâna ce fusese atât de caldă şi ocrotitoare cu tine, ca mâinile mamei tale, şi a cărei formă de demult o recunoşti în acel spectru al mâinii în care se transformase. Mă priveşti zâmbind când îţi spune ceva ce eu nu aud, cu o voce aspră şi murmurată, ce nu se prea desluşeşte în horcăitul respiraţiei, spune să te apropii, că vrea să vadă dacă eşti un băiat aşa de bun cum i-am spus eu.

Mă apropii cu respect, cu un fel de nesiguranţă şi stângăcie, aşa cum ne mişcăm în sanctuarul unei religii care nu este a noastră. Fantele pleoapelor ce parcă sunt cusute se deschid un pic mai mult. Aplecându-mă deasupra

ei, mă apropii de o viaţă şi de nişte ochi ce se sting şi ating cu buzele mele o piele întinsă şi uscată care în câteva ore sau în câteva minute va fi rece ca gheaţa. Chipul aflat atât de aproape de al meu este al unei femei necunoscute care acum se pierde în apropiata întunecime a morţii, iar vocea răguşită şi abia auzită este mai degrabă un strigăt, o încercare disperată de a respira, în care vorbele abia rostite se topesc pe buzele fără culoare şi uscate. Dar în mâna ce-o strânge îndelung pe-a mea, simt parcă, prin timp şi din cealaltă parte a morţii, strângerea afectuoasă a mâinii mamei tale, de parcă şi ea apucase să mă vadă cu ultima privire a mătuşii tale şi văzându-te pe tine alături de mine după atâţia ani, reuşise să spulbere o parte din îndoiala dureroasă legată de viitorul tău în viaţa asta în care ea nu va fi lângă tine. Pe stelele funerare greceşti pe care le-am văzut împreună la Muzeul Metropolitan din New York, morţii întind mâna cu seninătate celor vii. Mâna ce-o strânge pe-a mea este un pic transpirată, şi forţa ei slăbeşte imediat, în timp ce pleoapele se închid de tot. Dintr-odată intru în panică, niciodată n-am văzut pe cineva murind, mă îndepărtez puţin şi ochii se întredeschid din nou, la fel de încetişor cum se aude un fir de voce şi apare un început de zâmbet pe buzele femeii muribunde, de aceeaşi culoare cu faţa ei gălbejită. Mâna se desprinde de tot de-a mea, răguşeala vocii devine un vaiet prelung, şi medicul mă dă uşor la o parte, ţinând în mână o seringă hipodermică. Trebuie să-i mai fac o injecţie cu morfină înainte ca durerea să fie mai intensă. Dar ea îşi clatină capul dintr-o parte într-alta, cu părul rar şi albit lipit de tâmple, cu vârtejuri şi încurcat de atâta stat pe pernă; spune că nu, nu vrea să se cufunde iarăşi într-un somn din care poate nu se va mai deştepta, şi murmură ceva, medicul se apleacă deasupra ei ca să audă vorbele repetate. Verişoară, te cheamă pe tine. Spune să vii lângă ea. Te cheamă, spunându-ţi pe numele cu care nimeni nu

te-a mai chemat de când erai copilă, şi când eşti lângă ea, deschide ochii mari ca să fie sigură că eşti tu, îţi trece mâna pe obraji, umezindu-şi degetele cu lacrimile tale şi cu cealaltă vrea să-ţi cuprindă amândouă mâinile, să ţi le mângâie şi să le strângă, îţi atinge dosul mâinilor cu unghiile ei rupte, ca şi cum ar încerca să se ridice spre tine ca să-ţi spună ceva la ureche sau să te sărute. Mâna ei nu dă drumul mâinilor tale, dar după o uşoară înfiorare, nu le mai strânge, iar ochii deschişi nu te mai văd. S-a dus fără să-ţi dai seama, aşa cum s-a dus şi mama ta, deşi de astă dată n-ai adormit, s-a dus atât de pe furiş, încât acum eşti doar uimită de faptul că moartea poate să vină în mod atât de tainic, atât de instantaneu, ca o uşoară ondulare pe apa unui lac.

Cine va putea dormi în noaptea asta, când a început forfota tăcută ce precede înmormântarea, condusă de femei experte în ritualurile practice ale doliului, să îmbrace moarta înainte de a se răci, să comande sicriul şi catafalcul unde va fi pus precum şi lumânările şi marele crucifix, ce vor da casei, timp de câteva ore, un aer sumbru de sanctuar, de loc de rugăciune dedicat timpului trecut şi morţii. Aud respiraţia ta uşoară în întuneric, şi ştiu că nu dormi, deşi de mult nu mai vorbeşti şi nu te mişti ca să nu mă deranjezi. Mi se par ciudate patul cu aşternuturile foarte reci şi camera ce miroase uşor a umezeală şi a închis, dar probabil ţi se par şi mai ciudate ţie, care nu te-ai mai culcat aici de la sfârşitul adolescenţei, primul pat şi prima încăpere unde-ai dormit singură, când te-au scos din leagăn şi din dormitorul părinţilor tăi, unde-ai cunoscut panica şi insomnia nopţilor de furtună, când răsunetul tunetelor făcea să vibreze geamurile şi fulgerele te orbeau cu strălucirea lor albă şi neaşteptată, unde-ţi era teamă să dormi şi să visezi filmele de groază pe care le vedeaţi tu şi verişoara ta la cinematograful de vară, amândouă ghemuite în cearşafuri, stând de vorbă nopţi întregi,

explorând confidenţele unei secrete şi neruşinate intimităţi fizice, prima menstruaţie şi primii iubiţi, dansurile organizate cu prilejul hramului bisericii din sat, când îi strângeaţi în braţe pe băieţii veniţi în vacanţă, în penumbra roşiatică şi păcătoasă a primelor discoteci unde vă aventuraţi, tu întotdeauna urmând-o pe ea. Ce te-a făcut să cunoşti pentru prima dată ameţeala provocată de bere şi ţigări, ea, ce părea că nu cunoaşte niciuna dintre limitele unde tu te opreai, nici pe cea a pudorii, nici pe cea a pericolului. Cine ar fi spus atunci că destinele voastre vor fi atât de diferite, că ea, de-o seamă cu tine, şi care-ţi semăna leit, se va pierde puţin câte puţin în labirinturi de întuneric şi nenorociri, de unde nu s-a mai întors şi în care ai fi putut să te pierzi şi tu foarte uşor, nu dintr-odată, ci lăsându-te dusă de valuri încet, încet, fără ţintă, la fel ca ea. Care într-un an n-a mai venit în vacanţă în sat cu părinţii şi cu fratele ei, cel ce apoi a ajuns medic, foarte serios şi ascultător de mic, întotdeauna exact opusul ei.

Ochii verzi din fotografia pe care tatăl ei o privea în tăcere, ca şi cum i-ar fi pus o întrebare al cărei răspuns continua să-l aştepte mereu cu toate că ştia foarte bine că nu-l va primi, pielea bronzată, părul inele, blond de la soarele verilor şi piscinelor, pometii cărnoşi de adolescentă, zâmbetul, într-o expresie de satisfacţie şi provocare, bărbia atât de asemănătoare cu a ta. Ultima dată când am văzut-o era foarte slabă, dar încă foarte frumoasă, înaltă, cu părul creţ ce-i cădea pe faţă şi cu aceeaşi strălucire în ochii verzi şi acelaşi râs nebunesc ca atunci când făceam împreună vreo ştrengărie. Dar era foarte palidă şi vorbea tărăgănând cuvintele aşa cum n-o făcea înainte, şi, cu toate că era măritată şi avea un copil, continua să-mi povestească aceleaşi nebunii ca atunci când începusem să ieşim cu băieţii în sat.

Îmi povestea că a cunoscut un tip într-un tren şi că după câteva minute s-a închis cu el în closet şi-au făcut amor.

Eram într-un bar şi ea fuma mult, privea mereu pieziş, foarte agitată, stăpânindu-se cu greu, deoarece se vedea că-i place să stea cu mine, dar şi că trebuia neapărat să plece, să-şi facă rost de ceva de care avea foarte mare nevoie şi care-o făcea să-şi roadă unghiile şi să-şi aprindă ţigară după ţigară, şi vedeam amândouă că, în ciuda dragostei şi a amintirilor, nu mai aveam nimic în comun, că ne lipseau subiectele de conversaţie, cunoştinţele comune, şi rămâneam tăcute iar ea privea din nou spre stradă sau îşi stingea în scrumieră ţigara abia aprinsă, nu o stingea, ci o strivea răsucind-o. Am hotărât ca în vara următoare să mergem împreună la ţară, dar eu n-am putut merge pentru că am avut mult de lucru, şi nici ea n-a apărut, şi n-am mai văzut-o niciodată. Până şi părinţii ei i-au pierdut urma. Când vărul meu a aflat că era internată în spital, nu se mai putea face nimic. O ambulanţă o culesese de pe stradă. Mi-a spus că arăta aşa de desfigurată, că a recunoscut-o doar după ochi.

Mă îmbrăţişezi strângându-mă puternic, ca atunci când dormi şi visezi urât, băgându-ţi picioarele reci între ale mele, pătrunsă de un frig ca acela pe care-l simţeai de copilă, un frig vechi, de ierni foarte lungi şi case neîncălzite, frig conservat în încăperile acestei case la fel ca fotografiile celor morţi şi la fel ca senzaţiile cele mai puternice ale unei memorii anterioare raţiunii, dar atinsă acum de melancolie, de o intuiţie progresivă a unei pierderi iremediabile şi viitoare: frica bruscă a copilului de a creşte, intuiţia crudă ivită fără niciun motiv că părinţii săi nu vor fi veşnic tineri, că vor îmbătrâni şi vor muri. Şi, de asemenea, frica ce te chinuia în nopţile de după moartea mamei tale, când nu îndrăzneai să ieşi din dormitor ca să mergi la baie de teamă că o vei vedea în faţa ta, în holul întunecat, nepieptănată şi în cămaşa ei de noapte de bolnavă, ca atunci când s-a întors acasă şi a stat îmbrăcată cu ea câteva zile, până au internat-o din nou.

Închideai ochii şi îţi era teamă că deschizându-i ea o să fie acolo în faţa ta, la picioarele patului, cerându-ţi ceva în tăcere, şi când simţeai că adormi îţi era încă şi mai teamă că-ţi va apărea în vis, şi te trezeai tresărind de spaimă, credeai că auzi zgomot de uşi ce se deschid sau de paşi, şi simţeai din nou durerea cumplită pricinuită de moartea ei şi groaznica înstrăinare în care trăiai acum, şi te ruşinai de faptul că-ţi era atât de teamă că o să se întoarcă, că o s-o vezi acum transformată în fantomă.

De jos, ajunge până în cameră rumoarea conversaţiilor şi zgomotul paşilor, motorul unei maşini, soneria unui telefon, glasuri bărbăteşti ce dau instrucţiuni, obiecte voluminoase ce sunt împinse sau trântite. Dau la o parte mobilele ca să facă loc sicriului. Dar nu vrei să te laşi pradă acestui gând, refuzi să-ţi imaginezi chipul mătuşii tale moarte, pe care nu numai cancerul făcuse ravagii, ci şi bătrâneţea pe care mama ta n-a mai apucat-o, rămânând astfel invulnerabilă în amintire ca şi în fotografii, o femeie delicată şi veşnic tânără, deoarece aproape că ţi s-a şters imaginea ei de când era bolnavă, aşa cum din pură întâmplare nu păstrezi fotografii din ultimii ani ai săi, astfel că acum o vezi mereu tânără aşa cum o vedeai când erai copilă şi nu ştiai că oamenii se schimbă, îmbătrânesc şi apoi mor. Şi tot aşa o văd şi eu, spion atent şi cercetător al memoriei tale, pe care mi-aş dori-o la fel de a mea ca viaţa ta de acum. Nu pot să mi-o imaginez pe femeia care ar fi acum mama ta dacă n-ar fi murit, o doamnă de şaizeci şi ceva de ani, corpolentă, probabil cu părul vopsit. O văd cum o vezi tu, cum o visezi uneori, o mamă tânără care încă mai păstrează zâmbetul delicat de fată, a cărui umbră o intuiesc uneori pe buzele tale, aşa cum pot să-mi imaginez că privirea ei se oglindeşte în a ta şi că de la ea provin, mlădieri pe suprafaţa timpului, aplecarea ta spre melancolie şi spre provizorat, felul în care te entuziasmează orice noutate, grija cu care îţi aranjezi

lucrurile în jurul tău, modul în care te dăruieşti acestei case unde aţi copilărit tu şi ea, acestor peisaje de oază pe un fundal de dune de nisip unde ea a vrut să-şi afle odihna, ca să fie mereu împreună cu ai săi, cei ce s-au dus încetul cu încetul ca să se întâlnească cu ea în cimitirul mic, cu gardul de vălătuci de culoarea pământului, întâi nepoata ei, care a murit şi mai tânără încă şi a rămas neatinsă de vreme în fotografia de pe televizor, acum sora ei, în noaptea aceasta, alt nume adăugat pe lespedea cavoului familial, la care tu ai să te uiţi mâine la înmormântare, şi-ai să gândeşti, poate pentru prima dată, fără ca eu să ştiu, fără să vrei să-mi spui, când o să mor vreau şi eu să mă înmormântaţi aici, cu ele.

Oh, tu, care ştiai

Dispar într-o zi, se pierd şi sunt daţi uitării pentru totdeauna, ca şi cum ar fi murit, ca şi cum ar fi murit cu mulţi ani în urmă, încât nu mai dăinuie în amintirea nimănui, nu au rămas urme tangibile că ar fi existat pe lumea asta. Apare cineva, intră brusc în viaţa cuiva, rămâne câteva ore, o zi, timp de o călătorie, devine o prezenţă asiduă, atât de statornică, încât ţi se pare că a existat acolo dintotdeauna şi nu-ţi aminteşti cum era viaţa înainte de sosirea sa. Tot ce există, fie chiar şi pentru o oră doar, ţi se. Pare dintr-odată veşnic. În Tanger, în biroul întunecat al unui magazin de textile, într-un restaurant din Madrid sau în barul unui tren, un bărbat îi povesteşte altuia fragmente din romanul vieţii sale şi orele cât durează povestirea şi cât stau de vorbă par să conţină mai mult timp decât încape în orele normale; cineva vorbeşte, cineva ascultă, şi pentru fiecare chipul şi vocea celuilalt capătă un aer familiar de parcă s-ar cunoaşte de când lumea. Şi totuşi, după o oră sau după o zi, acest cineva nu mai există, şi nu va mai exista niciodată, nu pentru că a murit, deşi poate să şi moară, iar cei ce-au stat cu el să nu afle, şi o existenţă de ani întregi împietriţi de obişnuinţă dispar în neant. Timp de paisprezece ani, din 30 iulie 1908, Franz Kafka s-a dus în mod regulat la biroul său de la Societatea pentru prevenirea accidentelor de muncă din Praga, şi brusc, într-o zi de vară a anului 1922, a plecat la aceeaşi oră dintotdeauna şi n-a mai revenit niciodată, deoarece a fost concediat pe caz de boală. A dispărut cu aceeaşi discreţie cu care ocupase atâta timp ordonata sa masă de lucru. În unul din sertarele căreia păstra probabil sub cheie scrisorile pe care i le scrisese Milena Jesenska, iar în dulapul ce fusese al lui încă mai rămase agăţată un timp. După dispariţia sa, un pardesiu vechi pe care Kafka îl

păstra pentru zilele ploioase, şi la puţin timp a dispărut şi pardesiul, şi cu el mirosul caracteristic ce îi semnalase prezenţa la birou timp de paisprezece ani.

Tot ce e sigur se spulberă, tot ce-i mai rău şi tot ce-i mai bun, tot ce-i mai banal şi tot ce a fost necesar şi hotărâtor, anii pe care cineva îi petrece muncind cu tristeţe într-un birou sau consumat de indiferenţă şi distanţă într-o căsnicie, amintirea călătoriei într-un oraş unde a trăit sau unde îşi promisese să revină după o vizită unică şi memorabilă, dragostea şi suferinţa, până şi unele dintre cele mai mari nenorociri de pe pământ se dau uitării, după una sau două generaţii, şi vine o zi când nu mai rămâne niciun martor viu care să-şi poată aminti.

Domnul Salama spunea, la Tanger, că se dusese să vadă lagărul de exterminare din Polonia, unde camerele de gazare le înghiţiseră pe cele două surori şi pe mama sa. Dar că acolo era doar un mare luminiş în pădure şi o plăcuţă cu un nume într-o gară abandonată, şi oroarea din care nu mai rămăsese nicio urmă vizibilă era totuşi întipărită în acel nume, pe acea plăcuţă de fier ruginită ce se bălăbănea deasupra unui peron dincolo de care nu era nimic, doar întinderea luminişului şi pinii giganţi ce se înălţau spre un cer jos şi gri din care se cernea o ploaie tăcută, ce se topea în ceaţă, ce picura din streaşina singurului acoperiş al gării. Atâta doar, un mare luminiş circular în pădure, ce putea îi urmarea unui vechi dezechilibru geologic, a căderii unui meteorit. Era un lagăr aşa de puţin important, că aproape nimeni nu-i ştia numele, spuse domnul Salama, şi pronunţă un cuvânt încâlcit care probabil era polonez; dar nici numele de Auschwitz n-a însemnat nimic pentru Primo Levi, prima dată când i-a văzut scris pe firma unei gări. Într-un astfel de loc. Departe de lagărele importante, era mai uşor să se piardă deportaţii, să le dispară numele din acele registre minuţioase pe care le ţineau nemţii, cu acelaşi zel

administrativ şi fanatic cu care organizau planurile lor colosale de transport pe calea ferată a sute de mii de prizonieri, în timpul bombardamentului Aliaţilor şi al dezastrelor militare din ultimele luni ale războiului.

Sub iarba umedă erau şine ce abia se vedeau, şine ruginite şi traverse putrezite, iar o cârjă a domnului Salama se împiedică sau rămase prinsă într-una din ele şi fu cât pe ce să cadă, gras, neajutorat şi umilit, pe acelaşi pământ unde pieriseră maică-sa şi cele două surori ale sale, şi pe care au păşit odată ajunse în lagăr, unde le aduseseră ca pe nişte vite la abator, trei chipuri şi trei nume familiare în mijlocul unei mulţimi abstracte de victime necunoscute. Îl susţinu ghidul, un supravieţuitor ce-l condusese până acolo într-o maşină veche şi care-i arătă urma abia vizibilă a zidurilor, formele rectangulare de ciment pe care se înălţaseră barăcile şi un fel de creastă joasă din cărămidă pe care nimeni, dacă nu cunoştea bine locul, n-o lua în seamă, care era singura rămăşiţă a pavilionului unde se aflaseră coşurile crematoriilor, din care într-adevăr nu mai rămăsese nimic, pentru că nemţii le aruncaseră în aer în ultimul moment, când deja de săptămâni întregi cerul era roşu la orizont spre est în fiecare noapte şi pământul se cutremura din cauza bubuiturilor din ce în ce mai apropiate ale artileriei ruse. Zeci de mii de fiinţe umane înghesuite acolo timp de patru sau cinci ani, coborând din vagoanele de vite pe acest peron şi aliniindu-se pe platformele de ciment, ordine lătrate în germană sau poloneză şi strigăte de durere şi nesfârşită disperare, ecourile strigătelor sau lătrăturilor pierzându-se în desişul imens de conifere, marşuri militare şi valsuri interpretate de o orchestră fantomatică de prizonieri, şi din tot ce-a fost n-a mai rămas nimic, doar un luminiş într-o pădure, între verdele udat de burniţă, înalţi pini întunecaţi şi ceaţa ce şterge depărtarea, privelişti văzute zilnic de prizonieri printre gardurile de

sârmă ghimpată, ştiind că nu vor mai pune piciorul nicicând dincolo de ele, că sunt excluşi dintre cei vii ca şi cum ar fi murit deja.

Ce s-o fi întâmplat cu acel bărbat slab, sperios şi amabil, ce l-a însoţit pe domnul Salama la locul unde fusese lagărul, care îşi alesese pentru sine ciudatul destin de paznic şi călăuză a infernului căruia îi supravieţuise şi de care n-a mai vrut să se îndepărteze, paznic al unei întinderi pustii în mijlocul unei păduri şi al unui peron ce nu mai aparţinea niciunei gări, arheolog al cărămizilor înnegrite, al balamalelor învechite şi al uşilor de cuptoare mâncate încet de rugină, căutător de resturi, mărturii, relicve, gamele şi linguri cu care prizonierii mâncau supa, călăuză printre urmele de ruine ce abia dacă se văd, de fiecare dată acoperite tot mai mult de vegetaţie şi mai şterse datorită trecerii timpului, sau înfrumuseţate, în timpul iernilor, de albeaţa zăpezii. Când el va muri sau va fi prea bătrân şi obosit ca să mai însoţească puţinii călători ce vin să viziteze acel lagăr de importanţă secundară, când el nu va mai fi ca să arate resturile zidului de cărămidă înnegrită sau un şir de platforme de ciment sau o anumită vălurire a zăpezii necălcate, nimeni nu-şi va mai da seama de prezenţa acelor mici detalii în luminişul din pădure, nici nu va mai sesiza că scrâşnetul metalic de sub talpa bocancilor e de fapt o lingură ce într-o vreme a fost bogăţia cea mai de preţ din viaţa unui om, şi bineînţeles că nimeni nu va mai cunoaşte semnificaţia atroce a unui şir de cărămizi arse, a unui stâlp căzut în iarba în care încă mai este înfiptă o bucată de sârmă ghimpată.

Dispar, rămân în urmă în timp, şi timpul falsifică puţin câte puţin amintirea, încetul cu încetul, aşa cum ploaia, anii, delăsarea, fragilitatea materialelor distrug ruinele unui lagăr de exterminare german în pădurile de la graniţa cu Polonia şi Lituania, incendiat cu meticulozitate şi distrus de gardieni în preajma sosirii Armatei Roşii, ce a

găsit doar cenuşă, ruine şi şanţuri prost acoperite unde se aflau grămezi de corpuri omeneşti rămase intacte datorită frigului, îngrămădite, amestecate, goale, scheletice, lipite unele de altele, zeci de mii de corpuri fără nume între care se afla. Totuşi, cea mai mare parte a unchilor, verilor şi cei patru bunici ai domnului Isaac Salama, precum şi mama şi cele două surori ale sale, ce n-au putut să se salveze cum s-au salvat el şi tatăl lor, pentru că la sfârşitul verii anului 1944, când le-a venit paşaportul emis de legaţia spaniolă din Ungaria, prin care se recunoştea naţionalitatea familiilor sefarde ce locuiau în Budapesta, era deja prea târziu pentru ele.

Pe vecinii noştri, pe prietenii mei de la şcoală, pe colegii tatălui meu, pe toţi i-au luat, spuse domnul Salama. Noi nu ieşeam din casă de frică să nu fim arestaţi pe stradă înainte de a primi actele pe care ni le promisese acel diplomat spaniol. Auzeam la radio că Aliaţii vor ocupa Parisul şi că în est ruşii trecuseră graniţa cu Ungaria, dar părea că pe nemţi nu-i interesa decât să ne extermine pe noi toţi. Imaginează-ţi efortul pe care-l făceau de a deplasa în tren, traversând jumătate din Europa, sute de mii de persoane în mijlocul unui război pe care erau pe punctul de a-l pierde. Au preferat să folosească trenurile ca să ne trimită pe noi în lagăre, în loc să-şi trimită trupele pe front. Au intrat în Ungaria pe 14 martie, o să-mi amintesc mereu, cu toate că mulţi ani nu mi-am amintit această dată, nu mi-am amintit de nimic. Au intrat în martie şi până în vară deportaseră jumătate de milion de persoane, dar cum se temeau că ruşii vor veni destul de repede şi că nu vor avea timp să-i trimită în mod ordonat pe toţi evreii unguri la Auschwitz, pe mulţi i-a împuşcat în cap în plină stradă şi le-au aruncat corpurile în Dunăre, nemţii şi prietenii lor unguri, cărora li se spunea „Crucile cu Săgeţi”, cu uniforme negre ca acelea de la SS, dar şi mai cruzi decât ei, şi mai mitocani şi mai puţin organizaţi.

Trăieşti toate zilele vieţii tale în aceeaşi casă în care te-ai născut şi unde ţi se pare că grija caldă a părinţilor şi a celor două surori a existat dintotdeauna şi va dăinui mereu neschimbată, la fel ca fotografiile şi tablourile de pe pereţi, ca jucăriile şi cărţile din dormitorul tău şi brusc. Într-o zi, în câteva ore, toate acestea dispar definitiv şi fără urmă. Pentru că ieşi să-ţi faci treburile obişnuite şi când te întorci după o oră sau două, o prăpastie de netrecut în timp te împiedică să te întorci. Tata şi cu mine am plecat să căutăm ceva de mâncare, spuse domnul Salama. Şi când ne-am întors acasă, soţul portăresei, un suflet bun, ieşi să ne avertizeze că trebuie să plecăm, deoarece miliţienii care ne luaseră toată familia puteau să se mai întoarcă. Tata avea un pachet în mână, ca acele pacheţele de dulciuri cu care venea acasă în fiecare duminică, şi îi căzu din mână. Jos. Lângă picioare. De asta îmi amintesc. Eu am ridicat pachetul, şi l-am apucat de mâna care dintr-odată se făcuse rece. „Plecaţi departe de aici”, ne-a spus soţul portăresei şi a dispărut repede, uitându-se în toate părţile, de frică să nu-l vadă cineva vorbind aşa prieteneşte cu doi evrei. Am mers mult timp fără să vorbim, eu ţinându-l pe tata de mâna care acum n-o mai încălzea pe-a mea şi nu avea nici puterea de a mă conduce. Eu îl duceam pe el, eu aveam grijă să nu apară vreo patrulă germană sau de nazişti unguri. Am intrat în cafeneaua aceea, aproape de Legaţia spaniolă, şi tata a dat un telefon. Nu-şi găsea monedele în buzunar, i se încurcau în mâini batista, portofelul, ceasul, de asta de asemeni îmi aduc aminte. A trebuit să-i dau eu o monedă ca să cumpere o fisă. Bărbatul la care tatăl meu s-a mai dus şi altă dată a venit şi i-a spus că totul este aranjat, dar tata tăcea, nu răspundea, ca şi când nu auzea, iar omul îl întrebă dacă e bolnav, dar tata continua să nu răspundă, cu bărbia în piept şi cu privirea pierdută, expresie cu care a rămas toată viaţa. Eu i-am spus bărbatului că toată familia noastră fusese

ridicată, voiam să plâng, dar nu aveam lacrimi, şi nu-mi trecea nici apăsarea din piept, care parcă mă sufoca.

Am izbucnit dintr-odată şi cred că lumea de la mesele din jur se uita la mine, dar nu mă interesa, m-am agăţat de paltonul bărbatului, care avea reverele foarte mari, şi i-am cerut să-mi ajute familia, dar cred că el nu m-a înţeles, pentru că îi vorbisem în ungureşte, iar el vorbea cu tata în franceză. O maşină neagră, foarte mare, cu un steguleţ, de la Legaţia diplomatică ne-a dus la o casă unde erau mai mulţi oameni. Îmi amintesc de camere mici şi geamantane, de bărbaţi cu paltoane şi pălării, femei cu baticuri, oameni vorbind încet şi dormind pe coridoare, pe jos, cu boccele de haine sub cap în loc de perne, şi de tata mereu treaz, fumând, încercând să vorbească la telefon, deranjând funcţionarii de la legaţia spaniolă care ne aduceau mâncare din când în când. Căutau pe listele de deportaţi numele mamei şi ale surorilor mele, dar nu apăreau nicăieri. După aceea am aflat, a aflat tatăl meu doi ani mai târziu, că nu le-au dus în aceleaşi lagăre ca pe toţi ceilalţi, la Auschwitz sau Berger-Belsen. Chiar şi de acolo, acel diplomat spaniol, care a salvat viaţa atâtor oameni, a putut salva câţiva evrei, punând-o în pericol pe-a sa, acţionând fără ştirea superiorilor săi din Minister, mergând dintr-un loc într-altul al Budapestei la orice oră din zi şi din noapte, în aceeaşi maşină neagră de la ambasadă cu care ne-a dus pe noi, adunând oameni ce se ascundeau sau care abia fuseseră arestaţi, cu toate că nu erau de origine sefardă, inventând identităţi şi acte, chiar şi rude şi afaceri în Spania. Se numea Sanz-Briz. A găsit multă lume, a reuşit ca pe unii să-i aducă înapoi din lagăre, i-a scos din infern, dar mama şi surorile mele dispăruseră fără urmă, pentru că fuseseră trimise în acel lagăr de care nu auzise nimeni vorbindu-se şi din care nu a rămas nimic decât acel acoperiş şi acea placă pe care eu le-am văzut acum cinci ani. De-ar fi fost după mine, nu m-aş fi dus niciodată.

Niciodată nu voi mai putea pune piciorul în partea asta a Europei, nu suport ideea de a privi o persoană de o anumită vârstă, într-un bar sau pe o stradă din Germania sau Polonia sau Ungaria, fără să mă întreb ce a făcut în acei ani, ce-a văzut sau cu cine a stat. Dar, puţin înainte de-a muri, tatăl meu mi-a cerut să vizitez lagărul şi i-am promis că o voi face. Şi ştiţi ce este acolo? Nimic, un luminiş într-o pădure. Acoperişul unei gări şi o plăcuţă ruginită.

Ce-o mai fi cu el, cu domnul Salama, care pe la jumătatea anilor optzeci conducea Ateneul Spaniol din Tanger, într-un birou micuţ, decorat cu afişe turistice foarte pitoreşti, vechi deja şi decolorate de vreme, cu mobile vechi de un fals stil spaniol, şi care administra fără prea mult interes, pe bulevardul Louis Pasteur, un magazin de textile fundat de tatăl său, ce se chema Galeriile Duna, în amintirea râului din cealaltă patrie de unde reuşiră să scape în ultimul moment, spre deosebire de toţi cunoscuţii lor. De mamă şi de surori, de la care nu le-a rămas nici măcar o fotografie, un fir de care să se agaţe memoria, o probă materială ce ar fi atenuat sau ar fi întârziat uitarea.

Duna este numele unguresc al Dunării. Domnul Salama, cu vorba lui bogată şi accentul său ciudat, presărat de tonalităţi de pe alte meleaguri, ca focul mocnit al unei muzici spaniole evreieşti pe care o auzise vorbindu-se în copilărie şi care încă îi amintea cântece de leagăn; domnul Salama, cu mersul lui anevoios de infirm ajutat de cele două cârje, cu ochii săi uşor plânşi, cu părul alb şi rar, cu fruntea strălucind de sudoarea pe care batista sa albă cu monogram nu reuşea nicicum s-o şteargă, cu respiraţia agitată de efortul făcut ca să-şi mişte trupul mare şi greoi, pe care nu-l ajutau picioarele, foarte slabe, sub stofa pantalonului, ca două excrescenţe ce oscilau din cauza gravitaţiei abdomenului umflat şi a bustului vânjos. Dar se

încăpăţâna să facă totul el singur, fără ajutorul nimănui, mişcându-se cu bruscheţe şi îndemânare, respirând agitat, deschidea uşile, aprindea luminile şi ne prezenta micile tezaure şi amintiri ale Ateneului Spaniol, fotografii înrămate ale vreunui vizitator celebru cu mulţi ani în urmă, sau reprezentaţii ale unor piese de teatru de Benavente, Casona şi chiar de Lorca, o diplomă dată de Ministerul Informaţiilor şi Turismului, o carte dedicată bibliotecii de către un scriitor a cărui notorietate s-a pierdut de-a lungul anilor, într-atât încât nici numele său nu mai spune nimic, cu toate că de faţă cu domnul Salama trebuie să te prefaci, să spui că ai citit cartea şi că acea primă ediţie cu dedicaţie trebuie să aibă acum o valoare considerabilă. Neajutorat, expert, haotic, neobosit în ciuda respiraţiei grele şi a cârjelor, domnul Salama ne arăta afişe vechi ale unor conferinţe şi ale unor piese de teatru reprezentate pe mica scenă a Ateneului, şi chiar la marele Teatru Cervantes, care, acum, spune el, este o ruină ruşinoasă, ros de şobolani, invadat de delincvenţi, o bijuterie a arhitecturii spaniole căreia guvernul spaniol nu-i acordă nicio atenţie. Nu vor să ştie nimic de puţinele bunuri, rămăşiţe ale Spaniei în Tanger, nici măcar nu răspund la scrisorile pe care domnul Salama le trimite ministerelor Culturii, Educaţiei, Afacerilor Externe; lasă deoparte afişele, şi acum caută între hârtiile de pe masă şi scoate un dosar plin cu fotocopiile scrisorilor, cu copii la indigo ştampilate la poştă, dovezi demne de crezare că s-au trimis, cu toate că niciodată n-a primit un răspuns. Ne arată date, trece repede de la un document la altul, de la o cerere la altele făcute cu mulţi ani în urmă, toate scrise la o maşină de scris de pe timpuri, dinaintea vremurilor maşinilor de fotocopiat, cu câteva copii la indigo. Grupul teatral al Ateneului Spaniol ajunsese să fie prima companie teatrală din Tanger, cu toate că era compusă mai mult din amatori neplătiţi, inclusiv eu, care, cum vă puteţi imagina,

nu puteam juca, dar de foarte multe ori regizam spectacolele. Pe pereţii unui coridor ne arată fotografii în alb şi negru înrămate sărăcăcios, în care actorii apar în emfatice ipostaze teatrale, de amatori entuziaşti şi demodaţi, declamând în faţa unui decor modest, hanul lui Don Juan Tenorio, scara unei case din Madrid, zidurile unui sat andaluz. Am pus în scenă pe Benavente şi Casona, şi la fiecare întâi noiembrie am jucat *Tenorio*, dar nu ne judecaţi superficial, pentru că am jucat şi *Casa Bernardei Alba*, cu mulţi ani înainte de a se juca în Peninsula, când o interpretase doar Margarita Xirgú la Montevideo.

Melancolia şi sărăcia ţinuturilor spaniole departe de Spania. Marchize false, falşi pereţi văruiţi, imitaţii de grilaje andaluze, jegul taurin, şi regional, *falleras* valenciene şi asturiene, decorurile decrepite din litografii romantice şi din filmele cu subiect andaluz ce se turnau la Berlin în timpul războiului spaniol. Marchiza, felinarul şi grilajul acelui loc din Copenhaga ce se numea Pepe s Bar; imitaţia peşterilor de la Sacromonte la o încrucişare de drumuri în apropiere de Frankfurt, unde se servea sangria în decembrie şi aveau tigăi de cupru, pălării cordobeze şi sombrerouri mexicane agăţate pe pereţi; marchiza şi peretele, inevitabil, ale fermei de la Casa Spaniei din New York, la începuturile anilor nouăzeci; Cafeneaua Madrid, ce apare deodată într-un colţ al cartierului Adam’s Morgan din Washington D.C., printre restaurante salvadoriene şi magazine cu haine ieftine şi geamantane de unde se aude o muzică caraibiană, în locuri ce deveneau dintr-odată de o dezolare absolută, ca nişte cartiere devastate, cu şiruri întregi de case arse sau dărâmate, cu parcări împrejmuite cu garduri din sârmă ghimpată. Alături de curtea unei case incendiate se afla un magazin pentru mirese etiopiene şi, puţin mai încolo, salonul unei firme de pompe funebre catolice. Pe neaşteptate se vedea acea firmă rotundă.

Cafeneaua Madrid, alături de alta, Santo Domingo Bakery şi a unui birt cubanez ce se numea La Chinita Linda. Era o dimineaţă geroasă în Washington, şi lumina rece a soarelui de iarnă se răsfrângea pe marmura monumentelor şi a clădirilor publice. Se urca pe o scară îngustă şi la primul etaj era uşa batantă a cafenelei Madrid, unde se respira un aer cald cu mirosuri aproape familiare, atât de neobişnuite precum sfârâitul uleiului încins în care se prăjea aluatul alb de *churros*[15] sau ca faţa rotundă şi unsuroasă a femeii ce servea la mese şi care avea aerul de neconfundat al unei vânzătoare de *churros* dintr-un cartier popular din Madrid, dar care vorbea foarte puţin spaniola, căci spunea, cu un accent contaminat de inflexiuni mexicane, că părinţii ei au adus-o în America pe când era încă o fetiţă. Afişe vechi de coride pe pereţi, o beretă de toreador peste două steguleţe încrucişate, aşezate ca pe o panoplie cu trofee militare, hârtia steguleţelor pătată de ceva galben-roşcat ce voia să fie sânge, iar bereta de toreador plină de praf, scorţoasă datorită fumului prăjelilor de ani şi ani. Afişe colorate cu peisaje spaniole, publicitatea pe care-o făcea compania Iberia sau fostul Minister al Informaţiilor şi Turismului; în biroul domnului Salama era un peisaj din La Mancha, o coamă de deal uscată, acoperită de mori de vânt, totul scăldat în lumina excesivă şi fără nuanţe a fotografiilor şi filmelor color din anii şaizeci. Era un afiş cu Sinagoga del Tránsito din Toledo şi, alături de el, altul, pentru care domnul Salama avea aceeaşi preferinţă şi aproape devoţiune, monumentul lui Cervantes din Piaţa Spaniei din Madrid; avea acea lumină clară de iarnă, a unei dimineţi friguroase şi însorite, şi domnul Salama îşi amintea de plimbările lui juvenile prin acea piaţă ce-i plăcea atât de mult, cu toate că i se părea ciudat, imposibil

15 *Churro* (în sp.). Desert din aluat de gogoşi în formă de cilindru striat, prăjit în ulei. Se mănâncă în mod obişnuit cu ciocolată caldă sau cu cafea cu lapte.)

chiar, să fi fost el acel bărbat tânăr şi subţire, fără cârje, ce mergea pe două picioare zdravene şi sprintene, fără să se gândească niciodată datorită cărui miracol îl purtau şi-l duceau dintr-o parte în alta, ca şi cum corpul său n-ar fi cântărit nimic, imaginându-şi că tot ce avea şi de care se bucura va exista mereu, agilitatea, sănătatea, cei douăzeci de ani, fericirea de a sta la Madrid fără să aibă legături cu nimeni, fără să fie nimic sau nimeni în afară de el însuşi, eliberat de forţa de gravitaţie a trecutului, ca şi de cea a pământului, eliberat, deocamdată, de viaţa sa dinainte şi poate că şi de cea viitoare, pe care alţii o plănuiseră în locul lui, eliberat de tatăl său, de melancolia lui, de magazinul lui de ţesături, de loialitatea lui faţă de morţii ce nu se putuseră salva, aceia al căror loc îl ocupaseră sau uzurpaseră ei, tatăl şi fiul, care doar din întâmplare nu au sfârşit în acel lagăr relativ mic, unde pieriseră fără urmă atâţia din familia lui, din oraşul şi din stirpea lui. Cele trei surori ale lui Franz Kafka au dispărut în lagărele de exterminare. La Madrid, pe la jumătatea anilor cincizeci, domnul Isaac Salama studia Economia şi Dreptul şi plănuia să nu se mai întoarcă la Tanger când se va termina acea perioadă de libertate ce-i fusese acordată, şi pentru prima dată în viaţa lui era pe deplin singur şi simţea că identitatea sa începea şi se termina cu el însuşi, scăpat acum de umbre şi de stirpe. Eliberat de prezenţa şi rememorarea obsedanta a morţilor. El nu avea nicio vină că supravieţuise. Nici nu trebuia să poarte doliu la nesfârşit, nu numai pentru maică-sa şi pentru surorile sale, ci şi pentru tot neamul, pentru vecinii din cartier, pentru colegii tatălui său şi pentru copiii cu care se juca în parcurile din Budapesta, pentru toţi evreii asasinaţi de Hitler. Dacă priveai împrejur, într-o tavernă din Madrid, într-o aulă de la universitate, dacă mergeai pe Gran Via şi intrai duminică după-amiază într-un cinematograf, nu găseai niciunde vreo urmă că toate acele fapte s-au

petrecut, puteai să te laşi dus spre o existenţă identică mai mult sau mai puţin cu a celorlalţi, cu a compatrioţilor sâi. Cu a colegilor săi de curs, a prietenilor ce nu îl întrebau ce origine are, şi care abia dacă ştiau ceva despre războiul din Europa sau despre lagărele de exterminare germane.

În Madrid, se estompa amintirea Tangerului. Ca o greutate pe care, plecând, o lăsase să cadă. Şi abia dacă mai avea remuşcări pentru faptul că-şi abandonase tatăl şi că trăia mulţumită banilor aduşi de un magazin căruia nu avea nici cea mai vagă intenţie să i se dedice. Despre trecut.

Budapesta şi panica, steaua galbenă de pe reverul hainei, nopţile de veghe lângă radio, dispariţia mamei şi a surorilor lui, călătoria cu tatăl său prin Europa, cu paşaport spaniol, în mod uimitor, îi rămăseseră foarte puţine imagini, doar câteva senzaţii fizice ce aveau caracterul ireal ale primelor amintiri din copilărie. Am văzut la televizor interviul luat unui bărbat ce rămăsese orb la douăzeci şi ceva de ani: acum avea aproape cincizeci, şi spunea că încetul cu încetul a uitat toate imaginile, i s-au şters din memorie, astfel încât nu-şi mai amintea cum este culoarea albastră sau cum arăta. Un chip, şi nici măcar nu mai visa cu percepţii vizuale. Îi rămăseseră resturi, care însă se pierdeau, spunea, pata albă a unui migdal în floare din grădina părinţilor săi, roşul unui balon de cauciuc de când era copil şi care era de fapt un glob pământesc. Dar îşi dădea seama că după ce vor mai trece câţiva ani, avea să le piardă pe toate, până şi semnificaţia cuvântului a vedea. La Madrid, în anii de studenţie, eu am uitat de oraşul copilăriei mele şi de chipurile mamei şi ale surorilor mele, de la care nu putusem să păstrăm nici măcar o singură fotografie, tata şi eu, deşi erau atâtea în casa noastră din Budapesta, albume cu instantanee făcute de taică-meu, cu micul lui Leika, pentru că fotografia era una dintre pasiunile lui, la fel ca

muzica şi filmele, unul dintre multele lucruri ce dispăruseră din viaţa lui când am ajuns la Tanger, şi n-a avut nici timp, nici chemare pentru nimic altceva în afară de muncă, munca şi doliul, religia, lectura cărţilor sfinte pe care nu le răsfoise niciodată în tinereţea lui, vizitarea sinagogilor, unde eu nu călcasem înainte de a veni aici şi unde la început nu mă deranja să-l însoţesc. Dar nu-l însoţeam, dacă stau să mă gândesc, aveam senzaţia că îl duc eu de mână, că îl conduc, ca în dimineaţa aceea la Budapesta, când aflasem că mama şi surorile mele fuseseră arestate. Nu ştiu dacă v-aţi dat seama că uneori copiii simt o răspundere apăsătoare faţă de părinţii lor.

După moarte, tatăl domnului Salama redobândea locul pe care l-a avut în viaţa fiului său, cu mulţi ani în urmă. Bucurându-se de aceeaşi dragoste din partea lui, ca atunci când îl ducea de mână pe stradă, la Budapesta sau la Tanger, un copil liniştit, ascultător, dolofan, ce zâmbea dintr-o fotografie rătăcită, de care-şi aducea aminte vag, cu o şapcă de portar de fotbal şi pantaloni bufanţi dintre cele două războaie, fiul ce-şi privea tatăl cu mândrie, amândoi cu steaua galbenă pe reverul hainei. Într-o zi de iunie, tatăl său cumpără un ziar şi, privind pe furiş în toate părţile. Îi arătă prima pagină unde apărea ştirea despre debarcarea Aliaţilor în Normandia, şi imediat împături ziarul, şi-l băgă în buzunar, şi-i strânse mâna cu putere, transmiţându-i astfel în secret bucuria sa neaşteptată şi intensă şi cerându-i insistent să nu-şi manifeste bucuria pentru debarcare într-un oraş înţesat de duşmani. Când o să mor, să spui *kaddish*-ul pentru mine timp de unsprezece luni şi o zi. Ca un bun fiu, şi să te duci în nordul Poloniei să vizitezi lagărul de exterminare unde s-au prăpădit mama şi surorile tale, pe care eu nu le-am putut salva şi după care n-a fost zi din viaţa mea să nu port doliu.

Acum, domnul Isaac Salama, cum nu avea un fiu care să

spună *kaddish*-ul pentru el, după moartea sa, îşi reproşa cu melancolie că fusese un fiu risipitor şi că duioşia pe care o simţise din nou n-ar mai fi putut nici să-l consoleze şi nici să-l recompenseze pe tatăl său, şi-i ducea dorul fără speranţa de a mai putea face ceva, aşa cum el dusese probabil dorul soţiei şi fiicelor sale. Îl iubise aşa de mult, spune, şi i se umezesc ochii, fuseseră întotdeauna aşa de uniţi, nu numai atunci când au rămas singuri, ci cu mult timp înainte, de mic copil, de când se ştia, şi, în fiecare după-amiază, i se lumina viaţa când tatăl său trebuia să sosească acasă. Îşi găsise refugiu în el, îl admirase ca pe un erou de roman sau de film, îl văzuse prăbuşindu-se în mijlocul străzii şi simţise greutatea cumplită a responsabilităţii şi, de asemenea, mândria ascunsă, imaginându-şi că mâna tatălui pe umărul său nu-l proteja, ci că tatăl lui se sprijinea de el, fiul său cel mai mare.

Şi dintr-odată, când avea şaisprezece sau şaptesprezece ani, n-a mai vrut să stea cu el, îl apăsa aproape tot ce împărtăşiseră împreună de când rămăseseră amândoi singuri şi veniseră la Tanger, mai ales doliul, durerea continuă şi rememorarea morţilor, nevasta şi fiicele pe care tatăl său nu ştiuse să le salveze, simţind de atunci că uzurpase în mod nedemn vieţile lor. Cu trecerea anilor, doliul tatălui său, în loc să se stingă, devenea tot mai intens din pricina remuşcărilor, a atitudinii de respingere violentă şi ofensată a unei lumi pentru care morţii nu mai contau, şi de care nici chiar evreii nu mai voiau să ştie şi nici să-şi amintească. Se ocupa de magazinul lui cu aceeaşi energie şi convingere cu care o făcuse şi când locuiau la Budapesta.

În câţiva ani şi aproape din nimic, reuşise să pună pe picioare un magazin, unul din cele mai moderne din Tanger, a cărui firmă luminoasă, Galeriile Duna, ilumina la căderea nopţii acea zonă burgheză şi comercială de pe bulevardul Pasteur. Dar el, fiul său, îşi dădea seama că

activitatea lui necontenită şi înţeleaptă era doar o aparenţă, o imitaţie nereuşită, în fond, a bărbatului ce înainte de catastrofă fusese tatăl său, la fel cum magazinul era o imitaţie a celui pe care-l avusese şi-l administrase în Ungaria. Devenea pe zi ce trecea tot mai religios, îndeplinind tot mai obsesiv ritualurile, rugăciunile, sărbătorile, ce în tinereţe i se păreau rămăşiţe ale unei lumi ermetice şi învechite de care se simţea mulţumit că scăpase. Poate că în progresiva sa manie religioasă exista şi un sentiment al ispăşirii, şi acum se ruga supus aceluiaşi Dumnezeu pe care îl renegase în zilele şi nopţile sale de insomnie şi disperare pentru că permisese exterminarea atâtor nevinovaţi. Iar fiul său, care la treisprezece sau paisprezece ani îl însoţea la sinagogă cu aceeaşi bunăvoinţă cu care îi pregătea seara mâncarea sau avea grijă în fiecare dimineaţă să fie cerneală şi hârtie pe biroul său, găsea acum de fiecare dată mai supărătoare acea fervoare religioasă şi, în orice loc unde se afla tatăl său, începea să simtă o lipsă sufocantă de aer, un miros de închis şi rânced, cel al hainelor evreilor ortodocşi şi al lumânărilor, cel al penumbrei sinagogii, precum şi mirosul prăfuit al stofelor din magazinul unde nu mai voia să lucreze şi de care nu ştia cum şi cu ce pretext să scape cât mai repede.

Dar când în sfârşit îndrăzni să-şi exprime dorinţa de a pleca, descoperi cu surprindere, şi mai ales cu remuşcare, că tatăl său nu se opunea plecării, şi, mai mult chiar. Îi încuraja să plece să studieze în Peninsulă, crezând sau prefăcându-se că ar crede că aspiraţia fiului său era să se ocupe de magazin când îşi va termina studiile şi că toate cunoştinţele pe care le va dobândi le vor fi de folos amândurora la modernizarea şi dezvoltarea afacerii lor.

Auzeam sirena vaporului ce pleca spre Algeciras şi număram zilele ce-mi mai rămăseseră ca să fac şi eu călătoria aceea. De pe terasa casei mele puteam vedea,

noaptea, luminile de pe coasta spaniolă. Întreaga mea viaţă era o dorinţă de a pleca, de a scăpa de tot ce mă ţinea legat şi mă asfixia, ca acele tricouri, cămăşi, pulovere, paltoane şi fulare pe care mi le punea mama când eram mic, ca să merg la şcoală. Voiam să fug din înghesuitul Tanger şi de atmosfera apăsătoare din magazinul tatălui meu. De tata şi de tristeţea şi amintirile lui, de remuşcările pe care le avea că nu-şi salvase nevasta şi fetele, pentru că se salvase el în locul lor. Ziua când în sfârşit urma să plec începu cu ceaţă şi semne de hulă, şi mie îmi era teamă că vaporul din Peninsulă n-o să vină sau că nu va putea ieşi din port când eu mă voi urca pe punte cu bagajele şi cu biletul cumpărat dinainte pentru trenul de la Algeciras la Madrid. Starea de surescitare făcea să mă supăr din orice pe tata, să mă agaseze grija lui faţă de mine, mania lui de a verifica de nu ştiu câte ori totul până în ultimul moment, ca nu cumva să uit ceva, biletul de vapor, biletul de tren, actele mele de cetăţean spaniol, adresa şi telefonul pensiunii din Madrid, chitanţa de plată a înscrierii la universitate, hainele groase de care voi avea nevoie iarna. De când plecaserăm din Budapesta cred că nu ne-am despărţit niciodată şi el simţea că fusese pentru mine şi tată şi mamă, mama pe care n-o aveam pentru că el nu fusese în stare s-o salveze. Aş fi dat orice ca să-l împiedic să meargă cu mine până-n port, dar n-am îndrăznit nici măcar să-i sugerez în mod indirect, de teamă să nu se simtă ofensat, şi când a venit cu mine şi l-am văzut printre oamenii ce conduceau alţi călători mi-a fost chiar ruşine, şi ruşinea m-a făcut să am remuşcări şi să-mi sporească starea de iritare, de nerăbdare de a vedea vaporul plecând şi de a nu mai trebui să-mi văd tatăl, pentru că-mi era ruşine cu el, de înfăţişarea lui caricaturală de evreu bătrân, deoarece în ultimii ani, pe măsură ce se făcea tot mai habotnic, îmbătrânise mult şi se gârbovise, începând să semene la gesturi şi în felul de a se

îmbrăca cu evreii săraci şi ortodocşi din Budapesta, cu evreii din Est, pe care rudele noastre sefarde îi priveau de sus, şi pe care el, când era tânăr, h trata cu milă şi cu un pic de aroganţă, ca pe nişte oameni înapoiaţi, incapabili să se integreze în viaţa modernă, bolnavi datorită regulilor de conduită religioasă şi a lipsei de igienă. Aveam remuşcări pentru că-mi era ruşine cu el şi pentru că îl părăseam şi, de asemenea, îmi era milă de el. Dar, în realitate, niciunul dintre aceste sentimente nu-mi umbrea bucuria plecării, şi m-am despărţit de tata, de Tanger şi de ruşinea mea îndată ce-a plecat vaporul, îndată ce-am simţit că se îndepărta puţin câte puţin de chei. Eram încă la câţiva metri de el, şi continua să-mi facă semne de rămas bun cu mâna, acolo jos, între oameni, aşa de deosebit de toţi ceilalţi, că nu-mi plăcea ca lumea să mă asocieze cu el. Şi eu îi făceam semne de rămas bun şi-i zâmbeam, dar eram plecat deja, fără să-l pierd din vedere, fără să mă îndepărtez nici măcar câţiva metri de cheiul din Tanger eram deja foarte departe, pentru prima dată în viaţa mea, eliberat de toate, nu-ţi poţi imagina de ce greutate mare, de tata şi de magazinul lui, de doliul şi de vinovăţia lui, de toată durerea pentru familia noastră şi pentru toţi evreii exterminaţi de Hitler, pentru toate listele cu nume ce se aflau la sinagogă şi în publicaţiile evreieşti la care era abonat tata şi în anunţurile din ziarele evreieşti, ce solicitau mărturii despre dispăruţi. În sfârşit, eram singur. În sfârşit, începeam şi terminam cu mine însumi. În sfârşit, nu mai era nimeni în afară de mine. Îmi amintesc că cineva de alături, pe punte, asculta la un tranzistor, unul dintre acele cântece americane ce erau la modă pe atunci. Părea că melodia era plină de aceleaşi promisiuni, la fel ca şi călătoria pe care o aveam de făcut. Niciodată n-am simţit, fizic, fericirea atât de intens ca atunci când vaporul s-a pus în mişcare, ca atunci când am văzut Tangerul în depărtare, dinspre mare. Cum îl văzusem în ziua în care eu şi tata am

ajuns acolo, fugiţi din Europa.

Cum o fi într-adevăr Tangerul, desfigurat în memorie de trecerea anilor, de insolvabilitatea amintirii, care nu este niciodată atât de exactă cum pretinde literatura. Cine îşi poate aminti cu adevărat un oraş, sau un chip, fără ajutorul fotografiilor ce au rămas în albumele pierdute ale unei vieţi trecute, o viaţă ce părea monotonă, sufocantă, eternă şi care, totuşi, a dispărut fără să lase urme, fără să lase nici măcar amintiri, imagini ce se pierd ca resturile unui lagăr în ruine sau asemeni culorilor pe care le uită puţin câte puţin cei ce au rămas orbi, oraşul unde trăise până la doisprezece ani domnul Isaac Salama, feţele surorilor şi mamei lui, oraşul unde cineva se simte legat şi încarcerat şi de unde crede că nu va putea pleca niciodată, şi cu toate acestea pleacă şi într-o bună zi nu se mai întoarce acolo, la biroul unde nu se va mai aşeza, şi unde într-unul din sertare, printre hârtiile oficiale de acum inutile, rămâne uitat un pachet de scrisori pe care cineva îl va arunca la gunoi la prima curăţenie, scrisorile Milenei Jesenska pe care Kafka nu le-a păstrat.

Sirenele vapoarelor şi chemarea muezinilor pe înserate se aud de pe terasa unui hotel. O cofetărie spaniolă, ce se aseamănă cu cele din oraşele de provincie din anii şaizeci, un teatru spaniol ce este aproape o ruină şi se numeşte Cervantes. Cafenele mari, unde sunt doar bărbaţi, înceţoşate de fum şi răsunând de zgomotul conversaţiilor **în** arabă şi franceză. Ceainice aurite, păhărele de cristal din care ies aburii ceaiului verde şi foarte dulce. Labirintul unui bazar unde miroase a mirodenii şi a bucate din copilărie. Un cerşetor orb cu o *chilaba*[16] cafenie zdrenţuită, ce pare făcută din acelaşi postav ca pelerina sacagiului din Sevilla de Velázquez; cerşetorul agită un baston şi murmură un cântecel în arabă şi din capul său acoperit cu

16 Un fel de halat lung cu glugă. Închis în faţă, purtat de arabi (în arabă).

glugă se vede doar barba cu păr aspru, alb şi rar, şi umbra ce-i acoperă ochii ca o mască sumbră. Bărbaţi tineri stau alene la pândă pe la colţuri, lângă hoteluri, şi când văd un străin îl asediază, se oferă să-i fie prieteni şi călăuze, încearcă să-i vândă haşiş sau să-i prezinte o fată sau un băiat, şi dacă sunt refuzaţi, refuzul nu-i descurajează, iar dacă nu le dai atenţie şi te faci că nu-i vezi, nu se dau bătuţi şi continuă să se ţină după cei ce nu ştiu să se eschiveze sau nu vor să fie aroganţi şi ofensivi, cu conştiinţa încărcată că sunt europeni privilegiaţi. Bulevardul Pasteur, singurul nume de stradă ce rămâne în amintire, cu clădirile sale burgheze ce-ar putea fi ale oricărui alt oraş din Europa, dar din Europa altor vremuri, de dinainte de război, un oraş cu tramvaie şi faţade baroce, poate că Budapesta, unde s-a născut şi a trăit până la vârsta de zece ani domnul Salama, şi unde nu s-a mai întors niciodată, din care abia dacă i-au mai rămas câteva imagini sentimentale şi îndepărtate, ca nişte ilustraţii pictate de mână. Îţi jur, cel mai frumos oraş din lume, cel mai solemn fluviu, adevărată măreţie, nici Tamisa, nici Tibrul şi nici Sena nu se pot compara cu el, cu Duna. După atâţia ani tot nu mă pot obişnui să-i spun Dunărea. Oraşul cel mai civilizat, credeam noi, până s-au trezit acele bestii, nu numai nemţii, dar şi ungurii, care-au fost mai răi decât primii, fără să fi primit ordine de la nemţi ca să se poarte cu cea mai mare bestialitate, „Crucile cu Săgeţi”, câinii de vânătoare ai lui Himmler şi Eichmann, unguri ce fuseseră vecinii noştri şi vorbeau aceeaşi limbă ca şi noi, limbă pe care eu am uitat-o, sau aproape, în mare parte pentru că tata s-a încăpăţânat să n-o mai vorbim, nici măcar între noi. Nici măcar eu cu el, singurii care-am mai rămas din toată familia, doar noi doi pierduţi aici, în Tanger, cu paşaportul nostru spaniol, cu noua noastră identitate spaniolă ce ne salvase viaţa, ce ne-a permis să fugim din Europa, unde tata n-a mai vrut să se întoarcă niciodată,

Europa, pe care el o iubise mai presus de orice şi cu care se mândrise, Brahms şi Schubert şi Rilke şi tot acel mare gunoi de lux ce-i luase minţile şi de care apoi s-a lepădat, vrând să devină ceea ce de fapt nu era, un evreu habotnic şi izolat şi ursuz printre localnici, el, care de mici nu ne-a dus niciodată la sinagogă, nici pe surorile mele şi nici pe mine, nici n-a ţinut vreodată vreo sărbătoare religioasă, el ce vorbea franceza, engleza, italiana şi germana, dar care abia dacă ştia câteva cuvinte evreieşti şi unul sau două cântece de leagăn în iudeo-spaniolă, deşi îi plăcea să se mândrească cu originea lui când locuiam în Budapesta. Sefarad[17] era numele adevăratei noastre patrii, deşi fuseserăm expulzaţi de acolo acum mai bine de patru veacuri. Îmi povestea că familia noastră păstrase timp de generaţii cheia casei noastre din Toledo, îmi povestea despre toate călătoriile pe care le-au făcut de când au plecat din Spania, ca şi cum mi-ar fi spus povestea unei vieţi ce a durat aproape cinci sute de ani. Vorbea întotdeauna la persoana întâia plural: am emigrat în nordul Africii şi apoi unii dintre noi ne-am stabilit la Salonic, iar alţii în Istanbul, unde am dus primele tiparniţe, şi în secolul al nouăsprezecelea am ajuns în Bulgaria, şi la începutul secolului douăzeci, unul dintre bunicii mei, tatăl tatălui meu, ce se ocupa cu comerţul cu grâne prin porturile de la Dunăre, s-a stabilit la Budapesta şi s-a căsătorit cu o fata dintr-o familie de acelaşi rang, pentru că în acea epocă sefardiţii se considerau mai presus decât evreii răsăriteni, askenazii săraci din satele evreieşti din Polonia şi din Ucraina, cei ce scăpaseră de pogromul rusesc. Noi eram spanioli, spunea tatăl meu folosind pluralul mândriei. Dumneavoastră ştiaţi că printr-un decret din 1924, nouă. Sefardiţilor, ni s-a redat cetăţenia spaniolă?

17 Toponim identificat prin tradiţie cu Peninsula Iberică (în ebraică).

Ateneul Spaniol, Galeriile Duna, luminile de pe coasta spaniolă strălucind în noapte, atât de aproape de parcă nu s-ar fi aflat de cealaltă parte a mării, ci pe celălalt mal al unui fluviu lat, cu ape îmbelşugate, Dunărea, Duna pe care domnul Isaac Salama o vedea în copilăria sa, în apele căreia. În primăvara şi în vara anului 1944, nemţii şi lacheii lor îi aruncau pe evreii asasinaţi în fel şi chip în mijlocul străzii, în plină zi, în grabă, deoarece se apropia Armata Roşie şi era posibil ca trenurile să nu mai circule şi să nu mai existe niciun mod de a continua să trimită convoaiele de morţi vii spre Auschwitz sau Belger-Belsen, sau spre acele lagăre mai mici din care n-a mai rămas nici măcar memoria numelor. Spania se află la un pas, la o oră şi jumătate de mers cu vaporul, sunt luminile acelea ce se văd de pe terasa hotelului, dar în conversaţiile domnului Isaac Salama, la Galeriile Duna sau la Ateneul Spaniol, Spania se vede atât de departe, de parcă s-ar afla la mii de kilometri, de cealaltă parte a oceanului, ca în amintirile celor de la Căminul Spaniol din Moscova într-o după-masă vineţie de iarnă, sau în cafeneaua Madrid din Washington D.C.; Spania este un loc aproape inexistent, datorită faptului că se află atât de departe, o ţară inaccesibilă, necunoscută, ingrată, numită Sefarad, după care tânjim cu o melancolie fără temei şi fără scuză, cu o credinţă la fel de asiduă ca aceea pe care-au transmis-o din tată în fiu înaintaşii domnului Isaac Salama, singurul din tot neamul său ce şi-a văzut împlinit visul moştenit de a se întoarce pentru a fi expulzat din nou şi pentru totdeauna, din cauza unei nenorociri pe care el. Cu trecerea anilor, n-o mai considera opera nedreaptă a sorţii, ci urmarea şi pedeapsa propriei sale mândrii, a vinovatei nesăbuinţe ce-l determinase să se ruşineze de tatăl său şi să-l renege în străfundurile sufletului său.

Dacă n-ar fi condus maşina aceea atât de imprudent, gândeşte zi după zi, cu aceeaşi durere obsesivă cu care

tatăl său se gândea la nevasta şi la cele două fiice ale sale pe care nu le putuse salva, dacă nu s-ar fi grăbit să se întoarcă în Peninsulă cât mai repede, să plece spre Madrid nu în trenurile de noapte lente ce străbat întreaga ţară de la sud la nord ca nişte şuvoaie puternice şi întunecoase de ape, ci în maşina pe care tatăl lui i-o făcuse cadou, drept răsplată pentru că terminase cu brio cele două facultăţi pe care le făcuse în acelaşi timp. Dar niciunul dintre ei nu-şi mai făcea iluzii că titlurile universitare ale domnului Salama vor ajuta să prospere şi mai mult magazinul de ţesături de pe bulevardul Pasteur. Tangerul, îi spusese tatăl său, când se întorsese acasă după terminarea ultimului curs, nu va mai fi pentru mult timp oraşul internaţional, tumultuos şi deschis unde veniseră ei în 1944. Acum, Tangerul aparţine Regatului Marocan şi încet, încet, străinii vor trebui să plece, mai întâi noi, spuse taică-su. Cu o urmă de sclipire a isteţimii şi a sarcasmului din alte vremuri. Sper doar să ne gonească într-un mod mai elegant decât au făcut-o ungurii, sau spaniolii în 1492.

Aşa a spus, spaniolii, ca şi cum nu s-ar mai fi considerat spaniol, deşi avea cetăţenie şi într-o perioadă a vieţii lui fusese foarte mândru de originea sa sefardă. Domnul Salama îşi dădu seama că tatăl său se gândea la posibilitatea de a-şi vinde magazinul şi de a emigra în Israel. Dar el nu mai voia pentru nimic în lume să plece în altă ţară; trebuia să-mi fi ascultat tatăl, spune acum, într-unul din momentele sale de pocăinţă, pentru că Spania nu vrea să ştie nimic din tot ce e spaniol în Tanger, nici de spaniolii care mai trăiesc încă aici. În Maroc e tot mai puţin loc pentru noi, dar nici în Spania nu suntem doriţi. Cu pensia pe care o s-o am când voi închide magazinul, care nu mai aduce aproape niciun câştig, şi o să mă pensionez, n-aş putea să trăiesc în Peninsulă, aşa că o să rămân să mor la Tanger, unde sunt tot mai puţini spanioli, tot mai bătrâni şi mai străini. Aş putea să plec în Israel,

sigur că da, dar ce să fac eu într-o ţară despre care nu ştiu nimic, la vârsta mea, şi unde nu am pe nimeni.

Dacă l-aş fi ascultat atunci pe tata, dacă aş fi avut măcar un pic de răbdare, dacă n-aş fi condus cu aşa mare viteză pe una dintre acele şosele spaniole din anii cincizeci, plin de mândrie, spune, şi cu buzele face un gest dispreţuitor, crezând că pot să fac orice, că sunt în stare să controlez totul.

Puţin înainte de a se lumina, la ieşirea dintr-o curbă foarte strânsă, maşina intră pe partea stângă a şoselei şi văzu în faţă lumina gălbuie a farurilor unui camion. Trebuia să fi murit atunci, spune domnul Salama, şi îşi dă seama că repetă aceleaşi cuvinte pe care le auzise de atâtea ori la tatăl său, aceeaşi dorinţă de a îndrepta trecutul doar în câteva minute, în secunde: dacă nu le-am fi lăsat singure acasă, dacă ne-am fi întors mai repede, o viaţă întreagă distrusă pentru totdeauna într-o fracţiune de timp imperceptibilă, într-o eternitate de căinţă şi ruşine, ruşinea groaznică pe care-o simţi domnul Salama când se văzu paralizat la douăzeci de ani, mergând în cârje, târându-şi membrele nefolositoare, ştiind că niciodată nu va mai putea sta în picioare, că nu va mai avea nu numai forţa fizică, dar nici curajul moral necesar pentru a face în viaţă ceea ce-şi dorise atât de mult, încât crezuse chiar că îşi împlinise visul.

Nu voiam să mă vadă nimeni, spune, voiam să stau ascuns în întuneric, într-un subsol, aşa, ca monştrii din filme. I-au trebuit mulţi ani până să iasă pe stradă cu oarece normalitate, să umble prin magazin sprijinindu-se în cârje. Simţea că începe să se deformeze puţin câte puţin, că picioarele i se făceau din ce în ce mai subţiri, bustul mai umflat, umerii mai laţi şi gâtul mai băgat între umeri. Cădea în magazin în faţa vreunei cliente, pe vremea când încă mai aveau clienţi mulţi, şi când vânzătorii se repezeau să-l ridice de jos îi ura mai mult chiar decât se

ura pe sine însuşi, dar închidea ochii aşa cum făcea în spital şi nu-şi dorea decât să moară de ruşine.

Cum aţi putea înţelege dumneavoastră, iertaţi-mă că v-o spun, dacă aveţi două picioare şi două mâini. Lucrul acesta reprezintă într-adevăr o frontieră, este ca şi cum ai avea o boală foarte gravă sau foarte ruşinoasă, sau ai avea o stea galbenă cusută pe reverul hainei. Eu nu voiam să fiu evreu când ceilalţi copii aruncau cu pietre în mine în parcul din Budapesta unde mă duceam să mă joc cu surorile mele, care erau mai mari şi mai curajoase decât mine şi mă apărau. Pe vremea aceea, faptul că eram evreu mă făcea să mă simt la fel de ruşinat şi de furios ca atunci când am rămas paralizat, infirm, şchiop, nu handicapat sau invalid cum spun imbecilii ăştia, ca şi cum schimbând cuvântul ar putea şterge ruşinea sau mi-ar reda mobilitatea picioarelor. Când aveam nouă sau zece ani. La Budapesta, ceea ce doream nu era ca evreii să scape de nazişti. V-o spun şi îmi este ruşine: ceea ce doream eu era să nu fiu evreu.

Prin fereastra deschisă a micului birou al domnului Salama intră un aer călduţ, ca într-o înserare de mai, deşi era decembrie când îi făceam acea vizită, şi se aude clar cântecul muezinului, amplificat de unul dintre acele rudimentare megafoane ce atârnă în mod precar pe unele minarete, şi sunetul grav al sirenei unui vapor ce intră sau iese din port. Domnul Salama, cu un gest de nemulţumire.

a sunat la magazin ca să întrebe dacă au vreo noutate, şi i-a spus în franceză cuiva care a răspuns cu întârziere la telefon, că n-o să mai treacă pe acolo înainte de închidere, pentru că la ora opt începe concertul de pian în sala de festivităţi a Ateneului. Ieri s-a inaugurat Săptămâna Culturală Spaniolă cu conferinţa despre literatură la care a asistat ceva lume, dar astăzi, domnul Isaac Salama este îngrijorat deoarece pianistul nu este foarte cunoscut şi i-e teamă că nici prea bun nu e. Dacă ar fi fost, n-ar fi venit la

Tanger să dea un concert pe bani atât de puţini. Te înspăimântă şi-ţi produce tristeţe imaginea iniţială a unui salon de festivităţi doar cu câteva scaune ocupate, cu bolta de conac andaluz pe scenă, pianistul cu un frac obosit de atâtea turnee, înclinându-se în faţa publicului rezervat şi răzleţ cu o reverenţă emfatică, şuviţele de păr ale pletelor romantice aproape acoperindu-i faţa când îşi ridică privirea. N-au avut bani să facă atâtea afişe câte-ar fi fost nevoie, nici să trimită la timp invitaţiile. Şi apoi este miercuri, iar la televizor s-ar putea să fie un meci internaţional de fotbal. În cafenelele mari şi sumbre ale Tangerului, unde la intrare se simte un miros acru de sudoare bărbătească şi de tutun negru, ca în barurile spaniole de acum treizeci de ani, se vedea uneori o mulţime de feţe întunecate, îndreptate spre ecranul televizorului, obraji nebărbieriţi şi ochi pătrunzători; se uitau la un meci de fotbal la televiziunea spaniolă sau la unul dintre concursurile acelea cu prezentatoare tinere cu fuste scurte rezemate de maşini noi-nouţe. Asta este singura cultură pe care o lasă Spania aici, se plânge domnul Salama. Televiziunea şi fotbalul, limba ce se pierde şi Ateneul nostru fără subvenţii, înghiţit de datorii în timp ce în Peninsulă se cheltuiesc mii de milioane în acea babilonie a Expoziţiei de la Sevilla, Uitaţi-vă în schimb la francezi, comparaţi Ateneul nostru cu Alianţa Franceză, palatul impunător pe care-l au. Ciclurile de filme pe care le organizează, expoziţiile pe care le fac, banii ce se cheltuiesc pe publicitatea care ne acoperă toate afişele, puţinele pe care le putem plăti. Aţi observat cât de sus flutură steagul francez? Mă duc acolo, pentru că mă invită mereu, şi mor de invidie. Mă invită francezii, dar spaniolii de multe ori uită să mă invite, nu pe mine, că eu sunt un nimeni, ci Ateneul, ne dau la o parte de câte ori pot, cei de la ambasadă, cei de la consulat, ca şi când n-am exista. Domnul Salama respiră agitat, cu coatele pe masă, cu

pieptul lat aplecat deasupra hârtiilor, în timp ce mâinile lui caută ceva în acea dezordine, printre programe de concerte, scrisori, facturi neplătite, invitaţii. Se face târziu şi nu găseşte ce caută, se uită la ceas, îşi dă seama că mai sunt doar câteva minute până să înceapă concertul, recitalul de pian al reputatului virtuoz D. Gregor Andrescu, piese de F. Schubert şi F. Liszt, intrarea gratuită, rugăm punctualitate. Se temea că nu va veni aproape nimeni, că va sta în primul rând şi va vedea de aproape figura decepţionată şi zâmbetul forţat al pianistului, care după părerea domnului Salama fusese un mare solist în România înainte de a fugi în vest şi de a obţine azil politic în Spania.

Dar iată că domnul Salama a găsit ce căuta, o invitaţie în limba franceză, pe un cartonaş gros şi strălucitor, cu stema aurită a Republicii, şi jos, deasupra unei linii punctate, numele său scris cu tuş, cu o caligrafie elegantă: *M. Isaac Salama*, *directeur de L'Athénée Espagnol*[18] dovadă neîndoielnică a faptului că invitaţia îi era adresată lui personal, şi că ceilalţi, străini fiind, îl privesc cu o consideraţie pe care nu i-o acordă compatrioţii săi. O expoziţie de neuitat, spune, luând invitaţia, la care se uită din nou ca şi cum ar vrea să verifice dacă numele şi funcţia lui mai sunt încă scrise acolo de mână, noi nu vom putea aduce niciodată ceva asemănător, manuscrise de Baudelaire, primele ediţii din *Les fleurs du mal* şi *Spleen de Paris.* Paginile manuscrisului cu ştersăturile şi corecturile tăcute chiar de el. Ce ciudat, gândeam eu, spune, că obiectele acestea atât de intime au durat atâta, că au ajuns până aici. Ca să le văd eu. Şi aproape i se umezesc ochii când îşi aminteşte de emoţia cu care văzuse sonetul frumoasei necunoscute, a *la passante*, scris pe curat de însăşi mâna poetului, cel care îi place cel mai mult domnului Salama din toate sonetele lui Baudelaire, pe

18 Domnul Isaac Salama. Director al Ateneului Spaniol (în fr. în orig.).

care-l ştie pe dinafară şi îl recită într-o franceză admirabilă, învăţată în copilărie de la maică-sa, oprindu-se cu delectare şi cu un oarecare melodramatism la ultimul vers:

Ô toi que j'eusse aimé! Ô toi qui le savais![19]

Rămâne împotmolit într-o tăcere tragică, într-o atitudine insondabilă de remuşcare şi penitenţă. Priveşte ca şi când ar vrea să spună ceva, o privire fixă şi umedă, deschide gura, trage aer în piept ca să poată vorbi, dar când e cât pe ce s-o facă, se aud bătăi în uşă. Intră o doamnă în vârstă, slabă, cu ochelarii atârnaţi de un lănţişor, bibliotecara şi secretara Ateneului. Dacă doriţi să coborâţi, maestrul Andrescu spune că poate începe.

Dispar într-o zi, morţi sau nu, se pierd şi se şterg din amintire ca şi când n-ar fi existat niciodată, sau se transformă în altceva, în vedenii sau în fantome ale imaginaţiei, fără nicio legătură cu persoanele reale care au fost şi nici cu existenţa pe care poate continuă s-o ducă. Dar uneori îşi fac din nou apariţia, ies din trecut, auzi la telefon o voce pe care n-ai mai auzit-o de ani de zile sau cineva pronunţă cu naturaleţe un nume ce pare absolut ireal, numele unui mort sau al unui personaj de ficţiune. Foarte departe de Tanger, după mulţi ani, în altă viaţă, la o asemenea distanţă temporală că amintirile şi-au pierdut exactitatea şi aproape chiar toată esenţa lor, într-un tren în care călătoreşte un grup de scriitori şi profesori, printr-un peisaj cu dealuri înverzite şi ceaţă (dar şi acest timp rămâne deja departe, şi împrejurarea devine confuză, ca şi feţele pe atunci obişnuite ale tovarăşilor de călătorie), cineva rosteşte numele domnului Salama, urmat de o

19 O, tu, zadarnic dragă, o, tu, care ştiai! (în fr. în orig., Baudelaire. *Versuri,* în româneşte de Alexandru Philippide, Bucureşti, Editura Tineretului. 1965).

expresie de batjocură şi uimire şi de un hohot de râs:

„Să nu-mi spui că şi tu l-ai cunoscut pe bătrânul Salama, a trecut o grămadă de ani fără să-mi aduc aminte de el. Ce pisălog, tipul, dacă mi-ar fi spus cineva din timp. N-aş fi pus piciorul în Tanger, mai ales că plăteau un căcat la Ateneul ăla în ruină. Simpatic, jidanul, şi foarte îndatoritor, nu-i aşa? Dar foarte agasant, nu te lăsa nicio clipă singur, nu-i aşa, te lua dimineaţa de la hotel şi te ducea peste tot, aproape că şi la closet, şi tot timpul îi dădea cu Doamne ajută, că nu-l lua nimeni în seamă în Spania, şi istoriile ălea pe care le povestea despre sosirea lui la Tanger, n-a fost prin anii patruzeci? Se pare că era dintr-o familie cu bani din Cehoslovacia sau de pe undeva de pe-acolo, şi că au fost obligaţi să plătească un purcoi de bani ca naziştii să-i lase să plece. În fine, nu-mi amintesc toate amănuntele, că au trecut o mie de ani, erau vremurile în care, te duceai peste tot să vorbeşti despre orice ţi se cerea, şi pisălogul ăla era foarte simpatic la telefon, vorbind cu multe înfloriturі, nu-i aşa? Că ar fi o onoare pentru noi. Cu toate că, din nefericire, emolumentele nu vor putea fi foarte generoase, că este important să sprijinim cultura spaniolă în Africa… Nu vorbea aşa? Ce sâcâitor, jidanul, toată ziua de colo până colo cu cârjele; nu avusese un accident de maşină? Eu nu sunt handicapat sau invalid, zicea, sunt şchiop. Şi acum că îmi amintesc, apropo de şchiopătat, ţie nu ţi-a povestit chestia cu călătoria în tren la Casablanca, când a cunoscut o ţipă? E ciudat, pentru că se pare că o povestea tuturor când bea un pahar, şi întotdeauna începea cu acelaşi lucru, o poezie de Baudelaire; nici asta n-a apucat să ţi-o recite?”

Fără să ştii, unii îţi uzurpă istorii sau fragmente din viaţă, episoade pe care crezi că le păstrezi în seiful memoriei, dar sunt povestite de oameni pe care nici măcar nu-i cunoşti, oameni ce le-au auzit şi le repetă deformându-le, adaptându-le după cum au chef, sau pentru că nu le-au

ascultat cu atenţie, sau pentru a produce un oarecare efect comic sau insultător. Undeva, chiar acum, cineva povesteşte ceva ce mă priveşte în mod intim şi personal, ceva la care a fost de faţă cu mulţi ani în urmă şi despre care eu nici măcar nu-mi amintesc, şi cum nu-mi amintesc, înclin să cred că nu există pentru nimeni, că s-a şters de pe faţa pământului de tot. Aşa cum s-a şters din mintea mea. Părţi din tine însuţi rămân în alte vieţi, ca nişte camere unde ai trăit şi acum sunt ocupate de alţii, fotografii, relicve sau cărţi ce ţi-au aparţinut şi pe care acum le atinge sau le priveşte un necunoscut, scrisori ce continuă să existe ca atunci când cel ce le scria şi cel ce le primea şi le păstra au murit de mult timp. Foarte departe de tine se povestesc scene din viaţa ta, şi în ele tu eşti o persoană la fel de inventată ca un personaj secundar dintr-o carte, un trecător în romanul sau filmul vieţii altuia.

De-abia există amănunte şi ţi-e lene să le inventezi, să le falsifici, profanând prin uzurparea unei povestiri o parte dureroasă şi reală din existenţa cuiva. Cine eşti tu ca să povesteşti o viaţă ce nu este a ta. În tren, în Asturias, mergând la un congres de literatură, ca să treacă mai repede timpul lent al călătoriei şi din simpla vanitate de a povesti cu adecvată ironie ceva ce pentru el nu are nicio importanţă, dar nici pentru cei ce-l ascultă, scriitorul care a rostit cu voce tare numele domnului Salama, deşi nu-şi mai amintea dacă era Isaac, Jacob, Jeremias sau Isaías, începe o povestire ce durează doar câteva minute, dar nu ştie că. Într-un fel, duce până la capăt o jignire, agravând o umilire.

Domnul Isaac Salama se urcă în trenul de Casablanca, unde se duce pentru afaceri. Ne putem imagina că are patruzeci de ani, sau patruzeci şi ceva, că de câtva timp, de când s-a pensionat taică-su, conduce Galeriile Duna care, într-un fel, au cam decăzut, la fel ca marile magazine din capitalele spaniole de provincie, foarte moderne la

sfârşitul anilor cincizeci şi începutul anilor şaizeci, dar care apoi au rămas ca paralizate în timp, neschimbate, într-o modernitate învechită, devenind puţin câte puţin arheologică. Când trebuie să călătorească cu trenul, domnul Salama are obiceiul să meargă din vreme la gară, în felul acesta îşi ocupă locul înaintea oricărui călător şi evită să fie văzut că se mişcă greu şi stângaci cu cârjele. Le pune sub banchetă sau în plasa pentru bagaje, bine ascunse, dacă se poate în spatele geamantanului, dar calculând totuşi mişcările de care ar avea nevoie ca să le ia fără nicio greutate, şi îşi lasă la îndemână obiectele necesare pe timpul călătoriei. De asemenea, îşi ia un balonzaid subţire şi-şi acoperă picioarele. Este vremea când trenurile mai au încă mici compartimente cu scaune faţă în faţă. Dacă ocupă cineva un loc în apropierea lui, domnul Isaac Salama poate călători tot drumul fără să se mişte sau aşteaptă să coboare celălalt înaintea lui şi doar în cazuri extreme se ridică, îşi ia cârjele şi se duce la toaletă, riscând să fie văzut pe culoar sau ca oamenii să se dea la o parte privindu-l cu milă sau batjocură sau chiar să se ofere să-l ajute, să-i deschidă uşa sau să-i dea o mână de ajutor.

Se apropie ora de plecare a trenului şi, spre satisfacţia domnului Salama, nimeni n-a mai intrat în compartimentul său. Asta se întâmplă frecvent când călătoreşti la clasa întâi. Şi chiar când trenul s-a pus în mişcare, dă buzna o femeie, agitată, poate datorită grabei de a prinde trenul în ultimul minut. Se aşază în faţa domnului Salama, care-şi strânge picioarele paralizate sub gabardina. El nu se căsătorise, abia dacă îndrăznise să privească o femeie de când rămăsese invalid, atât de ruşinat de umilitoarea lui deosebire faţă de ceilalţi, ca atunci când, copil fiind, fusese obligat să-şi pună pe reverul paltonului o stea galbenă.

Femeia e tânără, foarte frumoasă, foarte vorbăreaţă, cultă, în mod sigur, spaniolă. Cu toată reţinerea domnului

Salama. La puţin timp de la plecare, vorbesc de parcă s-ar cunoaşte dintotdeauna, mai ales ea, care are darul de a explica clar şi curgător, dar şi de a asculta cu aviditate ce i se povesteşte, de a cere imediat amănunte fără să pară indiscretă. Fără să-şi dea seama se apleacă unul spre celălalt, mâinile se ating, poate, când gesticulează, la fel şi genunchii, goi ai femeii, fără ciorapi, ai domnului Salama strânşi şi ascunşi sub pânza balonzaidului. Stau de vorbă faţă în faţă. Profilându-se pe fundalul peisajului ce trece în goană prin faţa ferestrei, şi niciunul dintre ei nu se întoarce să-l privească. Domnul Salama simte o puternică dorinţă sexuală, dar în acelaşi timp şi o nevoie foarte evidentă şi cutremurătoare de tandreţe, o promisiune fizică de fericire, pe care i se pare că o vede oglindită şi împărtăşită în ochii femeii.

Ambilor le-ar fi plăcut ca acea călătorie să nu se mai termine; plăcerea de a merge cu trenul, de a se fi cunoscut şi de-a avea în faţa lor atâtea ore de conversaţie, de afinităţi reciproce de-abia descoperite, neîmpărtăşite până atunci cu nimeni. Domnul Salama, pe care accidentul l-a lăsat paralizat pentru totdeauna în întortocheata timiditate a adolescenţei, descoperă acum în el o uşurinţă de-a vorbi pe care nu şi-o cunoştea, un început de seducţie şi îndrăzneală ce-i redă, după foarte mulţi ani, o parte din jovialitatea primilor ani petrecuţi la Madrid.

Ea îi spune că merge la Casablanca, unde locuieşte împreună cu familia. Domnul Salama e cât pe ce să-i spună că şi el merge tot acolo, aşa că vor coborî împreună şi vor putea să se mai vadă în zilele următoare. Dar atunci îşi aminteşte de ceea ce uitase în ultimele ceasuri sau minute, de obsesia şi ruşinea sa, şi nu spune nimic, sau minte, spune că îi pare rău, dar că el merge la Rabat. Dacă ar coborî la Casablanca ar trebui să-şi ia cârjele pe care ea nu le-a văzut, aşa cum nu i-a văzut picioarele, deşi le-a atins, pentru că sunt acoperite cu balonzaidul.

Stau de vorbă în continuare, dar încep să se ivească momente de tăcere, şi amândoi îşi dau seama de asta. Cu toate că ea încearcă, cu entuziasm, să le acopere cu vorbe în spatele cărora există o umbră, de uimire sau de teamă, îşi închipuie, poate, că a făcut vreo greşeală, că a spus ceva ce nu trebuia. Între timp, domnul Isaac Salama se uită pe geam ori de câte ori trenul ajunge într-o gară şi socoteşte câte staţii mai sunt până la Casablanca, până la despărţirea ce i se pare atât de irevocabilă, de parcă ar fi avut loc deja. Se insultă pe el însuşi cu o furie ascunsă, se sfidează, îşi dă termene, limite, îşi acordă un răgaz de câteva minute. În timp ce femeia îi vorbeşte încă şi îi zâmbeşte, în timp ce-l atinge cu mâinile sale dezinvolte, genunchii atât de aproape că se lovesc de ai lui când trenul frânează, şi atunci domnul Salama îşi strânge balonzaidul pe ascuns în jurul picioarelor, ca nu cumva să alunece jos. O să-i spună că şi el merge la Casablanca, o să se ridice de pe scaun când trenul se va opri şi îşi va lua cele două cârje, n-o să-i dea voie să-l ajute să-şi ducă bagajul, deoarece în atâţia ani a căpătat o agilitate şi o putere în braţe şi în trup cum la început nu-şi putea închipui că va reuşi, iar când are mâinile ocupate este în stare să apuce cu dinţii sau să-şi ţină echilibrul sprijinindu-se de un perete.

Dar în fond ştie, şi a ştiut tot timpul, că nu va îndrăzni. În timp ce trenul se apropie de Casablanca, femeia îi dă adresa şi telefonul ei, şi i le cere pe-ale lui, dar domnul Salama i le scrie greşit pe o hârtie, cu caligrafia lui dezordonată. Trenul s-a oprit, şi femeia, în picioare în faţa lui, rămâne un pic dezorientată, uimită că el nici măcar nu se ridică să-şi ia rămas bun, că n-o ajută să-şi dea jos bagajul. E puţin probabil să fi văzut cârjele, bine ascunse în spatele genţii domnului Salama, deşi e destul de tentant să-ţi imaginezi că le-a văzut în mod sigur, cu perspicacitatea ei de femeie, şi că i se păruse ceva ciudat

la picioarele acelea destul de apropiate, acoperite cu balonzaidul. Nu se decide să se aplece ca să-l sărute pe domnul Salama, şi îi întinde mâna, îi zâmbeşte, ridicând din umeri, cu un gest de fatalitate sau de capitulare, îi spune s-o sune dacă se hotărăşte să se oprească la Casablanca la întoarcere, că ea o să-l sune cu prima ocazie când va veni la Tanger. În ultima clipă, domnul Salama este tentat să se ridice, sau să nu dea drumul mâinii ei şi s-o lase să-l ridice cu strângerea ei de mână plină de vigoare. Atât de puternic este impulsul de-a nu-i da voie femeii să plece, încât i se pare chiar că are din nou putere în picioare şi că se poate ridica fără ajutorul nimănui. Dar rămâne nemişcat şi, după o clipă de şovăială, femeia îşi retrage mâna, îşi ia valiza, îl priveşte pentru ultima oară, şi iese pe culoar, iar el n-o mai poate vedea pe peron. Se lasă pe spate pe scaun când trenul se pune în mişcare, în drum spre un oraş unde nu are nicio treabă, unde trebuie să caute un hotel pentru o noapte, un hotel în apropierea gării, pentru că dimineaţa, la prima oră, va trebui să ia un tren care să-l ducă înapoi la Casablanca. O, tu, zadarnic dragă, recită domnul Isaac Salama în după-amiaza aceea în biroul său din Ateneul Spaniol, cu aceeaşi tristeţe profundă cu care rostise versurile din *kaddish* în memoria tatălui său, în timp ce, prin fereastra deschisă, se auzea sunetul sirenei unui vapor şi cântul monoton al unui muezin, o, tu, care ştiai!

Münzenberg

Stau şi citesc până târziu, străduindu-mă să nu adorm ca să ajung mai departe cu lectura, să aflu cât mai mult despre viaţa acestui om despre care până ieri nu ştiam nimic, Willi Münzenberg, care, la începutul verii anului 1940, fuge spre vest pe drumurile din Franţa, în timpul marii debandade provocate de înaintarea tancurilor nemţeşti. Acum, când pentru prima oară, în cei cincizeci de ani ai săi, vede lucrurile cu calm şi desluşit, şi când a căpătat experienţa şi stăpânirea de sine pentru a face în mod just ceea ce trebuie neapărat să facă, tocmai acum. Nu mai contează nimic şi nici nu mai are timp pentru nimic. Nu e prima dată când fuge, dar este pentru prima dată când fuge pe jos, fără nimic şi fără să aibă unde, ştiind că în oricare parte a frontierei create de război ar căuta refugiu, se află turnători dispuşi să-l predea, asta dacă nu moare neştiut de nimeni sub o ploaie de gloanţe, într-o grămadă de prizonieri aleşi la întâmplare, sau sfârtecat de o bombă sau de o mină. Nemţii îl vor executa dacă-l vor prinde, dar acelaşi lucru i se va întâmpla dacă-i vor da de urmă foştii lui tovarăşi şi subordonaţi comunişti. Dacă încearcă să ajungă în Anglia, intenţie aproape imposibilă, ştie că şi acolo va fi arestat ca spion, şi cu siguranţă că englezii îl vor folosi ca prizonier în vreo negociere cu ruşii sau cu nemţii. A fost de toate şi acum nu mai este nimic şi nu mai are nimic, deşi cineva zice că-şi aminteşte că-i mai rămăseseră în buzunar două mii de franci, cu care se gândea să-şi cumpere o maşină ca să fugă în Elveţia.

Ştie că puţinul rămas din el, această umbră fugară pe drumurile Franţei, este o prezenţă inacceptabilă pentru mulţi, un martor impertinent sau dăunător care ar trebui eliminat. Ceea ce credea că e punctul lui forte, asigurarea

lui pe viaţă, este acum cauza condamnării sale. Ştie chiar mai mult: că în serviciile secrete engleze sunt infiltraţi agenţi sovietici ce ar da în vileag la Moscova prezenţa sa în Anglia, astfel că nu e sigur că guvernul britanic i-ar acorda într-adevăr azil.

Mi se închid ochii, cartea aproape că-mi alunecă din mână. În timp ce Willi Münzenberg umblă pierdut în mulţimea ce inundă şoselele, ce se împrăştie pe câmpurile din jur ca un roi de insecte de fiecare dată când se apropie, în zbor razant, avioanele de vânătoare germane, mai întâi motoarele în depărtare şi apoi siluetele metalice strălucind în soarele de iunie şi în cele din urmă umbrele lor, mari păsări de pradă cu aripile nemişcate şi întinse, mitraliind un convoi de vehicule militare în retragere, descărcându-şi bombele deasupra unui pod pe care se îngrămădesc ca nişte ciorchini fugarii, împiedicaţi în înaintarea lor de un camion în pană. Insecte fugind, vor vedea piloţii de sus, figuri mărunte, negre mâzgălituri înclinate. Dar fiecare dintre aceste creaturi infime este o fiinţă umană, are un nume şi o. Viaţă, o înfăţişare ce nu e la fel cu nicio alta. Între ele vrea să se piardă Willi Münzenberg, vrea să fie un nimeni ca să scape de mâinile şi gâtlejul Ciclopului. Dar ochiul Ciclopului pe care-l cunoaşte cel mai bine şi de care se teme cel mai mult. Iosif Stalin, vede totul, iscodeşte totul, nu permite nimănui să scape sau să se salveze, nici dacă se face mic precum cea mai scârboasă insectă, condamnatul nu poate scăpa de el, nici într-o fortăreaţă din Mexic protejată de ziduri, sârmă ghimpată, paznici înarmaţi, turnuri de observaţie, porţi de fier, n-a putut scăpa Troţki de o urmărire ce-a durat mai mult de zece ani prin toată lumea.

Cine oare din mulţimea ce fuge în jurul lui şi-ar putea imagina povestea lui Willi Münzenberg, un străin corpolent, prost îmbrăcat şi prost ras, care a stat ultimele luni într-un lagăr de concentrare, unul dintre acele lagăre

unde guvernul francez i-a închis pe refugiaţii sau apatrizii care se temeau cel mai mult de naziști, pe baza logicii criminale a vremurilor acelea: dacă izbucnea războiul împotriva Germaniei, refugiaţii nemţi care trăiau în Franţa deveneau duşmani, deci trebuiau închişi chiar dacă fugiseră de nazism. Dar odată închişi, devin o pradă perfectă pentru armata germană şi pentru Gestapou, de care crezuseră că au scăpat fugind în Franţa. În 1933, acest bărbat, Willi Münzenberg, a ajuns la Paris cu primul val de refugiaţi ca urmare a persecuţiei declanşate de naziști după incendierea Reichstagului, unde avusese un scaun de deputat comunist. Dar atunci, scăpase într-un mare Lincoln Continental negru, condus de şoferul său cu uniformă, nu pe jos ca acum, când nu mai are nimic şi nu mai e nimeni, când nu ştie nici unde-i este soţia şi nici măcar dacă mai trăieşte sau dacă o va mai revedea în marele haos al războiului, şi ea o figură minusculă în mulţimea ce scapă, între refugiaţii şi deportaţii al căror număr e imposibil de calculat, milioane de persoane aruncate pe drumurile unei Europe revenite brusc la faza de barbarie, mulţimi ce aşteaptă pe peroanele gărilor, în porturile oraşelor de pe litoral, îngrămădite lângă gardurile sau porţile închise ale ambasadelor străine pentru a obţine un paşaport, acte, vize, ştampile birocratice care pot pecetlui în destinul fiecăruia diferenţa dintre viaţă şi moarte.

Am pus cartea pe noptieră şi am stins lumina, dar chiar în clipa când am rămas cu ochii deschişi în întuneric, mi-am dat seama că somnul ce mă cuprinsese puţin mai înainte a dispărut. Mi-a pierit somnul, aşa cum pierzi trenul pentru un minut, sau pentru câteva secunde, şi acum ştiu ca trebuie să aştept să-mi revină şi că s-ar putea să treacă mult până atunci. Münzenberg a fost văzut în viaţă pentru ultima oară stând la masa unei cârciumi dintr-un sat, împreună cu alţi doi bărbaţi mai tineri decât el, cu

care vorbea în germană. Poate că şi ei fugiseră din lagăr şi e foarte posibil ca unul dintre ei să-l fi omorât, poate că se lăsase prins şi băgat în lagărul de prizonieri ca să câştige încrederea bărbatului pe care avea ordin să-l execute.

Stau liniştit în întuneric şi ascult respiraţia ta. Münzenberg fuge din faţa armatei germane împreună cu ceilalţi doi bărbaţi, fără să ştie că sunt agenţi sovietici care l-au spionat de când a ajuns în lagărul de prizonieri şi că au primit sarcina să-l omoare. Sau poate că ştie, dar nu are puterea să scape de ei, să continue cu înverşunare o fugă epuizantă şi zadarnică, urmarea lentă a unei persecuţii ce dura deja de nişte ani. Privesc pe fereastră şi văd, deasupra acoperişurilor, sfera mare a orologiului de la Palatul Telefoanelor care, de la distanţa asta, are ceva din zgârie-norii moscoviţi, poate, pentru că nu costă nimic să-ţi imaginezi că lumina roşie din vârf este o mare stea comunistă. Cu mulţi ani în urmă, când încă nu fusesem la New York, am visat o clădire neagră, enormă, de cărămidă, cu o mare stea roşie în vârful ca o piramidă şi cineva care mergea alături de mine, dar eu nu-l vedeam, mi-a spus: „Aceasta este steaua din Bronx.”

În timpul insomniei, revin fantomele morţilor şi fantomele celor vii, ale celor absenţi, pe care nu i-am mai văzut de multă vreme, şi de care nici nu mi-am mai amintit, întâmplări, fapte, nume din vieţi trecute, strângeri de inimă care aproape niciodată nu sunt de melancolie, ci mai degrabă de remuşcare sau de ruşine. De asemenea, simt din nou adevărata teamă, teama copilărească de întuneric, de umbre sau siluete ce încep să se desluşească în el, ce iau forma unui animal sau a unei prezenţe umane ori a unei porţi ce stă să se deschidă. În iarna anului 1936, în camera unui hotel din Moscova, Willi Münzenberg stătea treaz şi fuma, poate, pe întuneric, în timp ce soţia lui dormea alături de el, şi, de fiecare dată când auzea paşi pe culoar apropiindu-se, gândea cu o tresărire de panică şi

de clarviziune a insomniei, că au venit, că sunt aici. Prin fereastra camerei vedea o stea roşie sau un orologiu cu cifrele cadranului de un roşu strălucitor, în vârful unei clădiri, deasupra întinsei întunecimi a Moscovei, deasupra străzilor pe care la acea oră circulau doar furgonetele negre ale NKVD-ului.

Bunica mea Leonor, odihnească-se în pace, de care abia îmi amintesc, îmi povestea când eram copil că, după ce a murit, maică-sa i se arăta în fiecare noapte. Nu făcea nimic, nu îi spunea nimic, nici măcar nu-i era frică, simţea doar melancolie şi duioşie, şi un sentiment de vinovăţie, cu toate că bunica niciodată n-a folosit această expresie, care nu făcea parte din limbajul ei ţărănesc. Maică-sa o privea în tăcere, îi zâmbea ca să nu-i fie teamă, îi făcea semn cu capul, ca şi cum ar fi vrut să-i arate ceva sau să-i ceară ceva şi apoi dispărea, sau poate că bunica adormea, dar în noaptea următoare se trezea şi o vedea din nou, tăcută şi fidelă, la picioarele patului, ăsta în care dormim acum tu şi cu mine.

Ce vrei mamă, ai nevoie de ceva? o întreba bunica, cu aceeaşi bunăvoinţă ca atunci când maică-sa trăia, când era foarte bolnavă şi o privea fără să vorbească, cu faţa palidă pe pernă, urmărind-o cu ochii prin casă.

Maică-sa repeta acelaşi gest, ca şi cum ar fi vrut să spună ceva, dar îşi pierduse vocea şi se forţa, şi nu-i ieşea. Niciun cuvânt. Într-o duminică dimineaţa la biserică, bunica, în sfârşit, înţelese ce voia să spună maică-sa. Era aşa de săracă şi avea atâţia copii, încât nu putuse să-i facă o slujbă, şi cu toate că nu era prea credincioasă, remuşcarea nu-i dădea pace, era aşa, ca o nelinişte surdă pe care n-o împărtăşea nimănui. Fără slujbele acelea poate că maică-sa. Nu putea să iasă din Purgatoriu. În cele din urmă. Făcu rost de ceva bani, îi ceru împrumut unei cumnate, şi, cu monedele sau cu hârtiile uzate de cinci pesete de pe vremea aceea legate într-o batista, se duse la

biserica Santa María să vorbească pentru o slujbă. În noaptea aceea, când maică-sa apăru din nou la picioarele patului, lângă tăblia cu bare de bronz aurit, bunica îi spuse să se liniştească, deoarece în curând n-o să-i lipsească nimic. Maică-sa nu i s-a mai arătat, nu i s-a mai ivit, cum spunea ea, în limbajul ei din alt secol. Simţi o uşurare, dar şi o tristeţe cumplită datorată absenţei ei, pentru că n-o va mai vedea niciodată, nici măcar în vis.

Acesta este patul unde dormim tu şi cu mine, unde s-a născut mama, unde eu, în noaptea asta, nu pot să adorm. Părinţilor mei li s-a părut destul de ciudat că noi am vrut să luăm la Madrid patul ăsta mare şi vechi, care de ani de zile zăcea în fundul unui pod. De barele astea, ce se profilează acum în penumbră, când ochiul s-a adaptat cu întunericul, îşi sprijinea mâna sa palidă mama bunicii mele, străbunica, din care mă trag în parte, care nici măcar nu ştiu cum se numea, cu toate că am moştenit de la ea o parte din patrimoniul meu genetic ce defineşte poate o trăsătură din înfăţişarea mea sau din caracterul meu, sau chiar sănătatea mea şubredă. Ce ciudat e să trăieşti în locurile ce au aparţinut morţilor, să foloseşti lucrurile lor, să te priveşti în oglinzi ce-au reflectat chipurile lor, să te priveşti cu ochii tăi. Ce poate au aceeaşi formă şi culoare ca ale lor. În timpul insomniei revin morţii, cei pe care i-am uitat şi alţii pe care nu i-am cunoscut niciodată, cei ce dau năvală în memoria cuiva ce a supravieţuit războiului acum şaizeci de ani, şi pare că-i spun să nu-i uite şi el, să le rostească numele cu glas tare, să povestească în ce fel au trăit, de ce au fost răpuşi atât de repede de o moarte ce l-ar fi putut lua şi pe el. Cui i-am luat eu locul în viaţă, ce destin a fost retezat pentru ca al meu să se împlinească, de ce am fost eu alesul şi nu altul?

În nopţile când stăteam pe întuneric, aşteptând în zadar să mă cuprindă somnul, mi-am imaginat insomniile acelui om, Willi Münzenberg, când a început să-şi dea seama că

vremea puterii şi a aroganţei lui lua sfârşit, că îi rămânea doar un viitor în care trebuia să fugă fără odihnă şi fără să-şi găsească adăpost, până va ajunge să moară ca un câine, ca un animal hăituit şi sacrificat, aşa cum au murit şi alţi prieteni de-ai lui, vechi tovarăşi, eroi bolşevici ce-au devenit, de la o zi la alta, criminali şi trădători, viermi ce trebuiau stârpiţi repede, conform discursurilor înflăcărate ale procurorului beţiv şi dement în timpul proceselor de la Moscova. Executat ca un câine, ca Zinoviev şi Buharin. Ca prietenul şi cumnatul său, Heinz Neumann, conducătorul Partidului Comunist German, ce trăia refugiat sau sechestrat la Moscova şi care în 1937 a murit împuşcat în cap, poate, dezarmat şi dezorientat în faţa călăilor, la fel ca Josef K., acel acuzat inventat de Franz Kafka în timpul insomniilor febrile ale tuberculozei, fără să ştie că exprima o adevărată profeţie. Dar niciodată nu s-a aflat cum a murit cu adevărat Heinz Neumann, câte săptămâni sau luni a fost torturat, unde a fost îngropat.

În lagărul de exterminare din Ravensbrück, văduva lui Heinz Neumann asculta istoriile lui Kafka, pe care i le povestea prietena sa Milena Jesenska. În nenumăratele nopţi de insomnie, Babette Gross a trăit minut cu minut tortura de a nu şti dacă soţul ei a murit, dacă era într-o închisoare stalinistă sau într-un lagăr german. După mulţi ani, când în sfârşit i s-a spus adevărul, îşi imagina cadavrul spânzurat într-o pădure, legănându-se de-o creangă, balansându-se zile întregi până când creanga sau funia s-a rupt, iar corpul, rigid deja, a căzut pe pământ şi s-a descompus fără să dea cineva de el, în timp ce ea nu dormea întrebându-se dacă trebuie sau nu să se gândească la el ca la un mort. Odată cu sosirea toamnei, frunzele ce cădeau începură să-l acopere.

Tu dormeai lângă mine, şi eu mi-l imaginam pe Willi Münzenberg fumând în întuneric în timp ce asculta respiraţia liniştită a soţiei sale, Babette, o burgheză blondă

şi orgolioasă, fiica unui magnat ai berii din Prusia, comunistă fanatică la începutul anilor douăzeci, ce a trăit mult mai mult ca el, aproape o jumătate de secol, o bătrână care cu puţin înainte de căderea Zidului Berlinului primeşte vizita unui istoric american căruia îi povesteşte cu glas stins, în faţa unui magnetofon, istorii despre o lume dispărută, despre alte vremuri, imagini din noaptea în care a ars Reichstagul, despre primele parade ale cămăşilor brune în oraşele germane, sau despre Moscova în noiembrie 1936, când împreună cu soţul ei a aşteptat zile întregi în camera de hotel să vină cineva să-i viziteze ori să le telefoneze ca să le spună ziua şi ora întâlnirii cu Stalin, care nu s-a produs niciodată, sau să răsune nişte lovituri în uşă şi să apară oamenii ce veneau să-i aresteze.

Sunt oameni care-au văzut aceste lucruri; nimic nu s-a pierdut încă în uitarea absolută, ce se lasă peste faptele şi fiinţele umane când moare ultimul martor, ultimul care a ascultat o voce şi a susţinut o privire.

Eu cunosc o femeie ce rătăcea pe străzile Moscovei în dimineaţa zilei când s-a anunţat moartea lui Stalin. Era însărcinată în opt luni şi s-a întors acasă de teamă că avalanşa mulţimii ar fi putut strivi fătul ce i se mişca în burtă foarte tare. Stând de vorbă cu ea, am simţit o ameţeală, ca şi cum aş fi trecut un pod înalt în timp, ca şi cum m-aş fi aflat în mijlocul realităţii văzute de ea, care, dacă n-aş fi cunoscut-o, ar fi fost pentru mine ca o povestire dintr-o carte. Eu cunosc un bărbat care a primit o Cruce de Fier în timpul blocadei Leningradului, iar când eram foarte tânăr, am dat mâna cu un altul ce avea tatuat pe pielea albă a antebraţului foarte slab numărul de identificare al prizonierilor de la Dachau. Eu am stat de vorbă cu o persoană care la vârsta de şase ani murea de frică strângându-se la pieptul mamei sale, într-un subsol din Madrid, în timp ce răsunau sirenele de alarmă, motoarele avioanelor şi exploziile bombelor, şi care, la

vârsta de zece ani se afla închis într-o baracă din Mauthausen. Era un bărbat mic de statură, cu un nume jumătate spaniol şi jumătate francez, dar care nu era sută la sută nici una, nici alta. Părul negru, bine pieptănat pe spate, trăsăturile aspre şi faţa măslinie erau spaniole, dar educaţia şi limba erau la fel de franţuzeşti ca ale oricărui scriitor ce conversa şi bea la cocteilul acela literar din Paris, unde ne-am întâlnit, unde a început prietenia mea cu Michel del Castillo.

Din întâmplare, aşa cum întâlneşti un necunoscut la o petrecere, eu l-am întâlnit pe Willi Münzenberg într-o carte pe care-am primit-o şi pe care-am început s-o citesc distrat şi din cauza căreia m-am trezit rătăcind prin insomnie. La un moment dat, în timpul lecturii s-a produs fără să-mi dau seama o transmutaţie a atitudinii mele, şi cel ce fusese doar un nume şi un personaj obscur şi minor m-a cutremurat ca o prezenţă foarte puternică, cineva ce mă viza foarte intens pe mine, ceea ce valoram eu cel mai mult sau ceea ce sunt în adâncul fiinţei mele, ceea ce declanşează mecanismele secrete şi automate ale unei invenţii. În mare parte, eşti ceea ce alţii ştiu, cred sau spun despre tine, ceea ce văd privindu-te; dar cine eşti când stai singur în întuneric şi nu poţi dormi, şi există doar corpul tău nemişcat, ţintuit în pat, conştiinţa ta liberă, ce se confruntă cu scurgerea lentă şi intolerabilă a timpului, cu durata lui pur abstractă, pentru că nu ştii cât e ceasul şi nici nu vrei să aprinzi lumina ca să nu-l trezeşti pe cel ce doarme lângă tine, nu ştii dacă stai culcat şi e încă noapte neagră sau se apropie primii zori ai zilei.

Între fantomele celor vii şi celor morţi apare Willi Münzenberg. Rămâne cu mine în acea noapte de insomnie, şi de atunci vine mereu, inopinat, de-a lungul anilor, îl întâlnesc în paginile altor cărţi, sau mi se iveşte pe neaşteptate în închipuire. Toată viaţa lui a fost un joc între simulare şi invizibilitate, între puterea ascunsă şi

obositoare şi strălucirea lipsită de greutate a aparenţelor, sfârşind prin a deveni complet invizibil, eliminat din istorie de aceleaşi puteri pe care le-a slujit atât de eficient şi care, poate, l-au şters dintre cei vii, spânzurându-l de un copac, la începutul lui iunie 1940, într-o pădure din Franţa.

Chiar ieri am descoperit că aveam, fără să ştiu, o excelentă fotografie de-a lui, în al doilea volum din autobiografia lui Arthur Koestler, *The invisible writing.* Dintr-odată, întâmplările coincid: cumpărasem acest volum cu coperţi roşii şi hârtie groasă şi îngălbenită, tipărit la Londra în 1954, într-un anticariat din Charlottesville, Virginia, într-o zi de iarnă a anului 1993. Librăria se afla într-o clădire de lemn roşu. Ceva între cabană şi hambar, la marginea unei păduri ninse. Răsfoind cartea, acum câteva clipe, ca să caut data apariţiei, am văzut ceva ce până acum n-am observat: o semnătură ilizibilă, pe coperta interioară şi, alături de ea, locul şi data. Oslo, ianuarie 1959.

Nici măcar nu-mi aminteam fotografia: clarobscurul admirabil al portretelor anilor treizeci. Münzenberg te priveşte din fotografie drept în ochi, cu aroganţă şi fermitate, cu expresia tristă a morţilor din poze, martorii unor adevăruri teribile. Este un bărbat robust, cu trăsături din topor, dar nu vulgar, cu gâtul gros şi scurt şi cu umeri laţi, cu bărbia uşor ridicată, ochii pătrunzători şi încercănaţi de oboseală, fruntea lată, părul puţin în dezordine, ca un semn, nu se ştie dacă de prea multă muncă sau de un început de delăsare. Corect îmbrăcat, dar foarte modern, cu un stilou în buzunarul de la piept al hainei, vestă, cravată, cămaşă fără guler tare.

Chipul său avea încordarea lipsită de artificialitate a sculpturilor în lemn, dar se vedea pe el o expresie sinceră de prietenie, spune Koestler, care lucrase pentru el pe vremea când fusese făcută fotografia; un bărbat scund, îndesat, voinic, cu umeri vânjoşi, cu un aer de cizmar de

ţară, din care, cu toate acestea, se degaja o putere atât de hipnotizantă, încât, în faţa lui, Koestler văzuse înclinându-se, cu o supunere de şcolar, bancheri, miniştri şi duci austrieci.

Se născuse într-o familie foarte săracă, într-un cartier muncitoresc din Berlin, în 1889. Tatăl lui fusese un cârciumar beţiv şi brutal care-şi zburase creierii în timp ce-şi curăţa puşca de vânătoare. La şaisprezece ani, muncea într-o fabrică de încălţăminte şi participa la activităţi educaţive sindicale. Avusese întotdeauna, în mod aproape genial, un talent practic de a organiza lucrurile şi o energie care în loc să se epuizeze în luptă şi în muncă părea că se hrăneşte din acestea. Ca să nu se înroleze în armată şi să nu ia parte la un război pe care principiile sale internaţionaliste îl renegau, a fugit în Elveţia, şi în cercurile de refugiaţi din Berna l-a cunoscut pe Troţki, căruia imediat i-au atras atenţia inteligenţa, pasiunea revoluţionară şi capacitatea sa organizatorică. Troţki l-a prezentat lui Lenin şi la puţin timp după aceea, Münzenberg făcea parte din cercul celor mai loiali. Acestuia. Într-o carte, se spune că a fost unul dintre bolşevicii care au plecat în Rusia cu Lenin, într-un vagon sigilat, în preajma Revoluţiei din Octombrie. *Dragă prietene*, povestea că i-a spus Lenin, *dumneata tot de stânga ai să mori.*

Dar Münzenberg n-a fost niciodată la fel ca tovarăşii lui. Comunişti. Întotdeauna a avut ceva ciudat sau exagerat în el. Chiar şi pe vremurile celui mai pur ortodoxism al său. Îi plăcea să trăiască bine, şi, cum se născuse şi trăise în sărăcie, avea o splendidă vocaţie pentru marile hoteluri, costume scumpe şi automobile de lux. Era făcut din acelaşi aluat ca marii plutocraţi americani porniţi de jos, energici proprietari de companii feroviare, de mine de cărbuni sau de fier, îmbogăţiţi datorită clarviziunii şi jafului, dar mai ales datorită unui soi irezistibil de inteligenţă practică,

combinată cu o perseverenţă neostoită şi nemiloasă. Cei ce l-au cunoscut spun că dacă s-ar fi pus în slujba capitalismului şi nu a comunismului, ar fi ajuns să fie un W.R. Hearst, un Morgan sau un Frick, unul dintre acei proprietari colosali pe care nu-i satură nicio avere, oricât de imensă ar fi. Şi care niciodată nu-şi pierd grosolănia înnăscută, niciodată nu se potolesc, nici cu vârsta, nici cu puterea, nici cu averea, şi continuă să fie nişte mitocani joviali înconjuraţi de lux şi nişte muncitori fără tihnă în ciuda bogăţiilor incalculabile.

Încă din primii ani de după Revoluţia Sovietică, când Lenin, halucinat în încăperile Kremlinului, intoxicat de propriul său fanatism, înconjurat de telefoane şi lachei, încă îşi mai imagina că de la o clipă la alta întreaga Europă va fi cuprinsă de flăcările revoluţiei proletare, Münzenberg şi-a dat seama, înaintea tuturor, că revoluţia mondială nu se va produce prea curând, dacă avea să se producă vreodată, şi că în Occident comunismul putea să se răspândească doar pe ocolite şi în mod gradat, nu printr-o propagandă stridentă, grosolană şi plictisitoare, pe placul sovieticilor, ci cu ajutorul unor cauze aparent dezinteresate şi apolitice datorită complicităţii, în mare parte involuntare, a câtorva intelectuali de mare prestigiu, celebrităţi independente şi binevoitoare ce vor semna manifestul pentru pace, cultură şi prietenie între popoare.

Willi Münzenberg a inventat linguşirea politică a intelectualilor înstăriţi, manipularea potrivită egolatriei lor, a puţinului lor interes pentru lumea reală. Se referea la ei cu un soi de dispreţ, numindu-i Clubul Inocenţilor. Căuta oameni echilibraţi, cu înclinaţii umanitare, cu o anumită bunăstare burgheză, pe cât posibil cu o strălucire conferită de bani şi de cosmopolitism: André Gide, H.G. Wells, Romain Rolland, Hemingway, Albert Einstein. Pe intelectualii de acest tip, Lenin i-ar fi împuşcat imediat sau i-ar fi trimis într-un beci din Lublianka ori din Siberia.

Münzenberg descoperi cât de enorm de folositori puteau fi pentru a face atrăgător un sistem care lui, în adâncul incoruptibil al inteligenţei sale, i se părea probabil îngrozitor de incompetent şi de neomenos, chiar şi în vremea când încă îl considera legitim.

Încetul cu încetul, deveni impresarul Cominternului. Ambasadorul său secret în Europa burgheză, care-i plăcea aşa de mult şi pentru distrugerea căreia îşi consacrase întreaga viaţă. Înfiinţa companii şi ziare ce-i serveau drept paravan pentru a putea mânui fondurile de propagandă ce soseau din Rusia, dar avea un asemenea talent de autentic om de afaceri, încât fiecare întreprindere prospera sporind investiţiile clandestine, transformându-le în râuri de bani cu care apoi finanţa noi proiecte de conspiraţie revoluţionară şi afaceri fulminante şi îndrăzneţe ce nu mai erau nişte paravane sau simulacre, ci deveneau adevărate succese capitaliste.

Era unul dintre conducătorii Internaţionalei a treia, dar se mişca prin Berlin şi apoi prin Paris într-un mare automobil Lincoln, însoţit întotdeauna de nevasta lui blondă şi înfăşurată în blănuri, încă şi mai îndesat şi mai rotund în comparaţie cu ea, cu toate că Arthur Koestler spune că. Văzându-i împreună, intuiai o complicitate perfectă între ei. O duioşie indestructibilă. A inventat marile cauze nobile la care nimeni de bună-credinţă nu putea să nu adere. Grandoarea triumfului său poate fi egalată doar de anonimatul său; nimeni nu ştie că Willi Münzenberg a fost primul care a avut ideea creării marilor mişcări internaţionale de solidaritate şi a congreselor internaţionale ale scriitorilor şi artiştilor, pentru apărarea păcii sau a culturii. Ştia din propria experienţă că bolşevicii duri şi adevăraţi ca Stalin sau chiar ca Lenin nu erau foarte simpatizaţi în Occident; să atragi simpatia unui premiu Nobel sau a unei actriţe de la Hollywood pentru cauza Uniunii Sovietice era o lovitură formidabilă de relaţii

publice, termen care-ar fi putut fi inventat chiar de el. Descoperi că radicalismul imaginar şi simpatia pentru revoluţii ce aveau loc în ţări foarte îndepărtate reprezentau o atracţie irezistibilă pentru intelectualii de o anumită categorie socială.

Primul lui succes de organizare şi propagandă masivă a fost campania mondială de ajutorare cu alimente a regiunilor din Rusia devastate de marea foamete din 1921. Ajutorul Muncitoresc Internaţional, condus de el, reuşi să facă să ajungă în Rusia zeci de vapoare încărcate cu alimente şi să creeze în toată lumea un puternic curent de simpatie umanitară pentru suferinţa şi eroismul poporului sovietic. Indiferenţa iubirii creştineşti din alte vremuri era înlocuită de o puternică solidaritate politică iar binefăcătorul putea să se simtă confortabil, la un pas de a fi un militant activ. Münzenberg inventă producţia de timbre, insigne, pliante propagandistice cu imagini ale vieţii din URSS, poze în culori, prespapieuri cu busturile lui Marx şi Lenin, ilustrate cu muncitori şi soldaţi, orice se putea vinde cu bani puţini şi care-l făceau pe cumpărător să simtă că puţinele sale monede sunt un gest de solidaritate, nu o pomană, o formă practică şi comodă de faptă revoluţionară.

În 1925, tot Münzenberg a fost cel ce a creat şi a condus, prin nenumărate comitete, prin publicaţii, marşuri şi jurnale de film, marea mişcare de solidaritate cu Sacco şi Vanzetti. Publicaţiile lui comerciale îi puneau la dispoziţie banii cu care plătea propaganda sa politică şi sporeau, de asemenea, ecoul public al campaniilor pe care le organiza. În teribilii ani ai inflaţiei din Germania, la cutremurul din 1923 din Japonia, la greva generală din Anglia, în 1926, Ajutorul Muncitoresc Internaţional alimenta fondurile de rezervă şi înfiinţa cantine populare, şcoli şi cămine pentru copiii orfani. Nevoia de a imprima şi difuza în mod masiv pamflete politice i-a trezit lui Willi

Münzenberg interesul pentru tipografii şi edituri. În 1926, avea în Germania două ziare de mare circulaţie, un săptămânal ilustrat cu un tiraj de un milion de exemplare, care, conform spuselor lui Koestler, era omologul comunist al revistei *Life*, şi o serie de publicaţii printre care reviste tehnice pentru fotografi, radioamatori şi operatori de film. În Japonia, organizaţia sa controla, direct sau indirect, nouăsprezece ziare şi reviste. În Uniunea Sovietică era producătorul filmelor lui Eisenstein şi Pudovkin şi în Germania organiza distribuirea filmelor sovietice şi finanţa spectacolele de avangardă ale lui Erwin Piscator şi Bertolt Brecht. Cinematecile, cluburile de lectură sau de sport, agenţiile de voiaj, grupurile de activişti pentru pace deveneau în toată lumea sucursale, în afara oricărei bănuieli, ale Clubului Inocenţilor.

Münzenberg pierdu tot ceea ce avea şi controla în Germania, odată cu venirea lui Hitler la putere. Dar era ca acei magnaţi americani care la puţin timp după un faliment răsunător începeau să făurească din nimic şi cu aceeaşi energie de neînvins o nouă avere. La scurt timp după exilarea la Paris, cumpără o editură şi începu organizarea şi ajutorarea economică a rezistenţei clandestine din Germania. Cu o înspăimântătoare lipsă de clarviziune. Partidul Comunist German a crezut până în ultimul moment că naziştii erau nişte adversari fără importanţă, şi că adevăraţii duşmani ai clasei muncitoare erau social-democraţii. Dezastrul din ianuarie 1933 sfârşi prin a-l convinge pe Willi Münzenberg că sectarismul sinucigaş al tovarăşilor lui din partid trebuia să fie abandonat în favoarea unei mari alianţe a tuturor forţelor democratice dispuse să reziste sinistrei maree fasciste. În câteva luni, publică una dintre cărţile cele mai vândute ale secolului al XX-lea, *Cartea brună a terorii naziste*, cu care a avut cel mai mare succes, capodopera instinctului său formidabil în legătură cu propaganda de masă, campania internaţională

în favoarea lui Dimitrov şi a celorlalţi acuzaţi în procesul pentru incendierea Reichstagului.

Exact când se apropiau vremurile cele mai negre ale terorii şi exterminării staliniste, talentul publicitar al lui Willi Münzenberg reuşi, în faţa opiniei progresiste din întreaga lume, să facă Uniunea Sovietică să apară drept cel mai mare duşman al totalitarismului, mai important şi mai hotărât decât corupta democraţie burgheză. Într-un tribunal din Leipzig, Dimitrov s-a înfruntat cu mândrie şi de unul singur cu judecătorii şi cu marile figuri ale nazismului, şi i-a acoperit de ridicol în timp ce îşi demonstra nevinovăţia şi dejuca conspiraţia ce-i acuza pe comunişti de incendierea Reichstagului.

Münzenberg era neobosit, din imaginaţia sa ieşeau mereu invenţii şi proiecte, idei pentru cărţi şi articole pe care le dicta în mare viteză secretarelor sale, rezumate de câteva rânduri pe care alţii trebuiau să le dezvolte imediat, proiecte de reviste sau noi forme de activitate politică, intuia succese editoriale, înfiinţa cluburi şi organiza comitete şi campanii, alcătuia liste cu nume de persoane de prestigiu pe care voia să le recruteze pentru vreo nouă cauză, pentru întrajutorarea muncitorilor în timpul Revoluţiei din Asturias din 1934, sau în favoarea protestelor împotriva invaziei italiene în Abisinia. Intra ca un ciclon în birourile sale din Paris, aşa de îndesat şi energic, că dacă te loveai de el era ca şi cum te-ar fi izbit în faţă un buldozer, striga când vorbea la telefon, fuma neglijent excelentele sale ţigări, murdărindu-şi de scrum reverele late ale costumului său de magnat, dicta ciorne sau memorandumuri până la trei sau patru dimineaţa, telegrame ce trebuiau trimise imediat la Moscova, New York sau Tokio, revizuia cifrele de vânzare şi tirajele ziarelor, calculând pe loc marja de beneficiu sau de pierderi, compunea cu voce tare textul regulamentelor Comitetului Mondial pentru Ajutorarea Victimelor

Fascismului German, sau listele de alimente şi medicamente ce trebuiau să facă parte în mod prioritar din încărcătura unui vapor navlosit de organizaţia lui din Marsilia, destinate muncitorilor grevişti din portul Shanghai.

E omniprezent, conduce uimitor de multe afaceri importante, e ascultat şi temut de oameni care circulă prin diferite ţări, care de multe ori nici nu ştiu că lucrează pentru el. Şi cu toate acestea este invizibil sau pare să fie altul decât e, şi tot ceea ce face are o parte curată şi legală şi alta ascunsă, o zonă ce rămâne mereu în umbră, la fel ca el, deputat în Reichstag, şi conspirator, om de afaceri amator de ţigări scumpe şi maşini cu şofer, şi militant comunist, om de lume ce intră în saloane la braţul unei femei mai înaltă şi mai distinsă decât el, şi observator sarcastic al prostiei şi depravării celor bogaţi, pe care în acelaşi timp îi admiră.

pentru care simte o fascinaţie combinata cu nestinsa admiraţie a copilului sărac ce vede de departe viaţa scânteietoare a celor puternici, ce miroase pe strada parfumurile femeilor înfăşurate în etole de blană şi simte pentru ele o dorinţă alimentată de furia socială.

Propagandist al revoluţiei proletare, iubea viaţa confortabilă şi luxul cu o patimă pe care o poate simţi doar cine a fost foarte sărac. Se delecta cu strălucirea şi cu lucrurile din jurul lui, dar îi era indiferent dacă-i aparţineau cu adevărat sau nu. Nimic din ce avea nu era al lui, sau era doar în mod ipotetic, provizoriu, pentru că totul era pe numele unor obscure societăţi comerciale ce serveau drept paravan activiştilor şi spionajului sovietic.

În timpul lungii insomnii, imaginaţia se dislocă şi se încâlceşte în jurul ei însăşi cu o vehemenţă febrilă, copleşind conştiinţa extenuată cu o proliferare de imagini, cuvinte şi nume care posedă întreaga varietate intolerabilă şi arbitrară a lumii reale şi dezordinea şi ciudăţenia

viselor. Münzenberg la Paris, neobosit, fără să-i fie somn, dictând sau vorbind la telefon, mulţimea ce fuge pe drumurile Europei, viteza vertiginoasă a rotativei, a roţilor trenurilor, a elicelor avioanelor, Münzenberg de braţ cu soţia sa urcând scara monumentală a Operei, intrând cu ea la o recepţie în omagiul vreunei eminenţe de renume mondial, altul dintre cei pe care el, în secret, îi numeşte inocenţi, André Gide, Romain Rolland, Wells, Bertrand Russell, Münzenberg uitând că acea viaţă exterioară este un simulacru, aşa cum sunt grandilocventele sale congrese pentru pace, transformând poate puţin câte puţin impostura sa în adevărată identitate, un om de afaceri căsătorit cu o femeie la fel de minunată în frumuseţea ei blondă, ca şi în comportarea şi eleganţa ei, un activist politic ce, puţin câte puţin, începe să-şi dea seama că şi el a făcut parte din Clubului Inocenţilor, că a fost victima aceloraşi minciuni la răspândirea cărora contribuise.

Încă nu-şi dă seama, dar cineva îl supraveghează, îndeplinind ordine de la Moscova, care nu mai are încredere în el şi îi adaugă numele pe lista celor ce trebuie eliminaţi cât mai repede. Cu Lenin şi Troţki, cu Buharin s-a înţeles întotdeauna, şi oricum acelea erau alte vremuri când el şi Babette întreţineau încă intact romantismul şi miopismul Revoluţiei. *Dragă prietene*, *dumneata tot de stânga ai să mori.* Pe Stalin l-a văzut de aproape de foarte puţine ori, dar i s-a părut la fel de nepătruns ca statuia primitivă a unui idol. În octombrie 1936, un emisar se prezentă la birourile din Paris, un bărbat pe care Münzenberg nu-l mai văzuse niciodată şi care nu-i plăcu datorită felului său ursuz, a privirii piezişe de turnător sau de slujbaş la închisoare. Când intră în birou, omul cercetă cu coada ochiului şi cu dezaprobare luxul covorului, al perdelelor şi al tablourilor, formele solide şi îndrăzneţe ale mobilelor, scaunele tubulare, biroul art déco pe care Willi Münzenberg îşi sprijinea coatele cu o francheţe

ţărănească, înconjurat de hârtii şi telefoane. Omul îi spuse fără introducere şi fără ceremonie că trebuie să se prezinte urgent la Moscova.

Există şi un posibil trădător în toată istoria asta, o umbră alături de Münzenberg, subordonatul pizmaş şi supus, cult şi poliglot – Münzenberg vorbea doar nemţeşte şi cu un pronunţat accent de clasă de jos –, opusul său din punct de vedere fizic, Otto Katz, numit de asemeni André Simon, slab, efuziv, vechi prieten cu Franz Kafka, organizatorul congresului intelectualilor antifascişti din Valencia, trimisul lui Münzenberg şi al Cominternului printre intelectualii din New York, actorii şi scenariştii de la Hollywood, stelele de *gauche caviar* şi *radical chic*, veşnic spion, adulator asiduu al lui Hemingway, Dashiell Hammett, Lillian Hellman, stalinişti înflăcăraţi şi cinici. Otto Katz, André Simon, este eminenţa cenuşie în spatele marilor maşinaţii ale lui Münzenberg şi, de asemenea, umbra ce dă raportul despre fiecare faptă şi vorbă a sa noilor şefi de la Moscova. Münzenberg s-a grăbit să nu-i pună la îndoială loialitatea şi, deşi avea o percepţie atât de acută a caracterelor şi a slăbiciunilor omeneşti, n-a sesizat urma de resentiment ascunsă în spatele blândeţii lui Otto Katz, răbdarea minuţioasă cu care păstra în secret, ca pe nişte mici datorii neplătite, jignirile suferite sau imaginate, umilinţele sau ieşirile cu care energia necontrolată şi barocă a lui Münzenberg îl pedepsise de-a lungul anilor. Koestler spune că Otto Katz era ascuns şi distins, şi că înfăţişarea lui atractivă avea ceva sordid. Vorbea şi scria perfect în franceză, engleză, germană, rusă şi cehă. În cafenelele din Praga şi Viena, stătuse de vorbă cu Milena Jesenska despre literatură. Întotdeauna închidea un ochi când îşi aprindea o ţigară şi atât de încet îi intrase în obişnuinţă acest gest. Că şi-l închidea şi atunci când se gândea foarte profund la ceva, chiar dacă nu fuma. În timpul războiului civil spaniol a condus Agenţia Oficială de

Ştiri a guvernului republican, care i-a încredinţat administrarea fondurilor secrete menite să influenţeze anumite publicaţii şi pe unii politicieni francezi. Willi Münzenberg îl salvase de la mizerie şi disperare în Berlin, unde, la începutul anilor douăzeci, dădea târcoale adăposturilor pentru cerşetori şi beţivi şi podurilor sinucigaşilor. În 1938, când Münzenberg a fost exclus din Partidul Comunist German, acuzat că lucrase în secret pentru Gestapo, Otto Katz a fost printre primii care s-au lepădat în mod public de el, numindu-l trădător.

— *Canalia asta de Otto Katz i-a dat sărutul lui luda. Otto Katz a pus la cale moartea lui. Chiar dacă n-a fost el cel care i-a strâns funia în jurul gâtului până a murit strangulat.*

Vorbeşte o femeie, mulţi ani mai târziu, o bătrână de nouăzeci de ani, în faţa unui magnetofon, în penumbra unui apartament din München. Vârsta i-a şters expresia de trufie de pe faţă, dar nu şi ţinuta impunătoare şi nici strălucirea din ochi, aşa cum timpul n-a atenuat dispreţul ei faţă de trădătorul de demult, mort şi el, şi de asemenea expulzat şi condamnat, executat cu o funie de gât în 1952, într-o celulă din Praga. Nici călăii n-au avut parte de milă. Otto Katz. Spune bătrâna, şi pronunţă acel nume ca şi cum l-ar scuipa printre bătrânele sale buze ridate, pe care se vede o pată intensă şi fără formă de ruj.

Continui să caut în cărţi urma acestei femei, îi caut chipul în fotografii, caut în labirintul internetului deoarece vreau să găsesc cartea pe care a scris-o în anii patruzeci, ca să revendice memoria soţului ei, să denunţe şi să-i facă de ruşine pe cei care, după părerea ei, au pus la cale moartea lui. Văd scene, imagini pe care nu le invoc şi nu sunt amintiri, înzestrate cu exactităţi somnambulice în care simt că intervine imaginaţia mea, perdelele date la o parte în apartamentul din München în octombrie 1989, banda înfăşurându-se cu un fâşâit uşor înăuntrul micului

magnetofon ce se află în faţa ei, unde i se va păstra vocea, pe care eu n-am auzit-o niciodată, mi-a ajuns doar prin intermediul cuvintelor tăcute ale unei cărţi descoperite din întâmplare, pe care-am citit-o fără pauză, într-o noapte de insomnie.

De-a lungul a doi sau trei ani, am trăit cu tentaţia şi posibilitatea de a scrie un roman, mi-am imaginat situaţii şi locuri, ca nişte fotografii răzleţe sau ca acele fotograme din filmele de altădată, expuse pe afişe mari la intrarea cinematografelor. Fiecare dintre ele sugera ceva cu impact viu, dar nu ştiam subiectul şi fotogramele nu erau niciodată consecutive şi asta făcea ca imaginile fragmentate să fie mai puternice, fără greutatea şi convenţiile vulgare ale unei trame, reduse la scânteieri, la revelaţii prezente, fără un înainte şi un după. Când nu aveam bani ca să intru la cinema, îmi pierdeam vremea privind una după alta acele fotograme izolate din film şi nu aveam nevoie să-mi imaginez sau să inventez o istorie care să facă legătura între ele şi să le îmbine una cu alta. Fiecare căpăta o bogăţie misterioasă, se suprapunea fără nicio ordine altei imagini, se luminau între ele într-o conexiune pluralã şi instantanee.

pe care o puteam face şi desface după bunul meu plac, şi nicio imagine nu le anula pe celelalte, nu prevala în mod cert asupra lor şi nici nu-şi pierdea nimic din individualitatea ei ireductibilă în favoarea ansamblului.

Scârţâitul parchetului din casa noastră nouă sau un vis râu cu boli sau nenorociri mă trezea dintr-odată şi eram Willi Münzenberg trezindu-se în miez de noapte în casa lui din Paris sau în camera îngheţată a hotelului din Moscova cu teama că au şi venit călăii săi, întrebându-se cât timp mai avea până când o împuşcătură sau o lovitură de pumnal va pune capăt acestei mari prefăcătorii, a mirajului şi a delirului existenţei sale publice şi a îndelungatei duioşii a vieţii sale conjugale cu Babette, ce dormea alături

de el şi îl îmbrăţişa în vis aşa cum şi tu mă îmbrăţişezi cu hotărârea fermă a unei somnambule.

Trenul se opreşte într-o gară mică din Sierra de Madrid; burniţa şi costişele cu copaci în ceaţă, mirosul pătrunzător al vegetaţiei ude – iarba osului, pini, conifere –, acoperişurile ascuţite de ardezie dau senzaţia că am ajuns mult mai departe, într-un loc ascuns din munţi, unde poate că există sanatorii sau pensiuni pentru bolnavi care au nevoie de odihnă şi de aer curat şi rece. Trenul e rapid şi modern, dar clădirea gării este din piatră netencuită, cu pervazurile ferestrelor din cărămidă roşie, iar numele satului e scris pe plăcuţe de faianţă galbenă. Pe peron nu e nimeni, nimeni n-a mai coborât din tren. Un miros de pădure, de lemn şi de pământ ud îţi umple de îndată plămânii, iar aerul nemişcat şi ploaia măruntă îţi ating faţa cu o senzaţie instantanee de calm. Trenul se îndepărtează şi pornesc pe un drum de pământ, cu geanta de voiaj în mână, spre o zonă cu ferme unde încep să se aprindă câteva lumini. În 1937, temându-se pentru viaţa sa, atât de agitat şi extenuat că uneori simţea o durere foarte ascuţită în piept, apropierea unui atac de inimă, Willi Münzenberg se refugie timp de câteva luni într-un sanatoriu dintr-un loc numit *La vallée des Loups*, Valea lupilor. Numele medicului care-l conducea părea şi el un indiciu sau o promisiune: doctorul Le Sapoureux. Dar Münzenberg este la fel de inapt pentru odihna fizică cât şi pentru repausul mintal şi de cum soseşte la clinică îşi petrece nopţile treaz, scriind o carte. Când am coborât singur pe peron în mica gară din Sierra, eu am fost Willi Münzenberg căutând în noapte drumul spre sanatoriu.

Am sosit într-o seară de iarnă la un hotel din nord, în Vitoria. Ne-au dat o cameră la ultimul etaj şi, când am deschis fereastra, am văzut jos un parc acoperit de zăpadă, cu pavilioane şi statui, cu un chioşc de muzică şi, în fund, deasupra acoperişurilor albe, un cer cenuşiu în care se

estompa o câmpie; Münzenberg şi Babette au reuşit să iasă din Rusia şi după o noapte întreagă petrecută într-un tren au tras la un hotel din apropierea gării unui oraş baltic, epuizaţi de lipsa de somn şi de frica ce-i cuprinsese când se apropiaseră de graniţă, temându-se că în ultima clipă gărzile sovietice care le verificau paşapoartele le vor ordona să coboare din tren.

Mă plimb prin Madrid sau Paris şi trecerea unui metrou face să se cutremure pavajul sub paşii mei; Münzenberg simte că lumea se cutremură sub picioarele sale anunţând un cataclism şi că nimeni în afară de el nu pare să-şi dea seama de apropierea şi magnitudinea dezastrului, nimeni de pe terasele cafenelelor, nici de pe bulevardele ce strălucesc în noapte, în timp ce asfaltul începe să vibreze sub călcătura cizmelor şi greutatea şenilelor tancurilor, sub bombele ce cad peste Madrid, Barcelona, Guernica, fără ca nimeni din Europa să vrea să le audă, în vreme ce Hitler îşi pregăteşte armatele şi-şi consultă hărţile, iar Stalin născoceşte marele teatru public al proceselor de la Moscova şi iadul secret al interogatoriilor şi al execuţiilor.

Văd un spectacol cu *Flautul fermecat* şi, fără niciun motiv, în mijlocul exaltării şi bucuriei muzicii, bărbatul aşezat lângă o femeie blondă este Münzenberg, iar fuga eroului rătăcit prin codru şi urmărit de balauri şi conspiratori fără chip este şi fuga lui; poate a intrat clandestin în Germania şi, cu toate că nu-i place opera, vine la acest spectacol cu *Flautul fermecat* într-un teatru din Berlin înţesat de uniforme negre şi cenuşii, pentru a lua contact cu cineva. Dar scena aceasta nu este verosimilă: poate că Münzenberg ar fi putut intra în Germania incognito, dar la Opera din Berlin Babette Gross ar fi fost recunoscută imediat, burgheza roşie, scandaloasa şi aroganta dezertoare din casta ei socială, din marea patrie ariană.

Dar oboseşti sau nu mai ai chef să inventezi, să te cobori

la o falsificare întreţesută inevitabil cu literatura. Faptele reale creează trame neaşteptate pe care ficţiunea nu îndrăzneşte să le imagineze: Babette Gross avea o soră, numită Margarete, la fel de romantic intoxicată ca şi ea de radicalismul politic al primelor timpuri halucinante şi convulsionate ale Republicii de la Weimar. Margarete, la fel ca sora ei, se căsătorise cu un revoluţionar profesionist, Heinz Neumann, conducător al Partidului Comunist German. În primele zile ale lui februarie 1933, când Hitler abia fusese numit cancelar al Reich-ului, Willi Münzenberg şi Babette fug din Germania în marele Lincoln negru şi se refugiază la Paris; Neumann şi Margarete pleacă în Rusia. El cade în dizgraţie, este arestat şi executat cu o împuşcătură în ceafă; nevasta lui e trimisă într-un lagăr în nordul îngheţat al Siberiei.

În primăvara anului 1939, când se semnează pactul germano-sovietic, una dintre clauze garantează predarea către Germania a cetăţenilor nemţi ce fugiseră de nazişti şi ceruseră azil politic în Uniunea Sovietică. Nicio frontieră nu este un adăpost şi toate sunt capcane care prind ca într-un cleşte picioarele condamnaţilor. Margarete este trimisă din Siberia până la frontiera Poloniei recent împărţită, într-un tren, şi gărzile sovietice o predau gărzilor SS, şi după trei ani într-un lagăr sovietic mai stă alţi cinci ani într-un lagăr de exterminare german.

Acolo, la Ravensbrück, unde deţinutele comuniste o tratează ca pe o trădătoare, cunoaşte o cehoaică, Milena Jesenska, care cu douăzeci de ani în urmă fusese marea dragoste a lui Franz Kafka şi frecventase aceleaşi cercuri boeme şi radicale din Praga în care se mişca Otto Katz înainte de a emigra la Berlin şi de a se întâlni acolo cu Willi. Münzenberg. În lagărul din Ravensbrück, Margarete, care nu auzise niciodată vorbindu-se de Kafka, ascultă din gura Milenei istoria unui comis-voiajor ce se trezeşte într-o dimineaţă transformat într-o enormă insectă, şi pe aceea a

bărbatului care fără să ştie ce delict a comis este supus unui proces fantasmagoric în care este vinovat *a priori* şi apoi este executat ca un câine pe un teren viran în miez de noapte. Milena, foarte bolnavă, învinsă de foame, moare în mai 1944, când mai e puţin până să sosească în lagăr ştirile despre debarcarea aliaţilor în Normandia şi se ştie că ruşii înaintează în Est. Dar apropierea Armatei Roşii nu înseamnă speranţa libertăţii pentru Margarete, ci ameninţarea altei captivităţi, repetarea unui coşmar. Scapă din lagărul german în debandada ultimelor zile, fuge prin Europa de două armate, cea a nemţilor ce se retrag şi cea a sovieticilor ce avansează, de două posibile infernuri cărora le-a supravieţuit cu o înverşunare neverosimilă timp de opt ani.

În 1989, la nouăzeci de ani, sora ei, Babette, îi povesteşte aceste lucruri unui ziarist american, Stephen Koch, ce scrie cartea despre Willi Münzenberg pe care eu aveam s-o descopăr din întâmplare şapte ani mai târziu. Babette trăieşte la München, singură şi lucidă, se ţine foarte bine. Cu strălucirea intactă a tinereţii în adâncul ochilor. Are o fixitate fanatică în modul de a-l privi uneori pe bărbatul mult mai tânăr decât ea, diabolica hotărâre de a trăi şi de a domina, ce îi menţine pe unii bătrâni neclintiţi. Puţin după aceea, se mută la Berlin şi apartamentul unde locuieşte nu e foarte departe de Zid; în unele nopţi auzise probabil zgomotul mulţimii ce manifesta de cealaltă parte, ajunseseră până în dormitorul ei explozia focurilor de artificii şi cântecele de bucurie, în noaptea de *9* noiembrie, când în Europa se scufundă lumea în care ea, soţul ei, sora şi cumnatul ei crezuseră cu şaizeci de ani în urmă, lumea la a cărei edificare contribuiseră.

Femeia vorbeşte încet şi clar, într-o engleză învechită şi perfectă, cea a clasei înalte britanice din anii douăzeci, şi vocea ei, ca şi ochii, e mult mai tânără decât ea. Totul s-a petrecut atât de demult, că parcă n-ar fi existat niciodată.

Tot ce ştie şi îşi aminteşte nu va mai exista peste câteva luni, când Babette, foarte bolnavă, va muri. Se va pierde atunci, va dispărea odată cu ea, chipul lui Willi Münzenberg, mirosul corpului său ori al ţigărilor de foi pe care le fuma, mărturia entuziasmului său, a felului în care a fost minat mai întâi de suspiciune şi apoi de panică, de bănuiala că începuse să fie urmărit, că nu va fi iertat. Şi. De asemenea, luciditatea, descoperirea că el însuşi, formidabil născocitor de minciuni, fusese înşelat la rândul său, sau că nu voise să vadă ceea ce avea în faţa ochilor, ceea ce a încercat să povestească în grabă şi agitat într-o carte când era prea târziu, când intelectualii pe care-i vrăjise, îi folosise şi îi dispreţuise atâta vreme i-au întors spatele, când numele lui era deja defăimat, şters cu grijă din mărturiile vremii sale.

Soseau mesageri ca să-i transmită ordinul că trebuie să se ducă la Moscova. Inventa tergiversări şi pretexte ca să-şi amâne călătoria, pentru că era de neconceput să refuze pe faţă să se supună. Alte persoane pe care le cunoştea plecaseră la Moscova şi nu se mai întorseseră niciodată, se estompau chipurile, ba chiar şi numele lor, sau erau denunţate în mod public, în presa Partidului, ca vinovate de trădări monstruoase. El, Willi Münzenberg, ştia foarte bine cum se organizează o campanie de spontană indignare internaţională, cât de maleabilă putea să devină realitatea dacă se foloseau cu inteligenţă tehnicile publicitare de persuasiune, repetarea masivă şi sâcâitoare a unui lucru.

Nu se putea duce la Moscova tocmai acum, spunea, în prima vară a războiului din Spania, când trebuia din nou să-şi desfăşoare toate talentele de organizator şi propagandist pentru apărarea ultimei dintre marile sale cauze, cea mai dragă sufletului său după căderea Germaniei, solidaritatea internaţională cu Republica Spaniolă, cu guvernul Frontului Popular.

Dar mesajele, ordinele secrete continuau să sosească, tot mai seci şi mai urgente, cu ameninţări tot mai puţin voalate, şi totodată soseau ştiri despre arestări şi. Interogatorii. În noiembrie 1936, Münzenberg şi Babette Gross plecară la Moscova. El mai era încă un înalt conducător al Cominternului şi al Partidului Comunist German, dar la gară nu-i aştepta nimeni. O pereche de străini cu haine luxoase de iarnă în cenuşiul şi sărăcia sovietică a peroanelor, bărbatul cu pălăria lui de fetru şi paltonul lung pe comandă, femeia cu tocuri înalte, cu ciorapi de mătase, cu obrajii pudraţi şi cu pletele blonde ieşindu-i de sub gulerul hainei de blană, şi, stivuit alături de ei, bagajul de călători în trenuri de lux şi în cele mai bune cabine ale transatlanticelor, geamantane de piele cu închizători aurite şi cu etichete ale hotelurilor internaţionale, cufere, truse, cutii de pălării; imaginea unui anunţ sau a unei fotograme dintr-un film pe hârtia satinată a unei reviste ilustrate din anii treizeci, una dintre acele reviste pe care le inventa şi le publica Willi Münzenberg.

Nu-i aşteaptă nimeni nici la hotelul care le-a fost rezervat şi în cameră nu e niciun mesaj pentru ei. De la fereastră, la un etaj foarte de sus al enormului hotel, recent construit şi deja sumbru, cu femei în uniformă şi înarmate făcând de gardă la capătul culoarelor, într-o tăcere neîntreruptă nici de glasuri nici de sonerii de telefon, Willi Münzenberg şi Babette văd în depărtare, foarte sus deasupra acoperişurilor întunecoase, o stea roşie strălucind în vârful unui zgârie-nori. Aceasta este lumea căreia i-au dedicat vieţile lor, unica patrie căreia unui internaţionalist îi era permis să-i jure credinţă. În cameră e frig şi nu îşi scot paltoanele. Pe o noptieră e un telefon negru, dar e decuplat sau stricat, şi totuşi îl privesc cu speranţa sau cu teama că va începe să sune. Potrivit obiceiului, când au intrat în URSS li s-au luat paşapoartele şi nu au bilete, nici dată de întoarcere.

Unicul ordin primit de Willi Münzenberg este că trebuie să aştepte. Va fi primit şi ascultat când va sosi momentul. Incapacitatea lui de a sta fără să întreprindă nimic îi face aşteptarea mai de nesuportat decât teama. Bărbatul şi femeia obişnuiţi cu o viaţă confortabilă, cu scânteietoarea viaţă socială a Berlinului şi Parisului, rămân singuri şi izolaţi într-un hotel din Moscova, în monotonia sumbră a aşteptării şi a fricii, de-abia aventurându-se să iasă pe străzile unde iarna e tot mai aspră, atât de lugubre noaptea, când îşi amintesc de luminile capitalelor din Europa unde au trăit întotdeauna. Dacă se duc să se plimbe, cineva îi urmăreşte. Când coboară în hol sau la restaurantul hotelului, cineva raportează ce fac, şi, dacă vorbesc un pic mai tare, chelnerul care le serveşte ceştile de ceai va repeta fiecare vorbă rostită de ei. Vor fi ascultaţi dacă vorbesc la telefon şi, dacă trimit o vedere la Paris, cineva o va analiza la lumina puternică a unei lămpi căutând mesaje secrete şi o va păstra ca s-o folosească la momentul oportun ca probă materială a unei fapte, spionaj sau trădare.

După câteva zile identice, se aud bătăi în uşă. Feţele încordate şi palide ale lui Münzenberg şi Babette se întâlnesc după o clipă de şovăială cu feţele atât de familiare şi totuşi acum atât de străine ale lui Hainz şi Margarete Neumann, singurii care s-au hotărât sau au avut curajul să-i viziteze. Poate că îndrăznesc s-o facă pentru că ştiu deja că sunt condamnaţi, pentru că şi ei trăiesc izolaţi într-o singurătate de bolnavi contagioşi. De un infectat se apropie fără rezerve doar cel ce are aceeaşi infecţie. Cei patru împreună, cele două surori blonde şi cei doi bărbaţi de origine muncitorească, cele patru vieţi căzute în cursă. Vorbesc în şoaptă, foarte aproape unii de alţii, toţi patru cu paltoanele pe ei, în camera îngheţată a hotelului din Moscova, murmurând de teama microfoanelor, având atâtea lucruri să-şi spună după atâţia

ani de despărţire, atât de puţin timp ca să-şi spună totul, ca să schimbe avertismente, căci în orice moment bărbaţi cu haine de piele negre foarte asemănătoare cu cele ale Gestapoului pot să bată la uşa camerei sau s-o dărâme cu lovituri de picior.

Se despart şi ştiu că nu se vor mai vedea niciodată toţi patru împreună, şi după câteva luni Heinz Neumann este arestat şi dispare în localul şi în beciul închisorii de la Lublianka, în faţa căreia se află o statuie enormă a lui Felix Dzerjinski, aristocratul polonez care a creat poliţia secretă a lui Lenin, şi pe care Münzenberg l-a cunoscut foarte bine în primii ani ai Revoluţiei.

Dar trecutul nu mai contează, poate chiar să devină un atribut al vinovăţiei. Arthur Koestler spune că miniştri şi duci se înclinau în faţa autorităţii energice şi grosolane a lui Willi Münzenberg, dar la Moscova nu-l primeşte nimeni, nu-i răspunde nimeni la telefon. A fost totul şi nu este nimeni: trecutul este la fel de departe, la fel de ireal ca distanţă, ca luminile nopţilor din Paris şi Berlin de care-şi aminteşte în monotonia întunecată a nopţilor din Moscova, unde nu sunt alte lumini decât farurile maşinilor negre ale poliţiei secrete.

El, Münzenberg, a organizat formidabila campanie internaţională ce a făcut din Dimitrov un erou, nu al comunismului, ci al marii rezistenţe populare şi democratice împotriva nazismului. Mulţumită lui, judecătorii germani au fost nevoiţi să-l elibereze pe Dimitrov, care acum, la Moscova, este şeful suprem al Cominternului. Dar Dimitrov nu răspunde la mesajele lui Münzenberg, nu este niciodată în biroul său când el încearcă să-l vadă şi nu se ştie când se va întoarce la Moscova.

Clubul Inocenţilor, al naivilor, al idioţilor binevoitori, al păcăliţilor şi al sacrificaţilor fără recompensă: eu am fost unul dintre ei, gândeşte Münzenberg în insomniile sale din

camera de hotel, eu i-am ajutat pe Hitler şi pe Stalin să distrugă Europa cu aceeaşi bestialitate, am contribuit la inventarea legendei despre înfruntarea de moarte dintre ei, n-am fost decât un pion şi mi-am imaginat în beţia vanităţii mele că dirijam jocul din umbră.

Poate că nu-i pasă prea mult de viaţa lui, şi cu atât mai puţin de toţi banii, de toată puterea şi luxul pe care le-a avut şi le-a pierdut; îi pasă doar că Babette ar putea suferi, că ar putea s-o târască după el şi să piară ca urmare a greşelilor comise de el, a tuturor minciunilor la răspândirea cărora contribuise manipulând şi profanând cele mai generoase impulsuri, vanităţile cele mai groteşti, candoarea nestinsă a inocenţilor.

Ca s-o salveze pe Babette, nu se dă bătut, îi asediază pe conducătorii Cominternului care înainte îi erau prieteni sau subordonaţi şi care acum se fac că nu-l cunosc, face uz de vechi scrisori de acreditare care acum nu-i mai servesc la nimic, campania mondială pentru ajutorarea muncitorilor sovietici în anii foametei organizată de el, bolşevismul lui de la început, din primele timpuri mitologice ale Revoluţiei, încrederea cu care îl onora Lenin. *Dumneata tot de stânga ai să mori.* În mausoleul sinistru şi îngheţat ca un frigider din Piaţa Roşie, cu o lumină palidă de cavou, a privit de aproape mumia protectorului său de demult, chipul său de nerecunoscut, făcut parcă din ceară, pleoapele ochilor săi asiatici închise. Am venit în împărăţia morţilor şi aceştia nu ne lasă să plecăm.

În sfârşit, reuşeşte să aranjeze o întâlnire cu un birocrat influent, protejatul lui Stalin: în biroul lui Togliatti. Münzenberg strigă, se revendică pe el însuşi, bate cu pumnul în masă, organizează spectacolul impresionant al furiei sale de magnat, ca şi când încă ar fi avut ziare cu tiraje de milioane de exemplare şi automobile de lux, de parcă ar fi fost cu adevărat ale lui vreodată. Trebuie să se

întoarcă cât mai curând la Paris, spune, ca să organizeze cea mai mare campanie de propagandă, cum n-a mai existat vreodată, să recruteze voluntari, să obţină fonduri, medicamente, alimente, să procure arme, solidaritatea intelectualilor din întreaga lume cu Republica Spaniolă.

Togliatti, care este îndesat şi blând, întortocheat, laş. Un erou al rezistenţei comuniste şi democratice împotriva lui Mussolini, aproape complet inventat de maşinăria publicităţii politice a lui Münzenberg, este de acord sau se preface că este de acord cu cererea lui de întoarcere; stabileşte o zi de plecare şi îl asigură pe Münzenberg că vor găsi paşapoartele, al lui şi al lui Babette, la comisariatul de miliţie din gară. Poate că Münzenberg îl întreabă dacă ştie ceva de Heinz Neumann, şi dacă e posibil să facă ceva pentru Heinz şi Greta Neumann; Togliatti zâmbeşte, îndatoritor dar rezervat în acelaşi timp, etalând cu circumspectă ticăloşie superioritatea sa de acum faţă de fostul mare conducător al Internaţionalei. Spune că nu se poate face nimic sau că nu se va întâmpla nimic, că în curând totul se va aranja, sugerează că nu este indicat ca Münzenberg să pună întrebări, tocmai acum, când este pe punctul de a pleca.

Din nou femeia şi bărbatul cu paltoane şi pălării scumpe, pe peronul gării, cu pantofii lustruiţi, cu o stivă mare de bagaje lângă ei, bizari şi fără îndoială aroganţi, revere late şi gulere de blană, priviţi pieziş, supravegheaţi, plini de teamă, nerăbdători, îndoindu-se că vor fi lăsaţi să plece cu adevărat.

Se apropie ora plecării trenului, dar paşapoartele nu se află la miliţie, aşa cum a promis Togliatti. În jurul lor se întinde plasa unei capcane şi nu ştiu cât de aproape sunt de a cădea în ea cu fiecare pas pe care-l fac, sau dacă fiecare minut sau zi de întârziere nu este sorocul prevăzut pentru a pune capăt condamnării lor. Dar nu se vor întoarce la hotel, acum când trenul şi-a anunţat plecarea,

nu vor ceda şi nu se vor încuia continuând să aştepte. Münzenberg îşi ia nevasta de braţ cu putere, înaltă şi delicată alături de el, şi o conduce spre scară, dă dispoziţii să i se urce bagajul în compartimentul sau. Dacă e să fie arestaţi, s-o fac chiar acum. Dar nimeni nu se apropie, nimeni nu le taie calea pe culoarul trenului ce se pune lent în mişcare la ora prevăzută.

În fiecare staţie, la fiecare oprire, privesc pe peron căutând soldaţii sau bărbaţii în civil ce vor urca să-i aresteze, care le vor cere paşapoartele şi-i vor da jos din tren cu strigăte şi gesturi violente, sau în linişte, înconjurându-i. Conducându-i cu blândeţe, ca să nu stârnească o alarmă inutilă printre pasageri.

A fost cea mai lungă călătorie cu trenul din viaţa noastră, îi povesteşte Babette Gross ziaristului american, cincizeci şi trei de ani mai târziu. În lumina murdară a primilor zori, sosiră în staţia de frontieră. Credeam că ne vor aştepta acolo, ca să-şi prelungească la maximum hăituiala. Cu pas hotărât, în vreme ce călătorii stăteau la coadă pe peronul nins pentru controlul paşapoartelor, Willi Münzenberg se îndreptă spre postul de miliţie cu cordonul paltonului bine strâns, gulerul ridicat ca să se apere de frig şi borul pălăriei lăsat într-o parte peste faţa lui de neamţ rustic şi rotofei.

Cele două paşapoarte îl aşteptau într-un plic închis.

Sunt foarte dotat ca să intuiesc acest soi de nelinişte, ca să-mi sară somnul, imaginându-mi că tu şi eu călătorim în acest tren. Mă îngrozesc hârtiile, paşapoartele şi certificatele ce se pot pierde, uşile pe care nu reuşesc să le deschid, graniţele, expresia impenetrabilă sau ameninţătoare a unui poliţist sau a cuiva ce poartă uniformă sau îmi arată că este o autoritate. Mă înfricoşează fragilitatea lucrurilor, a ordinii şi a tihnei vieţilor noastre în permanentă suspensie, atârnând de un fir ce se poate rupe, realitatea cotidiană atât de sigură şi

cunoscută ce poate deveni dintr-odată un dezastruos cataclism.

În anii pe care-i mai are de trăit, Willi Münzenberg fuge şi nu se dă învins, dobândeşte conştiinţa dimensiunii şi a apropierii tot mai sigure a ororii, cu ochii lui de culoare deschisă dilataţi de luciditate şi spaimă, şi inteligenţa sa încă alimentată de o neîncetată voinţă. În 1938, este expulzat din Partidul Comunist German, acuzat că este spion şi provocator în slujba Gestapoului, şi nimeni nu-i ia apărarea. Mai are încă energia de a înfiinţa alt ziar, de a denunţa în paginile sale dubla ameninţare a comunismului şi a fascismului, şi de a face un apel urgent la rezistenţa populari împotriva lor, la trezirea imediată din letargia idiotizată şi laşă a democraţiilor care au abandonat Republica Spaniolă şi au tolerat reînarmarea agresivă şi brutala fanfaronadă a lui Hitler, care i-au dat Cehoslovacia, crezând că vor reuşi. Să-l sature sau cel puţin să-l potolească pentru un timp. În ziarul său, Willi Münzenberg prezice că Hitler şi Stalin vor semna un pact pentru a-şi împărţi stăpânirea Europei şi că nu după mult timp Hitler se va ridica împotriva aliatului său şi va invada Uniunea Sovietică, dar nimeni nu citeşte acest ziar, nimeni nu dă crezare acelor delirări ale unui om ce pare că a înnebunit, hotărât să confirme prin extravaganţa comportamentului şi a vorbelor sale cele mai grave bănuieli care începeau să circule împotriva lui, să se discrediteze şi să se ruineze cu aceeaşi energie neînfrânată cu care în alte vremuri ridicase un imperiu economic şi un labirint de organizaţii internaţionale.

La fel de ciudat cum pare că a existat vreodată acest om este faptul că aproape nu rămân urme ¿de prezenţei sale pe lume. Cine ştie dacă mai trăieşte cineva care l-a cunoscut şi îşi aduce aminte de el. Babette Gross, care a trăit atâţia ani după el, este şi ea o umbră. Pe o bandă înregistrată de Stephen Koch răsună încă vocea ei ce

vorbea engleza cu un accent demodat şi delicios, iar în amintirea acelui bărbat rămâne strălucirea mândră a ochilor ei în adâncul găvanelor ce sugerau deja forma unei tigve.

Dar există o parte finală a istoriei pe care această femeie n-o ştia şi pe care n-o poate povesti nimeni dacă nu cumva mai trăieşte încă bărbatul care a legat o funie în jurul gâtului vânjos al lui Willi Münzenberg şi l-a spânzurat apoi de creanga unui copac, în mijlocul desişului unei păduri din Franţa, în primăvara anului 1940. Nu există martori, niciodată nu s-a ştiut cine erau cei doi bărbaţi care se aflau cu Willi Münzenberg ultima dată când l-a văzut cineva, la o masă la intrarea într-o cârciumioară dintr-un sat francez, într-o seară călduţă de iunie, bând ceva şi stând de vorbă, într-o atitudine foarte naturală, ca şi cum n-ar fi existat războiul, ca şi cum n-ar fi avansat ca un torent, pe şoselele ce duc la Paris, tancurile germane.

Cei trei bărbaţi au plecat de la cârciumă şi nimeni nu-şi aminteşte să-i fi văzut, trei necunoscuţi fără nume în marea revărsare a războiului şi în ruşinea capitulării. Câteva luni mai târziu, în noiembrie, un vânător care se adânceşte în pădure în zorii zilei îşi urmează câinele ce adulmecă excitat cu botul foarte aproape de pământ şi găseşte un cadavru pe jumătate acoperit de frunzele toamnei, chircit într-o poziţie foarte ciudată, cu genunchii strânşi la piept şi craniul pe jumătate secţionat de o funie ce se adâncise în el în timpul procesului de descompunere. Cu ochii deschişi în întunericul insomniei, îmi imaginez o lumină blândă. Între albăstriu şi cenuşiu, estompată de ceaţă, foşnetul frunzelor ce ating cizmele ude ale vânătorului, gâfâitul şi schelălăielile, nerăbdarea dureroasă, respiraţia sufocată a câinelui când îşi afundă botul în pământul moale şi afânat. Mă întreb ce urme au permis să i se atribuie acestui cadavru desfigurat şi anonim identitatea lui Willi Münzenberg, şi dacă stiloul pe

care-l văzusem în fotografia din cartea lui Koestler mai era încă în buzunarul de sus al hainei sale.

Olympia

Cu câteva zile înainte de a pleca, trăiam deja bulversat, datorită fascinaţiei călătoriei, atras de fluxul ei magnetic spre data şi ora plecării, care se apropiau cu atâta încetineală. Încă nu pornisem la drum şi plecam deja, atât de imperceptibil, încât nimeni n-ar fi putut să-şi dea seama de absenţa mea din locuri şi din lucruri, locurile unde trăiam şi unde lucram şi lucrurile ce erau prelungiri ale propriei mele persoane şi semne şi urme ale existenţei mele, ale vieţii mele statice de atunci, limitată la un singur oraş şi în cadrul lui la câteva străzi, oraşul unde sfârşisem prin a mă instala mai curând din întâmplare şi străzile pe care le străbăteam la ore fixe între casă şi serviciu, sau între casă şi barurile unde îmi luam micul dejun în fiecare dimineaţă cu prietenul meu Juan, în jumătatea de oră exactă de libertate pe care mi-o acorda regulamentul de muncă şi pe care o administrau ceasurile unde introduceam la plecare fişele noastre personale de parcă ar fi fost un sesam deschide-te.

Niciodată n-am trăit atât de obsedat de călătorii imposibile ca atunci, atât de înstrăinat de mine însumi, de tot ce era tangibil, real, sau de ce se afla în apropiere. Nu pentru că o bună parte din mine ar fi rămas întotdeauna ascunsă privirii tuturora; eu eram ceea ce se afla ascuns, eu existam în secretul meu şi în triviala mea clandestinitate, iar restul, partea exterioară, carcasa, ceea ce vedeau ceilalţi, nu mă interesa deloc, n-avea nimic de-a face cu mine. Un funcţionar municipal de categorie foarte mică, subaltern, deşi aveam postul meu fix, căsătorit, cu un copil mic. Cu vanitate literară voiam să mă refugiez în starea mea de necunoscut, ascuns, dar adevărul este că exista în mine şi o tendinţă spre conformism, cel puţin la fel de accentuată ca instinctul meu de răzvrătire, cu

diferenţa că acest conformism era practic şi real, în timp ce răzvrătirea ajungea doar să se arate uneori de faţă cu ceilalţi sub forma unei confuze atitudini de dezgust, cu excepţia conversaţiilor mele din fiecare dimineaţă cu Juan, care ducea pe atunci o viaţă foarte asemănătoare cu a mea şi lucra într-un birou ceva mai departe.

Mă duceam la serviciu, şi deşi nu aveam nicio legătură cu colegii mei îmi făcea plăcere să fiu considerat unul dintre ei. Câştigasem postul prin concurs, mă căsătorisem la biserică, şi exact la nouă luni după nuntă se născuse fiul meu. Uneori, mă invada brusc remuşcarea că nu ştiusem sau nu avusesem curajul să trăiesc altfel, o dureroasă nostalgie după alte oraşe şi alte femei, oraşe unde nu fusesem niciodată, femei pe care mi le aminteam ori mi le inventam, de care mă îndrăgostisem în zadar sau pe care îmi imaginam că le pierdusem pentru că îmi lipsise curajul. Mai ales de o femeie, de care încă îmi mai aminteam deşi n-o mai văzusem de cinci ani şi care locuia acum la Madrid, căsătorită şi ea, cu unul sau doi copii, nu eram sigur, pentru că primeam veşti indirecte despre ea doar din când în când şi încă mă înfioram când cineva îi rostea numele.

Existau două lumi, una vizibilă şi reală, şi alta invizibilă şi a mea, iar eu mă adaptam cuminte la normele celei dintâi ca să fiu lăsat să mă refugiez fără prea mult deranj în cea de-a doua. Din când în când, după atâţia ani, visez acele vremuri de la birou, şi senzaţia care mă încearcă nu este de apăsare, ci de linişte şi melancolie. Visez că revin la serviciu după o absenţă foarte îndelungată, şi că o fac fără stres, fără să fi rămas în acea parte a subconştientului ce alimentează visele nicio urmă din amărăciunile şi lipsurile de atunci.

Acum, la capătul atâtor ani, îmi dau seama că aparenţa mea docilă nu era doar o mască, identitatea falsă a unui spion, ci şi o parte importantă şi autentică din mine

însumi: aspectul timid şi supus care întotdeauna a făcut parte din caracterul meu, satisfacţia de a fi o prezenţă respectabilă pentru ceilalţi, fiu şi student şi apoi funcţionar şi soţ şi tată model. În visele mele în care mă întorc la biroul municipal de unde plecasem de atâta vreme, colegii mă primesc cu multă afecţiune şi nu se miră că m-am întors şi nici nu mă întreabă de ce am lipsit atât de mult. Timp de mulţi ani mi-a plăcut să-mi amintesc, fabulând, de răzvrătirile furtunoase ale adolescenţei mele, dar acum nu cred că mai face parte din caracterul meu decât dorinţa de conformitate ce m-a călăuzit cu atâta forţă până la sfârşitul copilăriei mele, şi care, fără îndoială, a avut din nou influenţă asupra vieţii mele de adult când am acceptat să mă căsătoresc şi nu am refuzat să îndeplinesc un anumit număr de obligaţii sau umiliri colaterale ce, în fond, provocau în mine o surdă ostilitate: nunta la biserică, simulacrul împărtăşaniei, banchetul familial, tot ceea ce era rânduit dintotdeauna şi eu îndeplineam punct cu punct fără să mă opun. Ştiam că greşesc, dar nu mă costa nimic să mă las dus de val, şi erau momente când mă înşelam pe mine însumi cu oarece succes, la fel cum o înşelam sau o escrocam pe femeia cu care mă căsătoream fără să fiu convins cu adevărat şi pe rudele celor două familii ce se felicitau că în sfârşit se terminase o logodnă atât de îndoielnică, schimbătoare şi lungă. Niciodată nu m-am gândit la iresponsabilitatea acestei tăceri, la amărăciunea şi la doza de minciună pe care le semănăm în afara propriului meu eu, în afara ambianţei secrete a fantasmagoriilor mele, în viaţa reală a fiinţei ce se afla alături de mine.

De copil îmi ascultam cu plăcere părinţii şi profesorii şi faptul că aveam note excelente şi eram considerat un elev exemplar mă umplea de mândrie. Eram invidia mamelor şi a prietenilor mei, şi dacă vreun profesor îşi arăta printr-un gest preferinţa pentru mine, pur şi simplu mă simţeam

copleşit de satisfacţie. Nu mă prefăceam, cum m-am prefăcut după aceea, nu mă străduiam să obţin note bune datorită unei vocaţii de a scăpa de viaţa limitată şi de munca la câmp ce-mi erau sortite din cauza originii mele. Studiam pentru că aşa trebuia să fac şi pentru că îndeplinirea acestei obligaţii îmi făcea plăcere la fel ca şi îndeplinirea preceptelor religioase. Până la cincisprezece ani, mă duceam în mod conştiincios la slujbele religioase şi mă spovedeam şi mă împărtăşeam fără să simt vreodată că respect un ritual străin mie, şi o vreme am cochetat chiar cu ideea de a mă face preot.

Deşi mă consideram foarte rebel, adevărul este că de-a lungul vieţii mele am avut foarte puţine izbucniri de autentică răzvrătire, de momente când am luat decizii fundamentale, şi de curaj, şi multe dintre ele au fost atât de stângace, atât de nechibzuite prin îndrăzneala lor. Că nu mi-au lăsat decât o amintire de umilinţă şi eşec. Am renunţat la tot o singură dată, la douăzeci şi doi de ani. La logodnica mea, la viaţa mea respectabilă, la preţuirea părinţilor mei şi a părinţilor ei, care mă acceptaseră ca pe un fiu exemplar. M-am îndrăgostit de acea femeie şi când a plecat la Madrid n-am putut să-i suport lipsa şi nici să revin la normalitatea unei legături cu logodnica mea. Am lăsat totul, logodnica şi examenele, şi la sfârşitul cursului, într-o noapte, m-am urcat în expres şi la prima oră a dimineţii m-am prezentat la supermarketul ce aparţinea familiei iubitei mele, pentru că nici măcar nu-i ştiam adresa din Madrid. După felul în care m-a privit mi-am dat seama. În ciuda tulburării mele, că tot ceea ce a fost între noi pentru ea se sfârşise sau pur şi simplu n-avusese prea mare importanţă, nici nu ajunsese să existe cu adevărat. M-am întors cu expresul în aceeaşi noapte, cu o neplăcută senzaţie de ridicol şi batjocură. M-am împăcat cu logodnica mea şi în clipa când m-a strâns în braţe plângând şi spunându-mi că tot timpul a fost sigură că o să

mă întorc la ea, mi-a trecut prin minte, într-un moment de sordidă luciditate, că făceam o greşeală, dar n-am reacţionat în niciun fel, m-am lăsat doar dus, făcând tot ce se aştepta de la mine sau tot ce mi se cerea să fac.

Multă vreme, pe când lucram la acel birou, în oraşul de provincie unde mă stabilisem, îmi aminteam de o frază a lui William Blake, pe care o citisem nu mai ştiu unde, şi pe care, fără îndoială, acum nu o citez exact: „Cine doreşte ceva şi nu face nimic provoacă o catastrofă.” Eu eram un cumul de dorinţe fără fapte, de închipuiri la fel de ireale ca acelea ce mă însoţeau în dulcea singurătate a copilăriei. Tot timpul vrând să plec, fără astâmpăr şi veşnic nemulţumit, şi dintr-odată mă trezisem instalat, paralizat, stabilit, la douăzeci şi şapte de ani, plătind rate la apartament, trăind într-o rutină sedimentată de măriri de salariu la fiecare trei ani, mergând de acasă la birou şi de la birou acasă, imaginându-mi călătorii, visând cu ochii deschişi aproape fără să văd realitatea, evadând în cărţi, înconjurat de figurile estompate ale familiei şi ale colegilor de serviciu, petrecând cu prietenul meu Juan în fiecare dimineaţă, de la nouă şi jumătate la zece, jumătatea de oră a micului dejun, calmul exterior şi răzvrătirea secretă, fidelitatea conjugală şi fantezii sexuale şi livreşti cu femei necunoscute pe care le întâlneam pe stradă, vânzătoare la magazinele de confecţii, manechinele din revistele în culori sau eroinele strălucitoare şi imposibil de atins din filmele alb-negru.

Asta visam în van prietenul meu şi cu mine, femei şi călătorii, locuri unde probabil nu vom ajunge niciodată şi femei ce nu se vor culca niciodată cu noi şi care nici măcar nu ne priveau sau nici nu ne observau când le întâlneam pe străzile din apropierea biroului meu, străduţele comerciale din centru, cafenelele unde intram ca să ne luăm micul dejun, în fiecare dimineaţă la aceeaşi oră, la nouă şi jumătate, zece fără douăzeci şi cinci, cu ziarul sub

braţ cumpărat în fiecare dimineaţă la acelaşi chioşc, cafeaua cu lapte şi jumătate de felie de pâine prăjită şi paharul cu apă gazoasă pe care chelnerul ni-l aducea fără să-l cerem, transformaţi în prezenţe şi obiceiuri ale rutinei matinale ale altor persoane, figuri ce se învârtesc în cerc la fel ca marionetele mecanice ce se perindă una după alta când bate ceasul în pieţele germane.

Treceam în fiecare dimineaţă pe lângă vitrina unei agenţii de voiaj unde era un mare afiş cu New York. Ne plăcea agenţia aia pentru afişele cu locuri îndepărtate şi pentru că acolo lucra o femeie foarte frumoasă, pe care niciodată n-am văzut-o pe stradă şi în niciun alt loc decât la biroul ei. Era blondă, slabă, cu un profil extraordinar, pe care noi îl vedeam în fiecare dimineaţă prin vitrină: vorbea la telefon sau scria la maşină, cu spatele drept, aproape întotdeauna cu un pulover pe gât ce-i ajungea până sub bărbie, un profil drept şi în acelaşi timp puţin înclinat în faţă, ca al statuii de lemn a lui Nefertiti, pe care am văzut-o mulţi ani mai târziu, când călătoream deja, în muzeul egiptean din Berlin. Avea faţa slabă, gura mare, ochii mari şi migdalaţi, nasul un pic exagerat, la fel ca anumite admirabile nasuri italiene. Vorbea la telefon gesticulând cu mâna zveltă în care ţinea un creion, aplecându-şi capul într-o parte ca să susţină receptorul, în timp ce răsfoia paginile unei agende sau ale vreunui registru, şi noi o priveam cu aviditatea noastră ascunsă, oprindu-ne doar un minut în faţa vitrinei, de teamă ca prezenţa noastră să nu-i atragă atenţia. O vedeam din două părţi, deoarece în faţa ei, în agenţie, era o oglindă mare pe perete. În fiecare dimineaţă ne plăcea să observăm vreo schimbare în frumuseţea ei, dacă avea părul lăsat pe spate sau dacă şi-l strânsese într-o coadă de cal care-i scotea în evidenţă puritatea profilului, sau într-un coc ce lăsa să se vadă linia splendidă a gâtului şi ceafa. Aparţinea, în spatele vitrinei de sticlă. În faţa oglinzii în care se multiplicau plantele ce

înfrumuseţau biroul său şi afişele cu oraşe străine şi peisaje cu plaje sau deşerturi, în acelaşi timp vieţii cotidiene a oraşului şi exotismului locurilor de care o lega munca sa, şi o parte din vraja ce o aveau pentru noi numele altor ţâri şi oraşe şi marea fotografie în culori a New Yorkului ce se afla în vitrină o aureola şi pe ea, care poate era la fel de sedentară ca noi, dar vorbind la telefon şi stabilind orare şi rezervări la hoteluri, notând totul în agenda sa, ni se părea dotată cu un dinamism exotic ce era reversul încetinelii noastre de funcţionari şi că fără să se mişte de la biroul ei din agenţie căpătase tonul auriu al plajelor de pe ţărmul Oceanului Indian şi dezinvoltura celor mai frumoase femei de pe Via Veneto, Portobello Road, de pe calle Corrientes, de pe Fifth Avenue. Ne închipuiam cum într-o dimineaţă am putea intra în agenţie şi i-am cere în modul cel mai natural un pliant, o informaţie despre hoteluri sau rezervări de zboruri. Dar nu intram niciodată, bineînţeles, şi niciodată n-am văzut-o pe ea intrând sau ieşind din agenţie şi n-am întâlnit-o pe străzile pe care le frecventam în fiecare zi. Rămânea înăuntrul agenţiei de voiaj, în spatele vitrinei şi în cristalul oglinzii, aşa cum rămânea Ingrid Bergman sau Marilyn Monroe sau Rita Hayworth în alb-negrul filmelor, la fel de neschimbată şi străină ca şi ele, şi noi o priveam câteva clipe în fiecare dimineaţă şi apoi ne continuam scurta noastră plimbare de o jumătate de oră, la chioşcul cu ziare, la cafeaua cu lapte şi jumătatea de felie de pâine prăjită la cafeneaua Suizo sau la Regina, poate o oprire la poştă, unde Juan punea o scrisoare, şi imediat înapoi la birou, înainte ca ceasul digital unde trebuia să introducem fişa noastră să arate cel mult zece şi cinci.

Găseam, de asemenea, un soi de delectare în această repetare zilnică, în familiaritatea constantă a colţurilor şi a pieţelor, în strălucirea soarelui pe Bibrrambla şi în umbra

străduţelor ce duceau spre ea şi în chipurile ce se repetau, prezenţe sincronizate, aceeaşi fată cu ochelari negri ce venea în fiecare dimineaţă la aceeaşi oră să deschidă grilajul unui magazin cu manechine şi oglinzi, funcţionarele şi vânzătoarele, femeia de la agenţia de voiaj Olimpia, căreia-i spuneam Olympia, cu y de la Olympia de Manet, vânzătorii de loterie, până şi cerşetorii şi vagabonzii se repetau, se încadrau într-o rutină profesională asemănătoare cu a mea, fiecare cu viaţa sa, cu romanul său secret şi trivial, figuranţi ai altui roman pe care eu îl trăiam sau pe care îl inventam pentru mine însumi, nu romanul faptelor mele, ci al lucrurilor ce nu mi se întâmplau, al voiajurilor pe care nu ajungeam să le fac şi al ambiţiilor pe care prietenul meu şi cu mine le amânam pentru un viitor în care niciunul dintre noi nu credea prea mult, dar care era o scuză acceptabilă pentru lipsa de curaj din prezent.

Prietenia era de asemenea o repetare şi un obicei: să te întâlneşti în fiecare dimineaţă în acelaşi loc, să mergi agale spre cafenea, cu mâinile în buzunar şi ziarul sub braţ, conversând fără nicio obligaţie de a spune ceva nou, nici de a face o confidenţă deosebită. Eram consumaţi, amândoi în aceeaşi măsură, copleşiţi de urmările unei identice docilităţi şi trândăvii, amândoi dorind lucruri care se aflau dincolo de posibilităţile noastre, existenţe de care nu vom avea parte niciodată sau pe care le-am lăsat să ni se scurgă printre degete, care s-au ratat din cauza timidităţii sau laşităţii noastre, a lipsei unui imbold. Parte din prietenia noastră o constituia în mod sigur această existenţă bolnavă şi tristă, şi nu ne era greu să împărtăşim sentimentul unei confortabile capitulări şi sarcasmul forţat cu care privea fiecare dintre noi mediocritatea emoţională a vieţii sale şi deteriorarea lentă a ambiţiilor sale. Pentru fiecare dintre noi celălalt era oglinda propriei sale insatisfacţii. Ne unea mai mult ceea ce nu eram decât ceea

ce eram, ceea ce niciunul dintre noi nu îndrăznea să fie. Ne îndeplineam cu identică corectitudine obligaţiile noastre externe, datoriile noastre de funcţionari, soţi şi taţi, şi doar din când în când renunţam la tonul de sarcasm neutru al conversaţiilor noastre şi ne permiteam impudicitatea unei plângeri, recunoaşterea unei nefericiri obstinate şi rutinare, despuiate de melodramatism, dar şi de orice speranţă de însănătoşire care să fie altceva decât perfecţionarea unei abdicări. În multe dimineţi. În timpul plimbării de la micul dejun, Juan se ducea să arunce o scrisoare într-o cutie din holul Poştei centrale de pe strada Ganivet. Ca mai toate persoanele ce acordă mai multă atenţie propriei lor melancolii eu, pe atunci, nu eram un bun observator. Bănuiam vag că scrisorile acelea erau de la birou, până când într-o zi am văzut că aveau timbre pentru străinătate. Juan nu făcea niciun gest ca să le ascundă, dar era ceva în comportarea lui care mă oprea să-l întreb ce-i cu ele. O dată, în timp ce ne luam micul dejun, s-a dus la closet, lăsându-şi ziarul pe tejgheaua de la Suizo. L-am desfăcut şi dinăuntru au alunecat două scrisori. Una dintre ele venea din New York pe numele lui, dar adresa de pe plic era cea de la serviciu, nu cea de acasă. Cealaltă o scrisese Juan, şi destinatara era aceeaşi femeie ce-i scria din New York. În câteva secunde am pus la loc scrisorile în ziarul împăturit, şi când s-a întors Juan, nu l-am întrebat nimic, dar gândeam, cu o anumită dezolare, că în viaţa prietenului meu, pe care eu îl credeam transparent pentru mine, exista o parte ascunsă pe care el prefera să nu mi-o dezvăluie.

La ieşirea din străduţa unde pe atunci se afla Clubul Taurin, ne întâlneam în câte o dimineaţă cu colegul nostru Gregorio Puga, care era dirijor adjunct temporar al fanfarei, după ce pierduse un post mai important la fanfara din alt oraş, şi care la ora aceea aşa de matinală era un pic beat. Mirosind a alcool acru şi a nicotină, în ciuda boabelor

de cafea prăjite pe care le mesteca în credinţa că n-o să-i mai miroasă răsuflarea. Gregorio a fost primul prieten pe care l-am avut când am început să lucrez, poate pentru că toţi îl ocoleau şi el trebuia să se alăture noilor angajaţi în căutarea unei companii pentru micul dejun sau ca să bea o bere sau un vin prin cârciumile ascunse din acel cartier central. Se povestea despre Gregorio că ar fi putut fi eminent în compoziţie şi dirijat dacă n-ar fi fost băutura. El avea o versiune diferită, pe care o spunea cu monotonia plângăreaţă a beţivului: nu se ratase pentru că bea, bea pentru că unii şi alţii l-au împins spre ratare, l-au făcut să abandoneze o carieră foarte promiţătoare, începută sub cele mai bune auspicii la Viena, şi totul pentru ce, pentru un biet stat de plată şi siguranţa meschină pe care ţi-o dă un post fix. Îşi punea coatele pe tejghea, cu paharul într-o mână, cu ţigara în cealaltă, ţinută între vârfurile îngălbenite ale degetelor arătător şi mijlociu, degete fleşcăite şi moi de funcţionar îmbătrânit, cu toate că nu cred să fi avut pe atunci mai mult de patruzeci şi cinci de ani: te ademenesc cu statul de plată, te obişnuieşti cu aceşti bani puţini dar siguri, şi nu mai ai puterea să continui să studiezi, cu atât mai puţin dacă nevasta îţi pune în spate imediat nişte copii şi asta în timp ce-ţi repetă mereu că eşti un om inutil, că să vedem dacă te laşi de prostii şi de vise şi faci ceva ca să te promoveze la serviciu sau îţi cauţi de lucru după-amiezele. La început nu vrei, clar că nu, după-amiezele tale sunt sacre, trebuie să compui în continuare, să repeţi cu muzicanţii până scoţi de la ei tot ce ştiu, şi nu vrei să dirijezi o fanfară municipală ci o orchestră, ăsta era de fapt visul vieţii mele, dar nu mai ai chef şi apoi este adevărat că ai nevoie de bani, aşa că accepţi să dai ore particulare, sau te angajezi la o şcoală şi, înainte de-a lua salariul la sfârşitul lunii, banii sunt cheltuiţi sau planificaţi deja. Ba haine pentru copii, ba cărţi şi uniforme pentru şcoală, pentru că trebuie să-i dăm la o

şcoală a popilor. Ieşi de la serviciu la prânz fără chef să te întorci acasă şi rămâi să bei câteva pahare de vin, ciuguleşti ceva şi te duci la treabă după-amiaza, şi apoi, după ce termini, păi ca de obicei. Gregorio, hai să bem ceva, şi la început spui că nu, dar apoi că bine, că doar o bere, nimic mai mult. Că nevasta o să fie supărată că nu m-a văzut la faţă la ora mesei, bei două beri şi apoi ceri un pahar de vin de despărţire sau ca să faci faţă scandalului ce te aşteaptă acasă, şi între una şi alta uiţi de ceas şi când ieşi în Piaza del Carmen bate de ora unsprezece, ce chestie, cumpăr ţigări şi mă duc direct acasă, dar n-ai monede ca să pui în aparat şi ţi-e lene să ceri să-ţi schimbe o bancnotă, aşa că ceri un păhărel de vin, şi poate atunci întâlneşti un prieten ce stă singur la tejghea, şi te invită la încă un rând, sau te invită chiar chelnerul, căci de-o viaţă întreagă te vede intrând şi ieşind, şi-ţi aduce cafeaua sau cafeaua cu coniac dimineaţa la prima oră şi halbele la aperitiv şi cafelele şi paharele după ce mănânci, cu toate că, în realitate, tu nu mănânci, cu orice ciuguleşti ţi se umple stomacul.

Îmi amintesc cu duioşie şi tristeţe de Gregorio, maestrul Puga, pe care de câţiva ani nu l-am mai văzut, şi mă întreb dacă o continua să mai facă rondul barurilor pentru funcţionari din centru, dacă mai trăieşte încă şi continuă să-şi hrănească visul unei premiere simfonice, cu coatele pe tejghea, cu costumul său decent şi mai degrabă şifonat şi murdar, cu ţigara între degetele de culoarea nicotinei, cu paharul de vin ţinut uşor în cealaltă mână, poate cu un bob de cafea pe care-l plimbă dintr-o parte într-alta în gura din care-i lipsesc câţiva dinţi. Îmi amintesc dimineţile când prietenul meu Juan şi cu mine îl întâlneam la un colţ şi nu aveam timp să-l evităm şi trebuia să suportăm monotonia plângăreaţă a destăinuirilor sale de beţiv şi insistenţa invitaţiilor sale de a bea ceva, de a da pe gât repede un pahar de coniac sau de lichior de anason în puţinele

minute ce ne mai rămâneau până să se termine jumătatea de oră pentru micul dejun. Mai naiv, în prima zi de muncă la birou, am acceptat să beau o bere cu el la ieşire şi nu m-a lăsat până la unsprezece noaptea, şi m-am îmbătat aşa de tare, că în dimineaţa următoare nu mi-am mai amintit nimic din ceea ce-am vorbit de-a lungul atâtor ore, baruri şi ţigări şi pahare de bere şi de vin. Doar un singur lucru îmi aminteam, şi nu l-am uitat pentru că din ziua aceea Gregorio mi l-a repetat de multe ori, luându-mă de braţ ca să fie cât mai aproape de mine, învăluindu-mă în răsuflarea sa de vin acru şi tutun negru în timp ce mă privea cu ochii săi înroşiţi şi îmi spunea:

— Nu te mulţumi cu orice, nu face ca mine, pleacă de-aici cât mai repede, să nu sfârşeşti ca mine, nu te conforma, nu te lăsa cumpărat.

— N-am de gând să rămân aici mult timp. Am să plec când o se ivească ceva mai bun.

— Asta este capcana, să aştepţi să apară ceva mai bun. Asta mi s-a întâmplat mie. Nu poţi să aştepţi, trebuie să pleci, chiar dacă nu ai nimic altceva, trebuie să fii gata pentru orice, s-o duci greu dacă e nevoie, pentru că dacă accepţi puţin ai să accepţi totul, ai să înghiţi totul. Nu ai nevastă, nu ai copii, nu ai datorii, nici ipotecă, aşa că acum sau niciodată.

Pe măsură ce trecea timpul, am început să-l evit pe Gregorio, cum îl evita toată lumea, pentru că era insuportabil şi beţiv şi nu puteai să scapi de el, şi chiar dacă-ţi era drag nu-i puteai suporta mirosul gurii, nici plictisitoarele istorii de fiecare dată mai dezlânate, a văicărelilor sale amănunţite despre intrigile şi şicanele a căror victimă era la birou, la fanfară, unde altul cu mai puţine merite, însă cu mai multe pile politice, fusese numit dirijor titular. Dar îl mai evitam şi pentru că îmi era ruşine că putea vedea în mine împlinirea prezicerilor sale: treceau anii şi eu continuam să aştept să mi se ivească

ceva mai bun, continuând să mă duc în fiecare dimineaţă la opt fix la serviciu, dar acum aveam deja obligaţii, acum eram însurat şi aveam un băiat şi plăteam în fiecare lună rate la maşină şi la apartament, şi cu toate că soţia mea câştiga mai mult decât mine, nu întotdeauna ajungeam la sfârşitul lunii fără să strângem cureaua, şi începusem să iau în consideraţie posibilitatea de a-mi căuta vreo slujbă de după-amiază. Şi fără să-mi mărturisesc renunţam la planurile ce mi se păreau atât de urgente şi importante când m-am angajat la serviciu: în primul rând, să mă pregătesc pentru munca pe care mi-ar fi plăcut s-o fac, cea de profesor universitar sau cercetător în vreo ramură a istoriei artelor, sau chiar de profesor de geografie sau istorie într-un liceu. Dar nu aveam timp şi nici voinţa, şi după-amiezele libere treceau fără să-mi dau seama, şi oricum abia dacă se scoteau la concurs câteva posturi de profesor de istorie în fiecare an pentru zeci de mii de absolvenţi universitari, dintre care mulţi, colegi de-ai mei de studii, disperaţi după ani de şomaj, invidiau chiar şi un post atât de puţin tentant ca al meu. Mă întâlneam pe hol cu prietenul meu Gregorio, fiecare cu câte un dosar sub braţ, îl întâlneam la câte un colţ pe străduţele unde se aflau cârciumile la care se duceau în cursul dimineţii funcţionarii pentru o cafea în fugă şi pe ascuns, şi repulsia pe care mi-o provocau halena şi aspectul său neîngrijit de alcoolic nefericit era mai puternică decât recunoştinţa ce-ar fi trebuit s-o simt pentru prietenia sa generoasă şi, dacă puteam, mă uitam în altă parte sau dispăream prin vreo uşă laterală ca să nu-i văd ochii înroşiţi şi să nu-i miros respiraţia acră, dar mai ales ca să nu mai aud încă o dată ceea ce ştiam că o să-mi spună:

— Ce faci de n-ai plecat încă de-aici, câţi ani o să mai suporţi.

Plecam uneori, dar numai câteva zile, eram trimis la Madrid să rezolv probleme la ministere sau să comand

materiale pe care trebuia să le inspectez, şi deşi călătoriile erau foarte scurte, diurna mică şi poziţia mea de subaltern mă obligau să stau în hoteluri sărăcăcioase şi să mănânc la restaurante modeste, apropierea plecării avea asupra mea efectul unui stimulent puternic, mă atrăgea ca un magnet spre un timp viitor readucându-mi intactă fericirea din copilărie a aşteptării unei călătorii, impulsul de a pleca pe care-l pierdusem aproape complet în ultimii ani sau rămăsese redus la o vagă dispoziţie imaginară, fără nicio influenţă asupra realităţii.

Eram plecat deja cu mult timp înainte de-a fi plecat trenul, expresul de noapte cu vagoanele lui de dormit albastre ce aveau un aer de Orient Expres când ajungeam pe peron cu geamantanul, puţin înainte de unsprezece noaptea, cu imensa uşurare de a fi singur, de a mă fi rupt provizoriu de succesiva apăsare a serviciului şi a casei, a orarelor, a locurilor, a spaimelor şi a nopţilor nedormite din cauza fiului meu, încă foarte mic. Primele momente ale acestei călătorii atât de scurte pe care urma să o fac păreau să conţină toate senzaţiile şi febra unei călătorii adevărate, ale oricărei călătorii despre care citeam în cărţi şi pe care le vedeam în filme sau le inventam pentru mine însumi privind hărţi şi ghiduri cu fotografii în culori. În mijlocul vieţii mele atât de paşnice, atât de atenuată în toate privinţele, călătoria îmi conferea o plenitudine fizică aproape insuportabilă, o senzaţie de libertate şi de imponderabilitate de parcă atunci când plecam spre gară m-aş fi desprins de obligaţiile şi obişnuinţele ce gravitau în jurul meu şi, când trânteam uşa taxiului ce urma să mă ducă la gară, aş fi pus punct dintr-odată întregii mele identităţi reale.

Plecam şi nu eram eu, mă desfătam cu beţia nu de a mă preface altul ci literalmente de a nu fi nimeni. Mă dizolvam în clipele pe care le trăiam, în bucuria de a mă lăsa dus de locomotivă şi de a privi pe fereastra compartimentului meu

luminile de pe şosele şi din oraşe, ferestre luminate unde locuiau oameni sedentari, care la acea oră se uitau la televizor sau se culcau în dormitoare încălzite nesănătos, sub sufocanta plapumă conjugală, *conjugala poşircă* de care vorbeşte Cernuda, pe care îl citeam mult pe atunci, discipol şi ucenic al său în amarul distanţei inviolabile dintre realitate şi dorinţă.

Erau atât de rare călătoriile, încât monotonia administrativă a sarcinilor pe care le aveam de îndeplinit în timpul lor nu reuşea să şteargă, mai ales la plecare, o senzaţie intensă şi copilărească de aventură. Dar dacă voiajam atât de puţin nu era doar pentru că aveam puţine ocazii s-o fac. Uneori evitam o călătorie ca să nu o supăr pe soţia mea, căreia nu-i plăcea să lipsesc de acasă, copleşită de munca ei şi de îngrijirea copilului, şi care nu voia să înţeleagă întotdeauna că acele şederi la Madrid nu erau nişte capricioase escapade ci sarcini ce ţineau de situaţia mea de funcţionar a cărui activitate corectă putea fi neîndoielnic un merit în vederea unei promovări de care aveam atât de multă nevoie, deşi cu perspective foarte îndepărtate.

Când mă hotărâm să accept o călătorie pentru că aveam chef sau pentru că ştiam că un refuz mi-ar dăuna la birou, nu îndrăzneam să-i spun nevesti-mii, şi amânam mereu pentru ziua următoare neplăcerea de a i-o spune, aşa încât, până la urmă mă vedeam obligat s-o anunţ în mod inevitabil pe neaşteptate, când nu mai aveam altă soluţie, sau mai rău încă, ea afla că urma să plec înainte de a-i spune, din cauza vreunui telefon de la serviciu sau de la agenţia de voiaj ce se ocupa de biletele mele. Fără să-i fi fost cu adevărat infidel, starea mea naturală era vinovăţia, şi secretul inofensiv al unei călătorii de serviciu apăsa asupra mea ca remuşcările unui adulter. Urzeala de reproşuri şi resentimente în care mă vedeam prins o ţesusem chiar eu, cu felul meu tăcut de a fi şi încâlcita

laşitate a amânărilor mele. Plecam cu mult timp înainte de a pleca, dar până în ultimul minut nu eram sigur că o să plec, pentru că supărarea soţiei mele mă putea determina să renunţ la călătorie, sau pentru că vreun necaz putea să se ivească în ultimele ceasuri, copilul să facă temperatură mare, sau ea să se simtă brusc foarte rău, cu o criză de lumbago sau o menstruaţie complicata, dureri de care se părea că eram atât de vinovat, de parcă eu i-aş fi răsucit un cuţit în rană, şi care se agravau datorită absenţei mele, aproape a dezertării mele.

În cele din urmă plecam, dar încă nu credeam că plec cu adevărat, şi viteza taxiului ce mă ducea la gară era un impuls irezistibil de fericire zădărnicită de panica de a pierde trenul din cauza unui ambuteiaj sau pentru că întârziasem prea mult până să ies din casă, să mă desprind de familie şi de viaţa mea, de căldura conjugală şi sufocantă a apartamentului meu, de magnetismul contrarietăţii şi abandonării pe care-l iradia nevastă-mea, când ţinea în braţe copilul ce plângea şi mai tare văzând că plec, ea cu chipul palid şi ochii trişti în pragul uşii în timp ce venea ascensorul.

Într-o dimineaţă de iarnă, într-una dintre aceste călătorii la Madrid, am terminat foarte repede nişte treburi la Ministerul Culturii şi m-am trezit că nu mai am nimic de făcut toată ziua. Trenul meu de întoarcere nu pleca până la unsprezece noaptea. La Madrid, mă cuprindea îndată o senzaţie de dezamăgire, neajutorarea celui ce se află singur într-un oraş foarte mare unde nu cunoaşte pe nimeni şi unde era nesiguranţă şi pericol ca atunci când traversezi unul dintre acele bulevarde foarte largi şi stopul se face întotdeauna roşu înainte de a ajunge în partea cealaltă, sau ca atunci când ieşi noaptea de la un cinematograf şi te trezeşti într-un labirint de străzi întunecoase unde nu e improbabil să te atace cineva cu un cuţit, unul dintre acei drogaţi palizi care pe atunci stăteau

la colţul străzii Hortaleza cu Gran Vía. Mă intoxica singurătatea, eram abătut nu pentru că nu cunoşteam pe nimeni, ci pentru că eram un nimeni, un timid funcţionar provincial care numai după trei zile de când plecase de-acasă fugind în căutare de peisaje mai ample şi o atmosferă mai puţin viciată, se retrăgea în cochilia sa ca un melc şi umbla rătăcind prin oraş, ducând cu sine insidioasa depresie ca pe o febră ce-l dobora, ce-l făcea să dorească în mod nemărturisit adăpostul casei sale şi a străzilor cunoscute şi înguste unde-şi petrecea viaţa.

Îmi vine în gând acum o amintire de care nu ţinusem seama, un episod dintr-o călătorie pe care nu o pot situa în timp, dar cu siguranţă e din acea epocă: plimbându-mă fără ţintă, am ajuns la Parcul Retiro, într-o dimineaţă cu ceaţă foarte deasă, când am traversat străzi ce nu păreau a fi din Madrid, nici din Spania, străzi cu clădiri nobile şi copaci impunători, cu asfaltul strălucind din cauza burniţei, cu trotuarele îngălbenite de frunzele proaspăt căzute, frunze late de platani şi de castani de India, cu toate că nu cred că în vremea aceea mă interesau cu adevărat copacii şi nici numele lor. Muzeul Prado, Grădina Botanică, Cuesta de Moyano. Pe vârful unei coline împădurite se află o clădire ce pare un templu grecesc şi care este Observatorul. Când scriu, retrăiesc paşii de atunci, se deschide totul în faţa mea cum se deschideau în acea dimineaţă formele copacilor şi ale caselor când mă apropiam de ele prin ceaţă, figurile nemişcate ale statuilor ameninţătoare sau senine, statuia lui Pío Baroja sau a lui Cajal sau Galdós, singuri printre aleile străjuite de copaci ale parcului pustiu, rătăciţi melancolic într-o pompoasă uitare de bronzuri şi marmuri.

Se iveşte în memorie uimitoarea clădire de sticlă de pe celălalt mal al lacului, cu coloane şi filigrane de fier forjat vopsite în alb, alb estompat în cenuşiul translucid al luminii matinale acoperite de ceaţă, în verdele nemişcat şi

întunecos al apei. Mi-am amintit că citisem în ziar că la Palatul de Cristal din Retiro era o expoziţie despre exilaţii republicani spanioli în Mexic. Totul revine, după atâţia ani în care nu mi-am amintit ziua aceea oarecare a unei călătorii fără importanţă la Madrid, plimbarea aceea întâmplătoare ce mă purtase la Retiro şi mă făcuse să dau, printre copaci şi ceaţă, peste Palatul de Cristal asemeni uneia dintre acele case fermecate ce apar în faţa călătorului rătăcit în codrii din basme.

Îmi amintesc obiecte, fragmente: vitrine cu tăieturi din ziare şi cartele de alimente, ecrane de televizor pe care se vedeau vechi filme cu soldaţi îmbrăcaţi în zdrenţe fugind pe drumurile spre Franţa, îngrămădiţi în gările de frontieră Port-Bou şi Cerbère, după căderea Cataloniei. Mi-aduc aminte de o tablă şi de o bancă de la prima şcoală pentru copiii spanioli din Mexic, şi de un şorţ şcolăresc bleumarin, cu guler de celuloid alb, care mi-a produs o neaşteptată tulburare, la fel ca foile din caietele de caligrafie scrise cu creionul de copii cu patruzeci de ani în urmă, şi de penarele cu creioane colorate identice cu cele pe care le avusesem şi eu la şcoală. Şi şorţul semăna mult cu al meu, şi hărţile Spaniei pe pânză ceruită în culori şi împărţită în pătrate erau ca acelea pe care le văzusem eu când intrasem prima dată în clasă, doar că pe acestea steagul ce se vedea era tricolor, roşu galben şi violet[20]. Era acolo şi o fotografie mare reprezentând o mulţime de oameni încercând să urce pe un vapor cu aburi, într-un port francez. O femeie de vreo cincizeci de ani care stătea lângă mine se uita la ea, spunând ceva în şoaptă cu accent mexican, deşi nu era nimeni cu ea. Respira adânc; m-am uitat la ea şi plângea.

— Eu eram pe vaporul ăsta, domnule, mi-a spus, cu glasul întretăiat de plâns, o doamnă mexicană cu ochelari

20 Culorile drapelului republican în perioada celei de-a Doua Republici Spaniole (1931–1939).

mari şi părul tapat şi vopsit, unica persoană în afară de mine ce se afla în dimineaţa aceea la expoziţie, în clădirea de sticlă înconjurată de ceaţă ca o plapumă de tăcere. Eu sunt una dintre figurile astea pe care le vedeţi în fotografie. Aveam opt ani şi muream de frică la gândul că aş putea să mă desprind de mâna tatălui meu.

Revin acum, pe urmele altor paşi, la amintirea pe care voiam s-o relatez când mi-a venit în minte plimbarea prin Retiro în dimineaţa ceţoasă, forma fără greutate a Palatului de Cristal, violetul frumos şi melancolic al steagurilor republicane pe rafturile unei expoziţii, însemnele unei ţări pe care o pierdusem înainte de a mă naşte. Într-o dimineaţă, am ieşit de la Ministerul Culturii în Plaza del Rey şi am început să mă plimb fără niciun scop, descurajat în prealabil că nu voi avea nimic de făcut timp de atâtea ore, că nu voi sta de vorbă cu nimeni, că mă va contamina puţin câte puţin irealitatea singurătăţii într-un oraş mare şi străin, transformându-mă într-o fantomă ce mă va privi uneori, din geamul unei vitrine, ca pe un necunoscut. Mă uit la ceas şi calculez că la ora asta prietenul meu Juan îşi termina probabil micul dejun, citind ziarul la tejgheaua cafenelei Suizo, sau poate că traversase deja strada spre clădirea poştei, ca să pună la cutie una dintre acele scrisori pe care încerca să nu mi le arate. În loc să mă întorc la birou împreună cu el, amândoi mergând la fel de lipsiţi de chef. Eu umblu prin Madrid lăsându-mă purtat de hazardul străzilor şi al numelor lor, şi după o jumătate de oră m-am şi rătăcit, sau poate m-am lăsat dus de amintiri vechi ce nu aparţin întru totul conştiinţei mele ci unui impuls orb şi obstinat al paşilor mei. *Pe o anumită stradă e o anumită poartă neclintită*, spune o poezie de Borges. Merg pe străzi cu trotuare înguste şi porticuri adânci, cu pescării şi prăvălii de fructe şi papetarii învechite, cu băcănii şi mercerii mai bătrâne decât cele din oraşul unde locuiesc eu, cu o forfoteală agitată de maşini şi

oameni, de voci răspicate de. Meseriaşi madrileni. Îmi amintesc, lăsându-mă purtat, că mă duc unde n-ar trebui, unde am fost o singură dată. Fernando al VI-lea, Argensola, Campoamor, Santa Teresa; la un moment dat, fără ca eu să ştiu, fără să îndrăznesc să-mi mărturisesc, hazardul s-a transformat în intenţie şi înşiruirea de nume de străzi desenează deasupra oraşului unde sunt un străin planul cifrat al unei călătorii, forma unei răni ce nu mai doare de mult timp, dar care mai poate fi pipăită ca o uşoară cicatrice pe piele, ca amintirea unui vis după trezie în care ai suferit din nou pentru cineva care acum nu te mai interesează.

Strada Campoamor, colţ cu Santa Teresa; a fost aici, acum cinci ani, în vremea aceea când anii păreau că durează mai mult, nu treceau spulberându-se atât de repede ca acum. O distanţă de cinci ani era lungă pe atunci, şi încăpea în ea o jumătate de viaţă. Orice lucru de-abia petrecut părea că s-a întâmplat cu mulţi ani în urmă. Acum, lucrurile cele mai îndepărtate par că s-ar fi întâmplat chiar ieri. Recunosc obloanele albe la ferestrele de la etajul al doilea. Până în acest moment, totul se petrecea doar în imaginaţia mea înfierbântată de singurătate, aş fi putut inventa sau visa trecerea mea pe străzile acestea unde nimeni nu mă cunoaşte şi nu observă prezenţa mea fantomatică. Dar acum, dacă ea iese la fereastră o să mă recunoască, şi dacă urc cele două etaje cu trepte de lemn şi sun la uşa ei, soneria o să răsune în realitate, în vieţile altor persoane, iar prezenţa mea poate fi o surpriză nedorită, o invazie impertinentă sau jenantă. N-am ştiut aproape nimic despre ea în toţi aceşti ani, şi oricum abia ne cunoaştem, ne-am întâlnit doar o perioadă foarte scurtă cu mult timp în urmă.

Gândurile şi faptele mele nu se pun de acord, la fel cum nu există o concordanţă şi nicio legătură între prezenţa mea şi locul unde mă aflu. Am dat o raită până la colţ.

Privind spre balcoane, crezând că văd la un moment dat o figură ce se apropie de geam. M-am apropiat de poarta care era deschisă, cu acel miros atât de particular de umezeală şi lemn al vechilor porţi din Madrid. Pe una dintre cutiile poştale am văzut numele ei, scris de mână lângă cel al soţului ei. Acel nume pe care eu îl pronunţam înfiorându-mă, ce conţinea formula tuturor posibilităţilor duioşiei, nesiguranţei, durerii şi dorinţei, este un nume obişnuit scris de mână pe cartonaşul unei cutii de poştă, între alte nume ale unor vecini ce se întâlnesc cu ea în fiecare zi la intrare sau pe scară, şi pentru care chipul ei, pe care eu îl uitam de îndată ce nu mă aflam lângă ea, face parte din aceeaşi realitate banală ca aceste străzi şi acest oraş unde eu sfârşesc prin a aluneca întotdeauna când ajung aici. Printre iluziile singurătăţii şi ale inexistenţei pure.

Curajul laşilor, rezistenţa celor slabi, îndrăzneala fricoşilor: am ajuns pe palier şi fără şovăială apăs soneria de la uşă, o uşă veche, mare, vopsită în verde închis, cu un vizor auriu. Fiecare amănunt hibernat în uitare revine la locul lui exact şi agitaţia nervoasă şi senzaţia că nu te mai ţin picioarele este aceeaşi de atunci, cu toate că eu sunt altul. Poate că nu e acasă, gândesc cu o bruscă speranţă laşă, năpădită imediat de decepţie după ce trec câteva secunde şi nu aud nimic, nici paşi nici voci. Doar ecoul soneriei în încăperile cufundate în tăcere.

Uşa se deschide şi ea mă priveşte şi la început nu mă recunoaşte, are expresia neîncrezătoare şi întrebătoare a celui ce se află în faţa unui vânzător ambulant, aceeaşi predispoziţie ostilă. Îmi dau seama că sunt mai gras şi că nu mai am nici barbă, că părul meu este mult mai scurt decât acum cinci ani, şi mai rar. Ţine în braţe un băieţel mare, brunet, cu suzetă, cu părul creţ, cu o babeţică murdară peste piepţii pijamalei. O fetiţă cu ochelari se arătă sfioasă din spatele ei şi mă iscodeşte cu aceiaşi ochi

ca ai ei. Băieţelul, văzându-mă, s-a oprit din plâns şi mă priveşte foarte fix trăgându-şi mucii şi molfăindu-şi cu lăcomie suzeta.

Nu mi-e greu să recunosc chipul ei slab şi ochii gri deschis, cele două şuviţe de păr şaten aproape blond ce-i cad de-o parte şi de alta a feţei: doar că nu pot să asociez prezenţa sa de acum, o femeie îmbrăcată obişnuit, de casă, cu un copil în braţe aşa de mare încât probabil o oboseşte, cu o fetiţă ce seamănă grozav de bine cu ea, despuind-o în felul acesta de singularitatea unor trăsături care pentru mine erau doar ale ei.

Ce surpriză, îmi spune, nu te-am recunoscut, şi schiţează un zâmbet ce-i luminează ochii cu o strălucire din altă vreme. Eu îmi cer scuze, treceam din întâmplare, şi m-am gândit să văd dacă eşti acasă, îmi aud vocea mai răguşită decât o am în mod normal, vocea cuiva care de câteva ore n-a vorbit cu nimeni. Mă găseşti acasă printr-o minune, trebuie să merg cu copilul la doctor, dar cum n-am cu cine să las fetiţa voiam s-o iau şi pe ea. Nu are nimic, îmi explică, cel puţin nimic grav, dar când i se inflamează puţin amigdalele face temperatură mare, şi eu n-ar trebui să mă sperii, dar mă sperii întotdeauna. Mă descurajează puţin modul natura în care-mi vorbeşte, fără nicio urmă de surpriză. Pune mâna pe fruntea copilului, i-am dat un Apiretal, s-ar părea că îi scade febra. Şi băiatului meu îi dăm Apiretal, i se întâmplă la fel, imediat face patruzeci temperatură, vreau să-i spun, dar tac, reţinut de o ciudată pudoare, ca şi cum aş fi preferat să-i ascund că şi eu sunt căsătorit şi sunt tată şi că fiul meu are cam aceeaşi vârstă cu al ei şi că zilele astea nu se simte foarte bine, mi-a spus nevastă-mea aseară la telefon.

Schiţez gestul de a pleca, atât de zăpăcit, că n-am sărutat-o la venire, intră, nu sta în uşă, dacă tot ai venit să mă vezi n-ai să pleci fără să-ţi dau cel puţin o cafea. Locuia într-un apartament cu holuri mari, cu tavane înalte cu

stucaturi în filigran şi parchet pe jos. Trebuie să fi fost foarte luxos în alte vremuri, dar acum era pe jumătate gol şi într-un fel abandonat, poate că fusese al părinţilor ei sau al părinţilor soţului ei şi ei nu aveau bani ca să-l aranjeze. Ea nu făcea impresia că ar avea bani, sau cel puţin nu se îngrijea ca atunci când am cunoscut-o, avea pe ea nişte blugi vechi şi nişte pantofi de pânză, fără şireturi. Pielea îi era lipsită de strălucire şi părul mai degrabă neîngrijit, ca al unei femei care nu iese din casă toată ziua luptând cu copiii şi nu are timp şi nici chef să se aranjeze.

De pe un fotoliu mare şi vechi dădu la o parte jucării, hârtii mâzgălite, creioane colorate şi mă rugă să iau loc până face cafeaua. M-am trezit singur într-un salon foarte mare în care predominau în egală măsură spaţiul gol şi dezordinea. Pe masă se află un storcător de fructe la fel ca acela pe care-l folosim nevasta mea şi cu mine ca să-i facem băiatului piure de fructe, un biberon murdar, o sticluţă cu săpun lichid pentru copii, un scutec de hârtie ce mirosea foarte tare a pipi. Zgomotele străzii ajungeau prin cele două balcoane cu perdele ce filtrau puţina lumină a acelei zile înnourate. Într-o cameră alăturată, plângea copilul şi se auzea foarte tare muzica unui program matinal de desene animate. Ce caut eu aici, absurd şi corect ca un invitat, aşezat băţos în fotoliu, fără să îndrăznesc măcar să-mi pun picior peste picior, aşteptând să apară în prag, cum o aşteptam atunci, avid şi speriat de prezenţa sa, înnebunit după fiecare trăsătură şi gest al ei. După felul ei de a se îmbrăca un pic fantezist pentru oraşul nostru de provincie, după accentul ei evident de Madrid.

Se întoarce cu cafelele pe o tavă şi vrând să le pună pe masă, descoperă scutecul murdar şi-l dă la o parte cu un gest de nemulţumire şi oboseala, acum am uitat zahărul, nu ştiu unde-mi este capul, ia scutecul, biberonul şi storcătorul de fructe, o aud spunând ceva copilului, să tacă din gură. Apare din nou, zâmbindu-mi cu o expresie de

scuză pe chip şi dându-şi la o parte părul din ochi şi atunci, ca într-o iluminare, o văd aşa cum era acum cinci ani, cu precizia cu care se vede un peisaj după ce ştergi un geam aburit, şi îmi spun că seamănă mult cu cineva, cu toate că îmi trebuie câteva secunde ca să descopăr: cu femeia de la agenţia de voiaj, Olympia, care ne place aşa de mult prietenului meu Juan şi mie. Acelaşi gest când îşi dă la o parte părul de pe faţă, aceeaşi culoare între blond şi şaten, gura mare, linia bărbiei şi a mandibulei, lumina în ochii ei de culoare deschisă.

La fel ca atunci când eram foarte îndrăgostit de ea, nu reuşesc să mă concentrez întru totul la ce-mi spune, copleşit de o iubire fanatică, de o pasiune de adolescent, contemplativă, paralizantă, ce atingea în imposibilitatea ei sinuoasa-i împlinire, ce alimenta dorinţa din neputinţă, şi suferinţa, şi laşitatea de roman. Am lăsat medicina când am rămas însărcinată, îţi aminteşti, am încercat să revin când fetiţa era măricică, dar atunci am rămas însărcinată din nou, şi acum mă gândesc să mă înscriu la Şcoala Sanitară, sunt mai puţini ani şi îmi omologhează unele materii şi cred că e mai uşor să găseşti de lucru. Imaginează-ţi, cu experienţa pe care o am pot fi numită şefă pe etaj la maternitate.

Se ridică, deoarece copilul începu din nou să plângă foarte tare şi, când revine, îl ţine în braţe. Are faţa roşie şi ochii strălucitori de febră. Dintr-odată devin gelos privind acel copil, recunoscând în el trăsăturile tatălui său, pe care i-am cerut în zadar să-l părăsească şi să vină cu mine. Din cealaltă cameră o strigă fetiţa, pentru că tocmai a căzut ceva pe jos făcând mult zgomot. Pleacă iarăşi şi eu mă ridic în picioare şi mă simt un pic vinovat privind-o din spate. Faţa ei e aceeaşi, dar corpul i s-a îngroşat, a pierdut acea linie mlădioasă ca din anii douăzeci ce îmi plăcea aşa de mult. Când mi-a turnat cafeaua am observat pe ascuns că sânii ei sunt acum mai mari şi mai grei, sânii unei femei

care a născut şi a alăptat doi copii şi nu s-a îngrijit prea mult după naştere. Mi-amintesc de blugii ei strâmţi şi de cămăşile întredeschise, din ţesături foarte fine, alunecoase ca mătasea, ce semănau la pipăit cu pielea ei în puţinele ocazii când am îndrăznit s-o mângâi. Am invitat-o la masă într-o seară la începutul verii şi a coborât cu o rochie petrecută, foarte uşoară, şi nişte sandale, cu părul strâns într-o coadă de cal şi două şuviţe de-o parte şi de alta a pometilor, atât de vaporoasă şi atrăgătoare, că era un chin să nu îndrăznesc s-o strâng în braţe.

Nu pleca încă, spune-mi ceva despre tine, că n-ai scos un cuvânt, nici în privinţa asta nu te-ai schimbat. Copilul nu mai plânge, în camera de alături se aude din nou televizorul. Ea se aşază în faţa mea, îmi cere să-i vorbesc despre viaţa mea din aceşti ani, şi eu observ, cu o urmă crescândă de măgulire, că şi-a aranjat părul şi s-a dat cu un pic de ruj pe buze. Am auzit că şi tu te-ai însurat cu logodnica ta dintotdeauna. La fel ca tine, îndrăznesc să spun. Şi pentru o clipă stăm amândoi cu adevărat faţă în faţă şi între noi nu există decât un mic spaţiu gol, pe care l-am străbătut o singură dată cu mult timp în urmă şi acum pare dintr-odată că nu a dispărut. Dar zâmbim amândoi, dând din cap, în mod educat, recurgând la banalitatea obiectivă a faptelor reale. Cel puţin tu ai făcut ceva, ţi-ai terminat studiile. Îmi amintesc cât de mult îţi plăcea istoria artei, cu ce entuziasm vorbeai despre toate, asirieni. Egipteni, Picasso, Bosch, Velázquez, Giotto. Mai păstrez încă o ilustrată pe care mi-ai trimis-o din Florenţa.

Şi la ce mi-a folosit. Mi-amintesc de ilustrata asta, chiar de momentul când ţi-am scris-o, pe treptele de la Santa María Del Fiore, de cât te iubeam. Îi explic că găsisem o slujbă temporară ca funcţionar şi că în anul următor câştigasem concursul pentru un post permanent deşi nu am de gând să rămân pentru totdeauna în acest serviciu, de îndată ce-o să pot, o să mă reapuc serios de lucru la

teză sau o să încep să mă pregătesc pentru un concurs pentru postul de profesor de liceu. Asta face Victor, studiază pentru un concurs de funcţionar la poştă, să vedem dacă o să aibă şi el norocul tău. Victor. Mă răneşte de fiecare dată când rosteşte atât de firesc numele soţului ei. Dacă ar fi rămas cu mine ar rosti numele meu cu aceeaşi familiaritate cu care o face soţia mea, ba chiar ar fi posibil să folosească un diminutiv conjugal.

Sună telefonul, în fundul camerei. Vorbeşte încet, fără să mă privească, îi spune cuiva că o să se ducă cu copilul la doctor, deşi se pare că nu mai are temperatură. *Ciau*, zice. Vino repede. Ce caut eu aici, o fantomă, un musafir, nici măcar un intrus. Ciau, vino repede. Oamenii spun vorbe fără să se gândească ce înseamnă, vieţi întregi ce încap în cea mai simplă frază, o insultă intimă ce poate exista într-o formulă obişnuită: ce păcat că nu e şi Victor aici, i-ar fi plăcut mult să te vadă.

De data asta, când mă ridic, nu-mi mai spune să mai stau puţin. Mirosurile domestice de pe culoar pe care ea nu le simte, miros de copil mic, de fum de bucătărie, de cearşafuri şi trupuri, de apartament nu prea aerisit, un amestec de mirosuri creat din toate întâmplările zilnice ale vieţii ei, ale vieţii ei reale, care pentru mine este atât de străină ca şi această casă mare, dezordonată şi întunecoasă. O fi existând un miros şi în casa mea, în apartamentul meu mic şi cochet, construit de stat, şi în parte o fi asemănător, miros de lapte acru şi de talc pentru copii mici. Îşi ia rămas bun de la mine la uşă, din nou cu băieţelul în braţe, roşu şi plângăcios, cu bărbia plină de bale. Mă sărută de două ori pe fiecare obraz, fără să-mi atingă pielea, în aerul din apropierea mea, acel aer ce conţine mirosul fiecăruia dintre noi, al ei, de care nu-mi aminteam, şi care nu mă mai emoţionează când îl recunosc. Stai mai mult la Madrid? Ai putea să vii să ne vezi, dacă ai un moment liber. Poate că spune asta ca să

şteargă orice bănuială de veche clandestinitate. Nu mai este femeia singură, ce păruse îndrăgostită de mine atât de vremelnic, dispusă să rămână cu mine, acum îmi vorbeşte cu un plural ce-l include întotdeauna pe soţul ei, oferindu-mi acel soi de prietenie de familie care este cea mai grea jignire pentru un fost amant. Nu cred că mai am timp, mă întorc în seara asta şi mai am nişte lucruri de făcut.

Restul zilei am umblat prin Madrid obosit şi plictisit. Am ales un restaurant unde să mănânc, după multe ocoluri şi şovăieli, şi, de cum am intrat, mi-am dat seama că greşisem, dar un chelner cu o jacheţică roşie şi murdară se apropia deja de mine şi n-am avut curajul să plec. Şi am mâncat o bucată dintr-un dubios muşchi de vită ce mirosea. Uşor a stricat. Într-o librărie foarte mare de pe Gran Vía, am ameţit privind titluri şi, în cele din urmă, mi-am cumpărat un roman care de fapt nu mă tenta prea mult şi pe care n-am reuşit niciodată să-l citesc. Am intrat într-un cinematograf şi când s-a terminat filmul era deja seară, dar mai aveam câteva ore până la plecarea trenului. Am dat un telefon acasă, cu remuşcări incipiente, deşi nu eram plecat nici măcar de trei zile. De cum a răspuns la telefon nevastă-mea, m-am temut că în tonul vocii ei se simţeau urmele unei nenorociri. Copilul o trezise azi-noapte cu nişte sufocări foarte ciudate şi îl dusese imediat la Urgenţă, unde îi diagnosticaseră o laringită.

Cu câteva minute înainte de a pleca expresul, stăteam la fereastră şi am văzut o femeie tânără ce se apropia în fugă dinspre capătul peronului. În timp ce aşteptam, îmi trecuse prin minte că ea o să vină poate să mă conducă, că de asta mă întrebase la ce oră pleacă trenul. Data trecută, acum cinci ani, o aşteptasem până în ultimul minut pe acelaşi peron, uitându-mă la ceas şi la feţele oamenilor ce intrau grăbiţi pe uşile de sticlă. Am aşteptat-o la sosire când se lumina de ziuă, şi în aceeaşi seară la ora când plecam cu

acelaşi tren cu care sosisem şi nu a apărut în niciuna dintre acele două ocazii. Fără să-mi dau prea bine seama, acum repetam această aşteptare, nu pentru că aş fi crezut verosimil ca ea să apară, şi nici măcar pentru că aş fi dorit asta, ci dintr-un soi de inerţie sentimentală.

Acum, emoţionat, neîncrezător, aproape îngrozit, o vedeam venind cu cinci ani de întârziere, şi cel ce se tulbura văzând-o cum se apropie era cel ce fusesem eu atunci, renăscut, neumilit de constrângeri, de uzura muncii şi a vieţii de familie, dar nici mai bun cu trecerea timpului, la fel de zăpăcit şi fără minte.

După o secundă, femeia nu mai era ea, deşi continua să se uite spre mine în timp ce se apropia şi îmi zâmbea, făcând gestul unei îmbrăţişări. Era înaltă, foarte slabă, cu părul creţ. Trecu pe lângă mine şi se îmbrăţişă cu un bărbat ce se afla exact în spatele meu. M-am urcat în tren şi i-am privit de la fereastră. Bărbatul avea o geantă mare de voiaj, dar niciunul dintre ei nu şi-a ridicat capul când a răsunat semnalul de plecare. I-am văzut în depărtare, în timp ce trenul se punea în mişcare, îmbrăţişaţi şi singuri în penumbra peronului.

Berghof

Odaia de lucru în penumbră, abstractă ca o chilie, cu pereţii albi, pardoseala de scândură, o masă solidă de lemn negeluit, asemănătoare cu mesele de bucătărie din casele dinainte, din bucătăria noastră când eram copil. Locurile devin ecouri, transparenţe ale altora, rimează între ele cu austeră asonanţă. Intrând în odaie la această oră indecisă a după-amiezei de iarna îmi amintesc de camera lui García Lorca din Huerta de San Vicente şi de cea pe care o avea în Madrid, la Căminul studenţesc, şi de la Madrid şi García Lorca, jocul transparenţelor succesive, al asonanţelor locurilor mă duce la Roma, la camera de la Academia Spaniei, unde am dormit câteva nopţi în martie sau în aprilie 1992, şi unde mi-am imaginat lungi zile laborioase de singurătate şi lectură, zile de sihăstrie, de muncă şi pace spirituală, un loc de reculegere pe care s-ar părea că-l porţi întipărit în suflet, îl visezi şi-l cauţi mereu, camera unde se află doar câteva lucruri elementare, patul, masa goală de lemn, fereastra, şi poate o mică poliţă pentru câteva cărţi, nu prea multe, şi, de asemenea, una dintre acele combine muzicale. Portative, care-ţi ţin companie şi abia ocupă loc. Îmi petreceam toată ziua umblând prin Roma într-o stare de beţie şi transă pe care singurătatea o accentua, iar noaptea cădeam frânt pe patul atât de îngust din camera mea de la Academie, şi, în somnul agitat, puternic şi tulbure ca apele Tibrului, îmi continuam plimbarea prin oraş şi vedeam coloane şi ruine şi temple gigantice şi confuze ca într-un delir provocat de febră. Mă trezeam vlăguit, şi, în lumina rece şi măslinie a dimineţii, ochii mei abia deschişi întâlneau cupola micului *tempietto* a lui Bramante.

Alt loc se iveşte când penumbra începe să devină întuneric şi licăreşte în ea lumina ecranului computerului

şi cea a lămpii de masă ce-mi luminează mâinile pe tastatură. Cealaltă mână, stânga, atinge distrat scoica albă şi roasă pe care a cules-o Arturo acum două veri de pe plaja din Zahara. În după-amiaza dinaintea plecării noastre, una dintre acele după-amieze luxos de lungi la început de iulie, când soarele începe să apună după ora nouă şi marea capătă o culoare albastră de cobalt, retrăgându-se uşor de pe nisipul încă auriu, pe care urmele turiştilor ce-au plecat se transformă în delicate ochiuri de umbră.

Din întunericul luminat de ecranul computerului şi de lampa de birou, din cele două mâini, din senzaţia de netezime a mouse-ului în una din ele şi asprimea scoicii în cealaltă ia naştere fără premeditare o figură, o prezenţă, care nu este întru totul o invenţie, dar nici amintire, medicul, medicul singur şi în penumbră, ce aşteaptă un pacient, ce mişcă mouse-ul cu mâna sa dreaptă, căutând în computer o arhivă, o fişă medicală întocmită cu câteva zile în urmă şi la care s-au adăugat chiar ieri rezultatele unor analize.

De multe ori văd acea figură, deşi pe bucăţi, mai ales mâinile, bătând pe tastatură în lumina ecranului: lungi, osoase, sigure, cu mult păr pe ele, mai puţin cărunt decât părul şi barba medicului, pe care nu-l văd în picioare, cu toate că ştiu că e foarte înalt şi atât de slab, încât halatul îi atârnă pe umeri. Îl văd şezând, cu halatul alb, cu părul şi barba cărunte în penumbra unei încăperi cu perdelele trase, cu toate că mai e mult până să se însereze, cu mâinile şi faţa luminate de lampă şi de ecranul computerului, ce stă pe un colţ al mesei, unde, în afară de tastatură, nu mai este decât o scoică albă, rotundă, mai mică şi mai concavă decât o scoică pieptene, mult mai groasă, pe o parte roasă şi scobită ca voluta unui capitel de marmură mâncat de salitră şi de intemperii timp de secole, pe cealaltă alunecoasă ca sideful, plăcută la pipăit

cu buricele degetelor care o fac să se răsucească de parcă ar fi vie, în timp ce medicul îi vorbeşte pacientului care abia a venit, încercând să-şi aleagă cu multă grijă cuvintele; sau mai bine înainte, când încă e singur, calculând descurajat minutele până să se deschidă uşa, revăzând încă o dată analizele ce se află pe masă, exact între mâinile sale, uitând de ele pentru a trece în alt timp, zile luminoase invocate în camera în penumbră, aduse în minte de atingerea când aspră, când alunecoasă a scoicii, care este o scoică modestă, ce nu atrage atenţia, de culoarea albicioasă a marmurei foarte obosite de timp, cu striuri deschizându-se de la bază cu regularitatea unor beţişoare de evantai, urmând fiecare o delicată curbă, un început de spirală întreruptă de marginea exterioară, care este distrusă, ştirbită, oferind buricelor degetelor o neregularitate de obiect de ceramică spartă.

O amintire trezeşte altă amintire, unite între ele printr-un fir subţire de hazarduri obişnuite. Scoicile de pe malul mării la Zahara de los Atunes, bucăţi arcuite de amfore sparte. Trebuie să le laşi să ajungă la tine sau să tragi puţin câte puţin de ele, cu degetele atente la zvâcnirea sforii, făcând uz doar de o forţă minimă şi exactă pentru a învinge o rezistenţă fără ca firul să se rupă, aşteptând să sosească ceva, un amănunt fără importanţă, ce conţine intactă o bulă de memorie senzorială, ca o băşică de aer de milioane de ani prizonieră înăuntrul unei sfere de chihlimbar. Parchetul marelui apartament întunecos unde lucrează medicul este la fel de vechi ca şi clădirea şi scârţâie când calci pe el, cu proteste de scândură îmbătrânită şi robustă. Mai întâi va suna interfonul şi doar când el îi va spune asistentei că pacientul poate intra vor urma paşii răsunând ca pe puntea unui vapor.

Când eram copil, în casa unei surori de-a bunicii mele era o cameră cu pardoseala de scândură. Pe atunci, eu văzusem doar pardoseli din dale, îngheţate iarna, sau de

piatră de râu, cum mai aveau încă pe jos unele case. Ţărăneşti, ori de pământ bătătorit. Îmi plăcea să merg cu bunica acasă la sora ei doar ca să intru în camera aceea, să simt cum scândura cedează puţin sub paşii mei şi să ascult sunetul ei plin şi strălucitor, lucios ca suprafaţa unui parchet. Mă simţeam ca şi cum aş fi fost în cabina unui vapor, în alt loc, aproape în altă viaţă. Am aproape aceeaşi senzaţie, de plenitudine materială, când ascult un violoncel. Din nou timpul face un salt, de la un lucru la altul, de la un timp la altul, cu viteza impulsurilor neuronilor, vreo două sute de kilometri pe secundă: Pablo Casals cântă suita pentru violoncel de Bach la Barcelona, în toamna lui 1938, când se pierduse deja bătălia de pe Ebro, şi Manuel Azaña şi Juan Negrín îl ascultă dintr-o lojă, la Teatrul liric Liceo. În spatele mesei, pe o poliţă cu nu prea multe cărţi, de medicină şi mai ales de istorie, medicul are o combină muzicală mică, care uneori se aude foarte încet în timp ce pune întrebări vreunui pacient sau îl examinează întins pe patul ce se află într-un colţ al încăperii aproape în întuneric, în faţa unui paravan. Întins pe pat, pacientul devine mai vulnerabil, se lasă dinainte doborât de boală, consultat de medic, pe care îl vede deja de cealaltă parte a liniei invizibile, finia definitivă ce îi separă pe cei sănătoşi de cei bolnavi, izolaţi în ghetoul temerii lor, a durerii lor şi, poate, aproape cel mai rău lucru dintre toate, a ruşinii lor. *Oamenii sănătoşi se îndepărtează de bolnavi*, îi scria odată Franz Kafka Milenei Jesenska, *dar şi bolnavii se îndepărtează de cei sănătoşi*.

Patul, paravanul se profilează de-abia acum în penumbră, din neantul pur pe care nu ţi-l poţi imagina sau aminti. Înainte de a începe să-i spună pacientului care e rezultatul analizelor, ceea ce nu se poate spune fără să provoci o spaimă imediată, fără să simţi un nod în gât, cu toate că ai spus-o de atâtea ori, medicul îi cere să se întindă pe pat, fără să se dezbrace, trebuie doar să-şi lase

puţin pantalonii în jos, să-şi ridice cămaşa, ca el să-i poată ausculta abdomenul, palpându-l cu degetele lui lungi, grăbite, dar fără bruscheţe, precise. Ruşinea de a sta întins cu faţa în sus în pat, întins şi pasiv, cu pantalonii coborâţi până aproape de scrot, în timp ce mâna intrusă, mâna masculină şi perfectă, caută forma unei iregularităţi, o umflătură ce n-ar trebui să se simtă, cine ştie dacă nu o rană, ca acelea ce provocau boli pe timpuri, sau ganglionii inflamaţi, simptom al ciumei.

În fund, dincolo de cele două respiraţii, cea a pacientului şi cea a medicului, atât de aproape una de cealaltă şi totuşi separate de linia invizibilă, se aude suita pentru violoncel de Bach cântată în 1938 de Pablo Casals, într-o noapte când poate au sunat în Barcelona sirenele alarmelor antiaeriene şi exploziile bombelor, luminând cu flăcările lor oraşul rece şi întunecat, învins în prealabil de foame şi de iarnă, cu luni înainte de a intra în el necioplita armată sângeroasă şi bigotă a învingătorilor.

Cu toate că se auzea foarte încet, pacientul a recunoscut muzica şi a identificat înregistrarea. Timp de câteva minute grele vorbesc, fără să se destindă cu adevărat, de Bach, de sunetul violoncelului, de tehnica minunată a înregistrărilor digitale, ce permit recuperarea acestor tezaure îngropate, minunea unui fapt petrecut într-o singură seară şi pentru prima dată în lume. Vorbesc şi de rezultatul analizelor ce se află pe masă, în spaţiul cuprins între mâinile în repaus, elocvente, ale medicului, alături de o scoică spre care din când în când se îndreaptă în mod instinctiv degetele sale, pe care ţi le imaginezi cântând la vreun instrument. Până când Pablo Casals nu le-a dezgropat, suitele lui Bach nu s-au auzit niciodată. Le-a găsit din întâmplare, scotocind pe o tarabă într-un morman de hârtii îngălbenite, pe vreo străduţă din apropierea portului din Barcelona, aşa cum spune Cervantes că a găsit manuscrisul în arabă al lui *Quijote* la prăvălia unui

vânzător de haine vechi din Toledo. Pura întâmplare i-a încredinţat un tezaur ce părea că i-l rezervase destinul. Dacă Pablo Casals n-ar fi răscolit chiar în ziua aceea într-o grămadă de hârtii îngălbenite, dacă bărbatul pe care medicul îl aştepta n-ar fi venit, dacă nu s-ar fi întâlnit cu cineva care în mod imperceptibil avea să-i transmită ceea ce rămăsese ascuns timp de atâţia ani. Acea după-amiază de demult, într-un tren, femeia atât de înaltă ce merge ca şi când ar călări pe tocuri, cu un început de nesiguranţă şi de ameţeală, de beţie în ochii verzi, strălucind în penumbra părului roşcat, un zâmbet fără motiv pe buzele-i fine, deasupra bărbiei ferme ce pare scandinavă sau saxonă.

Dar nu vreau să vină încă, deşi mai sunt câteva minute până la ora programată. Este pe drum, neliniştit dar nu înspăimântat încă de tot, ducând încă o viaţă normală, de care, când va ieşi de aici, îşi va aminti ca de patria unde s-a născut şi unde nu se va mai putea întoarce niciodată, patria celor sănătoşi, a celor ce nu se gândesc că vor muri. Dar lui, şi multora ca el, le mai este încă rezervat ceva, doctorul o ştie, ruşinea, pentru că n-ar vrea să ştie nimeni ceea ce dezvăluie analizele, nu doar o boală, ci numele unei specii de infamie; nici măcar nu va avea curajul să-l privească în ochi pe el, pe medic, cu toate că au stat de vorbă câteva minute înainte sau la vizita anterioară despre suitele pentru violoncel de Bach, exclus deja, expulzat dintr-odată din comunitatea celor normali, ca un evreu ce-ar citi într-o cafenea din Viena ziarul unde se publică noile legi rasiale germane. Cafeneaua este aceeaşi ca în toate dimineţile, şi ziarul este cel pe care l-a citit zilnic în ultimii ani, dar totul s-a schimbat dintr-odată, şi chelnerul ce îi rosteşte numele atât de amabil şi nu are nevoie să-l întrebe ce va servi, acel chelner din fiecare dimineaţă, poate va refuza să-i aducă cafeaua dacă ar şti ce este, ce devenise ca urmare a legii, deşi nu se observă nimic în aparenţa sa

fizică, deşi condiţia lui de evreu nu e trădată de părul său blond sau şaten, de ochii săi de culoare deschisă şi de chipul său normal.

Cuprind scoica în palmă. La fel de uşor cuprindeam mâna încă de copil a fiului meu, ce mi-o apucă pe-a mea în mod natural când ieşim pe stradă, cu toate că are deja treisprezece ani. De mic îmi spunea: hai să ne măsurăm mâinile. Ne lipeam palmele una de alta, şi a lui nu ajungea nici la jumătatea mâinii mele, aşa de osoasă şi noduroasă, acoperită cu păr, mână de uriaş şi nu de medic pentru mâna lui pufoasă de copil, cuprinzând-o toată în acest joc ce ne făcea să râdem atâta, de bucurie şi teamă, înghite-mi mâna mea cu a ta aşa cum lupul păros îi înghiţea pe iezi. Spune-mi altă poveste, nu pleca încă din cameră, nu stinge lumina de pe noptieră. Apoi, se minuna mereu că mâna mea se deschidea şi a lui apărea intactă, nemâncată şi nici măcar muşcată, ca iezii albi salvaţi de mama lor din burta lupului negru, ce are pe bot şi pe spate peri negri înţepători precum cei de pe mâna ta.

Ieşeam din hotel pe o alee printre palmieri şi tufişuri şi ne aflam dintr-odată în faţa Atlanticului, ameţiţi de lumină, de imensitatea şi întinderea orizontului, ce nu sfârşea în mare, ci mai încolo, în şirul munţilor albaştri unde era nordul Africii. Noaptea, vedeam tremurând, prin ceaţa de pe mare, luminile Tangerului. Eu am fost o dată la Tanger, acum mulţi ani, de parc-ar fi fost într-o altă viaţă. Medicul strânge scoica rotunjită şi de fapt strânge mâna fiului său. Acum două veri. Soţia sa îl îmbrăţişează pe la spate, se lipeşte de el ca să se apere de vântul de apus venit dinspre mare, unde se află formele întunecoase ale Africii şi luminile Tangerului, vântul ce miroase a umezeală şi alge. În fiecare noapte, în câte un loc de pe acea plajă imensă, debarcă la adăpostul întunericului un grup de emigranţi clandestini sau se descarcă pe ascuns cutii de tutun de contrabandă şi baloturi negre de haşiş. Uneori, mareea

puternică a Atlanticului aduce cadavre de marocani sau de negri umflate de apă şi muşcate de peşti, şi resturile de bărci vechi de metal ruginit sau de lemn putrezit în care au naufragiat.

Doar când au ajuns la plajă, în prima după-amiază, au simţit amândoi câtă oboseală acumulaseră şi cât de uşori s-au simţit dintr-odată scuturându-se de ea, ca atunci când au lăsat în cameră bagajul şi hainele transpirate cu care plecaseră din Madrid în dimineaţa aceea. Atâtea luni închis în acea cameră întunecoasă, aşteptând pacienţi, rezultatele analizelor, văzând chipuri de bărbaţi şi femei marcaţi în mod invizibil de boală, aleşi de sarcasmul crud al hazardului. Copilul alerga înainte, nerăbdător să ajungă la mal. Dând şuturi pe nisip mingii mari cu dungi albe şi albastre pe care vântul o rostogolea cu uşurinţă îndepărtând-o de el. Încă mai era soare, dar nu mai rămăsese multă lume pe plajă, sau poate că întinderea ei o făcea să pară goală, aproape pustie, oferindu-se doar lor. Se simţi un pic ruşinat când îşi scoase cămaşa, aşa de alb şi de slab în lumina aceea aurie, atât de refractar la ea, spre deosebire de soţia şi fiul său, amândoi cu pielea de aceeaşi culoare ca a scorţişoarei, una din trăsăturile primare pe care moştenirea genetică a transmis-o de la unul la celălalt. Ce vei fi moştenit tu de la mine, copil al sufletului meu, sărind curajos în acea după-amiază în primul val înalt şi încoronat de spuma verii ce te-a doborât, ieşind nespus de bucuros din mare, cu toată strălucirea apei şi a soarelui pe pielea-ţi nemaltratată încă de vreme, pe corpul tău ce în vara aceea nu începuse încă să-şi piardă rotunjimile copilăriei.

Trântindu-mă pe nisip cu faţa în sus, am simţit ca o plenitudine fizică consistenţa insondabilă, rotunjimea lumii. Jorge Guillén are nişte versuri pe măsură: *Şi piciorul drumeţ calcă / a planetei rotunjime.* Priveam foarte de aproape grăunţele minuscule, infinitezimalele fragmente

de roci şi scoici, de sticlă, de amfore sparte, roase şi pulverizate de-a lungul unor vremuri de durate geologice de forţa monotonă a mării, ce acţiona chiar acum, ce răsuna ca o tobă aproape de urechile mele, în trupul meu frânt de oboseală, consumat de luni de zile de muncă şi încordare, de insomnii, de urgenţe, de remuşcări, de a fi fost martorul durerii altora, a bolii, a panicii, a înaintării morţii. Luam un pumn de nisip în palmă şi pe urmă o deschideam ca nisipul să se prelingă puţin câte puţin, într-un fir subţire, în fugacitatea unor secunde. Mai întâi era ceva solid în pumnul strâns, închis ca valvulele unei moluşte pentru degetele mici ale fiului meu, care încerca să-l deschidă şi nu putea, iar dacă din întâmplare reuşea să desfacă un deget, respirând foarte greu, degetul revenea la loc şi pumnul rămânea închis. Apoi se deschide încet, şi nisipul atât de compact se risipeşte ca nimic, nu rămân decât câteva fire în palma lată şi deschisă, fărâmiţe minerale rănite de lumină. La cei unsprezece ani ai săi, copilul continua să se bucure de acest joc, continua să se înfrunte în van cu tatăl său şi se sforţa şi gâfâia vrând să deschidă pumnul, în care uneori era o bomboană sau o monedă. Căuta o fisură între degete, scormonea. În zadar, dar o făcea cu atâta grijă, că niciodată nu-l zgâria cu unghiile. Învins, se întindea peste el, strângându-l cu toată puterea, cu o duioşie spontană şi de totală dăruire, şi îi trecea mâna pe obraz ca să simtă înţepăturile bărbii. Era de-ajuns să-l apese cu două degete exact sub coaste pentru ca băiatul să se arunce pe nisip răzând în hohote şi dând din picioare în aer.

„Ce insuportabili sunteţi, oameni în toată firea amândoi”; întinsă lângă ei, cu ochii ascunşi de ochelarii de soare, nevastă-sa scutura nisipul pe care copilul, dând din picioare şi tăvălindu-se, îi aruncase peste revista pe care o citea. Atât de puţin la soare şi pielea ei deja avea o uşoară tentă de bronz. Odihna, somnul profund, orele de

leneveală pe plajă şi la piscina hotelului, siestele în penumbra răcoroasă a camerei îi şterseseră de pe faţă orice urmă de oboseală şi avea acelaşi zâmbet deschis de fericire ce mă fermecase la primele noastre întâlniri. Atât de atrăgătoare şi de tânără ca şi cum n-ar fi trecut doisprezece ani, ca şi cum n-ar fi fost al ei băiatul ce acum se aşezase lângă ea şi îi îngropa, puţin câte puţin, picioarele cu unghiile roşii, cernând peste ele din pumnul întredeschis un firişor de nisip ce aluneca pe picior şi între degete ca o mângâiere.

Dar nu voiam să reneg timpul, era bine că a trecut, pentru că ne adusese atâtea daruri, atâtea lucruri pe care eu le vedeam în faţa mea tangibile şi sfinte în acele zile de iulie. Trupul soţiei mele îmi plăcea mai mult pentru că îl mângâiam şi îl cunoşteam de doisprezece ani, dorindu-l cu intensitatea pe care ţi-o dă doar cunoaşterea, şi, de asemenea, pentru că îl adăpostise şi îl născuse pe copilul meu, se lăţise, miruit de o frumoasă maternitate, hrănit de abundente fluxuri hormonale, de firişoare de lapte ce se scurgeau în picături mari din sfârcuri când copilul se sătura de supt. Aceeaşi mână ce palpează abdomenul pacientului întins pe pat căutând semnele unei boli, mângâia acum doisprezece ani pântecele întins şi rotund, frământat de mişcări puternice, înfiorat de bătăile inimii copilului care stătea să se nască, simţea în buricele degetelor curba sa planetară. Cine ştie dacă un medic poate să uite ce este, dacă poate să-şi lase meseria în penumbra cabinetului aşa cum îşi lasă halatul şi se îndreaptă spre uşă călcând zgomotos pe parchetul foarte lustruit, cu acea patină pe care o au lucrurile folosite mult de-a lungul multor ani, şi când ajunge în stradă e orbit de lumina încă văratică a soarelui, ce îl obligă să-şi pună ochelarii de soare, şi îşi aminteşte poate că nevastă-sa îi cumpărase acum doi ani, acum două veri, în acelaşi magazin al hotelului unde, abia sosiţi, îşi făcuseră toate

cumpărăturile urgente pentru zilele de plajă, costume de baie şi şlapi, cremă solară cu protecţie maximă, o şapcă pentru copil cu semnul lui Zorro, o minge mare gonflabilă, atât de uşoară că briza mării i-o lua mereu, nişte ochelari pentru înotat sub apă şi nişte labe, deoarece băiatul hotărâse în mod fantezist că va pune în practică nişte cunoştinţe exhaustive, deşi imaginare, de pescuit submarin, pe care le căpătase urmărind un documentar la televizor.

Acum, în clarobscurul cabinetului mai apare ceva ce nu văzusem până acum, nu pe masă, ci pe poliţa unde este combina muzicală, fotografia unui băiat copil încă, deşi aproape de sfârşitul copilăriei, în pragul unei transformări, cu părul răvăşit şi trăsături delicate, cu nişte ochelari de pescuit submarin pe frunte, râzând cu ochii mijiţi, cu urme de nisip pe nas şi pe bretonul negru.

Spre vest, plaja se prelungea într-o orizontală nedefinită, care se sfârşea în pata albă şi neclară a caselor din sat, estompată într-o ceaţă luminoasă ce ştergea contururile şi contopea varul şi nisipul în aceeaşi lumină orbitoare a soarelui. Doar cu primii zori ai zilei sau pe înserat culorile căpătau o totală acurateţe şi se lămureau formele lucrurilor. Spre răsărit, o stâncă sălbatică şi parcă tăiată cu târnăcopul deasupra mării delimita golful. Cu soarele la apus. Străluceau geamurile vilelor luxoase pe jumătate ascunse de verdele închis al tufişurilor şi al palmierilor, cu garduri înalte şi albe peste care se revărsa violetul intens al florilor de *buganvilla.* Ni s-a spus că în acele case îşi petreceau vara multimilionarii, mai ales nemţi. La picioarele ţărmului abrupt, pe o stâncă mare ce rămânea izolată când creştea mareea, se afla un bloc cubic de beton, un buncăr ce avea ceva de organism antinatural şi monstruos, de cancer mineral al peisajului, la fel de rezistent la izbiturile mării ca stânca pe care fusese cimentat. Dar la capătul a mii de ani chiar şi betonul se va

pulveriza, se va transforma în infime particule gri amestecate cu firişoarele de nisip, precum cioburile foarte mici de sticlă sau ca bucăţile de scoici ori de pietre. Pentru băieţel a fost o aventură memorabilă să urce până la buncăr ţinut strâns de mâna puternică a tatălui său şi să ajungă printr-un culoar cu nisip pe jos până la camera interioară, luminată de o rază de soare prăfuită şi oblică ce cobora de la ambrazura alungită din care probabil ieşeau binoclurile soldaţilor de gardă şi ţevile mitralierelor.

Prin deschizătură se vedea cu exactitate. În dimineaţa senină, linia coastei Africii. Îi făcea plăcere să-i explice fiului său, cu toate detaliile, anumite lucruri, observând expresia concentrată şi docilă a copilului, satisfăcut de interesul pe care-l arăta pentru totul, de politeţea şi atenţia cu care ştia să asculte, şi care nu era incompatibilă cu o. Imaginaţie de multe ori predispusă la însingurare. În 1943, Aliaţii îi învinseseră definitiv pe germani şi pe italieni în nordul Africii şi se pregăteau să invadeze sudul Europei: uită-te ce aproape erau dac-ar fi vrut să debarce pe plaja asta. În loc de Sicilia, imaginează-ţi-i pe sărmanii soldaţi spanioli de atunci închişi în acest buncăr, aşteptând să apară navele de război americane.

S-au întors când mareea începuse deja să urce. Peştişori mici şi transparenţi fugeau printre picioarele lor ce plescăiau în apa limpede, când păşeau acum pe o suprafaţă netedă de rocă ieşită din nisip, şi care în unele locuri era alunecoasă din cauza algelor lipite de ea, şi în altele, acoperită cu un muşchi negru şi poros, moale sub tălpile picioarelor. Se retrăgea un val şi într-o concavitate a rocii rămânea o baltă în care se agitau fiinţe minuscule, iar tatăl şi fiul îngenuncheau ca să le privească de aproape, transpunându-se din timpul prezent al faptelor omeneşti la începutul de neconceput a istoriei planetei. Organisme primare târându-se din mare pe uscat, fierbând în ochiuri de apă, în mâlul dens şi fertil al smârcurilor,

luându-şi măsuri de apărare pentru a supravieţui, de-a lungul a milioane de ani, dezvoltând valve şi cochilii, carapace calcaroase, picioare şi cleşti ce lasă o urmă subţire pe nisip, la fel de trecătoare ca urma paşilor noştri, a vieţilor noastre, gândea fără dramatism sau melancolie un bărbat de patruzeci şi ceva de ani ce se plimba pe o plajă de mână cu fiul său, într-o stare de perfectă şi calmă fericire, de mulţumire, într-o misterioasă armonie cu lumea, într-unul dintre acele lungi amurguri de început de iulie, când căldura încă nu te sufocă şi vara mai este încă pentru copil un dar complet.

S-a desprins de mâna lui ca să se arunce cu capul în valuri şi el se îndepărtă de mal şi se îndreptă prin nisipul cald spre locul unde stătea nevasta lui, a cărei fotografie probabil se află în cabinetul întunecos: zâmbetul deschis şi buzele fine, întotdeauna rujate, chiar şi în după-amiaza aceea, pe plajă, ochelari de soare ca aceia ai actriţelor din pozele color ale anilor patruzeci. Îmi plăcea să mă gândesc că ea ne-a văzut venind de departe, pe băiat şi pe mine, uşor de distins pe plaja aproape goală la acea oră târzie, dar totuşi caldă şi luminoasă, când apar deja mici pete de umbră în urmele paşilor şi pe marginea dunelor: amândoi ghemuiţi, cu capetele alăturate, observând ceva pe o suprafaţă strălucitoare de apă lăsată de un val în retragere, apoi mergând de mână pe mal, bărbatul slab şi alb şi copilul dolofan, bronzat, cu soarele târziu ce-i încălzeşte pielea umedă, cu un pic de burtică de copil peste marginea chilotului de baie; amândoi atât de diferiţi între ei. Cu cei treizeci şi ceva de ani ce-i separă, şi totuşi uimitor de asemănători în unele gesturi, identici în felul complice de a merge şi de a-şi ţine capul aplecat, cu toate că băieţelul, de aproape, seamănă mai mult cu maică-sa, nu numai la culoarea pielei ci şi la felul de a-şi miji ochii când râde. La linia hotărâtă a bărbiei, la mâini, la părul creţ şi răvăşit de aerul umed al mării.

Simte un gust sărat pe buzele ei şi o consistenţă mai cărnoasă în săruturi, şi pielea ei mai netedă când o mângâie pe sub ţesătura uşor umedă a bikinilor, în penumbra siestei, în spatele perdelei trase. Pieptul şi pântecul sunt două pete albe pe pielea deja bronzată. Pune o mână pe petecul de negreaţă dintre coapse şi îşi aminteşte de muşchiul mustind de apă în care îşi afunda degetele până simţea suprafaţa netedă a pietrei de pe mal. Totul se petrece fără grabă, dorinţa urcând cu lentoarea mareei, cele două trupuri obosite şi consumate de amor, atât de mângâiate unul de celălalt, strălucind în penumbră.

Când era tânăr, crezuse ca adeptul fanatic al unei religii în prestigiul suferinţei şi al eşecului, în clarviziunea alcoolului şi în romantismul adulterului. Acum nu era în stare să-şi imagineze pentru el însuşi o pasiune mai profundă decât cea pe care o încerca pentru nevasta şi fiul său, simţind că aceasta îi învăluia pe toţi trei ca o atmosferă mai primitoare şi mai caldă decât aerul exterior, perceptibilă în mod obiectiv ca un câmp magnetic. Fluide împărtăşite, cromozomi amestecaţi într-o mare celulă primară, ovulul recent fecundat, saliva unuia asimilată de aparatul digestiv al celuilalt, saliva şi secreţiile vaginale, saliva şi sperma lucind uneori pe buzele ei, dizolvate în fluxul hrănitor al sângelui ei, mirosuri şi sudori amestecate impregnând pielea, aerul, cearşafurile pe care rămâneau apoi adormiţi, potoliţi, în vreme ce de dincolo de perdelele trase se auzeau bălăceala şi strigătele copiilor în piscina hotelului, şi, de mai de departe, dacă erau foarte atenţi, mugetul puternic al mării, vântul biciuind coroanele palmierilor.

Palmierii sălbatici era titlul romanului pe care soţia lui îl citise în tren şi-l lua cu ea la plajă într-o geantă mare de pai. El obişnuia să-i ceară să-i povestească romanele pe care le citea, şi aceste rezumate, împreună cu unele filme alese tot de ea, îi hrăneau în mod satisfăcător dorinţa de

ficţiune. Realitatea îi părea atât de complexă, de inepuizabilă, de labirintică până şi în elementele sale cele mai simple, încât nu simţea nevoia să-şi ocupe timpul şi inteligenţa cu lucruri inventate, decât dacă le primea filtrate prin povestirea soţiei sale sau dacă se caracterizau prin vechea elementaritate a. Poveştilor. În privinţa artei, era sensibil aproape numai la formele în care se întrevedea ceva din unitatea armonică şi eficienţa funcţională a naturii, şi care, în acelaşi timp. Sugerau imensitatea ei străină de experienţa şi observaţia omenească. Era sensibil mai ales la o anumită muzică şi la anumite forme şi spaţii interioare ale arhitecturii. Ruinele colosale ale templelor greceşti din sudul Italiei sau ale termelor din Roma îi produceau o emoţie identică celei trezite de marile păduri pe care le văzuse în Noua Anglie şi în Canada. În forma unei coloane clasice, a unui mare capitel căzut găsea o corespondenţă ascunsă şi precisă totodată cu maiestuozitatea sacră a unui copac, cu nervaturile şi volutele, cu simetria exactă a unei scoici de mare. Îi arăta fiului său spirala unei mici cochilii de melc şi apoi, într-o carte de astronomie, cealaltă spirală identică a unei galaxii, şi îl ducea la baie şi îl punea să se uite la spirala formată de apă când cădea din robinet în gaura rotundă a chiuvetei. Iscodea strălucirea atentă de inteligenţă în ochii întunecaţi ai copilului, ce aveau aceeaşi culoare şi aceeaşi formă migdalată ca aceia ai mamei lui, identici cu ai ei în privinţa dispoziţiei imediate de a exprima fără prefăcătorii sau stări intermediare uimirea sau decepţia, fericirea sau melancolia.

Nu-şi aminteşte dacă l-a întrebat pe pacient, la prima consultaţie, dacă are copii. Probabil că da, pentru că este una dintre acele persoane cu un aer conjugal şi patern, cu o anumită uzură fizică, ca o tristeţe a responsabilităţii ce îi apasă umerii, a neliniştii datorate bolii unui fiu sau a veghei aşteptărilor în nopţile de vineri. A fost acel aer de

uzură, de vagă oboseală generală ceea ce i-a trezit bănuiala pe care în fond nu ar fi trebuit s-o aibă. Dar nu există aparenţă care într-un fel sau altul să nu includă şi o parte de înşelăciune, şi nu există nimeni despre care să poţi spune cu toată siguranţa că e în afara pericolului. Bineînţeles că nu i-a spus că analiza de sânge pe care i-o prescrisese va include şi această probă. Nu voia să-l alarmeze, dar mai ales, dacă era posibil, nu voia să-l ofenseze. Drept cine mă luaţi, i-ar fi spus poate, ce fel de viaţă vă închipuiţi că duc.

O să vină peste câteva minute şi va trebui să-i spună acele cuvinte, numele bolii, să repete cu grijă, cu detaşare clinică, eufemismul unor iniţiale. *Bineînţeles că trebuie să repetăm proba, dar nu vă ascund că şi acum marja de eroare este limitată.* Aceleaşi vorbe spuse de atâtea ori. Întotdeauna neutre şi totuşi cumplite, panica şi ruşinea şi atâtea agonii prezise şi urmărite cu amărăciunea neostoită niciodată de propria neputinţă; aceasta este aproape o altă formă de contagiere, o oboseală aproape la fel ca aceea de care suferă ei, ca aceea care i-a adus la cabinet, o vagă senzaţie proastă, persistentă şi inexplicabilă, trezirea în ganglioni, în anumite celule foarte specializate, a oaspetelui neobservat, ascuns timp de ani de zile, ascultând şi de anumite coduri genetice pe care momentan nimeni nu ştie să le descifreze, aşa cum nu se descifrează consistenţa ultimă a materiei, turbionul de particule şi de infinitezimale forţe magnetice din care este făcut totul, lumina monitorului de la computerul meu şi a lămpii aprinse deasupra tastaturii luminându-mi mâinile, dura formă minerală a scoicii pe care o mângâi chiar acum, amintindu-mi de o vară, de două veri, ca să fiu mai exact, două veri identice şi totuşi atât de diferite, ca două scoici din aceeaşi specie, care la prima vedere par la fel şi apoi, dacă le studiezi puţin, descoperi că n-au aproape nimic în comun, cu excepţia unei asemănări abstracte ce există

poate doar în imaginaţia noastră clasificatoare, în instinctul nostru de a simplifica.

Nu te vei scălda de două ori în acelaşi râu, nici nu vei trăi de două ori aceeaşi vară, nici nu va exista o cameră la fel ca alta, nici nu vei intra în aceeaşi încăpere de unde ai ieşit acum cinci minute, în acelaşi cabinet în penumbră unde fuseseşi o singură dată, aşezat în faţa unui medic ce vorbea rar şi punea întrebări şocante, şi aproba când asculta cu multă atenţie răspunsurile, mângâind o scoică albă pe care o are pe masă în stânga tastaturii computerului, simetrică cu mouse-ul, pe care o pipăie parcă pe furiş cu degetele lui lungi, albe şi păroase, în timp ce caută o fişă medicală, datele pe care pacientul i le-a dat la telefon asistentei, când sunase prima dată ca să se programeze.

De pe plajă, privim spre răsărit casele albe aşezate pe buza falezelor sau pe jumătate ascunse în tufişurile din grădini, în spatele unor ziduri înalte şi văruite, cu ferestre mari şi terase orientate spre sud, spre linia albăstrie a coastei Africii. Ni s-a spus că foarte sus, pe povârnişurile de stâncă goală unde nu ajunge vegetaţia, e o peşteră cu picturi neolitice şi resturi de sarcofage feniciene. M-am trezit într-o dimineaţă foarte devreme, când se crăpa de ziuă, m-am îmbrăcat şi mi-am pus adidaşii în tăcere, încercând să n-o trezesc pe soţia mea, şi am plecat de la hotel traversând grădina pustie ce se reflecta în apa violetă şi nemişcată a piscinei. La restaurant, la o lumină electrică ingrată, chelnerii cei mai matinali pregăteau tăvile pentru bufet, puneau pe mese ceşti şi tacâmuri într-o linişte de somnambuli. Îmi simţeam cu plăcere picioarele puternice, solida comoditate a adidaşilor, cu care mersesem şi alergasem sute de kilometri. Răcoarea primei ore a dimineţii îmi înfiora pielea sub ţesătura subţire de bumbac a tricoului. Am început să alerg încet, respirând uşor, dar în loc s-o iau spre plajă cum făceam în fiecare

dimineaţă, am apucat-o pe drumul ce urca povârnişul dealului. Am obosit repede, pentru că urcuşul era foarte abrupt şi am continuat la pas. Văzute de aproape, casele pe care le priveam de pe plajă erau şi mai impunătoare, apărate de ziduri terminate cu cioburi de sticlă, de tăbliţe ale companiilor de securitate, de câini ce lătrau din grădini la trecerea mea şi care uneori se izbeau cu capul de grilajele metalice, scormoneau printre tufişuri arătându-şi boturile, mirosindu-mă, mârâind. Cu excepţia lătrăturilor şi a paşilor mei pe pietriş, singurul zgomot ce se auzea era şfichiuitul metodic al aspersoarelor stropind suprafeţe invizibile de gazon, de unde sosea până la mine mirosul intens al sevei şi al pământului bine fertilizat şi udat.

Zăream uneori, în spatele unui grilaj, câte-o maşină nemţească enormă, cu caroseria argintată. După câte o cotitură, apărea înaintea mea, tot mai jos, întinderea vertiginoasă a plajei şi a mării; hotelul, ca o construcţie la scară redusă sau una dintre acele machete ce se decupează, care-i plăceau fiului meu când era mai mic. Albastrul de carte poştală ilustrată al piscinei, linia ferestrelor. În spatele uneia dintre ele, soţia mea continua să doarmă cufundată într-un somn liniştit şi în noaptea conservată de perdelele trase.

Dar nu reuşeam să găsesc poteca ce trebuia să mă poarte spre vârf, spre peştera unde se aflau picturile neolitice. Am părăsit drumul asfaltat, strecurându-mă printre tufişurile lipicioase de iarba-osului, unde mi se păruse că se ivea o cărare. Când credeam că m-am rătăcit, am ieşit din nou la şoseaua ce se îngusta printre stânci şi buruieni şi se termina brusc în faţa unui zid şi a unei porţi metalice foarte înalte, vopsită într-o culoare verde închis milităresc. Câţiva câini lătrau şi urlau în spatele ei şi o izbeau cu asemenea putere, încât plăcile de metal vibrau. Am recunoscut terasele înalte ale casei, ferestrele arcuite ce se vedeau de pe plajă în punctul cel mai de sus al

dealului. Lângă poartă, pe o placă de ceramică era scris cu litere gotice *Berghof*. Citisem acest nume undeva, într-o carte, dar nu-mi aminteam unde.

M-am întors şi n-am mai căutat poteca spre peştera cu picturi. Eram obosit şi se făcuse foarte târziu. Când m-am întors la hotel era abia nouă dimineaţa, dar începea să fie cald, şi primii turişti nemţi înroşiţi de soare şi ghiftuiţi după festinul de la micul dejun începeau să ocupe în mod total deliberat cele mai bune şezlonguri, cele cu capătul rabatabil. Şi care se aflau în partea cu umbră. În camera mea dura încă noaptea pe care o lăsasem cu câteva ceasuri înainte. Am deschis uşa încetişor, am ascultat în penumbră respiraţia nevestei mele şi am simţit în aerul mai dens decât cel de afară mirosurile comune ale vieţii noastre, pe care le adusesem cu noi în camera de hotel. M-am aşezat în pat lângă ea; avea doar chiloţii pe ea, şi dormea pe o parte, uşor încovoiată, îmbrăţişând perna. *Când te văd goală îmi amintesc de pământ.* I-am dat la o parte părul de pe faţă şi am văzut că avea ochii deschişi şi zâmbea. Mi-am amintit acest cuvânt: Berghof.

Aş vrea să-mi amintesc fiecare amănunt din aceste zile de iulie cu aceeaşi exactitate ca atunci când mângâi scoica albă de pe masa mea de lucru: greutatea ei abia simţită în palma mâinii, interiorul ei atât de neted, în care totuşi degetele simt liniile atenuate ale striurilor, neregularitatea marginii exterioare ştirbită poate de izbitura violenta de o stâncă, poate, acum cine ştie câtă vreme.

Fiecare lucru păstrat, salvat, detaliile neimportante, cele esenţiale, pentru că dacă lipseşte unul dintre ele echilibrul general al lucrurilor se poate nărui. În enciclopedia mea şcolară se povestea cum din vina unei potcoave, a caielei unei potcoave, s-a pierdut un întreg imperiu; împăratul trimite un sol călare să aducă întăriri, dar calul nu poate să galopeze bine pentru că i-a căzut o caia de la o potcoavă, se împiedică şi cade, iar solul moare sau pur şi simplu nu

ajunge la timp ca să-şi îndeplinească misiunea. De câte mici întâmplări a fost nevoie pentru ca Pablo Casals să găsească pe o tarabă cu cărţi vechi din Barcelona suitele pentru violoncel de Bach. Acea scoică purtată de un val acum un an sau acum două sute de ani, izbindu-se atât de tare de o stâncă încât se rupe o parte din marginea ei exterioară, rămasă apoi îngropată în nisipul alb al unei plaje ce se pierde în zarea de la apus, pentru ca s-o găsească într-o după-amiază de iulie Arturo, pentru ca eu s-o am acum aici, sub mâna pe care scoica o recunoaşte, parte din regatul familiar al simţului pipăitului, alături de plastica formă a tastaturii computerului, lemnul zdravăn şi negeluit al mesei, porţelanul căniii de cafea, hârtia ce străluceşte la lumina lămpii, pe care sunt scrise lucruri indescifrabile aproape pentru oricine, inclusiv pentru mine însumi, uneori; scris de medic, spuneau bătrânii, speriaţi de medici, scris de reţete şi diagnostice, de semnături pe rezultatele analizelor.

Nu e o vară, ci două, dar nu pot exista două veri identice, nu există diferenţe atât de categorice ca acelea care abia se percep. Cea a unui singur cromozom între douăzeci şi patru determină dacă o să fie fată sau băiat. Diferenţa dintre viaţa şi moartea acestui om care o să intre în cabinet dintr-un moment într-altul este un virus ce s-a adăpostit în el în mod imperceptibil nu se ştie de câţi ani şi brusc a început să se răzvrătească, să se înmulţească, să-l otrăvească fără ca el să-şi dea seama, fără să simtă altceva decât o oboseală vagă şi de neînvins, ceva ce medicul intuise dar nu putuse citi pe faţa lui de om încă sănătos, când îi palpase abdomenul cu organele încă neatinse.

Îşi închipuie că vorbeşte cu cineva, un prieten, căruia-i povesteşte această istorie, el care nu mai obişnuieşte să aibă încredere în nimeni în afară de soţia sa, istoria celor două veri, a celei de-a doua veri, cea a repetării şi a întoarcerii după doi ani. Dacă există ceva după care

tânjesc cu adevărat, aceasta nu este copilăria, ci prietenia, devotamentul reciproc ce mă unea cu prietenii mei la cincisprezece sau la douăzeci de ani, capacitatea de a conversa ore întregi plimbându-ne prin oraşul meu pustiu în nopţile de vară, de a povesti cu exactitate cine era fiecare din noi, ce dorea şi de ce suferea, şi de a nu face altceva decât să vorbim şi să ascultăm şi să fim împreună, pentru că de multe ori acesta era singurul lucru pe care-l aveam, fără bani să mergem la un bar sau la un film sau la sălile de biliard, evidenţa pură a prieteniei, cu mâinile în buzunarele goale şi capetele adâncite între umeri şi apropiate într-o atitudine de confidenţă, de conspiraţie. Duc dorul pudorii gingăşiei masculine, emoţiei de a te simţi acceptat şi înţeles şi de a nu îndrăzni să-ţi exprimi recunoştinţa pentru atâta afecţiune; nu scârboasa camaraderie masculină, confidenţele lăudăroase sau schimbul de priviri băloase în prezenţa unei femei atractive.

Îşi imaginează că povesteşte, că mai are vreun prieten de acum treizeci de ani şi că au rămas împreună, păstrând aceeaşi loialitate de atunci, consolidată şi îmbunătăţită de trecerea timpului, de experienţele şi deziluziile trăite de amândoi. Îşi închipuie un prieten, îl inventează, cum îşi inventa prieteni când avea doisprezece sau treisprezece ani şi era singur peste tot, în familie şi la noua şcoală unde-l trimiseseră, la acea vârstă ciudată ce nu mai este copilărie dar nici adolescenţă încă, sau feciorie, cum se spunea pe timpuri, ce păcat că s-a pierdut un cuvânt atât de frumos, atât de exact.

Acum este fiul meu cel ce intră în ea, în feciorie sau adolescenţă, cel ce nu mai este un copil şi începe să se îndepărteze de mine fără să-şi dea seama, i-ar spune unui prieten, dacă are avea vreunul, dacă nu i-ar fi pierdut pe cei pe care i-a avut din cauza distanţei sau a neglijenţei, a unui fond uşor amar de scepticism, pe care anii i l-au

accentuat şi de care se salvaseră doar fiinţele cele mai apropiate din viaţa lui, nevasta şi fiul său şi, poate, în parte, uneori şi munca sa, ceea ce se întâmpla în camera în penumbră, cabinet sau cameră de studiu, sub lampă, în spaţiul pe care îl delimitează şi îl luminează claritatea ei ce nu răneşte, calculată pentru a primi şi a sugera, pentru ca să se ivească din ea, invocate, inventate, parcă, prezenţe asemănătoare ce se transfigurează, aproape pe neobservate, dintr-unele într-altele: medicul şi pacientul, prietenul ce se prezintă poate neanunţat şi pe care este aşa de plăcut să-l primeşti şi atât de uşor şi liniştitor să-i povesteşti ceva, ştiind că aproape nu e nevoie de cuvinte, dar că merită să le alegi cu atenţie pentru a-i comunica pe deplin o anumită experienţă, ca astfel să devină inteligibilă, limpezită de ceaţa nocivă, de melancolia confuză şi vagă, de acel început contagios de autocompasiune ce se insinuează în amintirea neîmpărtăşită, rumegat în singurătatea aşteptării, în cabinet, prezent ca o silenţioasă neloialitate când mă întorc acasă şi nevastă-mea mă simte absent şi mă întreabă ţi se întâmplă ceva. Şi eu spun nimic, oboseala muncii, persistenţa apăsătoare a bolii în acele feţe noi ce apar în fiecare zi, feţe de noi sosiţi de cealaltă parte a frontierei, de recent expulzaţi.

Ne-am întors în vara aceasta, povesteşte, ar povesti dacă ar avea cui; timp de doi ani m-am gândit numai la această vacanţă, într-un fel în stilul fiului meu, căruia i se părea că totul este important, cu acea capacitate minunată de entuziasm pentru orice pe care o au unii copii. Am petrecut doar zece zile în acel loc, şi abia dac-am făcut altceva decât să înotăm şi să stăm la soare, să citim lungiţi pe plajă sau la piscina hotelului, să ieşim din când în când într-o maşină de închiriat ca să mâncăm sau să ne plimbăm prin sat. Eu mă sculam devreme, alergam fără să mă grăbesc câţiva kilometri pe nisipul tare de la mal, îndată

după retragerea mareei, nisipul neted şi strălucitor în primele raze ale soarelui. Îmi plăcea să mă întorc la hotel şi să-i trezesc pe nevastă-mea şi pe fiul meu şi să ne luăm micul dejun împreună, aşezaţi lângă fereastra enormă a restaurantului ce dădea spre palmierii din grădină. Fiecare lucru pe care-l făceam era de o perfecţiune neasemuită, şi eu eram conştient de ea chiar în clipa când îl trăiam, nu aveam nevoie de filtrul amintirii pentru a o înfrumuseţa. Exista o armonie între noi trei în acord cu frumuseţea exterioară a lumii, cu luna plină şi vântul de apus în prima seară când am coborât pe plajă şi ne-am îmbrăţişat toţi trei ca să ne apărăm de umezeala foarte rece, cu puritatea formei unei scoici sau gustul şi mirosul unui peşte fript pe cărbuni, mâncat la o terasă lângă mare. Fiecare dintre noi era în mod intens el însuşi şi tocmai această particularitate îl unea cu ceilalţi doi, cu fiecare într-un chip unic şi diferit, pentru că pe toţi trei ne învăluia iubirea însăşi. Soţia mea şi cu mine, fiul meu şi cu mine, soţia mea şi fiul meu, fiul meu privindu-ne când ne mângâiam, şi soţia mea privindu-ne pe copil şi pe mine când ne plimbam pe plajă cu capetele plecate, căutând scoici şi raci, eu privindu-l pe copil când arunca nisip pe picioarele maică-sii, printre degetele cu unghii roşii, pe labă şi pe călcâie.

Tonuri pastelate ca în instantaneele fragile ale polaroidului. În care totul pare că se petrece un pic la întâmplare, fără premeditare şi aproape fără cadraj, cu uşurinţa vieţii cotidiene.

Se întorc după două veri, la acelaşi hotel, în aceleaşi zile de iulie, cu amurguri ce se prelungesc într-o aurită încetineală până la ora cinei; totul este la fel, şi cu toate acestea el se descoperă spionându-se pe sine însuşi în căutarea unei greşeli produse în repetarea desfătătoare a emoţiilor sale de atunci, neliniştit, dar într-un fel insidios, descurajat fără motiv, iritat de probleme cărora ştie că nu ar trebui să le dea nicio importanţă, camera care anul

acesta nu dă spre mare ci spre o curte interioară cu palmieri şi spre ferestrele altor camere, vântul de răsărit care de-abia îi lasă să se ducă la plajă în primele zile, provocând supărarea fiului său, care se încuie ursuz în camera lui şi stă ore întregi la televizor. Are deja treisprezece ani şi o urmă de mustaţă îi adumbreşte buza de sus. Fără să ne dăm seama, şi-a pierdut vocea de copil, fără să observăm, aproape i se schimbă, şi acea voce unică a dispărut deja de pe lume, n-o s-o mai ascultăm niciodată. Au trecut doar două veri, dar am întârziat atât de mult să ne întoarcem, încât întoarcerea nu mai era posibilă: doi ani în vieţile noastre de adulţi nu înseamnă nimic, dar în viaţa lui reprezintă saltul de la o existenţă la alta, timpul unei transformări nu mai puţin radicale ca aceea a unei larve într-un fluture. Ochii lui mari, mijiţi când râde, cu aceeaşi expresie ca a maică-sii, nu mai privesc ca înainte, sau cel puţin nu tot timpul. Îl priveşti în ochi şi pare că nu e acolo sau că nu te poţi întâlni cu el, vrei să-l cauţi dar a şi plecat, şi cu toate că această îndepărtare se produce doar din timp în timp, mai degrabă ca nişte scânteieri de înstrăinare sau de alarmă, el, tatăl lui, trebuie să se stăpânească pentru a nu simţi o dezolare de adolescent ranchiunos, un fel de amărăciune ce nu credea că se păstrase atât de intactă de pe vremea când avea vârsta în care intră fiul său acum.

Poate nu a pierdut încă nimic, dar acum descoperă ceea ce nu cunoştea în urmă cu două veri. Frica de a pierde, panica în faţa posibilităţii ca fiul lui să devină un necunoscut pentru el, ca fiii atâtor taţi pe care-i cunoaşte, bărbaţi de vârsta lui, de aceeaşi categorie şi profesiune, printre care, totuşi, nu există niciunul pe care să-l numească cu adevărat prietenul lui, cu plenitudinea sacră a acestui cuvânt. Dar băiatul are de acum prietenii săi la Madrid şi le duce dorul, îi spune nevastă-sa, zâmbind cu o bunăvoinţă pe care el o invidiază, cu o seninătate de care

el depinde ca să nu se lase doborât cu totul. Nu-ţi dai seama că nu mai e chiar un copil, că o să împlinească paisprezece ani. Ar trebui să te gândeşti cum erai tu când aveai vârsta lui.

Se supraveghează, se spionează, cu aceeaşi grijă cu care examinează figura unui pacient sau îi palpează abdomenul sau îi ascultă respiraţia prin stetoscop, căutând simptome ale acelei boli de care acum se ştie vulnerabil, perfida decepţie, opacitatea senzaţiilor care alteori se prelungiseră în rezonanţe irizate, asemeni plictiselii provocate de o muzică ce înainte îţi plăcea mult, şi pe care acum continui s-o asculţi cu atenţie, te prefaci că te entuziasmează, reuşind aproape să te înşeli pe tine însuţi, cu toate că ştii, într-un ungher nemărturisit, că tot ce doreşti cel mai mult pe lumea asta este ca acea muzică să se termine, ca atunci când te întorci într-un oraş fără să te mai simţi prizonierul său şi fără să te automatizezi ca să te convingi că plăcerea călduţă de acum este identică cu exaltarea de atunci.

Într-o seară, în timp ce aşteaptă ca soţia lui să se aranjeze pentru cină, în timp ce ea îi vorbeşte din baie, pieptănându-se în faţa oglinzii, încercând un nou ruj, vede o femeie blondă trântită pe pat într-o cameră din partea cealaltă a curţii. E prea mare distanţa ca să-i poată distinge trăsăturile, ca să-şi dea seama dacă este tânără sau atractivă, sau este doar o figură abstractă de femeie în care se materializează vreun miraj de demult din imaginaţia lui, străina blondă şi desculţă pe scara unui tren într-o noapte îndepărtată de început de vară. Gesticulează, face ceva cu mâinile, îi vorbeşte cuiva pe care el nu-l vede. Silueta unui bărbat se iveşte la fereastră. Bărbatul se apleacă spre femeia blondă, se întâmplă ceva lent şi ceţos şi el îşi apropie faţa de geam ca să vadă mai bine, excitat brusc, percepând mişcarea ritmică şi silenţioasă a celor două trupuri în spatele ferestrei din

cealaltă parte a curţii, cu gura uscată ca un adolescent sufocat de ignoranţă şi dorinţă.

Durează doar un moment. Se întoarce cu spatele la fereastră când soţia lui iese din baie şi se teme în mod iraţional că a fost surprins, descoperit de ea, sau că se va înroşi şi că ea o să-l întrebe de ce şi el se va înroşi mai tare.

II încearcă remuşcarea, dar nu decepţia de data asta, şi cele două figuri de la cealaltă fereastră se topesc ca fragmentele unui vis în lumina treziei. Nevasta lui s-a îmbrăcat cu o rochie neagră, foarte strâmtă, nişte sandale negre cu toc, şi-a machiat ochii, s-a dat pe buze cu un ruj nou şi mai deschis la culoare, care se potriveşte cu tonul deja bronzat al pielii ei, oferindu-se examenului masculin, cerându-i aprobarea. Acum, spionul intim şi tulbure se predă, inspectorul secret nu găseşte nicio fisură în calitatea propriilor sale emoţii, nu distinge stridenţa unei note false, a unei senzaţii parţial prefăcute, forţate; delectarea de a-şi privi soţia este aceeaşi ca acum două veri sau ca acum doisprezece ani, nu a suferit nicio uzură cu trecerea timpului, nu s-a contagiat de obişnuinţă şi deprinderi. Se uită la picioarele ei bronzate şi goale şi este la fel de cuprins de dorinţă ca prima dată când s-a aflat cu ea în camera altui hotel, şi o priveşte cu toată dorinţa şi entuziasmul pe care i le-au stârnit întotdeauna femeile, încă dinainte de a avea deplina conştiinţă a sexualităţii, când la doisprezece ani ieşea de la şcoală şi era fermecat când le vedea pe fetele cu primele minijupe, sau când o mătuşă de-a lui tânără şi frumoasă se apleca spre el ca să-i dea de mâncare şi el vedea foarte de aproape carnea albă palpitândă a sânilor în decolteu, parfumată, în penumbră, delicata carne de femeie pe care acum o miroase şi o mângâie şi o priveşte strângând-o în braţe, vrând să-i deschidă fermoarul rochiei, pipăindu-i coapsele într-o mângâiere urgentă cu ambele mâini, acum, chiar în clipa

asta.

Ea începe să râdă şi vrea să-l dea la o parte, măgulită şi contrariată, veşnic uluită de caracterul instantaneu al dorinţei masculine. O să te murdăresc cu ruj pe toată ţaţa, se face târziu pentru masă şi băiatul ne aşteaptă. Să aştepte.

zice el, respirând pe nas în timp ce o sărută pe gât, dar atunci, invocat parcă de vorbele celor doi, fiul lor bate la uşă, vrea să apese pe clanţă, dar din fericire am încuiat cu cheia, vor avea timp să se aranjeze, să se liniştească, şi când ies, îi priveşte cu un aer în care taică-su, atât de iscoditor, atât de atent la el, crede că intuieşte o vagă expresie de dezaprobare sau poate doar interogativă, chiar uşor batjocoritoare, de ce aţi întârziat atâta până mi-aţi răspuns.

Dar chiar dac-ar avea un prieten, pudoarea l-ar împiedica să povestească asemenea lucruri, să lase pe cineva să se apropie de comuniunea sfântă a celor trei, restabilită în seara aceasta, confirmată pe aceeaşi terasă din faţa mării unde cinaseră în altă seară acum două veri. Sclipiri scurte de lumini în întuneric, dincolo de lunga panglică albă a valurilor ce se sparg pe nisip; când e lună nouă, mişună şalupele rapide ale contrabandiştilor de tutun şi haşiş, bărcile pline de emigranţi clandestini care vin de pe malul celălalt, dinspre linia mai întunecată care este coasta Africii. Contemplarea estetică este un privilegiu şi, în mod sigur, o falsificare: coasta frumoasă şi întunecoasă pe care o vedem în această seară de pe terasa restaurantului, unde situăm poveşti şi vise, aventuri livreşti, nu este aceeaşi pe care o văd când se apropie de ea acei oameni îngrămădiţi în bărci izbite de mare, pe punctul de a naufragia şi de a pieri în apele mai negre decât ale oricărui puţ, fugari cu piele neagră şi ochi strălucitori, înghesuindu-se unii într-alţii ca să se apere de frică şi de frig, ca să nu se simtă atât de imposibil de

departe de acele lumini de pe malul pe care nu ştiu dacă-l vor putea atinge.

Pe unii dintre ei marea îi înapoiază umflaţi şi livizi şi pe jumătate mâncaţi de peşti. Pe alţii îi vezi de pe şosea, alergând pe câmp, ascunzându-se în spatele vreunui copac sau făcându-se una cu pământul neted, îngroziţi şi stăruitori, căutând drumul spre nord al celor ce îi precedaseră, eroi hăituiţi ai unei călătorii pe care nimeni n-o va povesti.

Când se întorc în maşină de la restaurant spre hotel, văd două jeepuri ale jandarmilor luminând cu farurile dunele din apropierea şoselei; cu faţa lipită de geamul din spate al maşinii, băiatul priveşte luminile albastre de alarmă care se rotesc în tăcere şi siluetele înarmate ale jandarmilor, concentrat ca şi cum ar vedea un film. Cum o fi să te ascunzi chiar acum, într-o noapte fără lună, ud leoarcă şi gâfâind, pe fundul unui şanţ sau într-unul din acele stufărişuri mlăştinoase, fără să fii nimeni, fără să ai nimic, nici acte. Nici bani, nici adresă, nici nume, fără să ştii drumurile ori să vorbeşti limba, se gândeşte apoi în pat, treaz lângă femeia care doarme îmbrăţişându-l, amândoi obosiţi, recunoscători, consumaţi din nou de setea urgentă de iubire.

Se trezeşte foarte devreme, cu prima lumină a zilei, limpede şi vioi, dar nu se scoală încă, de-abia se mişcă pentru a nu se desprinde din îmbrăţişarea ei. Priveşte sosirea treptată a zorilor ca un martor ascuns şi răbdător, aţipeşte cu ochii întredeschişi şi îi deschide imediat fără prea mult efort de voinţă. Pentru prima dată de când a sosit aici, în această a doua călătorie, simte impulsul şi vigoarea necesare ca să se scoale şi să-şi pună un echipament de sport. Acceptă asta ca un semn favorabil, ca o promisiune de confirmare că lucrurile se vor repeta, că vor fi în continuare identice, dragostea soţiei şi a fiului său, plenitudinea autentică a fiecărei senzaţii, la fel de

intensă ca plăcerea de a ejacula foarte adânc în ea. Amintirea este atât de vie şi de apropiată, încât îi produce o erecţie. De multe ori am vise erotice cu femeia care doarme lângă mine în fiecare noapte.

La acest ceas al dimineţii, pe malul mării culorile au aspectul şters al unei ilustrate de demult, albastru, cenuşiu, verde şi roz de fotografie colorată cu mâna. Începe să urce pe şoseaua dinspre faleză, repede, energic, cu paşi mari. Dând din mâini ritmat, simţind în călcâie forţa musculară a urcuşului, plămânii dilataţi de aerul mării, întregul corp uşor, în cadenţă, fără greutate, cu o bucurie fizică de care nu-mi amintesc să mă fi bucurat în tinereţe. După fiecare curbă pe care-o urcă, prăpastia este mai vertiginoasă şi se extinde şi mai mult spre infinit spaţiul pe care-l cuprinde privirea: Tangerul în depărtare, spre vest, o linie albă în albastrul fără ceaţă, munţii din Rif, unde sunt aşezări cu acoperişuri plate, atârnate deasupra prăpăstiilor, identice cu cele din Alpujarra în Granada.

Maşini mari argintii cu număr nemţesc, lătrături de câini după zidurile caselor izolate între stânci şi palmieri. În hotel ne-au spus că nemţii au venit când încă nu era nimic pe toată coasta, nimic în afară de buncăre ridicate împotriva unei posibile invazii care a avut loc mult mai departe, întâi în Sicilia, în sudul Italiei, apoi în Normandia. Nemţii au început să sosească la sfârşitul războiului, al lor, şi au ales pentru a-şi construi case şi a-şi planta grădini acele coaste bătute de toate vânturile, pe care atunci nu urca nimeni, unde nu era nimic, doar acea peşteră cu picturi de siluete negre de animale şi arcaşi, cu amfore îngropate în care apoi s-au descoperit schelete de călători fenicieni.

De astă dată este hotărât să nu se lase până nu atinge vârful, până nu ajunge la peşteră. I s-a spus că, după o cotitură unde se află un pin mare aplecat deasupra

prăpastiei, trebuie să lase şoseaua şi să continue pe o cărăruie ce urcă între tufişuri de iarba-osului şi o varietate de salcâm cu spini foarte ascuţiţi şi ciorchini de flori galbene ale căror seminţe, i-au povestit, au fost aduse de vânt sau de păsări din cealaltă parte a mării, deoarece este o plantă ce creşte în deşert. Dacă ar avea un prieten, i-ar povesti că de cum a păşit pe ceea ce părea o cărăruie şi-a dat seama că greşise. Drumul, deoarece urma ei se ştergea îndată între tufişuri. Îşi făcu drum cu mâinile printre ramurile înţepătoare ce-i zgâriau pielea, între frunzele lipicioase ale ierbii-osului, încercând să nu se dezorienteze, cu toate că nu vedea decât la câţiva paşi. Auzea marea lovindu-se de stânci, dar nu ştia din ce parte. Se împiedica de crengi rupte care-i răneau picioarele şi îi era frică să nu alunece, să nu se afle fără să ştie prea aproape de prăpastie. Dar nu avea altă soluţie decât să continue să meargă, să facă faţă descurajării datorate faptului că s-a rătăcit; va ajunge în curând la un luminiş, va da de una dintre stâncile ce se ridică deasupra vegetaţiei şi din vârful ei va vedea drumul.

Mergea atât de agitat, atât de concentrat asupra efortului de a-şi deschide drum printre tufişurile de iarba-osului şi ale acelei plante ai cărei spini se înfigeau ca nişte ciocuri de păsări răpitoare, că nu-şi dădu seama imediat că se auzeau lătrăturile înfricoşătoare ale mai multor câini. La câţiva metri înaintea lui, nevăzut până atunci, a apărut un zid văruit şi foarte înalt, terminat cu un şir de cioburi ascuţite de sticlă. A mers pe lângă el fără să vadă nicio uşă şi nicio fereastră, a cotit şi, dintr-odată, a rămas paralizat de teroare şi ameţeală, cu întreg corpul lipit de peretele văruit: chiar la un pas în faţa lui era marginea verticală a falezei şi, foarte jos, strălucirea şi vuietul spumei izbite de stânca pe care se înălţa buncărul. Dacă aş fi căzut acum o clipă, soţia şi fiul meu ar fi continuat să doarmă, fiecare în camera sa. Protejaţi de lumina zilei de groasele perdele ale

hotelului, atât de departe de ea ca şi cum ar fi fost încă noapte.

Rămase câteva lungi secunde nemişcat, lipit de peretele pe care bătea soarele, cu ochii închişi, fără să îndrăznească să-i deschidă, să privească în gol. Apoi făcu cale întoarsă, şi, pe măsură ce se îndepărta de prăpastie, auzi din nou lătratul câinilor ce păreau că tăcuseră în clipa când fusese pe punctul să-şi piardă viaţa. Acum dădea ocol casei în sens invers, lipit tot timpul de zidul văruit şi zgrunţuros. Înaintând în spaţiul îngust dintre perete şi tufişuri.

Ajunse pe o esplanadă în faţa porţii principale a casei şi o femeie blondă şi corpolentă veni în fugă spre el. Plângând şi văitându-se şi spunându-i ceva într-o limbă pe care nu o înţelegea şi pe care oricum nu reuşea s-o distingă din cauza lătrăturilor câinilor. Înainte de a vedea scrisul de pe plăcuţa metalică îşi aminti că mai fusese o dată în acelaşi loc. *Berghof.*

Încă zăpăcit, la început crezu că femeia îi reproşează că intrase pe proprietatea ei. Dar după înfăţişare nu părea stăpâna casei, ci servitoarea, şi cele două mâini cu care îl zgâlţâi violent în timp ce-i striga ceva, erau mâini mari şi înroşite de treburile casnice, ca acelea ale unei spălătorese de vase sau bucătărese din alte vremuri. Striga, trăgea de el spre poarta metalică întredeschisă, în spatele căreia lătrau câinii. Cu o naturaleţe asemănătoare celei din vise, acceptă că femeia ştia că era medic şi-i cerea să ajute un bolnav.

Dar nu sunt medic. Dar nu poate şti că sunt medic, nu se poate să fi aşteptat sosirea mea. Din momentul când intră în casă, târât de mâna puternică a femeii, îşi închipuie că povesteşte ce i se întâmplă, că-i povesteşte soţiei sale, în dimineaţa asta, când o să se întoarcă la hotel, stând în pat lângă ea, oferindu-i o poveste aşa cum i-ar oferi micul dejun, neaşteptată şi ciudată, petrecută de curând, dacă ai

fi văzut ce mi s-a întâmplat, ce am văzut.

Condus de femeie, străbate o curte cu ziduri albe şi dale de marmură şi arcade la care flutură perdele de voal din spatele cărora se văd marea şi coasta Africii, acele arcade pe care le-am văzut de atâtea ori de pe plajă, întrebându-ne cine o avea norocul să locuiască acolo. În mijlocul curţii e o fântână de marmură, dar zgomotul apei şi cel al paşilor noştri e acoperit de lătrăturile neîncetate devin mai fioroase pe măsura pătrunderii în casă, iar femeia plânge şi se vaită şi îşi freacă mâinile de pieptul voluminos, şi devine tot mai bătrână pe măsură ce o văd mai de aproape şi mă obişnuiesc cu ea; ochii albaştri, părul foarte deschis, de un blond foarte palid, nasul turtit şi faţa rotundă şi roşie o făceau să pară tânără, dar acum îmi dau seama că trebuia să aibă peste şaizeci de ani, şi că e îmbrăcată într-o uniformă ce pare de servitoare sau de menajeră. Se întoarce spre mine cu ochii plini de lacrimi şi îmi cere prin semne să merg mai repede. Locul are un aer de imitaţie andaluză conştiincioasă şi germanică, cu zăbrele imense la toate ferestrele şi uşile cu tăblii de culoare închisă. Dar văd totul foarte repede, ca prin ceaţă, datorită buimăcelii, şi, când intrăm într-un salon unde pe jos se află ceva spre care femeia arată cu gesturi exagerate de groază şi implorare, plângând cu gura deschisă şi cu lacrimi ce-i alunecă pe obrajii ridaţi şi rotunzi, pupilele mele obişnuite cu lumina soarelui se adaptează cu întârziere la penumbră şi la început nu disting nimic, nu văd pe nimeni.

În primul rând aud un geamăt, dar nu în mod clar, din cauza vaietelor femeii şi a lătrăturilor câinilor, care probabil sunt închişi foarte aproape, pentru că aud zgârieturile şi loviturile boturilor izbind o suprafaţă metalică. Un geamăt şi respiraţia şuierătoare a unor plămâni de bolnav, asta aud înainte de a vedea forma întinsă pe jos, un bărbat foarte bătrân, într-un halat de mătase, foarte palid, cu o faţă de o paloare opacă şi

galbenă, în contrast cu roşul foarte aprins dinăuntrul gurii lui deschise şi a limbii ce se învârteşte căutând aer, întinzându-se ca un animal marin diform ce se zbate ca să scape dintr-o crăpătură unde a rămas prins. Îşi apasă gâtul cu amândouă mâinile şi când mă aplec spre el mă apucă cu una dintre ele de piepţii tricoului, cu ochii de o culoare foarte deschisă, larg deschişi, la fel ca gura. Atât de deschişi, că de abia mai păstrează o nuanţă de cenuşiu sau de albastru. Mă atrage spre el cu o forţă fanatică, agăţându-se parcă de mine ca să nu se sufoce, vrând parcă să-mi spună ceva. Sunt atât de aproape de faţa lui, încât îi văd colţurile roşii ale ochilor şi venele minuscule ale globilor oculari şi dinţii lungi şi galbeni, şi îmi ajunge la nas o respiraţie ce pute a gură de canal. *Bitte,* zice, dar mai curând este un horcăit decât un cuvânt, şi femeia ce plânge şi gâfâie lângă mine repetă aceeaşi vorbă, mă zgâlţâie cu mâinile ei mari şi roşii, presându-mă să fac ceva, dar bărbatul mă ţine lângă el şi nu pot să mă desprind ca să-i ascult pieptul sau să încerc să-l reanimez. Lângă el, pe duşumeaua de lemn lustruit şi de culoare închisă, se vede o băltoacă ce mi s-a părut că e urină, dar este ceai; tot acolo e şi o ceaşcă spartă şi o linguriţă.

Omul ăsta se sufocă, îi spun femeii rostind cuvintele absurd de rar pentru cazul că m-ar putea înţelege, şi îi arăt un telefon, trebuie să chemăm o ambulanţă. Dar eu vreau să plec cât mai repede, să scap de acolo, să mă întorc în camera mea de la hotel înainte de a se trezi nevastă-mea. Reuşesc să mă ridic, şi când bărbatul îmi dă drumul i se calmează puţin respiraţia, deşi acum are ochii complet daţi peste cap.

Pe măsuţa unde se află telefonul este un steguleţ roşu cu o zvastică în mijloc în interiorul unui cerc alb. Abia acum, de când am intrat în acest loc, în timp ce aştept să răspundă la telefon cei de la Urgenţă, privesc în jurul meu.

Pe un perete e un portret mare în ulei al lui Hitler, încadrat de două perdele roşii, ce sunt în realitate două steaguri cu zvastică. Într-o vitrină luminată e un veston negru cu petliţe de SS pe revere, şi o ruptură înnegrită într-o parte. Într-o fotografie cu o ramă pompoasă, Adolf Hitler îi înmânează o decoraţie unui tânăr ofiţer de la SS. În altă vitrină e o Cruce de Fier şi lângă ea un pergament scris de mână cu caractere gotice şi cu o zvastică pe sigiliul de ceară roşie.

Văd totul într-o clipită, dar nu pot să-mi dau seama de cantitatea copleşitoare a obiectelor ce mă înconjoară, ce umplu încăperea, deşi este imensă, busturile, fotografiile, armele de foc, proiectilele ascuţite şi lustruite, steagurile, bibelourile, insignele, prespapieurile, calendarele, lămpile, nu e nimic care să nu fie nazist, care să nu comemoreze şi să nu sărbătorească cel de-al Treilea Reich. Ceea ce eu percep ca o confuză îngrămădeală se află într-o ordine perfectă şi catalogată de muzeu. Şi în timpul acesta bărbatul continue să horcăie pe jos, chemându-mă cu o voce atât de răguşită că de-abia răzbate din cavitatea cavernoasă a pieptului, *Bitte,* privindu-mă îngrozit cu ochii lui fără culoare şi înroşiţi la colţuri şi la comisurile interne ale pleoapelor când închid telefonul şi mă aplec din nou asupra lui. Calmaţi-vă, îi spun, deşi nu sunt sigur că a învăţat spaniola în toţi aceşti ani de când s-a refugiat pe această coastă, am sunat la Urgenţă, e pe drum o ambulanţă. I se prelinge saliva într-o parte a urii şi respiraţia sa infectează aerul cu un miros de canal. Îmi pipăie pieptul, faţa, ca şi cum ar fi orb, îmi cere ceva, îmi ordonă ceva în nemţeşte. Acum respiră puţin mai potolit, dar tot cu ochii daţi peste cap şi genele întredeschise. Îi caut pulsul la încheietura mâinii, piele şi oase şi un mănunchi de sinuoase vene albastre, şi îmi înfige unghiile în dosul palmei mele.

Când se va întoarce la hotel îi va arăta soţiei sale

semnele pe care i le-a lăsat, ca o dovadă că este adevărat ceea ce i s-a întâmplat, ceea ce îi povesteşte cu atâta uşurare, şi cu o urmă de scârbă. Vrea să plece, dar nu poate, deşi nu-şi dă seama dacă ceea ce-l reţine în acel loc este datoria lui de medic sau vreun fel de vrajă de care nu este în stare să se elibereze, ca de unghiile bărbatului poate muribund ce i se înfig în mână. Acum se simte ca şi cum s-ar afla de mult timp în casă, şi îl apasă senzaţia că e închis, încetineala minutelor. Soţia sa probabil că s-a trezit deja. Şi se întreabă de ce nu s-a întors încă. Nu va începe să se îngrijoreze, o să se alarmeze brusc, cu acel sentiment de delicateţe şi protecţie pe care îl are faţă de el, se va teme că i s-a întâmplat ceva, se va supăra pe el pentru mania lui de a alerga şi a se plimba în zori. Ceea ce ne aseamănă cel mai mult este sentimentul de teamă că dintr-odată se poate rupe totul, că ni se poate distruge viaţa. Trebuie să scape de mâna bătrânului şi să sune la hotel ca s-o liniştească, dar nu ştie numărul şi i se pare un obstacol de netrecut să se apuce să-l caute.

Pupilele au reapărut între deschizătura genelor şi se uită fix la el. Îşi îndepărtează privirea şi face un gest că vrea să se ridice, dar cele două mâini slabe şi încovoiate îl opresc strângând ţesătura poroasă a tricoului. Ascultă respiraţia, o miroase, devine conştient de vuietul monoton al mării pe fundul ţărmului abrupt. Printre murmurul sau rugăciunea femeii ce rămăsese în picioare ca o figură boantă şi solidă şi lătrăturile câinilor ce nu s-au oprit nicio clipă, i se pare că începe să audă, foarte îndepărtată încă, sirena unei ambulanţe.

Cerbère

Scrisoarea de la ambasada germană sosise probabil când încă nu trecuse un an de când stăteam în noua casă. M-am uitat la ştampilă şi data era din urmă cu câteva luni, iar adresa de pe plic era cea veche, a acelei case cu chiriaşi din cartierul las Ventas unde mă născusem chiar atunci când a izbucnit războiul, şi unde îl văzusem pentru ultima dată pe tata, chiar cu o zi înainte de intrarea naţionalilor[21] în Madrid, cu toate că eram destul de mică ca să-mi fi rămas vreo amintire. Scrisoarea umblase multă vreme dintr-un loc într-altul şi poştaşul care mi-a adus-o îmi spusese că i-a fost foarte greu să ne găsească, pentru că atunci, în cartier totul era nou şi multe străzi încă nu aveau nume, iar uneori nu erau nici străzi, ci doar terenuri virane ce se transformau în mocirlă de cum ploua un pic. Acum te duci în cartier şi nu-ţi vine să crezi, totul e foarte ordonat, pus la punct, iar copacii sunt atât de înalţi de parcă ar fi fost plantaţi de mult mai mult timp, dar atunci, când am sosit noi, erau la fel de rari ca felinarele, şi primele blocuri erau foarte departe unele de altele, despărţite de spaţii verzi şi terenuri goale, iar câmpul se afla la un pas. Erau lanuri de grâu şi grădini şi treceau turme de oi, şi în fund se vedea Madridul, care atunci mi se părea mai frumos ca niciodată, cu acele clădiri înalte şi albe, ca o capitală din străinătate, pe care o vedeam în filme. Lumea spunea în bătaie de joc, v-aţi dus să locuiţi la ţară, dar mie nu-mi păsa, ba chiar preferam asta, îmi plăcea să ies pe terasa noului meu apartament şi să văd Madridul în depărtare, şi să ajung la Madrid pe Vespa nouă a soţului meu, ţinându-l strâns de mijloc, ca şi cum aş

21 Trupele care au luptat sub conducerea lui Franco în timpul Războiului Civil din Spania (1936–1939).

fi călătorit în alt oraş. Pentru prima dată aveam camere aerisite şi baie, şi apă caldă şi rece, şi când am rămas însărcinată, soţul meu a adus acasă o maşină de spălat, şi după puţin timp şi-a luat carnetul de conducere, ceea ce mie atunci mi se părea aproape mai mult decât să obţii o diplomă. Într-o dimineaţă, am auzit un claxon, am ieşit pe terasă, şi în faţa casei era o maşină nouă, un Dauphine albastru deschis, iar la volan era soţul meu. Plătise avansul şi firma i-o dăduse deja, aşa cum ne dăduseră apartamentul şi maşina de spălat de cum plătiserăm avansul, şi mie cuvântul acesta, avansul, îmi producea frică, dar îmi şi plăcea foarte mult, şi încă mi se pare un cuvânt frumos, dacă stau să mă gândesc, pentru că aveam senzaţia că păşim într-o viaţă nouă, aşa cum intraserăm în apartamentul nou şi mirosea a zugrăveală proaspătă şi cum urcasem în maşină pentru prima dată şi mirosea tot a ceva asemănător, a ceva nou şi curat, iar noi veneam dintr-un loc unde totul mirosea a vechi, casele, tramvaiele, hainele, culoarele, closetele de la capătul coridoarelor, dulapurile, sertarele comodelor, a vechi şi a murdar, a uzat şi a rânced. Totul fusese atât de greu, timp de atâţia ani, totul atât de pe sponci şi, dintr-odată, părea că e de ajuns să-ţi doreşti un lucru ca să-l ai, pentru că îl primeai de cum plăteai avansul, aşa cum primisem cheile apartamentului, deşi ne rămâneau mai mult de douăzeci de ani până să-l plătim. În curtea noastră din las Ventas, aproape de arena de tauri, totul era întotdeauna îngust şi mic. Şi întotdeauna era lume în preajmă, vecinele de la uşa de alături care te ascultau chiar dacă nu vorbeai tare şi foloseau orice pretext ca să-ţi între în casă şi să iscodească, unele cu gânduri foarte rele, aşa că atunci când am intrat pentru prima dată în noul meu apartament din Mortalaz, mi s-a părut imens.

mai ales când am deschis fereastra camerei de zi ce dădea spre toată întinderea câmpului cu Madridul ca

fundal, ca într-un film panoramic în culori. Totul nou, bucătăria mea pe care nu trebuia s-o împart cu nimeni, chiuveta mea ce nu puţea a canal şi nici a jegul altora, baia mea, cu faianţă albă. Cu toate lucrurile atât de albe, încât lumina fluorescentă se reflecta în ele, o lumină foarte bună, foarte clară, nu cea a becurilor tuberculoase pe care le foloseam când eram eu copil. Maică-mea se plângea, pentru că toată viaţa ei şi-o petrecuse în Ventas şi nu reuşea să se obişnuiască să nu mai fie aproape de vecinele şi de prăvăliile ei dintotdeauna. Şi în cartierul cel nou se rătăcea de cum ieşea, şi zicea că se simte ca o invalidă, profitând de oricine voia s-o ducă şi s-o aducă, pentru că pe atunci nici metroul nici autobuzul nu ajungeau încă în cartier, care nici măcar nu apărea pe planul Madridului. N-am vrut să-i arăt scrisoarea maică-mii. Cum era foarte suspicioasă, a ieşit imediat din camera ei ca să întrebe cine a sunat, şi când i-am spus, proasta de mine, că fusese poştaşul, a vrut să ştie cine ne-a scris, dar eu i-am spus că a fost o greşeală şi m-am închis în dormitorul meu ca să deschid singură scrisoarea. Îmi bătea inima de frică, pentru că pe atunci ne potolisem foamea, dar ne mai stăpânea încă frica, frica de orice, că ne va lovi o nouă nenorocire, că o vor ridica din nou pe maică-mea, ca atunci când o ridicau după război şi nu se întorcea zile întregi şi bunică-mea umbla pe la comisariate şi închisorile de femei întrebând de ea. Taică-meu îi spusese, dacă nu vii cu mine o să ai atâta de suferit, că mai bine te spânzuri sau te arunci de la balcon, dar ea nu voise să se mişte, nu voise să plece din Spania, deşi ştia perfect ce o aştepta, nu pentru că ar fi făcut ceva, că ei nu-i păsa deloc de politică şi nici măcar nu ştia să scrie şi să citească, ci doar pentru că era căsătorită cu el. Eu aveam trei ani când s-a sfârşit războiul, când taică-meu a apărut într-o dimineaţă în curtea din Ventas ca să ne ia cu el, şi nu-mi aduc aminte de nimic, dar îmi imaginez perfect scena, cunoscând-o pe

maică-mea, cât de încăpăţânată era, cum rămăsese foarte serioasă aşezată într-un colţ cu capul în jos fără ca nimeni s-o poată mişca, mi-l imaginez pe taică-meu vorbind şi vorbind şi spunându-i că trebuie să plecăm toţi în Rusia, vrând s-o convingă, promiţându-i diverse lucruri, argumentând ca în şedinţele lui politice, unde se pare că întotdeauna obţinea ce dorea, de-asta ajunsese atât de sus. Avea papagal, îmi povestea bunică-mea, dar singura pe care n-o convingea era nevastă-sa, pe care n-a putut-o duce niciodată la vreo manifestaţie, care nu s-a interesat niciodată de mitingurile şi politica lui, şi care nu credea în niciuna dintre promisiunile lui şi nici nu-l admira pentru posturile tot mai înalte ocupate în timpul războiului, nici pentru steluţele de pe chipiu şi de pe manşetă. El pleca, pleca dimineaţa şi putea să se întoarcă seara sau după o săptămână sau după o lună, se întorcea de la închisoare sau de pe front, deghizat ca să nu-l găsească poliţia, sau îmbrăcat în uniformă militară, dar ea nu-l întreba unde fusese, şi-i asculta în tăcere explicaţiile, pe care le credea sau nu, şi pe care în mod sigur nu le înţelegea. În schimb, îi ţinea tot timpul casa curată şi mâncarea pe foc. Iar uneori chiar îi pansa rănile sau îi dădea la cele mai nepotrivite ore căni cu supă sau cu cafea caldă ca să-i potolească foamea, şi când i se terminau puţinii bani pe care el i-i dădea, pleca de acasă ca să câştige ceva, să frece duşumele sau să vândă apă la arena de tauri, cu un ulcior de lut şi o cănuţă de cositor, şi dacă era nevoie se ducea la parohie să ceară haine pentru noi, cu toate că asta într-adevăr nu i-o spunea lui taică-meu, pentru că el nu putea accepta să fie ajutat de popi. Ultima dată când l-am văzut, a fost probabil în noaptea aceea când a venit să ne caute, oarecum pe ascuns, pentru că deşi războiul nu se sfârşise era pe punctul de a se sfârşi, şi i-a spus maică-mii că o maşină cu motorul pornit aşteaptă la poartă, că o să ne ducă chiar în noaptea aceea nu ştiu dacă la Valencia,

unde urma să luăm un vapor, sau la un aeroport, şi că o să ajungem imediat în Rusia şi că acolo n-o să mai suferim niciodată de foame şi că o să ne bucurăm de tot confortul. Nu ştiu câte lucruri i-o fi spus, cât timp i-o fi vorbit, în timp ce maşina şi şoferul aşteptau la poartă şi trupele lui Franco erau pe punctul de a intra în Madrid şi maică-mea stând ca şi cum nu l-ar fi auzit, mi-o imaginez perfect, dând din cap că nu, privind în pământ, că nu şi nu, că el putea să facă tot ce voia, cum a făcut întotdeauna, dar că pe ea şi pe copiii ei n-o să-i ia cu el, şi mai ales în Rusia, atât de departe, că poate pleci uşor, dar să vedem cine se mai întoarce de atât de departe. Iar el plimbându-se prin cameră, nu-mi amintesc deloc de el, dar mi se pare că-l văd, înalt, foarte chipeş, cu uniformă, ca într-una din acele poze pe care mi le-au dat la ambasadă şi pe care apoi maică-mea le-a rupt în bucăţele foarte mici şi le-a ars într-o grămadă cu toate hârtiile, scrisorile, desenele, actele, şi cât de mult mi-ar plăcea să am acum vreo fotografie, vreo amintire despre tatăl meu. Atunci eu mă spăl pe mâini de ce-o să ţi se întâmple şi de ce-o să li se întâmple copiilor, i-o fi spus, iar ea o fi sărit ca o fiară, ca şi cum nu te-ai fi spălat întotdeauna pe mâini cu politica şi cu aventurile şi cu revoluţiile tale, că dacă ar fi fost după tine, copiii tăi ar fi cerşit acum pe stradă. Sau ar fi în Rusia, bine hrăniţi şi bine îngrijiţi, fără să fi suferit tot ce-au suferit aici din cauza încăpăţânării tale, pentru că şi altă dată, când eu aveam doi ani, taică-meu voise ca fraţii mei mai mari să plece cu unul dintre acele grupuri de copii ce se duceau în Rusia, dar şi atunci maică-mea se opusese. Mi-a povestit mama că eu dormeam în camera de alături şi că m-am trezit din cauza strigătelor şi am ieşit plângând şi când l-am văzut pe taică-meu, la început nu l-am recunoscut, şi m-am ascuns după fusta ei când el a vrut să mă ia în braţe. Dar mai era şi altă femeie în cameră, îţi povestesc şi-mi amintesc de parcă aş vedea-o, o femeie înaltă, brunetă,

voinică, frumoasă, îmbrăcată în negru de parcă ar fi purtat doliu, ce fusese vecina noastră şi avea o fată care avusese grijă de mine şi se jucase cu mine, o fată şi mai frumoasă decât ea, şi un băiat ceva mai mare, care era în Rusia de doi sau trei ani. Femeia mă luă în braţe, mă aşeză pe genunchii ei, îmi povestea mama, şi îi spunea ei, te rog, chiar dacă n-o faci pentru tine, cel puţin fă-o pentru această fiinţă, care n-are nicio vină. De asemenea, îmi povestea mama, acea femeie mă legăna ca să adorm şi îmi cânta încet un cântec de leagăn, în timp ce tata continua să se plimbe prin cameră, discutând cu mama, şi în acest timp se auzeau de departe tunurile, dar mai rar, pentru că războiul îşi trăia ultimele ore, şi totul era deja pierdut. Şi ştii cine era femeia aceea, îmi spunea mama, coborând vocea, când îmi povestea întâmplările din noaptea aceea, era Pasionaria[22], şi ea şi taică-tu făceau aceeaşi politică, şi îmi povestea că fiii săi vorbesc deja ruseşte şi că se simt minunat în Uniunea Sovietică, cum ne-am fi simţit şi noi dacă am fi plecat în acea noapte. Maică-mea nu spunea nimic, îşi lăsa capul în jos şi rămânea aşa privind podeaua, şi taică-meu îşi ieşea din fire, când vorbesc cu tine parcă aş vorbi cu un perete. Tu o să răspunzi de ce-o să se întâmple, şi spunea din nou că el se spală pe mâini, mai bine te arunci într-o fântână, pentru că ăştia vor intra chiar acum şi n-or să aibă milă. Şi aşa a fost, pentru că pe mama au tuns-o zero şi au bătut-o groaznic, doar pentru că era nevasta unui roşu important, şi pe unchii mei, fraţii săi, i-au băgat pe toţi la închisoare şi i-au împuşcat pe doi dintre ei. Noaptea, se auzeau din casă de la noi împuşcăturile din cimitirul de Est şi când se opreau împuşcăturile, maică-mea şi bunica îşi puneau şalurile pe cap şi se duceau împreună cu alte femei să caute printre cadavre, poate

22 Dolores Ibárruri, la Pasionaria (1865–1989). Conducătoare comunistă spaniolă, secretară generală şi apoi preşedintă a Partidului Comunist Spaniol. A trăit Ia Moscova între 1936 şi 1977.

găseau pe cineva din familia noastră. De asta sigur că îmi amintesc, pentru că eram un pic mai mare, de cele două femei cu şaluri negre pe cap. Mergând pe stradă, şi că nu adormeam până nu se întorceau, când ieşea deja soarele, şi mi se pare că-mi amintesc şi că le văd pe amândouă în lumina zorilor mişcându-se foarte încet printre morţi, întorcând pe vreunul căzut cu faţa în jos, ca să-i vadă chipul. Maică-mea ne-a dus la ţară, crezând că acolo o să mâncăm mai bine şi n-o să atragem atenţia, dar cum am ajuns au arestat-o şi au tuns-o şi au pedepsit-o să frece şi să mătură în fiecare dimineaţă pe jos în biserică timp de doi ani, şi a suferit atâta de frig frecând în genunchi pietrele acelea, că tot restul vieţii ei a fost bolnavă de oase.

Nu există limite în istoriile nebănuite ce se pot asculta doar dacă eşti un pic atent, în romanele ce se descoperă brusc în viaţa oricui. A sosit doamna pe la şase după-amiaza, la ora de vizite de pe timpuri, şi a adus cu ea un aer nedefinit de vizită din alte vremuri, de formalitate afectuoasă, vizibil în grija cu care s-a aranjat şi în pachetul de dulciuri pe care probabil l-a cumpărat de la o cofetărie ca acelea din tinereţea ei. Este o femeie de şaizeci şi ceva de ani, cu un aspect de clasă medie înstărită, cu toate că nu opulentă, cu o urmă de vitalitate din popor ce se manifestă mai ales în privirea vioaie şi în dezinvoltura dovezilor sale de dragoste. Nu mai locuieşte în cartierul său dintotdeauna, unde a trăit după ce s-a măritat şi unde au crescut copiii lor, ci într-altul, mai departe, un fel de urbanizare la periferie, şi, cu toate că îţi dai seama că necazurile nu o doboară cu uşurinţă, se vede totuşi că ar fi preferat să nu se mute şi că schimbul de locuinţă s-a adăugat unui anumit număr de renunţări melancolice, strâmtorări greu de suportat survenite în ultimii ani, pensionarea şi bătrâneţea soţului ei, împuţinarea veniturilor lor care în alte vremuri erau considerabile şi le

permiteau să se bucure de maşini bune, şcoli scumpe pentru copiii lor, călătorii în străinătate. Dar este puternică, se vede imediat, este o femeie înaltă şi solidă, cu o privire sinceră, cu mâini energice, cu o atitudine curajoasă în faţa vieţii, faţă de noutăţile pe care încă i le oferă viaţa, spre deosebire de soţul ei, zice, care s-a închis în el de când s-a pensionat, care n-a ştiut să se adapteze la apusul vremurilor bune, şi care, pe ea. O scoate din sărite, pentru că pare că ar vrea s-o învăluiască în propria lui descurajare, că i-ar plăcea s-o vadă mereu lângă el în apartamentul mic de acum şi în aceeaşi atitudine de tristeţe în care căzuse el, tristeţe şi dezamăgire, neîncredere faţă de lume, fără chef nu numai de a călători ci chiar şi de a ieşi pe stradă, nostalgie după lucrurile pierdute, după bani şi după ani, după abundenţa ce părea că va dura mereu şi pe care a scăpat-o din mână, fără să-şi dea seama prea bine. Fără ca în realitate să se fi produs niciun dezastru grav; pur şi simplu lucrurile se deteriorează, se schimbă cu timpul şi afacerile rentabile dispar încetul cu încetul şi brusc te pensionezi şi trebuie să trăieşti din pensie, şi economiile i s-au împuţinat aproape la fel ca trupul, banii s-au dus aşa cum s-a dus şi viaţa, nu ştie unde.

Acolo a rămas, zice ea, stând pe sofa, cu termosul lui de cafea pe care i-am lăsat-o făcută pentru gustarea de după-masă, şi, când i-am spus unde mă duc, s-a mai înviorat puţin şi cred că a fost chiar gata să vină cu mine, dar l-a învins lenea, cu frigul care se lasă deja spre seară nimeni nu mai îndrăzneşte să iasă pe stradă, îmi spune, de parcă ar avea optzeci de ani, şi s-a şi plâns de cât de departe locuim şi cât de rar vin autobuzele, nu ca înainte, când în cincisprezece minute ajungeai în centru. Mereu vorbeşte de trecut, îşi aminteşte de trecut, dar eu îl las să vorbească, treaba ta, şi mă întreabă din nou unde mă duc, parcă speriat că e prea departe şi că o să întârzii mult.

Acum o fi deja îngrijorat, uitându-se la ceas, învârtindu-se prin casă, cu halatul şi papucii lui, de parcă eşti bolnav. Îi spun. Dar nu-i pasă. Nici măcar nu se supără, până şi personalitatea şi-a pierdut-o, câtă o avea.

Se uită la ceas, ceasul ei mic de aur. Cochetărie de pe vremuri, la fel ca brăţările, ca inelul cu o piatră preţioasă de pe mâna ei care nu mai este tânără, dar păstrează încă forţa muncii fizice. Ar trebui să plec, zice, sau să-i dau un telefon, pentru că e cu siguranţă nervos, dar mă apucă nebunia când ştiu că trăiesc depinzând atâta de el, că dacă stau acasă mă sufoc şi dacă plec nu-mi face nicio plăcere, ce pedeapsă de bărbat. În plus, nu pot să-mi vărs năduful plângându-mă de el, pentru că nu mi-a dat niciodată niciun motiv, în patruzeci de ani de căsătorie s-a purtat întotdeauna aşa de frumos, că aproape mă scoate din sărite, atât de frumos, că dacă mă supăr sau îmi pierd răbdarea cu el mă simt imediat vinovată.

Dar nu vrea să plece, se vede că se bucură de vizită, cu un amestec de efuziuni de dragoste şi modestă satisfacţie socială, şi cu toate că se observă că nu e prea obişnuită să bea ceai, dă dovadă că savurează cu plăcere fiecare sorbitură şi se străduieşte să ţină bine ceaşca şi să se bucure de tot ce descoperă în jurul ei, tot ce admiră ochii ei deschişi şi radioşi, obişnuiţi să calculeze preţul şi calitatea lucrurilor, porţelanul serviciului de ceai, stofa draperiilor, trandafirii roşii din mijlocul mesei. Poate compară această casă cu a ei. Dar dacă e aşa, o face fără resentimente, mai degrabă cu plăcere. Aşa cum există persoane opace la tot ce le înconjoară, prezenţe care asemeni găurilor negre absorb orice lumină din apropierea lor şi o sting fără să profite de ea, există altele care reflectă orice lumină din jurul lor. Iradiind-o ca pe o lumină proprie. Ah, fata mea, cum i-ar mai plăcea mamei tale casa asta, dac-ar putea-o vedea, dacă n-ar fi murit atât de tânără. Această femeie de şaizeci şi ceva de ani, care

trăise vremuri mai bune, se bucură de tinereţea din apropierea ei, de spaţiul casei mult mai mari decât a ei, de porţelanul şi de trandafirii pe care ea acum nu i-ar putea plăti, şi dacă priveşte un tablou care o deconcertează şi pe care nu şi l-ar fi pus în casă sau bea un ceai japonez ce i se pare ciudat şi amar, imboldul curiozităţii este mai puternic decât instinctul natural al refuzului. De copilă, abia dacă a fost la şcoală, dar vorbeşte ca o femeie cumpătată şi cultă şi dacă în anii şaizeci şi-a petrecut tinereţea închisă în casă îngrijindu-şi soţul şi copiii, are curajul şi siguranţa unei persoane ce-ar putea să se descurce singură în viaţă. Citeşte cărţi, îi plac foarte mult filmele, a fost mulţi ani la seral. Îmi amintesc de maică-ta. Ce furioasă era că depindeam aşa de mult de bărbaţii noştri, cât s-a străduit ca sora ta şi cu tine să mergeţi la şcoală. Era foarte deşteaptă şi-şi dădea seama că vremurile se vor schimba, şi de aceea a fost aşa de tristă când a înţeles că va muri şi că n-o să vă poată vedea pe sora ta şi pe tine ajunse femei adulte, independente, nu legate ca noi, cum am trăit întotdeauna ea şi cu mine.

Bea cu grijă câteva sorbituri de ceai, gustă din prăjiturile pe care ea le-a adus, nu fără remuşcări, pentru că îi e teamă să nu se îngraşe, vorbeşte jovial despre filme sau bârfe de societate, se uită la ceas şi spune că este deja vremea să plece, câte treburi aveţi de făcut şi eu v-am reţinut toată după-amiaza, şi apoi soţul ei trebuie să fie foarte nervos, foarte neliniştit, că nici nu e în stare să stea potolit pe canapea, nu pentru că ar fi îngrijorat pentru mine, spune ea râzând, ci de teamă că n-o să ajung la timp să-i pregătesc cina, şi el trebuie să mănânce la ora nouă fix, niciun minut înainte şi niciunul după, zice că e din cauza stomacului său. Pentru că orice schimbare îi agravează ulcerul. Mania asta a punctualităţii a avut-o întotdeauna. Mama mea spunea, când l-ai cunoscut, fata mea, parcă l-ai fi ales într-adins. Taică-tu a fost exact la fel,

bătăile ceasului i-au condus viaţa. Pe tata eu l-am văzut pentru ultima dată când aveam trei ani. Uneori cred că-mi amintesc de el, dar de ceea ce-mi amintesc e o fotografie unde mă ţine în braţe.

Atunci, pomenindu-şi aproape din întâmplare tatăl, se petrece ceva, o uşoară schimbare în privire, ce devine mai introspectivă, în timp ce zâmbetul i se şterge pentru o clipă. Ar fi de ajuns doar o întrebare oarecare ca doamna să nu mai pară întru totul aceeaşi şi pentru ca prezentul să revină în camera de zi unde fără îndoială nu s-a schimbat nimic, poate tonul vocilor, dispoziţia ascultătorilor, noua stare a tăcerii, ca o coală albă pe care se vor tipări cuvintele ce vor da naştere fără premeditare marelui roman al unei vieţi obişnuite, trecând în câteva minute de la o epocă la alta, de la casele cu chirie din apropierea cimitirului de Est din Madridul nemilos de imediat de după război, la cartierul recent construit în anii şaizeci, prin războiul civil şi peripeţiile unui om ce dispare într-o noapte ca să urce într-o maşină ce îl aştepta cu motorul pornit şi nu se mai întoarce niciodată, despre care se ştie că a stat în Rusia, că apoi a călătorit în mod clandestin în Franţa, că a luptat în Rezistenţă împotriva nemţilor şi că pentru asta a fost arestat şi închis într-un lagăr de prizonieri de unde trimitea scrisori foarte scurte şi desene copiilor săi, fiindcă era foarte talentat la desen; dar a fugit din lagăr, s-a alăturat din nou Rezistenţei, şi din nou l-au arestat şi a fugit încă o dată, şi acum părea că i se pierduse urma pentru totdeauna; într-o zi, după mai mult de douăzeci de ani de la terminarea războiului în Europa, fiica sa, care nu şi-l amintea, primeşte o înştiinţare de la ambasada germană. Îi e teamă să deschidă scrisoarea, cu antetul ei oficial, pentru că scrisorile oficiale, de când era o fetiţă, le-au anunţat doar nenorociri, şi se teme să i-o arate soţului ei, pentru că acesta n-a vrut să ştie niciodată nimic de politică, şi face foarte bine, munceşte plin de energie fără

odihnă ca să plătească ratele apartamentului şi ale automobilului şi ale maşinii de spălat, ca să-i ducă, pe ea şi pe fiii lor mici, la plajă în vacanţele de vară, ca să-i înscrie la cea mai bună şcoală particulară când vor avea vârsta. Nu vrea să ştie nimic de vechi istorii, nu a întrebat-o despre acest tată care a dispărut de atâţia ani, dar este adevărat şi că s-a îndrăgostit de ea fără să-l intereseze că locuia într-o casă cu chirie foarte săracă, sau că e fiică şi nepoată de comunişti.

Dacă ar fi fost maică-ta, cu siguranţă că ei i-aş fi spus de scrisoare, dar voi încă nu veniserăţi în cartier şi cu toate că eu mă împrietenisem deja cu vreo vecină, nu mi-ar fi plăcut să afle trecutul familiei mele, nu pentru că mi-ar fi ruşine de el, atenţie, ci din prudenţă, pentru că îţi spun că pe atunci încă mai stăruia teama. Maică-ta, atât de distinsă, atât de tânără, îmi amintesc mereu de ea aşa, nu cum era la sfârşit, cu toate că nici măcar cu boala n-a pierdut acea eleganţă pe care-o avea, ci era cu mult mai înainte, prima dată când am văzut-o eu, când aţi venit în cartier, tu atât de micuţă. Încât încă te duceau în braţe sau în căruţ. Îmi amintesc când aţi venit; am ieşit pe balcon când am auzit zgomotul unui motor şi am văzut maşina mare şi neagră pe care o avea tatăl tău pe atunci, un o mie cinci sute, şi văzându-vă ieşind din ea m-am bucurat mult, pentru că eraţi atâţia şi blocul şi cartierul erau destul de nelocuite încă. Începură să iasă copii din maşină şi pachete din portbagaj, şi apoi a ieşit maică-ta cu o rochie de culoare deschisă şi a rămas nemişcată pe trotuar, poate că puţin ameţită de drum, şi am avut impresia că nu-i plăcea prea mult ceea ce vedea, locul viran cu gropi şi macarale şi Madridul atât de departe, străzile aşa de largi şi copacii la fel de urâţi ca felinarele de pe stradă. Te-a luat în braţe, s-a uitat în sus, unde stăteam eu, şi am salutat-o imediat, şi m-am bucurat mult că era aşa tânără şi frumoasă, şi că se mutaseră exact în apartamentul de deasupra. Încă nu era

bolnavă sau cel puţin nu ştia sau nu dădea importanţă primelor simptome, dar eu mi-o amintesc un pic palidă, mai firavă decât alte vecine de vârsta noastră sau chiar decât mine, cu toate că ea făcea treabă în casă şi se spetea cu voi la fel ca oricare, şi avea zâmbetul celor ce se bucură de viaţă pe care-l ai tu acum. De multe ori, prin curtea interioară, o auzeam cântând în timp ce stătea în bucătărie, sau râzând în hohote de ceva ce taică-tu îi spunea încet. Ei da. I-am povestit cum a fost viaţa mea şi cea a mamei mele după terminarea războiului, până şi faptul că Pasionaria mă legănase în braţe şi îmi cântase un cântec de leagăn, şi frica prin care-am trecut atunci când ne-a sosit scrisoarea de la ambasada germană, cu câteva luni de întârziere, după ce a înconjurat tot Madridul. Mi-a fost teamă că bărbatu-meu o să se supere dacă i-o arăt, şi maică-ta a râs când i-am povestit.

după câţiva ani; mâi femeie, cum putea să se supere, cu o fire aşa de bună ca a lui. Nu îndrăzneam să-mi fac iluzii ca. În scrisoare ar scrie că taică-meu trăieşte. Îndată ce soţul meu a sosit de la muncă în acea după-amiază, m-am închis cu el în dormitor şi i-am arătat scrisoarea, şi el m-a liniştii imediat, nu putea să fie nimic rău dacă venea din partea unui guvern străin, pentru că guvernul de care ne temeam era al nostru, dar mai bine să nu-i spunem încă maică-tii, până nu ştim sigur despre ce-i vorba.

S-au dus în dimineaţa următoare, cu maşina nouă care încă mai mirosea puternic a nou, un miros delicios de plastic şi metal, de benzină, au ajuns la Madrid ca doi turişti şi tot drumul ea a strâns în poală geanta unde avea scrisoarea. Poate îmi vor spune că tata trăieşte, că şi-a pierdut memoria din cauza unei răni la cap şi de aceea n-a venit niciodată să ne caute, gândeam, pentru că văzusem asemenea istorii în filme, dar de asemenea se temea că mergeau să legalizeze moartea tatălui ei, un cadavru în plus între atâtea milioane de cadavre fără nume aruncate

în şanţuri sau în gropile comune din Europa, pe vremea când i se pierduse urma. Când sosise ultima lui scrisoare din lagărul nemţesc, câteva rânduri şi pe dos desenul în creion al unui sat alpin cu clopotniţe rotunjite şi acoperişuri ţuguiate. Eu obişnuiam întotdeauna să mă ţin de braţul soţului meu, dar de astă dată era el cel ce mă ţinea, cel care a spus numele meu la poarta ambasadei şi a arătat scrisoarea şi buletinul meu, şi eu atât de speriată că mă aflam în acel loc, între acele persoane foarte educate şi blonde şi cu ochi albaştri, ce-mi vorbeau cu un accent ciudat, foarte amabili, nu ca funcţionarii spanioli de atunci, care mai mult lătrau decât vorbeau şi întotdeauna erau prost dispuşi. În sfârşit, ne primi un domn, într-o încăpere cu o masă mare în mijloc, un bărbat ce-mi vorbea de parcă voia să mă liniştească, la fel ca un medic, şi eu îndrăznii să-l întreb dacă taică-meu trăia sau murise, şi el îmi răspunse, asta am vrea şi noi să ştim, pentru că de ani de zile îl căutăm ca să-i înapoiem lucrurile ce-i aparţin. Şi atunci ridică de jos şi puse pe masă, în mijloc, o cutie mare de carton, care probabil se plimbase şi ea mult, o cutie legată cu o panglică roşie şi sigilată cu ceară roşie. Soţul meu şi cu mine ne uitam la ea fără să ştim ce să facem şi omul ne spuse, este a dumneavoastră, puteţi s-o luaţi. În cutia asta sunt lucrurile pe care le avea tatăl dumneavoastră când a fugit a doua oară din lagărul de prizonieri din Germania. Era o cutie dintr-un carton gros, cu multe ştampile, ca şi cum ar fi trecut prin multe locuri, şi avea marginile foarte rupte. Eu mă uitam la ea fără să îndrăznesc s-o ating, mă uitam la soţul meu, care ridica din umeri, de asemeni nervos, cu toate că după aceea n-a vrut să recunoască. Am arătat buletinul şi m-au pus să semnez nişte hârtii. Am ridicat cutia cu gândul că este grea şi am rămas surprinsă cât era de uşoară. Am ieşit în stradă şi am coborât pe Castellana căutând locul unde ne lăsasem maşina. Eu ţineam cutia în braţe ca şi când conţinutul ei ar

fi fost foarte fragil, şi soţul meu mergea alături, îmi spunea să i-o dau lui. Era una dintre acele zile foarte friguroase şi foarte însorite ale Madridului. N-aveam răbdare să ajung până acasă cu cutia închisă şi nu voiam s-o vadă mama înainte de-a şti ce conţine. Cântărea aşa de puţin, şi erau lucruri ce se mişcau înăuntru. Ne-am oprit pe o bancă şi soţul meu a deschis-o. Mie îmi tremurau picioarele, m-am aşezat pe bancă şi am început să plâng în timp ce el scotea lucrurile, ceea ce avusese tatăl meu în acel lagăr de concentrare. Erau toate scrisorile pe care i le trimisese mama, pe care i le dicta unei vecine, şi acelea pe care i le scrisese fratele meu pe foi de caiet de dictando de şcoală, şi cele pe care i le scrisesem eu când eram foarte mică, când abia învăţam să scriu, şi desenele pe care le făceam eu şi fratele meu, şi fotografiile noastre pe care i le trimitea mama, unele cu numele noastre scrise pe spate, cu scrisul meu atât de stângaci, de la patru sau cinci ani. Ce feţe de săraci aveam, înfometate şi înfricoşate, şi cum am uitat totul, în atât de puţini ani. Era o fotografie de-a tatălui meu îmbrăcat în uniformă, cu o fetiţă în braţe, aşa de mică, încât nu eram sigură că sunt eu, şi alta, doar capul, unde era foarte slab şi tuns zero. Cu urechile foarte mari, şi cu un număr dedesubt, şi erau de asemenea hârtii scrise în franceză şi în germană, toate îngălbenite, aşa de roase la îndoituri, că se rupeau când încercam să le desfacem, şi multe desene, făcute pe orice, pe o bucată de carton sau pe spatele unui formular nemţesc, desene de sate cu turnuri de biserici şi trenuri şi munţi în depărtare, şi portrete de oameni, de bărbaţi cu uniforme în dungi şi raşi în cap, şi un desen foarte frumos cu Piaţa Roşie din Moscova, foarte mare, colorat, ce părea o fotografie, pe o foaie pătrată de bloc. Am închis cutia la loc, am pus-o în portbagajul maşinii, şi tot drumul de întoarcere acasă am plâns cum n-am mai plâns de ani de zile, ca o proastă, şi vedeam totul nedesluşit, şi soţul meu, care încă nu era un

conducător foarte expert, lua o mână de pe volan ca să mă mângâie pe mână, şi-mi spunea, haide, linişteşte-te, să vedem ce-ai să-i spui maică-tii când o să-şi dea seama că ai plâns, o să creadă că e din cauza mea.

Avu grijă ca maică-sa să nu-i vadă intrând cu cutia şi a ascuns-o în fundul şifonierului. Se trezea nopţile, vrând să-şi imagineze ce s-o fi întâmplat cu taică-su din ziua când a fugit pentru a doua oară din lagărul german, în noiembrie 1944, îi spusese, traducând un act, funcţionarul atât de amabil de la ambasadă. Poate o explozie i-a desfigurat faţa şi corpul său putrezise fără să-l poată identifica cineva, poate că şi-a găsit moartea înecat într-un râu, încercând să-l treacă, strivit sub roţile unui tren, sub şenilele unui tanc. Se trezea nopţile, imaginându-şi chinurile minuţioase şi succesive ale tatălui său, evadările în peisajul fantomatic al războiului, împuşcături de mitralieră, lătrăturile câinilor. Într-o dimineaţă, se întoarse acasă de la cumpărături şi i se. Păru foarte ciudat că n-o găseşte pe maică-sa. Înainte de a intra în dormitor şi de a vedea uşile şifonierului larg deschise, avu deja o senzaţie de nelinişte. Trecu prin tot apartamentul căutând-o pe maică-sa, strigând-o, ieşi la balcon, şi văzu o siluetă neagră pe locul viran ce se afla în faţa casei, unde excavatoarele începuseră deja să sape gropi mari pentru temelia unui nou bloc. Văzând-o de departe, adusă de spate, în negru, îşi aminti când o vedea plecând dimineaţa spre cimitirul de Est. Maică-sa stătea lângă un foc în care arunca ceva. Se întoarse auzind că o strigă fiică-sa, dar numai o clipă, şi continuă să privească focul, care era mai mult fum decât flăcări; era o dimineaţă înnourată şi umedă, şi când străbătu terenul viran ca s-o ia pe maică-sa, tocurile i se înfundau în noroi. Văzând-o de aproape, îşi dădu seama cât este de bătrână. Cu cartonul cutiei făcuse un foc în care continua să arunce hârtiile, fotografiile, desenele, într-o deliberată absenţă şi nu se întrerupse nici când veni fiica sa.

Nu mă privi aşa, ca şi când aş fura ce ţi-a mai rămas de la taică-tu. Vocea îi era clară şi seacă, fără intonaţie, poate că aceeaşi care cu un sfert de veac înainte spusese nu în surdină, în timp ce bărbatul cu mustaţă şi uniformă şi femeia înaltă şi îmbrăcată în negru încercau s-o convingă, vorbeau despre nenorociri inevitabile. Taică-tu trăieşte şi nu vrea să ştie nimic de tine şi de niciunul dintre noi. Când s-a terminat războiul, guvernul francez i-a dat o decoraţie şi o pensie, dar niciodată nu s-a deranjat să ne trimită un ban. Ultima dată când mi-a scris a făcut-o ca să-mi spună foarte calm că a început o nouă viaţă, şi prin urmare rupea orice relaţie cu noi. N-am vrut să vezi scrisoarea aceea. Pe atunci erai încă un copil şi mereu îţi imaginai ce face. Trăieşte în Franţa, are altă familie, şi-a schimbat până şi numele. Acum este un om de afaceri francez. De aceea nu l-au găsit nemţii. Dacă mi-am petrecut viaţa aşteptând scrisori, cum puteam să n-o văd pe cea care a sosit zilele trecute. N-a vrut să se întoarcă niciodată în Spania, mi-a spus maică-mea, dar încerca să trăiască întotdeauna pe cât de aproape posibil. Dacă vrei să-l vezi pe cel ce-a fost tatăl tău. Ia un tren şi coboară într-un sat de la graniţa cu Franţa, ce se numeşte Cerbère.

Oriunde te-ai duce

Casa nouă, recent ocupată, cu câteva mobile, răsunând încă de ecouri în spaţiile goale, cu zugrăveala încă proaspătă pe pereţi şi parchetul de pe jos mirosind foarte puternic a lemn şi a lac. Fără urmele celor ce locuiseră în ea până acum câteva luni, prezenţe ale unor ani lungi suprimate de la o zi la alta ca acele dreptunghiuri mai deschise la culoare unde au fost atârnate tablourile şi pe care zugravii le-au acoperit. O singură trăsătură defineşte utilitatea austeră a fiecărei încăperi, acum când încă nu se află niciun accesoriu; în dormitor nu este decât un pat mare de fier şi în birou, o masă goală şi un scaun. Lucrurile, spaţiile, sunt o prezenţă la fel de precisă ca vocile şi paşii.

Casa nouă, viaţa nouă pe care de-abia începusem s-o trăim. În alt oraş, departe de provincia melancolică, într-un cartier al Madridului necunoscut până acum, sau mai bine zis într-un orăşel aflat în inima Madridului, care pe străzile acestea devenea trist şi ascuns, neîngrijit, popular, un amestec de oameni ciudaţi şi diferiţi, de trei sau patru sexe. Culori ale pielii şi trăsături ale feţei, veniţi de foarte departe, limbi pe care le auzi în trecere, care aduc o rumoare de suburbii asiatice, de fortăreţe musulmane şi bazare tropicale din Africa, de sate andine.

Să ieşi în fiecare dimineaţă pe stradă era o incursiune plină de descoperiri, şi treburile concrete şi necesare se sfârşeau întotdeauna pierdute într-un umblet fără niciun scop, să mergi şi să te uiţi în virtutea inerţiei, să auzi o grămadă de glasuri, limbi de neînţeles vorbite în cabinele telefonice din Augusto Figueroa, cuvinte ide vocabularului circular şi sinistru al heroinei, voci imemorabile şi categorice de vecine gălăgioase, de cucoane ce ieşeau la cumpărături înfăşurate în halate de casă şi priveau cu uimire resemnată în jurul lor sau preferau să nu vadă felul

în care cartierul lor dintotdeauna se schimbase în ultimii ani, voci răguşite de bărbaţi deveniţi în parte femei, cu toate că incomplet şi fără prea mult succes, deoarece uneori o barbă bărbătească le adumbrea obrazul sub pomeţii umflaţi de silicon, sau un început de chelie absolut masculină se întrezărea între pletele blonde, tapate vâlvoi. Sau nişte picioare prea late şi vânoase deformau în mod inevitabil nişte tocuri înalte de lac. Se vedea din spate, încadrată în concavitatea unei cabine telefonice, o siluetă înaltă de femeie, dar vocea ce se auzea era o tenebroasă voce de bărbat; pentru o clipă, credeai că în cabină s-ar afla în mod simultan două persoane, bărbat şi femeie, şi că una dintre ele ar fi invizibilă.

Pe la colţuri aşteptau nemişcaţi morţii vii şi ei. Într-adevăr, ajungeau să fie aproape total invizibili, aşa de palizi, încât li se vedeau venele sinuoase ale antebraţului, atât de obişnuiţi şi liniştiţi în aşteptarea lor. Încât te deprindeai îndată să nu-i priveşti, să treci pe lângă ei ca şi cum n-ar fi existat, ca şi cum ar fi fost deja pe lumea cealaltă, căreia îi aparţineau mai mult decât acesteia, lumea de zi cu zi şi reală a celor vii. Priveau în gol sau îşi ţineau ochii aţintiţi, la pândă şi aşteptare, în colţul cel mai apropiat, de unde va apărea, mai devreme sau mai târziu, un traficant de droguri sau o maşină a poliţiei. Atunci începeau să se mişte, tot încet, cu un fel de târşâit lent de reptilă. Încercând fără succes şi fără adevărată convingere să disimuleze în faţa poliţiştilor care le cereau buletinele, ca şi când n-ar fi cunoscut deja identitatea fiecăruia, feţele lor de morţi şi numele lor. Pe care le comunicau prin emiţătorul maşinii-patrulă. Lăsându-i apoi să plece sau luând pe vreunul încătuşat.

Întotdeauna cu indiferenţa unei spectacol de teatru prost, repetat de multe ori.

Unul dintre ei, bărbat sau femeie, mergea în spatele unui individ cu ochelari fumurii şi barbă rară, foarte drept,

cu mâinile în buzunarele din spate ale blugilor, grăbind pasul înadins pentru ca celălalt, cel aproape mort, să rămână în urmă şi să trebuiască să facă un efort ca să-l urmeze, cocârjat şi abject ca un cerşetor de pe timpuri, întinzând spre el mâna în care ţinea un mototol murdar şi insuficient de bani, pe care traficantul îi azvârli pe jos dintr-o lovitură, fără să se întoarcă măcar spre celălalt, care acum, în genunchi, îşi strângea monedele şi bancnotele căzute printre maşini, pe mizeria de pe trotuar, şi imediat reuşea să se ridice în picioare, cu puterile refăcute de urgenţa de a căpăta o doză pe care celălalt nu voia să i-o dea, sau amâna să i-o dea pentru plăcerea de a-l vedea umilindu-se şi suferind.

La început, erau necunoscuţi ce te nelinişteau, figuri ameninţătoare ce apăreau la colţul străzii sau în capătul trotuarului, îngrămădiţi între două maşini, defecând sau înţepându-se, aciuiţi afară pe treapta unei case sau în holul vreunui bloc. Dar foarte repede au devenit şi ei prezenţe cunoscute, ei de asemeni, figuri la fel de obişnuite ale cartierului ca bărbaţii-femei şi cucoanele cu halate pluşate şi slăbănogii traficanţi de droguri din umbră, care aşteptau şi ei. Cu toate că altcumva, cu o instantaneitate de animal de pradă în mişcări sau în felul cum stăteau nemişcaţi. Se retrăgeau cu o uşoară legănare a umerilor, privind într-o parte, cu mâinile în buzunarele din spate ale pantalonilor, dispăreau în holul vreunui bloc sau se aplecau în spatele unui gard viu din piaţa Chueca, în mizerabilul spaţiu verde ce se afla alături de gura metroului. Se întorceau cu ceva ce nu se putea vedea, rosteau cuvinte abia auzite, se petrecea ceva în contactul dintre mâini, ceva la fel de rapid şi sinuos ca scânteierea dintre doi neuroni, o punguţă mică în palma unei mâini şi un pumn de bancnote murdare în cealaltă, şi plecau repede, se aplecau peste fereastra deschisă a unei maşini oprite cu motorul pornit, cu coatele sprijinite pe geam cu o anumită indiferenţă şi cu

privirea rapidă şi străină.

Atâtea voci şi vieţi, atâtea lumi suprapuse unele peste altele în spaţiul îngust al străzii, şi toate acestea, chiar şi cele mai ciudate şi mai sinistre, devin dintr-odată obişnuite, toate înghesuite şi încâlcite, dar în acelaşi timp fără să se amestece, fiecare prezenţă învârtindu-se în câmpul de gravitaţie al propriei sale lumi în parte invizibilă pentru locuitorii altora, fiecare ducând cu sine romanul său; bărbatul tânăr ce umblă aiurea căutând heroină întâlnindu-se pe trotuarul foarte îngust şi asediat de maşini cu vecina ce a coborât în papuci şi halat să cumpere pâine şi care a învăţat să nu-l privească aşa cum el n-o priveşte pe ea; bărbaţii în parte transformaţi în femei ce pălăvrăgesc cu multe inflexiuni de strigăte acute şi gesticulări din mâini, orbii ce-şi deschid drum printre ei tatonând pe jos şi pe pereţi cu bastoanele lor albe; chinezii ce se adăpostesc înghesuiţi în apartamente întunecoase şi subsoluri fără aerisire; indienele micuţe care la trei sau patru dimineaţa se adună lângă cabinele telefonice şi apoi vorbesc în aimara sau guarani sau quechua cu cine ştie ce rude ce au rămas în Altiplano sau în selvă; bărbatul în pijama care în fiecare după-amiază ieşea pe balcon şi se aşeza într-un scaun de răchită, alături de o butelie, şi privea nemişcat şi suferea atacuri de tuse cavernoasă ce-i făceau să se încovoaie, să-şi sprijine fruntea umedă de fierul balconului.

Dispăru un timp, şi când se arătă din nou. Cu aceeaşi pijama, aşezat în acelaşi scaun de răchită, alături de butelie, avea un fel de căluş alb în gură şi un tub subţire din plastic îi ieşea dintr-o nară. Acum nu tuşea, dar continua să privească în jos, spre stradă, nu-şi mişca deloc capul, dar urmărea cu privirea oamenii ce treceau, vecinele, travestiţii nebărbieriţi şi cu obrajii umflaţi şi buhăiţi, mulţimea de chinezi ce intrau şi ieşeau câte unul şi la intervale regulate într-una din intrările unui bloc vecin,

indienele andine cu copiii lor mici legaţi la spate, orbii ce tatonau cu bastoanele ca şi când ar fi avut extremităţi articulate şi senzitive de insecte, perechea nouă cu un copil şi un câine ce abia se instalase exact în apartamentul din faţa lui, pe partea cealaltă a străzii. Uneori, bărbatul bolnav ieşea să se uite după miezul nopţii ca s-o vadă pe bătrâna aranjată şi fardată care ieşea pe stradă doar când cartierul era mai gol. Avea întotdeauna cu ea un scaun ce părea luat de la gunoi şi o pungă de plastic înnodată. Alegea un tomberon de gunoi dintre cele ce se aliniau pe trotuar şi aşeza scaunul în faţa lui şi după aceea, serioasă şi îngrijită, lunatică, desfăcea nodul pungii de plastic şi scotea din ea în primul rând o faţă de masă în pătrăţele şi apoi resturi de mâncare, colţuri de pâine, un pahar de plastic, o furculiţă şi un cuţit, în sfârşit, un şerveţel mare şi murdar pe care şi-l lega sub bărbie. Atunci se aşeza la masă, gesticula ca şi cum ar fi vorbit cu vreun invitat la vreo cină distinsă, bea apă ca şi cum ar fi savurat un vin delicios, îşi ştergea cu educată grijă colţurile gurii. Întinzându-şi pe bărbie pete de ruj şi de grăsime şi când termina de mâncat, strângea totul, le punea în punga de plastic, cutii goale de sardele şi ambalaje de prăjituri şi pahare şi farfurii şi tacâmuri, îşi scotea şerveţelul, împăturea faţa de masă cu care acoperise tomberonul ca să-l transforme în masă de sufragerie, şi pleca pe unde venise, cu punga şi scaunul ei, şi nu o mai vedeai pe stradă până după miezul nopţii următoare.

Cine eşti în conştiinţa celui ce te vede ca pe un necunoscut şi pentru care devii încetul cu încetul familiar, cu toate că n-aţi schimbat niciodată un cuvânt, doar o privire de la un balcon la altul sau în clipa când aproape vă atingeţi pe trotuarele atât de înguste ale cartierului; bărbatul, femeia, copilul, câinele, muncitorii care goliseră de tot casa din faţă, ştergând orice urmă a celor ce trăiseră în ea timp de atâţia ani, containerul cu moloz de

pe trotuar, şi apoi pereţii abia zugrăviţi, întrezăriţi prin balconul deschis.

zugrăveli cu culori luminoase şi suave, ca pentru a şterge cu mai multă eficacitate urmele vecinilor dinainte, aşa cum se zugrăveşte în alb din motive de igienă pavilionul unui spital.

Nu eşti conştiinţa ta nici memoria ta ci ceea ce vede un necunoscut. Ce îşi amintea, ce vedea, cine era beţivul cartierului, al cărui nume nu-l ştia nimeni, cu toate că îl vedeam mereu şi deja nu ne mai temeam de el ca prima dată, când apărea noaptea la un colţ cu laţele lui murdare şi vâlvoi şi gabaritul greoi de urs înfăşurat în zdrenţe rău mirositoare, deoarece se pişa şi vomita pe el şi abia dacă se deranja apoi să se şteargă la gură cu mâna. Uneori privea cu atenţie, cu nişte ochi mici, umezi şi albaştri, dar niciodată nu vorbea cu nimeni, nici nu cerea de pomană, şi mergea prin cartier ca acel Robinson păros şi acoperit cu blănuri şi zdrenţe din gravurile vechi, singur pe străzi ca pe o insulă unde n-ar trăi nimeni altcineva, hrănindu-se cu vinul pe care de multe ori îl vomita îndată ce-l bea, vomitând exact cum se pişa, fără să-şi schimbe expresia, fără să se deranjeze să evite şiroaiele de urină sau de vomă. La fel de lichide ca pişatul şi cu acelaşi miros.

Îşi făcea, din cartoane, ziare şi pungi din plastic, colibele sale de naufragiat în spaţiul gol de la intrarea vreunui bloc sau dormea întins în mijlocul trotuarului, ca un cerşetor din Calcutta, teritoriul său marcat de intensitatea putorii pe care-o degaja. Cum sunt episoadele vieţii cuiva văzute prin ochii unui martor indiferent şi asiduu: bărbatul în pijama ce stătea în balcon vedea în fiecare după-amiază cum venea copilul nou cu geanta de la şcoală şi ieşea câteva clipe mai târziu mâncând un sandvici şi ducând câinele, trăgând de el sau vrând să-l oprească, dar fără să-l poată controla vreodată, căţelul năstruşnic care probabil era tot atât de nou pentru stăpânii săi ca şi casa recent

zugrăvită şi locuită şi culoarea pereţilor, ca noul cartier şi noua viaţă şi şcoala la care copilul mergea pentru prima oară.

Lucrurile se repetă zilnic şi se pare că se petrec aşa dintotdeauna. Copilul cu geanta, lătrăturile stridente ale câinelui în casa cu balcoanele mereu deschise, copilul trăgând de cureaua câinelui şi mâncându-şi sandviciul, ducându-l, desigur, la piaţa Vázquez de Mella, care este singurul spaţiu deschis din cartier, o întindere urâtă şi mare de beton, nimic mai mult decât o platformă ridicată deasupra unei parcări, unde locuitorii îşi plimbă câinii în timp ce băieţii din cartier se joacă cu mingea şi fetiţele sar coarda şi joacă şotronul şi drogaţii se injectează sau fumează heroină şi nici unii nici alţii nu par că s-ar vedea, cu toate că este imposibil să nu vezi seringile aruncate, cu resturi de sânge, bucăţile de lămâie foarte stoarse, foiţele arse de hârtie de aluminiu. Noaptea, deasupra acoperişurilor blocurilor ce înconjoară piaţa, locuite de oameni foarte bătrâni care n-au putut să plece şi de hotelaşe dubioase, iese în evidenţă cupola înaltă a Palatului Telefoanelor, ampla sa măreţie ca de zgârie-nori sovietic, încoronat de sfera galbenă şi acele roşii ale ceasului, pe care ceaţa umedă a nopţilor de iarnă o estompează într-o fosforescenţă aurie şi roşiatică.

Într-o după-amiază, copilul se întoarce alergând şi nu aduce câinele, şi până şi din balconul său de la etajul doi bărbatul bolnav în pijama a putut vedea că are faţa plină de lacrimi când apasă pe butonul interfonului. Se deschide uşa însă copilul nu intră, coboară bărbatul şi femeia, copilul o îmbrăţişează plângând ca şi cum ar fi fost mult mai mic şi abia i-ar ajunge la mijloc, arată spre colţ, îşi şterge nasul cu o batistă pe care i-a dat-o maică-sa.

Întreaga viaţă se reduce la a privi şi a aştepta, a supraveghea propria respiraţie, de frica asfixiei, a beznei unui colaps, a sta nemişcat într-un balcon, în papuci de

pâslă şi pijama, uniforma regulamentară a bolnavului ajuns în fază terminală, poate deja exclus din împărăţia celor vii, la fel ca şi umbrele palide ce se întâlnesc pe stradă, mereu încovoiate, cu o perpetuă durere de rinichi, trăind într-o lume pe care nu o pot vedea ceilalţi, în permanenţă avizi de ceva, grăbindu-se în urma unui traficant de droguri care nu întoarce capul, care merge drept şi repede, sigur, dispreţuindu-i.

Bărbatul, femeia şi copilul au dispărut din vedere, la colţul de la capătul străzii San Marcos, care este limita câmpului său vizual. După câteva minute apare din nou bărbatul, acum singur, strigând un nume, probabil al câinelui. Încercând să fluiere fără prea mult succes. Fiind aşa de mic. Căţelul probabil se pierduse definitiv sau îl călcase vreo maşină. Dar nu se lasă, se duc şi se întorc toată după-amiaza. Stau sub balcon şi doar când se întunecă intră în casă. Când în celălalt capăt al câmpului vizual, în colţul cu Augusto Figueroa, s-a aprins firma roză a barului Santander, care este un roz la fel de pal ca albastrul cerului deasupra acoperişurilor, ca rozul asfinţitului reflectat în geamurile apartamentelor celor mai înalte, când este deja aproape noapte neagră în adâncul străzii.

Este frig ca să stai în balcon, dar omul cu mască continuă să observe de după geamuri, cu spatele la o încăpere în care se vede doar din partea cealaltă o lampă cu o lumină tulbure şi uneori o sclipire albăstruie a televizorului, stând în picioare lângă nişte perdele ce au acelaşi aer obosit şi uşor murdar ca şi pânza pijamalei sau gulerul cămăşii sale. Cum ar fi să intri în acea casă, ce mirosuri vechi ar avea, în afară de mirosul de boală cronică şi medicamente. Pe jumătate ascuns după perdele, cu spatele la încăpere şi la celelalte obiecte din casa lui, indiferent la vocile televizorului, omul respiră prin masca de oxigen şi spionează balcoanele diafan luminate ale casei

din faţă. Încă fără perdele, şi trotuarul aproape în întuneric unde se intersectează cu indiferenţă locuitorii împărăţiei celor vii şi cei ai împărăţiei premature a celor morţi, fiecare văzând ceea ce nu văd ceilalţi, spionând semnele propriei lor limbi secrete. Este cineva jos, nemişcat în mijlocul străzii, dar bărbatul nu ajunge să vadă bine cine e, cu toate că aude nişte lătrături seci şi stridente de căţel, astfel că dă la o parte perdelele şi-şi lipeşte faţa de geam ca să vadă de sus o bucată cât mai mare din stradă.

Cel de jos este beţivul, mare şi nemişcat, cu faţa ridicată spre balconul noilor vecini, clătinându-se un pic. Cu toate că nu aşa ca atunci când bea cu adevărat şi pare că alcoolul i se revarsă în strălucirea ochilor şi în vineţiul bolnăvicios al pielii tumefiate, şi ţine în braţe căţelul alb cu negru ce continuă să latre până răguşeşte şi dă să scape din adăpostul sufocant al zdrenţelor şi mâinilor sale. Dar nu se apropie de uşa blocului nici de soneria interfonului, rămâne nemişcat, aşteptând să se întâmple ceva, cu o răbdare tristă de animal, ca şi cum n-ar avea voce şi nici n-ar avea idee de existenţa sau utilitatea acelei plăcuţe cu butoane şi numere ce se află lângă uşă în faţa căreia s-a oprit cu câinele în braţe bine învelit în încurcătura de zdrenţe din care îi ies botul şi lătratul deja răguşit.

Răbdarea de a aştepta ştiind ce va urma să se întâmple, dictând parcă ordinea faptelor, observând în fiecare zi, ceas după ceas, repetarea la infinit a tot ce se petrece pe stradă: pe jumătate ascuns în dosul perdelelor murdare, bărbatul bolnav ştie că o să se deschidă unul dintre acele balcoane ce încă nu au perdele şi prin care se vede un interior recent zugrăvit în galben foarte deschis, o să apară copilul care va fi primul ce va avea dorinţa şi isteţimea necesară ca să audă şi să recunoască lătrăturile, o să se aprindă lumina de la intrare.

Au coborât tatăl şi copilul, iar femeia tânără a ieşit la

balcon, atât de atentă la stradă că nu s-a uitat nicio clipă la casa din faţă. Dar copilul îşi stăpâni în ultima clipă impulsul necontrolat de a se duce spre câine, şi nu se dezlipi de mâna tatălui său, şi beţivul nu se apropie de ei, nu făcu niciun pas. Se aplecă, încet şi voluminos, şi lăsă căţelul, îl lăsă jos cu multă delicateţe, fără să spună nimic, fără să se apropie de copil, care luase deja în braţe animalul, nici de bărbatul ce-i spunea ceva şi-i dădea ceva cu mâna întinsă.

Avea ochii de culoare foarte deschisă, de o transparentă la fel de incoloră ca aceea a unor ochi slavi, şi faţa roşie şi vineţie, cu hematoame, cu abcese umflate, şi cu toate că se afla la mai puţin de un metru distanţă privea de mult mai de departe. Dar nu privea cu adevărat, sau nu reuşea să-şi fixeze întru totul privirea asupra cuiva, poate pentru că pierduse obiceiul să susţină o privire în relaţiile normale dintre oameni şi în conversaţii, ca acei naufragiaţi ce petreceau ani întregi pe un ţărm nelocuit şi uitau să vorbească şi până la urmă înnebuneau. Se gândea că atunci când fiul său o să fie mai mare cu câţiva ani, o să-l ajute să citească romane cu naufragii şi insule pustii care lui îi hrăniseră spiritul în cei mai frumoşi ani ai copilăriei.

Ajungeau până la colţurile cartierului şi încet, încet, deveneau obişnuiţii lui, feţele lor tot atât de cunoscute ca aceea a vânzătoarei de la brutărie sau de la drogherie sau ca aceea a bărbatului în parte transformat în femeie de la chioşcul de ziare, mişcările lor furtive şi lentele lor ore de nemişcare şi avida supraveghere, atât de rutiniere deja, la fel ca rondurile şi raziile patrulelor de poliţie, care din când în când obligau pe câte unul dintre morţii vii să se pună cu faţa la perete şi-l percheziţionau, le cereau în silă actele traficanţilor marocani şi luau cu ei pe câte unul în maşina poliţiei, pe vreunul care după puţin timp, uneori zile, se afla din nou în cartier, sau dispărea şi nu mai revenea niciodată, închis sau mort, fugar în alt cartier

îndepărtat, un mort viu umblând aiurea prin apropierea unuia dintre acele bidonviluri din afara Madridului.

Unii din noii-veniţi conservau încă o anumită demnitate, rămăşiţe ale vieţii din trecut pe care nu o abandonaseră de tot, dedaţi de puţin timp la dulceaţa infernului prin care treceau de când soseau în cartier. Băieţi foarte tineri, cu haine noi şi încălţăminte sport de marcă, ce de departe păreau neatinşi, dar arătau deja, de la o distanţă nu prea mare, primele semne ale anxietăţii şi deteriorării, şi care după câteva luni cădeau pradă unei îmbătrâniri groaznice, a unui vampirism în care fiecare dintre ei era vampir şi victimă, cu braţele şi gâtul marcate de înţepături, datorită muşcăturilor foarte mici ale seringilor ce scrâşneau uneori sub paşi în parc şi care puteau apărea chiar şi la intrarea vreunui bloc. Copilului trebuia să i se spună să nu le atingă niciodată, să nu ia niciodată vreuna de pe jos.

Veneau la început cu un exces de vitalitate şi energie ce contrasta cu încetineala veteranilor, cu un aer de explorare sau aventură ce dispărea mult mai repede decât hainele curate şi încălţămintea de marcă. De unde veneau, din ce locuri şi din ce trăiri, ce se petrecea în aceşti ochi care erau în acelaşi timp ficşi şi goi. Apăru o femeie tânără cu aspect de secretară, cu taior, o geantă de piele şi o mapă în mână. Cu ciorapi de culoare închisă şi pantofi cu tocuri. Puteai s-o iei drept oricare dintre angajatele birourilor din apropiere, poate funcţionara vreunui notariat, care avea întâlnire cu cineva chiar în colţul acela şi se uita din când în când la ceas. Plinuţă, dar nu grasă, cu faţa fardată, machiată discret, străină de aşteptările celorlalţi, obişnuiţii ce abia se ţineau pe picioare şi se sprijineau de perete şi adormeau, sau, într-un moment de ameţeală alunecau puţin câte puţin în jos. Dar după câteva zile, sau privind-o de mai aproape ori mai atent, descopereai semnele neobservate; că tocurile începeau să i se strâmbe de atâta aşteptat în picioare, sau că avea un fir

dus la ciorap, sau o gaură la călcâi, că era nepieptănată, că i se vedea părul alb la rădăcină, că faţa ei nu mai avea culoarea sănătăţii, ci a unui machiaj la repezeală, că nu mai avea ceasul de mână la care să se uite ca şi cum ar fi mers la o întâlnire profesională.

Dar continua să strângă în braţe mapa sau dosarul cu coperte negre, ca pe o ultimă rămăşiţă a unei vieţi sau a unei demnităţi anterioare sau ca pe o derizorie încercare de a arăta că munceşte, cunoscuţilor sau poliţiştilor ce patrulau prin cartier, sau pur şi simplu de ruşine faţă de oamenii obişnuiţi ce treceau pe lângă ea, oameni aşa cum fusese şi ea cu puţin timp înainte, secretare, vânzătoare la drogherie sau coafeze.

Cu cât devenea mai palidă, îşi machia tot mai mult ochii şi buzele şi îşi punea o culoare mai stridentă pe obraji. Acum şchiopăta pe tocurile strâmbe şi nasturii bluzei se deschideau într-un decolteu puhav de care continua să-şi ţină lipit dosarul dintotdeauna (acum cu plasticul rupt pe margini, din care se vedea cartonul de dedesubt), de unde ieşeau foi de hârtie ca nişte formulare sau rapoarte adunate de pe jos la întâmplare şi puse înăuntru la grămadă.

Uneori venea cu ea un bărbat care la început nu părea nici el că o să sfârşească populând împărăţia morţilor vii: înalt, treizeci şi ceva de ani, mai distins decât ea, ca un fel de şef neexperimentat şi binevoitor, cu balonzaide şi pantaloni de doc, cu pantofi de piele, părul dezordonat şi o studiată umbră de barbă de trei zile, cu un aer caracteristic de ziarist sau arhitect. Au dispărut amândoi şi după săptămâni sau luni a revenit doar ea, cu părul atât de prost vopsit, că avea dungi negre pe rădăcinile albe ale cărării, cu genele prost rimelate, privirea mai avidă în ochii rotunzi şi bulbucaţi, buzele rujate grosolan cu un roşu obscen. Avea aceiaşi pantofi cu toc şi aceiaşi ciorapi pe care i-a avut mereu, şi continua să strângă la piept

dosarul cu coperte negre.

Următoarea şi ultima dată nu mai era în cartier; cam după un an, coborând pe strada Montera[23], am văzut-o într-un colţ şi n-am recunoscut-o imediat; am identificat-o după figura ei de secretară gălbejită şi rădăcina albă în cărarea părului, dar era la fel ca celelalte femei cu fuste scurte şi picioare groase şi tocuri înalte şi strâmbe ce mişunau pe trotuarele acelea ale Madridului, fumând pe la colţuri, supravegheate de peşti la fel de muribunzi ca şi ele. Între *sex shops* şi saloanele de jocuri, aproape de intrările în străzile înguste de unde venea un miros de canal.

Fiecare chip uitat cu vremea apare din nou cu o cutremurare a memoriei, prezenţe ale acelei vieţi noi care acum au devenit o amintire de demult, ca acea casă în care acum locuieşte altcineva, cu toate că atunci a fost pe de-a-ntregul şi de neuitat a noastră, la fel ca trăsăturile chipurilor noastre, cu şapte ani mai tinere. Am trecut nu demult pe lângă uşa blocului nostru şi am putut să văd de jos, deasupra grilajului balconului, tavanul şi partea de sus a unui perete pe care noi îl zugrăviserăm în galben deschis. Era una dintre acele după-amieze lungi de mai, cu o presimţire călduţă de vară şi polen în aer. Şi în balconul din faţă stătea aşezat bolnavul în papuci şi pijama, cu masca de oxigen la gură şi tuburile de plastic în nas. Privind în stradă, poate m-a văzut şi şi-a adus aminte sau nu m-a recunoscut, după atâţia ani în care abia dacă am mai trecut pe strada noastră.

Mai era şi alt martor permanent, acum îmi amintesc, un bătrân solid, cu un zâmbet larg şi obraji roşii, unul dintre acei bătrâni arătoşi care se pare că devin mai îndesaţi şi mai vânjoşi cu vârsta. Se plimba mereu pe străzile cartierului, între piaţa Chueca şi piaţa Vázquez de Mella,

23 Stradă din central Madridului, între Puerta del Sol şi Gran Vía, cunoscută ca loc predilect al prostituatelor.

încet, de dimineaţă foarte devreme, cu un aer important, într-un palton cu o croială veche şi opulentă, cu capul deosebit de mic sub o pălărie tiroleză cu pană verde. Îmi atrăgeau atenţia pălăria şi pantofii săi enormi, dar mai ales atitudinea sa de totală complezenţă faţă de lume şi modul în care părea că îl distrează cu o imparţială obiectivitate tot ce vedea în jurul său, rămânând uneori nemişcat pentru a se bucura de prima rază de soare ce ajungea într-un colţ al pieţei Chueca în dimineţile de iarnă, sau pentru a contempla cu interes şi aprobare manevrele unei furgonete ce încărca şi descărca marfă în mijlocul circulaţiei paralizate sau sosirea unei maşini de poliţie sau a unei ambulanţe ce venea să ia unul dintre acele spectre ce căzuse ţeapăn la intrarea vreunui bloc. El observa tot, se oprea un moment şi apoi îşi continua plimbarea ca şi cum bogăţia şi complexitatea a tot ceea ce-i rămânea să observe de-a lungul zilei îl împiedica să se oprească atât cât i-ar fi plăcut, mulţumit şi absent, ducându-şi mâna la pălărie ca s-o salute pe Sandra de la chioşcul de ziare, ajutând un orb să treacă printre maşinile prost parcate pe trotuar, admirând plasele cu portocale atârnate deasupra tejghelei de la prăvălia de fructe, aruncând chiar şi o privire vag compătimitoare fantomelor de la colţuri, un gest de consideraţie identică pentru percheziţiile pe care le făcea poliţia şi pentru tranzacţiile rapide şi furtive ale traficanţilor, care pentru curiozitatea binevoitoare şi mărinimoasă a bărbatului cu pălăriuţă tiroleză păreau că fac parte din mărunta forfotă comercială a cartierului. Ce ciudat să te întâlneşti cu el zilnic şi să-ţi dai seama puţin câte puţin de asidua sa prezenţă, conferindu-i o individualitate foarte precisă, foarte puternică şi, cu toate acestea, limitată la acele apariţii pe stradă, la periferia vieţii tale, şi dintr-odată să nu-l mai vezi şi să nu-ţi dai seama de absenţa sa, sau să fi plecat de-acolo şi să fi uitat obiceiurile şi chipurile acelui orăşel de provincie încrustat

în inima Madridului; şi să-ţi aminteşti după nişte ani, fără niciun motiv şi fără vreo nevoie, sau să asişti mai degrabă la un şir de întoarceri la care voinţa nu participă, spre care memoria se lasă purtată ca de impulsul unui curent subteran, locuri îndepărtate şi chipuri fără nume, fragmente de istorie fără început şi sfârşit, ale romanelor pe care fiecare individ le ducea cu sine şi nu le povestea nimănui şi s-au pierdut odată cu el. Cum o fi fost viaţa bătrânei care în fiecare miez de noapte pune faţa de masă pentru cină pe capacul unui tomberon de gunoi sau a bărbatului şi a femeii, tineri încă, dar deja foarte consumaţi, ce veneau în cartier să caute heroină împingând un căruţ de copil la fel de deteriorat ca ei. La fel de aproape de pura dispariţie fizică, de parcă ar fi fost găsit într-o groapă de gunoi. Împins de tată sau de mamă pe trotuare în plimbările lor de somnambuli, cu copilul dormind în ciuda zdruncinăturilor, cu suzeta într-o parte a gurii întredeschise şi ochii blajini aproape închişi, copilul vânăt şi amorţit de plâns şi tatăl sau mama zgâlţâind căruciorul cu mişcări atât de bruşte, încât părea că până la urmă o să se rupă, sau indiferenţi la plânsul lui ca şi când nu l-ar auzi. Amândoi înţepeniţi în colţurile unde dintr-un moment într-altul urma să apară umbra tăcută şi furişată pe care o aşteptau. Probabil că şi acum sunt pe undeva, dacă mai trăiesc încă, dacă mai trăieşte vreunul din ei, iar copilul, care atunci nu avea nici doi ani, o fi împlinit opt sau nouă. Şi poate că e otrăvit de acelaşi virus pe care fără îndoială îl purtau în sânge părinţii lui, virus ce poate i-a omorât aşa cum probabil omorâse atâtea fantome din cartier.

Nimeni n-ar putea să le reconstituie urmele; morţii vrii au dispărut de la colţurile străzii Augusto Figueroa. Aproape toţi sunt probabil definitiv în împărăţia morţilor şi poate că unii mai supravieţuiesc încă în spitale sau închisori sau se târâie ca nişte năluci pe cărările de pe

maidanele ce duc spre aşezările din tablă şi carton din cea mai îndepărtată periferie a Madridului, acolo unde îi împinsese poliţia când a primit ordinul să cureţe străzile din centru de drogaţi. Acum e o florărie în pasajul unde se afla chioşcul Sandrei. Care vindea ziarele în trening şi cu şlapi, sau cu un capot din molton şi o broboadă croşetată în zilele de iarnă, şi care în unele dimineţi nu se bărbierea deşi îşi machia ochii cu grijă în stilul Sarei Montiel, idolul ei.

Alte chipuri se întorc din uitare, nu cu mult mai fantomatice decât atunci când se întâlneau cu noi pe trotuarele cartierului. Mi-am amintit de beţivul naufragiat ce ne-a adus căţelul pe care-l credeam mort sau pierdut, şi atunci mi-a venit în minte femeia aceea foarte înaltă şi foarte slabă care umblase cu el o vreme şi dispăruse imediat, după câteva luni, maximum de timp cât durau vieţile lor alături de ale noastre.

Văzând-o de departe, întrezăreai ceea ce fusese până nu demult. Era înaltă ca manechinele şi avea la fel ca ele pometi asiatici, gura mare şi cărnoasă, picioare lungi şi elastice. Din spate sau de departe se vedeau silueta ei înaltă şi pletele ondulate. Doar când erai lângă ea îi observai paloarea de moartă vie şi strălucirea înceţoşată a ochilor mari de culoare deschisă, vânătăile pe picioarele frumoase ce ajunseseră foarte subţiri, găurile negre ale dinţilor ce-i căzuseră. Umbla de colo până colo prin cartier, ca o pasăre mare şi ameţită ce se izbeşte de pereţi şi nu ştie unde se află şi nici nu reuşeşte să găsească o ieşire, mergând pe tocurile înalte cu picioarele ei musculoase de manechin. Încă dreaptă, o urmă a disciplinei pasarelelor de modă, mai înaltă decât toţi din cartier, cu părul creţ şi gâtul lung, manierist, detaşându-se între siluetele încovoiate ce puneau la cale găinării sau stăteau adunate în jurul flăcării unei brichete care în penumbra unei intrări încălzeşte foiţa de staniol pe care

devine lichidă şi fumegă o doză de heroină. Mergea agitată şi nebună de parcă ar fi fost foarte grăbită, sau rămânea nemişcată cu chipul profilându-i-se la un colţ. Cu ochii apoşi strălucind printre cârlionţii de păr dezordonat şi murdar, cu un zâmbet de beţiv sau de idiot pe buzele îmbătrânite, printre care ieşea fumul unei ţigări ţinute între degetele foarte lungi cu distincţia calculată a unei fotografii publicitare.

Începu să doarmă la intrările unor magazine sau ale unor baruri desfiinţate, unde obişnuiau să-şi instaleze cerşetorii culcuşurile lor din zdrenţe şi cutii de carton. Venise iarna şi acum avea peste obişnuitul tricou şi fusta mini.

subţiri, o scurtă murdară din blană sintetică. În dimineţile friguroase, pielea albă a feţei avea o nuanţă vineţie. Părul începea să i se răărească şi ochii săi mari şi de culoare. Deschisă pierduseră aproape orice urmă de culoare, li cerea oricui o ţigară şi rămânea cu ea în mână, ducând-o foarte lent la gură, aşteptând să i-o şi aprindă.

Odată îi ceru o ţigară sau un foc beţivului din cartier, pe care nimeni nu-l întreba nimic niciodată, ştiind că nu răspunde sau că părea că nu înţelege şi nici că ascultă ceea ce i se spune. El ridică din umeri, mormăi ceva şi-şi văzu de drum. Dar în seara aceea, când femeia tremura de frig în haina ei, la intrarea unui bloc din strada San Marcos, văzu în mod confuz o umbră în faţa ei şi era beţivul ce-i oferea o ţigară, ţinând-o între degetele sale mari şi murdare cu delicateţe, ca şi cum ar fi fost tulpina unei flori. Femeia îşi dădu la o parte părul de pe faţă şi îşi puse ţigara între buzele vinete de frig, şi beţivul, pe care nimeni nu-l văzuse fumând, i-o aprinse luminându-i faţa de moartă vie cu flacăra mică a unei brichete.

În cartier se ştia totul imediat; cumpărase ţigările şi bricheta din aceeaşi prăvălie mică de unde se aproviziona cu cutii de carton cu vin alb, şi unde în ziua următoare, în

pofida obiceiului său, cumpără cremă de vanilie şi gogoşi umplute cu ciocolată. Cu genul ăsta de porcării foarte dulci se hrănesc drogaţii; alături de foiţele de staniol arse şi de seringi, întotdeauna se găseau ambalaje de brioşe cu ciocolată şi cutii goale de cremă de vanilie.

Începu să-i aducă în fiecare noapte câte ceva în ungherul adăugat de la intrarea unde se refugiase ea. Uneori fără s-o trezească, fără ca ea să-i simtă prezenţa între tremurături şi delir. O învelea cu haina lui mult mai groasă decât cea pe care o avea ea şi într-o noapte a fost văzut târând pe strada Pelayo o plapumă ruptă şi jegoasă pe care probabil o găsise în vreun tomberon de gunoi. Se mişca cu mai multă sârguinţă, absent şi primitiv, ca naufragiatul Robinson care-şi amenaja în insula sa o colibă sau o peşteră unde să petreacă iarna. Ziua nu pleca niciodată prea departe de ea, cu toate că nu se apropia şi nici nu se prea lăsa văzut, stătea atent la un colţ după care putea să se ascundă uşor, indiferent la cei ce treceau pe lângă el şi se dădeau la o parte de frică sau ca să scape de putoare, atent doar la silueta înaltă ce de la distanţa aceea era cea a unei femei foarte tinere şi foarte zvelte, care mergea cu paşi mari printre maşini şi printre oameni, cu un fel al său dezorientat ca de pasăre mare ameţită, ce dispărea ca şi când ar fi plecat pentru totdeauna şi se întorcea apoi după câteva ore, chiar câteva zile, mai dusă şi palidă ca ultima dată, mai adusă de spate în intrările blocurilor sau în scobiturile din ziduri unde se refugia noaptea târziu când nu mai era nimeni pe străzile întunecoase, nimeni în afară de morţii vii mai obstinaţi, cei care la trei sau la patru dimineaţa continuau să aştepte ceva, dormitând încovoiaţi pe la colţuri.

Probabil ea a fost cea care i-a vorbit, cerându-i ameţită şi poruncitoare să-i aducă din nou ţigări sau iaurturi sau gogoşi de la prăvălia unde el intra când nu era nimeni şi fără să spună nimic lăsa banii pentru cutiile cu vin alb pe

care putea să şi le cumpere. Plătea întotdeauna şi niciodată nu l-au văzut cerşind. Proprietăreasa prăvăliei povestea că el era fiul cel mare al unei bogate familii din nord, şi făcea speculaţii despre abuzurile unui tată tiran ce l-a dat afară din casă sau l-a dezmoştenit şi care totuşi avea grijă să nu-i lipsească fiului naufragiat în nebunie şi alcool un minim de bani ca să supravieţuiască şi să-şi cumpere haine groase pentru a nu muri de frig pe străzi.

Dar adevărata lui poveste n-a ştiut-o nimeni, aşa cum nu-i ştiau nici numele, dacă nu i-o fi povestit-o femeii cu care încetul cu încetul începu să rămână nopţile în ungherele cele mai ferite ale cartierului. Niciodată n-au fost văzuţi mergând împreună, dar se cuibăreau unul lângă altul în nopţile îngheţate ale iernii aceleia, sau mai bine zis el o învelea şi-o proteja şi rămânea treaz şi atent să nu se dezvelească, el era cel ce-i pregătea cu o mână expertă aşternutul din cartoane şi ziare şi îl acoperea apoi cu haine, cu plăpumi luate de la gunoi sau cu orice lucru de îmbrăcat pe care acum îl aduna din cartier ca un marchitan. Se vedea o strălucire jucăuşă pe toată întinderea întunecată a pieţei Vázquez de Mella, deoarece beţivul făcuse un foc la care se încălzea ca un sfinx femeia slabă şi înaltă, fumând ţigări pe care el i le aducea şi i le aprindea cu o mişcare rapidă de fiecare dată când ea ducea una la gură, mâncând iaurturile sau crema de vanilie pe care el le cumpăra împreună cu cutiile cu vin.

Acum cerşea. Fără să spună nimic, doar întinzând mâna şi privindu-te în ochi, sau făcând un gest ca şi cum şi-ar duce o ţigară la gură. Cerea bani şi cerea ţigări şi cu toate că nu schimba niciun cuvânt cu nimeni, părea că pentru prima dată este conştient de existenţa altor persoane în lume. De alte prezenţe ce-i solicitau atenţia sau de la care trebuia să aştepte ceva în ceea ce până atunci fusese singurătatea insulei sale pustii. Nu împărţea cu femeia nici ţigările nici heroina, nici nu părea că între ei ar exista vreo

legătură sexuală, în schimb îşi treceau de la unul la altul kilogramele de vin alb. Care ei i se prelingea din gura mare şi cărnoasă, lăsându-i o strălucire umedă pe buze şi în ochi.

Îi vedeam în umbră ca două animale în fundul unei vizuini, înţelegându-se în tăcere şi singuri, în izolarea altei specii, reveniţi parcă la sălbăticia sau la inocenţa ireparabilei lor pierzanii, a fatalităţii dezastrului şi a morţii, de neatins, atât de străini de cei ce treceam pe lângă ei, apăraţi de paltoanele noastre şi de normalitatea noastră, în drum spre casa noastră nouă şi viaţa noastră caldă şi stabilă, de parcă ar fi trăit într-adevăr în altă lume, în cealaltă lume, într-una din acele peşteri sau găuri în stâncă unde se adăposteau oamenii primitivi sau naufragiaţii.

După un timp, săptămâni sau luni, femeia dispăru, şi am fi uitat cu cea mai mare uşurinţă de existenţa ei pasageră dacă n-ar fi fost beţivul ce rămăsese în cartier, blând şi nemişcat. Închis din nou în absenţa sa fără fisuri, în care am fi vrut să observăm, dintr-o rutină romanescă, o anumită abandonare sentimentală, un aer mai atent, ca şi cum ar fi căutat pe la colţurile cu morţi vii silueta înaltă a femeii care de departe părea un manechin. Dar nici măcar lui nu-i dădeam prea multă atenţie, pentru că ne obişnuisem cu prezenţa sa, pe măsură ce noi înşine deveneam prezenţe obişnuite ale cartierului şi nu dădeam prea multă atenţie la ceea ce se întâmpla zilnic pe străzi, bărbatul, femeia şi copilul ce mergea deja singur la şcoală, care ieşea în fiecare după-amiază cu sandviciul său, trăgând de curea câinele neastâmpărat care nu mai era un căţeluş.

Şi ei au plecat, azi obişnuiţi ai cartierului şi mâine dispăruţi pentru totdeauna, şi bărbatul de la balcon a văzut din nou că apartamentul din faţă rămâne gol şi a văzut sosind alţi chiriaşi, luni sau ani mai târziu, n-ar fi

putut să spună, deoarece pentru el timpul vieţii sale de bolnav era o lentă trecere fără modificări reale. Luni sau ani mai târziu, ne întâlnim cu un vecin de demult care continua să locuiască în cartier. Vorbim de vremuri ce dintr-odată au devenit îndepărtate, noua viaţă intactă devenind confuză în dulceaţa trecutului, şi vecinul ne întreabă dacă ne amintim de beţivul care umbla mereu pe străzi. Ne povesti că a fost găsit mort într-o dimineaţă cu ger mare în piaţa Vázquez de Mella, vânăt de frig şi cu barba şi sprâncenele albe de promoroacă şi înfofolit în zdrenţe, ca acei exploratori polari ce se rătăceau şi înnebuneau în pustiurile de gheaţă.

Şeherezada

Eram aşa de emoţionata pe măsură ce străbăteam acele saloane aurii, că-mi tremurau picioarele şi aş fi vrut s-o iau de mână pe mama, care mergea puţin înaintea mea, foarte serioasă şi tăcută, la fel ca toţi cei din grup, ea îmbrăcată în negru, în doliu după tata şi fratele meu, ceilalţi în costumele lor de culoare închisă, foarte rigizi, foarte formali, unii cu uniforme, cu medalii, toţi la fel de nervoşi ca şi mine. Cu toate că disimulau, la fel de emoţionaţi, atât de tăcuţi că nu se auzeau decât paşii tuturor pe pardoseala de marmoră, ca şi cum am fi păşit prin naosul unei catedrale, şi eu alături de mama, ca mai totdeauna în viaţa mea, emoţionată şi speriată, cu un nod în gât, privind-o din profil căci nu se întorcea nicio clipă spre mine, aşa dreaptă cum mergea, mai înaltă şi mai puternică decât mine, şi cu orgoliul său de văduvă şi mamă de eroi, mama mea ce m-ar fi privit cu chipul între sever şi ironic dacă nu m-aş fi stăpânit şi aş fi încercat s-o iau de mână, lăsându-mă dusă şi ajutată de ea. Ca atunci când eram fetiţă şi mă lua la manifestaţii şi eu o strângeam de mână atât de tare că mă dureau degetele, deoarece mi-era frică să nu înceapă agitaţia şi maică-mea şi taică-meu să plece de lângă mine, să nu atace jandarmii şi să mă calce în picioare oamenii care fugeau şi caii pe care-i auzeam nechezând şi dând din copite înainte de a le da pinteni călăreţii să se năpustească asupra noastră. Nişte soldaţi sau uşieri ne conduceau pe acele coridoare şi mergeau în faţa noastră ca să deschidă uşile, foarte înalte şi aurite unele, şi altele la fel de normale ca uşile birourilor, şi de câte ori intram pe câte una mie mi se strângea inima şi gândeam, acum o să-l vedem, o să fie atât de aproape şi-i voi strânge mâna, dacă n-o să leşin sau n-o să încep să plâng ca o proastă, cum spune mama, că am reacţii de fetiţă deşi atunci nu mai

eram nici pe departe o fetiţă, împlineam în curând douăzeci şi cinci de ani, în ianuarie, şi eram în decembrie, în 21 decembrie 1949, ziua de naştere a lui Stalin, şi toţi aveam posibilitatea să-l felicităm, în numele partidului nostru şi al muncitorilor spanioli, mai solemn decât altădată, pentru că împlinea şaptezeci de ani, şi acea aniversare a fost o mare sărbătoare pentru toţi comuniştii şi muncitorii din lume. Mi se pare că erau şi persoane din alte ţâri la acea vizită, mai mulţi tovarăşi ai partidelor din străinătate, pentru că îmi amintesc că salonul unde ne-au dus era mare şi plin de oameni, deşi nu se ridica mult tonul vocilor, doar puţin, pentru discursuri, şi nici măcar atunci prea mult, eu cred că eram toţi la fel de emoţionaţi, înspăimântaţi, nu ştiu dacă ăsta e cuvântul spaniol, de multe ori vreau să spun ceva şi când încep să vorbesc îmi dau seama că o fac în rusă şi că-mi lipsesc cuvintele în spaniolă. Erau aprinse nişte candelabre enorme, dar nu dădeau multă lumină, sau era fum, ori cerul era destul de întunecat afară cu toate că era ziuă, îmi amintesc totul cam în ceaţă, şi nici n-am putut să mă apropii mult de Stalin, n-am dat mâna cu el, nu ştiu dacă mama mi-a făcut semn să nu mă aşez la rând sau cineva m-a dat la o parte, şi am rămas în alt grup, la urma urmei eu nu eram nimeni, mi-au permis să mă alătur delegaţiei noastre pentru că am rugat-o pe mama să mă ia cu ea, pentru că voiam, atunci când voi avea copii şi nepoţi, să le pot povesti că o dată în viaţa mea l-am văzut de aproape cu propriii mei ochi pe Stalin.

Eram aşa de emoţionată, că nu dădeam prea multă atenţie la ceea ce se întâmpla în jurul meu. Sau nu înţelegeam, vedeam totul aproape la fel de ceţos aşa cum îmi amintesc acum, cu acea lumină slabă, cu vocile ce abia se auzeau. Dar pe Stalin am putut să-l văd bine, în ciuda fumului sau a ceţei din jur şi a luminii atât de slabe a candelabrelor, stătea la mijlocul unei mese lungi, vorbea

cu cineva, deloc protocolar, fuma şi râdea, şi eu aproape că trebuia să mă ciupesc ca să cred că e adevărat că-l văd în carne şi oase, de neconfundat, ca pe cineva din familie, ca atunci când eram fetiţă şi-l vedeam pe tata între ceilalţi oameni, dar foarte diferit, nu ştiu cum să explic, pentru că era ca în toate tablourile lui pe care le-am văzut dintotdeauna peste tot şi totuşi nu semăna prea mult cu ele; era mult mai bătrân şi mai mărunt, eu m-am uitat şi i-am văzut picioarele scurte încrucişate sub masă în cizme, şi când râdea faţa i se umplea de riduri şi avea dinţii foarte mici şi stricaţi, sau foarte negri de tutun, şi uniforma îi era puţin mare. Dar tocmai de aceea m-a emoţionat mult mai mult decât mă aşteptam, şi în alt fel, pentru că eu crezusem că voi vedea un uriaş în deplinătatea puterilor sale şi când colo Stalin era un om bătrân şi obosit, cum a fost taică-meu la sfârşitul vieţii, şi cu toate că era mai firav decât mi-aş fi imaginat vreodată, avusese imensa forţă să lupte împotriva ţarului, să dirijeze construcţia socialismului şi să câştige războiul împotriva naziştilor, şi se vedea că atâţia ani de efort şi de sacrificiu îl epuizaseră, cum îl epuizaseră pe tata anii din mină şi de închisoare, şi se citea pe faţa lui că doarme prost şi din când în când era absent, ca şi când s-ar fi gândit la altceva în timp ce îi vorbeai, sau când asculta un discurs, îmi era şi milă de el, cu pielea aceea de culoare nesănătoasă pe care o avea, atâţia ani fără să se odihnească deloc, de când era un tânăr pe vremea ţarilor şi fusese deportat în Siberia. Mama îmi spunea după aceea, râzând de mine, să fi văzut ce figură aveai când te uitai la el. Rămăseseşi cu gura căscată de parcă ai fi văzut un actor de film. Dar atunci s-a întâmplat ceva, în timp ce eu mă uitam aşa de fix la Stalin, fără să-mi dau seama că nu-mi luam ochii de la el. Că nu mai vedeam pe nimeni, nici măcar pe cei ce se aflau alături de mine la masă, pe care i-am uitat complet. Mă uitam la Stalin vrând să păstrez toate detaliile chipului său şi

simţind că mi-e un pic milă de el, pentru cât de obosit mi se părea, pentru cât de mare îi rămăsese haina uniformei, şi în clipa aceea simţii ca o împunsătură, ca atunci când pui mâna pe un fir electric şi te curentează. Cineva mă privea, foarte fix, foarte rece, dar şi cu furie, dezaprobând lipsa mea de educaţie deoarece îl priveam cu atâta neruşinare pe Stalin, un om mic şi chel ce stătea foarte aproape de el, cu nişte ochelari de pe vremuri, un pince-nez, şi cu lavalieră şi cu un guler înalt, de asemenea de pe vremuri. Am îngheţat, îmi amintesc şi încă mă trec fiorii, cel ce mă privea era Lavrenti Beria, dar mie nu-mi era frică pentru că era şeful NKVD-ului, ci din cauza ochilor lui, care păreau că străbat distanţa ce ne despărţea ca şi când n-ar fi fost nimic între noi, în spatele acelor lentile mici şi rotunde ale pince-nezului. Mă privea aşa cum ai privi o insectă, spunându-mi parcă, cine te crezi tu de-l priveşti pe Stalin cu atâta neruşinare, cum ai putut să te strecori aici, dar mai era ceva, şi eu pe atunci eram aşa de proastă că nu-mi dădeam seama, cu toate că instinctiv am simţit un fel de scârbă, aşa cum simţeam când mă priveau bărbaţii aceia când eram la căminul de fetiţe şi eu nu înţelegeam de ce respiră aşa de greu şi mă privesc fix, sau când alţii se frecau de mine profitând de aglomeraţia din tramvai. A fost doar o clipă şi apoi am deviat privirea şi n-am mai îndrăznit să mă uit din nou la Stalin, dar tot timpul am simţit acea privire ce probabil continua să mă fixeze, care coborâse cu răceală şi neruşinare de la ochii mei la gura mea şi apoi la gâtul meu şi la decolteu. Acum, când mă gândesc, nu cred că au mai rămas mulţi oameni pe lume care să-şi amintească de ochii lui Beria, ce nu se mai vedeau când lumina se reflecta în lentilele ochelarilor săi.

Stau aici şi încep să-mi amintesc, şi mi se pare că nu-i adevărat că mi s-au întâmplat mie atâtea lucruri, şi că am fost în acele locuri atât de îndepărtate, la Marea Neagră şi în Siberia, la Cercul Polar Arctic, dar şi aici sunt foarte

departe, cu toate că mă aflu la Madrid, pentru că Madridul este foarte departe de Moscova, şi apoi eu îl cunosc mult mai puţin, şi mi-e frică să ies pe stradă, cu atâtea maşini şi atâta lume, mi-e frică să nu mă pierd şi să nu-mi amintesc drumul de întoarcere, şi m-am speriat foarte tare şi când m-au jefuit, chiar când am ieşit pe uşa blocului, m-au trântit pe jos şi mi-au luat geanta, într-o clipită, şi am rămas întinsă pe trotuar strigând, hoţul, hoţul, fără ca nimeni să se apropie, cu toate că acum când mă gândesc se prea poate să fi strigat pe ruseşte, datorită acestui talmeş-balmeş pe care-l am în cap cu cele două limbi, că vorbesc într-o limbă şi gândesc în alta, sau vreau să spun un cuvânt în spaniolă şi-mi iese altul în ruseşte. În ruseşte visez mereu, şi mereu visez lucruri de acolo sau petrecute cu foarte mulţi ani în urmă. Pe când eram fetiţă, înainte de a fi trimişi în Uniunea Sovietică, pentru câteva luni, ni se spunea, şi apoi până la terminarea războiului, dar războiul s-a terminat şi pe noi nu ne-au trimis înapoi, şi imediat a început alt război şi atunci într-adevăr a fost imposibil, părea că lumea se va sfârşi, pentru că ne-au evacuat foarte departe, nu ştiu câte zile am călătorit cu trenul, zile şi săptămâni, tot timpul printre zăpezi, şi eu mă gândeam, de fiecare dată mă îndepărtez mai mult de Spania, şi de mama şi de tata, deşi pe ei aproape că nu mi-i mai aminteam, şi chiar începusem să le port pică, mi-e ruşine s-o spun, gândeam că n-ar fi trebuit să accepte să plec cu vaporul acela şi le reproşam că mă lăsaseră din nou singură, ca atunci când se duceau la şedinţele de sindicat sau de partid şi fratele meu şi cu mine rămâneam singuri toată noaptea, fratele meu mic plângând, pentru că îi era frică sau pentru că îi era foame, şi eu îl legănam în braţe cu toate că nu eram cu mult mai mare decât el, ce sfrijit şi fricos era de mic, de prost ce mâncam, şi cât de puternic şi curajos s-a făcut apoi, că la doisprezece ani mergea cu mine să vindem *Mundo Obrero*, când încă mai locuiam în

Madrid, şi-mi spunea, ţie să nu-ţi fie teamă de domnişorii ăştia înfumuraţi, că dacă vin după noi eu te apăr, şi apoi, la douăzeci de ani era pilot în Armata Roşie, venea să mă vadă şi mă lua în braţe şi mă ridica în sus, aşa de frumos, cu uniforma lui de aviator şi cu steaua roşie pe chipiu, a venit să-şi ia rămas bun de la mine pentru că escadronul lui era trimis pe frontul de la Leningrad şi tot timpul râdea şi cânta cântece spaniole cu mine şi le-a zăpăcit pe toate fetele de la şcoala de surori medicale de război, şi în noaptea aceea l-am condus la gară şi când trenul s-a pus în mişcare a sărit de pe scară şi m-a îmbrăţişat şi m-a sărutat din nou şi a sărit iar în tren şi s-a prins de balustradă ca şi cum ar fi încălecat un cal. Mi-a făcut un semn de adio cu chipiul în mână şi nu l-am mai văzut niciodată, asta este partea cea mai ciudată a vieţii, cu care nu mă pot obişnui, să ai aproape de tine o persoană pe care-o iubeşti mult şi care a stat cu tine, şi după un minut să dispară de parcă n-ar fi existat. Dar ştiu că fratele meu a murit ca un erou, că a continuat să lupte cu avioanele de vânătoare germane când avionul său avea deja un motor incendiat şi s-a aruncat cu avionul peste bateriile duşmane, un erou al Uniunii Sovietice, i-au publicat fotografia în *Pravda*, era aşa de frumos, că părea un actor de film. Stau aici şi îmi amintesc de el, îmi amintesc fără să fac nimic, parcă s-ar deschide uşa şi ar intra fratele meu calm. Cu acel aplomb surâzător pe care-l avea, îl văd în faţa mea cu scurta lui de pilot şi îmi imaginez că vorbim şi vorbim şi ne amintim de atâtea lucruri din trecut, şi eu îi povestesc ce am mai făcut după moartea lui, acum mai mult de cincizeci de ani, cum s-a schimbat lumea, cum au dispărut toate idealurile pentru care luptam, pentru care el şi atâţia ca el şi-au dat viaţa, dar el nu-şi pierde niciodată umorul, se scarpină pe cap pe sub chipiu şi mă loveşte pe genunchi, îmi spune, hai femeie, că n-o fi chiar aşa, uneori sunt trează şi-l văd în faţa mea la fel de clar cum îl văd în vis, şi ceea ce mi se

pare mai ciudat nu e că s-a întors sau că este tot un băiat de douăzeci de ani, ci că-mi vorbeşte în ruseşte atât de repede şi atât de perfect, fără niciun accent, deoarece s-a cam chinuit cu rusa, mai râu decât mine, la început, când îmi vorbeau şi nu înţelegeam nimic, şi să nu înţelegi e mai râu decât să-ţi fie frig sau să rabzi de foame. Şi acum dimpotrivă, uneori nu înţeleg spaniola, şi nu mă obişnuiesc să aud oamenii vorbind atât de tare, tare şi repezit, de parcă tot timpul ar avea o mare grabă, sau ar fi supăraţi, ca domnul din ziua aceea când m-au jefuit, care m-a ajutat până la urmă să mă ridic, şi chiar m-a sprijinit, pentru că mă durea tare şoldul, şi eu mă gândeam, dacă mi s-a rupt. Dacă trebuie să-mi pună piciorul în ghips şi nu pot să ies pe stradă, nici să mă descurc, cine o să vină să mă ajute, şi omul îmi spunea, ce dracu' doamnă, vă însoţesc la poliţie să faceţi o reclamaţie, trebuie să le venim de hac acestor mizerabili, cu siguranţă că era unul dintre arabii ăştia ce se învârtesc pe aici, şi eu i-am mulţumit, dar mi-am păstrat demnitatea, nu, domnule, nu era arab cel ce m-a furat, ci un alb foarte alb şi apoi nu li se spune arabi, ci marocani, şi în ceea ce priveşte denunţul va trebui să mai aştepte, pentru că acum cel mai urgent este să ajung la manifestaţie, că e întâi Mai. Omul mă privea ca şi cum aş fi fost nebună, păi atunci treaba dumitale, doamnă, faceţi cum vreţi, şi eu i-am mulţumit şi m-am dus la manifestaţie şchiopătând, dar m-am dus, şi când s-a terminat, câţiva tovarăşi m-au dus cu maşina lor la poliţie şi am făcut reclamaţia, dar pentru nimic în lume nu pierd un întâi Mai, cu toate că nu mai e acelaşi lucru şi de fiecare dată vin mai puţine persoane şi totul e aşa de lipsit de farmec, că aproape nu mai vezi steaguri roşii şi pumni strânşi, şi nici cei ce merg în frunte în spatele pancartelor nu ştiu Internaţionala.

Nu mai e ca atunci când ieşeam cu tata şi cu mama şi cu fratele meu şi eu îi priveam cu coada ochiului ca să ridic

pumnul la fel ca ei, înainte de război, pe Calea Alcalá, ce era o mare de oameni şi de steaguri roşii, şi apoi în Uniunea Sovietică, în Piaţa Roşie, ziua de întâi Mai din anul când s-a terminat războiul, nu încăpeau mai mulţi oameni, mai multe strigăte, mai multe steaguri, nici mai multe cântece, nici mai mult entuziasm, milioane de persoane aclamându-l pe Stalin, şi eu înghesuită în mulţime, aclamându-l de asemenea, emoţionându-mă la gândul că acea figură minusculă ce se vedea în fund, la tribună, deasupra mausoleului lui Lenin, era el, plângând de bucurie şi de mulţumire pentru că el ne condusese spre victoria împotriva Germaniei, care ne-a costat atâtea milioane de sovietici morţi, printre ei, sărmanul meu frate, cu toate că acum se pare că războiul acela l-au câştigat americanii, că numai ei au luptat, şi lumea ştie ce-a fost debarcarea în Normandia dar nu ştie ce a fost la Stalingrad, unde pentru prima dată a fost înfrântă armata germană, în bătălia cea mai sângeroasă şi eroică a războiului, şi nici măcar nu se ştie că a existat un oraş ce se numea Stalingrad, că s-au grăbit să-i schimbe numele, cum au făcut şi cu Leningradul, ce ruşine, să se cheme acum ca pe timpul ţarilor, Sankt Petersburg, şi să vrea să-l canonizeze pe Nicolae al II-lea, care a dat ordin să tragă cu mitralierele în popor în faţa Palatului de Iarnă. Dar observ că vă uitaţi cam urât, cu toate că vă prefaceţi, să nu credeţi că nu ştiu la ce vă gândiţi, toate poveştile acelea despre lagărele de concentrare şi crimele lui Stalin, ca şi când Stalin n-ar fi făcut altceva decât să asasineze sau ca şi când toţi cei ce-şi împlineau pedeapsa în lagărele de concentrare ar fi fost nevinovaţi. Bineînţeles că au fost şi greşeli, însuşi Partidul a recunoscut asta la cel de-al XX-lea Congres, şi s-a denunţat cultul personalităţii, şi s-a făcut tot posibilul să se remedieze nedreptăţile şi să fie reabilitaţi cei ce nu erau vinovaţi, dar cum să nu existe cultul personalităţii când Stalin a făcut atâtea pentru noi,

pentru poporul sovietic şi pentru muncitorii din lumea întreagă, dacă sub îndrumarea lui s-au făcut imensul salt al industrializării râmase în urmă şi planurile cincinale, ce erau invidia şi admiraţia lumii întregi, şi, în douăzeci de ani. I n iu nea Sovietică s-a transformat dintr-o ţară înapoiată de ţărani într-o putere mondială. Şi toate acestea în cele mai grele împrejurări, după un război provocat de imperialişti, în mijlocul încercuirii şi blocajului internaţional, într-o ţară unde totul lipsea, unde imensa majoritate a populaţiei era analfabetă, sclavi ai ţarului şi ai popilor. Vedeţi dumneavoastră ce-au fost, sau ce-am fost, pentru că eu am fost cetăţeancă sovietică, şi uitaţi cum este acum ţara, cum au distrus în câţiva ani tot ce s-a construit cu preţul câtorva generaţii, cea mai mare ţară din lume ruptă în bucăţi şi Rusia dată pe mâna Mafiei şi guvernată de un beţiv, spuneţi-mi dacă acum este mai bine decât pe timpul lui Stalin, sau a lui Brejnev, când ziceţi că poporul era aşa de asuprit. Şi nu se spune că erau sabotori şi spioni în toate părţile, că imperialismul folosea cele mai murdare metode ca să distrugă Revoluţia, şi că mulţi evrei puseseră mâna pe posturi cheie în guvern şi conspirau în favoarea Statelor Unite şi a Israelului.

Evrei, da, domnule, nu vă uitaţi aşa la mine, ca şi cum n-aţi fi auzit vorbindu-se de asta niciodată, nu ştiţi că a fost un complot al unor medici evrei ca să-l asasineze pe Stalin? Şi apoi, erau cei ce profitau, cei ce abuzau de încrederea lui Stalin şi a Partidului ca să se îmbogăţească sau ca să pună mâna pe mai multă putere, dar până la urmă toţi aceşti oameni au plătit pentru greşelile lor, pentru că Stalin era aşa de drept, că nu permitea ca nimeni în jurul lui să profite de încredea sa. A plătit Yezhov, care a comis atâtea abuzuri, care băgase la închisoare atâţia nevinovaţi, şi apoi a plătit Yagoda, cu toate că spuneau că cel mai râu dintre toţi a fost Beria, care a reuşit să-l înşele pe Stalin până la sfârşit, dar şi el

şi-a primit pedeapsa, şi se spune că atunci când urma să fie omorât a căzut în genunchi şi a început să se roage şi să ţipe, spuneţi-mi dacă funcţiona sau nu justiţia în Uniunea Sovietică. Dar acum vor să ascundă totul, să şteargă totul, până şi numele lor, vor să se creadă că poporul sovietic era asuprit, sau mort de frică, şi că moartea lui Stalin a fost o eliberare, dar eu am fost acolo şi ştiu ce s-a întâmplat, ce simţeau oamenii, eu eram la Moscova în dimineaţa când s-a spus la radio că Stalin a murit, eram în bucătărie, îmi făceam o cafea, mă trezisem cu greţuri pentru că eram însărcinată cu primul meu băiat, şi atunci a început să se audă acea muzică la radio, s-a întrerupt şi s-a făcut linişte, şi apoi a vorbit un crainic, a început să spună ceva, dar i s-a frânt vocea de plâns şi aproape că nu l-am înţeles când a spus că tovarăşul Stalin a murit. Nu-mi venea să cred, ca atunci când mi-au spus că fratele meu a murit la Leningrad, sau când a murit tata, dar fratele meu era la război şi acceptasem că s-ar putea să moară, şi tata era deja foarte bătrân şi nu putea să mai trăiască mult, dar că Stalin ar fi putut să moară nu mi-a trecut prin cap nicicând, şi cred că nimănui, pentru noi era mai mult decât un tată sau un conducător, era ceea ce probabil e Dumnezeu pentru credincioşi. Am ieşit pe stradă, fără să ştiu încotro s-o apuc, îmbrăcată subţire, cu toate că ningea, şi pe stradă am întâlnit oameni la fel ca mine, care mergeau ca nişte somnambuli, se opreau la câte un colţ şi începeau să plângă, bătrâne ce plângeau cu gura deschisă, soldaţi cu feţe de copii plângând, muncitori, toată lumea, o mulţime ce mă purta, ca un râu de corpuri omeneşti sub ninsoare, instinctiv, spre Piaţa Roşie, dar străzile erau inundate deja de lume şi nu se putea înainta, şi cineva spuse că Piaţa Roşie era împrejmuită, că trebuia să mergem spre Palatul Sindicatelor. Stau aici, acum, şi nu-mi vine să cred că eram la Moscova în acea dimineaţă, că am trăit acel moment, acea inundaţie de plânset şi

neajutorare, de strigăte ale femeilor ce îngenuncheau în zăpadă şi-l strigau pe Stalin, de muzică funebră ce se auzea la difuzoarele de pe străzi, la care răsunaseră imnuri atât. De vesele în ziua de întâi Mai, mă văd pierdută între atâţia oameni, plângând şi eu şi îmbrăţişând pe cineva, pe vreo necunoscută, simţind în pântec mişcările fiului meu. Ce trebuia să se nască două luni mai târziu, şi care mi se părea că se va naşte orfan, având totuşi un tată. Pentru că niciunul dintre noi nu-şi putea imagina viaţa fără Stalin, şi plângeam de durere dar şi de teamă, de panica de a fi rămas fără apărare după atâţia ani în care el avusese întotdeauna grijă de noi.

Acasă, când eram foarte mică, părinţii mei îmi vorbeau de Rusia şi de Stalin, şi când vaporul ce ne-a adus din Spania a ajuns în portul din Leningrad, primul lucru pe care l-am văzut a fost un tablou al lui, ce părea că ne ura bun venit şi ne zâmbea, ca atunci când îl vedeam la telejurnale zâmbindu-i unui copil pe care-l lua în braţe. Dar ningea tot mai tare şi era tot mai multă lume pe stradă, şi nu ne mai mişcăm, mulţimea nu mai avansa în nicio direcţie, şi peste muzica de la difuzoare se auzeau sirenele fabricilor, toate sirenele din Moscova sunau în acelaşi timp, ca la alarmele aeriene din timpul războiului, şi atunci am început să mă simt prinsă în mulţime, la fel ca atunci când fugeam pe scări în jos spre un refugiu şi-mi era teamă să nu mă împiedic şi să fiu călcată în picioare, simţeam că mă împingeau, că mă sufocam, că nu puteam să respir, lumea împingându-mă din spate, din faţă, din părţi, bărbaţi şi femei cu paltoane şi căciuli, respirându-mi în faţă, în spate, mirosul rău al trupurilor nespălate şi al hainelor umede, şi eu deschizând larg gura ca să respir, între valuri de sudoare şi dârdăit de frig, vrând să-mi protejez pântecul cu mâinile, pentru că fiul meu se mişca, se învârtea înăuntrul meu mai tare ca niciodată, ca şi cum şi el s-ar fi simţit prins şi sufocat, şi atunci n-am mai putut

rezista şi am început să-mi fac loc, sau să încerc, trebuia să plec înainte de a mă lăsa picioarele şi de a cădea jos şi de a fi călcată pe pântece, înainte de a veni de undeva o mulţime care să mă strângă şi să mă văd împinsă şi strivită de vreun perete, eu şi fiul meu fără apărare, fiul meu ce putea fi strivit de orice. Am împins, m-am rugat plângând, am arătat fără nicio ruşine burta mea umflată, tremuram de frig, plângeam în hohote, pentru că mă molipsise plânsul celorlalţi pentru Stalin şi totodată pentru că voiam să plec cât mai repede de acolo şi să ajung pe o stradă goală, pe o stradă unde să nu fie nimeni şi pe unde să pot merge cât mai repede spre casă respirând adânc, ţinându-mi pântecele în care fiul meu se mişca încontinuu, de părea că o să nasc chiar acolo, între oamenii care nu se dădeau la o parte, nu se mişcau niciun centimetru, îmbrăcaţi în paltoane şi cu căciuli şi scoţând aburi pe gură între fulgii de zăpadă, şi eu dezbrăcată, ca o idioată, nici măcar nu ştiu dacă aveam un batic pe cap, dacă-mi pusesem pâslarii înainte de-a pleca, pierdută apoi pe străzi pe unde nu fusesem niciodată, când în sfârşit am putut să-mi fac loc, cu capul descoperit şi părul ud şi cu tot pântecele în faţă, pierdută pe o stradă necunoscută din Moscova unde nu era nimeni ca să întreb. De drum. Îi povestesc fiului meu şi-mi spune, mamă, ce plictisitoare eşti, mi-ai povestit asta de o mie de ori, îmi spune în ruseşte, desigur, deoarece el abia dacă vorbeşte spaniola, dar seamănă a spaniol şi eu mă mândresc, cu toate că taică-su, odihnească-se în pace, era din Ucraina, îl vedeam îmbrăcat în soldat când făcea armata şi mi se părea că-l văd pe unchi-su, fratele meu, la fel de înalt şi brunet, la fel de vesel, cu cozorocul şepcii pus pe-o parte, cu ţigara în gură şi ochii întredeschişi. Ca actorii de film ce-mi plăceau aşa de mult când eram mică. De doi ani nu l-am mai văzut, nici nu-mi cunosc nepotul cel mic, deoarece cu pensia mea nu am bani să-mi iau un bilet pentru Moscova, şi el este

inginer chimist şi salariul abia dacă-i ajunge să-şi întreţină familia, să-i mai vorbiţi fiului meu de libertate şi de economia de piaţă, şi uneori trebuie să-i trimit eu nişte dolari ca să-i ajungă până la sfârşitul lunii sau să-i poată cumpăra un cărucior nepotului meu. Eu care în Spania iau pensia cea mai mică, o pomană, cu toate că nu ştiţi după câţi ani şi câte neplăceri am obţinut-o. Şi am o pensie în Rusia care nu înseamnă nimic, câteva ruble ce nu valorează nimic, după ce am muncit toată viaţa, şi n-a fost zi să nu sufăr de când eram mică.

Spunea Lenin, libertate pentru ce. Pentru ce voiam noi, minerii, libertatea Republicii[24], de vreme ce ne-au trimis Legiunea şi Garda Civilă şi-i vânau cu puştile pe grevişti ca pe animale, şi pe mama au închis-o, deşi n-a făcut nimic, doar pentru că era nevasta unui sindicalist, şi pe tata l-au torturat şi l-au trimis la o închisoare în Africa, la Fernando Poo, şi când a fost amnistia Frontului Popular s-a întors bolnav de malarie, atât de îmbătrânit şi gălbejit că nu l-am recunoscut şi am început să plâng când m-a luat în braţe. Eu voiam să nu plece niciodată, de mică nu puteam să dorm până când tata nu se întorcea de la mină, şi făceam tot posibilul să-l aştept trează, sau mă trezea dacă lucrase în schimbul de noapte şi venea acasă înainte de a se lumina. Ce bucurie să aud uşa când o împingea, să-i aud vocea şi tuşea şi să-i simt mirosul fumului de ţigară, pot să-l simt şi acum, cu toate că au trecut mai mult de şaizeci de ani, stau aici şi mă ajung amintirile şi, de asemenea, îmi ajung mirosurile lucrurilor şi sunetele de pe atunci, care nu mai există, şi-mi amintesc de ochii tatălui meu strălucind pe faţa înnegrită de praf de cărbune şi de felul cum bătea la uşă, şi eu mă gândeam, a şi venit, nu i s-a întâmplat nimic, n-a fost nicio explozie în mină şi nici nu l-au luat jandarmii. Ce ciudat că am trăit atâtea întâmplări, că am stat în atâtea locuri, în Siberia, pe un vapor ce a

24 Referire la cea de-a Doua Republică spaniolă (1931–1939).

rămas prins între gheţurile Mării Baltice, în acele garnizoane din Urali unde-l trimiteau pe soţul meu, când nu puteam să ieşim noaptea de frica lupilor ce urlau în pădure, eu care de mică eram o fricoasă cum nu s-a mai văzut, şi nu-mi plăceau noutăţile şi aventurile, că aş fi dat totul ca să am o familie precum ceilalţi oameni, inclusiv cei ce erau mai săraci decât noi în aşezările miniere, pentru că acele fetiţe, chiar dacă mergeau la şcoală desculţe şi cu păduchi, ştiau cel puţin că părinţii lor nu erau arestaţi din când în când, şi nu trebuiau să stea luni de zile ascunşi, nici nu-şi lăsau copiii singuri nopţi întregi ca să meargă la şedinţele de comitet sau de sindicat. Singurul lucru pe care-l voiam eu era ceea ce de fapt am vrut întotdeauna şi niciodată n-am reuşit să am, să trăiesc liniştită, să am casa mea, să mă descurc cu puţin şi fără necazuri, dar n-a fost posibil, amintirile cele mai de demult pe care le am sunt doar de mutări în mare grabă şi de nopţi pe băncile din gară, sau că-mi era teamă că s-ar putea întâmpla o mare nenorocire, că pe tata l-ar fi putut omorî jandarmii sau că l-ar fi putut îngropa o explozie sau o surpare în mină. Şi acum, când mă gândesc la asta îmi bate inima, îl privesc în fotografia de pe pian şi mi se pare că e viu şi că i se poate întâmpla ceva sau că mă trezesc şi se află alături de mine, cu un cadou în mână, adus dintr-o călătorie, acea cutiuţă de sidef pe care mi-a adus-o când a venit din Rusia şi când trecuse atâta timp, că nu l-am recunoscut şi am început să plâng când l-am văzut. Eu, în fond, chiar dacă n-o spusesem niciodată cuiva, de copilă aveam vise de mic-burgheză, ce-ar spune mama dacă m-ar putea auzi. Voiam să-i am mereu aproape pe părinţii şi pe fratele meu, să merg la şcoală, şi din când în când la biserică şi la prima împărtăşanie, ca acele fetiţe pe care le vedeam ieşind de la biserică îmbrăcate în alb, cu şiragul lor de mătănii şi cărţile de rugăciuni cu coperte de sidef în mână, cu pantofii lor de lac, nu ca mine, care până în iarnă purtam

nişte espadrile vechi şi îmi îngheţau picioarele, şi noroiul se lipea pe talpa de sfoară. Pe părinţii mei îi auzeam mereu vorbind de Revoluţie, dar eu voiam ca lucrurile să nu se schimbe, să fie puţin mai bine, asta da, ca tatăl meu să aibă mereu un salariu şi să putem mânca mâncare caldă în fiecare zi, şi să avem pături bune şi paltoane şi cizme iarna, dar mă apuca groaza că s-ar putea schimba totul, cum doreau ei, şi mi-era teamă când tata zicea să emigrăm în America sau când ne spunea că ar trebui să mergem în Rusia pentru că aceea era patria tuturor muncitorilor din lume. Casa unde locuiam lângă mină era aproape o cocioabă, cu toate că mama o ţinea mereu măturată şi ordonată, dar eu am început să plâng când a trebuit s-o lăsăm ca să ne mutăm la Madrid, mi se părea că mi se rupe inima când am plecat de acolo. Ne-am urcat în tren şi fratele meu, cum era atât de mic, era nebun de bucurie, dar eu muream de tristeţe că a trebuit să lăsam casa noastră aşa de săracă şi aşa de curată şi şcoala care-mi plăcea aşa de mult şi prietenele pe care le aveam. Dar după câteva luni în Madrid, mă obişnuisem deja şi voiam chiar să rămân să locuiesc acolo mereu şi să mă cunoască toate vecinele şi doamnele de la magazine, şi să mă împrietenesc cu fetele de la şcoala unde mă duseseră şi pe care învăţătoarea le-a certat în prima zi când au râs de accentul meu, care probabil era cel asturian de la munte. Aveam o casă mică. Într-o curte din cartierul Tetuán, două odăi pe un coridor plin de vecini, dar mama le-a aranjat imediat, cu puţinele lucruri pe care le aveam, şi părea că ne mutasem în sfârşit într-o casă adevărată, şi pentru prima dată closetul, veceul, cum se spune acum, îl aveam în casă, la capătul coridorului, nu în fundul curţii sau în mijlocul câmpului, ca animalele. Tata nu mai trebuia să se ducă la mină, ci la o slujbă care nu ştiam ce este, la un ziar sau la sindicat, şi la început am crezut că vom duce o viaţă normală, că nu va mai trebui să-mi fie teamă ori de câte ori

întârzia sau că o să înceapă o grevă şi că noaptea se vor reuni în casă, că mă apuca nebunia pentru că bărbaţii fumau atât de mult, că nu se mai putea respira, şi când plecau rămânea un miros de tutun ce nu dispărea zile întregi şi mama şi cu mine trebuia să măturăm de pe jos chiştoacele şi scrumul.

Mie îmi plăcea să merg la şcoală, şi să mă iubească mult învăţătoarea, şi mi-ar fi plăcut de asemenea să mă spovedesc şi să mă împărtăşesc, eram aşa de mică şi aveam deja contradicţiile mele ideologice. Visam să lucrez într-un atelier de croitorie după ce terminam şcoala, să-mi brodez eu singură trusoul, şi să mă împrietenesc cu fetele care ar lucra cu mine. Îmi plăcea aşa de mult Madridul, încât îmi imaginam că voi rămâne să trăiesc acolo pentru totdeauna, şi începusem să vorbesc imediat cu accentul celorlalte fete, şi-mi plăcea să mă urc în tramvaie şi să învăţ să merg cu metroul, şi când fratele meu şi cu mine adunam câţiva bănuţi ne duceam la galerie, la vreun cinematograf, să vedem filmele cu Clark Gabie sau cele cu Stan şi Bran. Am spus *acolo*, vorbind despre Madrid, de parcă n-aş sta acum la Madrid, dar uit de multe ori şi mă trezesc crezând că sunt la Moscova. Dar dacă spun *acolo*, e ca şi când aş spune *atunci*, pentru că Madridul era altfel, alt oraş, pe care eu nu-l găsesc când ies pe stradă, sau când ies pe balcon, deşi nu ies aproape niciodată, din cauza zgomotului maşinilor ce trec mereu pe şoseaua asta, zi şi noapte, nu mă obişnuiesc deloc, şi prietenele îmi spun, femeie, pune-ţi geamuri duble, dar de unde să cheltui atâta bănet din pensia mea, şi apoi, după toate prin câte-am trecut, n-am să mă plâng acum că e zgomot de maşini, mai rău este zgomotul bombardierelor sau să stai iarna într-o garnizoană la minus patruzeci de grade, dar şi mai râu mort, ca atâţia şi atâţia pe care i-am cunoscut. Dar pentru ce să mă plâng dacă stau într-o casă bună cum n-am avut niciodată, niciodată în viaţa mea, şi apoi, cu un pic de

noroc, n-o să mă mai mişc de aici. Doar când va fi să mă ducă la cimitir, şi acolo am locul meu asigurat, în cimitir alături de mama mea, împreună în groapă aşa cum am fost mereu în viaţă. În afară de anii aceia oribili de la început în Rusia, când a trebuit să stau singură fără să ştiu dacă o voi mai vedea, sau dacă ea şi tata muriseră, sau dacă m-au uitat fiind aşa de ocupaţi cum erau cu războiul şi cu Revoluţia. Nu că aş vrea să-mi amintesc, sau că m-aş strădui s-o fac, ci stau aici şi întâmplările încep să-mi vină în minte, de parcă m-aş afla într-o sală de aşteptare şi încep să intre morţii şi de asemenea viii care sunt foarte departe, fiul meu care nu poate să vină să mă vadă şi nu poate să vorbească cu mine mai mult de cinci minute când mă sună, de teama facturii, nepotul meu mic care nu mă cunoaşte, şi eu îl dezmierd şi îi cânt cântece de leagăn, cele pe care ni le cânta mama fratelui meu şi mie şi cele pe care le-am învăţat în Rusia şi i le cântam fiului meu. Mi-e teamă să ies pe stradă, şi cum aproape tot ce am nevoie îmi este adus sus de cei de la magazin sau de un tovarăş foarte amabil ce stă aproape, eu aproape că nu trebuie să mă mişc şi aşa evit sperietura altui furt şi teama că merg prea departe şi nu găsesc drumul de întoarcere, că şi asta e ceva ce mi se întâmplă mereu, mă pierd imediat, mai ales când este lume multă. Când a început invazia naziştilor şi ne-au evacuat din Moscova, mergeam prin gară de mână cu mama şi s-a produs o învălmăşeală şi am dat drumul mâinii şi m-am pierdut printre miile de persoane, în zgomotul difuzoarelor din care nu înţelegeam nimic şi fluieratul trenurilor înainte de plecare, şi am început să alerg ca o nebună fără ca măcar să văd încotro pentru că aveam ochii plini de lacrimi, şi mă izbeam de picioarele oamenilor şi a trebuit să scap de un poliţist ce voia să mă prindă, care mă şi apucase de braţ. Alergam de-a lungul unui tren ce se pusese în mişcare, şi oamenii stăteau ciorchine agăţaţi de scări, de ferestre, agăţaţi de tot ce se

putea, împingându-se unii peste alţii, şi atunci am văzut-o pe mama că mă striga din uşa unui vagon şi am alergat şi mai tare spre ea, dar trenul începuse să ia viteză şi am rămas în urmă şi mi se părea că m-am pierdut definitiv, în gara aceea care era cea mai mare şi cea mai plină de trenuri din câte am văzut vreodată, printre toţi oamenii aceia ce se îmbulzeau vrând să plece, ocupând chiar şi liniile de tren. Alături de mine am văzut alt tren ce pornea, şi fără să mă gândesc am sărit în el, dar în momentul acela cineva mă trase jos, era mama ce mă strângea lângă ea, mama mea care crezuse că n-o să mă mai găsească niciodată, că dacă s-ar mai fi uitat o secundă la trenul care pleca alături de ea spre Vladivostok, în Pacific, m-ar fi pierdut, îmi spunea apoi, cum m-ar mai fi găsit dacă apucam să pornesc în acea călătorie prin Siberia. Dar adevărul e că eu sunt foarte zăpăcită.

meritam bătaia pe care-am încasat-o atunci de la mama, mă bătea la fund şi mă săruta în acelaşi timp. Ce naiba o fi în capul tău, îmi spunea, să te desprinzi tu de mâna mea, aiurito, aşa îmi spunea mereu.

Mă pierd în Madrid mai râu decât mă pierdeam în Moscova, şi nu-mi place să-i întreb pe oameni, pentru că mă privesc ciudat, poate din cauza accentului meu sau poate pentru că arăt a străină, îmi dau seama, a rusoaică, cu toate că nu cred că în Rusia aş arăta mai puţin străină decât aici. Aşa că nu ies ca să nu am neplăceri, îmi petrec ziua aici, văzându-mi de treburile mele, cu atâta plăcere, un apartament întreg doar pentru mine şi încălzirea centrală ce nu se strică niciodată, o fi mic, dar este al meu, atât de mic. Că nici nu ştiu unde să mai pun atâtea lucruri, dar nu mă hotărăsc să arunc nimic, pentru că îmi plac toate şi îmi amintesc de multe întâmplări, destule lucruri am pierdut în viaţă ca să nu păstrez şi să nu am grijă de ce mi-a mai rămas. Uite milieurile astea pe care le croşeta mama când găseam un pic de aţă albă în Moscova, că nu

se găsea întotdeauna, deşi ea se descurca cu orice, era tare pricepută la lucrul de mână, că din orice cârpuşoară îi ieşea ceva frumos. Nici măcar la asta nu semăn cu ea, şi îmi spunea, ce mâini frumoase ai şi cât sunt de inutile, de parcă ar fi mâini de burgheză, şi era adevărat, mi se jupuiau imediat, orice făceam, mă chinuiau degerăturile, şi acum, când pot să mi le îngrijesc puţin şi să-mi dau unghiile cu ojă. Am remuşcări, fiindcă acum într-adevăr par mâini de burgheză, mai ales la cât de neîndemânatice sunt. Mi se strică câte un lucru şi nu ştiu să mi-l repar, îmi cade pe jos şi se sparge, a ieşit un buton de la televizor când am vrut să-i dau drumul şi nu ştiţi cât m-am chinuit să-l caut pe jos. Cu puţinul spaţiu pe care-l am, la cât de greu mă mişc. Mai ales după ce m-au trântit pe jos când m-au furat. Zile întregi am căutat butonul, deoarece nu reuşeam să aprind televizorul şi când l-am pus din nou, iarăşi a căzut, şi să vedeţi cum l-am dres.

l-am lipit cu o bucată de leucoplast şi dacă-l apăs cu grijă stă şi nu mai iese. Cum să arunc ceva, când fiecare lucru are o lungă poveste şi eu mi-o povestesc mie însămi când stau singură, ca şi cum aş fi ghidul unui muzeu. Acest Lenin de pe televizor este de bronz, luaţi-l în mână şi o să vedeţi ce greu e, şi uitaţi-vă ce asemănare, câte o prietenă îmi spune, femeie, pune-l într-un loc mai puţin vizibil, că ar putea deranja pe cineva, şi eu îi spun că aici nu vine nimeni să mă vadă, şi apoi, dacă vine cineva şi-l deranjează, să mă pupe. Cum se spune la Madrid, ce, ei nu au crucifixe şi icoane şi portrete ale Papei? Păi eu îl am pe Vladimir Ilici, aşezat pe milieul ăsta pe care mi l-a făcut mama odată de ziua mea, uitaţi, a început să se îngălbenească, şi câţi kilometri a făcut, că eu l-am luat cu mine când l-au trimis pe soţul meu la Arhanghelsk, şi milieul se făcea aşa tare de frig de parcă ar fi fost din tablă. Păpuşile astea cu costume siberiene le-am adus de acolo şi cuierul de asemenea, dau la o parte hainele şi vi-l

arăt mai bine, şi copitele sunt autentice, împăiate, de reni mari, de-acolo. Şi tablourile astea mici, mi-am dat seama că vă uitaţi mereu la ele, sunt desene pe care le făcea Alberto Sánchez, cu ce avea la îndemână, foi de hârtie şi creioane colorate de la şcoală, îmi amintesc că-l vedeam desenând pe masa din bucătărie, în apartamentul unde locuiam la Moscova, în ultima iarnă a războiului, dacă vă apropiaţi o să vedeţi ce perfecte sunt detaliile, şi canevasurile de pe hârtie. Vorbea de vremea secerişului în satul său de lângă Toledo şi pe măsură ce vorbea, desena tot ce ne povestea, şi ni se părea că suntem în Spania, nu la Moscova, şi simţeam căldura verii şi usturimea prafului de grâu în gât. Uitaţi-vă la cămăşile albe, cum le poartă suflecate secerătorii, pălăriile de paie, secerele, sforile cu care se leagă pantalonii din catifea reiată, grămezile de snopi. Şi satul, în depărtare, cum spunea Alberto, ce se vedea după cotitură, cu clopotniţa bisericii şi cuibul de berze, şi munţii aceia albaştri în fund, ce-am fi dat noi să-i vedem atunci, când credeam că niciodată n-o să ne mai întoarcem în Spania, şi pentru mulţi aşa a fost, niciodată nu s-au mai întors, ca sărmanul Alberto, care n-a mai văzut niciodată satul său, şi este îngropat la Moscova. O prietenă care se pricepe îmi spune să vând desenele, că aş putea să iau un preţ bun pe ele, şi se sufocă văzând câte am, că n-ai să te mai poţi mişca, îmi spune, debarasează-te de toate astea, şterge cu buretele şi ia-o de la capăt, aruncă tot ceea ce nu e important, cea mai mare parte, şi ce e de valoare vinde, dar eu nu vreau să mă despart de nimic, fiecare lucru este o parte din viaţa mea, până şi acest tablou care pe prietena mea o înnebuneşte, cui îi trece prin minte să înrămeze capacul unei cutii de biscuiţi, dar mie îmi place mult, îmi trezeşte atâtea amintiri. Piaţa Roşie cu cupolele sale colorate şi acel albastru al cerului în unele dimineţi de vară, şi îmi place că desenele sunt în relief, puneţi mâna. Turnurile de pe zidul Kremlinului, catedrala

Vasili Blajenîi. Mausoleul lui Lenin. Eu aveam cutia asta de biscuiţi de acum o mie de ani, dar îmi plăcea atât de mult, că n-am renunţat la ea, aşa de exact se vede totul, cu culorile astea vii precum cele adevărate, şi înainte de a veni de la Moscova i-am decupat capacul şi l-am înrămat.

La Moscova îmi aminteam de Madrid şi la Madrid îmi amintesc de Moscova, ce să fac. Şi dacă port în suflet Spania, şi Uniunea Sovietică este patria mea, cum să nu fie dacă am trăit acolo mai mult de cincizeci de ani. Şi mă doare când vorbesc rău de ea, şi când dau drumul la televizor şi văd ce lucruri triste se petrec acolo, şi ce-mi povesteşte băiatul meu în scrisori, că e mai ieftin decât să-mi dea telefon. În fiecare zi mă trezesc foarte devreme, cu toate că nu am nimic de făcut, şi în primul moment nu ştiu dacă m-am trezit la Madrid sau la Moscova, şi îmi petrec vremea curăţind şi făcând ordine în casă, aşa mică cum este. Că dacă nu am grijă, mă trezesc în dezordine şi mi se umple totul de praf, şi atunci încep să am remuşcări gândind că stau aici cu atâta plăcere, cu încălzirea şi apa mea caldă, cu frigiderul şi televizorul meu, cu un covor bun în dormitor ca să nu-mi fie frig la picioare când mă scol iarna. Şi-mi amintesc că nici fratele meu nici părinţii mei nu s-au bucurat de atâta confort, şi eu, care sunt cea mai proastă, de ce să neg, cea care merita cel mai puţin, am ajuns acum să am totul pentru mine. Stau aici, după-amiezile, şi uneori nu mă uit la televizor şi nici nu aprind lumina când începe să se întunece, şi cum nu mă sună aproape nimeni, stau ore şi ore în tăcere, fără să fac nimic, fără să fac nimic cu mâinile, nu ca mama, care mereu lucra câte ceva, stau aici cu mâinile încrucişate, ascultând cum trec maşinile pe şosea şi încep să-mi amintesc de întâmplări, dar nu că aş vrea eu neapărat, ci fiindcă amintirile îmi vin în minte şi se leagă una de alta ca mătăniile rozariului între degete când eram mică şi mergeam la orele de catehism fără să ştie părinţii mei. Văd

figurile oamenilor, le ascult vocile, stau liniştită şi se face întuneric şi mi se pare că intră pe uşa asta şi se aşază alături de mine, şi de asemenea aud cântece, Internaţionala pe care o cânta o fanfară de amatori în satul nostru de mineri, marşul funebru de Chopin în ziua înmormântării lui Stalin, şi încă un marş ce-mi plăcea mult, pe care-l puneau întotdeauna la Moscova în ziua de întâi Mai, mi se pare că merg pe stradă şi-l ascult, marşul triumfal din *Aida,* îmi amintesc, şi mi se umplu ochii de lacrimi, asta pentru că am devenit la fel de sentimentală ca ruşii. Dar cel mai mult dintre toate îmi place muzica din Şeherezada, ce se auzea când se deschidea cutiuţa din sidef pe care mi-a adus-o tata când s-a întors din prima sa călătorie în Rusia, când eu nu îndrăzneam să-l privesc pentru că nu-l văzusem de cinci sau şase luni şi acum mi se părea un necunoscut, îşi lăsase până şi o mustaţă neagră pe care n-o avusese la plecare. Eu păstram cutiuţa sub pernă, o deschideam puţin câte puţin şi începea să se audă muzica şi o închideam imediat, pentru că mi-era frică să nu se strice dacă o lăsam să cânte mult timp, parcă muzica ar fi fost la fel ca acele parfumuri care se evaporă dacă laşi sticluţa deschisă. Atâtea lucruri pe care le am în cap şi pe care aş prefera să le uit, şi totuşi nu-mi amintesc unde a rămas cutiuţa mea muzicală, cine ştie în ce mutare am pierdut-o. Dar lucrurile durează mai mult decât persoanele, şi poate că mai are cineva încă acea cutie, ca acele lucruri vechi care după mult timp se vând la talcioc, şi când o deschide ascultă *Şeherezada* şi se întreabă a cui o fi fost.

America

Aşteptam în cameră cu lumina stinsă să se audă bătând de douăsprezece în turnul bisericii El Salvador. Pe ascuns, cu toate că încă nu ieşisem pe stradă, pregătit deja ca să nu mă poată recunoaşte cineva dacă s-ar întâlni cu mine, cu toate că la orele acelea şi în nopţile acelea crude de iarnă nu se aventura aproape nimeni să înfrunte vântul şi ploaia ce băteau în marele spaţiu deschis al pieţei pe unde eu trebuia să trec peste câteva minute, înfăşurat în pelerina mea, care era mai groasă şi ţinea mai cald decât un palton, cu căciula bine îndesată pe ochi şi, în plus, fularul ce-mi acoperea faţa pe jumătate. Tu n-ai trăit ierni ca acelea, nici nopţi atât de întunecoase. Erau becuri cu lumină slabă la câte un colţ şi lămpi ce atârnau de cabluri întinse peste piaţă, şi care se legănau când sufla vântul, aşa că lumina şi umbrele se mişcau ca atunci când mergi prin cameră cu o lumânare în mână. Întreaga piaţă părea că se mişcă la fel ca un vapor pe furtună în nopţile de iarnă. Noaptea era altă lume. Nu erau prea mulţi pe atunci care să fi avut aparate de radio, şi era destul de rar să existe lumină electrică în toate camerele unei case. Te îndepărtai un pas de *brasero* şi de lumină şi de îndată pătrundeai în frig şi în întuneric. Mutam becul şi cablul dintr-o cameră într-alta printr-o gaură deschisă într-un colţ al peretelui. Dar în afară de asta, lumina se stingea destul de des, începea să se îngălbenească becul şi părea că e mai puternic, ca o lumânare ce stă să se stingă, şi dintr-odată rămâneam pe întuneric. Copiii ştiau un cântec pentru acele momente:

Să vină lumina,
să putem cina
salată cu pâine

şi-ochiuri lângă ea.

Se stingea lumina şi nu mai conta dacă aveai aparat de radio sau becuri în toate camerele, şi trebuia să aprinzi o lumânare sau o lampă sau să mergi la culcare aproape pe bâjbâite, în sus pe scară spre dormitoarele atât de reci, încât cearşafurile erau un pic umede când te băgai în pat, iar picioarele se făceau ca un sloi de gheaţă. Atunci aveai chel să te lipeşti de corpul cald al unei femei trupeşe şi goale. Ziua era ziuă şi noaptea era noapte, nu ca acum, că se confundă una cu cealaltă, cum se confundă atâtea lucruri, cel puţin pentru noi, cei care suntem deja prea bătrâni ca să ne mai adaptăm la aceste vremuri. Iernile lungi şi nopţile nesfârşite, negre ca o gură de lup pe străduţele pe unde o luam pe ocolite când ieşeam din casă de teamă să nu mă întâlnesc cu cineva care m-ar putea recunoaşte, şi coboram pe strada Real, abia după ce bătuseră ora douăsprezece ceasul din piaţă şi apoi cel al bisericii Salvador, ce rămânea întotdeauna un pic în urmă. Dar bătea mai profund, mai a bronz, în acel turn atât de înalt şi cu ferestre înguste, ce părea mai degrabă un turn de castel decât de biserică. Îmi tresărea inima îndată ce începeam să le aud. Singur şi pe întuneric, aşteptând în camera mea ca nimeni să nu bănuiască, ascultând mecanismul deşteptătorului meu. Ce suna atât de tare, că de multe ori mă făcea să deschid ochii în plină noapte crezând că aud paşi. Dar bătăile inimii în piept erau mai puternice decât cele ale deşteptătorului, şi de atâta nerăbdare începusem să mă învârtesc prin cameră, însă trebuia să stau liniştit, ca nu cumva să se audă paşii mei la etajul de jos, stăteam pe pat învelit în pelerină şi cu căciula pe cap simţind frigul ce urca de la picioare, aşteptând să sosească ora, să se audă bătăile ceasului, aşa cum îmi spusese ea. Cum îmi ordonase, mai bine zis, niciun minut înainte de miezul nopţii, şi nu pe strada principală ci pe

străduţe, deoarece nicio măsură de prevedere nu era de ajuns. Aşteptam cu o oră sau două înainte, şi muream de dorinţă, mi se învârtoşase deja ca un drug de poartă, ca un pisălog, şi cum stăteam cu ea aşa de atâta vreme, începuse să mă doară, e de necrezut acum câtă vigoare poţi să ai când eşti tânăr. Pentru numele lui Dumnezeu, îmi spunea ea. Nu ieşi mai devreme, nu trebuie să fii văzut. Ascultam prima bătaie şi era ca şi cum un magnet m-ar fi atras şi nu puteam să rezist, ieşeam din camera mea şi coboram scările fără să aprind lumânarea, bâjbâind pe lângă pereţi, trăgeam zăvorul cu foarte mare grijă ca să nu trezesc pe nimeni, unul dintre acele zăvoare mari cum aveau pe atunci casele. Ce ciudat că au dispărut toate lucrurile care pentru noi erau normale, zăvoarele mari de fier, drugii şi ciocanul de poartă, cheile de la casă, care puteau fi enorme, cum îmi imaginam eu de mic că ar trebui să fie cheile împărăţiei Cerului pe care le avea Sfântul Petru.

Coboram înfofolit pe străduţe, ajungeam în piaţa Santa María, imensă şi întunecată, o figură singuratică ce încerca să se strecoare pe lângă pereţi, ce rămânea nemişcată la colţul Palatului Primăriei, unicul locuitor al oraşului care era treaz la acea oră, aproape unicul, deoarece de cealaltă parte a pieţei, într-unul dintre acele edificii colosale şi sumbre care noaptea au un aspect de gravuri fantastice sau de decoruri de operă, se afla cineva care de asemenea aştepta numărând minutele şi bătăile ceasului; în fiecare noapte, după douăsprezece, ea lăsa tras zăvorul unei portiţe laterale şi aprindea şi stingea de trei ori o lampă de gaz la fereastra cea mai de sus a turnului, şi acela era semnalul pe care el îl aştepta ca să traverseze piaţa şi să împingă poarta ale cărei balamale ea le unsese şi apoi o închidea pe dinăuntru cu un zăvor ce aluneca în tăcere. Urcă foarte încet, nu aprinde nicio lumină, nici măcar o brichetă sau un chibrit, numără trei paliere şi patruzeci şi cinci de scări, pe al treilea palier o

să fie o ferestruică la stânga şi o uşă la dreapta, bate uşor de trei ori ca să ştiu că eşti tu şi împinge-o şi eu voi fi acolo aşteptându-te.

Acum, când i se ştergeau atâtea amintiri şi nu mai ţinea minte drumurile, obligaţiile şi cuvintele, îi reveneau din când în când voci foarte precise, amestecate cu cele pe care le auzea în timp ce umbla fără ţintă, voci ale unui trecut foarte îndepărtat suprapuse peste cele ale unui prezent în care de foarte multe ori nu ştia unde se afla, de parcă ar fi suferit perioade nu de amnezie ci de somnambulism, şi s-ar fi trezit dintr-odată într-o piaţă nu din satul său drag, ci din centrul Madridului, îmbrăcat cu nişte haine pe care abia dacă le recunoştea ca fiind ale sale, oaspete al unui corp bătrân şi lent ce nu putea fi al lui, chemat de glasuri puternice sau atras de impulsuri de demult despre care nu ştia unde îl poartă.

Ave María Purísima, îi spuneau, şi el răspundea:

— Născută fără de prihană.

Auzea cele două voci simultan, odată cu zgomotul uşii cu geamuri ce se deschidea, şi nu-şi mai ridica imediat capul, nici nu-şi întrerupea treaba, obişnuit cu apariţia aceea aproape în fiecare dimineaţă, cu deosebirea dintre cele două voci şi cele două accente, atât de diferite ca şi chipurile, şi care, văzute de departe, păreau identice: cele două călugăriţe îmbrăcate cu aceleaşi straie călugăreşti, rasă cafenie şi tocă neagră, una mai înaltă şi mai tânără decât cealaltă, amândouă cu acele sandale în care probabil le îngheţau picioarele, picioarele la fel de albe precum mâinile şi feţele, de o albeaţă translucidă la una dintre ele şi pământie şi moartă la cealaltă, una cu o voce curată şi clară şi cu o vorbire foarte pronunţată din nord, cealaltă, răguşită, cavernoasă, cu un accent grosolan de ţărancă. Dar cele două glasuri atât de diferite se auzeau în acelaşi timp când una dintre călugăriţe împingea uşa cu geamuri prost îmbinate şi el nu trebuia să-şi ridice privirea ca să

ştie îndată cu ce expresie îl vor privi fiecare dintre ele, eu amabilă rugăminte una şi cu iritată exigenţă cealaltă, nemişcate în faţa mesei sale de cizmar cârpaci, cerând aproape în fiecare zi de pomană pentru săraci, vreo pereche de pantofi vechi ce nu-i mai erau de folos, nişte bănuţi de lumânări pentru altar sau să-i cumpere medicamente vreunei mame foarte bolnave. Dar nu era nevoie să-şi exprime cererea, deoarece tonul celor două voci ale lor le dădea de gol, perfect simultane şi în armonie, în ciuda faptului că nu puteau fi mai diferite, aşa cum nu semănau deloc cele două călugăriţe şi totuşi, dacă le priveai de departe, erau identice când urcau de la capătul străzii Real în dimineţile acelei ierni, dimineţi reci şi pustii, pentru că începuse culesul măslinelor şi jumătate din oraş era la câmp să strângă recolta, aşa încât strada se mai înviora un pic doar la căderea serii.

— *Ave María Purísima.*

Se prefăcea că e supărat pe ele, sau plictisit de insistenţa lor, dar dacă fuma, îşi scotea ţigara din gură când le vedea intrând şi o stingea în grabă pe marginea mesei, punând-o după ureche, pentru că nu erau vremuri să prăpădeşti niciun fir de tutun. Făcea chiar şi un gest confuz ca şi cum ar fi înclinat capul sau ar fi vrut să se ridice în picioare înainte de a răspunde pe un ton un pic zeflemitor de resemnare:

— Născută fără de prihană.

Ştiţi că şi acum, bătrân fiind, se ţine foarte bine, cu toate că în ultima vreme se pare că nu-l mai prea ajută mintea, dar atunci, la cei treizeci de ani pe care-i avea. Atrăgea privirile, pentru că era foarte înalt, şi nu se dădea în lături să glumească cu clientele ce îi aduceau pantofii la reparat, glume cu două înţelesuri care deseori luau o turnură serioasă, cu toate că el fusese întotdeauna destul de discret şi de isteţ pentru ca nimic să nu se afle. La urma urmei, făcea parte din conducerea unei confrerii a

Săptămânii Mari, şi ducea o lumânare la procesiunea de *Corpus Christi*, şi între clientela sa – parohia sa, cum se spunea pe atunci – erau şi preoţi de la bisericile din apropiere, şi chiar ofiţeri de la cazarma Gărzii civile, care atunci se afla în pieţişoara de alături. Dar el era un mare prefăcut şi v-ar surprinde dacă aţi şti câtor dame foarte prezentabile şi care se împărtăşeau zilnic le-a tras-o, profitând că se ducea să le aducă o pereche de pantofi pe care tocmai îi reparase, la o oră când soţul era la serviciu şi copiii la şcoală, şi uneori, şi ştiu asta pentru că mi-a povestit-o chiar el, le ducea în odaia din spatele prăvăliei, şi mai mică decât aceasta, şi acolo le punea poalele-n cap şi profita de ele proptindu-le de perete, când intra în călduri. Pe atunci, femeile erau mult mai arzoaice decât acuma, spune, sau spunea, pentru că acum povesteşte puţin, nu ca înainte, când de cum deschideam eu discuţia despre asta se ambala de nu puteai să-l mai opreşti, şi apoi îţi era jenă să mergi cu el pe stradă, pentru că vorbea foarte tare şi le privea pe toate cu neruşinare, ceea ce acum nu se mai face, şi nici măcar nu se mai potriveşte cu un om de vârsta lui. Uite, n-o rata, uite ce cur, ce ţâţe are asta, ce mers. El se spovedea, desigur, şi se pocăia îngrozitor, aproape în fiecare an ieşea desculţ la procesiuni, şi, uneori, ducând în spate o cruce foarte grea, dar asta fără s-o ştie nimeni, în afară de duhovnicul său, don Diego, desigur că vă amintiţi de el, acel preot roşu la faţă ce era paroh la Santa María, şi tot timpul îl ameninţa că n-o să-i mai ierte păcatele. Poţi să te pocăieşti, Mateo, dar dacă n-ai de gând să te îndrepţi, sfânta împărtăşanie nu te spală de păcate. Problema e că el, în adâncul sufletului, nu credea că a şasea poruncă ar fi la fel de serioasă precum celelalte nouă, mai ales dacă unul o încălca cu discreţie şi spre marea desfătare a părţilor implicate, fără scandal şi fără să facă rău nimănui, şi în plus fără învoieli degradante şi lipsa de igienă ce atrage

după sine mersul la curve, obicei foarte răspândit pe atunci, când încă mai erau case deschise în mod legal, dar unde Mateo spunea cu mândrie că n-a intrat niciodată. Cum era să simt eu vreo plăcere cu o femeie care stătea cu mine pentru că o plătisem?

Acela a fost anul tronului nou pentru Cina cea de Taină, când acel sculptor ce-i datora atâţia bani îl plăti pe prietenul nostru sculptându-l în chip de Sfântul Matei. Priveşte-l, măicuţă, spunea călugăriţa bătrână, uită-te la cizmarul ăsta, care are aceeaşi figură ca aceea a Apostolului, dar sfânt în mod sigur nu este. Suntem din lut făcuţi, măicuţă, suntem păcătoşi, şi totuşi buni creştini, şi nu toţi putem să ne dedicăm în exclusivitate cultului divin aşa cum faceţi dumneavoastră. N-a spus aşa Hristos acasă la Marta şi Maria? Şi n-a spus Sfânta Teresa că Domnul nostru exista şi printre blide? Păi, s-ar putea să existe şi printre pantofii mei vechi şi printre pingelele mele. Mai multe opere de caritate şi mai puţină vorbărie, cârpaciule, deoarece credinţa fără pomeni este o credinţă moartă, şi apoi înclinaţia asta pentru tauri e treabă păgânească. Mai puţine afişe cu coride şi mai multe iconiţe cu sfinţi…

Cealaltă călugăriţă, cea tânără, nu spunea nimic, se uita la el ca şi cum s-ar fi gândit la altceva sau privea pieziş spre cea bătrână, şi el, puţin câte puţin, în acele dimineţi de iarnă când nu prea avea de lucru, s-a tot uitat la ea, şi, treptat, a început să o deosebească de cealaltă, şi, de asemenea, de figura ei abstractă de călugăriţă, şi să descopere expresii atât de fugare, încât păreau ireale, priviri repezi de neplăcere sau de plictiseală, felul în care tânăra îşi freca uneori mâinile sau îşi muşca buza de jos într-o izbucnire de nerăbdare ce nu avea nimic sfânt în ea, ce nu se potrivea cu îmbrăcămintea sau cu sandalele grosolane şi nici cu tonul rugător şi mieros pe care-l avea aproape întotdeauna vocea sa, când rostea câteva cuvinte, puţine, de-abia un *Ave María Purísima* şi Dumnezeu să te

răsplătească. La început, avu impresia că tânăra călugăriţă se purta mereu ca o subalternă docilă a celeilalte, a doua voce într-un duet religios paşnic şi sincronizat, dar cu fiecare zi ce trecea vedea la ea un început de discordie, de ostilitate ascunsă ce ieşea la iveală doar în aprinderi iuţi de furie în pupilele ochilor. În neplăcerea de a însoţi mereu o bătrână plină de hachiţe şi manii plictisitoare, trebuind să-şi modereze ritmul normal al paşilor pentru a-i adapta la încetineala celeilalte, amândouă urcând fără grabă în fiecare dimineaţă din capătul străzii Real, siluete obscure în oraşul aproape gol, cea mai tânără ridicând uneori capul într-un gest involuntar sau de secretă răzbunare a frumuseţii sale şi bătrâna încovoiată şi greoaie, cu faţa la fel de boţită ca rasa ei. Cu mâinile uscate şi degetele picioarelor strâmbe ca nişte curpeni în sandalele monahale.

Urcând pe stradă, se opreau pe rând la toate prăvăliile, vă amintiţi câte erau pe atunci şi acum au dispărut aproape toate, la cofetărie, la fierărie, la prăvăliile cu jucării şi ceasuri, la croitorie, la farmacie, la frizeria lui Pepe Morillo, aceeaşi muzică în fiecare dimineaţă, zgomotul uşilor cu geamuri deschizându-se şi clopoţelul pe care îl lovea uşa. *Ave María Purísima*, născută fără de prihană, maica Barranco, bătrâna şi cea tânără, maica María del Gólgota, ce nume amândouă! S-ar părea că acum nu-şi aminteşte de nimic, dar când sunt la el acasă şi nevastă-sa nu ne aude. Îi spun, maica María del Gólgota, şi pe buze îi apare o urmă de zâmbet de parcă şi-ar aminti foarte bine dar nu vrea s-o spună, de parcă n-ar vrea încă să i se ştie secretul, după atâţia şi atâţia ani. În unele dimineţi, dacă întârziau să vină. Ieşea în prag, cu şorţul său de piele şi chiştocul de ţigară în gură, şi aştepta să le vadă apărând în capătul străzii, când dădeau colţul dinspre Plaza de los Caídos, şi atunci stingea ţigara şi nu şi-o mai punea după ureche, ci într-un sertar al mesei, şi închidea şi

deschidea uşa ca să intre aerul proaspăt şi să iasă fumul şi mirosul de tutun, şi închidea radioul, la care asculta concursuri sau emisiuni cu tauri şi muzică populară. Ce ciudat, gândea, să nu fi observat eu până acum, să nu fi văzut decât o faţă rotundă şi albă de călugăriţă ca oricare alta. Abia acum îşi dădea seama că avea ochii mari şi migdalaţi, şi mâinile lungi şi delicate, chiar dacă erau mereu înroşite de spălat cu apă rece, uneori vinete din cauza degerăturilor. Şi chipul ei, deşi încadrat de tocă, nu avea rotunjimea oarecum nevinovată a maicilor, deoarece avea o figură cu trăsături dure, cam ca Imperio Argentina, spune el, care, tânăr fiind, îşi petrecea viaţa la Ideal Cinema, ce se afla peste drum de cizmăria lui, şi în filme îi plăceau aceleaşi lucruri ca şi în realitate, femeile, şi mai ales artistele muzicalurilor ce dansau aproape goale, sau cele care jucau rolul lui Jane în filmele cu Tarzan, cu acele fustiţe scurte din piele, dar mai ales, şi mai presus de orice, înotătoarele în tehnicolor din filmele cu Esther Williams, şi în primul rând Esther Williams, prima dintre toate.

Îi plăcea să-şi amintească de toate acestea, că măicuţa cea tânără, María del Gólgota, semăna la bărbie cu Imperio Argentina, că în ciuda hainelor largi şi lugubre uneori putea să-şi facă o idee rapidă despre unele forme ale ei, nu de sâni, bineînţeles, pe care-i avea probabil strânşi şi presaţi cu o fâşie de pânză, ci un genunchi, sau urma unui şold sau a unei pulpe, când urca pe stradă şi bătea vântul din faţă, sau conturul călcâiului sau al gleznei ce promiteau nişte picioare goale, lungi şi foarte albe înăuntrul întunecos al rasei.

— *Ave María Purísima*.

— Născută fără de prihană.

Răspundea fără să-şi ridice ochii de la ceea ce făcea, de teamă ca nu cumva bătrâna maică Barranco, ce privea mereu foarte neîncrezătoare, să nu descopere vreun

interes deosebit în ochii lui, şi bucurându-se de asemenea de prelungirea acelei desfătări, de momentul când va vedea chipul tânăr al maicii María del Gólgota şi va încerca să obţină de la ea un gest de simpatie sau de complicitate cu supărarea lui, o privire furişe. El îmi spune, sau îmi spunea nu demult, că una dintre regulile sale în viaţă a fost să-şi caute femei care să nu fie foarte frumoase, deoarece spune că frumoasele nu se dăruiesc cu totul în pat, nu o fac cu aceeaşi devoţiune precum cele un pic mai urâte, care, în schimb, trebuie să compenseze asta străduindu-se mai mult. Actriţele frumoase, la cinematograf sau din revistele ilustrate. Dacă e urâtă aia de sub tine, stingi lumina sau faci în aşa fel ca să n-o priveşti, zice tipul, dar randamentul practic nu se compară şi apoi ai mai puţină concurenţă. Izbucnesc hohotele la tejgheaua barului în faţa halbelor de bere abia aduse şi a porţiilor de calmari şi peşte prăjit, şi povestitorul istoriei bea o bună înghiţitură de bere, îşi plescăie buzele, gustă ceva şi se pregăteşte să continue să povestească, atât de măgulit de atenţia ce i-o acordă ceilalţi, că nu-şi dă seama că vorbeşte foarte tare.

Dar asta, deşi era frumoasă, îi şi plăcea. Îi plăcea aşa de mult, că începu să-şi imagineze tot soiul de lucruri şi să-i fie teamă să nu facă un pas greşit şi să comită vreo prostie. Mă privea şi aveam impresia că vrea să-mi spună ceva, şi făcea un gest arătând spre cea bătrână, de parcă mi-ar fi spus, dacă-ai putea să mă scapi de ea, dar apoi eu mă gândeam mai bine după ce plecau şi nu eram sigur că văzusem ceea ce îmi imaginam, şi în ziua următoare veneau amândouă, *Ave María Purísima*, născută fără de prihană, şi oricât de mult mă uitam la maica María del Gólgota, nu vedeam că mi-ar face vreun semn, sau măcar că m-ar privi, sau că ar face vreun gest, stătea acolo privind un afiş cu tauri în timp ce maica Barranco îmi cerea pomana din ziua aceea şi la plecare spuneau

Dumnezeu să te răsplătească, şi părea că în tot acest timp nici nu m-ar fi văzut, sau că ar fi fost o călugăriţă la fel ca oricare alta şi tot ce eu crezusem că văd în ea n-ar fi fost decât năluciri de-ale mele, deliruri provocate de singurătate, fără să vorbesc cu nimeni, doar bătând vârfuri şi tăind pingele înconjurat de pantofi vechi, cele mai triste lucruri din lume. Deoarece pe mine mă făceau să gândesc la cei morţi, mai ales în acea epocă, iarna, când toată lumea mergea la cules de măsline şi putea să treacă şi o zi întreagă fără să intre cineva să intre în vorbă cu mine. Pe timpul războiului, când eram mic. Am văzut de multe ori încălţăminte de oameni morţi. Împuşcau pe cineva şi îl lăsau aruncat în şanţ sau în spatele cimitirului şi noi copiii ne duceam să vedem cadavrele, şi eu observam că multora le căzuseră pantofii, sau vedeam nişte pantofi aruncaţi sau unul singur şi nu ştiam cărui mort îi aparţineau. S-ar putea să fi uitat totul şi să-mi amintesc de lucruri care nici nu ştiu ce sunt. Îmi aduc aminte că am văzut cu mulţi ani în urmă, într-unul din acele jurnale de actualităţi în alb-negru ce se dădeau înainte de film, munţi şi munţi de încălţăminte veche, în acele lagăre din Germania. Dar văd lucruri ce s-au petrecut cu mult timp în urmă şi nu-mi amintesc ce-am făcut în dimineaţa asta, şi mi se pare că mă strigă cineva sau că mă întreabă ceva şi răspund şi nevasta mea îmi spune ce obicei am luat să vorbesc singur.

— Pentru numele lui Dumnezeu, aţi putea să-mi daţi un pic de apă?

Călugăriţa tânără era mai palidă ca de obicei, cu chipul stins şi fără strălucire, cu marginile pleoapelor înroşite şi cu cearcăne vineţii, ca de nopţi nedormite. În faţa sprâncenelor încruntate a nemulţumire şi a privirii bănuitoare a maicii Barranco, el o conduse înspre micul coridor în penumbră, alături de prăvălie, unde erau toaleta şi policioara cu ulciorul, unul dintre acele ulcioare vechi în formă de cocoş, din ceramică viu colorată, creasta roşie şi

pântecul galben. I se păru nepotrivit ca o călugăriţă să bea direct din ulcior şi căută un pahar curat în care să-i toarne apă. Se uită pe ascuns la mâinile ei uşor tremurânde ce ţineau paharul, la buzele ei frumoase şi lipsite de culoare, la bărbia ei hotărâtă pe care se scurgea un firişor de apă, pentru că mâinile acum îi tremurau în mod vizibil, şi când el vru să apuce paharul gata să-i cadă, le apucară cu putere pe ale lui, şi simţi că palmele ei umede ardeau de febră. Cum mai strângeau mâinile acelea, delicate, dar mari şi bătătorite, cât de aproape simţea în clipa aceea respiraţia febrilă a călugăriţei, şi greutatea şi senzualitatea trupului ei, slăbit din cauza disciplinei şi posturilor, din cauza frigului fără consolare ce fără îndoială era în chilii, în sala de mese şi pe coridoarele acelei mănăstiri aşa de vechi, că stătea să se dărâme. Atunci mi-am pierdut minţile şi nici mie nu-mi venea să cred ce fac. Am luat-o de mijloc cu amândouă mâinile, am îmbrăţişat-o şi am lipit-o de mine, i-am căutat pulpele şi curul pe sub rasă şi am sărutat-o pe gură cu toate că ea încerca să-şi ferească faţa, şi gândii, ca şi când vedeam deja ce-o să mi se întâmple, o să înceapă să strige, o să intre cealaltă călugăriţă şi o să iasă scandal, aproape că auzeam ţipetele şi vedeam oamenii apropiindu-se de prăvălie, dar nu-mi păsa, nu-mi păsa sau nu puteam să evit ceea ce făceam, şi în timp ce-i căutam gura şi simţeam ce caldă-i era faţa şi tot corpul, mi-am dat seama că ar fi putut să strige şi totuşi nu striga, nici nu opunea rezistenţă, ba chiar se abandonase în braţele mele, în timp ce eu o pipăiam căutând ceea ce îmi imaginasem de atâtea ori. Atunci am văzut că închide ochii, ca în filme, când se apropia scena cu sărutul şi cenzura o tăia, şi bărbatul şi femeia se îndepărtau dintr-odată unul de celălalt, ca şi cum ar fi fost electrocutaţi. Dar ea închidea ochii nu pentru că ar fi fost cuprinsă de un acces de dragoste, ci pentru că leşinase şi îi dăduse peste cap în timp ce cădea jos fără ca eu s-o pot susţine.

Ce groaznic, s-o vezi întinsă pe jos aşa de palidă şi cu ochii întredeschişi, aşa de albă ca şi când ar fi fost moartă, ca şi când el ar fi omorât-o prin pângărirea nemaipomenită săvârşită de îndrăzneala lui.

Nu-şi amintea dacă o strigase pe cealaltă călugăriţă sau dacă ea intrase în odaia din spate alarmată că nu mai veneau sau că auzise zgomotul surd produs de corpul în cădere. Când au reuşit s-o reanimeze era mai palidă ca niciodată, şi dacă el îi spunea ceva. Îl privea cu o expresie impasibilă ca şi cum nu şi-ar fi amintit nimic din ce se întâmplase. Din nou, rămânând singur, avu senzaţia exasperantă că nu făcea deosebirea între ce vedea şi ce îşi imagina, între certitudinea că a sărutat-o şi mângâiat-o pe călugăriţă şi expresia bizară cu care îi zâmbise uşor după aceea, când se pregătea să se întoarcă la mănăstire sprijinindu-se de corpul îndesat şi voinic al maicii Barranco şi îi mulţumise pentru amabilitate. Poate era nebună şi nici ea nu ştia dacă era adevărat sau nu ceea ce se întâmplase timp de câteva clipe în odăiţa din spatele cizmăriei.

Zilele treceau fără ca vreuna dintre cele două călugăriţe să apară din nou. Maica María del Gólgota era foarte bolnavă şi maica Barranco nu pleca de lângă ea, sau poate că murise din cauza acelei fierbinţeli, sau poate că după cele întâmplate maica Barranco o fi bănuit ceva şi nu-i dădea voie să iasă din mănăstire şi cu atât mai puţin să se apropie de prăvălia cizmarului. Dar dacă ar fi murit s-ar fi aflat în oraş, ar fi bătut clopotele lent şi rar ca la înmormântare. Mai multe zile la rând, spre prânz, îşi încuie uşa cu geamuri şi plecă să dea târcoale prin piaţa Santa María, deşi nu se apropia prea mult de poarta mănăstirii, ce se deschidea din când în când lăsând să treacă silueta unei călugăriţe care de departe era mereu, timp de câteva secunde, maica María del Gólgota sau chiar o enervată maică Barranco ce se îndrepta spre el ca să-i reproşeze lascivitatea păcătoasă.

Nu-şi neglija întru totul celelalte ocupaţii, desigur, doar îl cunoaşteţi. Lua parte la şedinţele conducerii confreriei Cinei cea de Taină şi a Societăţii de Binefacere *Corpus Christi*, ce avea grijă să asigure asistenţa medicală şi să dea modeste ajutoare agricultorilor şi meseriaşilor în acele vremuri dinainte de Asigurările Sociale. N-a neglijat-o de tot nici pe nevasta unui sublocotenent de intendenţă care-l anunţa când soţul ei pleca la manevre. Dar la şedinţe era cu gândul aiurea mai mult ca de obicei, şi sublocotenenta, cum îi spunea el, îl simţea mai rece decât în alte dăţi şi-l întreba dacă era din cauza altei femei, ameninţându-l că-i va povesti totul sublocotenentului într-un acces de disperare, sau că-i va fura pistolul şi va face o faptă nebunească. Vezi ce se întâmplă cu femeile frumoase? Te strică, te fac să devii năzuros înainte chiar de a te culca cu ele, ca atunci când ne-am învăţat cu pâinea din făină de grâu şi cu cartofii şi nu mai voiam pâine neagră şi nici *boniato*[25]. Şi ne era silă de roşcovele pe care le mâncase în cu atâta plăcere în anii foametei. Dar cum mi se aprinseseră călcâiele după călugăriţă, că era frumoasă şi mai tânără, sublocotenenta începuse să mi se pară grasă şi mai în vârstă, la cât era de arzoaică şi de recunoscătoare, cu cafelele cu lapte şi pâinea prăjită cu unt pe care mi le aducea la pat după ce mă culcam cu ea, în timp ce sublocotenentul era la manevre. Cum era de intendenţă, în casa aia nu lipsea nimic de-ale gurii. Uneori, când plecam, sublocotenenta îmi dădea şase ouă şi o cutie întreagă de lapte condensat. Haide. Îmi spunea, ca să prinzi putere.

Rânduri de halbe înspumate, voci de chelneri, miros de ulei încins, clocotul cafetierei, melodiile computerizate ale jocurilor mecanice şi ale distribuitorului automat de ţigări; povestitorul are o figură ca de copil, jovială şi foarte rotundă, dar este aproape chel şi poartă un costum clasic,

25 Tubercul comestibil al plantei omonime din familia convolvulaceelor.

de avocat sau de notar, cu o mică insignă pe reverul hainei, cu un ac de cravată argintiu pe care se distinge figura minusculă a unei Fecioare. Se întrerupe ca să ia cu o reverenţă caraghioasă o farfurie cu sângerete aburinde pe care chelnerul o pusese pe tejgheaua barului, şi cu gura plină recită nişte versuri:

Sângeretele aristocrat,
Demn e de-a fi venerat.

Ia o gură de bere. Îşi clăteşte gura pentru cazul că i-a rămas între dinţi vreo bucăţică neagră de sângeretă. Vorbeşte încet, imaginaţi-vă piaţa Santa María, spune, atât de vastă, şi-şi deschise larg braţele, satisfăcut că a ales acel adjectiv, care corespunde mai mult cu emfaza gestului său. Cu întunecimea unei pieţe foarte mari şi înconjurată în mod special de biserici şi palate, departe de aici, în altă lume şi-n alte vremuri, cu mulţi ani în urmă. Într-o noapte, când se culcase deja, după ce venise de-acasă de la sublocotenentă. După ce i-am tras-o, mi-a mărturisit chiar cu vorbele astea, o treabă de rutină, stăteam întins în întuneric şi ascultam zgomotul acelui deşteptător care ticăia afurisitul, mai tare ca o pendulă. El, care n-avea probleme cu somnul, îşi dădu seama că în noaptea aceea nu va adormi. Se îmbrăcă. Îşi puse pelerina, fularul şi căciula, ieşi pe stradă ca un somnambul, străbătu străduţele ca şi când ar fi trebuit să se ascundă de cineva şi ajunse la miezul nopţii în piaţa Santa María, care era cufundată în ceaţă, doar cu un bec sau două strălucind pe la colţuri, atât de slabe că păreau mai degrabă pete de lumină, ca luciul fosforului pe limbile şi cifrele deşteptătorului. Întrevedea marile siluete obscure ale edificiilor, turnuri, streşini, statui, clopotniţe, biserica Santa María şi biserica del Salvador, statuile leilor din faţa primăriei, faţada neprimitoare şi masivă a mănăstirii Santa

Clara, de care nici măcar la acea oră nu îndrăznea să se apropie.

Văzu de departe că o lumină se aprinde la fereastra cea mai de sus a turnului. Ceaţa se risipea deja, doar o pânză fină învăluia totul. Lângă lumină, văzu cu o tresărire de spaimă o siluetă nemişcată ce părea că-l priveşte fix. De la distanţa aceea şi cu atât de puţină lumină, şi în starea de nervi în care mă aflam, n-aş fi putut să recunosc nicio figură, şi totuşi eram sigur c-o vedeam pe călugăriţa tânără, pe maica María del Gólgota, şi că ea se urcase în acel turn ca să mă vadă, şi stingea şi aprindea lumina aceea pe care o ţinea în mână ca să-mi dea de ştire că mă recunoscuse. Lumina se stinse şi nu se mai aprinse, dar el continua să stea nemişcat, privind în sus, singur în orizontalitatea pustie a pieţei, fără să aibă noţiunea timpului nici a frigului, nefiind sigur acum că ar fi văzut ceva cu adevărat, că nu visa. Am adormit fără să-mi dau seama pe când credeam că nu voi putea să adorm, şi visez că m-am sculat şi m-am îmbrăcat şi am venit până aici şi am văzut o lumină în turnul mănăstirii şi faţa albă a călugăriţei atât de clar ca în ziua când a leşinat în braţele mele şi a rămas întinsă pe jos cu gura deschisă şi ochii daţi peste cap. Dar lumina se aprinse din nou, doar o secundă, şi doar o dată, şi se mişcă repede dintr-o parte într-alta şi apoi în sens invers. Poate că murise şi fantoma ei sau sufletul ei se întorsese ca să mă chinuiască drept pedeapsă pentru îndrăzneala mea. Râmase mult timp în aşteptare, profund cufundat în propriile lui gânduri, nemişcat, încât bătăile lente şi perfecte de la ora două îl făcură să tresară şi să se cutremure.

În dimineaţa următoare avea o amintire stranie despre ieşirea sa nocturnă, un amestec confuz de fantasmagorie şi certitudine; era adevărat că văzuse o lumină aprinzându-se şi stingându-se şi o siluetă cu tocă de călugăriţă, dar nu era sigur că văzuse chipul maicii María del Gólgota. Şi

totuşi credea că-şi amintea toate detaliile trăsăturilor ei, şi până şi luciul gălbui pe care lumina lămpii o dădea tenului ei. Îşi dădea seama că friza nebunia amintindu-şi, de asemenea, că maica avea buzele rujate cu un roşu foarte intens, buzele aspre şi fierbinţi de febră pe care el le sărutase într-un moment de nesocotinţă care acum aproape că i se părea o halucinaţie.

— *Ave María Purísima*.

Era aşa de scufundat în munca şi în gândurile sale, că nu auzise uşa cu geamuri deschizându-se, şi ridicându-şi privirea avu în faţa lui însuşi chipul ce-i stăpânea imaginaţia şi visele de atâtea şi atâtea zile. După absenţa sa, maica María del Gólgota era mai înaltă, mai slabă şi mai albă, mai puţin tânără – e adevărat că nu avea alături de ea contrapunctul bătrâneţii maicii Barranco – dar de asemenea era, mai presus de orice, o femeie cu adevărat, nu o călugăriţă, cu o privire şi o voce de femeie, o voce aproape răguşită.

fără dulceaţa monahală din alte dăţi. Era o femeie prizonieră în acele straie şi veşminte largi din alte secole, şi ochii ei exprimau, au exprimat timp de câteva secunde, o sinceritate cu care el nu era obişnuit când avea de-a face cu alte femei, nici măcar cu cele ce i se dăruiseră cu cea mai mare dezinvoltură. N-a făcut nimic, nici măcar gestul respectuos de a se ridica în picioare, nu-şi scoase ţigara din gură. Nici nu puse deoparte sula, nici pantoful vechi pe care-l ţinea în mână. Îşi auzi doar propria voce răspunzând ca în toate celelalte zile:

— Născută fără de prihană.

Ea făcu un gest de nemulţumire sau de nerăbdare, privi spre stradă, se apropie şi îi spuse ceva, imediat se dădu câţiva paşi înapoi, şi când el voi să-i ceară să repete ceea ce-i spusese, uşa se deschise şi apăru gârbovă şi obosită maica Barranco, bolborosind reproşuri şi rugăciuni, cerându-i cu bruscheţe pomenile cu care rămăsese în

urmă, mustrându-l pentru că fuma şi pentru că îl pasionau taurii mai mult decât slujbele religioase, şi pe maica María del Gólgota pentru că n-o aşteptase, până mai ieri la infirmerie cu patruzeci temperatură şi astăzi, uite-o, cât e de bine. Fără ca medicul să fi ştiut măcar ce-a avut, vindecată graţie. Sfintei Fecioare. În timp ce-o asculta pe maica Barranco, el se gândi mai bine şi reuşi să înţeleagă vorbele pe care le rostise în şoaptă şi atât de repede maica María del Gólgota sau mai degrabă îndrăzni să creadă ceea ce auzise, să fie sigur că acele cuvinte nu erau o altă închipuire a imaginaţiei sale înfierbântate. Exact după ora douăsprezece, aşteaptă ca eu să aprind şi să sting de trei ori lumina la fereastra cea mai de sus şi împinge uşiţa de după colţ, urcă trei etaje şi la al treilea palier este o ferestruică la stânga şi o uşă la dreapta, deschide uşa cu grijă şi eu te voi aştepta acolo.

Imaginaţie înfierbântată: pe măsură ce înaintează istoria, povestitorul gradează pauzele, accentuând expresiile care-i plac mai mult, le savurează cu o înghiţitură de vin sau cu un sandvici cu sângeretă. În jurul lui, grupul devine tot mai compact, spuma se încălzeşte în halbele de bere, uitate pe tejghea, ca şi resturile pe care n-o să le mai mănânce nimeni, şi pe care chelnerul le strânge.

Aproape că-l şi văd, în noaptea aceea, în sfârşit, în noaptea de vicleim, prima, pentru că au fost câteva, vi-l puteţi imagina cu capa sa, cu fularul şi căciula, ca banditul Luis Candelas din acel cântec pe care-l ascultam când eram copii la radio, vă amintiţi:

Sub capa lui Luis Candela
Inima mea arzătoare,
Nu aleargă nebuneşte
Ci pare că aripi are.

Întreaga piaţă se află în întuneric, ca o gură de lup, nici urmă de acele lumini pe care le-au pus apoi ca să vadă turiştii, şi care i-au luat tot farmecul, cum spun eu, a venit electricitatea şi s-a terminat cu misterul. Dă primul colţ, cel de la Primărie, de teamă să nu-l vadă cineva de la vreo fereastră merge foarte lipit de zid, căci în fond nu crede că e adevărat ceea ce îi promisese călugăriţa de dimineaţă, nici măcar că va îndrăzni să intre la miezul nopţii în mănăstire ca un hoţ sau ca un don Juan Tenorio, pentru că el însuşi recunoaşte că dacă de tânăr era foarte focos era şi foarte laş, şi dintr-odată îi apuca panica că o să fie descoperit şi că o să iasă scandal în oraş, şi se vedea arătat cu degetul, dat afară ca profanator din confreria Cinei cea de Taină şi de la Societatea de Binefacere *Corpus Christi*, poate chiar obligat să-şi închidă prăvălia de pe urma căreia îşi câştiga pâinea, în mod modest, desigur, dar fără să fie strâmtorat în vremurile acelea aşa de grele, fiindu-i interzisă pentru totdeauna intrarea în loja prezidenţială din arena de tauri, unde era invitat de obicei în după-amiezile cu coride în calitate de asesor, şi unde se învârtea, fumând o ţigară de foi extraordinară şi având o garoafă la reverul costumului său în dungi, cei de mare ocazie, printre autorităţile supreme ale oraşului, primarul, comisarul de poliţie, comandantul Gărzii Civile, preotul bisericii San Isidro, acel clon Estanislao de care vă amintiţi că, în ciuda sutanei şi a faimei sale de austeritate exemplară, era un amator furibund de tauri, şi în anul ’47 îi dădu împărtăşania lui Manolete, în arena aceea blestemată din Linares.

II copleşea conştiinţa pericolului în care era gata să intre şi totuşi nu se opri şi nici nu făcu calea întoarsă spre. Casă. La adăpostul sigur al patului său. Încă mai avea timp. Nu traversase toată piaţa, nu se aprinsese nicio lumină la fereastra cea mai de sus a turnului, dar exigenţele prudenţei n-aveau niciun efect asupra paşilor

săi, şi ca să se justifice şi să continue să se apropie de portiţa laterală a mănăstirii îşi spunea că totul ar putea fi o glumă sau o nebunie a călugăriţei, perturbată încă de febră, aşa că nu se întâmpla nimic dacă dădea câteva ocoluri pieţei, de vreme ce lumina promisă nu se va aprinde, şi nici chiar dacă s-ar apropia de poartă şi ar încerca s-o împingă, deoarece n-ar ceda. Ar rămâne la fel de ferecată ca orice poartă din oraş la ora aceea din noapte, cu atât mai mult poarta unei mănăstiri, cu zăvorul pus. Cu cheia învârtită în broască şi cu bara de lemn. Aşa cum încuiam înainte de a ne culca în vremurile rele ale războiului, când în orice noapte puteau să vină să te ia şi te duceau la o plimbare şi te aruncau într-un şanţ, cu ciorapii căzuţi şi pantofii azvârliţi departe de trupul tău. Mai ales dacă erai o persoană respectuoasă cu legile şi credincioasă. Cum am fost eu întotdeauna cu toată slăbiciunea mea pentru păcatele carnale.

Dar lumina se aprinse şi se stinse de trei ori, şi el se apropie de colţul mănăstirii cu picioarele tremurând, spunându-şi că poate portiţa nu va ceda şi, de fapt, la început, percepu oarecare rezistenţă, ceea ce l-a făcut să simtă o uşurare în laşitatea sa şi în acelaşi timp a fost o lovitură sub centură dureroasă dată senzaţiei de iminenţă fizică care-l cuprinsese cu forţa unei urgente dorinţe sexuale când a. Văzut lumina de la fereastră. Întotdeauna l-au descurajat porţile închise, aparent total de nepătruns, cu un aspect solid, dar asta, joasă şi îngustă, cu mai multe rânduri de piroane ruginite, s-a deschis în tăcere când împinse a doua oară ceva mai hotărât, şi când o închise după el şi se trezi într-o întunecime mai de nepătruns decât cea din piaţă într-o noapte fără lună, gândi cu un sentiment de îngrozitoare fatalitate, cu dezlănţuită concupiscenţă, că nu se mai putea întoarce, şi urcă scările celor trei etaje ţinându-se de pereţi, speriat de şoapte şi de ecoul înăbuşit ai paşilor săi, simţind pânzele de păianjen

ce-i atingeau faţa şi în palme răceala umedă a pietrei. În sfârşit, văzu în stânga o ferestruică îngustă ca un crenel, doar o dungă fosforescentă în întuneric; pe palier, la dreapta, pipăi lemnul unei uşi şi când se pregătea s-o împingă intră în panică la gândul că greşise numărătoarea etajelor pe care le urcase. Rămase descurajat, fără să îndrăznească să facă ceva. Fără să se mişte, paralizat în întunericul la care ochii săi. Adaptaţi acum, începură să distingă cadrul şi tăbliile uşii. I se păru că aude un zgomot uşor, o atingere sau o respiraţie care nu erau ale lui, şi înainte de a-şi da seama că uşa se deschide, o mână rapidă şi sigură l-a apucat de poalele capei şi l-a tras înăuntru, făcându-l să se înfioreze, o voce l-a avertizat la ureche să-şi aplece capul, pentru că tavanul era foarte jos, şi apoi, în timp ce uşa se închidea, a fost târât şi el s-a lăsat dus, a fost întins pe o saltea îngustă şi aspră, palpat, auscultat, despuiat de haine cu alintături stângace, condus cu un amestec de bruscheţe inexpertă şi de hotărâre, lins şi muşcat, pipăit, zdrobit de un trup cărnos şi gol ce se încolăcea în jurul lui, fără ca el să-şi dea seama foarte bine în ameţeala excitaţiei şi datorită întunericului, ce părţi sau ce membre îl atingeau sau îl cuprindeau. A fost scuturat ca o cârpă, zdrobit de un perete rece ca gheaţa ce i-a zgâriat spatele, amuţit de o mână transpirată când respiraţia lui răsuna foarte puternic, izbit ca de lovitura bruscă a unui val şi prins când cădea jos, şi când, în cele din urmă. A avut parte de o pauză şi epuizat şi uşurat pe marginea tare a saltelei, şi-a pipăit şi a mirosit substanţa vâscoasă ce-i scălda pântecele, a reuşit să se gândească la tot ce i se întâmplase în ultimele minute şi să ajungă la concluzia că avea buricele degetelor însângerate şi că pentru prima dată în viaţa lui dezvirginase o femeie. *Ave María Purísima*, murmură ea, cu un suspin lung de plăcere, şi el, oarecum neliniştit de lipsa de respect, îi răspunse la ureche:

— Născută fără de prihană.
— Auzi, e adevărat că după, merge o ţigară?
— De minune.
— Atunci, eu aş fuma una.

În sfârşit îi văzu chipul, la lumina brichetei cu benzină, şi n-o recunoscu, deoarece niciodată nu-i văzuse părul, şaten şi creţ, deşi foarte scurt, un pic aspru, ca părul de la pubis, ce aproape îl zgâriase. Şi, de asemenea, era prima dată că fuma, dar s-a obişnuit imediat, în ciuda tusei şi a ameţelilor, îi plăcea mult, spuse, o făcea să-şi amintească de vremea când era o fetiţă şi ameţea când se dădea în căluşei. Defectul femeilor, ca s-o spun pe-a dreaptă, e că atunci când totul s-a terminat şi bărbatul vrea să doarmă sau să plece acasă, pe ele le apucă o poftă grozavă de vorbă, de comunicare, cum se spune acum. S-au aşezat cum au putut pe salteaua imposibil de îngustă, şi-au pus peste ei toate hainele pe care le aveau, dar şi aşa, cu toate că trebuiau să stea foarte lipiţi unul de altul, tremurau de frig, şi pe el îl apucă din nou teama să nu fie descoperit, şi graba de a pleca, dar ea îl prinsese între picioare cu o dibăcie abia învăţată şi deja infailibilă şi îi spunea că mai au încă timp. Să-şi mai aprindă o ţigară, că nici măcar n-a bătut de două.

Îi vorbea foarte încet, aşa de aproape de ureche. Încât simţea atingerea umedă a respiraţiei sale şi a buzelor sale. Pe care şi le rujase pentru el, îi explică, cu un ruj furat de la pariu meria de pe strada Real într-un moment de neatenţie al vânzătoarei şi al maicii Barranco, şi-i venea să râdă când îşi aducea aminte, baborniţa n-are încredere în mine şi nu mă pierde din ochi, dar eu sunt mai iute decât ea, şi în afară de asta începe să şi orbească, o şi merită pentru tot veninul de viperă pe care-l scuipă de fiecare dată când vorbeşte, ba chiar şi când se roagă. Lui, în fond, acel limbaj nu-i plăcea, i se părea la fel de nepotrivit cu o călugăriţă ca şi delectarea cu care maica María del

Gólgota fuma, învăţase să facă până şi rotocoale, scoţând fumul încet printre buzele rujate. Maica María del Gólgota, ce nume groaznic, când pe mine de fapt mă cheamă Francisca sau, mai exact, Fanny, cum îmi spunea tata, Dumnezeu să-l ierte, căruia-i plăcea foarte mult modul de viaţă englezesc, săracul de el voia ca eu să învăţ engleza, să joc tenis, să scriu la maşină şi să conduc automobile, să mă duc la universitate şi să studiez ceva serios, nu prostiile astea pentru domnişoare de bani gata ca Pedagogia sau Filosofia şi Literele, ci Medicina cel puţin, sau Fizica şi Chimia. Şi pe fratele meu îl punea să studieze şi să practice sportul, dar eu eram în mod clar preferata lui, şi apoi spunea că. Fiind fată, aveam nevoie de mai mult talent şi isteţime ca să mă descurc în viaţă, şi mama, cu toate că-l lăsa s-o facă. Pentru că avea un caracter debil, în spate îl bombănea, din fata asta taică-su o să facă un băieţoi, cine o să vrea să se însoare cu o ingineră sau cu o campioană de automobilism, şi tata, ce ruşine, pare de necrezut, am o nevastă aşa de retrogradă, că este împotriva progresului propriului ei sex.

Imita vocile, deşi vorbea foarte încet, monta spectacole de teatru cu multe personaje în taina întunecimii chiliei sale şi a şoaptelor rostite la ureche, vocea gravă şi cumpătată a tatălui său, vocea tânguitoare a mamei, cea a fratelui său, care i-a fost complice şi erou de când erau amândoi foarte mici, vocea ca un orăcăit de broască a maicii Barranco, şi diferitele tonuri caraghioase şi perfide ale altor maici din congregaţie. Eu cred că nu mă suportă, că vor să mă otrăvească, ameţelile astea pe care le am sunt foarte ciudate, maica Barranco îmi aducea supe şi băuturi calde în chilie şi eu nu aveam încredere, haide, soră. Că supa asta o să-ţi facă bine. Că învie şi un mort. S-o bea mă-ta, zgripţuroaico, şi am început să mă simt mai bine de îndată ce n-am mai băut supele şi fierturile ei calde, şi ea, hai, soră, curaj, uite ce bine ţi-a făcut aseară

tonicul pe care ţi l-am adus, deşi în mod sigur au fost mai de folos rugăminţile noastre la Sfânta Fecioară.

II adormea murmurul acela la ureche, şi în acelaşi timp îl neliniştea, deoarece zice că deşi era puţin libertin continua să fie un bun catolic, şi că maica María del Gólgota sau Fanny, cu toate că era mai bună decât miezul unei pâini albe şi proaspete, textual spus, i se părea destul de nerespectuoasă cu lucrurile sfinte, şi pe el îl mustra conştiinţa mai mult pentru că-i asculta fără să crâcnească insultele de liber-cugetătoare decât că se culca cu ea. Ăsta era defectul ei, îmi spuse foarte serios ultima dată când l-am tras de limbă, când încă mintea lui nu începuse s-o ia razna, vorbea mult, tot timpul, la ureche, taca-taca, taca-taca, lipită de mine, în patul ăla mizerabil ce scârţâia atât de tare şi care în orice moment ar fi putut să se rupă sub greutatea noastră, povestindu-mi aceleaşi istorii fantastice despre părinţii şi fratele ei, că uneori spunea că era în Africa şi alteori în Ţara de Foc, şi cum o mătuşă de-a ei reuşise s-o închidă la mănăstire şi o obligase să se facă novice, pentru binele tău, fata mea, nu pentru fericirea ta pe lumea cealaltă, că ştiu doar că nu crezi în ea, la fel ca taică-tu, ci ca să ai un pic de siguranţă pe lumea asta, şi să nu sfârşeşti rasă în cap şi făcută de ruşine în public, ca sărmana ta mamă, că săraca nu avea nicio vină, şi uite cum s-a ţicnit şi cum a trebuit s-o internăm Dumnezeu ştie până când.

Făcea totul cu bruscheţe şi cu nesaţ, cu acelaşi neastâmpăr, între pasional şi tiranic, cu care-i scosese hainele şi îl grăbise să intre în îngustimea dureroasă a virginităţii sale. Se delecta sfârşind ţigara din care trăgea cu poftă, strângându-l între pulpele sale până îi trosneau încheieturile, băgându-i limba jucăuşă în gură, chestie care lui nu-i plăcea, deoarece nu i se părea potrivită cu femeile decente. Consuma în grabă sărutările, ţigările, minutele, şi poate că mai ales desfătarea de a spune cu voce tare toate

cuvintele care de atâţia ani o ameţeau în cele mai tainice gânduri ale sale, o ţineau într-o continua fierbere de iluzii şi răzvrătiri imposibile, într-o intoxicare atât de puternica de amintiri, dorinţe, istorii, nume şi locuri, încât de foarte multe ori pierdea cu totul simţul realităţii. Dar răsunau bătăile ceasului de ora două şi îl grăbea să se îmbrace cu aceeaşi nerăbdare cu care cu două ore înainte îl dezbrăcase, îi punea într-un buzunar un plic cu chiştoacele şi scrumul ţigărilor ca să şteargă orice urmă, îl conducea de mână pe scări în jos, fără să bâjbâie, fără nesiguranţă, pentru că de multe ori părea să aibă tulburătorul dar de a vedea pe întuneric. Îşi scoase capul o clipă pe portiţa din colţ şi îi făcu semn să iasă cât mai repede, şi după o clipă se afla singur în întinderea întunecată a pieţei, buimăcit, zdrobit, atât de dezorientat, încât nu se bucura din plin încă de vanitatea lui satisfăcută şi de dorinţa împlinită, şi nu putea să creadă că într-adevăr se strecurase la miezul nopţii într-o mănăstire şi dezvirginase o călugăriţă.

În atelierul său de cizmărie şi la frizeria alăturată a lui Pepe Morillo, bărbaţii obişnuiau să se laude cu cuceririle lor sau cu meritul îndoielnic al faptelor de vitejie cu curvele. El rămânea întotdeauna tăcut şi zâmbea în sinea lui. Dacă aţi şti voi. Nici măcar duhovnicului său nu-i putea povesti acea aventură, aşa că îi provoca o frământare în plus convingerea că trăia într-un păcat de moarte. Doar mie mi-a povestit, şi asta abia după patruzeci de ani, când era pensionar de mult timp şi locuia la Madrid. Trebuia să fi văzut cum zâmbea pe sub mustaţă, amândoi în sufrageria lui, înconjurat de amintiri din oraşul nostru şi de stampe şi icoane de sfinţi şi afişe cu coride. Ah, prietene, ce mult mi-au plăcut taurii şi femeile, şi ce momente minunate am petrecut, să mă ierte Dumnezeu.

Asta i-a rămas, un început de zâmbet, expresia de viclenie la gândul că păstra un secret de care poate nici nu-şi mai amintea, buimac şi amnezic în faţa televizorului,

clipind din ochi gata să adoarmă, somnoros şi fericit, ore în şir, privind cu aceeaşi atenţie atât un program de desene animate, cât şi un concurs cu cuvinte dificile sau sfaturile matinale ale medicului, înlănţuind într-o scurgere continuă imagini şi cuvinte din filme, din telejurnale, din telenovelele sud-americane. Însufleţindu-se dintr-odată când vedea pe ecran o fată foarte frumoasă sau goală, căreia probabil îi spunea ceva, având grijă mai înainte ca nevastă-sa să nu se afle prin apropiere, vreo vorbă galantă, aşa cum li se spuneau în tinereţea sa femeilor ce se plimbau de braţ duminică după-amiaza pe strada Real. Când eram mic, tipul care avea unicul televizor din cartier le spunea vorbe grosolane prezentatoarelor şi fetelor cu minijupe ce făceau reclame. Îl întrebi ceva şi nu răspunde, sau nu te ascultă, sau spune ceva confuz răspunzând la o întrebare pe care nu i-ai pus-o. Sau stă la televizor şi începe să râdă şi te uiţi la el şi i-au dat lacrimile. Îi dai să mănânce şi mănâncă tot, pentru că pofta nu şi-a pierdut-o, şi după câteva clipe nu-şi mai aminteşte şi mă întreabă când mâncăm, şi aşa a început să se îngraşe. Îi spun să iasă, să ia un pic de aer, să nu stea toată ziua la televizor, dar cum iese pe uşă încep să mă îngrijorez să nu se piardă şi să nu mai ştie să se întoarcă, la cât de nătâng este şi la cât de mare e Madridul, şi apoi trebuie să mă uit cu atenţie că poate nu şi-a legat şireturile la pantofi, sau nu şi-a pus ciorapii, la cât de dandi era înainte şi cât de mult îi plăcea să se îngrijească, că se punea la şapte ace chiar şi când se ducea la piaţă, care era după colţ.

Stă aşa ore întregi cu acelaşi zâmbet imperturbabil de satisfacţie, încuviinţând binevoitor tot ce vede, tot ce aude, conversaţiile femeilor din cartier şi ale travestiţilor de la chioşcul Sandrei. Anunţurile şi telejurnalele, vocile vânzătoarelor de peşte din piaţă, sfaturile medicului de la programul matinal de la televizor, feţele morţilor şi moartelor în viaţă pe care le întâlneşte în piaţa Chueca şi

în colţurile cele mai sumbre ale cartierului, când iese îmbrăcat cu paltonul său mare şi cu pălăria tiroleză. Dar eu cred că de unele lucruri sigur îşi aminteşte, sau cel puţin se trezeşte ceva în el, cu toate că nu reuşeşte să-şi dea seama pe deplin ce, pentru că uneori, când mă duc să-l văd. La început pare că nu mă cunoaşte, mă aşez alături de el în sufragerie şi mă priveşte ca şi cum s-ar întreba cine-oi fi eu. Deşi se străduieşte să urmărească ce-i spun, şi în timp ce-mi spune şi el ceva şi eu încerc să scot de la el vreuna din vechile sale istorii, ochii îi fug spre televizor şi uită că mai este cineva în cameră. Dar eu am un truc care niciodată nu dă greş; mă apropii mult de el, când nu este nevastă-ta de faţă, şi-i spun încet *Ave María Purísima*, şi tipului îi strălucesc ochii, i se umezesc, şi îi apare zâmbetul de mare şmecher pe care-l avea înainte când îmi vorbea despre femei, şi-mi răspunde în mod automat:

— Născută fără de prihană.

Avea remuşcări ori de câte ori repeta acele cuvinte, în fiecare dimineaţă când vedea, mereu la aceeaşi oră. Cele două siluete cu straie lungi, maron, apropiindu-se de uşa cu geamuri, şi îşi stingea ţigara, o punea într-un sertar, îşi lăsa capul în jos prefăcându-se atent la ceea ce face, să scoată un toc tocit şi rupt de la un pantof vechi sau să pună acele mici întărituri metalice care în oraşul nostru se numeau blacheuri, cârpăceli din vremurile de sărăcie când aproape nimeni nu-şi putea permite să-şi cumpere nişte pantofi noi. Simţea asupra lui dubla privire iscoditoare alarmantă şi pătrunzătoare a maicii Barranco şi a maicii María del Gólgota, Fanny, în secretul întâlnirilor sale blasfematoare, al nopţilor întunecoase şi al destrăbălărilor pe bâjbâite din chilia îngheţată, şi când amândouă spuneau în acelaşi timp *Ave María Purísima,* el distingea în vocea celei tinere tonul ambiguu al invitaţiei, al amintirii şi al provocării repetate, şi-i era greu să răspundă cu aceeaşi dezinvoltură ca în alte vremuri. Când spunea Născută fără

de prihană, formula, pe care o repetase de atâtea ori de când era copil fără să-i dea nicio importanţă, i se înfăţişa în adevăratul ei sens literal, şi simţea un amestec foarte ciudat de încântare şi de căinţă când se gândea la nenumăratele păcate la care călugăriţa şi el erau părtaşi, păcate mult mai grave încă pentru că ea se bucura făţiş când le săvârşea, cu o îndrăzneală ce nu numai că era scandaloasă din punct de vedere moral, dar mai era şi foarte periculoasă.

Nu-i venea să ridice capul şi evita cele două priviri aţintite asupra lui, şi, deşi îi era teamă că vreun semn al maicii María del Gólgota ar putea fi surprins de cealaltă călugăriţă, se temea de asemenea că nu va vedea niciun gest de încurajare cum că portiţa ar fi deschisă pentru el în noaptea aceea. Se culcase cu atâtea femei până atunci, dar nu-i trecuse niciodată prin cap să se îndrăgostească de vreuna, şi considera relaţiile sexuale ca fiind între igienice şi vulgare. Faptul că această aventură îi crea atâtea complicaţii, asemenea incertitudini şi confuzii interioare, era ceva ce-i irita în mod profund simţul său masculin de comoditate, perfecta simplitate spirituală în care trăise până atunci. Să văd dacă poţi să-mi explici, tu, care eşti atât de învăţat şi ştii atâtea lucruri. Dacă îmi plăcea aşa de mult, de ce-mi era frică de ea? Dacă îmi spuneam că n-am să mai duc niciodată s-o văd, pentru ce ieşeam din casă înainte de-a bate ora douăsprezece şi muream de nerăbdare dacă întârzia să se aprindă lumina în turn? Era foarte bună la pat. E adevărat, era mai bună decât o sută de pâini şi o sută de bucăţi de brânză şi era o plăcere s-o ai pe întuneric, s-o miroşi, s-o vezi atât de albă, o clipă, la lumina brichetei sau a ţigării aprinse.

Dar avea acel mare defect de care el şi-a dat seama în prima noapte, şi care apoi n-a făcut decât să se accentueze, acela că vorbea mult după înfruntare, aşa cum îi plăcea să spună în limbajul său taurin. Înainte, nu; de

când intra în chilie şi până când terminau amândoi, femeia era o umbră tăcută şi mişcătoare căreia i se auzeau doar respiraţia, gâfâielile, gemetele, dar când se liniştea, se lipea de el ca muşchiul de stâncă, ca o menghină ce-l strângea între pulpele ei, şi începea să-i vorbească la ureche, scuturându-l cu furie dacă simţea că începe să adoarmă, atingerea buzelor ei şi susurul neîntrerupt al glasului ei, pe care continua să-l audă chiar şi când nu mai era cu ea. Când se întorcea pe ascuns la el acasă după ora două dimineaţa sau când se trezea din cauza unui vis rău cu nenorociri sau scandal, când stătea singur în atelierul său de cizmărie şi uita să mai asculte cântecele de la radio, pentru că glasul îi răsuna din nou în ureche, bâzâia ca o insectă sau ca zvâcnetul sângelui sau ca bătăile inimii, devenea alte voci, cu care el s-a obişnuit încet, încet, voci ale vieţii ei de demult şi ale familiei ei fantomatice, tatăl ce voia ca fiica sa să devină doctor în fizică sau inginer de drumuri şi mama ce se ruga, mătuşa îndoliată şi veninoasă care i-a luat pe ea şi pe fratele ei de la un comisariat de la graniţă când au fugit în Franţa ascunşi într-un vagon de marfă, pentru că hotărâseră să se alăture rezistenţei împotriva nemţilor sau să se pună la dispoziţia guvernului Republicii în exil. La fel ca Sfânta Tereza şi fratele său, când au fugit de acasă ca să se ducă în ţinuturile maurilor pentru a-i creştina pe păgâni sau ca să ajungă martiri, cu diferenţa că noi nu mai aveam casă. Pentru că pe tata l-au împuşcat naţionalii chiar când au intrat în sat. La sfârşitul războiului, şi pe mama au ras-o în cap şi i-au tatuat o seceră şi un ciocan pe ţeastă, şi au purtat-o împreună cu alte comuniste sau neveste de comunişti prin centrul satului şi au obligat-o să meargă împreună cu ele în zori să frece pardoseala bisericii, în genunchi pe lespezile îngheţate. Şi toate astea pentru că îl urau pe tata, care era omul cel mai bun şi mai paşnic şi mai disciplinat din lume. Că nici măcar vara nu-l vedeai fără costumul său cu vestă,

cămaşa cu guler tare şi papion. Pentru că ieşea pe stradă îmbrăcat aşa. Nişte miliţieni[26] au fost cât pe ce să-l împuşte, la începutul războiului, şi cu costumul său, cu vesta sa, cu gulerul său tare şi cu papionul său, rebelii l-au dus la locul de execuţie, trei ani după aceea, şi el i-a spus fratelui meu, bine că măcar nu mă omoară ai mei.

Tatăl împuşcat, mama nebună, zile şi nopţi întregi călătorind pe ascuns până la graniţă într-un tren de marfă, fratele ei şi cu ea dormind pe paie ce miroseau a bălegar şi făcând planuri nebuneşti ca să se alăture rezistenţei împotriva lui Hitler şi a lui Franco, dealuri acoperite cu migdali şi meri în floare şi străduţele în coastă ale acelui sat unde amândoi trăiseră într-o perfectă fericire în anii războiului. În timp ce maică-sa se ruga şi taică-su era administrator la o şcoală pentru copii refugiaţi şi continua să se plimbe în costum, cu cravată, pălărie şi ghete ca un republican autentic, în ciuda faptului că l-a început l-au speriat nişte miliţieni anarhişti, ceea ce nu s-a mai repetat după aceea, cel puţin până când au venit ceilalţi, şi l-au scos în şuturi şi în lovituri cu patul puştii din casa cu curte şi viţă de vie şi fântână cu apă proaspătă unde trăiseră toţi patru ca acea familie de Robinsoni elveţieni din cartea ce le plăcea aşa de mult ei şi fratelui ei. Nu vă pierdeţi calmul, o să vedeţi că n-o să mi se întâmple nimic, că este doar o greşeală. Îi spunea ea la ureche cu un glas la fel ca al tatălui ei, dar nu l-au mai văzut în viaţă, sau l-a văzut doar fratele ei, când s-a dus să-i ducă ceva de mâncare şi ţigări în grajdul unde-l ţineau închis, şi cel mai mult l-a impresionat nu faptul că a intrat în curtea aceea mare plină de condamnaţi la moarte, ci că l-a văzut pe taică-su nebărbierit şi fără gulerul tare al cămăşii, cu costumul boţit şi foarte murdar, cum nu-l văzuse niciodată.

Dar nu tatăl, ci fratele ei era eroul povestirilor sale,

---

26 Referire la miliţiile populare, trupe ale guvernului republican în timpul războiului civil din Spania (1936–1939).

tovarăşul ei de jocuri din copilărie şi de aventuri pe dealurile ninse de meri şi migdali în floare, părtaşul lecturilor sale şi instigatorul propunerilor de fugă şi de înrolare în revoluţii sociale, în grupuri de partizani, în celule clandestine ale rezistenţei antifasciste, în călătorii de explorare a Ţării de Foc sau în Patagonia ori în deşertul Gobi sau în centrul Africii. Pe ea au prins-o, au închis-o într-o mănăstire şi au obligat-o să se călugărească cu ameninţări confuze şi teribile pe care niciodată nu le explica clar. Pe cât de meticuloasă era, dar cel puţin fratele ei reuşise să scape şi, uneori, de-a lungul acelor ani, i-a ajuns pe căi ocolite câte o scrisoare de la el. Locuieşte în America, nu ştiu dacă în nord sau în sud, dar în America, călătoreşte mult şi are atâtea afaceri, că nu stă mult timp într-un loc, şi la fel de bine poate fi în Chicago sau în New York sau în Buenos Aires, dar peste tot pe unde merge mereu vrea să ştie de mine, şi din cauza vrăjitoarelor ăstora care mă ţin sechestrată nu primesc scrisorile de la el şi nici eu nu-i pot trimite vreuna, să-l rog să vină să mă salveze.

Ajută-mă tu, îi spunea, atingându-i urechea cu buzele şi cu răsuflarea sa agitată, ajută-mă să scap de aici şi plecăm amândoi în America să-l căutăm pe fratele meu. Pe tine ce te reţine aici, că un bărbat e liber să meargă unde vrea, nu ca femeia care e tot timpul prizonieră, chiar dacă nu este închisă într-o mănăstire. Aici nu ai nimic, şi niciodată n-ai să fii nimic, toată viaţa o să repari pantofi vechi în prăvălioara aia, mirosind sudoarea învechită a oamenilor impregnată în pantofi, aşa de tânăr şi de puternic cum eşti, cu mâinile astea aşa de mari şi cu trupul tău vânjos nimic nu ţi-ar sta în cale dacă ai pleca de aici, în America, unde pleacă bărbaţii care au curaj, ca să-şi facă o situaţie, aşa cum a plecat fratele meu, şi unde femeile nu trăiesc închise şi nici nu poartă tot timpul doliu şi nu se omoară să facă copii şi nici să muncească la câmp sau să frece

podelele în genunchi şi nici să-şi spele rufele iarna în albii cu apă rece şi cu bucăţile alea de săpun de seu ce-ţi jupoaie mâinile. Eu nu sunt nimic aici şi nici n-aş ajunge să fiu cineva dacă aş reuşi să scap singură, unde poate să se ducă o femeie fugită dintr-o mănăstire şi fără acte, fără un bărbat care s-o apere sau s-o reprezinte, nici tată, nici soţ, nici frate, nu ca în America, unde o femeie este la fel ca un bărbat, dacă nu chiar mai mult, uneori. Acolo femeile fumează în public, la fel ca bărbaţii, poartă pantaloni, merg cu maşina la serviciu, divorţează când au chef, conduc cu viteză pe şosele, care sunt foarte largi şi întotdeauna în linie dreaptă, nu ca aici şi maşinile nu sunt negre şi vechi, ci foarte mari şi colorate, şi bucătăriile sunt luminoase şi strălucitoare şi pline de aparate electrice, că apeşi pe un buton şi se spală pardoseala. Şi este o maşină care curăţă praful şi alta care spală rufele şi le lasă chiar călcate şi împăturite, şi frigiderele n-au nevoie de blocuri de gheaţă, şi toate casele au garaj şi grădină, şi multe dintre ele au piscină. La piscină, femeile stau la soare în costume de baie din două piese şi beau răcoritoare întinse în şezlonguri în timp ce aparatele electrice fac toată treaba în casă. Beau răcoritoare şi fumează, fără să creadă cineva că sunt curve, şi-şi fac unghiile cu ojă. Nu numai cele de la mâini, ci şi cele de la picioare, şi dacă nu sunt mulţumite de soţ divorţează, şi pe deasupra el trebuie să-i dea o pensie în fiecare lună până-şi găseşte alt soţ, şi se mărită fără să facă vreun curs de religie creştină, fără acte. Nici cerere în căsătorie şi fără să aibă nevoie de zestre, se mărită de la o zi la alta, şi divorţează la fel, şi dacă se plictisesc să trăiască într-un loc, se urcă în marile lor maşini colorate şi se duc în alt oraş, în altă parte a ţării, se duc în California sau în Patagonia sau la Las Vegas sau în Ţara de Foc, uite ce nume frumoase, că doar când le spui pare că ţi se umplu plămânii cu aer, sau se duc la Chicago sau la New York şi trăiesc în zgârie-nori de patruzeci sau

cincizeci de etaje, nu în căsuţe mici şi înghesuite ca aici. În apartamente ce n-au nevoie de ferestre pentru că au toţi pereţii din sticlă, şi unde niciodată nu e nici frig, nici cald. Deoarece cum creşte sau scade temperatura ceva mai mult. Se pun în funcţiune nişte aparate pe care le numesc climatizatoare.

Dar cum să plecăm, femeie, cu ce bani să cumpărăm bilete de vapor, spunea el, doar ca să spună ceva, şi pe ea îndată o apuca furia în faţa lipsei lui de curaj, îl dojenea cu murmurul ei adormitor; m-am gândit la tot, tu vinzi sau închiriezi prăvălia şi o să iei ceva pe ea, fiind într-un loc aşa de bun, şi eu pot să fac în aşa fel încât să fur nişte lucruri de mare valoare de la mănăstire, sfeşnice de argint şi un relicvariu de aur masiv, ba pot chiar să scot din ramă un tablou cu Sfânta Fecioară despre care se spune că e de Murillo, şi n-am avea noroc dacă n-am lua pe el câteva mii de pesete. Îi îngheţa sufletul când se gândea la toate astea, furt nelegiuit în afară de profanare şi blasfemie, nu numai dezonoarea publică şi excomunicarea, ci şi închisoarea. Acum începea să înţeleagă totul, călugăriţa aceea nebună voia ceva mai mult de la el. Nu numai să-şi satisfacă poftele păcătoase, voia să-l folosească ca instrument al fugii ei şi complice al maşinaţiilor ei delictuoase, nu chiar nepotrivite cu cea care la urma urmei era fiica unui comunist care o educase în spiritul amorului liber şi al ateismului, stimulându-i o neruşinare sexuală care, desigur, putea fi foarte plăcută, dar de asemenea era nepotrivită cu o femeie decentă, cu atât mai mult cu o soţie a lui Hristos.

Nu dormea, nu-i era capul la ceea ce făcea, nici la munca sa, nici la operele sale de binefacere sau la activităţile confreriei, nici la îndatoriri, nici la pioşenie, cum spun eu, ba uita chiar să asculte până şi programele de muzică populară şi cele despre coride de la radio. Nu-i era frică. Îi era groază, nu că l-ar putea surprinde cineva

când intra sau ieşea din mănăstire în nopţile acelea friguroase de iarnă, ce continuau să fie foarte întunecate şi pustii, ci ca ea să nu-l târască în delirul său, ca el însuşi să nu-şi iasă din minţi într-atât, încât să ajungă să-şi piardă bunul-simţ care l-a însoţit şi l-a călăuzit întotdeauna şi să sfârşească prin a pierde tot ce avea, şi tot ce era, ceea ce ajunsese să fie. Îi era teamă când o vedea venind în fiecare dimineaţă împreună cu maica Barranco, şi până nu o vedea plecând nu se liniştea, pentru că i se părea că bătrâna bănuia deja ceva, şi că îl supraveghea aşa cum o supraveghea şi pe ea. Cu scopul de a găsi noi semne în legătură cu ceea ce deja presupunea, dovezi ce i-ar fi împins pe amândoi spre o catastrofă în care el nu avea nici cel mai mic interes romantic să se vadă implicat. Dar dacă nu-şi făcea vizita obişnuită, de asemenea se înspăimânta, imaginându-şi că s-a îmbolnăvit din nou şi că în delirul febrei dezvăluia secretul întâlnirilor din chilie, sau că a fugit şi se ascundea şi de îndată ce o să se înnopteze va veni să-l caute, aşa cum l-a ameninţat de atâtea ori. Aşa-mi trebuie pentru că mi-am încălcat normele şi m-am încurcat cu o femeie frumoasă, şi pe deasupra cu o femeie frumoasă care nu are nici soţ şi nici măcar pe cineva care s-o ţină-n frâu, în afară de aceste călugăriţe bătrâne ce n-au habar de nimic. Trebuie să-ţi cauţi amante un pic mai urâte, şi care să fie măritate şi să ştie să păstreze un strop de decenţă chiar şi în adulter, şi dacă este posibil să aibă şi o poziţie economică solidă, deoarece aşa este mai greu să le apuce nebunia romantică să lase totul şi să fugă cu cineva, creându-i tot felul de neplăceri şi surprize.

Ce filosof, nenicule, ar fi trebuit să-ţi laşi în scris învăţăturile, pentru ca noi, discipolii tăi, să le urmăm cuvânt cu cuvânt, îi spuneam eu şi el începea să râdă, şi-mi făcea un semn să vorbesc mai încet, ca să nu audă nevastă-sa.

Învăţăturile şi memoriile tale, ilustre maestre, doar dacă

nu cumva îmi povesteşti totul mie şi mă numeşti biograful tău oficial şi executorul tău testamentar.

Dar acum este prea târziu, nu-şi mai aminteşte sau nu mai povesteşte, cu toate că medicii l-au consultat la cap şi spun că nu are nimic, slavă Domnului, că nu l-a pocnit boala asta a bătrânilor, Alzheimer, când devin imposibili şi nu-şi mai amintesc şi nu mai cunosc, cel puţin nu încă. Doctorul care l-a consultat la cap spune că poate a făcut o depresie, pentru că nu face nimic şi pentru că nu cunoaşte aproape pe nimeni în Madrid, dar ce depresie, îi spun eu, ăsta n-a fost trist niciodată, iar acum începe să râdă din orice singur, uitându-se la televizor, că eu fac ceva la bucătărie şi aud nişte hohote şi ies, şi el se pişă pe el de râs, cu toate că n-are niciun haz ceea ce vede, poate fi o înmormântare sau o ştire despre războaie şi foamete la telejurnal.

Nu-şi aminteşte neplăcerea. Îngrijorarea, frica ultimelor întâlniri, cât de dezaxată devenise ea, de fiecare dată mai severă şi mai categorică în exigenţele sale erotice, ca şi cum în câteva săptămâni ar fi adunat toată depravarea în care altele cad după nişte ani lungi de viciu, în fiecare noapte mai vorbăreaţă, mai pierdută şi monotonă în istoriile sale din trecut şi în planurile sale nebuneşti de viitor, un viitor pe care ea îl situa de fiecare dată tot mai aproape, într-atât încât se încăpăţâna să discute despre cele mai bune date posibile pentru a fugi, şi-i cerea cu ameninţări teribile promisiuni şi jurăminte, cu viziuni nesăbuite ale libertăţii şi ale bogăţiei ce-i aştepta pe amândoi în America, unde îl vor găsi imediat pe fratele ei aventurier şi multimilionar, unde vor avea pe loc o maşină foarte lungă, de culoare roşie sau galbenă sau albastră şi cu aripile argintii, şi o casă cu grădină şi piscină şi tot felul de aparate electrice.

Într-o noapte, în ciuda obişnuinţei, ea nu-l târî în linişte spre patul său şubred şi ascetic imediat după ce sosi, ci se

lipi de el în întuneric şi îi cuprinse faţa cu amândouă mâinile şi-i spuse la ureche cu o voce răguşită şi schimbată că înainte de-a o poseda – cuvântul acesta melodramatic îi plăcea mult – trebuie să-i jure că într-o săptămână sau două, înainte de a se termina culesul măslinelor, vor fugi, în sfârşit, împreună. Nu-i spusese el cu două sau trei nopţi în urmă, minţind-o ca să iasă din încurcătură, că era pe jumătate aranjată închirierea prăvăliei unui cizmar din cartier? Ca un cârlig sau ca o gheară, mâna dreaptă a călugăriţei, care într-un timp atât de scurt devenise uimitor de expertă în mângâieri şi în gesturi, puse stăpânire pe prohabul lui şi începu să-l apese din ce în ce mai tare. Şi glasul ei îi murmură ceva la ureche, ceva ce după mulţi ani. Când îşi amintea, i se făcea pielea de găină şi i se înmuia pe atât de brusc, pe cât de ireparabil: dacă mă trădezi ţi-o rup.

Dar noaptea aceea a fost ultima dată. Dimineaţa s-a trezit cu frisoane şi ameţeli, şi nu avu putere nici măcar să se dea jos din pat. Cuprins de tristeţe şi cu febră, simţea uşurarea de a nu trebui să se ducă la lucru şi să înfrunte privirea iscoditoare de fiecare zi a maicii Barranco şi a maicii María del Gólgota. A treia zi, febra crescu şi a trebuit să cheme un doctor, ce i-a găsit un început foarte periculos de pneumonie şi l-a internat imediat la spitalul Santiago. În somnul lui întrerupt şi zbuciumat punea nenorocirea bolii pe seama unei pedepse divine şi retrăia tot frigul pe care-l suportase în piaţă sub cerul liber şi în chilia îngheţată a maicii María del Gólgota; păcatul cărnii, agravat de blasfemie, şi faptul că nu avusese grijă să se îmbrace mai gros se puseseră de acord să-l arunce într-un pat de spital, şi poate chiar în groapă şi în chinurile iadului. Se rugă, făcu promisiuni fierbinţi că va trece în rândul sfinţilor şi că va face penitenţe, că va merge desculţ la procesiunea sa următorii douăzeci de ani ducând în spate o cruce de lemn masiv, că o să se supună flagelării şi

ciliciului, îşi imaginã chiar cã se va cãlugãri şi cã îşi va petrece restul vieţii sale fãcând penitenţe într-o mãnãstire pentru a plãti toate greşelile comise în cealaltã.

După o lună se întoarse la prăvălia lui îngustă şi la masa lui de cizmar, dar avea impresia că a trecut mult mai mult timp, şi îşi amintea de zilele dinaintea bolii sale cu indiferenţa pe carte o ai faţă de ceva de demult. Primele două sau trei dimineţi abia a avut putere şi tragere de inimă să lucreze, şi aşteptă cu un amestec de dorinţă şi teamă vizita celor două călugăriţe. Dar n-au apărut, şi vecinul de la prăvălia de alături, frizerul Pepe Morillo, i-a spus că a auzit că maica Barranco era foarte bolnavă, din cauza vârstei, şi că din nu se ştie din ce motiv celeilalte călugăriţe i s-a interzis să iasă.

În noaptea aceea, îmbrăcat gros, îndrăzni să coboare până în piaţa Santa María. Bătu ceasul de douăsprezece, dar la fereastra din turnul mănăstirii nu se aprinse nicio lumină, şi el hotărî, în aceeaşi măsură decepţionat şi uşurat, că lucrul cel mai prudent era să se întoarcă acasă şi să se bage în pat şi să se pună serios să îndeplinească promisiunile făcute în zilele negre ale bolii, de care era sigur că scăpase mulţumită dublei eficacităţi miraculoase a rugăciunilor şi a penicilinei. Când era pe punctul de a pleca şi-a întors o clipă capul şi lumina se aprinsese în turn, şi a putut vedea de jos silueta tentantă şi parcă fantomatică a maicii María del Gólgota. Dar nu voinţa şi nici intenţia de a se îndrepta au triumfat asupra puterii de convingere a păcatului; ci un fior ce-i străbătu tot corpul şi un început de durere reînnoită în piept au trezit în el frica de pneumonie, neplăcerea de a se dezbrăca şi a se îmbrăca apoi într-un loc îngheţat şi foarte incomod, unde nu era posibil să te înveleşti bine. Şi apoi, exigenţele acelei femei, glasul ei ca o depânătoare murmurându-i aiureli la ureche în timp ce pe el îl apuca somnul şi singurul lucru pe care-l dorea era să plece, şi scândurile tari ale patului ce i se

înfigeau în spate, şi îşi imagina patul său moale şi cald, siguranţa casei sale…. Îşi învinse tentaţia în noaptea aceea şi în alte câteva, dar pe măsură ce se recupera de pe urma slăbiciunii cu care se întorsese de la spital, i se treziră vechile instincte, potolite pentru un timp nu din cauza penitenţei, ci datorită slăbiciunii fizice, şi în altă noapte se văzu, împotriva voinţei sale, dând târcoale pieţei Santa María, atât de excitat, că-i era greu să meargă normal, îndobitocit, cum spunea el vulgar, folosind unul dintre acele cuvinte savuroase din ţinuturile noastre, aproape pierdute deja. Bogatul nostru patrimoniu popular. Mergeam nebuneşte în noaptea aceea, ca un *mihura*, ca un ţap, gata să fac orice, să o mănânc de vie şi să nu mă mai întorc niciodată. Lumina se aprinse în turn şi cu sângele clocotind şi inima bătând să-i iasă din piept, se îndreptă spre portiţă şi o împinse cu mai puţină grijă decât altădată, dar era încuiată, şi se abţinu să nu înceapă să lovească cu pumnii. Se îndepărtă de clădire, se întoarse la locul de unde putea vedea fereastra din turn. Lumina se aprinse din nou. Dar acum, că era mai aproape, văzu sau i se păru că o vede pe maica María del Gólgota care-i zâmbea şi îşi ridica straiele din dimie, şi-i arăta în mod provocator şi sarcastic ţâţele goale, făcându-i un semn. Ce-i indica să împingă din nou poarta.

O împinse din nou. Dar rămase închisă, şi nu s-a mai deschis niciodată pentru el, nici n-a mai văzut lumina aprinsă în turn în niciuna dintre nopţile când mai dădu târcoale prin piaţă.

— Şi n-a mai ştiut nimic de ea, nici n-a mai văzut-o?

Întotdeauna vrem ca istoriile să se termine, bine sau rău, dar să aibă un sfârşit tot aşa de clar ca începutul, o aparenţă de sens şi de simetrie. Dar în realitate foarte puţine întâmplări se termină definitiv, cu excepţia celor în care intervine destinul sau moartea, şi altele nici măcar nu au loc sau se întrerup când abia încep, şi nu rămâne nimic

din ele, nici măcar în memoria neatentă sau neloială a celui care le-a trăit. Trec anii şi prietenul nostru ajunge la vârsta la care l-am cunoscut noi, de fiecare dată are mai multe afişe de coride şi cu Săptămâna Mare în atelierul său micuţ, şi când nu mai are loc, le lipeşte unele peste altele. Ajunge să fie preşedintele confreriei sale, este numit asesor oficial pentru coridele de tauri, dă interviuri la ziarul local ca una dintre gloriile măruntei noastre vieţi locale şi el lipeşte tăietura din ziar pe unul dintre geamurile uşii, ca să o poată vedea cei ce trec pe stradă. Tăietura din ziar se îngălbeneşte, unele prăvălii din cartier încep să se închidă, până şi frizeria de alături, şi meseria de cizmar pare să aibă tot atât de puţin viitor ca aceea de frizer, pentru că lumea aruncă pantofii uzaţi şi îşi cumpără alţii noi în magazine de încălţăminte moderne ce s-au deschis în alte zone. Mai populate, ale oraşului. Dar el are economiile lui, şi-a asigurat bătrâneţea cu aceeaşi grijă cu care şi-a satisfăcut regulat necesităţile sexuale, ba chiar a hotărât că ar fi cazul să se însoare, pentru că ajunge la o vârstă la care un bărbat nu mai este ce-a fost, deşi mai are încă înfăţişarea necesară ca să atragă o soţie coaptă şi îndatoritoare care să-l îngrijească când într-adevăr n-o să mai fie în puteri, moment în care, dacă a făcut imprudenţa să nu se însoare înainte, nu-i va rămâne altă ieşire decât decrepitudinea singuratică sau azilul. Tipul de femeie care-l interesa, profilul, ca să fiu mai exact, îi este foarte clar; văduvă, cu o pensie acceptabilă, cu vreo proprietate, un apartament plătit, de exemplu, şi fără copii. Un timp o consideră candidată pe sublocotenenta de intendenţă, acum văduvă după sublocotenent şi cu o pensie substanţială şi cu casă proprie, dar i se păru prea bătrână pentru intenţiile sale, nu din motive trupeşti, ci pentru că nu-i convenea să ducă în spate pe cineva ce sporea inconvenientele vârstei în loc să le dreagă. Pe neaşteptate, într-o dimineaţă, stând la coadă la *Caja de Ahorros,* unde

se dusese să-şi verifice libretul, cunoscu o femeie perfectă, care depăşea cu mult cele mai îndrăzneţe aşteptări ale lui; o învăţătoare, nemăritată, care arăta bine, cu părul vopsit şi cu ţâţe generoase, dar şi cu o liniştitoare discreţie în felul de a se purta, cu un salariu splendid şi cu mulţi ani de vechime în muncă, cu un apartament în centrul Madridului, moştenire de familie, şi un post fix la o şcoală din Móstoles. S-au căsătorit după şase luni, şi, fără să aştepte vânzarea localului unde avusese cizmăria, la începutul lui septembrie plecară în capitală, chiar când proaspăta soţie începea cursurile la şcoală. Bineînţeles că pe 27 septembrie. În preajma deschiderii târgului, s-a întors, pentru că trebuia să asiste la coridele de Sfântul Mihai şi Sfântul Francisc în calitate de asesor tehnic al preşedinţiei. I n posibil cumpărător se interesase de localul cizmăriei. Îşi dădu întâlnire cu el ca să i-l arate într-una din acele dimineţi răcoroase de început de toamnă, şi simţi un fel de tristeţe mergând pe strada Real. Atât de pustie la acea oră la care altădată forfotea de lume, şi deschise vechea lui uşă cu geamuri, după ce ridică oblonul metalic ce stătuse închis luni de zile. Pe jos erau hârtii vechi şi un teanc de scrisori pe care înainte de plecare nu se sinchisise să le deschidă, imaginându-şi plictisit că nu sunt decât anunţuri de oferte care nu-l interesau. Cu toate acestea, acum se uită la ele, scuturându-le de praf, în timp ce aştepta să sosească îndoielnicul cumpărător. Între ele era o vedere în culori foarte vii, pe care se vedea statuia Libertăţii, steagul american, profilul zgârie-norilor din New York. Pe dos nu era niciun nume şi nici semnătura expeditorului, şi în afară de adresa lui mai erau doar câteva cuvinte scrise cu o caligrafie îngrijită şi înflorită, mai curând pompoasă, ca aceea ce se învăţa pe vremuri la călugăriţe.

Salutări din America.

Eşti

Nu eşti o singură persoană şi nu ai o singură istorie, şi nici chipul tău, nici profesia ta, şi nici celelalte împrejurări ale vieţii tale trecute sau prezente nu rămân neschimbate.

Trecutul se mişcă şi oglinzile sunt imprevizibile. În fiecare dimineaţă te trezeşti crezând că eşti acelaşi din noaptea trecută şi recunoşti în oglindă un chip identic, dar uneori, în vis, te-au răscolit sfâşieri crunte de durere sau de pasiuni de demult ce fac ca lumina dimineţii să fie uşor tulbure, şi acel chip ce pare acelaşi se schimbă mereu, transformat de vreme în fiecare minut, ca o scoică cizelată de nisip, de valuri şi de sarea mării. În fiecare clipă, deşi rămâi nemişcat, îţi schimbi locul şi timpul în care trăieşti datorită infinitezimalelor descărcări chimice din care este alcătuită imaginaţia şi conştiinţa ta. Regiuni întregi şi imagini îndepărtate din trecut se deschid şi se închid într-un evantai, ca liniile drepte ale plantaţiilor de măslini sau ca brazdele privite de la fereastra unui tren ce merge cu toată viteza cine ştie încotro. Timp de câteva secunde, un gust, sau un miros, sau o muzică la radio, sau sonoritatea unui nume te fac să fii cel ce-ai fost cu treizeci sau patruzeci de ani în urmă. Cu o intensitate mult mai mare decât conştiinţa vieţii tale de acum. Eşti un copil înfricoşat în prima lui zi de şcoală sau un băiat cu faţa rotundă şi ochi speriaţi şi o umbră de mustaţă deasupra buzei de sus şi când te uiţi în oglindă eşti un bărbat de patruzeci şi ceva de ani ce începe să aibă părul negru înspicat de şuviţe albe şi în ale cărui trăsături nimeni nu poate găsi urmele unei feţe de copil, şi nici măcar acel soi de vagă şi permanentă tinereţe în care te imaginezi instalat de când ai intrat în viaţa adultă, în cea dintâi, la serviciu şi în căsătorie, în obligaţiile şi visele secrete şi în creşterea copiilor. Eşti fiecare dintre persoanele diverse care ai fost şi chiar şi

cele pe care ţi le-ai imaginat că vei fi. Şi fiecare dintre cele ce n-ai fost niciodată şi din cele ce-ai fi dorit din tot sufletul să fii, şi acum mulţumeşti că nu ai fost.

Odată cu tine se schimbă şi camera în care stai şi oraşul şi peisajul ce se vede de la fereastră, casa în care locuieşti, strada pe unde mergi, îndepărtându-se şi fugind îndată ce apare de cealaltă parte a geamului, fără să se oprească niciodată, dispărând pentru totdeauna. Oraşe, amintiri şi nume de oraşe unde părea că vei trăi mereu şi de unde ai plecat ca să nu te mai întorci, imaginile oraşelor unde ai petrecut câteva zile, de-abia sosit şi gata să pleci din nou, şi pe care acum le ai în minte ca pe nişte ilustrate în dezordine intens colorate şi demodate, ca albastrul de pe vederile cu oraşe maritime din anii şaizeci. Sau nici măcar asta; oraşe care abia dacă sunt ceva mai mult decât frumoasele lor nume. Despuiate de tot farmecul lor datorită trecerii vremii, Tanger. Copenhaga, Hamburg, Washington D.C., Baltimore, Göttingen, Montevideo. Cine erai când păşeai prin oricare dintre ele, cufundându-te cu teamă şi desfătare în anonimatul pe care ţi-l ofereau, în plăcerea întreruperii şi pierderii unei identităţi ce era invizibilă pentru oricare dintre cei pe care-i întâlneai.

Poate că ceea ce se schimbă cel mai puţin, de-a lungul atâtor locuri şi vremuri, este camera unde te retragi, acea încăpere din care după spusele lui Pascal n-ar trebui să ieşi ca să nu ţi se întâmple o nenorocire. *Poate că una dintre condiţiile necesare vieţii este să stai singur într-o încăpere*. Îi scria Franz Kafka Milenei. În ea se află un computer în loc de maşina de scris, dar camera mea de acum seamănă mult cu oricare dintre camerele în care am stat de-a lungul vieţii mele, vieţilor mele, cu prima pe care am avut-o la şaptesprezece ani, cu o masă de lemn şi un balcon ce dădea spre valea Guadalquivirului şi spre silueta albastră a munţilor Mágina. Mă încuiam înăuntru ca să stau singur cu maşina mea de scris, cu discurile mele, cu

caietele şi cărţile mele şi în timp ce mă simţeam izolat şi apărat, balconul îmi îngăduia să mă apropii de lumea largă, spre care voiam să fug cât mai repede, pentru că acel refugiu, ca mai toate, era totodată o închisoare, şi unica fereastră de care doream să mă apropii era cea a trenului de noapte care să mă ducă foarte departe.

Laura García Lorca, născută la New York şi care vorbeşte o spaniolă curată şi pură ce trădează uneori o urmă de fonetică englezească, mi-a arătat la Granada, în Huerta de San Vicente, camera unchiului ei Federico, ultima în care a stat, de unde a trebuit să plece într-o zi de iulie 1936, în căutarea unui adăpost pe care nu l-a găsit. Toate nenorocirile vin pe capul omului pentru că nu ştie să rămână singur în camera sa. Am văzut camera lui Lorca şi semăna cu amintirea unor odăi unde am locuit şi pe care le-am visat şi cu expresia exactă a unei dorinţe. Eu locuisem aici, mie mi-ar fi plăcut să locuiesc cândva într-o odaie ca asta. Pereţii albi, pardoseala cu dale precum cele din casa unde-am stat când eram mic, masa de lemn, patul auster şi confortabil, din fier forjat vopsit în alb, balconul mare, deschis spre Vega, spre întinderea cu grădini presărate de case albe, spre silueta albăstruie sau violetă a Sierrei, cu vârfurile lor ninse nuanţate de roz în amurg. Îmi amintesc de camera lui Van Gogh din Arles, la fel de primitoare şi austeră, dar cu frumoasa ei geometrie deformată deja de angoase, camera ce dădea spre un peisaj tot atât de meridional ca acela din Vega de Granada şi care conţinea, de asemenea, puţinele lucruri necesare vieţii, şi cu toate acestea nu l-a salvat de oroare pe omul ce s-a adăpostit în ea.

Mă întreb cum o fi fost camera din Amsterdam unde Baruch Spinoza, urmaş al evreilor expulzaţi din Spania şi apoi din Portugalia, expulzat la rândul lui din comunitatea evreiască, redacta tratatele sale filosofice într-un stil clar şi sec şi şlefuia lentilele cu care-şi câştiga pâinea; mi-o

imaginez cu o fereastră prin care intră o lumină de un cenuşiu deschis ca în tablourile lui Vermeer, în care întotdeauna există încăperi ce-i apără de intemperii pe îngânduraţii lor locuitori, şi unde ceva le aminteşte imensitatea lumii din afară, o hartă a Indiei sau a Asiei, o scrisoare primită de foarte departe, nişte perle pescuite în Oceanul Indian. O femeie pictată de Vermeer citeşte o scrisoare, alta priveşte serioasă şi absentă lumina de la fereastră şi poate că, de fapt. Aşteaptă sosirea unei scrisori. Închis în camera sa. Poate singurul loc unde nu era întru totul apatrid. Baruch Spinoza dă o formă curbată unei lentile ce va permite să se vadă lucruri atât de mici, încât ochiul omenesc nu le distinge şi vrea să cuprindă fără niciun ajutor în afară de cel al inteligenţei sale, ordinea şi substanţa universului, legile naturii şi ale eticii umane, misterul implacabil al unui Dumnezeu care nu este cel al bătrânilor săi, care l-au renegat şi l-au alungat din sinagogă, şi nici cel al creştinilor, ce poate l-ar arde pe rug dacă ar trăi într-o ţară mai puţin tolerantă decât Olanda. Într-o scrisoare către Milena Jesenska, Franz Kafka uită pentru o clipă cui îi este destinată şi îşi scrie lui însuşi: *În definitiv eşti evreu şi ştii ce înseamnă fiica*.

Şi atunci îmi amintesc de Primo Levi în apartamentul său burghez din Torino, în casa unde s-a născut şi unde a murit, aruncându-se sau căzând din întâmplare în casa scării, unde a trăit toată viaţa, în afară doar de doi ani, între 1943 şi 1945. În septembrie 1943, când l-a arestat miliţia fascistă, Primo Levi plecase din camera lui sigură şi din casa lui din Torino ca să se alăture rezistenţei, şi avea la el un mic pistol pe care abia ştia să-l folosească şi cu care de fapt n-a tras niciodată. Fusese un student bun şi absolvise facultatea de Chimie cu note excelente, bucurându-se de ceea ce învăţa în laboratoare şi la cursuri în aceeaşi măsură ca de literatură, pe care a considerat-o

întotdeauna la fel de clară şi exactă ca ştiinţa. Un bărbat tânăr, mic de statură, sârguincios, cu ochelari, educat într-o familie cultivată şi burgheză, într-un oraş cult, cu oameni harnici şi austeri, obişnuit de mic copil cu o viaţă liniştită, în concordanţă cu lumea exterioară, fără cea mai mică urmă de deosebire între el şi ceilalţi, nici măcar faptul că era evreu, deoarece în Italia, şi cu atât mai mult în Torino. Un evreu era în ochii celorlalţi, şi pentru el însuşi, un cetăţean la fel precum ceilalţi, mai ales dacă făcea parte, aşa, ca Primo Levi. Dintr-o familie laică, familie care nu vorbea ebraica şi nu respecta nicio sărbătoare religioasă. Strămoşii săi emigraseră din Spania în 1492. Şi-a părăsit încăperea, casa lui sigură, unde se născuse, şi probabil că ieşind pe poartă s-a înfiorat la gândul că n-o să se mai întoarcă, şi când s-a întors, după trei ani, slab ca o arătare scăpată din infern, a simţit probabil că în realitate murise, că era fantoma lui cea care se întorcea la casa neatinsă, la aceeaşi poartă, la încăperea stranie acum, unde nu se schimbase nimic în timpul absenţei lui, unde nu s-ar fi produs nicio schimbare vizibilă dacă el ar fi murit, dacă nu ar fi scăpat din mocirla de cadavre din lagărul de exterminare.

Ce bucăţică infimă de patrie, ce doză de înrădăcinare sau de vatră strămoşească îi trebuie unei fiinţe umane, se întreba Jean Améry, amintindu-şi de fuga lui din Austria în 1938, poate în noaptea de 15 martie, în expresul ce pleca la ora 11:15 din Viena spre Praga, de călătoria chinuită şi clandestină traversând graniţele Europei până la adăpostul provizoriu din Anvers, unde cunoscu nesiguranţa absolută a evreilor exilaţi, ostilitatea localnicilor faţă de străini, umilinţele la care sunt supuşi de poliţie şi de funcţionarii ce le verifică actele şi care le aprobă sau resping permisele şi-i pun să vină a doua zi şi în următoarea şi îl privesc pe refugiat ca pe un suspect de delict, cel mai grav dintre

toate.

acela de-a fi fost despuiat de naţionalitatea despre care credea că îi este inalienabilă şi de a nu fi primit din toată inima nicăieri. Ai nevoie de cel puţin o casă în care să te simţi sigur, spune Améry, o încăpere de unde să nu poţi fi dat afară cu forţa în plină noapte, de unde să nu fii nevoit să fugi în mare grabă când auzi paşi pe scară sau fluierul poliţiei.

Eşti cel ce a trăit mereu în aceeaşi casă şi în aceeaşi cameră şi a străbătut aceleaşi străzi în drum spre biroul unde stai în fiecare zi de la opt la trei, de luni până vineri şi, de asemenea, eşti cel ce fuge fără tihnă şi nu-şi găseşte adăpost în niciun loc, cel ce trece graniţele noaptea pe cărări de contrabandişti, cel ce călătoreşte cu acte false sau suspecte şi rămâne treaz în timp ce toţi ceilalţi pasageri dorm zgomotos alături de tine, temându-te ca paşii ce se apropie pe culoar să nu fie ai vreunui poliţist, socotind cât mai e până să ajungi la graniţă, pentru ca bărbaţii în uniforme care-ţi verifică actele să-ţi facă semn să rămâi deoparte, şi atunci ceilalţi călători, cei cu paşapoarte în regulă şi care nu se tem de nimic, te vor privi bănuitori şi uşuraţi în acelaşi timp, deoarece nenorocirea ce s-a abătut asupra ta nu-i atinge pe ei, şi încep să vadă pe faţa ta simptomele vinovăţiei, ale delictului, ale deosebirii, mult mai letale încă deoarece nu se pot percepe la prima vedere, şi pentru că nu depind de voinţa şi faptele tale, un semn ce nu se vede şi cu toate acestea nu se poate şterge, o pată indelebilă pe care n-o ai nici pe faţă şi nici la vedere, ci în sânge, sângele evreului sau al bolnavului, al celui ce ştie că. Va fi expulzat dacă se descoperă originea lui. Închis în camera sa de bolnav, într-un sanatoriu de tuberculoşi, Franz Kafka îşi aminteşte de comentariile antisemite ale altui bolnav în sala de mese şi scrie o scrisoare stimulat de insomnie şi de febră: *Situaţia nesigură a evreilor*, *nesiguri pe ei înşişi*, *nesiguri printre*

ceilalţi oameni, explică perfect credinţa lor că li se permite doar să aibă ceea ce pot apuca cu mâinile sau cu dinţii, şi că doar aceste bunuri pe care le au la îndemână le dau un oarece drept la viaţă, că tot ce au pierdut la un moment dat nu vor mai recupera niciodată şi se îndepărtează încetul cu încetul de ei pentru totdeauna.

Într-o cameră a unui hotel din Port Bou, Walter Benjamin s-a sinucis pentru că nu-i mai rămăsese altă cale de-a fugi de urmăritorii săi nemţi. Lui Jean Améry, când l-au arestat cei de la Gestapou, când a fost interogat şi torturat apoi de SS, i se atribuiră două posibile identităţi de duşman şi de victimă; putea fi un neamţ, dezertor din armată, şi în cazul ăsta ar fi fost împuşcat ca trădător după un consiliu de război; sau putea fi un evreu, şi atunci ar fi fost trimis într-un lagăr de exterminare. Jean Améry a fost arestat la Bruxelles, unde el şi micul său grup de rezistenţă format din vorbitori de limbă germană imprimau manifeste şi le aruncau noaptea în apropierea cazărmilor Wehrmachtului, riscându-şi viaţa în schimbul speranţei vane că vreunui soldat german i se va răscoli conştiinţa citindu-le. Jean Améry, care pe atunci se numea Hans Mayer, a fost arestat în mai 1943. Primo Levi, doar câteva luni mai târziu, înarmat cu micul său pistol pe care nu ştia să-l folosească, tot atât de dăunător pentru cel de-al III-lea Reich ca şi manifestele lui Améry. Niciunul dintre ei nu profesase iudaismul, şi Primo Levi se considera mai presus de orice italian, aşa cum lui Améry niciodată nu i-a trecut prin cap până în 1935 că ar putea fi altceva decât austriac. Dar amândoi, fiind arestaţi, fiind puşi în faţa situaţiei de a alege o identitate, s-au declarat evrei, unindu-se astfel numărului victimelor absolute, ce erau condamnate nu pentru faptele lor nici pentru spusele lor, nu pentru că profesau o religie sau o ideologie, nu pentru că aruncau manifeste care n-aveau nicio influenţă asupra nimănui, nici pentru că plecau în munţi fără haine şi încălţări de iarnă şi

fără alte arme decât un ridicol pistolaş, ci pentru simplul fapt că se născuseră.

Eşti acela care începând cu dimineaţa zilei de 19 septembrie 1941 trebuie să iasă pe stradă purtând pe piept, să se vadă bine, steaua lui David imprimată cu negru deasupra unui dreptunghi galben, la fel ca evreii din oraşele medievale, dar acum cu tot felul de precizări regulamentare în ceea ce priveşte mărimea şi aşezarea, minuţios explicate într-un decret corespunzător, care prevede de asemenea sancţiuni pentru cei ce ies fără stea sau încearcă s-o ascundă, acoperind-o, de exemplu, cu o mapă sau cu pachete. Cu cumpărături, sau chiar cu mâna ce ţine o umbrelă. În ghetoul din Varşovia, steaua era albastră şi banderola de pe braţ albă.

Eşti oricine şi nu eşti nimeni, acela pe care îl inventezi tu sau ţi-l aminteşti şi pe care îl inventează şi şi-l amintesc alţii, cei ce te-au cunoscut demult, în alt oraş şi în altă viaţă, şi cărora le-ai rămas în minte ca o imagine încremenită a celui ce ai fost atunci, una dintre acele fotografii uitate ce ţi se par bizare şi chiar îţi displac când le revezi din nou după nişte ani. Eşti acela ce-şi imagina un viitor iluzoriu care acum ţi se pare pueril, şi care a iubit atât de mult nişte femei de care acum nici nu-ţi mai aduci aminte, şi cel ce te ruşinezi de ce ai fost, cel ce ai fost uneori fără ca nimeni să ştie. Eşti ceea ce alţii, chiar acum, undeva, vorbesc despre tine, şi ceea ce cineva care nu te-a cunoscut povesteşte ce i s-a povestit, şi ceea ce cineva care te urăşte îşi imaginează că eşti. Îţi schimbi camera, oraşul, viaţa, dar umbrele şi sosiile tale continuă să ocupe locurile de unde ai plecat, continuă să existe cu toate că tu nu eşti acolo. De copil alergai pe stradă imaginându-te călărind, şi erai în acelaşi timp călăreţul ce dă pinteni calului cu strigăte de cowboy din filme şi calul ce aleargă în galop, şi totodată copilul ce vedea această cavalcadă într-un film şi cel care în ziua următoare le povesteşte cu

entuziasm prietenilor săi care n-au fost să-l vadă la cinematograful în aer liber şi cel ce-l ascultă pe altul povestind istorii sau filme, cu privirea atentă şi ochii sclipind, cel care cere încă o poveste pentru ca maică-sa să nu plece şi să stingă lumina, cel ce termină povestea pe care i-o spune fiului său şi vede în privirea sa, recunoscându-se în ea, tot entuziasmul emoţionant al imaginaţiei, dorinţa de a continua să asculte, de a nu se opri vocea afectuoasă ce povesteşte, şi de a nu se face întuneric în încăperea invadată în grabă de umbre înfricoşătoare.

Îţi schimbi viaţa, încăperea, oraşul, iubita, dar chiar dacă te lepezi de toate rămâne ceva pentru totdeauna, ceva ce porţi în tine de când te ştii şi cu mult înainte de a ajunge să gândeşti, nucleul sau măduva a ceea ce eşti. A ceea ce niciodată nu s-a stins, nu o convingere, nicio dorinţă, ci un sentiment, uneori înăbuşit, ca jăratecul încins sub cenuşa focului din noaptea trecută, dar aproape întotdeauna foarte acut, zvâcnind în faptele tale şi punând lucrurilor culoarea depărtării durabile; eşti sentimentul de dezrădăcinare şi de înstrăinare, de a nu fi întru totul în niciun loc, de a nu împărtăşi certitudinea apartenenţei care la alţii pare atât de firească sau atât de uşoară, siguranţa cu care mulţi dintre ei se obişnuiesc sau o au, sau se lasă să se obişnuiască sau să o aibă, sau consideră sigur pământul pe care-l calcă, trăinicia ideilor lor, viitoarea durată a vieţilor lor. Eşti întotdeauna musafirul ce nu este sigur că a fost invitat, chiriaşul ce se teme că va fi dat afară, străinul căruia-i lipseşte un act ca să-şi legalizeze situaţia, băieţelul grăsuţ şi sfios printre cei mai tari şi mai grozavi din curtea şcolii, mocăitul cu platfus printre soldaţii din cazarmă, efeminatul singuratic printre masculii agresivi, elevul model ce în sufletul lui moare de ruşine şi de singurătate şi şi-ar dori să fie unul dintre acei codaşi ai clasei ce râd de el, tatăl de familie îmbâcsit de

plictiseală şi ranchiună conjugală ce priveşte cu coada ochiului femeile în timp ce se plimbă de braţ cu a lui duminica după-amiaza, pe o stradă din oraşul lui de provincie, angajatul temporar ce nu reuşeşte să obţină un contract definitiv, negrul sau marocanul ce sare dintr-o barcă clandestină pe plaja din Cádiz şi intră noaptea într-o ţară necunoscută, ud leoarcă, mort de frig, îndepărtându-se în goană de farurile şi de lanternele jandarmilor, republicanul spaniol ce trece graniţa în Franţa în ianuarie sau februarie 1939 şi este tratat ca un câine sau ca un ciumat şi trimis într-un lagăr de concentrare, pe ţărmul neprimitor al mării, închis în geometria sinistră a barăcilor şi a gardurilor din sârmă ghimpată, geometria şi geografia naturală a Europei din acei ani, începând cu plajele infame din Argelès-sur-Mer, unde se înghesuie ca nişte vite republicanii spanioli, până în ultimele colţuri ale Siberiei, de unde s-a întors vie Margarete Buber-Neumann ca să fie trimisă nu spre libertate ci spre lagărul german din Ravensbrück.

Eşti ceea ce nu ştii că ai putea să fii dacă te-ai vedea azvârlit din casa şi din ţara ta, dacă te-ar fi arestat o patrulă a Gestapoului în timp ce aruncai manifeste în zori pe o stradă din Bruxelles şi te-ar fi agăţat de un cârlig prins de cătuşele ce-ţi ţin mâinile la spate, astfel încât atunci când se trage lanţul şi picioarele tale nu mai ating pământul, auzi zgomotul articulaţiilor braţelor tale ce se dezghioacă, dacă te-ar fi închis într-un vagon de vite unde mai sunt încă patruzeci şi cinci de persoane şi în care ar fi trebuit să călătoreşti cinci zile, şi să auzi zi şi noapte plânsul unui copil de ţâţă pe care maică-sa nu-l poate alăpta dar nici nu-l poate face să tacă, şi să lingi gheaţa ce se depune între scândurile vagonului deoarece în cele cinci zile nu se dă nici mâncare nici apă, şi când în sfârşit se deschide uşa vagonului într-o noapte îngheţată vezi la lumina reflectoarelor numele unei gări pe care n-ai văzut-o

şi de care n-ai auzit niciodată înainte şi nu-ţi sugerează nimic, doar o formă acută de teroare, *Auschwitz.* Nimeni nu ştie dinainte dacă va fi laş sau curajos când îi va sosi ora, mi-a spus prietenul meu José Luis Pinillos, care într-o viaţă îndepărtată, pe când era un tânăr de douăzeci şi doi de ani, a luptat în uniformă germană pe frontul din Leningrad; nimeni nu ştie dacă atunci când vede că se apropie duşmanul o să sară pe el sau o să rămână paralizat pe loc, alb ca un mort, căcându-se, în mod literal, pe el. Eu nu mai sunt cel care-am fost atunci, şi nici nu mai am aceleaşi idei ce m-au purtat într-acolo, dar ştiu un lucru şi îmi face plăcere că ştiu, ştiu că am fost nechibzuit şi imprudent, dar n-am fost laş, şi ştiu de asemeni că meritul nu este al meu, că aş fi putut fi, aşa cum au fost alţii, inclusiv unii ce spuneau că sunt foarte curajoşi înainte de a începe să şuiere gloanţele. Dar drept e că eu trăiesc şi alţii au murit, curajoşi sau laşi, şi în multe nopţi când nu pot dormi, îmi amintesc de ei, şi mi se pare că se întorc ca să mă roage să nu-i uit, să spun că au existat.

Nu ştii ce-ai fi fost, ce-ai putea fi, dar ştii ce ai fost într-un fel sau altul mereu, în mod vizibil sau în secret. În realitate şi în visele imaginaţiei, deşi poate că nu şi în ochii celorlalţi. Şi dacă ai fi într-adevăr ceea ce alţii simt că eşti. Şi nu ceea ce îţi imaginezi tu că eşti, aşa cum nu eşti acel tu pe care-l vezi în oglindă, şi vocea ta nu sună cum o auzi tu? Lui Hans Mayer, naţionalist austriac, cu o mamă catolică, iar el agnostic, îi plăceau literatura şi filosofia. Îi plăcea să se îmbrace în zilele de sărbătoare cu pantalonii scurţi tirolezi şi şosetele trei sferturi ai costumului popular: blond, cu ochi de culoare deschisă, înţelese că este evreu nu pentru că ar fi fost taică-su, sau pentru că vreo trăsătură fizică, vreun obicei sau vreo credinţă religioasă ar fi determinat această origine, ci pentru că alţii au decretat că este, şi dovada de necontestat a iudaismului său a fost în cele din. Urmă numărul de

prizonier tatuat pe braţ. În camera sa din Praga, în casa părintească, în biroul său de la compania de asigurări împotriva accidentelor de muncă. În saloanele sanatoriului, în camera de hotel din oraşul de la graniţă, Gmünd, unde o aştepta pe Milena Jesenska. Franz Kafka l-a creat în mod anticipat pe vinovatul perfect, acuzatul lui Hitler şi a lui Stalin, Josef K., bărbatul condamnat nu pentru că ar fi făcut ceva, sau pentru că s-ar fi distins prin ceva, ci pentru că s-a decis că este vinovat, şi nu poate să se apere deoarece nu ştie de ce este acuzat, şi când trebuie să fie executat, în loc să se răzvrătească, ascultă supus hotărârea călăilor, ruşinându-se chiar de sine însuşi.

Te poţi trezi într-o dimineaţă la ora ingrată când lumea se scoală ca să se ducă la slujbă şi descoperi mai mult ruşinat decât uimit că ai devenit o enormă insectă, poţi să intri în barul la care mergi în fiecare zi crezând că nimic nu s-a schimbat nici în tine nici în lumea din jur şi să constaţi din ziar că nu mai eşti cine credeai că eşti şi că nu ai scăpat de persecuţie şi de infamie. Te poţi duce la doctor crezând că eşti invulnerabil la moarte, că eşti posesorul unei perioade de viaţă practic nelimitate, şi, jumătate de oră mai târziu, să ieşi de acolo ştiind că ai ceva ce te izolează şi te separă de toţi ceilalţi, deşi pe faţa ta încă nu se vede nimic, căci spre deosebire de ei, ce se imaginează nemuritori, tu duci cu tine, înlăuntrul tău, pe aceeaşi stradă pe care ai venit atât de lipsit de griji, o umbră pe care ei n-o văd şi la care nu se gândesc, chiar dacă şi lor le dă târcoale şi îi aşteaptă. Eşti medicul ce-şi aşteaptă în penumbra cabinetului său pacientul căruia trebuie să-i spună că este bolnav şi se teme de momentul sosirii acestuia şi de cuvintele reci necesare, dar mai ales eşti celălalt, bolnavul, care încă nu ştie că este bolnav, ce merge deocamdată liniştit pe o stradă cunoscută fără să se grăbească pentru că ajunge prea devreme la consultaţie, răsfoind un ziar pe care tocmai l-a cumpărat şi care va

rămâne uitat pe măsuţa din sala de aşteptare, un ziar cu o dată la fel ca oricare alta în succesiunea zilelor şi care totuşi va marca un hotar, un trecut şi un viitor, ultima zi a unei vieţi şi începutul alteia în care nu mai poţi fi acelaşi, în care îţi vei aminti de cel ce-ai fost până atunci ca de cineva mai străin ţie decât un necunoscut.

Eşti cel ce urcă scara cu ziarul sub braţ, cel care a fost pe punctul să facă uitată întâlnirea cu medicul, s-o anuleze chiar, atât de triviale i se păreau consultaţia, analizele, cel ce deschide uşa cabinetului şi-i spune asistentei numele, fără să ştie că acel nume nu mai desemnează aceeaşi persoană, eşti cel ce se aşază pe canapeaua din sala de aşteptare şi se uită la ceas fără să ştie că-şi marchează în felul acesta ultimele minute ale vieţii sale trecute, cel care-şi imaginează că are un patrimoniu intact de timp viitor, în mod virtual nelimitat, o garanţie de vigoare şi sănătate. Te uiţi la ceas, te aşezi picior peste picior, deschizi ziarul, în cabinetul unui doctor sau într-o cafenea din Viena în noiembrie 1935, şi atunci se întâmplă ceva ce-ţi va schimba viaţa pentru totdeauna, ce te va expulza din starea de normalitate în care trăiai şi din ţara căreia credeai că-i aparţii. Şi în care pe neaşteptate afli că eşti străin. Eşti într-un hotel şi te trezeşti într-o noapte cu o criză de tuse şi iată că scuipi câteva picături de sânge. În ziar citeşti legile purităţii rasiale care tocmai s-au promulgat la Nürnberg şi descoperi că deşi nu pari şi nici măcar nu te-ai gândit şi nici nu ţi-ai dorit vreodată, eşti un evreu, şi eşti sortit persecuţiei şi exterminării. Asistenta apare zâmbind în pragul sălii de aşteptare şi îţi spune că medicul te poate primi, şi când te ridici s-o urmezi laşi pe masă ziarul pe care n-ai început să-l citeşti încă, şi când ieşi din cabinet, cu totul altul, nu-ţi mai aminteşti să-l iei. Într-o dimineaţă, când se trezi, Gregor Samsa se văzu transformat într-o enormă insectă. Uneori mă întâlneam pe străzile oraşului care îmi închipuiam că este al meu cu

evrei săraci emigraţi din est, cu hainele lor lungi strălucind de grăsime şi pălăriile lor negre, cu cârlionţii foarte transpiraţi la tâmple, şi îmi repugnau un pic şi mă simţeam uşurat că nu sunt ca ei, că nu arăt la fel ca acele figuri ce-şi păstrau cu înverşunare înfăţişarea ciudată şi arhaică, şi care se simţeau pe străzile largi ale Vienei la fel ca în cătunele lor din Polonia, Galiţia sau din Ucraina, de unde emigraseră. Pe mine nimeni nu m-ar lua drept unul de-al lor, gândeam, mie nimeni nu-mi va interzice să intru într-un parc sau într-o cafenea, nici nu-mi va face caricaturi nemiloase în presa de scandal ce publică zilnic calomnii şi diatribe împotriva evreilor. Dar acum ştiu că deşi din înfăţişarea mea nu se ghiceşte, deşi continui să am acelaşi chip plin de sănătate şi acelaşi aer respectabil, eu sunt la fel de marcat ca ei. Eşti aşa cum te văd alţii şi te transfigurezi în faţa ochilor lor, şi bărbatul blond şi plin de viaţă ce citeşte ziarul într-o cafenea din Viena, într-o duminică dimineaţa, îmbrăcat cu un pantalon scurt tirolez şi ciorapi trei sferturi în curând va fi, în ochii chelnerului ce l-a servit de atâtea ori, la fel de respingător ca evreul ortodox şi sărac pe care-l umilesc ca să se distreze nişte tineri cu banderole roşii pe braţ şi cămăşi brune, şi va călători cu el într-un vagon de vite şi în final va avea exact acelaşi aer de cadavru ambulant prin noroaiele lagărului de exterminare, îmbrăcat acum cu aceeaşi tichie şi aceeaşi uniformă în dungi şi împărtăşind la urma urmei aceeaşi moarte prin asfixiere, întuneric şi panică în camerele de gazare. Eşti ceea ce nu ştiai că eşti şi ceea ce poate a ghicit medicul văzându-te prima dată, cu privirea lui expertă în a elucida ceea ce deocamdată e un secret, medicul ce mângâie cu degetele o scoică albă şi atinge cu aceeaşi grijă mouse-ul computerului, căutând în arhivă datele ce-i confirmă diagnosticul, condamnarea sigură, numele pe care niciunul dintre ei nu-l pronunţă. Când ieşi pe stradă, după aproape o oră, orbit la început de soare,

după ce ochii se obişnuiseră cu penumbra cabinetului, oraşul în care te întorci nu mai este cel pe care credeai că-l ştii, şi acum bărbaţii şi femeile pe care-i întâlneşti nu mai sunt semenii tăi, până şi textura realităţii s-a schimbat, cu toate că în mod superficial pare aceeaşi, aşa cum chipul şi aspectul tău general sunt aceleaşi când le priveşti cu coada ochiului într-o oglindă sau într-o vitrină. Mergi prin oraşul care nu mai este al tău cu senzaţia unei trezii amare, ca şi cum ai deschide ochii în lumina ciudată a răsăritului şi ai descoperi mai mult cu ruşine decât cu uimire că te-ai transformat în ceva neobişnuit, într-o insectă mare, într-un bolnav, într-o persoană care ştie că va muri: dar senzaţia este şi aceea că visezi, că te mişti înăuntrul unui coşmar, cu atât mai sinistru cu cât toate lucrurile care apar în el par că sunt normale, şi locurile sunt cele de fiecare zi.

şi lumina, cea dintr-o dimineaţă însorită în Madrid. Mergi pe un trotuar cunoscut din Berlin călcând cioburile de sticlă ale vitrinelor sparte cu pietre în timpul nopţii, mirosind benzina cu care s-a dat foc prăvăliilor vecinilor tăi evrei. Şi acum se abate asupra ta, se întoarce inundându-te din cel mai îndepărtat trecut al tău, sentimentul de înstrăinare şi de îndepărtare, bănuiala amară şi acum confirmată că nu aparţii aceleiaşi lumi, normalităţii celorlalţi, şi odată cu înstrăinarea şi îndepărtarea, şi nedespărţite de ele, soseşte teama, nu neplăcerea abstractă în faţa ideii de moarte, ci un început de ameţeală sau de fragilitate ce-ţi înfioară tot corpul, îţi înmoaie genunchii, panica în faţa morţii iminente, care te separă de ceilalţi, care te izolează chiar acum în timp ce mergi ca şi când ai fi într-o celulă invizibilă, în timp ce treci pe lângă acelaşi chioşc de unde la venire ai cumpărat ziarul de care abia acum îţi aminteşti că l-ai lăsat între revistele din sala de aşteptare, deschis dar necitit, ziarul cu pagini mari prinse într-un suport de lemn lustruit pe

care chelnerul cafenelei îl strânge de pe masă împreună cu o ceaşcă goală şi o scrumieră plină cu mucuri de ţigară.

Îţi vei aminti apoi titlurile, fotografia cancelarului Hitler la o tribună din Nürnberg gesticulând în faţa unei panoplii cu steaguri şi acvile, literele mari ce anunţau viitorul tău destin, care-ţi atribuiau o identitate de ciumat, necunoscută încă oricărei persoane ce se întâlnea cu tine în acest oraş unde chiar de pe acum te ştii străin, deşi încă nu eşti obligat să porţi o stea galbenă pe rever, sau o banderolă albă cu o stea albastră pe mânecă. De acum încolo vei merge prin oraş recunoscându-i pe ai tăi fără ca ei să ştie şi ferindu-ţi privirea pentru ca să nu ţi se strângă inima de ruşine şi remuşcare, prefăcându-te chiar, atâta timp cât poţi sau ţi se permite, că aparţii regatului celorlalţi, al bunilor cetăţeni de rasă ariană care nu au de ce se teme şi vor începe în curând să nu-ţi mai răspundă la salut pe scară sau se vor preface că nu te văd, cei cu neamul şi sângele curate întăriţi în convingerea că sunt sănătoşi, siguri că ei sunt în afară de pericol, că nu vor face parte niciodată din numărul posibililor bolnavi şi victime.

Eşti Jean Améry ce vede un peisaj cu câmpii şi copaci pe fereastra maşinii în care, arestat, este condus la sediul Gestapoului, eşti Evghenia Ginzburg ascultând pentru ultima dată zgomotul deosebit cu care se închide uşa casei sale, unde nu se va întoarce niciodată, eşti Margarete Buber-Neumann ce vede sfera luminată a unui ceas într-o dimineaţă la Moscova, câteva minute înainte ca furgoneta, în care era dusă, arestată, să intre în întunecimea închisorii, eşti Franz Kafka descoperind cu uimire, cu surprindere, aproape cu uşurare, că lichidul cald pe care îl vomiţi este sânge. Eşti cel ce priveşte normalitatea sa pierdută din cealaltă parte a geamului ce te desparte de ea, cel ce vede printre crăpăturile dintre scândurile vagonului cu deportaţi ultimele case ale oraşului pe care-l

credea al lui şi unde nu se va mai întoarce niciodată.

Narva

Când m-am întors acasă, am căutat în enciclopedii acest nume pe care nu l-am auzit niciodată, pe care mi-l repetam în gând în timp ce eram în taxi, şi pe care la început nu-l auzisem bine, deoarece prietenul meu nu vorbeşte prea tare şi vocea lui se pierdea uneori în vacarmul restaurantului unde fusesem să mâncăm. Suntem în noiembrie şi după-amiezile sunt deja mult mai scurte, iar orarul de iarnă, de-abia intrat în vigoare, aduce cu sine dintr-odată o înserare anticipată, un început de crepuscul pe străzile mai înguste şi întunecoase când ne-am despărţit, la uşa clădirii unde el locuieşte, un bloc cu apartamente moderne ce, într-un fel, nu se potriveşte deloc cu caracterul şi vârsta lui, nici cu viaţa pe care a dus-o. Cine-ar putea intui viaţa acestui om privindu-l o clipă când trece pe lângă el pe stradă sau prin faţa uşii acestui bloc anonim, cum aş fi trecut eu dacă nu l-aş fi cunoscut: un bătrân zdravăn, cu o privire plină de viaţă în ochii săi mici. Dar puţin adus de spate, cu părul alb, lins, moale, cum îl avea Spencer Tracy la bătrâneţe, sau ca acela al bunicului meu dinspre tată. Care fusese şi în război, dar bineînţeles că nu se înrolase voluntar şi poate că nici n-a aliat vreodată pentru ce l-au luat, nici n-a înţeles amploarea cataclismului în care fusese târâtă existenţa lui; şi dacă stau să mă gândesc bine, viaţa mea este, în parte, un ecou îndepărtat al vieţii sale.

Prietenul meu are optzeci de ani, aproape vârsta pe care o avea bunicul meu dinspre tată când a murit, dar nu se gândeşte la moarte, îmi spune, aşa cum nu se gândea la ea când se afla pe frontul rusesc în iarna anului 1943. Un sublocotenent foarte tânăr care urma să fie ridicat foarte curând la gradul de locotenent pentru merite în luptă şi să primească Crucea de Fier. Nu te gândeşti la moarte când

ai douăzeci de ani şi în fiecare clipă poţi muri, când înaintezi cu pistolul în mână pe pământul nimănui şi dintr-odată eşti împroşcat pe faţă şi pe tunică de şuvoiul de sânge al celui ce mergea alături de tine şi pe care tocmai l-a lovit o rafală de mitralieră, şi o clipă mai târziu e doar o grămadă de viscere amestecate cu noroi; nu te gândeşti la moarte, ci la cât e de frig, sau la ciorba care întârzie să vină, sau la somn, deoarece cele mai rele lucruri în război erau frigul şi nesomnul, spune prietenul meu, şi bea dus pe gânduri o înghiţitură mică de vin, aşezat în faţa mea, mai bătrân decât toţi clienţii ce se află acum în restaurant, toţi bărbaţi, cam de aceeaşi vârstă şi îmbrăcaţi cu aceleaşi costume de funcţionari în oarece posturi de conducere, câte unul vorbind într-o engleză săracă dar fluidă, pe tonul acela destul de ridicat ce se foloseşte de obicei când vorbeşti la telefonul celular în locuri publice. Frânturi de conversaţie se amestecă cu a noastră, sonerii şi melodii de telefoane celulare, zgomot de farfurii şi pahare, şi eu trebuie să fac un efort ca să nu pierd niciun cuvânt din ceea ce-mi spune prietenul meu, mă aplec spre el peste masă, mai ales când spune un nume străin, al unui general german sau al unui sector rusesc de pe front, numele acelui oraş de care până în momentul acela n-am ştiut că există, unul dintre atâtea oraşe din lume de care niciodată n-ai să auzi vorbindu-se, aşa cum atâta lume nu ştie nici măcar numele micului meu oraş natal, atât de real pentru mine în cele mai mici amănunte, atât de minuţios în existenţa sa, cu viii şi cu morţii lui, viii pe care eu nu-i mai văd aproape deloc şi morţii ce rămân tot mai cufundaţi în uitare, cu toate că din când în când năvălesc dintr-odată peste mine, aşa cum s-a întors bunicul meu dinspre tată, ce a murit acum mai bine de paisprezece ani.

Îmi amintesc de acea maximă a lui Pascal, lumi întregi ne ignoră. Şi cu toate astea, oraşul acela. Străin devine o prezenţă în imaginaţia mea datorită prietenului meu care i-

a rostit numele într-un restaurant din Madrid; prima dată când mi l-a spus nu i-am dat atenţie, deoarece mă interesa mai mult istoria pe care mi-o povestea el, şi apoi mi l-a spus din nou dar eu nu l-am reţinut, poate pentru că a fost şters de o frântură de conversaţie de la o masă alăturată sau de sunetul foarte strident al unui telefon celular. Aşa că i-am întrerupt povestirea şi l-am întrebat din nou numele oraşului, de care până în clipa aceea înţelesesem doar că se află în Estonia. Dar cine-şi poate imagina cum este Estonia, ce se află în spatele acestui nume, înăuntrul lui, aşa ca în interiorul acelor mici sfere de cristal cu peisaje ninse pe care le vedeai înainte prin case, şi în care ningea când le agitai: ninge la fel în iarna acestui oraş estonian, un mic oraş de provincie, spune prietenul meu, pe malul unui râu ce se numeşte la fel ca el, Narva, râul Narva, pe care coboară blocuri mari de gheaţă, îmi spune, amintindu-şi dintr-odată, şi acest amănunt recuperat îi permite să-şi dea seama că era început de iarnă când sosise în oraş.

Apoi m-am întors acasă cu un taxi, de la însoritul spaţiu tomnatic din vestul Madridului până pe străzile umbrite din centru, unde noaptea este mai aproape, noaptea şi frigul ceva mai umed al după-amiezelor de iarnă, ceaţa şi umezeala şi mirosul de pădure pe drumul ce şerpuieşte de-a lungul unui râu ce începe să îngheţe şi care se varsă în Marea Baltică, treisprezece kilometri mai departe de oraşul ce-i poartă numele. Mergeam cu un taxi prin Madrid, dar călătoream printre amintirile şi locurile despre care-mi povestise prietenul meu, şi în cele zece sau cincisprezece minute ale cursei intrau tot atâţia ani îndepărtaţi ca aceia ai unei vieţi, aşa cum în Madridul la care eu abia mă uitam pe fereastră, puteam să văd capitala în întuneric şi în ruine unde prietenul meu s-a întors după aventurile sale din războiul din Europa, sceptic acum, dar încă nu dezamăgit complet, păstrând cu o ruşinoasă

mândrie Crucea sa de Fier, pe care încă o mai ţine ca pe un talisman al tinereţii sale acum îndepărtate, aproape improbabilă ca distanţă.

Auzeam, fără să fiu atent, vocile de la radioul din taxi şi diatriba taximetristului împotriva cuiva, împotriva guvernului sau împotriva traficului, dar mă gândeam la acel nume. Îl savuram fără să-l rostesc, îmi propuneam să-l caut în Enciclopedia Britanică îndată ce voi ajunge acasă, Narva, unde prietenul meu stătuse în 1943 şi unde s-a întors după treizeci de ani cu intenţia mai curând imposibilă de a găsi pe cineva, o femeie pe care o văzuse o singură dată, într-o noapte, la un bal pentru ofiţerii germani la care el fusese invitat pentru că era unul dintre puţinii spanioli din Divizia Albastră care vorbea nemţeşte şi, de asemeni, pentru că îi plăcea Brahms şi la un moment dat fredonase un pasaj din cea de-a treia simfonie a sa; războiul era făcut din astfel de împrejurări neprevăzute, din şiruri de coincidenţe neaşteptate ce te doborau sau te salvau, şi viaţa putea să-ţi depindă nu de gradul de eroism, de prudenţă sau de deşteptăciune, ci de faptul că te-ai aplecat să-ţi legi şiretul la un bocanc cu o secundă înainte de a ajunge un glonţ sau o schijă în punctul din aer unde se aflase capul tău, sau că un camarad face schimb cu tine într-o patrulă de cercetare din care nu se mai întoarce nimeni în viaţă. El se salvase de multe ori aşa. Chiar pe muchia unei nenorociri ce se abătea asupra altora, din întâmplare, în fracţiuni de secunde; cine ştie dacă atunci când s-a dus în acest oraş din Estonia cu un permis de două zile nu eschivase de asemenea o ocazie sigură de a muri, dacă muzica atât de îndrăgită a lui Brahms, unul dintre numele venerate pe atunci, pe care se baza dragostea lui pentru Germania, nu-i schimbase în mod subtil cursul vieţii, nu numai apărând-o, ci obligându-l de asemenea să înceapă să deschidă ochii, să descopere o oroare pentru care nimic nu-l pregătise, şi care i-a lăsat o

urmă mult mai durabilă decât ameţeala nechibzuită a curajului şi a pericolului.

Avusese loc o inspecţie în sectorul nostru şi comandantul batalionului m-a rugat să fac pe ghidul pentru ofiţerii nemţi, l-am însoţit câteva zile, şi cu toate că nemţii nu aveau multă încredere în noi, unul dintre ei, un căpitan aproape la fel de tânăr ca mine, m-a simpatizat, doar pentru că îmi plăcea Brahms, ca să vezi ce lucruri se întâmplau în război. Mergeam tăcuţi, cei trei ofiţeri nemţi şi cu mine, pe lângă un parapet între două cuiburi de mitraliere, într-una din zilele liniştite când părea că nimic nu se mişcă pe front, şi, fără să-mi dau seama, fredonam ceva. Atunci, acel căpitan începu să fredoneze aceeaşi melodie ca mine, dar nu oricum, ci cu toate notele, şi începu să meargă mai încet, ca să se bucure mai mult de amintirea muzicii. Prietenul meu fredonează şi el, cu gura închisă şi ochii întredeschişi, şi pot urmări muzica mult mai clar decât multe dintre cuvintele sale, în ciuda zgomotului din restaurant, a vocilor şi a tacâmurilor şi a telefoanelor celulare; o recunosc imediat pentru că şi mie îmi place mult, o melodie puternică şi sentimentală care are ceva din muzica de film. Una dintre acele muzici de film ce exista înainte de a se naşte cinematograful. Mi-am dat seama imediat, înainte ca neamţul să-mi fi spus, a treia mişcare din simfonia a treia de Brahms. Acum, ceilalţi doi ofiţeri rămăseseră în urmă semnalând fiecare, fără îndoială în mod reprobator, vreo deficienţă a apărării spaniole, şi căpitanul, lângă mine, întredeschidea ochii şi îşi mişca uşor capul şi cu mâna dreaptă părea că desenează muzica în aer, degetul arătător în mănuşa neagră era bagheta cu care se dirija pe sine însuşi, cu care-mi arăta mie liniile ondulate ale melodiei, repetarea unei teme foarte triste ce pare în acelaşi timp suprema expresie a durerii şi cea mai mizericordioasă consolare. Mi-a povestit că în viaţa civilă era profesor de filosofie la un liceu şi cânta la clarinet în

orchestra din oraşul lui şi într-o formaţie de cameră. Am menţionat atunci cvintetul pentru clarinet de Brahms şi neamţul s-a emoţionat într-atât, încât devenise un pic stânjenitor de afectat, dar nu sunt astea exact cuvintele pe care le-a spus prietenul meu: l-am simţit dintr-odată, spune, că e gay, cum spuneţi acum, în ciuda uniformei, a staturii înalte şi a constituţiei sale atletice, mi-a spus că atunci când cânta acel concert, erau părţi când făcea un efort să-şi stăpânească lacrimile, când îi lipsea aerul ca să continue să cânte la clarinet. Întotdeauna cânta acea piesă ca şi cum ar fi făcut-o pentru prima dată. Şi de fiecare dată era mai profundă, mai grea, mai tristă, cu toată amărăciunea vieţii lui Brahms. Îi mai plăcea doar un singur cvintet cu clarinet la fel de mult precum cel de Brahms; am ghicit imediat şi i-am spus, cel de Mozart, şi emoţia muzicii din amintire şi complicitatea ce se crease între noi îl încurajă să-mi spună, coborând puţin tonul vocii, că îi plăcea de asemenea Benny Goodman, cu toate că în Germania era imposibil să găseşti discuri de-ale lui. Dar atunci ceilalţi ofiţeri ni se alăturară, şi căpitanul îşi schimbă expresia feţei, deveni tot aşa de rigid ca mai înainte, la fel de militar ca ei, şi nu mi-a mai vorbit de muzică, aproape că nu mi-a mai adresat niciun cuvânt până ne-am despărţit. Erau foarte ciudaţi nemţii ăia, spune prietenul meu, niciodată nu ştiai ce le poate trece prin cap, ce gândeau sau ce simţeau când te priveau cu ochii aceia atât de deschişi la culoare, cu devotamentul şi forţa aceea pe care o puneau în tot ce făceau. Adevărul e că după câteva săptămâni, comandantul batalionului meu m-a chemat să-mi spună că aveam nişte zile de permisie, pentru că ofiţerii nemţi pe care îi însoţisem ca ghid fuseseră foarte mulţumiţi de mine şi îi ceruseră să-mi permită să merg la un bal în acel oraş din. Spatele frontului, Narva. În gară m-a aşteptat căpitanul. Căruia-i plăceau Brahms şi Benny Goodman. Îmi amintesc că

mergeam spre oraş pe o şosea de pe malul râului, la marginea unei păduri, şi că încă mai era soare, dar începea deja să se facă foarte frig.

Cine n-a trăit toate acestea are nevoie de detalii rare n-au nicio importanţă pentru adevăratul povestitor; prietenul meu vorbeşte despre frig şi despre blocuri de gheaţă ce pluteau pe râu în jos, dar imaginaţia mea adaugă ora şi lumina după-amiezii, aceeaşi ca pe stradă când am ieşit de la restaurant, şi mantalele grele şi cenuşii cu revere late ale celor două uniforme germane, precum şi ţinuta diferită a celor doi bărbaţi, spaniolul, cam sfrijit, cel puţin în comparaţie cu căpitanul pasionat de clarinet, amândoi cu mânuşi negre, cu şepci cu cozoroc negru, cu gulerele ridicate din cauza frigului, vorbind despre muzică, amintindu-şi pasaje triste de Brahms şi de Mozart, melodii ritmate de George Gershwin interpretate de orchestra lui Benny Goodman, care de câţiva ani buni nu se mai auzeau la posturile de radio germane.

Atunci am văzut ceva ce n-am uitat niciodată. Prietenul meu lasă cuţitul şi furculiţa pe masă, bea o gură de vin făcând unul dintre acele gesturi vivace şi un pic furtive cu care încep să mă obişnuiesc, atât de ciudate la un om de optzeci de ani, vivacitatea cuiva ce parcă ar avea de făcut o grămadă de lucruri în viaţă de acum încolo, lucruri de învăţat, recenzii de cărţi pentru reviste de specialitate pe meseria lui, în care este o personalitate internaţională, întâlniri, călătorii în străinătate. Devine acum foarte serios şi vorbeşte privindu-mă cu ochii lui mici şi aproape ascunşi sub sprâncenele albe şi pielea ridată a pleoapelor, dar nu pare că m-ar vedea, sau că s-ar afla întru totul în acelaşi loc şi acelaşi timp ca mine, într-un restaurant din Madrid, cu zgomot de glasuri şi sonerii ale telefoanelor celulare. Am văzut venind spre noi un convoi de oameni ce umplea toată lăţimea drumului, numai bărbaţi, unii aproape copii şi alţii atât de bătrâni, că mergeau împleticindu-se şi se

sprijineau unii de alţii. Mergeau în ordine, foarte îngrămădiţi, dar în formaţie, tăcuţi, cu capetele aplecate ca la înmormântările ce se vedeau pe timpuri trecând pe străzile înguste ale satelor, şi cei ce mergeau în frunte ţineau ceva în faţa lor, o bârnă orizontală la fel ca barierele de la graniţe, de care atârna nişte sârmă ghimpată încâlcită ce probabil le zgâria picioarele în timp ce mergeau. Se auzeau paşii şi zgomotul sârmei ghimpate târâtă pe jos, şi al puştilor gardienilor când se frecau de uniforme. Neamţul şi cu mine am rămas de asemenea tăcuţi şi ne-am tras la marginea drumului. Erau mulţi bărbaţi, nu ştiu câţi, câteva sute poate, supravegheaţi de câţiva soldaţi de la SS, şi la fiecare cinci sau şase rânduri duceau altă bârnă orizontală cu sârmă ghimpată, ca să se încurce în ea, îmi închipui, dacă ar fi ieşit cineva din rând sau ar fi încercat să scape. Eu nu văzusem niciodată chipuri atât de supte şi palide, nici măcar la prizonierii ruşi, nici acel fel de a merge pe care-l aveau acei oameni, bătând pasul, dar târând picioarele, uitându-se în pământ cu umerii căzuţi. Îmi amintesc de un bătrân cu barba lungă şi albă, dar mai ales de un tânăr ce mergea în primul rând, în mijloc, foarte înalt, galben, cu chip de mort, cu un palton din acelea lungi ce se purtau pe atunci şi o şapcă bleumarin, de parcă l-aş vedea aşa cum te văd pe tine acum, cu un pince-nez şi cu faţa înnegrită de barbă, nici de asta n-am uitat, nu pentru că era nebărbierit de mai multe zile, ci pentru că avea o barbă foarte deasă, încă şi mai neagră în contrast cu paloarea feţei sale. El a fost singurul care a ridicat un pic capul, nu prea mult, şi m-a privit lung, a trecut pe lângă mine şi s-a uitat, doar spre mine, întorcându-şi gâtul foarte lung, cu mărul lui Adam foarte proeminent, la neamţ nu privea. Întoarse capul şi continuă să mă privească printre capetele aplecate ale celorlalţi, ca şi cum ar fi vrut să-mi spună ceva doar din ochii ce păreau mai mari pe faţa atât de descompusă şi de suptă.

Mai auzeau încă zgomotul multiplicat şi monoton al paşilor după ce coloana de prizonieri îi lăsă puţin câte puţin în urmă, amestecat cu clipocitul râului. Cei doi bărbaţi rămaseră tăcuţi, căpitanul neamţ şi spaniolul recent ridicat la gradul de locotenent, amândoi deopotrivă de înalţi datorită mantalelor gri şi a chipiurilor cu cozoroc negru ce le acopereau privirea. Lumina soarelui dispăruse deja şi frigul se făcuse mai pătrunzător şi mai umed. Şi în pădure, dincolo de drum, noaptea începea să se facă simţită, aşa ca în fundul unor străduţe din centrul Madridului când soarele încă mai bate în ferestrele clădirilor înalte, în albastrul pur şi îngheţat de noiembrie.

Prietenul meu, intrigat de ceea ce văzuse, îl întrebă pe neamţ cine erau acei bărbaţi, şi celălalt păru uimit şi amuzat, uimit de ignoranţa celuilalt, amuzat de naivitatea lui de tânăr ofiţer, abia sosit pe front, de spaniol necioplit nedemn încă de a fi primit în superioara fraternitate germană, în ciuda accentului său pur, a vitejiei sale pe front şi a devoţiunii lui pentru Brahms; *Juden*!, îşi aminteşte prietenul meu că i-a spus neamţul, şi că pronunţând acel cuvânt chipul său căpătă pentru câteva clipe o expresie neobişnuită, ca şi cum l-ar fi făcut părtaş la un secret picant, la o glumă cazonă şi grosolană. Aud şi acum acel cuvânt repetat, *Juden*, şi prietenul meu imită tonul şi privirea sarcastică şi dispreţuitoare a neamţului, care-i dăduse un cot şi-i făcuse cu ochiul, iarăşi echivoc, ca atunci când rememora acea melodie de Brahms ca şi cum ar fi atins-o cu vârful degetelor, dar acum vulgar, necunoscut, desfătându-se cu o josnică comicitate de beţie sau de bordel.

Eu nu ştiam nimic atunci, dar cel mai râu era faptul că refuzam să ştiu, că nu vedeam ceea ce se afla în faţa ochilor mei. Mă înrolasem în Divizia albastră deoarece credeam ca un fanatic în tot ceea ce mi se povestea, nu vreau s-o ascund şi nici să mă scuz, credeam că Germania

reprezenta civilizaţia, şi Rusia barbaria, stepele Asiei de unde veniseră timp de secole toţi cotropitorii sălbatici ai Europei. Cum spunea Ortega: Germania era Occidentul, şi noi credeam asta pentru că o spunea el. Germania era muzica ce mă emoţiona, germana era limba poeziei şi a filosofiei, a dreptului şi a ştiinţei. Nu ştii cu câtă pasiune învăţasem eu germana în Madrid, înainte de războiul nostru civil, ce mândru eram când nemţii pentru care lucram ca interpret în Rusia îmi lăudau accentul. Dar acel cuvânt german, spus pe acel ton, *Juden*, a fost ca un scrâşnet neplăcut, un avertisment pe care eu am refuzat întotdeauna să-l ascult, deşi în mod sigur îl auzisem de multe ori, îţi spun, nu vreau să mă scuz, şi nici nu pot să spun ceea ce au spus mulţi după aceea, că nu ştiau, că n-au reuşit să-şi dea seama de nimic. Nu ştiam pentru că nu voiam să ştim. Dar cu toate că eu aş fi putut să uit felul în care ofiţerul neamţ a spus *Juden* şi chipul acelui om cu ochelari ce-şi întorcea capul ca să mă privească în continuare pe drumul spre Narva, nu mai aveam posibilitatea să continui să fiu nevinovat, sau să mă cred nevinovat. Poţi să te încăpăţânezi şi să izbuteşti să nu afli ceva, poţi să închizi ochii şi să nu vrei să-i deschizi, dar odată deschişi, ceea ce vezi nu se mai poate şterge, nu poţi să dai timpul înapoi şi să te prefaci că nu există ceea ce ai auzit.

La început a fost acel cuvânt, *Juden*. Dar apoi, după mai puţin de două ore, am întâlnit-o pe femeia aceea la bal, o roşcată foarte frumoasă, cu ochi verzi, a intrat în salonul plin de lume, de zgomot, de muzică; a remarcat-o imediat atât de clar, de parcă n-ar mai fi fost nimeni acolo, şi din primul moment când li s-au încrucişat privirile a ştiut că nu e nemţoaică, aşa cum ea a intuit, în ciuda uniformei, că el nu semăna deloc cu ceilalţi militari, că nu privea şi nu mergea ca ei. Oraşul se afla probabil în întuneric, aproape fără lumini pe la colţuri, un oraş baltic în iarna războiului,

ocupat de armata germană, supus stării de asediu, străbătut de un râu ce în curând va începe să îngheţe, şi din care se ridică o ceaţă ce umezeşte caldarâmul şi şinele de tramvai şi care devine tot mai deasă în lumina farurilor maşinilor militare.

Dar prietenul meu nu-mi povesteşte cum era locul unde se organizase balul, şi eu, fără să-l întreb, încep să mi-l imaginez în timp ce-l ascult vorbind, poate ca una dintre acele clădiri oficiale pe care le-am văzut în ţările nordice, coloane albe şi stucaturi de un galben pal; o piaţă pietruită, cu pavajul strălucind de umezeala nopţii, străbătută de linii şi cabluri de tramvai, şi, în fund, acea reşedinţă particulară rechiziţionată sau acea clădire publică, singura cu ferestrele luminate, de unde muzica pluteşte spre piaţă cu aceeaşi strălucire neobişnuită a luminii electrice a marilor candelabre baroce din salonul de bal. Lumină bruscă şi orbitoare în oraşul în întuneric, muzică în tăcerea înfricoşătoare a străzilor.

Venind de pe front, locul acela avea o ireală strălucire, ca mirajul unui film, ciudăţenia unei uitate normalităţi a vieţii civile care continuă să existe deşi soldatul abia şi-o mai aminteşte. Dar prietenul meu continuă să povestească la fel de detaşat de acest tip de amănunte ca de gustul mâncării din care ciuguleşte fără să dea atenţie hohotelor de râs ale funcţionarilor de la bănci, care la masa de alături sărbătoresc pe cineva sau închină în spaniolă şi engleză pentru succesul unei operaţiuni financiare. Şterge totul, salonul de bal din 1943 şi restaurantul de acum, sunetul orchestrei şi al telefoanelor mobile, luciul curelelor de la uniformele germane şi scârţăitul cizmelor negre pe parchetul strălucitor, bătăile din călcâie însoţind saluturile, sfiala pe care a simţit-o cu siguranţă văzându-se printre aţâţi necunoscuţi, aproape toţi ofiţeri mai mari în rang decât el. Din povestirea sa rămâne doar figura femeii cu care a dansat, ce nici măcar nu are un nume în

amintire, sau poate că prietenul meu l-a spus dar eu nu l-am putut auzi şi acum sunt tentat să inventez unul, Gerda sau Grete, sau Anicka, Anicka se numea o femeie ce fusese prietena Milenei Jesenska în lagărul de exterminare.

Am remarcat-o de cum am intrat în salon. Erau ofiţeri de armată şi de la SS, uniforme albastre de la Luftwaffe. Printre toţi acei militari doar eu nu eram german. Poate de aceea femeia m-a privit când am trecut pe lângă ea, aşa cum şi eu mi-am dat seama că ea nu era nemţoaică. O roşcată înaltă, cu o rochie decoltată, dintr-un material foarte fin, cu ciorapi de mătase, şi cu părul şi pielea mirosind a un parfum pe care mi-ar plăcea să-l simt din nou înainte de-a muri. Tu eşti încă foarte tânăr şi nu ştii că există lucruri pe care vremea nu le şterge. Cât timp a trecut, prietenul meu face un calcul în minte, absent, cu zâmbetul prins în capcana unei amintiri a cărei dulceaţă n-o pot transmite cuvintele; cincizeci şi şase de ani, şi era noiembrie, ca acum, şi păstrează intactă senzaţia că o ţine de mijloc simţind prin rochie carnea tare şi plăcută a unui corp încă şi mai râvnit după atâta timp fără nicio femeie.

Stătea în picioare, foarte serioasă, lângă un bărbat corpolent, îmbrăcat civil, cu un elegant costum în dungi, şi din felul în care-şi vorbeau fără să se privească aveau un plictisit aer conjugal. Prietenul meu nu-mi explică dacă i-a fost greu să-şi învingă timiditatea, dacă a dansat cu alte femei înainte de a se apropia de ea, şi cum nu născoceşte o poveste n-are nevoie de episoade intermediare, să-mi spună ce s-a întâmplat cu căpitanul care era cu el. Chiar acum, în amintirea sa, el este singur cu femeia cu părul roşcat, proiectat parcă pe un fundal negru, şi femeia nici măcar nu are nume, pentru că prietenul meu l-a uitat sau pentru că eu nu l-am înţeles, şi nu vreau să-i atribui unul, cel al vreunei femei ce avusese un destin asemănător celui ce-o aştepta cu siguranţă pe ea.

Dansau şi ea îi murmura la ureche, înclinându-se puţin

spre el, dar privind în acelaşi timp în altă parte, cu un aer formal şi detaşat, ca şi când ar fi fost într-unul din acele saloane de pe atunci unde bărbaţii plăteau ca să danseze cu femeile timp de două sau trei minute cât dura un cântec. Se dusese atât de departe ca să întâlnească acea femeie, traversase toată Europa, devastarea şi mocirla Rusiei şi luptase la asediul Leningradului ca s-o ţină în braţele sale şi s-o strângă tot mai mult la piept în timp ce-i mirosea părul şi pielea şi-i asculta vocea, amândoi singuri şi îmbrăţişaţi în mulţimea ce umplea ringul de dans, aproape fără să urmărească muzica, căutându-se din nou când se termina o melodie pe care fuseseră obligaţi s-o danseze cu altă pereche. Dar nu era doar simpatie sau dorinţă la ea, o femeie în plenitudinea splendorii celor treizeci şi ceva de ani, ci şi disperare, un fel de panică pe care el n-o mai văzuse niciodată, aşa cum nu îmbrăţişase niciodată un corp ca al ei, şi pe care o avea în ochii şi în vocea sa şi în felul de a-i strânge mâna în timp ce alunecau încet pe ringul de dans. Crispându-şi degetele, ca şi cum ar fi vrut să-l facă să se cutremure cu o grabă pe care la început el a crezut-o sexuală, şi poate că şi era în parte, deşi părea că în ea disperarea cuprindea totul şi alungase orice impuls în afară de frică, cel al unui instinct de supravieţuire cu nuanţe de remuşcare şi ruşine. Îi vorbea foarte aproape de ureche şi în acelaşi timp observa cu coada ochiului perechile din apropiere şi nu-l pierdea din vedere pe bărbatul îmbrăcat în negru ce stătea nemişcat într-un capăt al salonului. Îi zâmbea, îl privea cu ochii întredeschişi, ca şi când s-ar fi lăsat purtată de ameţeala delicioasă şi uşoară a muzicii de dans, dar cuvintele ei nu aveau nicio legătură cu expresia liniştită şi uşor obosită a chipului său, ci cu ceva ce se afla în adâncul ochilor ei verzi, cu felul în care unghiile sale aproape că se înfigeau în mâna lui.

— Tu nu eşti ca ei, cu toate că porţi aceeaşi uniformă, tu

trebuie să pleci de aici şi să povesteşti ce ne fac. Ne omoară pe toţi, unul câte unul, când au venit la Nan a eram zece mii de evrei şi acum am rămas mai puţin de două mii, şi în ritmul în care merg n-o să apucăm primăvara. Nu iartă pe nimeni, nici pe copii, nici pe bătrâni, nici pe nou-născuţi. Îi duc cu trenul nu se ştie unde, nu se mai întoarce nimeni, doar trenurile goale.

— Dar tu eşti în viaţă şi liberă şi te invită la balurile lor.

— Pentru că mă culc cu porcul ăsta care era cu mine când ai intrat. Dar când o să se sature de mine sau când o să creadă că e periculos să aibă o iubită evreică, voi sfârşi ca toţi ceilalţi.

— Fugi.

— Şi unde să mă duc? întreaga Europă este a lor.

— Cum l-au invitat, dacă nu e militar?

— Este furnizor de îmbrăcăminte şi alimente pentru armată. Şi, în afară de asta, cumpără pe nimic proprietăţile evreilor.

— Trebuie să pleci cu el în seara asta?

— În seara asta, nu. Îl aşteaptă nevastă-sa. Au nişte generali invitaţi la masă.

— Te conduc acasă.

— Eşti cam imprudent.

— Mâine după-amiază trebuie să mă întorc pe front.

Voia s-o mai ţină în braţe şi s-o asculte, nu putea s-o lase să plece de lângă el, dacă nu până la sfârşitul balului, măcar şi după ce se va termina melodia ce se cânta şi vreun ofiţer neamţ îl va da la o parte în mod educat şi hotărât ca să danseze cu ea următorul dans, şi el o să accepte din prudenţă, deoarece bărbatul cu costum închis la culoare o supraveghea de la distanţă şi probabil că observase deja cu neplăcere că trecuse mult timp fără să-şi schimbe partenerul şi intuise poate că îi spunea ceva la ureche acelui locotenent tânăr care, în ciuda uniformei, nu semăna deloc a neamţ. Simţea la fel de intens ca dorinţa

nevoia de a o proteja şi necesitatea urgentă de a şti, şi se temea doar de hăul negru a ceea ce ignorase până atunci, de bănuiala înspăimântătoare a unor lucruri de necrezut şi pe care, cu toate acestea, nu le mai putea nega. Privea în jurul lui feţele roşii ale nemţilor, eleganţa uniformelor identice cu a lui, care-l încântase atât de mult când şi-o pusese prima dată, şi începea să simtă o senzaţie de repulsie faţă de ceva monstruos ce se afla foarte aproape şi era invizibil, cel puţin la fel de invizibil ca panica femeii ce dansa cu el aplecându-şi delicat capul în ritmul muzicii şi zâmbea cu ochii întredeschişi înfigându-şi unghiile în mâna sa, repetând încet cuvintele pe care prietenul meu continuă să le audă mult timp după aceea în amintire, ce-i revin şi acum în minte în nopţile de veghe, când excesiva luciditate a insomniei şi a întunericului se umple de glasuri şi chipuri de morţi, de toţi cei pe care i-a cunoscut în acei ani ai tinereţii sale, de mulţimea morţilor îngropaţi şi uitaţi de-a lungul şi de-a latul Europei. I se pare, mi-a spus, că morţii îi vorbesc, îi cer să depună mărturie despre felul cum au trăit şi cum au suferit, el, care a supravieţuit, care doar din întâmplare sau pentru că alţii căzuseră în locul lui, reuşise să se salveze. Dar dintre toate chipurile de atunci, cele pe care şi le aminteşte cel mai clar sunt cel al unui tânăr cu pince-nez ce se întorcea spre el vrând parcă să-i spună ceva şi cel al femeii cu care dansase, nu mai ştie câte dansuri la rând, îndrăgostindu-se de ea şi simţind cum îi inoculează teroarea şi clarviziunea, fatalismul ei de victimă hipnotizată în prealabil de inevitabilul sacrificiu; oare cum suna glasul ei, cu ce accent vorbea nemţeşte. Acum, când retrăiesc scriind ce mi-a povestit prietenul meu, mi-ar plăcea să inventez că femeia roşcată era de origine sefardă şi că-i spusese câteva cuvinte în iudeospaniolă, stabilind cu el, în acel îndepărtat oraş din Estonia, printre atâţia ofiţeri germani, melancolica complicitate a unei patrii comune în secret.

Dar nu este nevoie să inventez nimic, nici să adaug ceva, pentru ca acea femeie, prezenţa şi vocea sa, să apară între noi, să mi se înfăţişeze în restaurantul unde prietenul meu şi cu mine stăm de vorbă înconjuraţi de zgomot şi de lume, de o ceaţă deasă de cuvinte, aburi de mâncare, ţigări, telefoane celulare. El, care n-a vrut şi nici n-a putut s-o uite după mai mult de o jumătate de secol, mi-a lăsat-o acum drept moştenire, amintirea lui a transmis-o imaginaţiei mele. Dar eu nu vreau să-i inventez o origine şi un nume. Poate că nici măcar n-am dreptul s-o fac; nu este o nălucă şi niciun personaj de ficţiune, este o persoană ce a făcut parte din viaţa reală ca şi mine, ce a avut o soartă la fel de singulară ca a mea, dar inimaginabil mai atroce, o biografie ce nu poate fi înlocuită de umbra frumoasă şi mincinoasă a literaturii şi nici nu poate fi redusă la o dată statistică, o cifră infimă în numărul imens al morţilor. De cincizeci şi şase de ani îmi tot amintesc de ea şi mă întreb mereu dacă a reuşit să supravieţuiască sau a murit într-unul dintre acele lagăre de care atunci nu ştiam nimic, nu pentru că ar fi funcţionat într-un secret absolut, întrucât asta e imposibil, ar fi ca şi cum ai ţine în secret mersul trenurilor unei ţări întregi, ci pentru că nu voiam să ştim, şi chiar atunci când ştiam nu voiam să credem ceea ce nu se mai putea nega, pentru că era de necrezut, ni se părea că se afla în afara ordinii naturale a lumii, şi ne dădeam seama că ignoranţa noastră nu ne făcea mai puţin părtaşi, nici mai puţin vinovaţi. M-am întors la Narva după treizeci de ani, când am călătorit pentru prima dată la Leningrad, la un Congres de psihologie organizat de Unesco. A fost greu, dar am reuşit să obţin un permis ca să vizitez oraşul, cu toate că mi-au dat un ghid sovietic care nu mă lăsa singur nicio clipă. Acum, numele era scris în gară cu caractere chirilice şi nu mai exista drumul pe malul râului, deoarece se construise un cartier întreg de blocuri oribile de culoarea cimentului. O să ţi se pară absurd, şi mie mi s-

a părut atunci, dar din momentul în care am sosit la Narva m-am uitat la toate femeile cu inima strânsă, ca şi cum ar fi fost posibil să mă întâlnesc cu ea şi s-o fi recunoscut după treizeci de ani. Nu căutam o femeie ceva mai în vârstă ca mine, o femeie de peste şaizeci de ani, ci pe aceeaşi tânără roşcată cu care dansasem în noaptea aceea, îndrăgostindu-mă de ea cu fiecare clipă ce trecea, mort de dorinţă, atât de excitat, încât mă apuca ameţeala când o priveam şi mi-era ruşine gândind că ea şi-ar putea da seama de ceea ce mi se întâmpla, sau că şi altcineva şi-ar putea da seama, în ciuda stofei destul de groase a pantalonului şi a vestonului uniformei germane.

Ghidul sau supraveghetorul sovietic se uita în mod vădit la ceas şi făcea o mutră de lehamite, îi amintea că trebuiau să se întoarcă imediat la gară, că nu puteau să piardă trenul de întoarcere la Leningrad, dar el continua sa meargă fără să-l ia în seamă, lăsându-l în urmă cu câţiva paşi, repede şi puţin adus de spate, cum mergea când am ieşit din restaurant, privind totul cu ochii sâi mici şi ageri, impresionat de neaşteptata irealitate a timpului, deoarece trecuseră treizeci de ani şi dintr-odată, după un colţ, recunoscu perfect piaţa pietruita şi palatul unde avusese loc balul, şinele de tramvai, care aveau aceeaşi mizera decrepitudine ca faţada palatului, sediul sindicatelor estoniene, după părerea ghidului. Nu-şi amintea de atâtea cabluri atârnate dintr-o parte într-alta a pieţei, şi, desigur, nu-şi putea aminti statuia enormă a lui Lenin ce se afla în mijloc, în jurul căreia mergeau tramvaiele cu troncănituri de fiare vechi. Dar simţea tăişul îngheţat şi umed al aerului, mirosul râului care probabil nu era departe, amestecat cu un miros omniprezent de varză fiartă şi benzină de proastă calitate care-i păru mirosul de neconfundat al Uniunii Sovietice. E-adevărat că timpul nu exista; auzea paşii sutelor de oameni pe pământul bătut al unui drum şi hârjâitul sârmei ghimpate şi un chip supt şi

foarte palid se întorcea spre el, o privire îl interpela din nou de după lentilele pince-nezului, depărtându-se puţin câte puţin pe drum şi în depărtarea anilor, în distanţa de neînvins dintre cei ce muriseră şi cei ce se salvaseră, cei ce acum se aflau sub pământ şi cei ce păşeau pe el cu uşurinţa frivolă a celor care nu ştiu că în oricare parte ar merge calcă probabil peste gropi comune şi morminte fără nume.

Ce ciudat e să stai în picioare în staţia de tramvai, în faţa palatului, şi să te vezi pe tine însuţi cum erai cu treizeci de ani în urmă; nu pentru că mi-aş fi amintit, spune prietenul meu, literalmente mă vedeam, aşa cum vezi dintr-odată pe cineva pe stradă şi ţi-e greu să-l recunoşti pentru că a trecut mult timp de când l-ai văzut ultima dată. Era ca şi când aş fi văzut pe altcineva, mult mai tânăr şi deosebit de mine, un locotenent de douăzeci şi trei de ani în uniformă germană, şi ştiind totuşi că acel necunoscut eram chiar eu, pentru că puteam să simt ceea ce simţea el în acel moment, excitaţia şi frica aşteptării, teama că ar apărea prietenul său căpitanul şi că ar putea bănui ceva sau că pur şi simplu i-ar spune că trebuie să-l însoţească la cazarmă unde vor rămâne peste noapte. Pentru că înainte de a se despărţi de el ca să danseze cu un comandant de la SS, ea îi spusese s-o aştepte după jumătate de oră de cealaltă parte a pieţei, pe refugiul staţiei de tramvai. A văzut-o îndepărtându-se printre perechile ce dansau, acum în braţele bărbatului cu uniformă neagră, mai înalt decât ea, întorcând capul cu disimulare ca să-l caute în timp ce-i vorbea celuilalt. Trebuia să-i dau răgaz ca să-i măgulească puţin pe câţiva dintre prietenii amantului ei, care n-o slăbise din ochi şi din când în când îi făcea semne categorice şi precise, ca să-şi ia rămas-bun de la el spunându-i că nu e nevoie s-o însoţească nimeni acasă, fiindcă locuia nu foarte departe de acolo, la două staţii de tramvai. Nu te voi lăsa singură

nicio clipă, îi spusese el, nu cu îndrăzneală, ci cu aceeaşi lipsă de şovăială şi teamă cu care sărea uneori peste tranşee simţindu-se imun la gloanţe, exaltat şi imponderabil, cu un pistol în mână, răguşit de cât strigase ordine soldaţilor ce avansau în urma lui, călcând prin noroi şi încolăceala de sârmă ghimpată şi grămezile de cadavre aruncate pe pământul nimănui. N-am de gând să te las singură, i-a spus din nou, când melodia pe care-o dansau se terminase şi ea încerca să se desprindă de el, deoarece comandantul de la SS aştepta la rând. Dacă vrei să mă ajuţi, fă ce ţi-am spus, îl rugă ea, privindu-l cu o disperare ce-i dilata pupilele, cu anticipată distanţare, şi zâmbindu-i îndată ofiţerului neamţ, care o clipă înainte de-a o lua în braţe şi-a înclinat capul politicos în faţa prietenului meu.

După treizeci de ani se văzu din nou, din cealaltă parte a pieţei, văzu propriul său chip singuratic în staţia de tramvai şi lumina reflectată pe caldarâmul umed de ceaţă, de ferestrele mari ale palatului unde continua balul, şi auzi muzica foarte estompată a orchestrei, şi zgomotul tropăiturilor sale din picioare ca să se încălzească, pe care ecoul le repeta în marele spaţiu gol. Era. În acelaşi timp, locotenentul tânăr ce număra minutele tresărind de iluzie şi dezamăgire de fiecare dată când se deschidea poarta palatului, şi bărbatul de cincizeci şi ceva de ani care-l vedea aşteptând, şi simţea nerăbdarea tot mai apăsătoare a celui ce nu ştie ce se va întâmpla în următorul minut şi compătimirea melancolică a celui ce vede totul în trecut, care ştie că bărbatul tânăr va continua să aştepte mai mult de o oră, cu fiecare minut tot mai rebegit de frig şi mai îndurerat, şi că se va întoarce la salonul de dans s-o caute pe femeia cu părul roşu, dar nu-i va mai vedea nici pe ea nici pe protectorul ei în elegantul costum negru, singurul civil între atâtea uniforme, şi nici pe comandantul SS ce se înclinase atât de ceremonios în faţa lui când i-a smuls-o din braţe. A căutat-o pe pista de dans şi apoi în salonul unde

se serveau băuturi şi gustări, şi a cutreierat coridoarele goale, saloanele şi bibliotecile luminate de lămpi mari de cristal.

Şi n-am mai văzut-o, spune, ridicându-şi mâinile într-un gest ce voia să însemne că se spulberase ceva în aer. Se gândi că poate ieşise fără ca el s-o fi văzut şi acum îl aştepta în staţia de tramvai, şi că dacă nu se grăbea ea se va plictisi şi va pleca, şi n-o să mai aibă nicio posibilitate să-i afle adresa. Dar în vestibul se întâlni cu căpitanul cu care venise, care-l căuta de mai multă vreme, îi spuse, se făcuse foarte târziu şi trebuiau să se întoarcă la cazarmă.

Nu se mai aud conversaţii şi nici telefoane celulare în jurul nostru. Fără să ne dăm seama, am rămas ultimii din restaurant. Un chelner îl ajută pe prietenul meu să-şi pună paltonul bleumarin, care-i scoate în evidenţă umerii împovăraţi. Văzându-l mergând în faţa mea spre ieşire. Îmi amintesc că în timp ce-l ascultam am uitat că e un bărbat de optzeci de ani. Pe stradă ne surprinde lumina gălbuie şi prematură a înserării, o uşoară umezeală în aer. Prietenul meu se oferă să mă ducă acasă cu maşina. Încă îmi mai place să conduc, cu toate că uneori câte un dobitoc se ia de mine văzându-mă aşa de bătrân. „Cară-te ramolitule, să te îmbălsămeze”, mi-a spus unul acum câteva zile, la un semafor. Şi l-am întrebat, „Să mă îmbălsămeze viu sau mort?”, şi tipul s-a înroşit, a ridicat geamul maşinii şi, accelerând, m-a depăşit. Credinţele sunt foarte dăunătoare, asta ştiu, dar problema este specia, a noastră. Suntem primate agresive, mult mai periculoase decât gorilele sau cimpanzeii, purtăm în creier cruzimea şi dorinţa de a domina, ca să nu mai vorbim de moştenirea mai veche de la strămoşii noştri reptilele. Totul e în Darwin, din nefericire pentru noi. Ca să nu mai vorbim despre teoria asta de acum, conform căreia pentru evoluţia speciei a fost mai util instinctul de cooperare decât lupta pentru supravieţuire şi existenţa celor mai puternici.

Primatele se ajută între ele ca să-i nimicească pe alţii, iar cel ce nu cooperează este condamnat. Uite cât de bine cooperau naziştii între ei, şi comuniştii, câte milioane şi milioane de morţi au lăsat şi unii şi alţii. Dar nu numai ei, gândeşte-te la Bosnia, la Ruanda, nu demult, chiar acum, un milion de persoane asasinate în câteva luni, şi nu cu ultimele descoperiri ale tehnicii pe care le aveau nemţii, ci cu lovituri de *machete*[27] şi ciomege. Cine ştie ce grozăvii au loc chiar în acest moment, în timp ce noi stăm de vorbă. Eu nu dorm prea mult noaptea, mă trezesc şi stau pe întuneric aşteptând să apară zorile, şi atunci îmi amintesc de toţi morţii pe care i-am văzut, cei care-mi erau prieteni sau necunoscuţi, toţi morţii ce-au rămas să putrezească pe pământul nimănui, între liniile noastre şi poziţiile ruşilor, morţii pe care-i vedeam pe marginea drumului pe măsură ce ne apropiam de front, sau îngrămădiţi în camioane, înţepeniţi de frig. E o pură întâmplare că nu sunt şi eu unul dintre ei, şi când stau culcat pe întuneric, ştiind că n-am să mai adorm, fără să am chef să aprind lumina şi să iau o carte, mi se pare că-i văd pe toţi, unul câte unul, că mă privesc ca evreul acela cu pince-nez, şi-mi vorbesc, îmi spun că dacă eu trăiesc am obligaţia să vorbesc în numele lor, că trebuie să povestesc ce li s-a făcut, nu pot sta fără să fac nimic, să-i las în uitare şi să se piardă cu totul şi puţinul ce a mai rămas din ei. Nu va mai rămâne nimic când se va stinge generaţia mea, nimeni care să-şi aducă aminte, doar dacă vreunii dintre voi veţi repeta ceea ce v-am povestit.

Trecem prin faţa parcului unde se află templul egiptean al lui Debod, şi mă gândesc că pe locul acesta s-a aflat cartierul general al Vânătorilor de munte şi că păşim de asemeni peste morminte fără nume şi gropi comune; îmi

---

27 Cuţit mare, cu lama lată, asemănător cu un iatagan, folosit la tăiatul crengilor şi hăţişurilor, la recoltarea trestiei de zahăr etc. (în sp.).

amintesc de fotografii, de filmele în alb şi negru din primele zile ale războiului civil, când prietenul meu era un băiat de şaisprezece ani ce învăţa la liceu greaca şi latina şi germana şi rămânea treaz nopţile ca să-i citească pe Nietzsche şi pe Rilke, pe Juan Ramón Jiménez şi pe Ortega, şi că în niciun chip nu şi-ar fi putut imagina că doar câţiva ani mai târziu avea să primească o decoraţie ca erou de război. Nu departe de unde ne aflam acum, în acele grădini unde se înalţă ruinele unui templu egiptean şi pe unde se plimbă mamele cu copii şi pensionarii profitând de soarele după-amiezii. Acum şaizeci de ani se afla o esplanadă plină de morţi. Chiar pe trotuarul acesta pe care păşim acum prietenul meu şi cu mine, cădeau bombele pe timpul când franchiştii asediau Madridul.

Dar nu-i spun nimic, îl ascult doar, îmi vorbeşte despre fragilitatea picioarelor când se ajunge la o anumită vârstă şi despre încetineala cu care revin în minte anumite amintiri şi nume, datorită deteriorării neuronilor. Când ne despărţim, la uşa blocului modern unde locuieşte (poate că acela dinainte a fost distrus de bombardament în război), îl văd din spate în timp ce intră pe uşă, în drum spre ascensor, gârbovit şi grăbit, cu o umbră abia vizibilă de încetineală în mişcări. Dac-ar trăi, dacă trăieşte femeia pe care prietenul meu a cunoscut-o şi a pierdut-o în acei oraş numit Narva, ar avea nouăzeci de ani. Şi eu îmi pun acum aceeaşi întrebare pentru ai cărei răspuns el ar fi dat orice de-a lungul vieţii sale. Dacă acea femeie se salvase, dacă exact acum, în noaptea asta, chiar în momentul când scriu aceste cuvinte, se află pe undeva, dacă îşi aminteşte de un locotenent foarte tânăr cu care dansase într-o noapte din ianuarie 1943.

Spune-mi numele tău

Stăteam nemişcat, aşteptând, lăsam să treacă timpul, îmi petreceam existenţa observând lucrurile de la fereastră ore întregi, în biroul unde doar dimineaţa venea cineva, mesageri din lumea de afară, în general artişti de mâna a doua sau a treia, poeţi de provincie cu speranţa organizării unui recital sau în căutarea unei subvenţii ca să-şi publice un volum de versuri, oameni ce băteau la uşă cu teamă şi care stăteau ore în şir în mica sală de aşteptare, cu speranţa unui contract sau a unor bani, a unui interviu, sau ca să lase un dosar prost fotocopiat care într-un fel sau altul urma să ajungă, prin intermediul meu, la directorul administrativ pentru care lucram şi de care depindeau hotărârile cruciale, ce întârziau mult până să sosească, împotmolite aproape întotdeauna în arhaica încetineală administrativă sau pur şi simplu datorită neglijenţei sau neatenţiei, pentru că directorul nu se uita la hârtiile lăsate de mine pe biroul lui, ori pentru că eu uitam sau îmi era lene să le rezolv, căzut în letargie din indolenţă şi din cauza singurătăţii biroului, străin de propriile mele fapte şi de persoanele cu care aveam de-a face, pe care le vedeam mereu uşor confuze, mai puţin reale decât cele ce-mi populau imaginaţia şi amintirile, sau datorită acelui spaţiu confuz şi ceţos în care limitele între ceea ce îmi aminteam şi ceea ce inventam nu erau clare. Într-o scrisoare a lui Franz Kafka am recunoscut simptomele exacte ale bolii de care sufeream. Ale completei mele delăsări: *Mă simţeam ca un mort, cu o absolută lipsă de orice dorinţă de comunicare, ca şi cum n-aş fi aparţinut acestei lumi, dar nici alteia; de parcă în toţi aceşti ani ce s-au scurs până în clipa asta aş fi făcut în mod mecanic doar ceea ce doreau alţii de la mine, aşteptând în realitate o voce care să mă cheme.*

Scriam scrisori, aşteptam scrisori, şi când primeam vreuna şi răspundeam febril şi în grabă, lăsam să treacă câteva zile înainte de a reveni la atitudinea de aşteptare, deoarece ştiam că următoarea scrisoare o să întârzie cel puţin două săptămâni până s-o primesc, dacă nu întârzia tot atât ca insondabilele decizii pe care le aşteptau petiţionarii în anticamera biroului meu. Zilele ce urmau în aşteptarea altei scrisori erau un timp neutru, în suspensie, deoarece atunci trebuia să mi se astâmpere nerăbdarea şi, de asemenea, teama că n-o să mai sosească nicio altă scrisoare. Cu toate acestea, şi în acele zile aşteptam, cu mai puţină nerăbdare, doar datorită simplei obişnuinţe de-a aştepta, şi dacă printre scrisorile şi actele pe care le aducea în fiecare dimineaţă un curier vedeam marginea în dungi a unui plic de poştă aeriană, simţeam prosteşte o rază de speranţă redobândită, chiar dacă ultima scrisoare sosise doar cu două, trei zile înainte. *Dar această foame de scrisori este nechibzuită. Oare nu este de ajuns una singură, o singură certitudine? Bineînţeles că este de ajuns, şi cu toate acestea te lăcomeşti şi savurezi scrisoarea şi nu vrei să ştii nimic altceva decât că nu doreşti niciodată să încetezi de-a o mai savura.*

Lucram singur, nu în clădirea principală a administraţiei, ci într-unul dintre acele apartamente ce se închiriau pentru noile birouri, locuri provizorii ce întotdeauna aveau aspectul că ascund ceva, un aspect aproape de clandestinitate, de multe ori fără o placă oficială, sau doar cu o firmă improvizată, la capătul unor coridoare înguste sau al unor scări abrupte, foarte aproape de sediul central, dar oricum în spate, pe străduţele din împrejurimi, unde erau vechi taverne şi mici băcănii, cârciumi cu beţivi dubioşi şi dughene unde până nu demult se vindeau pe ascuns prezervative şi reviste porno. Pe străduţele atât de înguste încât abia dacă pătrundea soarele, se simţea întotdeauna un uşor miros de cloacă, de

penumbră umedă, ce se accentua pe la colţurile ce dădeau spre ultimele urme ale ceea ce fusese cartierul curvelor, pe vremuri un labirint numit Manigua, şi în prezent doar câteva străduţe de unde apăreau ultimele supravieţuitoare, femei bătrâne, grase şi fardate, sau câteva tinere livide, stimulate de heroină, cu tocurile strâmbe şi o ţigară înfiptă în pata roşie a gurii, fantome pe fundalul unor porţi lugubre.

Stăteam nemişcat, aşezat la birou, aşteptând, şi puteau trece ore fără să vină nimeni, dimineţi în care veneau doar una sau două persoane, în afară de curier sau de vreun funcţionar ce trecea doar să-mi ceară ceva, să consulte un act din arhiva mea, în care eu păstram în ordine alfabetică documentele pe care mi le trimiteau prin poştă sau mi le aduceau artiştii, şi, în ordine cronologică, rapoartele privind spectacolele deja realizate, în dosare de culoare crem unde păstram cu meticulozitate totul, afişul spectacolului, un bilet, tăieturi din ziare, când exista vreo ştire, numărul de spectatori, număr care adesea era descurajant, în funcţie de amploarea şi farmecul mai curând modest al spectacolelor pe care eu mă ocupam să le programez, nu pentru marile scene ale oraşului, ci pentru casele de cultură din cartiere, un pic meii importante decât sălile de festivităţi şcolare, sau pentru scenele în aer liber din piaţete ori parcuri în lunile de vară, când de asemenea îmi revenea sarcina să organizez câte o sărbătoare la care se adăuga întotdeauna adjectivul populară pe afişele ce o anunţau, sărbătoare cu lampioane şi grupuri locale de rock, cu căluşei şi teatre de păpuşi.

Biroul ocupa colţul cel mai îngust al unei clădiri triunghiulare, ce avea la parter o cofetărie şi la etajul întâi un notariat. De la cofetărie ajungeau mirosuri dulci şi calde de cuptor, iar de la notariat o forfoteală de paşi, glasuri şi telefoane ce contrastau cu liniştea netulburată ce domnea mai tot timpul în biroul meu. Avea două ferestre,

una dădea în Piaza del Carmen şi cealaltă în strada Reyes Católicos, dar intrarea era printr-o străduţă îngustă şi puţin circulată, astfel că era uşor. Când soseai în fiecare dimineaţă la birou, să ai senzaţia că ajungi la un perfect post de observaţie secret, potrivit atât ca să spionezi, cât şi ca să fugi. Intram şi ieşeam fără să mă vadă nimeni, şi de la ferestre puteam să văd cine trecea prin acea intersecţie centrală a oraşului, de multe ori cunoscuţi de-ai mei pe care-mi plăcea să-i observ în ipostazele celui ce merge singur şi nu se gândeşte că poate cineva îl priveşte. Întotdeauna îmi păreau nişte necunoscuţi, persoane diferite de cele cu care aveam de-a face. Cine este cu adevărat cel ce merge singur, desprins momentan de legăturile cu ceilalţi, de identitatea pe care privirile altora i-o conferă?

La fel ca Manuel Azaña în adolescenţa sa de copil gras şi miop, eu voiam să fiu căpitanul Nemo. Căpitanul Nemo stătea închis de la opt la trei între pereţii submarinului său, şi Robinson Crusoe pe insula sa, şi tot aşa Omul invizibil şi detectivul Phillip Marlow şi Bernardo Soares[28] al lui Fernando Pessoa şi oricare dintre funcţionarii lui Franz Kafka, umbre ale lui însuşi şi ale slujbei sale la compania pentru prevenirea accidentelor de muncă din Praga. Îmi imaginam că fac parte, la fel ca ei, dintr-un neam de tainici proscrişi, străini pe pământul unde-au trăit dintotdeauna şi fugari sedentari ce-şi ascund ciudăţenia lor intimă şi exilul congenital sub aparenţa unei perfecte normalităţi, şi care, aşezaţi la birou sau străbătând în autobuz drumul spre serviciu, pot ajunge la strălucitoarea iluminare a aventurilor pe care nu le vor trăi, a călătoriilor pe care nu le vor face niciodată. Din biroul său de la Serviciul Apelor din Alexandria, Konstantinos Kavafis îşi imagina muzica pe

28 Unul dintre heteronimii poetului portughez Fernando Pessoa (1888–1935).

care a ascultat-o Marc Antoniu în noaptea dinaintea căderii lui definitive, cortegiul lui Dionysos care-l părăseşte. Într-o cârciumă din Lisabona sau pe traseul unui tramvai, Fernando Pessoa numără gânditor versurile unui poem despre o fastuoasă călătorie în Orient cu transatlanticul. La un hotel din Torino soseşte un bărbat îngândurat şi cu ochelari, bine îmbrăcat, deşi un pic ciudat, ceea ce face să nu pară un călător, se înregistrează doar pentru o noapte, şi nimeni nu ştie că este Cesare Pavese şi că printre puţinele lucruri din bagajul său se află o doză de otravă cu care peste câteva ore îşi va pune capăt zilelor. Eu îmi imaginam sinuciderea cu nişte amănunte morboase şi literalmente îmi închipuiam că a-ţi trage un glonţ în cap sau a te lăsa răpus puţin câte puţin de alcool erau forme radicale de eroism. Vedeam beţivii muribunzi în cârciumile sumbre de pe străduţe, şi simţeam un fel de amestec sordid de atracţie şi respingere, ca şi cum fiecare dintre ei ar fi ascuns un adevăr teribil al cărui preţ ar fi fost autodistrugerea. Întâlneam oameni cu o căutătură ursuză şi gesturi de nebuni şi mi-l imaginam pe Baudelaire într-unul din delirurile finale ale vieţii sale, rătăcit prin Bruxelles sau prin Paris, şi pe Sören Kierkegaard, peregrin şi naufragiat pe străzile din Copenhaga, urzind diatribe biblice împotriva concetăţenilor şi semenilor săi, scriind în minte epistole de amor unei femei, Regina Olsen, la care, poate mort de frică, renunţase când erau deja logodiţi, şi pe care, cu toate acestea, mai târziu n-a iertat-o că s-a căsătorit cu alt bărbat. Închis în biroul meu, citeam scrisorile, jurnalele şi caietele cu note ale lui Sören Kierkegaard, şi învăţam de la Pascal că oamenii aproape niciodată nu trăiesc în prezent, ci în amintirea trecutului sau în dorinţa ori în teama viitorului, şi că toate nenorocirile se abat asupra omului pentru că nu ştie să rămână singur în camera lui.

Kafka primea scrisorile de la Milena acasă sau prefera

să le primească la birou? El i le trimitea pe ale lui la o căsuţă poştală din Viena, ca să nu le vadă soţul ei. Deşi citeam atâtea cărţi, nu ştiam cu adevărat nimic. Nu ştiam că Milena Jesenska era ceva mai mult decât o închipuire căreia i se adresează scrisorile lui Kafka sau care apare uneori în paginile jurnalului său, că era o femeie curajoasă şi reală ce şi-a făurit cu înverşunare destinul împotriva împrejurărilor adverse şi a unui tată despotic, că a scris cărţi şi articole în favoarea emancipării fiinţei umane şi că a iubit cu pasiune câţiva bărbaţi, că a continuat să scrie cu eleganţă temerară când naziştii intraseră deja în Praga şi că a fost arestată şi trimisă într-un lagăr de exterminare, unde a murit pe 17 mai 1944. Douăzeci şi doi de ani după bărbatul ale cărui scrisori le citeam eu la birou, şi care poate ar fi murit în camera de gazare, precum cele trei surori mai mari ale lui, dacă nu l-ar fi omorât tuberculoza.

Trăiam înconjurat de umbre ce ţineau locul persoanelor reale şi mă interesau chiar mai mult decât acestea şi savuram nume de oraşe unde nu fusesem niciodată, Praga, Lisabona sau Tanger, Copenhaga sau New York, de unde primeam scrisori, cu numele şi adresa acestui birou scrise pe plicuri cu o caligrafie pe care doar când o vedeam era pentru mine nu numai presimţirea ci însăşi esenţa fericirii. Păstram într-un sertar al biroului meu volumul *Scrisori către Milena*, şi uneori îl luam cu mine în buzunar ca să-l am în. Autobuz. Îmi hrăneam dragostea pentru absenţa femeii iubite şi pentru exemplele de amoruri ratate sau imposibile pe care le cunoscusem din filme sau din cărţi. *Mână dătătoare de fericire*, spune Franz Kafka într-o scrisoare despre mâna Milenei, şi acea mână a femeii de care eu nu ştiam atunci că murise într-un lagăr de exterminare era de asemeni mâna de neuitat şi absentă ce-mi scria numele pe plicurile ce soseau din America.

Trăiam ascuns în cuvintele scrise, cărţi sau scrisori sau proiecte de lucruri ce nu ajungeau niciodată să se

materializeze, şi în afara acelei vrăji, a acelui birou ce se potrivea cu mine mai mult decât propria-mi casă şi era într-un fel ciudat şi tangenţial domiciliul meu intim, nu numai locul unde lucram şi unde primeam scrisorile, în afara imaginaţiei mele şi a spaţiului deprimant şi mai curând gol, mărginit de pereţii săi, lumea era o pâclă confuză, un oraş pe care-l vedeam din afară de parcă n-aş fi trăit în el. La fel cum îmi făceam treburile la serviciu, cu o asemenea indiferenţă, de parcă în realitate nu eram eu cel care se ocupa de ele. Viaţa mea era de fapt ceea ce nu mi se întâmpla, iubirea mea, o femeie ce se afla foarte departe şi care poate nu se va mai întoarce, adevărata mea meserie, o pasiune căreia în realitate nu mă dăruiam, cu toate că-mi umplea atâtea ore, chiar dacă aş fi început să public cu pseudonim vreun articol în ziarul local, având apoi senzaţia că este o scrisoare adresată nimănui sau poate doar câtorva cititori la fel de singuratici ca mine în melancolica noastră provincie, în învechita noastră izolare de orice, de viaţa adevărată şi de realitatea despre care vorbeau ziarele din Madrid, unde lumea părea că trăieşte fără doar şi poate cu mai multă intensitate decât noi.

ÎI citeam pe Pascal: *Lumi întregi ne ignoră*. Îl citeam cu atâta aviditate, cu aceeaşi dorinţă de întunecare a minţit şi de pierdere a memoriei cu care trăgea din pipa cu opiu Robert De Niro în filmul acela de Sergio Leone ce se juca în premieră atunci, *A fost o dată în America.* Reveneam din lumea cărţilor la fel de tulburat ca din cea a filmelor, ca atunci când ieşi din întunecimea sălii de cinematograf şi încă mai e soare pe stradă. În câte o după-amiază acceptam să lucrez, deşi în realitate nu eram obligat, sau inventam pretexte ca să mă duc câteva ceasuri la birou şi rămâneam acolo, aşezat la masă, privind uşa ce dădea spre mica sală de aşteptare, imaginându-mi că sunt un detectiv particular, în mod la fel de copilăros, la aproape treizeci de ani. Cum o făceam când aveam doisprezece şi eram

Contele de Monte Cristo sau Jim Hawkins, ori îmi treceam timpul uitându-mă pe stradă, fără pericolul de a fi văzut de cineva de jos ori de a apărea cineva ca să mă întrerupă. Citisem în Flaubert că *Fiecare om păstrează în inima sa o cameră regală; eu am încuiat-o pe a mea.* Capul îmi era plin de fraze din cărţi, din filme sau din cântece, şi simţeam că în aceste cuvinte şi în cele din scrisori se afla unica mea consolare posibilă împotriva exilării la care eram condamnat. Citeam jurnalul lui Pavese, otrăvindu-mă cu nihilismul lui malefic şi misoginia lui grosolană, pe care eu o consideram luciditate, la fel cum uneori consideram clarviziune şi entuziasm efectele excesului de alcool. *Va veni moartea şi-ţi va închide ochii.* Citeam cum fumează opiomanul şi cum bea alcoolicul, cu o voinţă metodică de înstrăinare. A scrie şi a citi însemna a ţese în jurul meu firele gogoşii protectoare şi sufocante în care mă învăluiam, veşmântul şi poţiunea omului invizibil, a evada fără să mă mişc printr-un tunel pe care nimeni nu-l putea descoperi, scrijelind peretele temniţei cu răbdarea lui Edmond Dantes din *Contele de Monte Cristo.* Linia de cerneală albastră a stiloului era firul de mătase pe care-l secretam fără odihnă ca să mă ascund, ca să inventez în jurul meu o lume ce nu exista, locuită de bărbaţi şi femei aproape complet imaginari, ce îmblânzea relaţia dură cu realitatea. Atingerea uşoară a peniţei pe hârtie, loviturile clapelor maşinii de scris, încă mecanică şi foarte zgomotoasă, ca maşinile de scris ale fantasticilor scriitori din filme ca acelea pe care-ţi imaginezi că le-au folosit Chandler sau Hammett, eroi literari şi veneraţi beţivi ai epocii, pe care eu îi stimam cu acea vulgaritate ce ne face identici cu contemporanii noştri, permiţându-ne totodată să ne simţim originali. Vise cu alcool şi fum de ţigară ale anilor optzeci, la fel de ruşinoase privind retrospectiv, ca o mare parte din existenţa mea nebună de atunci, la fel de îndepărtate ca amintirea acelui birou şi a acelei femei

căreia îi scriam scrisorile, fără să-mi dau seama că o iubeam deşi trăia pe celălalt ţărm al oceanului, cu alt bărbat, ci tocmai din aceste motive, fiindcă dragostea mea era alcătuită din distanţă şi imposibilitate, şi dacă acea femeie s-ar fi întors abandonând totul şi s-ar fi oferit să plece cu mine poate că aş fi rămas paralizat, îngrozit, şi aş fi fugit de ea cum e posibil să se fi retras Franz Kafka în faţa pasiunii hotărâte şi pământeşti a Milenei Jesenska, preferând să se refugieze în scrisori, în dezlegarea de păcate şi în îndepărtare.

Nu exista nicio plăcuţă sau vreo altă indicaţie că în clădire se afla un birou oficial, nici măcar un cartonaş pe cutia poştală. Totul urma paşii lenţi ai administraţiei şi până când serviciul de ordine internă o să instaleze placa oficială lângă intrare şi deasupra uşii biroului vor trece multe luni, dacă nu cumva datorită capricioasei precarităţi cu care se petrecea totul nu avea să se producă pe neaşteptate o mutare în alt loc, în alt apartament închiriat din apropiere sau în alt birou liber din clădirea principală şi va trebui să încep să mă instalez din nou, masa şi fişierul metalic cu dosare şi maşina de scris, bibliorafturile cu ciorne ce nu ajungeau niciodată la forma lor definitivă sau satisfăcătoare, cărţile ce-mi umpleau orele de aşteptare şi de visare leneşă, scrisorile păstrate sub cheie într-un sertar, recitite cu parcimonia necesară pentru ca efectul lor să nu se atenueze, pentru ca să nu fie foarte lungă aşteptarea următoarei scrisori.

Era o existenţă fără măduva prezentului: trecut şi viitor, şi o paranteză în mijloc, un spaţiu gol, ca spaţiile ce despart cuvintele scrise, lovitura automată a degetului mare în bara lungă a maşinii de scris, linia care separă două date într-un calendar, timpul minim ce se scurge între două bătăi ale inimii. Sălăşluiam în trecuturi iluzorii sau îndepărtate şi în viitoruri himerice, din clipa când sosea scrisoarea anterioară printre plicurile obişnuite şi

oficiale din coşul cu corespondenţă, până la ora sau următoarea zi când aveam să văd marginea unei noi scrisori identificând-o de departe, din clipa când intra pe uşă curierul cu dosarul gros de corespondenţă sub braţ neştiind ce comoară îmi aduce.

Viaţa reală se afla pe un plan îndepărtat, ca o dioramă pe fundalul unei scene. Viaţa reală şi timpul prezent erau exact cadrul aşteptării, spaţiul despărţitor dintre amintire şi dorinţă, un spaţiu la fel de golaş şi neutru ca mica încăpere unde uneori aştepta cineva să fie primit, un petiţionar cu speranţa unui contract pentru un spectacol sau a unei audienţe la vreunul dintre şefii mei, dacă era posibil cu directorul administrativ, căci el lua hotărârile şi lui îi prezentam rapoartele, care însă apărea foarte rar pe la birou, ocupat cu sarcini mai importante şi protocolare în clădirea principală, unde avea propriul lui birou, şi unde primea personalităţile relevante aflate în vizită în oraş, pe artiştii de primă mână ale căror spectacole se programau la teatrul central sau la marea sală de concerte: impresari ai unor companii catalane de teatru de avangardă, solişti celebri, dirijori.

Dimineaţa la prima oră căutam în pagina culturală a ziarului ştirile despre sosirea acestor personalităţi, interviurile lor şi fotografiile ce li se făceau, de cele mai multe ori dând mâna cu vreunul dintre şefii mei, mai ales cu directorul administrativ ce era numai zâmbet, înclinându-se spre personajul celebru, ca să fie sigur că nu iese din cadru. Le tăiam şi le păstram într-un dosar, lipind tăietura de ziar pe un carton în josul căreia scriam la maşină explicaţia şi data.

Artiştii cărora eu le făceam contractul ocupau de obicei doar câteva rânduri într-un colţ al ziarului ce nu atrăgea prea mult atenţia, ştiri anonime sau semnate cu nişte iniţiale, uneori ale mele, pentru că nu o dată redactorul de serviciu publica textul pe care-l trimisesem eu la secţia

culturală. Histrioni, îşi spuneau mulţi dintre ei, iar mie acest cuvânt îmi displăcea, îmi amintea de sărăcia interpretării lor, simplitatea costumelor şi decorurilor lor, tocita spontaneitate a spectacolelor, în care părea că se perpetuează penuria şi improvizaţia comedianţilor ambulanţi din alte vremuri, doar că renovată acum cu jegul hippy, cafele proaste, creaţie şi participare colectivă de la solduri, şi comune hippy decrepite. Se vopseau pe faţă ca nişte clovni, se îmbrăcau în zdrenţe, băteau toba sau săreau pe picioroange în defilările lor de teatru de stradă. Femeile erau îmbrăcate în tricouri transpirate şi nu se depilau sub braţ; se comportau cu o pudoare lipsită de senzualitate, care îmi producea o neplăcere fizică. Erau plătiţi prost, pentru că bugetul de care dispuneam eu era mic, şi, pe deasupra, trecea mult timp până luau banii, şi se prezentau în fiecare dimineaţă la biroul meu, îmi ascultau explicaţiile fără să le prea înţeleagă şi poate fără să le creadă, toate hârtiile ce trebuiau completate, peregrinarea lor misterioasă de la un birou la altul, de la secretariat la contabilitate, şi la bancă, amânările, delăsarea şi neglijenţa de care eram şi eu vinovat, ce puteau însemna încă una sau două săptămâni de aşteptare justificată cu minciuni în care puţin câte puţin devenisem expert: mi-au spus la secretariat că vor trimite chiar astăzi la semnat statul de plată, mâine neapărat mă ocup eu să se rezolve mai repede la contabilitate.

Aşteptau, la fel ca mine, trăiau într-un timp inexistent, în mica sală de aşteptare a biroului meu, neprimitoare şi sărăcăcioasă ca aceea a unui medic cu reputaţie dubioasă, sau ca aceea a unuia dintre acei detectivi de roman, aşteptau să obţină un contract sau pur şi simplu să fie primiţi, sau să fie plătiţi, îşi aduceau dosarele, fotocopiile neclare, mediocrele sau inventatele autobiografii, iar eu, fără să-mi pese de nimic, nici de ei nici de vieţile lor nici de spectacolele lor nici de munca mea, trebuia să-i încurajez

ori să născocesc amânări, să născocesc scuze pentru întârzierea unei decizii privind un contract sau o plată, să le sugerez noi proceduri administrative pe care ei nu le vor urma. Pentru că nici măcar nu înţelegeau limbajul în care le explicam. Era printre ei un poet ţigan, cu o claie de păr alb şi creţ şi favoriţi mari, care mă asigura că tradusese în limba ţigănească operele complete ale lui García Lorca şi o parte din Noul Testament, şi ca s-o demonstreze purta cu el tot manuscrisul traducerii într-o geantă mare. Dar o deschidea doar o clipă şi-mi arăta cu temere prima pagină, pentru că îi era frică să nu fie plagiat sau furat, şi refuza să-mi lase la birou teancul de foi căruia îi dedicase viaţa de teamă să nu se rătăcească pe acolo, printre atâtea hârtii, sau să nu izbucnească un incendiu la cofetăria de la parter şi să-i ardă Lorca pe ţigăneşte. I-am spus să-mi lase o fotocopie şi că ar fi bine să-şi facă şi el una pentru cazul că s-ar pierde originalul, dar nu avea încredere nici în băieţii de la xerox, care din neatenţie puteau să-i ardă paginile cărţii sau, fără ca el să-şi dea seama, să mai facă o copie şi s-o vândă. Sau s-o publice semnată cu alt nume. Nu, el nu putea să se desprindă de manuscrisul lui pe care-l ţinea strâns în braţe când se aşeza în faţa mea la birou sau aştepta în sala de aşteptare să sosească directorul administrativ, şi nu-şi putea găsi odihna până nu-l va publica, cu numele lui cu litere foarte mari pe copertă şi cu fotografia sa pe contracopertă, ca să nu existe nici cea mai mică îndoială în privinţa identităţii autorului, chipul de ţigan de gravură sau de dagherotip romantic pe care-l cunoştea toată lumea în oraş.

Îl văd şi acum limpede în amintire, chipul măsliniu cu trăsături rustice şi claia de păr alb, şi brusc îmi vine în minte un amănunt neaşteptat, inelele mari de plumb sau de fier pe care traducătorul ţigan le avea pe degete şi care accentuau greutatea cu care cele două mâini se sprijineau pe cristalul biroului meu, sau pe dosarul mare burduşit de

foi scrise de mână pe care bărbatul acela îl apăra de lume, de vitregia sorţii şi de furt, de indiferenţa şi încetineala administrativă de care se izbea zilnic stând în sala de aşteptare cu dosarul pe genunchi, sau rătăcind prin jurul clădirii principale cu speranţa că va da de directorul administrativ sau chiar de vreun şef mai mare, ca să reuşească astfel, prin asalt şi în mijlocul străzii, ceea ce aşteptarea răbdătoare nu-i oferea niciodată, întrevederea în care i s-ar da banii necesari pentru publicarea măreţei sale opere, sau cel puţin a unei părţi, poate *Romancero gitan*, pe care mi-l recita mai întâi în spaniolă şi apoi în ţigăneşte. Închizând ochii şi strângând pleoapele, ridicând mâna dreaptă cu arătătorul întins ca un cântăreţ flamenco în transă.

Eu îl vedeam de la fereastra mea, cum vedeam atâta lume, bărbaţi şi femei, cunoscuţi şi necunoscuţi, figuri ce treceau prin diorama ireală a vieţii mele din acel timp, îl vedeam traversând pe trecerea de pietoni cu paşi hotărâţi şi cu dosarul strâns în braţe, temându-se parcă să nu i-l smulgă o pală de vânt sau un hoţ şi, într-un anumit fel, acest bărbat pe care-l distingeam în mulţime şi ale cărui mişcări şi gesturi le puteam prezice din postul meu de observaţie nu era acelaşi care câteva minute mai târziu intra în biroul meu şi mă întreba dacă credeam că va veni directorul administrativ în dimineaţa aceea.

Eu mă prefăceam că-i dau atenţie şi apoi mă prefăceam că sunt foarte ocupat, că pun în ordine tăieturi de ziare sau dosarele de pe masă, ori că verific cifrele unui raport economic. Voiam să rămân singur cât mai curând, să mă întorc la lectura cărţii sau a scrisorii din care mă întrerupsese vizitatorul, şi nerăbdarea se transforma încetul cu încetul în iritare, deşi încercam să mă stăpânesc. Nu, în dimineaţa asta n-o să vină directorul, m-a sunat ca să-i anulez toate întâlnirile, pentru că are o şedinţă foarte importantă, şi bărbatul închidea din nou

dosarul, se ridica în picioare strângându-l în mâinile lui mari de zidar sau de fierar, împodobite cu inele ce sugerau o splendoare asiatică de prost gust, şi un minut după ce ieşea din birou îl vedeam traversând strada îngândurat şi ceva mai încet decât atunci când îl văzusem venind, dar la fel de hotărât, dându-şi încă un termen de aşteptare fără să se lase învins de descurajare, recitând poate în mintea-i surescitată versuri din Lorca şi predici evanghelice în castiliană şi în ţigănească; dar acum mă gândesc, dintr-odată, chiar acum când scriu, că omul acela nu era mai nebun decât mine. Şi mă întreb cum m-ar fi văzut cineva care m-ar fi observat pe atunci de la o fereastră fără ca eu să-mi dau seama, în timp ce mergeam pe aceleaşi străzi, intoxicat de vorbe şi himere ca poetul ţigan, chipul unui cunoscut care la această distanţă devine un străin şi de-abia vede ce-i în jurul lui, oraşul populat de fantomele confuze ale dorinţei şi ale cărţilor. Nu îl vedea pe Phillip Marlow, nici pe Omul invizibil, nici pe Franz Kafka, nici pe Bernardo Soares, ci doar un funcţionar serios şi obişnuit, de vreo treizeci de ani, care iese de la birou în fiecare zi la aceeaşi oră şi citeşte o carte în staţia de autobuz, uneori şi când merge pe stradă, şi din când în când, o dată pe săptămână, pune o scrisoare la cutia de „străinătate-urgent” care se află pe una dintre laturile clădirii Poştei.

Cineva se află acum în sala de aşteptare şi îmi cere voie politicos să intre în birou. Ascund în sertar cartea sau scrisoarea pe care o citesc. Dintre toate feţele şi numele de atunci, şterse de multă vreme, se iveşte un chip fără nume acum, şi apoi altul ce-şi păstrează numele intact. Imagini separate ca fotogramele a două istorii diferite, dar amândouă instalate la început în acelaşi loc şi în aceeaşi atitudine în penumbra tristă a sălii de aşteptare unde oamenii stau ceasuri sau zile întregi. Întâi un bărbat şi apoi o femeie, şi după această precizare urmează alta, cele două accente diferite cu care vorbesc. Ascult în tăcerea în

care se aud doar tastele, văd ca şi cum aş închide ochii deşi îi ţin deschişi în faţa ecranului unde cuvintele se ivesc aproape cu aceeaşi lipsă de premeditare cu care apar imaginile: femeia nu e singură, ţine un copil în braţe sau pe genunchi, pentru că nu este un bebeluş ci un copil de doi sau trei ani. Ce noroc, îmi spune ea, care vorbeşte cu accent din Río de la Plata, din Montevideo sau Buenos Aires, mă bucur aşa de tare că el nu-şi poate aminti.

Bărbatul vorbeşte o spaniolă îngrijită şi puţin rigidă, pe care o învăţase în ţara lui, nu-mi mai amintesc dacă era România sau Bulgaria, când era adolescent şi îşi imagina Spania nu ca pe o ţară reală, ci ca pe o fabuloasă împărăţie a literaturii şi a muzicii, mai ales a muzicii, piesele de inspiraţie spaniolă pe care le studia la Conservator în îndepărtata sa epocă de copil minune, când îşi uimea profesorii cântând la pian pe dinafară pasaje dificile din Albéniz. De Falla sau Debussy, invocări ale grădinilor la lumina lunii şi ale palatelor musulmane cu scânteieri de pietre preţioase şi murmur de fântâni. Citea traduceri din Washington Irving şi asculta şi învăţa repede să cânte *Rapsodia spaniolă* de Ravel şi *Amurg în Granada* de Debussy, care nu văzuse oraşul când compusese această piesă, îmi povestea pianistul, şi care în realitate nu călătorise niciodată în Spania deşi era atât de aproape şi scrisese atâta muzică ce o invoca. Mi-a spus că prima dată când s-a plimbat prin Alhambra, după ce scăpase din ţara lui, muzica aceea de Debussy îi răsuna perfect în minte, şi că i se părea că recunoaşte locurile pe măsură ce le vede, că le văzuse dinainte nu în fotografii sau în ilustraţiile cărţilor, ci în suavele note ale pianului.

La început a fost un petiţionar ca oricare altul, dar ceva mai bine îmbrăcat, cu o comportare mai corectă, la fel de meticuloasă ca felul cum vorbea limba spaniolă, cineva care aştepta în clarobscurul sălii de aşteptare, răsfoind o revistă pe măsuţa joasă, ca şi cum s-ar fi aflat în sala de

aşteptare a unui doctor. Şi el avea dosarul său. Mapa cu tăieturi de ziare şi fotocopii, dar aceasta era mai organizată decât e normal, având parcă un finisaj perfect, foile băgate în învelitori de plastic, unele cu fotografii şi programe în culori de la recitaluri date în centrul Europei, uneori cu texte scrise cu caractere chirilice. Pe coperta dosarului era o fotografie mare a lui, o fotografie de profesionist a artistului, deşi un pic cam veche, o versiune mai tânără şi mai robustă a bărbatului pe care-l aveam în faţa mea. Cu plete lungi de impetuos concertist romantic, cu un frac foarte ajustat, cotul sprijinit pe capacul pianului, obrazul sprijinit în palmă şi degetul arătător la frunte, într-o atitudine visătoare de o desăvârşită virtuozitate. Sau poate că-mi amintesc de coperta discului de muzica spaniolă pe care-l scosese în momentul cel mai promiţător al carierei sale şi insistase să mi-l dăruiască, deşi mai înainte îmi spusese că-i mai rămăseseră puţine exemplare, pentru că toate discurile şi cărţile lui, puţinele lucruri de valoare pe care le avea, cu excepţia diplomelor de muzician, pe toate le lăsase în urmă când plecase, de cealaltă parte a frontierei ce despărţea Europa şi care părea că va exista întotdeauna. N-am dezertat, n-am fugit, zicea; am plecat pentru că, aşa cum se spune în spaniolă, şi avea multă grijă când pronunţa expresia autentic spaniolă, *pentru că aşa am avut chef,* pentru că nu voiam să-mi petrec restul vieţii supunându-mă, temându-mă că vecinul sau colegul meu e un spion sau că există microfoane ascunse până şi în culisele sălii de concert unde urma să cânt. Dar n-am făcut-o dintr-un impuls de disidenţă politică, mă asigura, stând în biroul meu, în timp ce eu doream să plece ca să rămân din nou singur, iar el îşi făcea de lucru cu speranţa că în dimineaţa aceea o să vină directorul. Ştiţi de ce am plecat de fapt, de ce n-am mai suportat să trăiesc în ţara mea? De plictiseală. Pentru că totul era mereu la fel, chipul şefului de stat pe toate afişele

şi în toate ziarele şi la televizor şi vocea lui la radio, şi pentru că totul era foarte greu şi de multe ori imposibil, lucrurile care pentru dumneavoastră în Occident sunt normale, să cumperi un şampon sau să cauţi un număr de telefon în carte. În ţara mea nu sunt cărţi de telefon şi este foarte greu să obţii o fotocopie sau o viză ca să călătoreşti în străinătate, şi dacă încerci să aduci o maşină de scris ţi-o confiscă la vamă şi în plus eşti trecut pe lista suspecţilor. Dar de ce spun ţara mea. Ţara mea este acum Spania.

Puse deoparte dosarul, asigurându-se că închisese bine mapa, ca să nu-i cadă nicio fotografie, niciun program şi nicio tăietură de ziar, căută în buzunarul interior al hainei sale destul de strâmte – de catifea, îmi amintesc acum, cu reverele foarte late, ca pentru un dandi demodat sau exagerat, o haină mai mult de cântăreţ decât de pianist –, şi pentru o clipă îngrijorarea i se aşternu pe faţă şi îşi pipăi toate buzunarele privindu-mă cu un zâmbet jenat şi parcă scuzându-se, ca şi cum eu aş fi fost un poliţist care-i ceruse actele; a durat doar câteva secunde, pentru că imediat degetele nerăbdătoare au atins ceea ce căutau, coperţile flexibile ale unui paşaport atât de îngrijit, că părea nou, la fel ca buletinul de identitate pe care mi l-a arătat apoi pianistul, cu poza lui color sub plasticul neted şi ciudatul său nume românesc sau slav pe care l-am uitat.

Degetele sale lungi şi palide atingeau acele acte cu o delicată reverenţă, cu uimirea neîncrezătoare că există cu adevărat, cu temerea că s-ar putea pierde. Atâţia ani trăind într-o ţară de unde dorea doar să plece şi să viziteze alta pe care o cunoştea doar din cărţile şi muzica ei, din numele sonore al partiturilor pe care le învăţa fără nicio dificultate la Conservator, atâta frică în ajunul hotărârii finale când sărise pe fereastra toaletei din culise ca să nu-l vadă colegii săi de turneu în Spania şi agenţii poliţiei politice care îi supravegheau, atâta timp aşteptând, dând declaraţii în birouri de poliţie şi prezentând acte. Trăind în

aziluri ale Crucii Roşii sau în mici pensiuni cu spaima permanentă de a fi expulzat sau, mai rău încă, repatriat, ce cuvânt groaznic, mi-a spus, fără bani, fără identitate, pe pământul nimănui, între viaţa de care scăpase şi cea pe care nu reuşea s-o înceapă, privat de siguranţa şi privilegiile de care se bucurase ca pianist celebru în ţara sa, nesigur în privinţa expectativelor de a începe aici o nouă carieră, fiind un necunoscut.

Expresia uluită a celui ce avusese mult timp un vis şi reuşise să şi-l împlinească contrasta pe chipul lui, în privirea lui, în aspectul lui general, cu simptomele unei melancolice şi treptate capitulări în faţa vicisitudinilor realităţii aduse cu sine de împlinirea visului. Fusese un copil minune la Conservatorul din Bucureşti sau din Sofia, şi colecţia lui de tăieturi de ziare şi programe era dovada unei distinse cariere în sălile de concert din estul Europei. Dar acum pierdea dimineţi întregi în anticamera biroului meu.

aşteptând decizia privind un contract care i-ar fi garantat, cel mult, două sau trei concerte, în centre culturale de la periferie, în săli de festivităţi cu acustică proastă şi piane mediocre şi prost acordate.

Nu îşi permitea să se descurajeze, şi când intra în biroul meu şi îi spuneam că directorul n-o să vină sau că încă nu începuseră demersurile pentru contractul lui, îmi zâmbea uşor şi îmi mulţumea şi înclina capul înainte de-a ieşi cu un amestec de veche politeţe central-europeană şi de rigiditate comunistă, cu un instinct de supunere laşă în faţa oricărui funcţionar, de care nu se va dezbăra poate niciodată. Era un bărbat tânăr, mărunţel, care în amintirea mea foarte vagă mi se pare că semăna cu Roman Polanski; cu siguranţă că nu mai era tânăr, dar păstra, la fel ca Polanski în fotografii, un aer permanent de tinereţe, un soi de vioiciune fugară în privire şi în gesturi, care de la o anumită distanţă ştergeau urmele vârstei foarte

accentuate în trăsături.

Dădea lecţii particulare, căuta şi accepta concerte aproape oriunde pe bani foarte puţini, onorarii atât de mici uneori, încât atunci când îşi făcea socoteala îşi spunea lui însuşi, cu una dintre acele expresii spaniole care-i plăceau atât de mult, *ce-am luat pe mere am dat pe pere.* Dar îşi mai spunea şi *nimic nu e de lepădat* şi *nu da vrabia din mână pe cioara de pe gard*, în spaniola lui conştiincioasă învăţată cu pasiune într-o capitală cu tramvaie decrepite, ierni foarte lungi şi nopţi ce se lasă devreme, vorbind singur cu fericirea intimă a evadării şi a revoltei, cu conştiinţa că studiind acea limbă anticipa un atribut necesar şi tangibil al visului ce îi alimenta viaţa, la fel cum învăţa să cânte la pian pasajele cele mai grele din suita *Iberia* de Albéniz, sau *Rapsodia spaniolă* de Ravel. Şi acum, când vedea că roadele visului său împlinit erau atât de meschine, pentru că în Spania nu contau absolut deloc meritele vechii sale cariere de pianist virtuos, şi trebuia să cânte, în puţinele dăţi când obţinea un contract, în locuri lamentabile, deşi după hainele lui decente şi uzate se vedea că trăieşte sufocat permanent de nevoi, nu îşi permitea să se lase învins de descurajare şi continua să arate un entuziasm recunoscător pentru toate lucrurile din noua sa ţară, o fericire care văzută din afară părea puţin înduioşătoare, ca aceea a unui îndrăgostit despre care ştim că este dispreţuit sau maltratat de iubita lui, şi, cu toate acestea, are pentru ea o devoţiune nelimitată, disproporţionată în raport cu puţinele daruri pe care le primeşte.

Am uitat atâtea lucruri de atunci, am vrut să le şterg din memorie ca să nu mi se infecteze cu remuşcări şi ruşine, cu repulsie faţă de mine însumi. Dar acum îmi amintesc de ceva ce mi-a povestit omul acela, pianistul bulgar sau român, nu ştiu dacă în birou la mine sau în vreunul dintre barurile de pe străduţele din jur unde ne luam micul dejun

funcţionarii mărunţi, odată, poate când insistase să mă invite la o cafea sau la o bere, ca să sărbătorim modest faptul că în sfârşit avea contract pentru un concert, sau că încasase banii după zile sau săptămâni de întortocheate amânări administrative.

Se întorcea în Spania de la Paris într-un tren de noapte, care a sosit în zori la frontiera de la Irún. Era prima dată când voiaja cu noile sale acte spaniole. Participase la un festival de binefacere al artiştilor în exil din ţara lui. N-a putut dormi toată noaptea din cauza băncii incomode de la clasa a doua, inconfort accentuat de lipsa de politeţe a călătorilor şi revizorilor francezi, care îl obligau aproape în fiecare staţie să se ridice, pentru că biletul lui era cel mai ieftin şi nu avea loc rezervat. Dar era nervos, mai ales, pentru că era prima oară când urma să intre în Spania cu noile sale acte, cu paşaportul şi buletinul de identitate care i se dăduseră cu puţin timp înainte. În compartimentul aflat în întuneric, printre pasagerii care sforăiau. Îşi pipăia buzunarele sacoului şi ale paltonului, căutându-şi pentru a nu ştiu câta oară biletul, paşaportul, buletinul de identitate, şi de fiecare dată i se părea că le pierduse sau că avea un act şi că-i lipsea altul, şi când le găsea, le punea iarăşi bine într-un loc ce i se părea mai sigur. În căptuşeală sau într-un buzunar cu fermoar al genţii sale de voiaj, iar această nouă ascunzătoare era atât de puţin probabil să fie găsită, încât uita şi se lăsa învins de somn pentru o bucată de vreme. Deschidea ochii speriat. Îşi căuta actele şi acum într-adevăr era sigur că le pierduse, sau că unul dintre hoţii aceia ce bântuie prin trenurile de noapte i le furaseră. Îşi amintea de ceasurile de zbucium şi de teamă la posturile de frontieră ale ţârilor comuniste, de controlul extrem de lent al actelor şi de semnalele de alarmă când era pe punctul să treacă o graniţă şi părea că o greşeală birocratică pe unul dintre acte avea să-l prindă în plasă. A hotărât să nu mai doarmă, să ţină toate actele la un loc

într-un singur buzunar, să nu le mai mute şi nici măcar să nu le mai atingă. Încerca să vadă cât e ceasul la slaba lumină violetă aprinsă în tavanul vagonului, şi în staţii se uita la numele gărilor vrând să calculeze cât mai era până la Irún, nerăbdător să sosească şi în acelaşi timp speriat, tot mai nervos pe măsură ce trenul părea că-şi măreşte viteza apropiindu-se de graniţă. Ca de atâtea ori în viaţa lui, avea senzaţia că nu împărtăşeşte normalitatea persoanelor ce-l înconjurau, călători spanioli sau francezi ce dormeau total liniştiţi în compartiment, siguri de ordinea lucrurilor, perfect instalaţi în lume, spre deosebire de el, care întotdeauna avusese tendinţa să se simtă un intrus şi să nu considere nimic sigur şi să se teamă mereu că se va întâmpla ceva neprevăzut.

Zdrobit de oboseala nopţii de nesomn, adormise de tot când trenul s-a oprit cu un zgomot asurzitor de frâne. Deschise ochii şi, la început, prins încă în mrejele unui coşmar, crezu că trenul sosise la frontiera vechii lui ţări şi că poliţiştii în uniforme cenuşii îl vor aresta văzând că nu are la el actele de identitate necesare, vechiul paşaport pe care mi l-a arătat, o relicvă a trecutului negru, proba materială că existase.

Coborî din tren strângând cu putere într-o mână geanta lui de voiaj şi în cealaltă paşaportul spaniol. Înainte, se asigurase că avea la îndemână în buzunar toate actele necesare acordării cetăţeniei, dacă era nevoie cumva să le prezinte. Se aşează la rând, în partea spaniolă a frontierei, în faţa cabinei unde erau doi jandarmi cu feţe plictisite sau adormite. Dumneavoastră n-o să mă credeţi, pentru că în viaţa dumneavoastră nu v-a fost frică la trecerea unei frontiere, dar mie îmi tremurau picioarele şi când am vrut să le spun bună ziua jandarmilor, mi-am dat seama că mi se uscase gura. Atunci, când se apropie de cabină cu gura uscată şi palmele mâinilor transpirate, cu o senzaţie tot mai puternică de slăbiciune în picioare, s-a întâmplat ceea

ce-şi amintea şi acum cu uimire şi recunoştinţă, ceea ce niciun alt călător n-ar fi observat. Se uita la unul dintre jandarmi pe când se apropia de el şi i se părea că acela îl privea cu suspiciune sau neîncredere, dar s-a înarmat cu curaj, ca atunci când sărise pe fereastra unui closet, şi a întins în cel mai natural mod posibil paşaportul, deschis cu grijă la pagina cu poza lui, pregătit să dea explicaţii în legătură cu nepotrivirea dintre cetăţenie şi numele său. Şi să prezinte imediat actele necesare. Dar jandarmul, fără să se uite măcar la paşaport, fără să-i privească chipul i-a făcut un gest grăbit cu mâna, i-a spus să treacă cu oarece mitocănie spaniolească, şi acest gest cu mâna şi cele două vorbe grosolane rostite de jandarm i s-au părut primirea cea mai frumoasă ce i s-a făcut vreodată, semnalul neîndoielnic al cetăţeniei sale. Imita în faţa mea gestul jandarmului, cu mâna lui fină şi albă de muzician încă recunoscător, minunat de cadoul pe care niciunul dintre ceilalţi pasageri somnoroşi din tren nu ar fi ştiut să-l aprecieze, repetând ca pe un descântec cuvintele jandarmului, *hai*, *treceţi, ce mă-sa*, articulând puternic sunetele pe care îi era greu să le imite şi pe care le pronunţa curat şi cu mândrie ca pe fiecare dintre cuvintele limbii ce acum nu mai era cea a cărţilor şi ale iluziilor din imaginaţia sa. Ci limba vieţii sale obişnuite de fiecare zi.

Apăreau şi dispăreau feţele necunoscuţilor în sala de aşteptare sau de cealaltă parte a mesei din biroul meu, iar eu le priveam cu aceeaşi lipsă de atenţie cu care le ascultam vorbele, cererile sau exigenţele pe care nu aveam puterea să le îndeplinesc, şi nu mă interesau deloc, deşi învăţasem să adopt atitudinea celui ce ascultă cu foarte multă grijă, ca un profesionist, notând sau prefăcându-mă că notez uneori, mâzgălind caricaturi sau semne pe foaia albă din faţa mea, pe care o aveam într-un dosar, în timp ce dădeam informaţii privind demersurile necesare, inventam explicaţii impersonale pentru întârzierea unei

plăţi ce fără îndoială era pe punctul de a se face chiar dacă intervenţia mea nu putea s-o accelereze, cu toate că era posibil ca o vorbă a directorului spusă la timp să aibă un efect benefic, în cazul că el, atât de ocupat cu sarcini de mai mare importanţă şi responsabilitate, ar accepta să se intereseze ceva mai mult de. Problemă. Întotdeauna aşteptam, apărat de parantezele mele de spaţiu şi de timp ca într-o vizuină, dar ceea ce aşteptam dincolo de următoarea scrisoare era foarte confuz pentru mine, o ceaţă de lucruri vagi şi de nehotărâri, pe care nu mă preocupam s-o risipesc. Stăteam nemişcat, în provizoratul aşteptării mele, chircit în cel mai ascuns colţişor al fiinţei mele, cu calmul celui care a auzit deşteptătorul şi ştie că trebuie să se scoale, dar îşi acordă câteva minute, un singur minut, înainte de a deschide ochii şi de a sări din pat. Nu ştiam dacă aştept întoarcerea celei care îmi scria scrisorile, pentru că pe când locuia pe malul acesta al oceanului şi în acelaşi oraş ca mine nu mi-a dat prea multă atenţie, sau cel puţin nu pentru mult timp. Niciodată n-am simţit-o mai departe de mine, mai de necucerit, în puţinele ocazii când am strâns-o în braţe. Când o căutam mă evita, dar dacă renunţam descurajat s-o mai caut era ea cea care se apropia de mine, întotdeauna ca o promisiune intactă, alungându-mi din suflet resentimentul şi nesiguranţa şi făcându-mă s-o doresc din nou atât de mult, încât mă îndreptam cu aviditate, dăruindu-mă ei ca atras de un magnet, şi într-o clipă, când de-abia o atingeam, mă evita din nou. Acum, când era atât de departe o simţeam mai aproape de mine, la distanţă şi prin scrisori, în ignoranţa mea aproape totală privind viaţa pe care o ducea.

În realitate, nu era mai tangibilă pentru mine decât femeile din filmele în alb şi negru care mă subjugau, ajungând să trezească în mine un soi de himerică iubire, lista completă şi previzibilă, Lauren Bacall, Ingrid Bergman. Gene Tierney, Ava Gardner, Rita Hayworth. În

Gilda, pe care l-am văzut de atâtea ori, Rita Hayworth fuge de Glenn Ford şi de Buenos Aires şi, într-un cabaret din Montevideo, îmbrăcată în alb, cântă şi dansează un cântec intitulat *Amado mío.*

Amado mío
Love me forever
And let forever
Begin tonight.[29]

În film, Montevideo nu e decât un nume, nici măcar un decor sau una dintre acele false panorame în faţa cărora actorii vorbesc sau se prefac că ar conduce o maşină. Femeia care a apărut într-o dimineaţă în sala de aşteptare a biroului meu, cu un copil în braţe, cu o sacoşă mare plină de marionete, fugise din Montevideo la Buenos Aires în 1974, şi, după patru ani, de la Buenos Aires la Madrid, însărcinată fără să ştie încă, aşteptând un copil de la un bărbat pe care-l ridicaseră într-o noapte militarii sau poliţiştii în civil, despre care n-a mai ştiut nimic. În timp ce vorbeam, copilul se juca cu păpuşile de lemn ale maică-sii, stând pe jos în biroul meu, şi ea îl supraveghea cu coada ochiului, cu o nelinişte ce nu se potolea nicicum, stăpânită de panică şi de nevoi urgente şi ascunse, o femeie de treizeci şi ceva de ani, cu părul şi ochii foarte negri, părul întins şi strălucitor ca o coamă de cal, ochii mari, foarte rimelaţi cu o uşoară exagerare italiană, la fel ca nasul şi gura, mâinile puternice, un pic bărbăteşti, pricepute în mânuirea sforilor şi a păpuşilor, pe care brusc le-a scos din sacoşă şi a început să le mânuiască în faţa mea, după ce a dat drumul unui casetofon pe care-l avea în bagajul ei de vânzătoare ambulantă. Pe metalul cenuşiu al mesei şi printre hârtiile mele răvăşite. Scufiţa Roşie mergea prin

29 Iubitul meu / Iubeşte-mă pentru eternitate / Şi lasă ca eternitatea / Să înceapă în noaptea aceasta (în engl., în orig.).

pădure cu mici sărituri în ritmul muzicii casetofonului, iar lupul o pândea în spatele unui teanc de dosare, şi glasul cu accent puternic din Río de la Plata istorisea povestea şi se multiplica în alte voci, glasul subţire al fetiţei, glasul gros şi ameninţător al Lupului, vocea spartă şi arţăgoasă a bunicii. Copilul se ridicase în picioare şi se apropia ca vrăjit de masa care-i ajungea la înălţimea ochilor, vrăjit şi speriat, parcă temându-se că lupul l-ar putea pândi şi pe el, fără să se uite nicio clipă la mâinile maică-sii, nici la sforile de care atârnau păpuşile.

Demonstraţia n-a durat mai mult de două sau trei minute, şi când muzica a ajuns la acordul final şi banda s-a oprit, păpuşile au făcut la unison o reverenţă până la pământ şi au căzut istovite pe hârtiile de pe masa mea, dar copilul continua să le privească cu ochii săi uimiţi, aşteptând să reînvie. După cum vezi, mi-a spus femeia, pot să-mi instalez taraba oriunde, şi şi-a băgat păpuşile şi casetofonul în sacoşă, şi copilul a început să le scoată una câte una studiindu-le pe îndelete, vrând parcă să afle taina vieţii lor stinse, foarte absorbit de ele şi cufundat în sine însuşi, fără să ţină seama de mine nici de maică-sa, fără să privească nici măcar o singură dată în jurul lui, la biroul mai curând neîngrijit unde se afla, poate la fel de neprimitor ca odaia pensiunii unde locuiau amândoi de când sosiseră în oraş, cu teama de a nu şti cât timp o va putea plăti, mi-a spus mama, cerându-mi agitată să-i organizez o serie de spectacole la grădiniţele de copii, la clasele mici ale şcolilor publice.

Şi ea avea dosarul ei, îmi arăta fotografii şi tăieturi de ziare, titlurile ei din altă ţară, ce aici nu-i erau de folos, diplome de la şcoli de artă dramatică din Montevideo şi Buenos Aires, care în Spania nu-i slujiseră să-şi găsească de lucru nici măcar ca să frece podele. Eu îi recitam litania obişnuită despre cereri şi demersuri şi perioadă de aşteptare şi ea mă privea cu o expresie de neîncredere şi

aproape de sarcasm în ochii ei foarte negri, rimelaţi, dându-mi parcă de înţeles că nu crede ce-i spun şi că nu-i pasă şi că nici măcar eu nu cred ce spun. Dar se grăbea să se ducă la altă întrevedere, la un birou ca al meu, la Consiliul Regional, mi-a lăsat dosarul pe masă şi a scris pe prima pagină numărul de telefon al pensiunii care era foarte mizeră şi unde eu locuisem odată în vremurile mele de student sărac. Ea ştia la fel de bine ca mine că nu avea niciun rost să-mi lase telefonul şi că va trebui să revină aici de multe ori fără succes, dar amândoi ştiam de asemenea că nu avea altă soluţie şi că trebuia să insiste şi să spere, chiar dacă simţea că este umilită în demnitatea ei în fiecare zi când suna ca să vadă dacă se ştie ceva, dacă se luase vreo hotărâre, de fiecare dată când deschidea din nou uşa biroului meu şi se aşeza în sala de aşteptare în penumbră, mereu cu copilul de mână sau în braţe pentru că nu-l putea lăsa singur la pensiune şi pentru că nu avea pe nimeni cui să-l lase, copilul care nu va ajunge niciodată să-şi cunoască tatăl şi nici măcar să ştie când şi cum murise.

Acum trebuie să fie un tânăr de peste douăzeci de ani: se uită probabil la poza pe care mama lui mi-a arătat-o într-una din dimineţile de aşteptare la birou, chipul unui bărbat cu aer de băiat, cu ochelari cu rame groase, cu părul mare şi creţ în stilul anilor şaizeci şi favoriţi mari, spectrul cuiva aproape de aceeaşi vârstă cu el şi totuşi tatăl lui, care din punct de vedere civil nu este nici viu nici mort, nici îngropat pe undeva, nici înscris în vreun registru administrativ de decese, ci pierdut într-un soi de limb, dispărut, murind mereu, fără uşurarea, pentru cei ce i-au supravieţuit şi îl păstrează în memorie, de a şti când a murit şi unde a fost îngropat, dacă nu cumva a fost aruncat în fluviul Río de la Plata dintr-un elicopter, legat la ochi şi cu cătuşe la mâini, sau mort deja, cu pântecele spintecat de un cuţit, ca rechinii să sfârşească imediat cu cadavrul

lui.

Femeia izbucni în plâns, şi copilul, care se juca pe jos, în lumea lui, păru că se trezeşte la realitate dintr-odată şi se întoarse spre ea privind-o foarte serios, ca şi cum ar fi înţeles ceea ce maică-sa povestise în şoaptă. Mi-a cerut un kleenex şi când şi-a ridicat privirea, am văzut că o dâră de rimei i se scurgea pe obraz. Gata, mi-a trecut, a spus, scuzându-se şi dându-şi la o parte părul drept şi negru de pe faţă. L-am aprins ţigara şi mi-au surâs ochii ei mari şi negri strălucind în lacrimi, dar de data asta nu era obişnuitul zâmbet politicos sau de măgulire pentru poziţia mea administrativă, ci îmi era adresat mie, celui ce o ascultase cu atenţie punându-i întrebări amănunţite, celui ce îi oferise precara ospitalitate a biroului, un timp îndelungat şi tihnit pentru confidenţele ei. M-am gândit cu o urmă de intimă meschinărie masculină că e o femeie tentantă, şi că poate aş avea şanse să mă culc cu ea.

De numele ei îmi amintesc. Mi l-a spus în prima zi, când i-am cerut datele ca să completez una dintre fişele mele detaliate şi inutile ce permiteau să simulez un fel de principiu organizatoric şi echitabil, pe care eu le dactilografiam cu meticulozitate şi apoi le clasificam alfabetic, fiecare în câte un sertar al fişetului de metal cu etichete mici de carton de culori diferite, în funcţie de domeniul corespunzător, Teatru sau Muzică clasică sau Rock sau Flamenco, sau Artişti diferiţi, grup în care era inclus traducătorul lui García Lorca în ţigăneşte.

Poate că numele mi-a atras atât de mult atenţia, pentru că nu se potrivea cu aspectul ei de italiancă şi cu părul şi ochii ei atât de negri. Adriana, a spus, Adriana Seligmann. Uneori, când auzi un nume, al unei femei sau al unui oraş, percepi în silabele lui vibraţia unei istorii încifrate, codul unui mesaj secret, o întreagă existenţă conţinută într-un cuvânt. Fiecare îşi poartă cu sine propriul său roman, poate nu întreaga istorie a vieţii lui, ci un episod în care s-

a cristalizat pentru totdeauna, ce se rezumă într-un nume, şi acel nume poate că nu-l ştie nimeni şi poate că nu este permis să-l rosteşti cu glas tare. Rosebud, Milena, Nana, Gmünd. Pe atunci trăiam mai mult ca niciodată hrănindu-mă cu vorbe şi îndrăgostindu-mă de nume. Nume de femei care îmi erau inaccesibile, pentru că nu îndrăzneam să mă apropii de ele, sau pentru că nu existau sau pentru că, deşi aveau o existenţă reală, ceea ce vedeam eu şi de ceea ce mă îndrăgosteam era un vis proiectat de fantezia şi de dorinţa mea, nume de oraşe ce erau mai frumoase deoarece eu nu le cunoşteam şi era puţin probabil să le văd vreodată.

Acum, femeia străină şi tentantă ce stătea în picioare în faţa mea, de cealaltă parte a mesei, s-a aşezat din nou şi mi-a povestit istoria numelui ei. De multe ori am văzut câte o persoană ce pare că suferă o lovitură, o schimbare, când se hotărăşte să povestească ceva foarte important pentru ea, istoria sau romanul vieţii sale, o persoană care face un pas şi suspendă timpul real al prezentului ca să se cufunde într-o povestire, şi în timp ce vorbeşte, chiar dacă o face împinsă de nevoia de a fi ascultată, priveşte de parcă ar fi rămas singură, iar interlocutorul nu este decât o cutie de rezonanţă, dacă nu fina membrană în care vibrează cuvintele povestirii. Niciodată nu sunt mai autentic decât atunci când tac şi ascult, când las deoparte obositoarea mea identitate şi propria-mi memorie, şi mă concentrez complet ca să ascult, ca să fiu complet invadat de experienţele şi amintirile altora.

Seligmann se numea bunicul meu dinspre tată, Saul Seligmann, spuse femeia. De mică ştiam vag că venise din Germania când era încă tânăr, dar niciodată nu l-am auzit vorbind despre viaţa pe care o dusese înainte de a ajunge la Montevideo. Îmi amintesc că mergeam cu tata de mână să-l vizităm în atelierul lui de croitorie. Lăsa deoparte ce făcea şi mă lua pe genunchi şi-mi spunea poveşti cu o voce

care avea un uşor accent străin. S-a pensionat şi s-a dus să locuiască în afara oraşului, pe celălalt ţărm al fluviului, cum spunem noi. Îşi cumpărase o fermă în Tigre ca să fie singur cu adevărat, cum îi plăcea, zicea tata, cu o urmă de resentiment, cred eu. De-atunci aproape că nu l-am mai văzut. Dar pe când aveam doisprezece ani, părinţii mei s-au despărţit şi pentru un timp m-au trimis să stau cu bunicul la casa din Tigre. Era o casă de lemn, pe o insuliţă, cu un cerdac înalt vopsit în alb, cu un debarcader, înconjurată de copaci. După ultimele luni pe care le petrecusem cu părinţii mei. Acea izolare în casa bunicului meu a fost un paradis. Citeam cărţile din bibliotecă şi ascultam discurile lui cu opere şi cu tangouri. Dacă-l întrebam ceva despre Germania, îmi spunea că plecase de acolo foarte tânăr şi că uitase totul, chiar şi limba. Dar eu am descoperit că nu era adevărat, cu toate că el nu şi-a dat seama. Într-una dintre primele nopţi când am dormit în casă, m-au trezit nişte strigăte. M-am temut că intraseră hoţii. Dar am avut curajul să mă scol şi am străbătut culoarul până la dormitorul bunicului meu. El era cel care striga. Striga, vorbea cu cineva, se certa, părea că imploră, dar nu înţelegeam nimic fiindcă vorbea în germană. Striga cum n-am mai auzit pe nimeni să strige. Părea că strigă pe cineva, că rosteşte un nume atât de tare, încât propria lui voce l-a trezit. Am vrut să mă ascund, dar mi-am dat seama că nu mă vedea la lumina de pe culoar, deşi avea ochii deschişi. Gâfâia şi era transpirat. A doua zi l-am întrebat dacă avusese vreun coşmar dar mi-a răspuns că nu-şi amintea nimic. În fiecare noapte se repetau aceleaşi vorbe, strigătele în germană în tăcerea casei, numele pe care îl repeta şi pe care eu nu reuşeam să-l înţeleg bine, nu ştiu dacă spunea Greta sau Gerda. Când a murit bunicul meu, am găsit sub patul lui o valijoară plină cu scrisori în germană şi fotografiile unei femei tinere. Grete erau semnate toate scrisorile, care au încetat să sosească în

1940. Când eram mică, nu-mi plăcea numele meu de familie, dar acum îl port ca pe un cadou pe care mi l-a lăsat, la fel ca acele scrisori pe care mi-ar fi plăcut să le citesc, dar nu le înţelegeam. Le-am luat cu mine când am plecat la Buenos Aires, împreună cu pozele lui Grete. Îmi spuneam mereu că o să le dau cuiva care ştie germană ca să mi le traducă, dar întotdeauna o lăsam pentru altă dată. Toată viaţa ai câte ceva de făcut, şi crezi întotdeauna că o să ai timp pentru toate, dar dintr-odată, într-o bună zi, totul se sfârşeşte, nu mai ai nimic din ce credeai că este al tău, nici soţul tău, nici casa ta, nici actele tale, nimic altceva decât frica şi spaima, sfâşierea ce nu se sfârşeşte niciodată. Ce s-o fi întâmplat cu scrisorile, ce-or fi făcut cu ele cei ce mi-au asaltat casa. Bine că aveam cel puţin ceva ce nu mi-au putut lua, deşi, când am fugit nu ştiam, nu ştiam că tocmai rămăsesem însărcinată.

Sefarad

Îmi amintesc de o casă evreiască dintr-un cartier al oraşului meu natal, care se numeşte Alcázar, pentru că e construit pe terenul, încă împrejmuit de ziduri, unde se afla fortăreaţa medievală, cetăţuia fortificată ce a aparţinut mai întâi musulmanilor şi, din secolul al XIII-lea, creştinilor, din 1234, ca să fim mai exacţi, când regele Fernando al III-lea al Castiliei, căruia i se spunea cel Sfânt în manualele mele de şcoală, a pus stăpânire pe oraşul recent cucerit. Ca să învăţăm mai uşor data, ni se spunea nouă, copiilor, trebuie să ne amintim de primele patru numere consecutive: unu, doi, trei, patru, şi repetam în cor litania ca pe tabla înmulţirii. Fernando al III-lea cel Sfânt a cucerit oraşul de la mauri în o mie, două sute, treizeci şi patru.

În perimetrul înălţat al Alcázarului, aproape inaccesibil dinspre laturile de sud şi de est, s-a aflat mai întâi moscheea cea mare şi apoi, pe acelaşi loc, biserica Santa María, ce mai există încă, deşi e închisă de mulţi ani pentru nişte lucrări de restaurare care nu se sfârşesc niciodată. Are sau avea o galerie gotică, singurul lucru cu adevărat vechi şi valoros din clădire, ce a fost restaurată de multe ori fără prea multă grijă, mai ales în secolul al XIX-lea, când i s-a adăugat, pe la 1880, un frontispiciu dubios şi vulgar şi două clopotniţe lipsite total de interes. Dar eu ştiam să disting sunetul clopotelor de oricare altul din câte se auzeau în oraş la lăsatul serii, pentru că erau clopotele parohiei noastre, şi mai ştiam şi când băteau a mort şi când a slujbă de înmormântare, şi recunoşteam duminica, la prânz şi seara, bătăile năvalnice ce anunţau slujba cea mare. Alte clopote, aproape la fel de apropiate, aveau un sunet mult mai grav şi solemn, de bronz, ca acelea de la biserica Salvador, sau mai acut şi diafan, şi în acest caz erau cele de la mănăstirea de maici, ce se aflau

într-un turn ca o fortăreaţă, la fel de mohorât ca toată clădirea, cu poarta sa veşnic închisă şi zidurile înalte de piatră înnegrite de licheni şi muşchi, pentru că se aflau veşnic în umbra rece a nordului. Din când în când; acel portal negru bătut în ţinte mari se deschidea şi apăreau două călugăriţe, întotdeauna o pereche, atât de palide, că păreau ieşite din mormânt, cu rasele lor maro şi chipurile strânse într-o pânză albă sub toci, cu pielea mai albă decât pânza, iar eu eram foarte speriat, fiindcă mă temeam că mă vor răpi, şi-o strângeam mai tare de mână pe mama, care îşi pusese un văl negru pe cap ca să se ducă la biserică.

Îmi aduc aminte de marile dale inegale din galeria bisericii Santa María, dintre care unele erau lespezi funerare cu numele unor morţi de foarte de demult săpate în piatră, aproape şterse de trecerea veacurilor şi paşii oamenilor, şi de o grădină spre care dădeau arcurile sale ogivale, unde creştea un dafin atât de înalt, încât privirea unui copil se pierdea spre înălţimi fără să-i zărească vârful. În grădina întunecoasă datorită umbrei gigantice făcute de dafin, plină de ferigi şi buruieni, era întotdeauna, chiar şi vara, un miros foarte puternic de vegetaţie şi pământ reavăn, şi răsuna larma păsărilor ce-şi făceau cuib în desişul ei. Lungile fluierături ale rândunelelor şi ale lăstunilor în amurgurile întârziate ale verii. De foarte departe, se distingea coroana verde închis a dafinului, ca un gheizer de vegetaţie ce se înălţa mai sus decât clopotniţele bisericii şi casele din cartier, care unduia în după-mesele furtunoase. Când eram foarte mic şi intram în galeria bisericii Santa María, ţinând-o de mână pe mama, ameţeam când mă apropiam de grădină ca să văd dafinul, şi întotdeauna simţeam răcoarea umedă a pământului şi a pietrei şi mă asurzea zarva păsărilor, ce-şi luau zborul dintr-odată, când băteau clopotele.

Eu eram convins că dafinul ajungea la cer, asemeni

vrejului de fasole fermecat din povestea pe care mi-o spuneau femeile din casă, şi pe care, mulţi ani după aceea, i-o citeam fiului meu cel mare, veşnic dornic de poveşti când se ducea la culcare, de când avea doi sau trei ani, impacientat când îşi dădea seama că povestea o să se termine, cerându-mi să mai ţină un pic, să-i citesc sau să-i povestesc alta, ba mai bine să născocesc una pe gustul lui, atribuindu-le personajelor trăsăturile de caracter şi puterile magice ce îi plăceau lui şi punându-le nume pe care trebuia să le aprobe el. Pe când citeam povestea la căpătâiul patului fiului meu, mi-l închipuiam pe micul ei erou urcând spre cer şi ivindu-se dincolo de nori printre crengile acelui dafin fermecat al Sfintei Marii, aşa cum mi-l închipuisem când eram copil şi mi se spunea aceeaşi poveste. Dacă priveam foarte fix în sus, chiar dacă nu sufla vântul, dafinul avea o uşoară unduire, cu atât mai tulburătoare, cu cât pentru că de-abia se putea percepe. Când îi agita coroana un vânt puternic, zgomotul frunzelor avea intensitatea valurilor izbite de stâncă, pe care eu nu le auzisem decât în filme sau când cineva îmi punea la ureche un ghioc şi îmi spunea că mai răsună înăuntru vuietul mării de unde fusese adus.

Îmi amintesc că mă duceam la biserica Santa María în fiecare după-amiază, în vara când am împlinit doisprezece ani, ca să spun câteva Ave Maria Fecioarei din Guadelupa, patroana oraşului meu, pe care o rugam să intervină în favoarea mea ca să trec la gimnastică în septembrie, pentru că la examenele din iunie picasem în mod umilitor, dar nu pe nedrept. Nu eram talentat la niciun sport, nu eram în stare să mă caţăr pe o funie ori să sar calul, şi nici măcar nu ştiam să mă dau peste cap. În mine crescuse un sentiment de excludere care se accentua în chip amar odată cu pierderea confortabilelor certitudini ale copilăriei şi primele tulburări şi temeri ale trecerii spre adolescenţă. Mă simţeam mereu ruşinat şi deosebit de ceilalţi, cu faţa

mea prea rotundă ce se umplea de coşuri, cu tuleiele înnegrindu-mi buza de sus, încă de copil, cu părul ce-mi creştea în locurile cele mai ciudate ale corpului, cu remuşcarea acută şi secretă a masturbaţiei, care potrivit învăţăturilor înfricoşătoare ale popilor nu era doar un păcat, ci şi începutul unei serii de boii cumplite. Ce ciudat e că am fost acel copil singuratic, grăsuţ şi stângaci, care, în fiecare amurg de vară, când se mai răcorea, se ducea în cartierul Alcázar şi intra în galeria răcoroasă a bisericii Santa María ca să se roage Fecioarei, călcând pe lespezile funerare ale unor morţi îngropaţi acum cinci sau şase veacuri, credincios şi ruşinat în forul său interior, pentru că în vara aceea învăţase să se masturbeze, uitându-se întotdeauna cu coada ochiului înăuntrul decolteurilor şi la picioarele goale ale femeilor, la pieptul alb cu sfârcul mare şi întunecos şi subţiri vene albăstrii al unei ţigănci desculţe care-i dădea să sugă pruncului ei aşezată în poarta vreuneia dintre căsuţele săracilor care se aflau la capătul cartierului, lângă ruinele zidului. Uneori, în marea piaţă din faţa bisericii, îi vedeam de departe stând pe o bancă de piatră pe cei patru sau cinci golani din clasa mea, care începuseră să fumeze şi se duceau la cârciumi, şi care, dacă treceam prin faţa lor, cu toate că mă făceam că nu-i văd, îşi băteau joc de mine aşa cum îşi bătuseră joc în sala de sport şi în curtea şcolii de slăbiciunea mea fizică, cu atât mai mult dacă îşi dădeau seama unde mă duceam, eu, tocilarul dolofan care luase atâtea note de zece şi totuşi nu fusese în stare să treacă la gimnastică, şi care acum se ruga în fiecare seară Fecioarei şi nu o dată se spovedea şi apoi rămânea la slujbă şi se împărtăşea, cu remuşcarea şi ciuda că nu îndrăznise să mărturisească totul, să-i spună preotului care-i pusese nişte întrebări de rutină şi schiţase semnul crucii în penumbră în timp ce murmura pedeapsa şi iertarea, că mai avea un păcat căruia nici măcar nu i se putea spune pe nume decât cu un vag eufemism, că

săvârşise *un act impur*. Doctrina catolică ne obişnuia foarte de timpuriu cu solitara bătălie cu tine însuţi, cu întortocherile vinovăţiei: un act impur era un păcat mortal, şi dacă nu îl mărturiseai nu puteai fi iertat, iar dacă voia cineva să se spovedească de un păcat mortal comitea altul la fel de grav ca primul, ce se adăuga aceluia în tainica josnicie a conştiinţei.

La biserica Santa María m-am căsătorit prima dată, când aveam douăzeci şi şase de ani. Poate că datorită buimăcelii şi a emoţiilor ceremoniei şi a mulţimii de oameni n-am apucat de data asta să mă uit la marele dafin din grădina bisericii, cu toate că acum îmi trece prin gând bănuiala îngrijorătoare că poate fusese tăiat, ceea ce n-ar fi fost de mirare într-un oraş adept al tăierii copacilor. Bărbatul tânăr, cu mustaţă, cu părul tuns cu briciul, cu un costum bleumarin şi o cravată gri perlă, mi se pare acum şi mai îndepărtat decât băieţelul de paisprezece ani, cuvios şi ruşinat în secret. De-a lungul acestui timp îşi perfecţionase aptitudinile, pe care le întrezărea ca fiind ale sale de la începutul adolescenţei, obiceiul de a se preface că e altcineva şi de a face ce aşteptau ceilalţi de la el, recoltându-se totodată, furios şi în tăcere, viclenia zadarnică de a-şi ascunde ceea ce el îşi închipuia că este adevărata lui identitate şi de a o hrăni cu cărţi şi vise şi o treptată doză de ranchiună, în timp ce pe faţă arăta o atitudine de blândă supunere. Aşa trăia într-un exil static, într-o depărtare ce aproape niciodată nu se micşora şi care, cu toate acestea, era la fel de falsă ca o câmpie pictată în perspectivă pe un perete sau ca acele secvenţe de film în care actorul conduce cu cea mai mare viteză o maşină decapotabilă pe buza unei faleze fără ca vântul să-i răvăşească părul şi fără ca pe parbriz să se perinde şi să alerge umbrele copacilor.

Cartierul Alcázar, în spatele bisericii Santa María, mărginit la sud şi la vest de drumul ce ocoleşte zidurile în

ruine şi de terasele livezilor, are străzi înguste şi pietruite şi mici pieţe unde poate exista câte o casă impunătoare, cu un arc mare de piatră şi cu doi sau trei duzi sau plopi. Casele mai vechi din cartier sunt din secolul al cincisprezecelea. Sunt văruite, cu excepţia buiandrugilor de la uşi, de culoarea gălbuie a gresiei din care au fost ciopliţi, aceeaşi ca aceea a palatelor şi bisericilor. Albul varului şi blondul auriu al pietrei contrastează într-o delicată armonie care are eleganţa luminoasă a Renaşterii şi frumuseţea austeră a arhitecturii populare. Ferestrele înalte şi înguste cu grilaje cu bare dese ca nişte jaluzele şi zidurile mari înconjurate de grădini amintesc de ermetismul caselor musulmane moştenit intact de mănăstirile de claustrare[30]. Există case mari, cu ferestruici înguste ca nişte ambrazuri, unde uneori ne ascundeam noi copiii, cu belciuge mari pe faţade, belciuge de fier atât de grele, că nu aveam putere să le ridicăm, de care ni se spunea că seniorii de pe vremuri îşi legau caii. În aceste case locuiau nobilii ce conduceau oraşul şi care în timpul răzvrătirilor feudale împotriva puterii regale se baricadau în spatele zidurilor Alcázarului. La adăpostul aceloraşi ziduri se afla cartierul evreiesc; nobilii aveau nevoie de banii evreilor, de priceperea lor în treburile administrative, de îndemânarea meşteşugarilor lor. Aşa că erau interesaţi să-i apere împotriva periodicelor explozii de furie ale gloatei cucernice şi brutale aţâţată de predicatori fanatici, de legende despre profanarea sfintei cuminecături şi ritualuri sângeroase săvârşite de evrei ca să pângărească religia creştină. Furau sfânta cuminecătură şi o scuipau şi o călcau în picioare, şi o străpungeau cu cuie şi o sfărâmau cu cleşti ca să repete astfel chinurile suferite de trupul muritor al lui Iisus Hristos. Răpeau copii creştini şi le tăiau gâtul în pivniţele sinagogilor, şi le beau sângele sau îl

30 Mănăstiri din care călugăriţele nu ies toată viaţa şi unde este interzisă intrarea persoanelor laice.

vărsau pe făina albă şi sfinţită pentru cuminecătură.

Cineva mi-a vorbit de acea casă evreiască şi eu am bătut cartierul Alcázar până am găsit-o. Este pe o străduţă îngustă, ghemuită parcă, şi-mi amintesc că era locuită, cu glasuri de oameni şi zgomot de televizor ajungând în stradă prin ferestrele deschise, cu glastre cu muşcate. Are o poartă joasă şi la cele două capete ale marelui buiandrug de piatră sunt cioplite două stele ale lui David într-un cerc, nu atât de mâncate de timp încât să nu se poată vedea cu exactitate desenul. E o casă mică. Dar solidă, ce probabil că nu a aparţinut unei familii bogate, ci unui grefier sau unui mic negustor, sau dascălului unei şcoli rabinice, unei familii ce trăia, probabil, în anii dinaintea expulzării, sfâşiată între frică şi o strădanie de normalitate, închipuindu-şi că excesele ameninţătoare ale fanatismului creştin se vor domoli la fel ca de atâtea alte ori, şi că în acest orăşel şi la adăpostul zidurilor Alcázarului nu se vor repeta teribilele masacre din urmă cu câţiva ani de la Córdoba, sau de la sfârşitul veacului anterior. Casa de pe străduţă are ceva suspicios şi ascuns, ca atitudinea cuiva care pentru a nu atrage atenţia ţine capul aplecat şi umerii adunaţi şi încearcă să meargă pe lângă pereţi. Ce-ai face tu dacă ai şti că de la o zi la alta ai putea fi expulzat, că ar fi de-ajuns o semnătură şi o pecete de ceară roşie în partea de jos a unei ordonanţe, pentru ca întreaga ta viaţă să fie distrusă, să pierzi tot, casa şi averea, viaţa ta de fiecare zi, şi să te vezi pe drumuri, expus ruşinii, obligat să te lepezi de tot ce credeai că este al tău, şi să porneşti într-o călătorie pe o corabie ce te va purta nu se ştie unde, unde vei fi, de asemenea, arătat cu degetul şi respins, sau nici măcar asta, expus unui naufragiu pe mare, marea înfricoşătoare pe care nu ai văzut-o niciodată. Cele două stele ale lui David sunt singura dovadă a existenţei unei comunităţi numeroase, asemeni urmelor fosilizate de pe o minunată frunză ce a făcut parte din imensitatea unui

codru distrus de un cataclism cu milenii în urmă. Nu puteau crede că vor fi expulzaţi cu adevărat, că în câteva luni vor trebui să părăsească pământul unde se născuseră şi unde trăiseră strămoşii lor îndepărtaţi, străzile oraşului pe care îl crezuseră al lor, şi unde, brusc, nu vor avea parte decât de manifestări de ură. Cine poate crede că propria lui casă, unde şi-a făurit un mod de trai, îi va fi răpită în câteva zile, şi că oameni necunoscuţi vor veni s-o ocupe şi nu vor şti nimic despre cei ce trăiseră în ea, cei ce crezuseră că este a lor. Casa avea o poartă cu ţinte ruginite şi un ciocan, şi mici muluri gotice la colţurile buiandrugului. Cheia ce intra în gaura mare a broaştei poate că o luaseră cu ei cei expulzaţi şi o lăsaseră moştenire din tată în fiu succesivelor generaţii ale exilului, la fel ca limba şi sonorele nume castiliene şi romanţele şi cântecele pentru copiii pe care evreii din Salonic şi Rodos le luaseră cu ei în lunga şi infernala călătorie spre Auschwitz. Dintr-o casă asemănătoare cu aceasta vor fi plecat pentru totdeauna familia lui Baruch Spinoza sau cea a lui Primo Levi. Mergeam pe străzile pietruite ale cartierului evreiesc din Úbeda, închipuindu-mi tăcerea în care se scufundaseră în zilele de după expulzare, la fel ca aceea a străzilor din cartierul sefardit din Salonic, când fusese evacuat de nemţi în 1941, unde nu aveau să se mai audă glasurile fetiţelor ce săreau coarda cântând romanţe precum cele pe care eu apucasem să le aud în copilăria mea, romanţe despre femei ce se travesteau în bărbaţi ca să lupte în războaie împotriva maurilor, ori despre regine fermecate. Franciscanii şi dominicanii predicând mulţimii analfabete, din amvoanele bisericilor, clopotele bătând cu sunet de victorie. În vreme ce surghiuniţii părăseau cartierul Alcázar, în primăvara şi vara anului 1492, altă dată pe care o învăţam pe dinafară la şcoală, pentru că era cea mai glorioasă din Istoria Spaniei, ne spunea învăţătorul, când fusese cucerită Granada şi se

descoperise America, iar patria noastră, unificată de curând, începuse să fie un imperiu. *Domneşte spiritul lui Isabel şi al lui Femando*, cântam marcând cu paşi marţiali emfaza imnului, *muri-vom sărutând drapelul sfânt.* Faptă eroică la fel de importantă ca victoria Regilor Catolici asupra maurilor din Granada şi hotărâre la fel de înţeleaptă ca aceea de a-l sprijini pe Columb fusese expulzarea evreilor, care, în ilustraţiile din enciclopedia noastră şcolară, aveau nasuri coroiate şi bărbiţe ascuţite, şi se spunea despre ei că sunt la fel de perfizi şi ascunşi ca alţi duşmani declaraţi ai Spaniei, despre care nu ştiam nimic altceva decât numele lor înfricoşătoare, masoni şi comunişti. Când ne încăieram cu alţi copii pe stradă şi când vreunul ne scuipa, îi strigam întotdeauna: *Jidane*, *l-ai scuipat de Dumnezeu.* În carele alegorice din Săptămâna Patimilor, gâzii şi fariseii aveau aceleaşi trăsături grosolane ca evreii din enciclopedia noastră şcolară. În Cina cea de Taină, Iuda ne înfricoşa la fel ca Dracula din filme, cu nasul lui încovoiat şi barba ascuţită şi faţa verzuie de trădător hapsân, când se răsucea ca să se uite pe furiş la punga cu cei treizeci de arginţi.

La hotelul Excelsior din Roma, mulţi ani şi multe vieţi mai târziu, am cunoscut un scriitor român sefard, Emil Roman, ce vorbea curent italiana şi franceza, dar şi o stranie şi ceremonioasă spaniolă pe care o învăţase în copilărie, şi care, probabil, se asemăna cu cea vorbită în 1492 de locuitorii acelei case din cartierul Alcázar. Dar noi nu ne spuneam sefarzi, mi-a explicat, noi eram spanioli. La Bucureşti, în 1944, un paşaport eliberat în cea mai mare grabă de ambasada spaniolă i-a permis să scape cu viaţă. Cu acelaşi paşaport care îl salvase de nazişti scăpase câţiva ani mai târziu de dictatura comunistă, şi nu s-a mai întors niciodată în România, nici măcar după moartea lui Ceauşescu. Acum scrie în franceză şi trăieşte la Paris; şi, cum este pensionar, îşi petrece după-mesele în localul unei

asociaţii de bătrâni sefardiţi ce se numeşte *Viaţă lungă*. Era un bărbat foarte înalt, rigid, cu gesturi grave, cu pielea măslinie şi mâini mari de sacerdot. La barul hotelului Excelsior, un tip cu papion roşu şi smoching argintiu cânta melodii de succes internaţional la o orgă electrică. Aşezat în faţa mea, lângă ferestrele ce dădeau spre circulaţia de pe Via Veneto, Emil Roman bea cu sorbituri scurte dintr-o ceaşcă micuţă o cafea expres şi vorbea cu patimă despre injustiţiile săvârşite cu cinci veacuri în urmă, niciodată uitate, neîndreptate şi nici măcar atenuate de scurgerea timpului şi de perindarea generaţiilor, acel decret de expulzare fără drept de apel, bunuri şi case vândute în grabă ca să se încadreze în termenul de două luni ce li se acordase expulzaţilor, două luni ca să părăseşti o ţară unde trăiseră strămoşii tăi timp de mai bine de o mie de ani, aproape de la începutul celeilalte diaspore, spunea Emil Roman, sinagogile pustii, bibliotecile împrăştiate, prăvăliile goale şi atelierele închise, o sută sau două sute de mii de persoane obligate să plece dintr-o ţară cu nici opt milioane de locuitori. Şi cei ce n-au plecat, cei care-au preferat să se convertească din teamă sau din interes şi şi-au făcut socoteala că botezându-se vor fi acceptaţi. Dar nici măcar asta nu le-a fost de folos, deoarece dacă nu mai puteau fi prigoniţi din cauza religiei de care se lepădaseră, acum sângele lor era cel ce-i condamna, şi nu numai pe ei. Ci şi pe fiii şi nepoţii lor, astfel că aceia care au rămas au ajuns să fie la fel de străini ca aceia care plecaseră, poate chiar mai mult încă, deoarece erau dispreţuiţi nu doar de cei ce-ar fi trebuit să fie fraţii lor întru noua religie, ci şi de cei ce rămăseseră credincioşi celei de care ei se lepădaseră. Cel mai infam păcătos se putea căi, şi dacă îşi îndeplinea pedeapsa era iertat de vină. Ereticul putea să-şi renege greşelile, păcatul originar putea fi iertat mulţumită jertfei lui Hristos; dar pentru evreu nu exista mântuire posibilă pentru că vinovăţia sa era anterioară lui şi

independentă de laptele sale, şi devenea şi mai suspect şi dubios dacă avea o comportare exemplară. Dar în privinţa asta Spania nu a fost o excepţie, n-a fost mai crudă sau mai fanatică decât alte ţâri din Europa, în ciuda a ceea ce se crede în general. Dacă Spania s-a deosebit prin ceva nu a fost pentru că i-a expulzat pe evrei, ci pentru că i-a expulzat atât de târziu, pentru că în secolul al XIV-lea fuseseră izgoniţi din Anglia şi din Franţa, şi să nu credeţi că asta s-a făcut cu mai multe menajamente, iar când în 1492 mulţi dintre cei ce plecaseră din Spania au căutat adăpost în Portugalia, l-au obţinut în schimbul unei monede de aur de persoană, şi după şase luni au fost expulzaţi şi de-acolo, iar cei ce s-au creştinat ca să nu trebuiască să mai plece n-au dus o viaţă mai bună decât evreii convertiţi din Spania, şi-au primit acelaşi nume infam de *marrani*[31]. Dar au existat *marrani* care după mai multe generaţii trecute la catolicism au emigrat în Olanda şi când au ajuns acolo au profesat din nou iudaismul, ca familia lui Baruch Spinoza, de exemplu, ce avea o inteligenţă prea raţională şi liberă pentru a se supune vreunei dogme şi a fost expulzat oficial din comunitatea evreiască, el, cel ce se trăgea dintr-o stirpe de evrei expulzaţi din Spania.

A fi evreu era de neiertat, a nu mai fi era imposibil, spuse cu lenta sa mânie melancolică Emil Roman, al cărui nume adevărat era don Samuel Béjar y Mayor. Eu nu sunt evreu datorită religiei strămoşilor mei, pe care părinţii mei n-au practicat-o niciodată, şi de care când eram tânăr îmi păsa la fel cum vă pasă dumneavoastră de credinţa bunicilor în miracolele sfinţilor catolici. Un timp, încă mai putea fi ca o boală secretă, care nu te exclude din societatea celorlalţi pentru că nu iese la iveală prin semne exterioare, prin pete sau bube ce te pot condamna ca pe un lepros din Evul Mediu. Dar într-o zi, în 1941, a trebuit

31 *Marran* „porc” (în sp.).

să-mi cos o stea a lui David galbenă pe pieptul paltonului, şi de atunci boala n-a mai putut fi ascunsă, iar dacă eu uitam pentru o clipă că sunt evreu şi că nu puteam fi decât un evreu, privirile celor pe care-i întâlneam pe stradă sau pe platforma tramvaiului (cât timp ni s-a mai dat voie să circulăm cu tramvaiul) aveau grijă să mi-o amintească, să mă facă să-mi simt boala şi ciudăţenia. Unii cunoscuţi îşi întorceau capul ca să nu fie obligaţi să ne salute sau să nu fie văzuţi că vorbesc cu un evreu. Câte unul ne ocolea, ca atunci când ocoleşti un cerşetor foarte murdar sau o persoană cu o diformitate respingătoare. Cei ce fuseseră compatrioţii mei deveniseră străini. Dar străinul eram eu, şi oraşul în care mă născusem şi trăisem dintotdeauna nu mai era al meu. Şi în orice clipă, în timp ce mergeam pe trotuar, oricine putea să mă insulte şi să mă împingă în stradă deoarece nu aveam dreptul să merg pe-acolo, sau dacă aveam ghinionul să mă întâlnesc cu un grup de nazişti riscam să mă bată sau să sufăr umilinţa de a o rupe la fugă ca să nu mă ajungă, ca un copil neajutorat pe care-l chinuiesc puştii mai mari şi golanii de pe stradă ca să se distreze.

L-aţi citit pe Jean Améry? Trebuie s-o faceţi, este la fel de important ca Primo Levi, doar că mult mai exasperat decât el. Familia lui Primo Levi emigrase în Italia în 1492. Amândoi au fost la Auschwitz, cu toate că acolo nu s-au întâlnit. Levi nu împărtăşea exasperarea lui Améry, nici nu putea să accepte faptul că s-a sinucis, dar şi el a sfârşit prin a se omorî, sau cel puţin ăsta a fost verdictul poliţiei. În realitate Améry nu se numea Améry, nici Jean. Se născuse în Austria şi se numea Hans Mayer. Până la treizeci de ani a trăit crezând că este austriac şi că limba şi cultura lui sunt. Germane. Îi plăcea chiar să sublinieze că e din Austria, şi adesea se îmbrăca în costum popular cu pantaloni scurţi şi şosete trei sferturi. Pe neaşteptate, într-o zi de noiembrie din 1935, stând într-o cafenea din Viena,

aşa cum stăm noi.

dumneavoastră şi cu mine, a deschis ziarul şi a citit decretul de la Nürnberg privind legile rasiale şi a descoperit că nu este ceea ce crezuse şi dorise întotdeauna să fie şi ceea ce părinţii lui îl învăţaseră să creadă că este, un austriac. Brusc, era ceea ce nu-şi închipuise niciodată: un evreu, şi pe deasupra nu era decât asta, întreaga sa identitate se reducea la această unică stare. Intrase în cafenea fiind sigur că are o patrie şi o viaţă şi când a ieşit de acolo era un apatrid, maximum o posibilă victimă şi nimic mai mult. Chipul lui era acelaşi, dar el devenise altul, şi când se privea pe îndelete în oglindă nu-i era deloc greu să înceapă să distingă semnele transformării, deşi după înfăţişarea lui nimeni n-ar fi putut să-şi dea seama de originea lui, de urmele stigmatului. Probabil că plătise cafeaua aceluiaşi chelner din fiecare dimineaţă, care poate se înclinase uşor în faţa lui când primise bacşişul, dar acum ştia că în mod foarte probabil chelnerul l-ar privi cu dispreţul destinat unui cerşetor inoportun dacă ar ajunge să afle că este evreu. A fugit spre vest, în Belgia, când mai era încă timp, în 1938, dar în epoca aceea frontierele Europei se transformau de la o zi la alta în capcane sau garduri de sârmă ghimpată, şi cel ce fugise în altă ţară se trezea într-o dimineaţă auzind la megafoane strigătele călăilor pe care crezuse că i-a lăsat în. Urmă în ţara lui. În 1943, Gestapoul l-a arestat la Bruxelles. Timp de câteva săptămâni a fost supus unor torturi îngrozitoare şi puţin după aceea a fost trimis la Auschwitz. După eliberare şi-a renegat numele german şi limba germană pe care le crezuse ale lui, şi a hotărât să se numească Jean, nu Hans, şi Améry, nu Mayer, şi să nu mai pună piciorul niciodată în Austria şi în Germania. Citiţi cartea pe care a scris-o despre infernul din lagăr. După ce am terminat-o, n-am putut să citesc cineva şi nici să scriu nimic. Spune că în clipa când cineva începe să fie torturat este încălcat pentru

totdeauna pactul său cu ceilalţi oameni, şi chiar dacă se salvează şi rămâne liber şi continuă să trăiască mulţi ani, tortura nu va înceta niciodată, şi nu va putea să privească pe nimeni în ochi, nici să se încreadă în cineva, nici să nu se întrebe, în faţa unui necunoscut, dacă este sau a fost un torţionar, dacă i-ar fi foarte greu să fie. Şi când o vecină bătrână şi bine-crescută îi dă bună ziua când îl întâlneşte pe scară, se gândeşte că aceeaşi bătrânică amabilă putuse să-l denunţe la Gestapou pe vecinul ei evreu, sau să se uite în altă parte când vecinul ei era târât pe scări în jos, sau să strige *Heil Hitler* până răguşea la trecerea soldaţilor nemţi.

Am fost invitat în Germania o dată, acum câţiva ani, să ţin o conferinţă într-un oraş foarte frumos, ca de basm, cu străzi pietruite şi case cu acoperişuri gotice, cu parcuri, cu multă lume plimbându-se cu bicicleta, Göttingen, unde trăiseră Fraţii Grimm. Îmi amintesc de zgomotul ca fâşâitul mătăsii pe care-l făceau roţile bicicletelor când alunecau pe pavajul umed pe înserat, şi de clinchetul soneriilor lor. Fusese o zi însorită şi eu umblasem dintr-un loc în altul încă de dimineaţă, mereu cu persoane foarte îndatoritoare şi politicoase, ce se străduiau să-mi satisfacă imediat orice dorinţă pe care mi-o exprimam, cu o eficienţă ce putea fi extenuantă. Dacă spuneam că mă interesează să vizitez un muzeu, dădeau telefon imediat şi după scurtă vreme îmi puneau la dispoziţie pliante cu informaţii, orare şi posibile mijloace de transport. De dimineaţă, m-au condus la universitate să ţin conferinţa, după aceea s-au agitat să-mi prezinte diverse posibile locuri unde să mănânc, dacă preferam bucătărie italienească, ori chinezească, ori vegetariana, şi când am spus oarecum la întâmplare că mi-ar plăcea un restaurant italienesc, n-au ştiut ce să mai facă pentru a decide care este cel mai bun dintre mai multe posibile. După-masă, cu toată somnolenţa de după prânz şi oboseala călătoriei, m-au dus la o librărie pentru o lectură

publică. Eu citeam un capitol din cartea mea şi după aceea traducătorul îl citea în germană. De cum am început să citesc, mi-a trecut cheful gândindu-mă la toate paginile pe care le aveam de citit şi mă plictisea şi irita ceea ce scrisesem eu însumi. Îmi ridicam ochii din carte când îmi înghiţeam saliva sau îmi trăgeam răsuflarea şi vedeam în faţa mea feţele serioase şi atente ale publicului, care mă asculta disciplinat fără să înţeleagă o iotă, şi care, în plus, plătise ca să suporte acest supliciu. Mă ruşinam de ceea ce scrisesem, mă simţeam vinovat de plictiseala pe care probabil o simţeau oamenii aceia, şi ca să scurtez momentul neplăcut, citeam cât mai repede şi săream paragrafe întregi. Mi se închideau ochii când traducătorul citea în germană şi încercam să stau drept şi atent ca şi cum aş fi înţeles ceva, şi căutam pe feţele acum ceva mai puţin impasibile ale publicului posibile reacţii la ceea ce scrisesem mai demult într-o limbă care nu semăna deloc cu aceea pe care o auzeau. Observam câte un zâmbet, câte un gest de aprobare la ceva scris de mine şi despre care nu ştiam ce este, şi la sfârşit m-am simţit atât de uşurat, că nu mi-a mai păsat defel de aplauzele furtunoase, deşi am zâmbit şi mi-am înclinat puţin capul cu umilinţa obişnuită a celui ce este flatat. Ce chin să primeşti felicitări, să răspunzi la întrebările unor persoane atât de interesate, încât aproape că mi-era ruşine că-mi păsa atât de puţin de interesul lor pentru ceea ce aveam să le spun. Era ca atunci când mergi pe nisip şi te afunzi la fiecare pas, ca atunci când înoţi în nisip, şi singurul lucru pe care-l doream era să plec de acolo cât mai repede şi să nu mai trebuiască să scriu altă dedicaţie nici să mă arăt interesat de altă explicaţie, şi să scap de extenuanta amabilitate a organizatorilor care îmi plănuiau şi îmi organizau următorii paşi, se uitau la ceas calculând cât mai era până se închide muzeul la care voiam atât de mult să merg, discutau dacă e mai rapid şi mai comod pentru mine să

mergem cu taxiul sau cu tramvaiul, se asigurau că mai am pliantele, unul dintre ei se uita pe un plan ca să vadă dacă aproape de muzeu e vreun restaurant italian unde să mă ducă să mănânc de seară, pentru că se conta deja pe preferinţa mea pentru mâncarea italienească. Au rămas consternaţi şi eu m-am simţit groaznic de nepoliticos şi de vinovat când le-am spus că preferam să mă duc la hotel şi că o să mănânc acolo ceva, deşi unul dintre ei s-a oferit să dea un telefon ca să se intereseze ce au şi astfel să pot lua o hotărâre, şi ca să afle şi la ce oră se deschide şi se închide restaurantul şi, eventual, ce putea oferi room service-ul. Le-am spus, aproape că i-am implorat, să nu se deranjeze, că nu-mi este foame şi că poate o să iau o bere şi o pungă de cartofi prăjiţi din minibarul din cameră, dar m-am căit imediat de ce-am spus pentru că s-a născut îndoiala dacă în camera hotelului există minibar… Nu puteam să cred că rămăsesem singur când în cele din urmă m-au lăsat, despărţindu-se de mine la scara de la intrare cu afecţiune total nemeritată, ei atât de amabili şi eu blestemându-mă în sinea mea, anticipând aproape dureros apropierea clipei când mă voi putea întinde în pat fără să fac nimic, fără să vorbesc cu nimeni, fără să trebuiască să mă descurc într-un meniu scris doar în germană, să-mi scot pantofii şi să îndoi perna şi să stau trântit privind tavanul, bucurându-mă de toate orele pe care le aveam la dispoziţie ca să fiu singur, să mă plimb după bunul meu plac, unde aveam chef, cu mâinile în buzunare, fără nicio ţintă, fără cineva lângă mine care să mă oblige la o implacabilă politeţe.

Am aţipit un timp, în confortul nemţesc al camerei, care era mică şi cu bârne pe tavan şi pardoseala din lemn ceruit, ca într-un desen dintr-o poveste, acoperindu-mă cu una dintre acele pilote uşoare şi călduroase pe care nu le găseşti în nicio altă parte a lumii, rezemat de perna mare. Moale, mirosind a lavandă, dar nu voiam să adorm, pentru

că era devreme, cu toate că începuse să se însereze, şi dacă adormeam acum puteam să mă trezesc pe deplin odihnit la două noaptea şi să-mi petrec restul nopţii cu una dintre acele temute insomnii de cameră de hotel. Am coborât în hol având grijă să verific dacă nu se află prin apropiere vreunul dintre amfitrionii mei, şi când am ieşit pe stradă de asemenea m-am uitat într-o parte şi în cealaltă, amintindu-mi de spionii din romanele lui John le Carré pe care le-am tot citit când eram tânăr, oameni obişnuiţi cu ochelari şi palton ce merg prin mici oraşe germane şi din când în când se întorc şi se uită în oglinzile retrovizoare ale maşinilor parcate ca să se asigure că nu-i urmăreşte un agent de la Stasi[32]. Plutea o ceaţă rece în aer, o umezeală şi un miros de râu şi de vegetaţie îmbibată de apă. Pe măsură ce mergeam îmi reveneam din oboseală şi somnolenţă, simţind acel început de euforie ce obişnuieşte să mă stimuleze când ies din hotel pe străzi într-un oraş străin şi nu am nicio obligaţie. Sunt numai ochi, nu sunt nimeni şi nimeni nu mă cunoaşte, şi când sunt cu tine ne plimbăm îmbrăţişaţi cu o plăcută uşurinţă ce ne aduce înapoi la primele zile când eram împreună, pentru că acel oraş unde am ajuns este la fel de nou şi tot atât de promiţător precum oraşul nostru când avea aceeaşi claritate inaugurală ca viaţa noastră de proaspeţi amanţi.

Îmi amintesc foarte puţine lucruri, foarte clare: o stradă pietruită, cu case cu acoperişuri ascuţite pe cele două laturi, acoperişuri de ardezie şi grinzi de lemn încrucişându-se pe faţade, cu ferestre mici cu obloane de lemn întredeschise, printre care se văd interioare luminate, căptuşite cu lemn. Şi cu cărţi. Îmi aduc aminte de zgomotul stins al bicicletelor, de vibraţia spiţelor rotindu-se în tăcerea străzii fără maşini, şi atingerea lipicioasă a cauciucurilor pe pietrele umede. Auzeam în spatele meu notele acute ale unei sonerii şi imediat mă

32 Poliţia secretă a fostei Republici Democrate Germane.

depăşea un biciclist paşnic, bărbat sau femeie şi nu neapărat tânăr, uneori o doamnă cu păr alb şi ochelari şi pălărie demodată sau un director cu costum bleumarin sub impermeabil. Am văzut turnuri gotice cu orologii aurite şi tramvaie ce treceau la capătul unei străzi într-o tăcere fantomatică aproape la fel ca aceea a bicicletelor. La un colţ mi-a atras atenţia vitrina foarte luminată a unei cofetării, din care ajungea până în stradă un zgomot compact şi jovial, dar şi amortizat, învăluit parcă în liniştea generală a oraşului, conversaţii şi clinchet de linguriţe şi ceşti, şi o aromă caldă, foarte tare în aerul atât de rece, de ciocolată şi cafea. Pentru că mi-era foame şi îngheţasem în timpul plimbării foarte lungi, mi-am învins timiditatea ce mă împiedică de atâtea ori să intru singur într-un local plin de lume, sfiala spaniolă care se accentuează la mine când sunt într-o ţară străină. Era cu siguranţă o cofetărie de la începutul secolului, conservată perfect, cu stucaturi aurite ca de baroc austro-ungar, cu oglinzi înrămate în mahon şi candelabre de salon de bal, cu gheridoane de marmură şi coloane subţiri de fier vopsite în alb cu o strălucire de purpurină pe capiteluri. Avea suporturi cu ziare mari, nemţeşti, cu litere foarte înghesuite, ce păreau de asemenea ziare de la începutul veacului sau cel puţin din războiul de la 1914. Chelneriţele erau îmbrăcate cu bluze albe, decoltate şi fuste largi din alte vremuri, pieptănate cu cocuri împletite sau cu cozi răsucite pe tâmple şi erau blonde şi cu feţe roşii şi rotunde şi se mişcau iute şi un pic sufocate printre mesele pline de lume, ţinând în sus cu o singură mână tăvi supraîncărcate cu ceainice şi câni de porţelan cu cafea sau ciocolată şi felii de tort, torturile mari, delicioase, ce luceau în galantare, într-o varietate pe care n-o mai văzusem niciodată şi nici n-am mai văzut-o după aceea.

Aşezat într-un colţ, la o masă foarte mică, în timp ce aşteptam ceaiul şi tarta cu brânză dulce şi mure pe care le

comandasem înţelegându-mă prin semne cu o chelneriţă, mă distram privind la feţele din jurul meu. Bucurându-mă de interiorul cald, de liniştea de a nu trebui să fiu atent la limba pe care o auzeam, pentru că n-o ştiam deloc, astfel încât îmi puteam permite plăcerea de a nu mă forţa să prind fragmente de conversaţie. Erau mai ales oameni în vârstă, mai mult femei decât bărbaţi, perechi de pensionari prosperi sau grupuri de doamne cu pălării şi paltoane, iar tonul general era cel al unei depline şi civilizate desfătări, capete ce aprobau şi mâini ce ridicau ceştile de ceai cu degetul mic în sus, râsete stăpânite, conversaţii vioaie şi la fel de ermetice pentru mine ca perechile de ochi de culoare deschisă care uneori înregistrau prezenţa mea cu o scurtă privire de curiozitate sau poate de dezaprobare. Eu eram, fără îndoială, singurul străin din tot localul, şi într-o oglindă ce se afla în faţa mea m-am putut vedea dintr-odată ca din afară, cum mă vedea chelneriţa ce-mi aducea ceaiul şi tarta sau bărbatul cu ochi foarte albaştri şi păr foarte alb, ce se întorsese puţin spre mine şi mă studia în timp ce continua să-i povestească ceva doamnei cu cercei aurii, părul vopsit într-un negru foarte negru şi mănuşi albe, care stătea lângă el, foarte machiată, cu fard pe pomeţi, cu nenumărate şi fine riduri pe buza de sus şi în jurul gurii foarte roşii. Mi-am văzut părul foarte negru, ochii întunecaţi, cămaşa albă fără cravată şi bărbia adumbrită deja de barbă, care-mi dădea în mod neîndoielnic un aer de bulgar sau de turc, haina de la costumul meu protocolar care era niţel şifonată după atâtea zile de călătorie şi neîngrijire, ce părea a fi unul dintre acele sacouri pe care le poartă emigranţii, cu care apar în pozele din anii şaizeci emigranţii spanioli în Germania. Eram foarte obosit, deoarece călătoriile la care mă obligă profesiunea mă epuizează, necunoscuţii mă ameţesc şi dorm prost la hoteluri, şi începeam să văd chipurile şi lucrurile din jurul meu ca prin ceaţă, deşi

nimeni nu fuma în cofetărie şi nu exista alt abur decât cel al ceştilor sau al celor ce intrau din frigul străzii. Ce ciudat că nu mi-am dat seama mai înainte că toată lumea, cu excepţia chelneriţelor, părea foarte în vârstă, bătrâni şi bătrâne conservaţi cu aceeaşi grijă ca decoraţia şi mulurile de ipsos ale cofetăriei, şi la fel de decrepiţi, cu danturi false, bastoane, meşe, peruci blonde sau albe, pudrate, ochelari cu multe dioptrii, pantofi şi ciorapi ortopedici, pălărioare în stilul lui Miss Marple şi mâini pergamentoase şi artritice ce tremurau ţinând bucăţile de tort şi ceştile de porţelan fin. Ospătăriţele erau tinere, fără discuţie, chiar foarte tinere, bleguţe ca nişte adolescente rozalii şi dolofane, dar, într-un anumit fel, erau tot aşa de bătrâne precum clienţii şi localul, cu fustele lor umflate, cu cocurile lor împletite şi cu cozi, cu bluzele şi decolteurile lor cu dantelă, carnale dar lipsite de senzualitate, cu feţe cu rotunjimi infantile şi greoaie ca nişte femei mature. M-am uitat la bărbatul cu părul alb şi moale ca de bumbac şi cu ochii de culoare foarte deschisă ce mi se păruse, cu puţin înainte, că mă studia dezaprobator, şi mi-a trecut prin minte că trebuie să aibă vreo şaptezeci şi ceva de ani, poate optzeci, deşi era slab şi vânos, avea faţa şi mâinile bronzate, ca expuse la intemperii, şi un aer semeţ, ca de militar în rezervă. Am calculat că în 1940 nu putea să aibă cu mult peste treizeci de ani şi, cu un soi de revelaţie subită şi arbitrară, mi l-am închipuit cu uniformă, cu ochii atât de deschişi la culoare adumbriţi de cozorocul unui chipiu rotund. Ce-o fi făcut bărbatul acesta în Germania anilor treizeci, şi mai târziu, în timpul războiului, unde s-o fi aflat. Fără să-mi dau seama, l-am privit probabil cu atenţie excesivă şi nedisimulată, pentru că am observat că avea o expresie iritată când privirea mea s-a încrucişat cu a lui. Dar după ce mi-am luat privirea de la el, m-am uitat la celelalte persoane din local, la lumina candelabrelor ce străluceau pe stucaturile aurite şi se multiplica în oglinzi, şi

voiam să-mi imaginez ce trăsături şi atitudini avea fiecare chip de bărbat sau de femeie cu cincizeci sau şaizeci de ani în urmă, aşa încât începuse să se producă un neliniştitor şi apoi ameninţător proces de transformare al lor, un ghimpe negru al suspiciunii, şi vedeam tinere şi crude aceste feţe scofâlcite şi paşnice, gurile cu danturi false ce sorbeau mici înghiţituri de ciocolată sau de ceai se deschideau cu strigăte de entuziasm fanatic, mâinile cu pete maronii pe dos şi încheieturile degetelor deformate de artrită ce ţineau atât de elegant ceştile se ridicau în poziţie oblică precum nişte baionete într-un salut unanim; câţi dintre cei ce erau în jurul meu strigaseră *Heil Hitler,* ce era în conştiinţa, în memoria fiecăruia dintre ei, bărbat sau femeie, cum m-ar fi privit dacă s-ar fi întâlnit cu mine şi eu aş fi avut o stea galbenă cusută pe pieptul paltonului, dacă s-ar fi aflat chiar în această cofetărie şi ar fi intrat nişte bărbaţi cu pălării trase pe ochi şi haine negre de piele şi s-ar fi apropiat de mine ca să-mi ceară actele, mie, un necunoscut cu aspect de străin şi meridional ce trezeşte imediat bănuieli şi provoacă priviri piezişe, care ţine ceaşca de ceai între palme ca să se încălzească, şi nu ştie că cineva, un cetăţean conştiincios, a telefonat la Gestapou ca să-i avertizeze de prezenţa mea, fără să-l fi obligat nimeni, doar din simţ civic sau patriotic; poate vreunul dintre bătrânii ce mănâncă acum în cofetărie a dat un astfel de telefon, a prezentat un denunţ precum cele ce se mai păstrează în arhive ca dovezi de neşters ale meschinăriei aproape universale, a intimei doze de infamie ce au susţinut edificiul sanguinar al tiraniei; poate se află printre aceşti oameni şi un urmărit sau un denunţat de atunci, deşi statistic posibilităţile sunt mult mai mici. Dar acum mi se pare că mă aţintesc mai mulţi ochi, şi chipul meu reflectat în oglinda ce dilată spaţiul şi multiplică oamenii s-a modificat şi el, mă văd mai straniu, mai măsliniu, mă diferenţiez de ceilalţi pe măsură ce simt

incomoditatea creată de această diferenţă. Mi-ar plăcea să am o carte sau un ziar, ceva cu care să-mi petrec timpul şi să fac ceva cu mâinile, dar îmi pipăi buzunarele paltonului şi nu am nimic decât paşaportul şi portofelul, şi când mă satur să aştept îmi fac curaj şi mă ridic în picioare să plec, dar îndată mă aşez din nou şi cred chiar că mă înroşesc deoarece chelneriţa a venit cu tava şi cu un zâmbet de tanti prietenoasă, spunându-mi ceva ce nu înţeleg. Îi plătesc înainte de a pleca, beau un pic de ceai şi muşc din tarta prea dulce. Foarte ameţit de căldura excesivă, ies pe stradă recunoscător singurătăţii şi aerului limpede şi rece, intru într-un parc crezând că este acelaşi prin care am trecut venind de la hotel şi, când ies din el trecând de un grilaj înalt într-o stradă luminată şi modernă pe care nu-mi amintesc s-o fi văzut înainte, înţeleg că m-am rătăcit, cu toată luciditatea bruscă a trezirii dintr-un vis.

O plimbare solitară se confundă cu alta, aşa cum un vis se continuă cu altul, iar noaptea germană se dizolvă într-o după-amiază ploioasă zece ani mai târziu şi pe celălalt ţărm al oceanului, dar există un intens miros de vegetaţie umedă şi pământ reavăn, şi cel ce merge nu este sigur că e acelaşi. De atunci. Într-un anumit moment de-a lungul acestui timp, a descoperit ceea ce toată lumea crede că ştie şi totuşi nimeni nu acceptă. Acum ştie, şi această cunoaştere nu e niciodată foarte departe de conştiinţa lui, că este muritor, şi ştie asta pentru că a fost pe punctul de a muri, şi mai ştie că timpul pe care-l trăieşte acum este pe jumătate un dar al hazardului şi al medicinii, şi că această plimbare de după-masă pe nişte străzi liniştite cu copaci din New York putea să nu fi existat, şi că dacă el n-ar traversa chiar acum un pic ameţit, Fifth Avenue în dreptul străzii 11, spre vest, cu balonzaidul şi cu umbrela lui, nu s-ar întâmpla absolut nimic, nimeni n-ar observa absenţa lui, nu s-ar produce nici cea mai mică schimbare în lume, în casele de cărămidă roşie cu scări înalte de piatră care-i

plac atât de mult, în şirurile de *gingko* cu frunzele lor în formă de evantai, foarte tinere încă, de un verde foarte crud, la fel de lucitor ca acela al glicinelor ce se caţără pe faţade până la cornişe, încurcându-se uneori în geometria metalică a scărilor de incendiu. Ştie, de asemenea, că putea să nu se fi întors niciodată în oraş, şi cum ştie că asta ar fi fost foarte uşor şi că-i rămân doar una sau două zile ca să plece de acolo, se teme că aceasta o să fie ultima dată, şi această conştiinţă a fragilităţii vieţii sale, firul atât de subţire şi de uşor de tăiat al vieţii oricui face ca această plimbare repetată de multe ori să aibă mai multă valoare, şi ştie că nu e imposibil ca acum s-o facă pentru ultima dată. Printre numele de oraşe şi de femei care i-au atras de când era copil viaţa şi imaginaţia, există acum un nume nou, apărut ca un scorpion în catalogul cuvintelor sale cruciale. Aşa cum Franz Kafka nu scrie niciodată în scrisorile sale cuvântul tuberculoză, el nu pronunţă niciodată cuvântul leucemie, nici măcar nu se gândeşte la el, nici nu-l rosteşte în sinea lui, îngrozit că numai pronunţându-l l-ar invada otrava înţepăturii sale.

Merge spre vest lăsându-se purtat în voia paşilor, căutând străzile ascunse şi pietruite ce se află foarte aproape de râul Hudson, la limita vastei dezolări portuare a cheiurilor abandonate, unde pe vremuri acostau transatlanticele. Acum se văd pilonii colosali putrezind în apa cenuşie şi în crăpăturile debarcaderelor de care vapoarele îşi sprijineau bordul cresc trestii şi buruieni dese ca între coloanele frânte ale unui templu în ruină. Pe unele cheiuri e interzisă intrarea. Altele au devenit parcuri de joacă sau terenuri de sport. Nenumăraţi fugari din Europa au păşit pe aceste scânduri mari de lemn şi au privit oraşul de aici cu teamă şi spaimă. De-a lungul întregului mal al râului şerpuieşte o alee pentru alergători şi patinatori şi pentru oamenii care-şi scot liniştiţi câinele la plimbare. De cealaltă parte a gurii râului ce dă spre

ocean se vede coasta oraşului New Jersey, o linie joasă de copaci întreruptă de nave industriale urâte, de câte un bloc de locuinţe, de câte o uriaşă construcţie de cărămidă care de departe pare poarta crenelată a zidului unui oraş babilonian sau asirian şi care-şi are replica exact în faţa ei, de partea aceasta a fluviului. Aceste construcţii mi se păreau mai misterioase pentru că nu aveau ferestre şi nu-mi puteam imagina la ce folosesc. Erau ca turnurile din Ninive sau din Samarkand înălţate nu în mijlocul deşertului ci pe malul râului Hudson; mai târziu am aflat că acolo sunt gurile de aerisire sau ventilatoarele colosale ale tunelului Lincoln care trece pe sub râu, şi care este atât de întunecos şi de lung, că atunci când treci prin el într-un taxi ai senzaţia sufocantă că n-o să ajungi niciodată la ieşire şi că în fiecare secundă îţi lipseşte aerul.

În depărtare, spre sud, se înalţă faleza cu cei mai moderni zgârie-nori din partea de jos a Manhattan-ului, cei ce s-au ridicat în jurul Turnurilor Gemene care au o anumită frumuseţe când sunt învăluite în ceaţă sau când soarele roşiatic al înserării le dă o strălucire ca de prisme de. Aramă. În această după-amiază înnourată şi cu burniţă, apele Hudson-ului au aceeaşi culoare cenuşie ca a cerului şi partea cea mai de sus a zgârie-norilor se pierde între norii mari mişcători şi întunecaţi printre care scânteiază ca jăratecul sub o spuză subţire luminile roşii ale paratrăsnetelor. Aproape pierdute în ceaţă se disting Statuia Libertăţii şi zveltele turnuri de cărămidă din Ellis Island.

M-am întors în oraş şi-mi iau deja rămas-bun de la el. Vreau să păstrez ca pe-o comoară fiecare loc, fiecare minut al acestei ultime după-amieze, roşul cărămizilor de pe acele străzi ascunse, parfumul florilor violete ale glicinelor, cel al micilor grădini sălbatice care se găsesc uneori în spatele unui gard de lemn, între două clădiri unde e o umbră umedă şi o vegetaţie deasă ce-mi aminteşte de

grădina bisericii Santa María în după-amiezile foarte ploioase, când apa curgea din garguie printre arcurile galeriei şi răsuna înăuntrul bolţilor. Am mers spre apus, lăsând în urmă Fifth Avenue, şi puţin înainte de a ajunge la Sixth, aproape la colţul cu strada 11, am dat de cimitirul sefardit pe care mi-l arătase odată prietenul meu Bill Sherzer şi pe care eu nu-l observasem înainte deşi obişnuiam să umblu mult prin locurile acelea, spre partea de jos a bulevardelor, care acolo devin mai largi şi mai boeme, la încrucişarea dintre Chelsea şi Greenwich Village, cu tarabe cu cărţi şi discuri la mâna a doua şi magazine cu haine extravagante, cu măsuţe de cafenea pe trotuare şi vitrine ale unor minunate băcănii italieneşti. De multe ori fuseserăm să cumpărăm la una dintre ele, la Balducci's, dar niciodată nu dăduserăm atenţie acelei grădini înguste şi umbroase din spatele unui grilaj, care la începutul secolului al nouăsprezecelea era cimitirul comunităţii hispano-portughezo-evreieşti, potrivit unei plăci căreia de asemenea nu i-am fi dat atenţie dacă nu ne-ar fi arătat-o Bill. Fugiţi din Rusia, de foame şi de pogromuri, bunicii lui sosiseră la Ellis Island la începutul secolului.

Printre copaci, ferigi, iederă, buruieni, se văd câteva lespezi de piatră, înnegrite de umezeală şi de intemperii, atât de tocite, încât de-abia se mai disting inscripţiile săpate cândva pe ele, caractere evreieşti sau latine, câte un nume spaniol, câte o stea a lui David. Dar grilajul este închis şi nu se poate intra în micul cimitir, şi dacă cineva ar putea atinge lespezile, cu greu ar putea simţi altceva decât rugozităţile şi asperităţile pietrei, ale cărei colţuri s-au rotunjit cu vremea, s-au tocit până într-atâta încât încetul cu încetul dispar urmele mâinii omeneşti, la fel ca acele coloane frânte şi acele fragmente de capiteluri care în depozitele din forurile din Roma revin la o primitivă asprime minerală. Cine ar putea să reînvie numele ce

fuseseră săpate pe acele lespezi acum două sute de ani, nume de oameni care au existat la fel de real ca mine însumi, care au avut amintiri şi dorinţe, care poate au reuşit să-şi refacă arborele genealogic întorcându-se în trecut de-a lungul unor surghiunuri succesive până la un oraş ca al meu, până la o casă cu două stele ale lui David pe buiandrug, într-un cartier cu străzi foarte înguste ce a rămas pustiu în primăvara şi vara anului 1492. În faţa grilajului micului cimitir, străjuit de zidurile înalte ale edificiilor, am o melancolică senzaţie de reîntâlnire cu fantomele compatrioţilor mei în după-amiaza ceţoasă şi cu burniţă din New York, reîntâlnire şi despărţire, pentru că plec mâine şi nu ştiu dacă o să mă întorc, dacă va exista o după-masă viitoare când mă voi opri exact în acest loc, în faţa lespezilor cu numele lor şterse, pierdute, ca atâtea altele, pentru catalogul imemorial al diasporei spaniole, pentru geografia mormintelor spaniole în atâtea exiluri prin lumea largă. Lespezi, morminte fără nume, liste infinite de morţi. În împrejurimile New York-ului există un cimitir cu coline vălurite şi verzi şi copaci imenşi, care se numeşte Porţile Cerului, cu lacuri de unde se ridică în serile de toamnă stoluri compacte de păsări migratoare. Printre miile de lespezi, în mijlocul unei geometrii de morminte cu nume irlandeze, e una cu un nume spaniol, atât de modestă, atât de la fel ca oricare alta, că e foarte greu să o observi.

Federico García Rodríguez
1859–1945

Cum şi-ar fi putut închipui acest om că mormântul lui nu avea să se afle în cimitirul din Granada, ci la celălalt capăt al lumii, printre pădurile de lângă râul Hudson, sau că fiul lui avea să moară înaintea lui şi că nu va avea nici măcar un mormânt care să se vadă, nici măcar o simplă lespede

care să amintească locul exact în râpa unde a fost executat[33]. Morminte modeste şi gropi comune jalonează drumurile marii diaspore spaniole: aş vrea să vizitez cimitirul francez unde a fost îngropat în 1940 don Manuel Azaña, în plină prăbuşire a Europei, să citesc numele lui Antonio Machado pe un mormânt din cimitirul din Colliure. Alţi morţi pentru care de asemenea n-au existat morminte nici inscripţii dăinuie în mulţimea alfabetică a numelor lor: pe o pagină de internet am găsit cu Utere albe pe un fond negru lista sefarzilor din insula Rodos, deportaţi la Auschwitz de nemţi. Ar trebui să le citim unul câte unul cu voce tare ca şi cum am recita o severă şi imposibilă rugăciune, şi să înţelegem că niciunul dintre aceste nume de necunoscuţi nu se poate reduce la un număr al unei statistici atroce. Fiecare a avut o viaţă ce nu s-a asemănat cu a nimănui, aşa cum chipul şi glasul fiecăruia au fost unice, aşa cum oroarea morţii fiecăruia a fost fără egal, chiar dacă s-a petrecut între atâtea milioane de morţi asemănătoare. Cum să îndrăzneşti să recurgi la vana frivolitate de a inventa, când există atâtea vieţi ce merită să fie povestite, fiecare din ele un roman, o reţea de ramificaţii ce conduc spre alte romane şi spre alte vieţi.

Dar îmi amintesc acum de dimineaţa acelei penultime zile la New York, tu şi cu mine un pic tulburaţi de iminenţa călătoriei, în acel straniu răgaz al nimănui din ajunul plecării, când nu ne mai aflăm cu totul în locul de unde încă nu am plecat, şi când toate lucrurile, locurile şi obiceiurile ce păreau că ne-au acceptat în mod pasager dau impresia că ne resping, ne amintesc că suntem doar străini în trecere, şi că nu va rămâne nicio urmă a prezenţei noastre în apartamentul pe care l-am ocupat un timp atât de scurt, şi unde, cu toate acestea, zi de zi, am lăsat semnele domestice ale vieţii noastre, hainele în dulapul ce mirosea deja a colonia ta când îl deschideai, la

33 Referire la poetul spaniol Federico García Lorca.

fel ca şifonierul nostru din Madrid, cărţile noastre pe noptieră, cremele tale şi pămătuful şi săpunul meu de ras pe poliţa din baie, partea din noi pe care am luat-o în călătorie, pe care trebuie s-o cărăm înapoi asemeni catrafuselor nomazilor, ştergând înainte de-a pleca una câte una toate urmele pe care le-am lăsat, până şi mirosul trupurilor noastre impregnat în cearşafurile pe care le ducem la spălătorie la prima oră a zilei plecării.

Orice gest obişnuit proiectează umbra stranie a despărţirii. Am numărat cu zgârcenie zilele ce încă ne mai rămâneau, şi acea dimineaţă de care-mi amintesc, complet treaz, în patul altora care a fost al nostru timp de o săptămână, încă leneş şi nemişcat îmbrăţişându-te pe tine, care dormi cu o expresie de paşnică fericire, de parcă dormind te-ai bucura încă de profunzimea somnului, mă gândesc că mai avem la dispoziţie această zi întreagă şi am chef s-o păstrez intactă şi să mă bucur de ea la fel de pe îndelete ca de acele minute pe care ţi le acorzi când a sunat deja deşteptătorul şi mai poţi sta puţin până te scoli. Pun apoi radioul în timp ce pregătesc micul dejun, dar senzaţia de cotidian pe care mi-o produce vocea crainicului de fiecare dimineaţă este falsă, pentru că o aud pentru penultima oară şi nu-mi mai servesc la nimic obişnuinţa pe care au dobândit-o gesturile necesare ca să caut cutia de cafea în dulapul respectiv şi laptele în frigider, automatismul cu care deschid sertarul cu linguriţe sau aprind aragazul sau pun filtrul în. Cafetieră. În scurt timp, chiar mâine după-masă, vom fi două fantome în acest loc, anteriorii ocupanţi necunoscuţi şi invizibili pentru noua chiriaşă pe care noi n-o vom vedea, căreia îi vom lăsa la portar un plic cu cheia apartamentului, şi care are deja ceva dintr-o umbră invadatoare, uzurpatoare a spaţiului intimităţii noastre, nu numai a patului unde am dormit şi am făcut amor, şi a mesei unde puneam în fiecare dimineaţă înainte de a te scula ceştile pentru micul dejun,

ci şi a luminii cernute de umezeală ce intra la prima oră prin geamurile ce dau spre terasă, şi a peisajului pe care-l vedeam când stăteam acolo, sprijiniţi în coate pe o cornişă la o înălţime de paisprezece etaje, ca pe balustrada unui splendid transatlantic, mai ales noaptea, în nopţile cu furtuni şi fulgere din acea lună mai. Furtuni cu o furie de musoni, cu trăsnete străbătând oblic marii nori negri ce ascundeau zgârie-norii, sau îi transformau în străluciri ireale ce se înălţau în depărtare în ploaie pierzându-se printre rafalele repezi de ceaţă scăldată în culorile reflectoarelor ce luminau etajele cele mai de sus ale clădirii Empire State, violet uneori, roşu şi albastru, galben tare. Ce lipsă de chef de a ne întoarce în ţara noastră de unde ne-au sosit aproape zilnic ştiri despre vărsări de sânge şi obscurantism, ce dorinţă de îndepărtare prelungită de exil.

Înainte de-a pleca cu adevărat suntem deja pe picior de plecare, dar ne mai rămâne o zi ca să ne prefacem faţă de noi înşine, unul faţă de celălalt şi faţă de sine însuşi, că prezenţa noastră în această casă, în acest oraş, este autentică şi sigură, la fel de reală ca aceea a portarului care ne spune prietenos bună ziua cu accentul lui cubanez sau ca a bengalezului de la prăvălia din colţ, de unde cumpăr zilnic jurnalul şi cartelele telefonice. Mi-am petrecut o parte din viaţa mea, ori una sau mai multe dintre vieţile mele, vrând să plec din locurile unde mă aflam, şi acum, când timpul trece atât de repede, dorinţa mea cea mai mare este să rămân, să mă stabilesc pe o perioadă lungă în oraşele care-mi plac, să am un sentiment liniştit de obişnuinţă şi de vechime, precum cel de care mă bucur când mă gândesc la toţi anii de când tu şi cu mine suntem împreună. Niciodată, decât atunci când eram copil, n-am fost tentat să colecţionez nimic, dar îmi place să păstrez între paginile caietelor sau ale cărţilor mărturiile curente şi valoroase ale unui anumit moment, cutii de

chibrituri cu numele unui restaurant, bilete de intrare, bilete de autobuz, orice hârtiuţă oricât de mică ar fi care să confirme o dată şi o oră, prezenţa noastră într-un loc, scurtul itinerar al unei călătorii. Nu mă leg de lucruri, nici măcar de cărţi sau de discuri, dar mă leg de locurile unde am trăit misterioasa exaltare a ceea ce este mai bun în mine însumi, plenitudinea dorinţelor mele şi a afinităţilor mele, şi ceea ce aş vrea să adun ca un colecţionar avar şi obsedat sunt clipele, ceasurile întregi, minutele pe care le-am petrecut ascultând o anumită muzică, ori privind tablouri în sălile unui muzeu, plăcerea de a mă plimba cu tine într-o după-amiază pe malul Hudson-ului, în timp ce soarele incendiază cu aur şi aramă ferestrele zgârie-norilor, şi această lumină rămâne apoi într-o fotografie. Neliniştea aventurii şi a nesiguranţei ce ne-a cuprins încetul cu încetul în acea penultimă dimineaţă la New York, pe măsură ce vedeam alunecând prin fereastra unui autobuz ultimele case impunătoare din Upper East Side, primele terenuri virane şi blocurile în ruină din Harlem.

Există tendinţa ca ultimele zile ale oricărei călătorii să fie înnourate şi parcă rarefiate, şi să se contamineze de nostalgia celui ce pleacă accentuând-o cu tonuri cenuşii. Pe măsură ce urcam spre nord, în autobuz rămâneau tot mai puţini pasageri şi treptat, aproape imperceptibil, dispăreau chipurile albe şi saxone, şi în loc de bătrâne foarte palide şi cu aspect fragil apăreau mame foarte tinere cu prunci în braţe sau cu copii foarte mici, negrese sau hispanice, doamne grase cu părul vopsit blond, cu unghii lungi şi cu vorba slobodă din Caraibe, bunici negrese ce stăteau pe locurile lor cu o maiestuozitate de matroane etiopiene şi care atunci când se ridicau ca să coboare la staţia lor, se mişcau cu multă greutate legănându-se la fiecare pas cu adidaşii lor enormi, cu trupurile disproporţionate şi răsucite, de parcă ar fi suferit de o dureroasă boală de oase. Şi pe măsură ce pasagerii

din autobuz nu mai erau albi se schimba şi oraşul văzut prin fereastră, se făcea mai întins şi mai gol, deteriorat, mai sărac, cu mai puţină circulaţie, cu puţine vitrine pe trotuarele aproape pustii, fărâmiţându-se în spaţii nelocuite, în imagini de terenuri înconjurate cu garduri de sârmă şi cu clădiri arse sau în ruină pe fundal, locuri de case demolate din care a mai rămas în picioare un zid cu găurile ferestrelor astupate cu scânduri în cruce, sinistre ca nişte ştersături. Din când în când treceam pe câte o bucată de stradă unde din vreun motiv oarecare dăinuia o urmă de viaţă colectivă, un trotuar şi un şir de case ce nu fuseseră părăsite, cu o prăvălie cu aspect relativ prosper la colţ, şi bărbaţi singuratici stând pe trepte, cu mame tinere ce merg de mână cu copii mici, şi glastre cu muşcate la câte o fereastră. Trecuseră multe staţii de când coborâseră din autobuz ultimii turişti, cei ce se duceau la muzeele din oraşul de sus, la Metropolitan sau Guggenheim, şi nu mai vedeam în stânga noastră copacii din Central Park, încoronaţi în depărtare de blocurile turn din West Side Avenue, cu vârfurile lor ce le fac să semene cu nişte zigurate sau temple ale unor străvechi religii asiatice sau cupole sau faruri din scenografiile filmelor expresioniste cu creste şi garguie.

Trecând prin acele locuri nepopulate, autobuzul deja aproape gol mergea mult mai repede, şi şoferul se întorcea din când în când ea să se uite la noi sau studia prin oglinda retrovizoare înfăţişarea noastră diferită. Trecuserăm pe lângă o piaţă cu flori în stil franţuzesc în mijlocul căreia se afla o statuie de bronz a lui Duke Ellington. Soclul era ca marginea unei scene, şi Duke Ellington, în picioare şi cu smoching, se sprijinea de un pian cu coadă turnat tot în bronz. (Acum nu ştiu dacă am văzut cu adevărat sau îmi amintesc că mi-a povestit cineva că în alt loc din New York există o statuie a lui Duke Ellington călare.) Trecuse mai bine de o oră de când ne urcaserăm în autobuz, la staţia

Union Square. Dar ajunseserăm atât de departe şi merseserăm atât de încet, încât părea că trecuse mult mai mult timp, şi nici nu vedeam semne că am ajunge curând la destinaţia noastră, strada o sută cincizeci şi cinci. Străini în oraş, acum eram de două ori străini, şi, pe deasupra, în aceste cartiere pe care nu le vizitasem niciodată şi unde nu eram siguri că vom găsi adresa noastră.

Staţia de pe strada o sută cincizeci şi cinci se afla la colţ cu un bulevard foarte lat, cu clădiri nu foarte înalte şi distanţate, sugerând singurătatea şi periferia accentuate de. Ziua cenuşie şi de gardurile joase ale terenurilor virane. În jur nu era nimeni căruia să-i punem vreo întrebare. Case sărăcăcioase, biserici, magazine închise, un steag american unduind pe o clădire de cărămidă, cu un aer jalnic şi oficial totodată. Dintr-odată ne-a cuprins descurajarea şi teama că ne pierduserăm, că poate o să ne trezim dintr-un moment într-altul într-o zonă periculoasă, doi turişti străini pe care-i miroşi de la distanţă şi care nu ştiu unde se află şi îşi dau seama cu teamă că printre puţinele maşini care circulă nu se vede galbenul ţipător al niciunui taxi.

Mergem acum pe lângă gardul unui cimitir mare, care la început ni s-a părut un parc sau o pădure. Spre apus, se intuiesc vastele depărtări ale Hudsonului şi la o răscruce unde se termină cimitirul se vede de cealaltă parte a bulevardului, ca o apariţie sau o iluzie, clădirea pe care o căutam, impunătoare şi neoclasică, nu mai puţin ciudată decât noi în acest peisaj periferic, sediu al Hispanic Society of America, unde ni s-a spus că sunt tablouri de Velázquez şi de Goya şi o bibliotecă mare unde nu vine nimeni, deoarece cine să vină în locul acesta, atât de departe de orice, într-un cartier pe care din sudul Manhattanului e uşor să ţi-l imaginezi devastat şi periculos.

În spatele unui grilaj se află o curte cu statui între două

clădiri cu cornişe de marmură şi coloane, cu nume spaniole săpate de-a lungul faţadei. O bombastică statuie ecvestră a Cidului şi pe zidul uneia dintre clădiri un basorelief mare reprezentându-l pe don Quijote călare pe Rocinante, călăreţ şi cal la fel de învinşi şi de scheletici. Lângă uşa de la intrare, o femeie cu părul alb prins cu o clamă şi cu un aspect general neglijent fumează o ţigară, cu acea atitudine obstinată şi furtivă a fumătorilor americani care trebuie să iasă afară ca să tragă câteva fumuri, adăpostindu-se de frig lângă vreo coloană sau la un colţ al clădirii, trăgând repede din ţigară şi apoi ascunzând-o, temându-se de oprobriul celor ce trec pe lângă ei. Femeia ne priveşte o clipă, şi mai târziu o să ne amintim amândoi că ne-au impresionat ochii ei ce străluceau ca nişte cărbuni aprinşi pe faţa ei veştejită ca în spatele unei măşti, ochii vii şi mândri ai unei femei mult mai tinere decât aspectul ei fizic, o funcţionară sau o secretară americană aproape de pensionare ce trăieşte singură şi nu se prea ocupă să se îngrijească, se tunde oricum şi poartă jersee de culoare închisă şi pantaloni bărbăteşti, pantofi între ortopedici şi sport, ochelari prinşi cu un lănţişor, şi care a rămas atât de demodată, încât nici măcar n-a renunţat la obiceiul de a fuma.

În hol căutăm în zadar casa de bilete. Un portar bătrân şi vânjos ce stătea cu o leneşă nepăsare într-un jilţ călugăresc ne face semn că putem trece liniştiţi, şi după chipul şi atitudinea sa şi accentul cu care vorbeşte engleza se observă imediat că este cubanez. Are o haină de uniformă gri, asemănătoare cu aceea a unui portar spaniol, o haină de portar spaniol de acum mulţi ani, jerpelită după o lungă purtare, după mult timp de somnolentă lenevie administrativă. De cum intrăm în hol observăm cu aprehensiune că în acest loc nu vine aproape nimeni şi că totul suferă o deteriorare uniformă, cea a lucrurilor care nu se reînnoiesc, care continuă să dureze când sunt deja

uzate şi au rămas demodate deşi se mai pot încă folosi. Orarul lipit pe geamul de la intrare este tipărit la o tipografie veche, şi s-a îngălbenit, supunându-se aceluiaşi principiu de eroziune lentă a timpului ca haina portarului sau ca fotografiile înrămate ce, într-o vitrină, amintesc crearea în anii douăzeci a acestei Hispanic Society, marile automobile negre ale autorităţilor spaniole şi americane care au asistat la inaugurare, clădirea construită atunci într-un loc unde nu mai exista nimic altceva, arogantă şi albă în clasicismul arhitecturii sale, cu marmura proaspăt lustruită strălucind cu luciul a ceea ce este nou, a ceea ce părea că o să aibă un viitor triumfal. Pe cer, deasupra capetelor acoperite cu jobenuri şi pălării de pai, se vede un aeroplan care pe atunci era la fel de ameţitor de modern ca automobilele domnilor şi doamnelor care iau parte la inaugurare. Dar cartonul fotografiilor s-a umflat, şi în colţurile interioare ale ramelor se văd minuscule găuri de cari.

Unde ne aflăm acum oare, unde am ajuns, când intrăm într-un vast salon întunecos care are ceva dintr-o curte interioară de palat spaniol, cu lemnăria sculptată a jilţurilor platereşti şi arcuri de piatră neagră roşiatică ce devine şi mai întunecoasă datorită luminii slabe de afară, filtrată prin vitraliile din tavan. Spaţiul nu ne permite o identificare exactă, pentru că ar putea fi nu numai curtea unui palat înconjurată în partea de sus de o galerie, ci şi sacristia dezordonată şi imensă a unei catedrale, sau depozitul unui muzeu a cărui specialitate exactă este la fel de confuză ca normele sale de organizare, sau ca principiul după care se fac achiziţiile. La începutul veacului, milionarul Archer Milton Huntington, stăpânit de o nesăbuită pasiune pentru spaniolismul romantic, de o erudiţie nepotolită şi omnivoră, străbătea ţara cumpărând totul, cumpărând orice lucru, jilţurile unei catedrale şi un ulcior de lut smălţuit, tablouri de Velázquez şi de Goya,

feloane de episcopi, topoare paleolitice, săgeţi de bronz, Hristoşi însângeraţi pentru Săptămâna Mare, ostensorii de argint masiv, plăci de faianţă valenciană, manuscrise ale apocalipsului cu miniaturi, un exemplar din prima ediţie din *La Celestina*, *Dialogurile de amor* de Judá Abravanel, numit Léon Hebreo, evreu spaniol refugiat în Italia, romanul *Amadís de Gaula*, ediţia din 1519, Biblia tradusă în spaniolă de Yom Tob Arias, fiul lui Levi Arias, şi publicată la Ferrara în 1513, pentru că în Spania nu putea fi publicată, prima ediţie din *Lazarillo*, *Palmerín de Inglaterra* în aceeaşi ediţie pe care a citit-o probabil don Quijote, prima ediţie din *La Galatea*, addendele succesive ale temutului *Index Librorum prohibitorum,* un *Don Quijote* din 1605, şi atâtea alte cărţi şi manuscrise spaniole pe care nimeni nu le aprecia şi care au fost vândute la orice preţ acelui bărbat ce călătorea în automobil pe drumurile imposibile ale ţării şi trăia într-o perpetuă transă de entuziasm pentru orice, de uimitoare lăcomie achizitivă, multimilionarul Mr. Huntington alergând dintr-un loc într-altul cu violenta sa energie americană, prin aşezările moarte şi rurale ale Castiliei, urmând ruta Cidului. Cumpărând orice lucru şi dând ordine expeditive ca să-i fie trimis în America, tablouri, tapiserii, grilaje, iconostase întregi, resturi ale bombasticei glorii spaniole, relicve de opulenţă ecleziastică, dar şi mărturii ale nevoiaşei vieţi a poporului, blidele de lut în care săracii îşi mâncau terciul de grâu şi ulcioarele mulţumită cărora se bucurau de luxul apei reci în regiunile secetoase din interior. A condus excavaţii arheologice în Itálica şi i-a cumpărat pe loc ruinatului marchiz de Jerez de los Caballeros colecţia sa de zece mii de volume. Şi ca să adăpostească toată această nemăsurată pradă a călătoriilor sale prin Spania, a construit acest palat la un capăt al Manhattanului unde n-a ajuns niciodată prosperitatea nici febra speculativă pe care o anticipase

poate domnul Huntington; totul se află pe pereţi, în vitrine, în colţuri, fiecare obiect cu o etichetă sumară cu data şi locul de origine, scrise întotdeauna pe o hârtie gălbuie, mozaicuri romane şi opaiţe de ulei, blide neolitice, spade medievale, fecioare gotice, ca un talcioc unde au ajuns, târâte în confuzia marii revărsări a timpului, toate mărturiile şi moştenirile trecutului, rămăşiţe din casele bogaţilor şi din cele ale săracilor, aurul bisericilor, scrinurile din saloane, cleştii cu care se aţâţă focul, şi tapiseriile şi tablourile ce atârnaseră pe pereţii bisericilor acum abandonate şi jefuite, şi ale palatelor ce poate nici nu mai există, lespezile aproape şterse de pe mormintele potentaţilor, şi agheasmatarele de marmură cu apă sfinţită din penumbra rece a capelelor. Şi numele, nume sonore de locuri spaniole pe etichetele din vitrine, şi, printre ele, pe neaşteptate, lângă un vas de lut verde smălţuit pe care îl recunosc imediat, numele oraşului meu natal, unde mai exista, când eram eu copil, un cartier al olarilor în care cuptoarele erau la fel ca acelea de pe vremea musulmanilor, o stradă îngustă şi însorită ce se numeşte strada Valencia, care dădea în câmp. De acolo a venit acest vas pe care ţi-l arăt acum în spatele unui geam într-una din încăperile solitare de la Hispanic Society din New York, şi care, pe aceste meleaguri îndepărtate, mă readuce chiar în inima copilăriei mele; în mijloc are desenat un cocoş înconjurat de un cerc, şi când îl privesc aproape că simt cu buricele degetelor suprafaţa smălţuită a ceramicii şi protuberanţa liniilor desenului, un cocoş imemorial ce pare şi un cocoş de Picasso, care se repeta pe farfuriile şi vasele. De la mine de-acasă, şi pe cănile de apă. Îmi aduc aminte de castroanele mari în care femeile amestecau carnea tocată cu mirodenii pentru cârnaţi la tăierea porcului, de farfuriile de pământ pe care se tăiau roşiile şi ardeiul verde pentru salate, natură moartă austeră şi savuroasă a bucătăriei populare. Aceste obiecte se aflau

întotdeauna pe mesele şi pe poliţele din case şi părea că au aproape atributele unei perenităţi liturgice, şi, totuşi, au dispărut în foarte scurt timp, doar câţiva ani, deplasate de invazia plasticelor şi a veselei de fabricaţie industrială. Au dispărut asemeni caselor în a căror penumbră adâncă străluceau formele lor generoase şi rotunjite, şi asemeni morţilor ce-au locuit în ele.

Şi mie îmi trezeşte amintiri acest vas. Spune aproape de noi femeia pe care am văzut-o fumând la intrare. Se scuză că ne-a întrerupt, că a auzit ce vorbim: v-am recunoscut accentul, cu mult timp în urmă am locuit în acest oraş. Vocea îi este aproape la fel de tânără ca ochii, la fel de străină de vârsta înscrisă pe trăsăturile feţei şi de neglijenţa americană a felului de-a se îmbrăca. Lucrez la bibliotecă, dacă vă interesează, îmi va face multă plăcere să v-o arăt. Sunt atâtea comori aici şi atât de puţină lume ştie asta. Din când în când vin profesori, oameni foarte pregătiţi care studiază chestiuni spaniole, dar pot trece săptămâni, luni întregi chiar, fără ca nimeni să vină să mă întrebe de vreo carte. Cine să vină atât de departe, cine poate să-şi închipuie că aici avem tablouri de Velázquez, de El Greco, de Goya, atât de aproape de Bronx, că păstrăm aici primul *Lazarillo* şi primul *Don Quijote* şi *La Celestina* din 1499. Turiştii ajung până la strada nouăzeci ca să vadă Guggenheimul şi-şi închipuie că tot ce se află dincolo de ea este o lume la fel de necunoscută şi de periculoasă ca inima Africii. Eu locuiesc aproape de aici, într-un cartier de cubanezi şi dominicani, unde nu auzi vorbindu-se englezeşte. Sub apartamentul meu e o cârciumă cubaneză ce se numeşte *La Flor de Broadway.* Fac cele mai bune tocăniţe şi *daiquiri*-uri din New York şi te lasă să fumezi liniştit la masă, că au feţe de masă de muşama în carouri, cum erau şi în Spania când eu eram foarte tânără. Ce lux, să fumez o ţigară cu o cafea neagră după masă. Ştiţi ce rar a devenit asta aici, să poţi fuma la

masă într-un restaurant. Tutunul îmi face râu la bronhii, şi oamenii se uită pieziş la mine când intră aici şi mă văd fumând la uşa de la intrare, dar sunt prea bătrână ca să mă mai schimb, şi-mi place mult să fumez, mă bucur de fiecare ţigară pe care o fumez, îmi ţine de urât şi mă ajută când stau de vorbă sau ca să-mi treacă timpul când sunt singură. Şi, pe deasupra, când eram foarte tânără, voiam să fug din Spania şi să vin în America pentru că aici femeile puteau să fumeze şi să poarte pantaloni şi să conducă maşina, cum vedeam în filmele dinainte de război.

Femeia vorbea o spaniolă curată şi clară, ca aceea care se poate auzi în unele zone din Aragón, dar accentul ei avea aderenţe caraibiene şi nord-americane, şi vocea ei metalică devenea complet anglo-saxonă când pronunţa câte un cuvânt în engleză. Ne invitase la o ceaşcă de ceai în biroul ei, iar noi am acceptat, pe de o parte, pentru că simţeam deja epuizarea fizică de după muzee şi, pe de altă parte, pentru că felul ei de a vorbi şi de a ne privi avea ceva hipnotic, mai ales în acel loc pustiu şi tăcut, în dimineaţa cenuşie a ultimei noastre zile de voiaj. Ne tulbura şi, în acelaşi timp, ne subjuga acea femeie ce nu ne spusese cum se numeşte, care ne vorbea cu un glas spaniolesc de acum mulţi ani şi ne cerceta cu nişte ochi mult mai tineri decât faţa şi aspectul ei, decât mâinile ei pistruiate şi zbârcite, cu noduri de artrită la articulaţii, decât respiraţia ei de fumătoare, deşi tutunul nu îi pătase degetele şi nu îi îngroşase vocea. Biroul era mic, dezordonat, cu un miros de hârtie veche, cu mobile din anii douăzeci, precum cele ce se văd în unele tablouri de Edward Hopper. Femeia a scos dintr-un fişier trei ceşti şi trei pliculeţe de ceai pe care le-a pus pe hârtiile de pe birou cu un gest de scuză tipic nord-american, şi-a ieşit să caute puţină apă caldă. Ne privim fără să spunem nimic, ne zâmbim, ca să restabilim o anumită complicitate într-o situaţie atât de ciudată, şi femeia revine imediat, şi ne

studiază cu ochii ei foarte vioi, vrând parcă să ghicească dacă am vorbit despre ea cât timp lipsise. Ochelarii îi atârnă de gât legaţi cu o panglică neagră. Pare o secretară a unei catedre universitare pe punctul de a se pensiona, dar ochii ei mă interoghează cu atâta neruşinare, de parcă ar fi fost protejaţi de anonimatul unei măşti, şi femeia ce mă priveşte nu e aceeaşi care toarnă apă fierbinte în ceştile de ceai şi se mişcă grijuliu şi cu politeţea rigidei etichete americane, şi-şi piaptănă părul cărunt cum dă Dumnezeu, şi poartă pantaloni, jersee şi pantofi de o austeritate practică şi mai curând dezolantă. Se uită la mine de parcă ar avea treizeci de ani şi ar evalua bărbaţii în termenii cruzi ai atracţiei sau ai disponibilităţii lor sexuale; se uită la tine vrând să ghicească dacă suntem amanţi sau suntem căsătoriţi, şi dacă în felul cum ne adresăm unul altuia se percep semne de dorinţă sau de distanţare. Şi în timp ce ochii ei magnetici iscodesc fiecare amănunt al înfăţişării tale şi alei mele, al chipurilor noastre şi al hainelor noastre, mâinile ei de bătrână execută ritualul ospitalităţii academice, servind ceaiul şi oferind pliculeţe cu zahăr şi zaharină şi acele beţişoare de plastic care în Statele Unite înlocuiesc în mod atât de neplăcut linguriţele, şi vocea ei limpede, de demult, spaniolească, cu inflexiuni cubaneze şi saxone, ne povesteşte istorii despre acel milionar megaloman ce a fondat Hispanic Society la colţul dintre Broadway şi strada o sută cincizeci şi cinci, crezând că această zonă din Harlem va ajunge foarte repede la modă printre bogătaşi, şi despre cât e de ciudat să-ţi petreci viaţa atât de departe de Spania şi, totuşi, înconjurată de atâtea lucruri spaniole, atât de departe de Spania şi de orice loc, chiar şi de New York, zice, arătând cu un gest spre fereastra de unde se vede un trotuar sărac şi popular care totuşi este Broadway, un şir de case de cărămidă roşie întretăiate de scări de incendiu şi încoronate cu rezervoare înalte de apă, şi mai încolo

cenuşiul orizontului deschis, marile turnuri înnegrite ale locuinţelor sociale din Bronx.

Au trecut mai mult de patruzeci de ani de când am venit din Spania şi nu m-am întors niciodată şi nici nu mă gândesc să mă întorc, dar îmi amintesc de câteva locuri din oraşul dumneavoastră, de câteva nume, piaţa Santa María, unde sufla atât de tare vântul în nopţile de iarnă, strada Real, nu se numea aşa? Deşi acum îmi aduc aminte că atunci îi schimbaseră numele în José Antonio. Şi acea stradă unde erau olarii, uitasem cum se numeşte, dar auzindu-vă că îi vorbeaţi soţiei dumneavoastră de strada Valencia mi-am dat seama imediat că vă refereaţi la ea, şi mi-am amintit de un cântec ce se cânta pe atunci:

Pe strada Valencia
Cu apă şi lut moale
Olarii
Fac oale.[34]

Când eram încă tânără am reuşit să mă înscriu la nişte cursuri de literatură spaniolă la Columbia University, cu don Francisco García Lorca, şi lui îi plăcea să-i cânt aceste versuri, spunea că nimic nu poate fi mai exact, le repeta cu glas tare ca să observăm bine că nu exista niciun adjectiv, niciun cuvânt care să nu fie obişnuit, şi, cu toate acestea, rezultatul, ne spunea, este totodată poetic şi la fel de informativ ca o frază dintr-un ghid, la fel ca în vechile romanţe.

Vorbeşte mult, ne hipnotizează povestind, dar în realitate nu reuşim să aflăm nimic despre adevărata ei viaţă, nici măcar numele ei, deşi de acest amănunt ne dăm seama după aceea, şi nu fără uimire, după ce-am plecat.

---

34 José Antonio Primo de Rivera (1903–1936), om politic spaniol, fondator (împreună cu Ruiz de Alda şi García Valdecasas) şi conducător unic al partidului de dreapta Falanga spaniolă.

Cum o fi apartamentul unde trăieşte, singură, fără nicio îndoială, poate cu o pisică, ascultând glasurile şi melodiile cubaneze ce se aud de la *La Flor de Broadway*, unde mănâncă în fiecare seară, unde mănâncă o farfurie de carne de porc cu fasole şi orez şi poate se ameţeşte cu un *daiquiri* singură la o masă cu faţă de masă de muşama în carouri, fumând apoi o ţigară în timp ce soarbe o cafea şi se uită pe stradă la bărbaţi şi femei cu acei ochi de infailibilă analiză sexuală. Ce face atâtea ore şi zile când nu vine nimeni să consulte cărţile din bibliotecă, comorile îngropate pe care ea le cataloghează şi le revizuieşte, cu o expresie de severă eficienţă pe chipul ei ofilit, cu ochii întredeschişi în spatele ochelarilor atârnaţi de o panglică neagră. Exemplare unice care nu se pot găsi decât aici, prime ediţii, colecţii complete de reviste erudite, teancuri de manuscrise legate cu sfoară, scrisori olografe, toată literatura spaniolă şi toate cunoştinţele şi cercetările posibile despre Spania, strânse în această mare bibliotecă unde nu vine aproape nimeni. Dar ea nu mai are nevoie să deschidă volumele de versuri din colecţia *Clásicos Castellanos* pentru că în perioada cursurilor cu profesorul García Lorca căpătase, încurajată de el, ne-a spus, obişnuinţa de a învăţa pe dinafară poeziile care-i plăceau cel mai mult, aşa că ştia o mare parte din *Romancero*, şi sonetele lui Garcilaso, Góngora, Quevedo, şi toată opera lui San Juan de la Cruz şi aproape toată a lui Fray Luis de León, şi Bécquer şi Espronceda, ce fuseseră pasiunile primei ei adolescenţe, fantezistă şi literară, împărtăşite de fratele ei, ce era un pic mai mare decât ea, şi cu care recita împreună *Don Juan Tenorio* sau *Fuenteovejuna* sau *Viaţa e vis.* Poate că se ocupase cu asta în toţi anii de când lucra la biblioteca de la Hispanic Society, să înveţe pe dinafară literatura spaniolă, să şi-o recite în gând sau în şoaptă, mişcându-şi buzele ca şi cum s-ar ruga, în timp ce se ducea în fiecare dimineaţă la slujba ei pe trotuarele

caraibiene din Broadway, sau când mergea în sudul Manhattanului în autobuzele încete ori în vagoanele aglomerate ale metroului, în timp ce stătea întinsă în patul ei solitar în nopţile de insomnie, sau când străbătea sălile muzeului fără să se uite la aproape niciunul dintre tablourile şi obiectele ale căror locuri le ştia de asemenea pe dinafară, ca şi numele şi datele dactilografiate pe etichete. Dar era un tablou în faţa căruia se oprea întotdeauna şi se aşeza să-l privească pe îndelete, cu o emoţie melancolică ce nu o părăsea niciodată, ba chiar devenea mai puternică pe măsură ce treceau anii şi totul în acel loc părea că rămâne la fel de neschimbat ca într-o împărăţie fermecată. Etichetele, afişele şi cataloagele se îngălbeneau, closetele din băi se transformau în relicve din ce în ce mai vechi, portarilor cubanezi şi portoricani începea să li se albească părul aspru şi creţ, li se rupeau buzunarele hainelor cenuşii ca cele ale portarilor spanioli şi li se rodeau marginile mânecilor şi pe ea însăşi timpul o transforma într-o necunoscută de fiecare dată când se privea într-o oglindă, dacă n-ar fi fost ochii ei a căror strălucire era la fel de pătrunzătoare şi frumoasă ca atunci când avea treizeci de ani şi se văzuse pentru prima dată singură şi stăpână pe ea însăşi în America, cuprinsă de entuziasmul de a trăi, ce putea atinge extreme de frământare şi delir poate încă mai înflăcărat decât pasiunea de colecţionar nestăpânită şi lunatică a domnului Huntington, îmi place să stau în faţa acestui tablou de Velázquez, portretul acestei fetiţe brunete, despre care nu ştie nimeni cine a fost, nici cum se numea, nici de ce a pictat-o Velázquez, ne-a spus. Sigur că l-aţi văzut deja, dar nu plecaţi înainte de-a vă mai uita la el, pentru că poate n-o să mai veniţi şi n-o să-l mai vedeţi niciodată. Cu timpul, nu mai dai atenţie lucrurilor, te obişnuieşti cu ele şi nu le mai priveşti, nu doar din indiferenţă, ci şi datorită unei igiene mintale. Paznicii oricărui muzeu ar înnebuni dacă ar

vedea mereu toate tablourile ce-i înconjoară, cu toate detaliile lor. Eu intru aici şi nu mai văd nimic, după atâţia ani, dar pe această fetiţă a lui Velázquez o văd mereu, are un magnet ce mă atrage spre ea, şi tot timpul mă priveşte, şi cu toate că am chipul ei întipărit în minte, mereu descopăr ceva nou la el, cum îmi imaginez că descoperă o mamă sau un tată pe chipul fiului său, sau un amant pe cel al persoanei iubite. Tablourile, aici şi în oricare muzeu, înfăţişează oameni puternici sau sfinţi, oameni plini de aroganţă, sau cu mintea rătăcită de credinţă şi de chinurile martiriului, dar acea fetiţă nu reprezintă nimic, nu este nici Sfânta Fecioară copil nici vreo infantă nici fiica vreunui duce, nu este decât ea însăşi, doar o fetiţă, cu o expresie de seriozitate şi dulceaţă, ca pierdută într-o visare melancolică infantilă, pierdută de asemenea în acest loc, în sălile imense şi cam neîngrijite de la Hispanic Society, ca o fetiţă vrăjită într-un palat din poveste unde timpul s-a oprit acum un secol. Are o privire sinceră, dar în acelaşi timp timidă şi rezervată şi ochii săi negri se odihnesc acum în ai mei, în timp ce scriu, cu toate că acum mă aflu foarte departe de ea şi de acea amiază înnourată din New York, din preajma plecării. Au trecut doar câteva luni, şi amintirile încă sunt clare şi precise, dar dacă stau să mă gândesc mai bine la orele acelea de la Hispanic Society, la chipul fetiţei de Velázquez, la vocea şi la ochii de foc ai femeii care nu ne-a spus cum se numeşte.

totul are florul, consistenţa fragilă a ceea nu se ştie dacă a ajuns să se întâmple cu adevărat. Păstrez dovezi, detalii materiale, metrocardul pe care l-am folosit la autobuzul ce ne-a dus atât de departe, cărţile poştale ilustrate pe care le-am cumpărat la chioşcul de la Hispanic Society, un chioşc lipsit de importanţă, unde încă se mai găsesc cărţi poştale ilustrate în alb şi negru de acum un secol, şi ghiduri şi cataloage de publicaţii ce s-ar fi putut afla în vitrinele anticariatelor unde se vinde tot ceea ce e mai

deteriorat şi mai hărtănit. Dar în acest loc neaşteptat, o prăvălioară atât de modestă, cu un aer de chioşc spaniol prăpădit – cum să nu-l compari cu magazinele altor muzee din New York, spectaculoase supermarketuri de lux – e amplasată într-un salon enorm, inexplicabil din punctul de vedere al organizării spaţiului, complet înconjurat de tejghele mari de lemn de culoare închisă, ca rafturile unui gigantic magazin de ţesături de la începutul secolului sau ca acele comode uriaşe pe care le vezi în sacristiile catedralelor şi unde se păstrează veştmintele preoţeşti. Prăvălia ocupă un colţ modest, o parte din tejghea în spatele căreia stă o doamnă foarte în vârstă cu aerul că se va apuca să tricoteze în orice clipă, de îndată ce vor pleca aceşti doi vizitatori ciudaţi care acum privesc o colecţie veche de cărţi poştale ilustrate. Şi toţi pereţii, de la podea până la tavan, sunt acoperiţi de picturi imense, sau de o singură pictură ce se desfăşoară fără întrerupere în toată amploarea ei şi care înfăţişează, ca într-un delir baroc de carnaval sau ca în dezordinea ilustraţiilor unei enciclopedii, toate costumele populare regionale, meseriile şi dansurile vechi, peisaje din Spania, toate zorzoanele romantismului folcloric pictate la normă de Joaquín Sorolla, ca o Capelă Sixtină menită să proslăvească pasiunea hispanică a lui Mr. Huntington, să glorifice cu trăsături groase de culoare fiecare tip rasial, fiecare costum prăfuit sau pălărie străveche sau trăsătură antropologică, crescătorii de cai andaluzi cu pălăriile lor cu bor mare şi ţăranii basci cu băştile lor, şi catalanii cu bonetele şi opincile lor, şi castilienii cu feţe zbârcite şi arse de soare, şi aragonezii dansând *jota* cu basmale roşii pe cap legate la spate; şi de asemenea livezile de portocali, de măslini, apele de pe ţărmul Cantabriei unde pescuiesc pescarii din nord, hambarele galiciene şi morile de vânt din La Mancha, ţigăncile andaluze cu rochiile cu volane şi *las falleras* valenciene cu fustele lor ţepene de scrobeală,

cu pietre preţioase şi coafurile lor rigide de dame iberice[35], grădinile şi câmpiile, cerurile violete ale lui El Greco şi lumina clară şi suculentă a Mediteranei, metri şi metri pătraţi de pictură, o abundenţă de chipuri ca nişte măşti şi de îmbrăcăminte ca nişte costume de bal mascat, care conţin toată densitatea şi ameţeala unui dans de carnaval, şi de asemenea minuţiozitatea copleşitoare a unui catalog sau a unui regulament, fiecare localnic cu trăsăturile lui de baştină şi cu costumul potrivit, unite cu obiceiurile lor eterne şi cu peisajele lor regionale, fiecare individ la fel de clasificat după origine şi locul în care trăieşte ca insectele pe specii zoologice.

Dar ceea ce am acum în faţa mea, în biroul meu. Lângă tastatura calculatorului şi lângă scoica albă şi şlefuită de apă pe care Arturo a găsit-o acum două veri pe plaja din Zahara, e una dintre cărţile poştale ilustrate pe care am cumpărat-o la prăvălia de la Hispanic Society, portretul acelei fetiţe brunete, delicată, singuratică, profilată pe un fond gri, ce mă priveşte acum la fel ca în amiaza aceea, când am fost să ne uităm la ea pentru ultima oară înainte de a pleca, în ajunul călătoriei noastre de întoarcere, când eram deja pe picior de plecare din New York cu toate că mai era o zi întreagă până să zburăm spre Madrid şi timpul ni se scurgea printre degete cu inconsistenţa hârtiei arse, foi carbonizate, minute şi ore fără tihnă, ca timpul zbuciumat şi trecător al amanţilor clandestini care abia se văd şi ştiu deja că pentru ei a început numărătoarea inversă a despărţirii. Când inventezi, ai credinţa iluzorie că eşti stăpânul locurilor şi al lucrurilor, al oamenilor despre care scrii: în biroul meu, la strălucirea lămpii ce-mi luminează mâinile şi tastatura, mouse-ul, scoica ale cărei striuri îmi place să le mângâi distrat cu vârful degetelor,

35 Aluzie la Dama de Elche, statuie din sec. al III-lea înainte de Hristos şi la alte statui asemănătoare, mai puţin cunoscute, descoperite în regiunea Alicante, din sudul Spaniei.

cartea poştală ilustrată de Velázquez, pot să am senzaţia că nimic din ceea ce inventez sau îmi amintesc nu se află în afara mea, în afara acestui spaţiu închis. Dar locurile există cu toate că eu nu sunt acolo şi cu toate că nu mă mai întorc, şi celelalte vieţi pe care le-am trăit şi oamenii în care m-am întruchipat înainte de-a ajunge să fiu cine sunt cu tine vor dăinui poate în memoria altora, şi chiar în acest moment, la şase ore şi şase mii de kilometri de această încăpere, fetiţa ce mă priveşte din palida reproducere a unei ilustrate priveşte şi surâde uşor pe o pânză adevărată şi palpabilă, pictată de Velázquez prin 1640, adusă la New York prin 1900 de un multimilionar american, atârnată într-o sală mare în semipenumbra unui muzeu pe care-l vizitează puţină lume. Cine ştie dacă acum chiar, când la New York este ora două şi un sfert după-amiaza şi aici începe un amurg de decembrie, cineva nu priveşte chipul acelei fetiţe, cineva care să observe sau să recunoască în ochii ei negri melancolia unui lung exil.

Notă asupra lecturilor de documentare

Am inventat foarte puţine lucruri din istoriile şi glasurile ce se întreţes în această carte. Unele le-am auzit povestite şi le aveam în minte de multă vreme. Altele le-am găsit în cărţi. Pe Willi Münzenberg l-am descoperit citind El fin de la inocencia (Sfârşitul inocenţei), *de Stephen Koch (Editura Tusquets, 1995) şi l-am urmărit în* El pasado de una ilusión (Trecutul unei iluzii), *de François Furet, o carte la fel de admirabilă ca titlul ei, şi în al doilea volum al memoriilor lui Arthur Koestler,* The invisible writing (Scriitura invizibilă), *precum şi într-un surprinzător număr de pagini de internet. Frumosul nume Milena Jesenska l-am văzut pentru prima oară în surprinzătoarele* Cartas a Milena (Scrisori către Milena), *de Franz Kafka, într-un volum de buzunar publicat de editura Alianza, care m-a însoţit multă vreme. Sumai datorită acestui nume, ca titlu al unei cărţi,* Milena – *apărută tot la Tusquets – am ajuns s-o descopăr pe autoarea sa, Margarete Buber-Neumann, despre care găsisem unele informaţii în Koch şi în Furet, ca personaj minor de notă de subsol. Cele două volume ale autobiografiei sale, a cărei versiune în franceză am reuşit s-o găsesc în catalogul editurii Seuil* – Deportée en Sibérie, Deportée à Ravensbrück (Deportată în Siberia, Deportată la Ravensbrück) – *mi-au fost trimise rapid de editoarea mea Annie Morvan. Este ciudat că în această sumbră chestiune a infernurilor create de nazism şi comunism abundă mărturiile femeilor: au fost vitale pentru mine* Contra toda esperanza (Împotriva oricărei speranţe) *de Nadejda Mandelstam, şi, mai ales,* Journey into the whirlwind (Călătorie în vâltoare), *de Evghenia Ginzburg, al cărei nume îl citisem pentru prima dată într-o carte extraordinară de Tzvetan Todorov,* pe care am *descoperit-o în traducere englezească,* Facing the extreme, moral life in

the concentration camps (Înfruntând ultima limită, viaţa morală în lagărele de concentrare). *De la Todorov am învăţat mult citind* El hombre desterrado (Omul exilat), *editat de Taurus. Despre situaţia evreilor din Spania am citit amănunţit în* Los orígenes de la Inquisición (Originile Inchiziţiei), *tendenţiosul şi giganticul studiu al lui Benzion Netanyahu, şi în studiul mult mai scurt şi mai echilibrat, clasic.* La Inquisición Española (Inchiziţia spaniolă), *de Henry Kamen (editura Crítica), fără să uit o carte ce mi se pare extraordinară, în ciuda extremei sale concizii,* Historia de una tragedia (Istoria unei tragedii), *de Joseph Perez, publicată în Spania tot de editura Critica. Prietenul meu Emilio Lledó a citit în original, în germană, foarte extinsul jurnal al profesorului Victor Klemperer; eu cunosc doar versiunea engleză în două volume, care s-a publicat cu titlul* I will bear witness: a diary of the nazi years (Mărturie: un jurnal al anilor nazişti). *E trist să vezi că nişte cărţi atât de profunde nu sunt accesibile aproape niciodată cititorului în spaniolă.*

Dar sunt cât pe ce să uit să menţionez doi dintre cei mai decisivi scriitori pentru educaţia mea din ultimii ani, fără de care e foarte probabil că nici nu mi-ar fi venit în minte să scriu această carte, nici n-aş fi găsit starea de spirit necesară ca să o scriu. Mă refer la Jean Améry şi la Primo Levi. Cartea lui Jean Améry despre Auschwitz am descoperit-o din întâmplare, fără să fi avut dinainte nici cea mai mică informaţie despre existenţa ei, într-o librărie din Paris, în 1995. A fost publicată de Actes Sud cu titlul Par delà le crime et le châtiment (Dincolo de crimă şi pedeapsă), *şi nu ştiu să se fi interesat de ea vreo editură spaniolă. Totuşi, mulţumită lui Mario Muchnich, cititorul spaniol are acces la marea trilogie a memoriilor lui Primo Levi, care include* Si esto es un hombre (Dacă asta e un om), La Tregua (Armistiţiul) şi Los hundidos y los salvados (Cei distruşi şi cei salvaţi). *Ceea ce se poate învăţa despre*

fiinţa umană şi despre istoria Europei în secolul al XX-lea din aceste trei volume este teribil şi foarte instructiv; şi, ca să fiu cinstit, nu cred că este posibil să ai o conştiinţă politică corectă fără să le fi citit, şi nicio idee despre literatură, dacă nu incluzi exemplul acestei maniere de a scrie.

Mai sunt şi alte cărţi, dar cele pe care le-am numit sunt cele ce m-au hrănit cel mai mult când scriam Sefarad. *M-am străduit să fiu atent şi la alte multe glasuri: printre ele, trebuie să menţionez cu gratitudine şi emoţie pe cele ale lui Francisco Ayala şi José Luis Pinillos, şi vocea sonoră şi jovială a Amayei Ibárruri,* care, *într-o după-amiază de iarnă, m-a invitat la o cafea şi mi-a povestit câteva episoade din extraordinarul roman al vieţii ei, vocea Adrianei Seligmann, care mi-a vorbit de coşmarurile în germană ale bunicului ei, şi cea a Tinei Palomino, care a venit acasă într-o seară când eu credeam că terminasem cartea şi m-a făcut să înţeleg, pe când ascultam istoria pe care ea mi-o făcea cadou fără să-şi dea seama, că întotdeauna mai rămâne ceva ce merită să fie istorisit.*

Madrid, decembrie 2000

Cuprins

Ministrantul.....5
Copenhaga.....27
Cine aşteaptă.....52
Tăcând atâta timp.....70
Valdemún.....81
Oh, tu, care ştiai.....105
Münzenberg.....139
Olympia.....174
Berghof.....202
Cerbère.....237
Şeherezada.....275
America.....297
Eşti.....338
Narva.....355
Spune-mi numele tău.....377
Notă asupra lecturilor de documentare.....453